L 105803

Határ/idő/napló

erdélyi figyelő

1987–1989

Teleki László Alapítvány
Budapest, 2001

Szerkesztette:
NÓVÉ BÉLA és SZÜCS GYÖRGY

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000276670

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 5.

A kiadvány támogatásáért köszönet illeti

BJÖRN CATO FUNNEMARKOT
(Coexistentia Foundation, Norway)
a BUDAPEST BANK BUDAPESTÉRT ALAPÍTVÁNYT
a BUDAPESTI NÉMETAJKÚ REFORMÁTUS GYÜLEKEZETÉRT ALAPÍTVÁNYT
CHRIS STACEY-t (USA)
az ILLYÉS KÖZALAPÍTVÁNYT
és a TLA KISEBBSÉGKUTATÓ PROGRAMOT

B 193803

Kiadja:
a TELEKI LÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY
1125 Budapest, Szilágyi Erzsébet fasor 22/c.

Felelős kiadó: Diószegi László
Felelős szerkesztő: Barabás Béla

Tipográfia, nyomdai előkészítés:
Udvarhelyi Miklós

Készült
Rózsa Gábor nyomdájában. 2001 novemberében

ISBN 963 85774 2 8

Erdélyi krónika, 1987-89
– egy szamizdat lap mentója –

A *Határ/idő/napló – erdélyi figyelő* 1987 és 1989 márciusa között az egyetlen olyan cenzúrázatlan, magyar nyelvű folyóirat volt, amely kizárólag e célra alapítva rendszeresen hírt adott a terror és nyomor sújtotta Románia megpróbáltatásairól a Ceauşescu-diktatúra utolsó éveiben. A Budapesten szerkesztett, Magyarországon, Erdélyben s a nyugati magyarság körében egyaránt terjesztett, esetenként 3-5 íves lap e két év alatt összesen 9 számot ért meg – az első 150, az utolsó 2.000 példányban készült fénymásolatban illetve nyomtatásban. Az újságot Tódor Albert és Nóvé Béla kezdeményezésére fiatal anyaországi értelmiségiek: egyetemisták, tanárok, újságírók, történészek írták és szerkesztették – az iméntiekkel társulva: Kulcsár Árpád, Mátay Mónika, Nagy Zsolt, Szücs György és Tőth István Gábor –, névtelenül vagy álnéven, mivel e vészterhes időkben maguk is gyakran átjártak Romániába, aktív részt vállalva számos, szükségképp konspiratív segélyakcióban.

A lap anonim munkatársai abból a népes, még a nyolcvanas évek elején verbuválódótt, idővel több mint száztagú baráti társaságból kerültek ki, mely kezdetben az *ETE* (Erdélyieket *Támogatók Egylete),* majd 1989 decemberétől a *TRANSCAR* (Transsylvania *Caritas*) néven vált ismertté. Ez a rokoni, baráti szálakból szövődő, spontán szolidaritási mozgalom, más magyarországi civil és egyházi körökhöz hasonlóan, német, osztrák, holland, svájci, stb. segélyszervezetekkel együttműködve sok éven át nagy mennyiségű gyógyszert, élelmet, Bibliát, tiltott magyar, román és nyugati irodalmat juttatott Erdélybe, néprajzi és történeti ereklyék, tudományos és művészi hagyatékok mentésében segédkezett, meghurcolt erdélyi értelmiségiek és túszként visszatartott gyerekek kimenekítését szervezte, s a már kijutott menekültek támogatásán túl rendszeres tényfeltáró terepmunkát végzett az *Amnesty International* és a *Helsinki Szövetség* ez idő tájt publikált romániai jelentéseihez. (Utóbbiak zömét magyarul szintén a *Határ/idő/napló* közölte elsőként, mely híradásait a hazai szamizdat és a nyugati emigráns fórumok – a *Beszélő,* a párizsi *Irodalmi Újság,* a *Szabad Európa* s a *BBC* magyar nyelvű adásai – is rendre átvették.) Később ugyanezen körből indult ki két további jelentős kezdeményezés: 1988 nyarán a romániai falurombolás elleni nemzetközi tiltakozó mozgalom (*S.O.S. Transsylvania!),* majd 1990 tavaszán a földrengés sújtotta háromszéki templomok műemlékmentő akciója (*Pro Domo Dei*), mely utóbbi keretében közel félszáz – zömmel Árpád-kori eredetű – templom szakszerű felmérését és részbeni helyreállítását sikerült elvégezni.

A nyolcvanas évek második felét éles kontrasztként a magyarországi párturalom rohamos fellazulása s a mindinkább elszigetelődő román diktatúra nyomasztó belső terrorja jellemezte. (Ld. Brassó, 1987. november 15.!) E bénító „történelmi nagyterpeszben" kereste helyét, sajátos mozgásterét – több más független kezdeményezéshez hasonlóan – a *Határ/idő/napló* is, a maga egyidejűleg nehezen érvényesíthető, kettős elkötelezettségével. Idehaza s a nyugati jogvédő szervezetek, civil mozgalmak körében mind több rokon szándékú szövetségesre talált, szerzői és olvasói tábora számról-számra lendületesen gyarapodott, s idővel nem volt híján alkalmi önkénteseknek sem, akik a lap előállításában, itthoni és határon túli terjesztésében készséggel segédkeztek. (Lásd írásunk végén a köszönőlistát!)

Épp csak a szorongató idővel kényszerült mind esélytelenebb versenyre, hiszen mire egy-egy lapszáma megjelent, a valóság rendre túllicitálta komor híradásait... Hírek (és rémhírek) persze, a némaságra ítélt Erdélyből is időről-időre kiszivárogtak, amiként – gyakran egyazon futárpostával – bejutottak oda újságunk frissen nyomtatott példányai is. S ezzel, bár olykor csak megkésve és fogyatékosan, voltaképp teljesült is a lap csöndes vállalása: folyamatos életjeleket továbbítani a börtönországként bezáruló Romániából – s egyben tudatni az ottaniakkal, hogy a részvétlen hallgatás nehéz évei után mindinkább odafigyel a világ sorsukra.

A lapszerkesztés csapatmunkája

Idővel minden konspiratív kezdeményezést utólér a legendásodás fátuma – főként ha elindítója nincs többé az élők sorában... Ami azt illeti, a mi lapunk ideáját csakugyan eszményi, legendatermő helyszín sugallta: a Hargita egy égrenyíló tisztása Madicsa (Csíkkarcfalva) fölött, ahol 1986 nyarán egy tábortűz mellett hajnalig virrasztva boldog emlékű Tődor Berci barátunk hozta először szóba: mi lenne, ha hazatérve, Pesten indítanánk egy Erdélyről rendszeresen tudósító, szamizdat lapot – az itteni, némaságra ítélt rokonok, barátok szószólójaként... Az ötlet már akkor, ott többünket felbújtott, ám azért beletelt vagy fél év, mire az újság nevet, formát és elegendő, közlésre érdemes tartalmat kapott.

A jól fogadott, 1987 márciusi próbaszám után csakhamar összeállt az állandó munkatársi gárda, fiatal „Erdély-járó" írástudókból, eseti munkamegosztással. A szerkesztőség közvetlen, (bázis)demokrata szelleme már abban is megnyilvánult, hogy – a szamizdatozás eredendően tekintélyellenes, mozgalmi mintáit követve – tüntetőn mellőzött minden formális hierarchiát („főszerkesztő", „rovatvezetők", stb). Döntéseit egyszerű szótöbbséggel, többnyire nyílt vitában hozta, melyben az érvek súlyán túl egy hallgatólagos közmegegyezés jegyében mindenkor annak volt nagyobb szava, aki az esedékes lapszám létrehozásáért többet vállalt, többet dolgozott. A teendőket, a kéziratok megrendeléstől a nyomdai leadásig, esetről-esetre két-három önkéntes „számfelelős" fogta össze, rotációs rendben egymást váltva. A beérkező írások folyamatos körolvasása mellett egy-egy lapszám elkészültéig többnyire két-három alkalommal gyűltünk össze – kezdetben az én Bajza utcai lakásomon, majd sorra másoknál is: Tődor Albert, Szücs György, Kulcsár Árpád és Nagy Zsolték otthonában. Egy-egy nyári táborozás vagy havasi szilveszterezés ürügyén olykor „kihelyezett" üléseket is tartottunk erdélyi szerzőinkkel, a diszkrét hír- és kéziratcserét némi „pálinkaszóval" álcázva.

Eredetileg kéthavonta, de legalább negyedévente szerettünk volna megjelenni, ám e vágyott rendszeresség félamatőr, konspiratív viszonyaink közepette csak ritkán volt tartható, s így a halasztott lapzárták állandó lelkifurdalásában éltünk. Az új szám nyomdaköltsége nehezen folyt be az előző eladásából, az ígért kéziratok és cikkfordítások akadoztak, s különféle „biztonsági" okokra vagy éppen papírhiányra hivatkozva derék nyomdászaink is rendre túllépték a vállalt határidőt. E sok nyűg és baj ellenére viszonylag hamar kialakult a lap stabil szerkezete, többé-kevésbé állandó rovatokkal.

Számaink élére mindenkor valami aktuális témájú, erősen vokatív írás került („vezércikk"-nek csak irónikusan, egymás közt neveztük) a menekültügy, az anyanyelvi oktatás újabb fejleményeiről; szolidaritási üzenet a brassói munkásfelkelés évfordulóján, és más hasonlók. E bevezetőt rendszerint az „Itthon vagy otthon?" rovat névtelen interjúja követte valamely Erdélyből korábban áttelepülttel vagy frissen érkezett, romániai menekülttel. (Szövegüket érthető okokból erősen „preparálnunk" kellett, így némelyik alanya, sajnos, ma sem azonosítható.) Az újság frisseségét – olykor némi amatőr bájjal fűszerezve – a „Vámmentett útijegyzetek" adták. Magunk is gyakran utazva, majd minden állandó munkatárs többször is írt e rovatba, s ha elég „kalandos" vagy informatív volt, másoktól is szívesen közöltünk efféle alkalmi élménybeszámolókat, már csak azért is, hogy a határzárról s a különféle atrocitásokról sűrűn felröppenő rémhíreket eloszlatva minél többeknek kedvet csináljunk a „segélyturizmushoz". A számok gerincét – tartalmi és terjedelmi szempontból egyaránt – az általunk megrendelt tanulmányok („Kézirat gyanánt"), újraközölt dokumentumok („Pro memoria") és aktuális cikkfordítások („Kiemelés tőlünk") adták. Ez utóbbiak – így az 1986-ban megjelent akadémiai Erdély-történet rendszeresen idézett romániai és nemzetközi sajtóvitái – gyakran maguk is históriai érdekűek voltak, a két nép közös múltjának megannyi kényes, még „bevallatlan" epizódját firtatva. A történeti témák e markáns túlsúlya, a személyes esetlegességen túl (héttagú szerkesztőségünk négy és fél történész képesítéssel bírt!), híven tükrözte az egykori szakmai és tágabb közvélemény fokozott igényét a múlt hiteles, ideológiai és aktuálpolitikai tabukat feloldó revíziójára s annak kimondhatóságára. Ám éppannyira átéreztük a jelen dokumentálásának „történelmi" felelősségét is, miként azt ma már nehezen pótolható éves eseménykrónikáink, erdélyi tárgyú bibliográfiáink és más hasonló dokumentum-összeállításaink mutatják. Lapszámainkat végül kortárs erdélyi szerzők néhány erősen „áthallásos" verse, novellája („Jövevényszavak") s a hírek, események rovata zárta („Más..."/„Időközben") – angol és román nyelvű összefoglalók kíséretében.

A nyomtatás, terjesztés műhelytitkai

A füzetformátumú, szolíd „fedőcímmel" ellátott lap legelső, 1987 márciusi száma a Széchényi Könyvtár egy Soros-adományozta fénymásolóján készült (e sorok írójának korábbi munkahelyén: az Új Könyvek szerkesztőségében) mintegy másfél száz példányban. A további lapszámok előállításához – Tőth István Gábor nyomdász és könyvkötő ismeretsége révén – szerencsére már sikerült profi „zugvállalkozókat" találni az Anyagmozgatási és Csomagolási Intézet józsefvárosi nyomdájában. (A számok mesterpéldányait többnyire Tődor Albert munkatársai és a Hajnik Károly Szakközépiskola gyors- és gépíró tagozatos diákjai állították elő.) A *Határ/idő/napló* számai jórészt itt: a Harminckettesek terének egy forgalmas átjáróháza tövében készültek, előbb csak 500, majd a növekvő kereslet láttán – egyetemisták és ismeretlen szimpatizánsok a már nyomtatott lapot is sok helyütt fénymásolón „szaporították"! – a 6. számtól 1500-2000 példányban... Innen szállítottuk azután kölcsönkért, ócska Ladákkal, lelkes, bár olykor csapnivalóan dilettáns konspirációval a már kész példányokat – ámbár megesett, hogy az összehordás, tűzés, vágás többnapos, vidám kaláka munkája is ránk várt még egyikünk kötőműhellyé átrendezett lakásán, vagy épp a pestlőrinci unitárius templom hátsó traktusában. Visszagondolva, valóban kész csoda, hogy annyi oktalan fecsegés, telefonálgatás és túlszervezés ellenére bennünket sosem ért utól az egykori szamizdatozók legnagyobb réme: a még nyomdafriss, bontatlan „áru" elkobzása.

A terjesztés során persze már megsokszorozódott a lebukás kockázata, miként történtek is apróbb, nagyobb balesetek. Még jó, ha csak idehaza vagy a hegyeshalmi vámon – s nem a román határon, vagy pláne odaát... Lefoglalt, kötegszám eltűnt példányokról időről-időre nyugtalanító hírek érkeztek, ám ennek dokumentálhatóan csak kevés nyoma maradt. A Securitate hajdani aktáiba ma sincs betekintésünk, s eddig a budapesti Történeti Hivatal is csupán egyetlen „Szigorúan titkos! Különösen fontos!" fejlécű, belügyi napihírrel szolgált,

amely 2-3. számunk egy „a belföldi postaforgalomból a szerv által kiemelt" példányának balsorsáról tudósít. (A Harangozó Szilveszter r. altbgy., min.h. által szignált, 1987 október 27-i keltezésű „napi operatív információs jelentés" gonddal ismerteti az újság tartalmát, majd „intézkedési" záradékában közli, hogy a „küldeményt, továbbítást illető állásfoglalás céljából, átadták a BM III/III Csoportfőnökségnek"). A fölös diszkrécióval utólag anonimizált budapesti címzettről a jelentés még megjegyzi, hogy „nacionalista jellegű, ellenséges tevékenységéről 1984-ben és 1985-ben több alkalommal terjesztettük fel a BM III/III Csoportfőnökség információit." (A címzettet, aki e titkosrendőri minősítésből netán magára ismer, készséggel kárpótoljuk e gyűjteményes kiadás tiszteletpéldányával!) Modor Ádám, a *Katalizátor Iroda* egykori szamizdat kiadójának lakásán az 1988. február 28. éjjelén tartott házkutatás során úgyszintén áldozatul esett 69 példány lapunk 6. – alig pár héttel korábban megjelent – számából, amit a március 22-én felvett „megsemmisítési jegyzőkönyv" szerint a rendőrhatóság több száz más „illegális nyomtatvánnyal" együtt bezúzatott, ámbár ez az akkor már 1500-as nyomdai kontingenshez képest nem okozott érzékeny veszteséget.

Román részről hasonló „operatív" fellépésről csak egyetlen biztos és közvetlen forrásból tudunk, minvel annak kárvallottja épp egyik munkatársunk volt. Tóth István Gábor az 1989. január elején gépkocsin próbált átjuttatni 20-30 példányt erdélyi barátainak az újság 8. számból. Lebukása emlékét így idézi: „Gyakori erdélyi útjaink során más magyar nyelvű újságok, könyvek mellett lapunkból is rendszeresen átvittünk valamennyit – ezt az egy esetet leszámítva, mindenkor sikerrel. Az ünnepek utáni forgalom csekély volt, így alaposan átnézték csomagjainkat, s miután az első nyomtatott példány előkerült, mindent átkutattak, és személyi motozásra, kihallgatásra is bevittek. Szakértő buzgalmuk eredményeként csakhamar jókora halom csempészkiadvány hevert az asztalon. A vámosok erősítést kértek, mire kihallgatásunkra négy (vélhetően szekus) tiszt érkezett. A *Határ/idő/napló* legfrissebb számában éppen a romániai településrendezési terveket „népszerűsítettük", önparódiának beillő vezér-portrék és idézetek kíséretében. Az egyik tiszt gyanútlanul belelapozott lapunkba, majd félénken odahívta a többit... Mereven bámulták a [Ceauşescu-] képet, majd végiglapozták az egészet, mindenütt csak a képeket lesve, szótlanul, szemlesütve, akár a gyerekek. Ezután vagy négyórás kihallgatás következett... A kiadványokat annak rendje, módja szerint lefoglalták, erdélyi ismerőseinkről kérdezősködtek, elvették a telefonkönyvecskémet (15-20 sebtében kódolt erdélyi cím volt benne), majd – nyilván lefénymásolva – visszaadták. Útleveleinkbe végül „érvénytelen" pecsétet nyomtak, s szerencsére nem engedtek be (odaát bármi megtörténhetett volna velünk, olyan fáradtak voltunk a fél éjszakás vegzatúrától.) Váradi barátainkhoz viszont még aznap kiszállt néhány hivatlan „telefonszerelő", vonalzavaró pesti távkapcsolataikról faggatózva..."

Újságunk terjesztésének – számos bevett vagy alkalmi csatornán át – voltaképp három „célköre" volt: Magyarország, a nyugati emigráció és Erdély.

A példányok zöme (kb. 80-90 %-a) mindvégig az anyaországban talált gazdára. A legtöbb persze, Budapesten és környékén, (Pécel, Szentendre, Biatorbágy, stb), bár helyi terjesztők utóbb Pécsre, Veszprémbe, Egerbe, Debrecenbe, Szegedre is rendszeresen vittek belőle egy-két (20-as) köteget. Budapesten a már bejáratott, bizalmi terjesztőláncok mellett a lap idővel olyan félnyilvános, sőt nyilvános helyszíneken is megjelent – alkalmi árussal vagy becsületkasszás standon -, mint egy-egy gimnázium (pl.: Táncsics, Radnóti), főiskola vagy egyetem klubja, könyvtára és kollégiuma (Tanítóképző, Eötvös Kollégium, ELTE jogi kar, bölcsész kar, MKKE, stb.), tudományos intézetek (Magyarságkutató, Történettudományi

Intézet., VÁTI), templomok és gyülekezetek, (Pestlőrinci Unitárius Egyházközség, Reménység Szigete, Zugligeti plébánia, stb), ellenzéki rendezvények és demonstrációk (Rakpart Klub, Jurta Színház, Bajcsy-Zsilinszky Társaság, Bethlen Alapítvány, független március 15-ék), de pult alól vagy utóbb a polcra kitéve néhány „jobb" könyvesbolt és antikvárium is árulta... (Így a jogi karral szemközti könyvesbolt.) Ígéretes volt látni, mint szaporodnak, fonódnak egymásba a „szabadság kis körei", s számunkra már az is bőséges elégtétel volt, ha vadidegenek, mint többször is megesett, nekünk ajánlgatták lelkesen lapunk legfrissebb számát. „Lám, sokasodunk – gondoltuk ilyenkor, magunkban derülve – Már ködbe vész a menet eleje, vége..."

A nyugati terjesztés részben a már évek óta bejáratott nemzetközi segélyhálózathoz, részben egy-egy alkalmi utunkhoz kötődött. Az Erdélyből hozott köszönő sorok mellett gyakran ez volt a jelképes „visszáru" – lapunk néhány nyomdafriss példánya – a Bécsből, Münchenből, Schaffhausenből, Groningenből, Stockholmból és számos más helyről küldött segélycsomagok fejében. A nyugati magyarság váratlanul megnőtt híréhségét próbáltuk ezzel is csillapítani, s egyben minél többeket cselekvő szolidaritásra bírni. Lapunk, mint már szóltunk róla, emellett rendre eljutott a legfontosabb emigráns fórumokhoz is (így a *Bécsi Naplóhoz*, a müncheni *Látóhatárhoz*, a párizsi *Irodalmi Újsághoz*, a *SZER* és a *BBC* magyar adásaihoz, a *Hungarian Human Rights* amerikai központjához), amelyek helyszínen gyűjtött, friss híreit maguk is továbbadták. Az emigráns körök segítőkész figyelmét az egymást követő, erdélyi menekülthullámok ekkorra már amúgyis felkeltették – így nem csoda, ha jobbára értő és önzetlen ügyszeretetre találtunk e körökben. Így ma is hálára kötelez, hogy alkalmi vagy rendszeres nyugati olvasóink nem ritkán kérés nélkül is nagylelkűen átvállalták a lap itthoni és erdélyi terjesztéséből adódó veszteségeinket.

Az a számonként 150-200 példány, amit mindenkor ingyen juttattunk Erdélybe, legfőképp amiatt okozott fejtörést, nehogy akaratlanul is bajt hozzunk vele az ottaniak fejére... E komor aggály s a hektikus – hol korruptan engedékeny, hol kirívóan önkényes – román vámellenőrzések eleve szűkre szabták a bejuttatható kontingenst. És bár „odaát" duplán is tiltott szellemi csempészholminkat nem tukmáltuk rá senkire, jogos aggályát legyűrve majd mindenki elvárta: hagyjunk nála is belőle, s ha lehet, a következő „szórásból" se maradjon ki. Néhány a „szabad világból" átcsent, biztató hírmorzsáért, máshonnan hozzáférhetetlen dokumentumért senki sem sajnálta ezt az aránytalanul nagy kockázatot...

Erdélyi olvasóink, terjesztőink pontos listáját – kiváltképp megkérdezésük nélkül – ma sem vállaljuk közzétenni. („Név és cím – mint mondani szokás – a szerkesztőségben".) Elég itt talán csak annyi, hogy többé-kevésbé rendszeresen „járt" a lap Aradra, Váradra, Bánffyhunyadra, néhány kalotaszegi községbe, Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, Székelyudvarhelyre, Csíkszeredába, Alcsík, Felcsík s a Homoródmente falvaiba, Gyergyóba, Sepsiszentgyörgyre, Kézdivásárhelyre, Brassóba, sőt egy-egy száma Moldvába és Bukarestbe is eljutott, mely helyeken azt nem csak orvosok, mérnökök, tanárok, lelkészek és egyetemisták olvasták, ám jó szóra, magyar betűre éhes székely földművesek, bányászok és más kétkezi munkások is.

Hogy lapunk Erdélyben nem csupán kockázatot, ám olykor nagyon is hasznos útravalót jelentett, erre nézve álljon itt egy különös epizód... Zalatnay István, budapesti református lelkész egy ízben segélycsomagot kézbesített Brassóba, kényes küldetését azonban olyannyira „túlkonspirálta", hogy az utcanevet s a házszámot utóbb maga sem találta – se a papírjai, se az emlékei közt. Kínjában jobb híján belelapozott a *Határ/idő/napló* egyik nála lévő számába, s a szeme káprázón akadt meg az óvárosi címen, amit oly reménytelenül keresett – egy illusztrációként általunk újraközölt, múlt század eleji apróhirdetés szövegében...

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED

„Kikkel tartotok, Szerapion Testvérei?"

Ami a lap „belpolitikai irányát" és anyaországi szerepét illeti, azt mondhatni, hogy vállalt ügyét: a szorongatott erdélyiek hathatós megsegítését szem előtt tartva kezdettől nyitottan kereste szövetségeseit, bár eközben nem titkolta ellenzéki alapállását. A menekültügy, a kisebbségvédelem, a szellemi és kulturális értékmentés égető gondjait számról-számra napirenden tartva mind élesebb bírálattal illette a kádári, majd a Grósz-féle vezetés internacionalista frázisokkal leplezett tehetetlenségét, s mindeme bajok orvoslásáért legfőképp az anyaországi társadalom lelkiismeretéhez fellebbezett, a független erők összefogását sürgetve egyfajta „ellenzéki népfrontpolitika" jegyében. Korántsem csak egymaga persze, hiszen Erdély s az erdélyiek támogatása ügyében ekkor még példás egyetértés uralkodott a honi értelmiség minden jóravaló és tettrekész körében, amint azt máig is híven példázzák az egykori szolidaritási ívek az *Ellenpontok,* a brassói munkásfelkelés, a menekültek vagy épp a buldózerek által fenyegetett falvak ügyében. Ugyanezt a még „pártosodás előtti", összellenzéki összefogást tükrözi a lap alkalmi szerzőinek névsora (Entz Géza, Gerő András, Gyurkó János, Heltai Péter, Németh Géza, Szent-Iványi István, Szilágyi Sándor, Tőkéczki László, stb.), s nemkülönben a még üdítően tarka mozgalmi hírek, felhívások (Bethlen Alapítvány, Menedék Bizottság, Megbékélés Közössége, Szárszó '88, MDF, Fidesz, Szabad Kezdeményezések Hálózata) rendszeres közzététele. Jó egy évtized múltán újraolvasva bárki meggyőződhet róla: őszinte együttérzés és valódi történelmi felelősségtudat hatja át e lapnak majd minden sorát – demagóg, fals vagy pláne irredenta hangokat még véletlenül se hallani ki cikkeiből és híradásaiból. Mindez egy könyvbe foglalva hiteles krónika, ma is vállalható, tisztes tanúságtétel a rendszerváltás előtti, kétséggel, reménnyel viselős időkből.

A mércét persze nem mi – hanem a kisebbségi helytállás étosza, a huszadik századi Erdély legkiválóbbjai állították ily magasra. És paradox módon bármi keserves próbatétel volt is elszenvedőinek, a terrortól, nyomortól fuldokló Erdély „ideát" revelációként hatott sokakra. Hiszen aki néma segélykiáltásait meghallotta, cserébe jóval többet kapott, mint amit gyarló mód maga próbált adni: egy fenyegetett, nagymúltú közösség sokban máig őrzött, archaikus melegét, a cselekvő szolidaritás addig ismeretlen, felszabadító élményét, és hozzá életreszóló leckét arról, hogy a „puha" és „kemény" diktatúra, a nacionalista és internacionalista önkény végülis egy tőről fakad, s hatékony ellenszere egyedül a demokrácia lehet. Miként revelatív élmény, sokunk szunnyadó „jobbik énjét" mozgósító felismerés volt az is, hogy szólni, tenni nemcsak *valami ellenében* – ám *valamiért* is lehet. Valóban: ahogy a formálódó hazai ellenzék sorra „felfedezte" 1956 eszmei és morális örökségét, a szegények és jogfosztottak, a cigányság, a szabad vallásgyakorlás, a jövőnek felelős környezetvédelem ügyét, úgy „talált rá" mindinkább a hivatalos Magyarország által elárult és sorsukra hagyott, határon túli magyarok szószólójának szerepére is... Az érték- és étoszteremtés évei voltak ezek, egy sokáig elfojtott, hazugságokkal terhelt, kollektív lelkiismeret látványos megéledésének ideje. Erdély s a szorongatott erdélyi magyarság ügye ennek volt hatékony serkentője, s egyben kitüntetett „mozgalmi" gyakorlóterepe. Hiszen míg más értékhordozó eszmék, a politikai cselekvés egyéb mintái inkább csak távoli analógiák, halvány előképek lehettek – ideértve a demokrácia antisztálinista és '56-os előzményeit, vagy éppen a lengyel Szolidaritás követelte munkás önigazgatást is –, a romániai magyarság ügye, mondhatni „házhoz jött" a sokezres menekült tömeggel, a mind durvább elnyomás sokkoló tényeivel.

Mindez a nemzeti összetartozás érzelmi reflexeit is szükségképp felélesztette egy történelmi pillanatra, már csak azért is, mivel azokat – más-más okból és eréllyel – a határ mindkét oldalán évtizedek óta elfojtották. Mitagadás, az itt következő lapok sem mentesek néhol a hazafias pátosztól, a kultúrnacionalizmus ilyen-olyan reminiszcenciáitól. Mégis, az olvasó bizonnyal megérzi majd: mindennek semmi köze némely hajdani pártvezetők félszeg, nacionalista retorikájához, sem az Erdély ürügyén 1989-től beinduló, harsány és demagóg politikai giccsgyártáshoz. Az erősebb érzelmi nyomaték az általunk írott vagy közölt cikkekben inkább a zsarnokságellenesség – az emelkedettebb hang a fenyegetett emberi és kultúrértékek féltésének kifejezője volt. „Hová is tartozunk?" – „Kit és mit képviselünk?" – S egyáltalán: „Mi lehet a feladata ennek a kiadványnak?" – kérdeztük egymástól, önmagunktól, a felbolydult időkben biztos szellemi, morális fogódzót, vállalható politikai orientációt keresve.

„A mérce csak belülről jöhet. – felelt meg máig érvényesen mindeme dilemmára Szücs György szerkesztőtársunk *Jelenidő* című írása a lap 1988 májusi számának élén. – S ha valaki mégis megkérdezné feddően a hamis alternatíva egyetlen lehetőségét felkínálva, miként néhai Zsdanov elvtárs célzott meg egy baráti csoportosulást: „Kikkel tartotok ti, Szerapion Testvérei, a forradalommal vagy a forradalom ellenségeivel?" Azt felelhetjük, mint ők is: „Mi Szerapionnal, a remetével tartunk, Zsdanov elvtárs..."

„Szerapionnal" – a szorongatott Erdéllyel, melynek igaz ügyével egykor önként vállaltunk közösséget.

Az S.O.S. Transsylvania és a Pro Domo Dei akciók dokumentumai

Itt kíván említést két, lapunkhoz szorosan kötődő, nemzetközi segélyakció, melyek néhány koridéző dokumentumát függelék gyanánt úgyszintén közöljük. Az elsőt még 1988 nyarán a romániai „településrendezési" tervek elleni tiltakozás hívta életre, a másodikat a 1990 májusi vranceai földrengés, mely pusztító mellékhatásként több tucat – jórészt Árpád-kori – templomot is megrongált a szomszédos Háromszékben.

Az *S.O.S. Transsylvania* (*S.O.S. = Save Our Settlements!*) spontán szolidaritási mozgalomként indult Budapestről, mely többnyelvű röplapjaival és transzparenseivel elsőként 1988. június 27-én, a Hősök terén megtartott demonstráción lépett a nyilvánosság elé. Valójában ugyanaz a lelkes segíteni akarás – s ugyanazok a kényszerű korlátok jellemezték, mint a lapot is; elindítói minél szélesebb és nyíltabb nemzetközi támogatást szerettek volna mozgósítani a fenyegett romániai falvak érdekében, ám ezt a „kinn a bárány – benn a farkas" komor szereposztása miatt legfeljebb amatőr módon, félkonspiratív eszközökkel tehették. A kezdeményezők szűkebb köre (Gyurkó János, Heltai Péter, Nóvé Béla, Pallaghy Éva, Tődor Albert és mások), úgyszólván napi kapcsolatot tartott egymással, s egy szerteágazó, informális hírláncon át szorgosan gyűjtötte, ellenőrizte és továbbította a hazai és külföldi sajtónak a „szisztematizálási tervek" Romániából kiszivárgó adatait. Ez ügyben a néhány évvel korábban áttelepült erdélyiek: a homoródalmási Tődor Albert, a kolozsvári Heltai Péter, s a részben szintén erdélyi (háromszéki ill. brassói) Gyurkó János tettek a legtöbbet, mint azt a *Határ/idő/napló*-ban, a *Kapuban,* majd a meginduló *Erdélyi Tudósításokban* rendszeresen közölt híradások és településlisták bizonyítják. Pallaghy Éva a fordítók és tolmácsok munkáját igyekezett összefogni, s másokkal együtt azon volt, hogy a Romániába induló tényfeltáró és segély-expedíciók ne maradjanak nyelveket jól értő, avatott kalauzok nélkül. E vészterhes időkben fontos hírforrásként szolgált néhány budapesti egyházi misszió is – így a Németh

Géza református lelkész alapította „Reménység Szigete", vagy a Kozma Imre vezette Magyar Máltai Szeretetszolgálat a zugligeti plébánián – ahol hétről-hétre az erdélyi menekültek százai fordultak meg, friss híreket hozva az *S.O.S. Transsylvania* adatgyűjtőinek. Mindemellett idővel rendszeres hír- és megfigyelő hálózatot sikerült létrehozni Erdélyben is a hivatalos információkhoz hozzáférő, lelkiismeretes szakemberek csöndes részvételével. Alighanem ez volt mind közül a leghasznosabb szolgálattétel: a hírek és rémhírek folyamatos „karbantartása" e zaklatott, oly sok félelemmel és dezinformációval terhelt időkben. És bár kezdettől történtek kísérletek a mozgalom – legalább hazai – legalizálására (lásd a függelékben a Fiatal Művészek Klubjával kötött együttműködési megállapodást), utóbb mindez magától beolvadt a fenyegetett romániai falvak „örökbefogadásának" úgyszintén e néven ismertté vált, nemzetközi akciójába s a többi hasonló kezdeményezésbe. Mitagadás, az egykori időkre sokban jellemző, spontán és esendő szerveződés volt ez, ám még így is hozzájárult ahhoz, hogy Erdély és Románia ügye, legalább a diktatúra végidejére súlyával arányos figyelmet kapjon, s hogy a helybéliek immár közvetlen kapcsolatba lépjenek a legkülönfélébb – többé nemcsak egyházi jellegű – nyugati szervezetekkel. S ha egykori buzgalmunknak csak annyi haszna volt is, hogy ezeket közvetítőként segített – néhol máig élő – testvérintézményi, testvértelepülési viszonyba hozni, úgy máris nem volt hiábavaló.

A másik ügy – a földrengés sújtotta háromszéki templomoké – ennél jóval közvetlenebb és gyakorlatiasabb indíttatású volt. Ebben leginkább a két kezdeményező szakember: Varga István és Gyurkó János műemléki építész vállalt kulcsszerepet; ők szervezték meg hathatós egyházi és civil segítséggel az egyhetes, helyszíni expedíciót, a károk szakszerű dokumentálását s utóbb – legalábbis részben – a helyreállítást. Műemlékmentő akciónkról az anyaországi és az alig fél éve „szabadult" erdélyi sajtó is több ízben beszámolt, s az utunkról készült dokumentumfilmet a magyar televízió is vetítette. Vállalkozásunk ennek ellenére csak szerény fogható eredményt hozott: a közadakozásból befolyt néhány százezer forint alig fél tucat – katolikus, református, unitárius és ortodox – templom részbeni helyreállítását fedezte. Figyelemfelhívó ereje és szakmai precedens értéke azonban még így sem lebecsülendő, főként ha azt vesszük, hogy Ceauşescu „faluromboló" Romániájában ekkor már hosszú évek óta nem működött intézményes műemlékfelügyelet (az ország az ICOMOS nevű nemzetközi szervezetben is felfüggesztette tagságát), s hogy Árpád-kori templomaink teljes állagfelmérése, korszerű dokumentálása máig várat magára.

Nehéz minderről úgy szólni, hogy két közeli, azóta – alig negyven évesen – elhunyt társunkról külön is ne emlékezzünk meg. Tődor Albertet és Gyurkó Jánost illeti e baráti főhajtás – a néhai középiskolai matematika tanárt s a műemléki építészt, környezetvédelmi minisztert. Akik ismerték őket, azoknak bizonnyal nevük említése is elég – akik nem, azok előtt talán itt újraközölt írásaikból is fel-felvillan majd vonzó arcélük, nemes és fáradhatatlan ügyszeretetük. Azon kevesek közé tartoztak, akik mindhalálig megőrizték szelíd karizmájukat, akiket a politika hektikus váltóláza sem bírt eltántorítani a jó ügyek szolgálatától és legbenső kötődésüktől: Erdélytől. Hogyan is tehette volna, hiszen tartásuk, műveltségük, közösség iránti mélyen átérzett felelősségük mind tőle kapták – miként ráadásként ama ritka adományt, hogy e sokszázados örökséget oly vonzóvá tudták tenni merőben másívásúak számára is?! Az Erdélyből elszármazottak közül, meglehet, akadnak náluk jóval ismertebbek, ámde csak kevesen tettek érte annyit, mint elismerést, hálát nem remélve éppen ők a nyolcvanas, kilencvenes években. Könyvünket mindezekért, legfőképp az ő baráti emléküknek ajánljuk.

Álljon itt végül egy köszönőlista azok nevével, akik lapunk megjelenését, terjesztését egykor önzetlenül és gyakran személyes kockázatvállalásukkal segítették. Csupán emlékeinkre hagyatkozva:

Ara-Kovács Attila, Ádám Gyula, Ágoston Antal, Balassa János, Balogh Sándor, Bardócz András, Bartók Györgyi, Bálint Annamária, Bálint Lajos, Benda Kálmán, Bégány Attila, Bérczes Tibor, Bilibók István, Bízik László, Bodonczy Andrea, Bodor Pál, Bogsch István, Boros Attila, Budai Miklós, Buka Jenő, Burus Endre, Burus Enikő, Bretter Zoltán, Csetri Elek, Csuzdi József, Derecskei Attila, Dévai György, Jan és Ineke Donk, Dunay Lívia, John Eibner, Chris van Esterik, Foki Csilla, Foki Tamás, Björn Cato Funnemark, Für Lajos, Geréb Pál, Geréb Zsolt, Gergely István, Gyulay Vera, Gyurkó János, Hámos László, Heltai Péter, Herman Zoltán, Horváth Anikó, Horváth Zoltán, Jakab Jenő, Józsa Vilmos, Juhász András, Kányádi Sándor, Kis András, Kiss Csaba, Klotz Judit, Koenig Helmut, Kovács Levente, Kozma Zsolt, Kótai István, Kótai Lajos, Krassó György, Kurucz Éva, Lőrincz József, Marczisovszky János, Marcsinák Judit, Markó Béla, Marosi Eszter, Marosi Ildikó, Marosi Judit, Marosi Zsófia, Márton János, Mátyássy Miklós, Mezei Balázs, Mihály Mária, Mihály Zita, Hester Minnema, Modor Ádám, Molnár Edit, Molnár Imre, Muray Judit, Nagy András, Nagy W. András, Németh Géza, Németh Vladimir, Németh Zsolt, Novák Lajos, Oláh Sándor, Őry Csaba, Pallaghy Éva, Pallaghy Sándorné, Hein Raimaakers, Rajki László, Révész Judit, Rózsa Gábor, Karl J. Schwarzenberg, Sebestyén Ferenc, Simkó Mária, Sipos Gábor, Soha László, Sokoray Ágnes, Solt Ottilia, Stirling Gertrúd, Strek Margit, Szakács Béla, Szakács Levente, Szentkirályi Csaga, Szécsi Tamás, Szilágyi Júlia, Szilágyi Sándor, Tardos János, Tődor Enikő, Tődor Vilma, Tőkés István, Trenovszky Cecília, Veres Péter, Veress Gyula, Végső András, Zalatnay István, Zsille Zoltán.

Budapest, 2001. május

Nóvé Béla

a Határ/idő/napló szerkesztői 1987 – 1989

TÓDOR ALBERT
matematikatanár,
Hajnik Károly Gimnázium
és Szakközépiskola

NÓVÉ BÉLA
szabad foglalkozású
író, műfordító

KULCSÁR ÁRPÁD
történész, tud. segédmunkatárs
MTA Közép- és Kelet-Európai
Kutatócsoport

SZÜCS GYÖRGY
művészettörténész,
szerkesztő
Képzőművészeti Kiadó

MÁTAY MÓNIKA
egyetemi hallgató
ELTE Btk., történelem
– szociológia

NAGY ZSOLT
szociológus, fordító,
Társadalomtudományi
Intézet

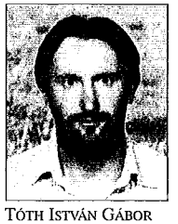

TÓTH ISTVÁN GÁBOR
könyvtáros, tanár,
Táncsics Mihály
Gimnázium

TARTALOM

H/I/N 1. – 1987. március 17
H/I/N 2-3. – 1987. május 43
H/I/N 4-5. – 1987. szeptember 95
H/I/N 6. – 1988. január 145
H/I/N 7. – 1988. május 195
H/I/N 8. – 1988. szeptember 251
H/I/N 9. – 1989. március 309

FÜGGELÉK
1. Az „S.O.S. Transsylvania!" szolidaritási mozgalom dokumentumai (1988. június – 1989. szeptember) 361
2. A „Pro Domo Dei" műemlékmentő akció dokumentumai (1990. június – szeptember) 375
3. In memoriam...
Egy közszolga csöndes távozása – Gyurkó János emlékére 396
Egy kopjafa tövébe – Tődor Albert emlékére 399

AZ ÍRÁSOK SZERZŐI 401
NÉVMUTATÓ 407

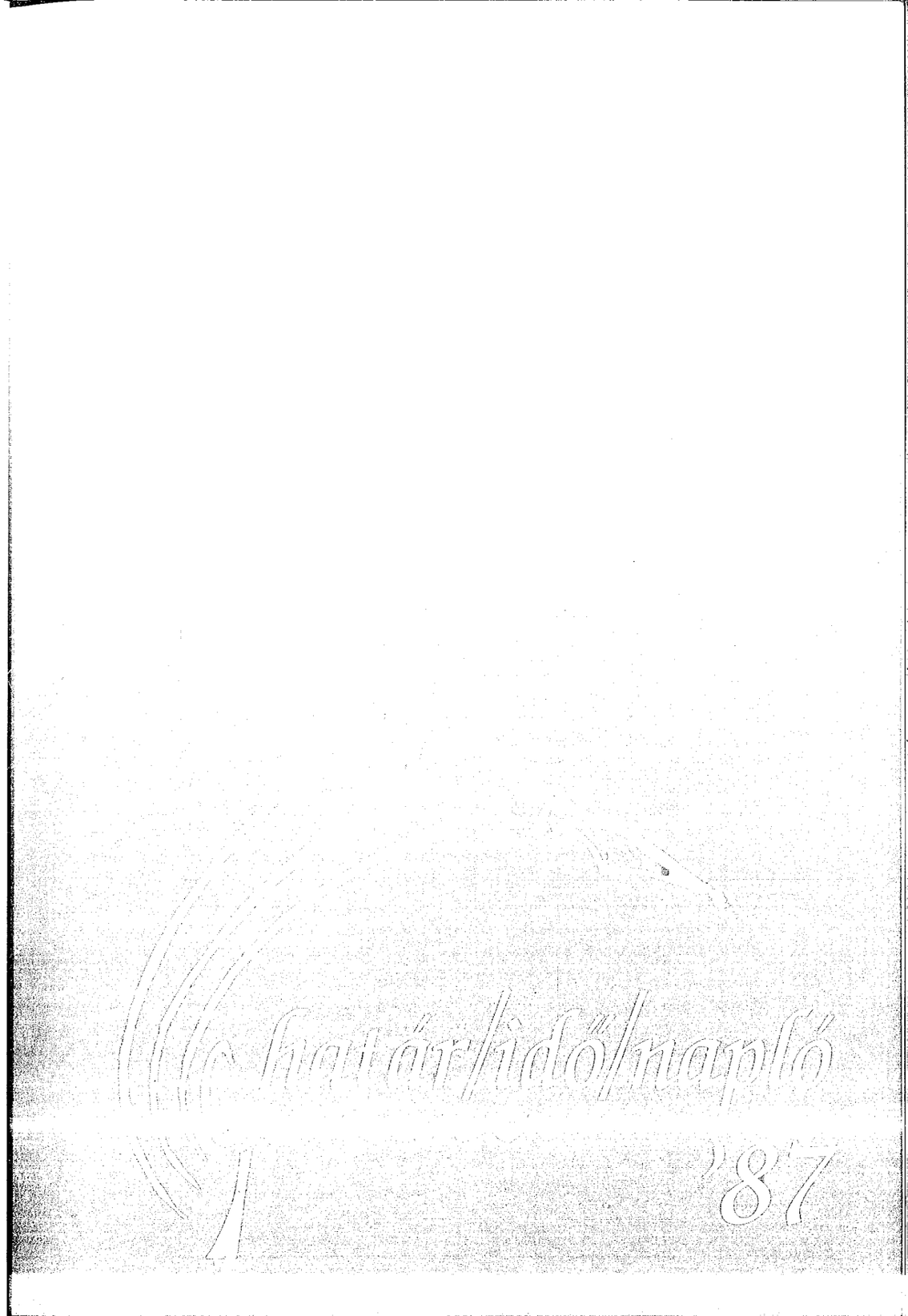
határőr/idő/napló
'87

Ajánló sorok – az első lapra

Itthon vagy otthon?
Beszélgetés egy Erdélyből áttelepülttel

Vámmentett útijegyzet
Határepizód
Kolozsvári séta
Bukarest-blues

Kézirat gyanánt
Erdély története – szerepzavarban
(Egy történész gondolatai)

Kiemelés tőlünk
Előre, március 1.
Neue Zürcher Zeitung, március 4.
Magyar Szó, február 28., március 5.
Politika, március 7.

Jövevényszavak
Kányádi Sándor: Könyvjelző
Szőcs Géza: Elküld az élet Perzsiába

Más...
Példamondatok – szövegmontázs
Hiánylista

Ajánló sorok – az első lapra

Akarva, nem akarva, valamennyien az idő szorításában élünk. Ámde létezésünk nem pusztán a belső időrendet, egy valóságosan avagy csak képzeletben vezetett személyes napló eseménymenetét követi; mások létének alakulása éppúgy szorítja, határolja – bár ez gyakorta inkább csak utólag válik nyilvánvalóvá. A történelmi kronológia, egy korszak rekonstruált tényeinek sora, nemegyszer durván rácáfol az egyedi határidőnaplók kitűzött terveire, várakozásaira. Szenvtelen dokumentumaiból rendre kimarad mindaz, mi ittlétünk egyedül méltó emlékműve lehetne: vágyaink, reményeink, közös elszánásaink, tetteink esendő szépségű együttese.

Hogy mindez ne tűnjön el, ne menjen veszendőbe, egy baráti társaság belső ösztönzésből – s jobbára a maga ösztönzésére – kollektív „határidőnapló" vezetésére szánta magát. E társaság, számos más körhöz hasonlóan, sok éven át spontán verbuválódott „itthoni" és „otthoni", azaz magyarországi és erdélyi önkéntesek rokonszenv-társulásaként. Összetartozásukat – minden alkati, hivatásbeli, világnézeti különbözőség ellenére – az a rokoni együttérzés táplálja, mellyel a magyarság, Erdély, s az erdélyiek sorsa iránt viseltetnek.

Ezen barátságok, gyakori itthoni találkozók és erdélyi táborozások élményeiben összeforrt közösséget ugyanakkor mindinkább áthatja az a lelkiismereti felelősség, amely langyos patrióta frázisoknál, félhangos tudományos vitáknál és tétova hivatalos nyilatkozatoknál ma sokkal többre kell kötelezze a határon túli magyarság súlyos megpróbáltatásait valóban szívükön viselőket: a válságos helyzet nyílt felmutatására, segítségre, cselekvő példára.

Hiszen idehaza és „odaát" egyaránt érezni a történelmi idő szorongatását: hogy határon innen és túl valamennyien – akarva, nem akarva – szüntelen erkölcsi határhelyzetben élünk. Gondolkodjunk, szóljunk, cselekedjünk hát – vezessük lankadatlan közös dolgaink lelkiismeret diktálta határidőnaplóját! És eközben ne hagyjon el a remény: hátha egy-két apróság mindebből mégis csak átkerül egy majdan összeállítandó kronológiába...

1987 márciusa

[*Nóvé Béla*]

Itthon vagy otthon?

Beszélgetés egy Erdélyből áttelepülttel

„Azért vagyunk a világon,
hogy valahol otthon legyünk benne."
TAMÁSI ÁRON

– Mi indított arra az elhatározásra, hogy Romániából áttelepülj Magyarországra?

– Eleinte eszembe se jutott, hogy eljöjjek. Gyerekkorom s az udvarhelyi gimnazista évek idilli elzártságban teltek; körülvett a falu, az iskola, a hegyek.

A kapcsolatok melegében éltem, család, barátok, szerelmek – ebbe a látókörbe nem fért bele, hogy én valaha is eljöjjek. Aztán 1979-ben a kolozsvári egyetemre kerültem. Ott kezdtem először érezni az általános romlás jeleit, habár egy ideig e változás számomra a világ váratlan kitágulását hozta: eseményeket, új társakat, közös ügyeket és reményeket. Akkoriban Kolozsvárott, főként az egyetem táján még viszonylag élénk szellemi élet folyt: az ottani magyar tanszék, név szerint Láng Gusztáv vezetésével még működött a Műhely kör, a Gaál Gábor kör, viták, fórumbeszélgetések voltak magyar és román írók, történészek, szociológusok meghívásával. Magyarországról rendszeresen átjutottak a fontosabb könyvek, folyóiratok (Mozgó Világ, Valóság stb.). Elolvastuk, kézről kézre adtunk mindent, ami „odaátról" jött, sokszorta többet gondolva és érezve bele e szellemi csempésztermékekbe. Ez a több abból származott, hogy lényegesen alaposabban, elmélyültebben asszimiláltuk az új és szűkös információt. Aztán, úgy '82-83 körül drasztikusan leromlott minden. A korábbi szellemi műhelyek, az értelmes cselekvés lehetőségei szinte teljesen megszűntek. Egyre többen mentek el, bár meg kell jegyeznem, ez a kivándorlási hullám már csak szomorú hatása, s nem kiváltó oka volt a kolozsvári magyar szellemi élet végső elcsökevényesedésének. Rosszul is éreztem magam akkoriban, hiszen nekem már „kifelé állt a szekerem rúdja". Ez rengeteg vitát, átbeszélgetett éjszakát jelentett. Sok-sok terv született arra, hogy miként lehetne úgy eljönni, hogy továbbra is azért küzdjünk, ami otthon van, ami otthon maradt, ami otthon hiányzik. Hogy ezekből a tervekből mi lett? Én inkább abban szeretnék hinni, ami lehet...

– Végül is a házasság segített az áttelepüléshez.

– Igen, bár ez tényleg nem csupán „útlevél-házasság" volt. Nem mintha ezzel azokat, akik csak így juthattak hosszabb külföldi nászutazáshoz, bántani vagy megítélni akarnám. Emiatt nekik nincs szégyellnivalójuk. Azoknak van, kik elemi emberi jogukat, hogy ott éljenek, ahol akarnak, megtagadják tőlük, vagy csak efféle megalázó kiskapukon keresztül teszik lehetővé.

– Az eljárás hivatalos útját sokan nem ismerik. Mondanál erről is valamit?

– Igen, ez csakugyan néha már kafkai rejtélynek tűnik. Az én ügyem is több mint két évig húzódott én még nem is igen zúgolódhatok. Pénzem, összeköttetésem nem volt – így jó, hogy „csak" ennyi időbe tellett a házassági engedély, az útlevél, s a magyarországi jóváhagyás megszerzése.

– Ez utóbbihoz mi szükséges?

– Közjegyző előtt hitelesített nyilatkozat egy magyar állampolgár részéről, hogy az áttelepülésed követő két évre lakást és ellátást biztosít. Amúgy a magyar ügyintézés is teljesen személytelen. Mikor az engedélyt átveszed, egy cseppet sem éreztetik veled, hogy mától magyar lehetsz, hazád lesz, anyanemzeted ismét magába fogad. Szóval cseppet se ringatnak magasztos illúziókba.

– Voltak-e illúzióid az áttelepüléssel kapcsolatban?

– Igazából nem. Eleinte egy kicsit azt hittem, diplomával, értelmiségiként talán szívesebben fogadnak, de aztán láttam, hogy mindez egyre megy. Akkor már egyéves tanári gyakorlatom is volt – az egyetem után egy határ menti kisvárosba helyeztek – de hát ideát ez se nagyon számított. Matematikatanárként enélkül is elhelyezkedhet az ember...

– Kit-mit hagytál Erdélyben?

– Nehéz felelni erre... Huszonöt éves koromig éltem ott, akármilyen cudar világ volt, mégiscsak a hazám. Személy szerint persze elsősorban a szüleimet és a testvéreimet, ami annál fájóbb, mert nemcsak a magam szomorúsága nyomaszt, de még inkább az, ahogyan ők ezt felfogják, hiszen apám, anyám – hiába járok vissza – végső elszakadásként éli át távozásomat, mintha egy Óperencián túli ismeretlen egyszer és mindenkorra magába nyelt volna. Gondjaink-örömeink megszűntek közösek lenni, nincs többé fiuk, aki estis tanítványaitól kávét szerezzen nekik, nyaranta a szénát lekaszálja, betegségükben, öreg napjaikban közvetlen támaszuk lehet. És bármit teszek is ez ellen, egyre inkább érzem: ezek valós félelmek, semmi tartós biztosíték nincs a kezemben, amivel eloszlathatnám őket.

– Kit-mit hoztál volna át legszívesebben?

– Három kívánság? Mesébe illő válaszaim vannak! Ha önzésem teljesen szabadjára engedhetem – az egész országot. Ha kicsit vissza kell fognom magam, a szülőházam és a családomat. De mert apám, anyám már nem szakíthatom ki onnan, legalább a húgaimat... Amúgy én tárgyakhoz nem ragaszkodom. Szőttest, cserepet, efféléket nem gyűjtögetek. Ezeknek ott a helyük, számomra ott értékesek. Ha bármikor hazamehetek, s ott találom őket, én ennyivel beérem. Üres kézzel jöttem el, csak a legkedvesebb könyveim hoztam magammal.

– Aki bújt – aki nem... A mostani helyzet valóban ördögi csapdához hasonlít. Hiszen sokan, akik már kijutottak, vagy akik innen akarnak segíteni az Erdélyben maradottak helyzetén, azért tartózkodnak a nyíltabb, s talán nagyobb garanciákkal biztató színrelépéstől, mert attól tartanak, ezzel méginkább ártanának Romániában élő rokonaiknak, barátaiknak, az ottani magyarságnak. Konkrétan: ezentúl még a korrupció mentőszelepei is elzáródhatnak, még ez a féloldalas, szüntelen fenyegetett kapcsolattartás is veszélybe juthat, elkobzás, kitiltás, határzárlat akadályozhatja meg a létfontosságú gyógyszerek, élelmiszerek és könyvek kijuttatását, újabb hatósági megtorlás-sorozat nehezedik az amúgy is elgyötört, s már-már kilátástalan erdélyiekre. Mit gondolsz erről?

– Ezen a helyzeten rontani nem lehet. A román reakció kiszámíthatatlan és önkényes, ami pont azért van, mert úgy érzik, bármit megtehetnek, senki és semmi nem kéri számon rajtuk cselekedeteiket. Az okos és határozott nyilvánosság – amely senkit nem sodor bajba, s amely minden politikai manipulációtól tiszta – igenis segíthet. Ha többet nem, szembesíteni a magyarországi közvéleményt a durva tényekkel, részvétét, őszinte áldozatkészségét még inkább felkelteni. Kinek fájjon mindez, ha minket se rezdít meg?

Az egész magyarság keserves próbatétele ez – létfontosságú, hogy átvészelje, emberként kerüljön ki belőle. Az ideologikus felhajtásra, romantikus nemzeterkölcsi pátoszra semmi szükség. Az erdélyi magyarságnak mindenek előtt Erdélyben való megmaradását kellene biztosítani, de a döntés joga magánügy: aki el akar jönni, nem árulásból, aki maradni kíván, nem szolgalelkűségből teszi. Mindkettőnek meg kell adni a lehető legtöbb segítséget. És le kell számolni végre azzal a tétova önáltatással, hogy azok árthatnak a legtöbbet, akik az erdélyieknek ténylegesen segíteni akarnak, nyílt és jogszerű biztosítékokat követelve a cinkos korrupció, a szégyenletes embercsempészet helyett. Olyan „józanok", olyan „megértőek" sosem lehetünk, hogy a hatalom rideg számításait, „államérdekét" magunkévá tegyük. Józanságunk, résztvevő megértésünk jobb, ha a rászorulók felé gyakoroljuk...

– Két éve vagy itt. Mennyire találtad meg a helyedet?

– Attól, hogy idejöttem, hol az anyanyelvemen bárkivel szólhatok, még nem váltam „magyarrá". Nem ismerem még igazán ezt az országot, ezt a társadalmat. Sok minden idegen még, ezért folyton újra kell benne értékelnem magam, a helyzetem. Riaszt az anyagiasság, az a kíméletlen hajsza, amivel az itteni emberek többsége csupán a maga boldogulását tapossa. A nyomorúságos Romániában az egzisztenciális gondok nem foglalkoztattak annyira, mint itt. Ott nem ettél szalámit, de halkonzerv akadt mindig s emellett magadra, a barátaidra annyi időt szánhattál, amennyit csak kedved tartotta. Ott az egyéni jólét egyértelműen a tisztességtelen beépülés jutalma – tehát ez az út számomra eleve ki volt zárva, nem volt alternatíva. Itt viszont, legalábbis úgy tűnik, a tisztes jóléthez megvan az esélye, ez a világ látványos csábításokkal van tele, holott egy bizonyos szintre legtöbbször csak szívós önrombolás, s a kapcsolataik feláldozása árán juthatnak el az emberek. Úgy érzem, leginkább ettől beteg, szétesett ez a társadalom ma itt.

Szóval, nemigen tudom még, hol találok igazi otthonra. Barátom van itt is jópár – nagyrészt még akiket a nyári táborozások és Erdély-járások idején megismertem –, de hiányzik valami igazi közösség, egyszerre kézzelfogható és szellemi hit, amelyért másokkal együtt dolgozhatnék. Erdélyt s az otthon maradottak ügyét ilyennek hiszem. Ezért elveimhez híven kész vagyok tenni, kezdeni bármit továbbra is egy értelmes, megtartó baráti szövetség érdekében. Egy olyan szövetség érdekében, amelynek cselekvési és gondolkodási horizontját csak a lelkiismeret s az ezen alapuló józan megfontolás határolja be!

[*Az interjút Tődor Alberttel Nóvé Béla készítette 1986. decemberében*]

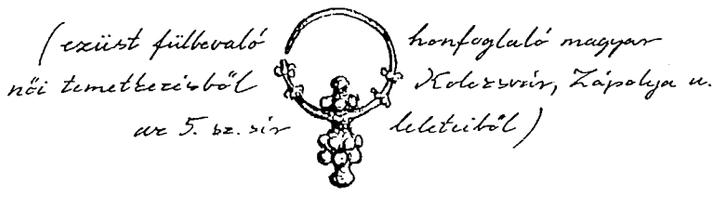

Vámmentett útijegyzet

Határepizód

Az erdélyi utazások a mindenkori kaland reményével kezdődnek, már a pályaudvaron, ahova barátok, ismerősök serege kíséri az embert, mindenki sok jót és szerencsés vámot kíván, levélkét nyújt át, üzenetet magoltat. Legutóbbi utazásom kalandos izgalmai igazán csak a vonaton kezdődtek, a vám után – ami most kivételesen nem volt kaland –, fülketársaim, számszerűen négyen, akik Püspökladánynál szálltak fel, egy társaságot alkottak. A román határállomásról való kiindulás pillanatában szinte egyszerre és ugyanazzal a megnyugvással sóhajtottak fel. És ez a román vámvizsgálatok ismeretében még nem is lenne szokatlan. Útitársaim „jó magyar" emberek voltak, tele csomagokkal, Nagyváradra és Kolozsvárra utaztak. (Megjegyzem, hogy az egész fülkében csak az én csomagomat nézte meg és csak a román vámos.) Mint beszélgetésükből kiderült, az éppen aktuális hiánycikkek tömkelegét sikerült átjuttatniuk: kávét, gyógyszert, élelmiszert. A „segítőkész" magyar emberektől továbbá értesültem arról is, hogy a kávé 1500-ért már „nem üzlet", hiszen sokkal jobban jár az áldozatkész „utazó", ha szívgyógyszert ad el, dobozonként 70-75 lejért. A kaland az, ami ezután történt. Idézni fölösleges lenne, és írásban nem használom azokat a szavakat, amelyekkel ezeket az embereket és tevékenységüket illettem. Annyi szent, hogy jó „vasutasként" egy idő után kértem a helyjegyüket. Csak egyiküknek szólt a jegye a mi fülkénkbe, de rövid beszélgetés után ő sem maradt velünk. Ezek a „kalandkeresők" csempészek voltak, mégpedig az ijedős fajtából. Megijedtek, amikor ezt elkeseredett dühömben elvakultan a szemükbe mondtam. De sajnos úgy érzem, csak ettől és nem attól távoztak szótlanul a fülkénkből mert megértették, hogy amit tesznek, az túlmutat az aljasság minden határán.

[*Tődor Albert*]

Kolozsvári séta

Idei első utam Erdélybe, ahogy mondani szokás, nem jött össze. Négy órát töltöttem Romániában a kürtösi határállomás e célra fenntartott, fűtetlen várótermében, öt lengyel csempész-feketéző társaságában fegyveres őrizet alatt. Útlevelemet elvették. Az ok: néhány színes képes hetilap, két mesekazetta és az Ódon Erdély két kötete. Az útlevelet akkor kaptam vissza, amikor egy másik fegyveres őr kikísért az indulásra kész vonathoz.

Három héttel később, már okulva a tapasztalatokon, az útlevélen kívül semmi olvasnivaló nem volt nálam és Biharkeresztesnél minden nehézség nélkül léptük át a határt. Hajnalban értünk Kolozsvárra, kopogós hidegben. E kései órán, fáradtan és álmosan fel sem tűnt a csend és sötétség, ami fogadott. A városközponthoz közeli szálláshelyünkön az éjszaka hátralevő részét beszélgetéssel töltöttük házigazdánkkal a lakás egyetlen fűtött helyiségében, a konyhában. Reggel aztán városnézésre indultunk, ismerősöket látogattunk meg, szorosabb programunk nem lévén csak úgy „csellengtünk". Európai emberekkel találkoztunk – Európán kívül. Olyan emberekkel, akiknek könyvtárát böngészve, hivatását, társadalmi állását, műveltségét tekintve, szavait hallgatva azt hinnénk, otthon vagyok, de aztán beszélgetés közben fölállok,

hogy fázó-zsibbadó lábam megmozgassam kicsit, az ablakhoz sétálok s kinézek, vagy kimegyek a konyhába, és újra érzem, hogy a civilizáció számtalan tárgyi kellékét és szolgáltatását a határon túl hagytuk. Nem ez írás célja, hogy a hasznos és haszontalan kellékeket különválassza, de bizton állíthatom, hogy Erdélyben jórészt a hasznosak tűntek el szinte nyomtalanul, olyannyira, hogy a civilizáció feltételei közül jószerével csak az ember maradt meg. A tárgyi-környezeti feltételek lassan elmaradoznak, a múlt megváltozik, a jelen egy áldozatos, megmagyarázhatatlan leépülés, a jövő pedig a jelenre épül. Nagy talány számomra az, ami most Erdélyben történik. Tanácstalan voltam és vagyok, nem látom értelmét és célját a rendelkezéseknek és eseményeknek; a részletekből összeálló kép zavaros és riasztó, nehezen összerakható, az egész azonban még szürkébb, szomorúbb, mint a részletek. Nehéz a képet élesre állítani, hiszen számunkra kedves emberek vergődését kell látnunk, akik a nekünk maguktól értődően adott javakban látnak hiányt, akiknek gyermekei egy bizonyos koron túl a tanulnivalók legszűkebb körét sajátíthatják csak el anyanyelvükön, és belátható időn belül már csak egy idegen nyelven adhatják tovább. Látjuk, hogy a főtér, az Óváros házai állnak, a díszletek még a régiek, ám a köztük-bennük játszott darab, az élet már idegen tőlük. S nem azért, mert az idő eljárt felettük. Ellenkezőleg. A csodálatos díszletek között, szegényesen, rosszul öltözött, sorsukban és jövőjükben bizonytalan szereplők élnek, románok és magyarok vegyesen.

Emberek, akik reggel meghallgatják a Kossuthban az Útinformot és a kihűlt lakásokban talán eltűnődnek rajta, hova folyik Ploieşti olaja, ha sem elég műtrágya, sem elég benzin, sem elég műanyag nincs. Szereplők, akik a forgatókönyv szerint órákat állnak sorba kenyérért, húsért, s közben azt hallják, hogy két évtizede diadalmasan tör újabb csúcsok felé a mezőgazdasági forradalom, s az újságok szerint szemveszteség nélkül aratják a nagy hozamú, hazai búzafajtákat és újabb „megvalósítások" történtek a szarvasmarha- és sertéstenyésztésben. Az emberek, akik munkájuk végeztével nagykabátban, kucsmában beülnek egy hideg és sötét „söröző̈be", ahol ráadásul büdös is van, mert a cigarettát állandóan szívni kell, különben félpercenként elalszik, s minek szellőztetni, ha nincs fűtés.

Itt savanyú sört isznak, mert jobb nincs, három-négy étel között válogathatnak, s arra gondolnak, hogy „növekvő igényességgel és felelősséggel, emelt minőségi színvonalon" elégítik ki igényeiket. Természetesen áll ez a közlekedésre is. A városi buszokat, trolikat mintha a roncstelepről hívták volna vissza a forgalomba, soha, sehol nem láttam ilyen szomorú állapotú járműveket közlekedni. Legalábbis élőben nem. Igaz, a városban nem

(Kolozsvári Mátyás és György
Szent György-szobra, 1373)

feltűnőek: terepszínűek és éppoly elhanyagoltak, piszkosak, mint a díszlet álló részei: a homlokzatok és a lépcsőházak. E díszletek közé még az olyan épületek is beleszürkülnek, amelyeknek legalább „osztályba sorolásuknál" fogva nem szabadna. Lehangoló példa erre a hajdan méltán híres és szép, nagy nevek törzshelyeként ismert Continental Szálló. Hideg félhomály, s a megszokott szegényes választék, de legalább jó drága. Számos Kolozsvárott „tanuló" arab egyetemista itt bonyolítja le a kávéval, gyógyszerrel és cigarettával folytatott üzleti ügyeit. A kávéház kínálatán ez mit sem javít, viszont a vécé előterét valami titokzatos okból fűtik.

Kolozsvárott közterületi, magyar nyelvű feliratot kettőt láttunk: az egyik egy elfelejtett emléktábla, egy szűk mellékutca házfalán az első és a második emelet között (valószínűleg ennek köszönhető, hogy még nem vették le), a másik a Mátyás király szülőházán látható ottfelejtett bronztábla néhány sor szöveggel. Magyar vonatkozású köztéri szobor a Mátyás-szobron kívül egy sem maradt, ez utóbbi felirata: Matthias Rex. Úgy tűnik, mintha Mátyás királyon kívül Kolozsvárnak hírnévre vergődött magyar szülötte, itt tanult vagy itt alkotott nagynevű polgára sosem lett volna, az egy Bolyait leszámítva, kinek neve lassan, de biztosan szorul ki a kolozsvári egyetemről. „A semmiből egy új világot teremtettem" – írja levelében átszellemülten Bolyai János apjának a tér abszolút geometriáját megalkotva. Mi ma annak vagyunk tanúi, ahogy egy „ellentmondásmentes" új világ jelszavával teremtenek *mindenből semmit...*

[*Soha László*]

Bukarest-blues

Mondogatnivaló:
„Cipőmre nézek: fűző benne!
Nem lehet, hogy ez börtön lenne"
PETRI GYÖRGY

Utazni jó – mondja a betiltott magyar író könyvének fejezetcíme – és mi, akik (már) még megtehetjük, utazunk is. „Nyugatra" kevesebbet, „Keletre" többet, a birodalmon belül számunkra nagyobb a mozgástér. Mégis: oda, ahová mi most indulunk, 1986 novemberében, úgy tűnik, csak akkor megy valaki, ha nagyon muszáj, legalábbis ez tükröződik a magyar határőr leírhatatlan csodálkozást kifejező arcán, amikor meghallja úticélunkat. Sajnálkozó-lekezelő pillantással a hátunkban, mindenféle vizsgálat nélkül léphetünk be a reptéri tranzitba. A kalandvágy elvegyül bennem a gyűjtőszenvedéllyel, Moszkva kivételével a „béketábor" minden fővárosának „skalpja" övemet díszíti. Balról kiírás: Air France, Paris, jobbról Austrian Airlines, Wien. Mi a sötét középutat választjuk. Kilencven perc, ezer kilométer – nagyon nem mindegy melyik irányba, szinte percek alatt utazhatsz évtizedeket előre vagy hátra a történelemben. Jó álmaimban hirdetést látok: „Vasfüggöny eladó!"

Velem egykorú, kétpropelleres gépbe szállunk; a rövid, de hatékony motozás eredményeként zsebkéseink eltűnnek egy vasládában. Japán útitársam alig hisz a szemének, azután megadóan becsatolja magát: „Fumatul Oprit!", a szürkületben többszöri nekifutásra rugaszkodik el a betontól az egész testében rázkódó gép, erősen szorítom az ülés kopottas karfáját. Másfél óra múlva landolunk a félhomályos betonon, sokan felsóhajtanak.

Többszörös szűrőn keresztül jutunk ki a beton-üveg csarnokba, az utánozhatatlan szürkésbarna falakon plakátok invitálnak a radioaktív [Csernobiltól fertőzött] tengerpartra. Az üvegfal mögött megpillantjuk G. [*„Gizi"=Lőrincz József*] alakját: az első kanyart sikerrel vettük. Közlekedés ilyenkor már alig van – mint később tapasztaljuk, máskor se nagyon –, az út a városon keresztül ismeretlen ismerősünk lakótelepi lakásáig éppen annyi ideig tart, mint a repülőút a két főváros között.

Angol, francia, román, magyar szavak keverednek a maró cigarettafüsttel, hajnalba nyúló beszélgetés, tapogatózás, a görcsös bizalmatlanság oldódása. A nevek, a kultúra láthatatlan hídja, könyv- és filmcímek kapcsolódási pontjai, amelyek az intimszféra utolsó menedékét jelentik a mindent átható dogma, az elkorcsosult orwelli nyelv, a mindennapok létharca közepette. Barátunk barátja [*Alin Theodorescu*] állami alkalmazásban álló szociológus, meglepő őszinteséggel, nagy rálátással és erudicóval vázolja országuk jelen állapotának okait, a lehetséges alternatívák esélyeit. Nevét, címét nem írom fel, „biztos, ami biztos" alapon: két „baráti" ország értelmiségi szakembereinek kapcsolatteremtési lehetősége a XX. század végén, „Helsinki szellemében".

A napi kétórás tévéadás csak a szó pejoratív értelmében – és úgy hiszem, csak nekünk – nyújt szórakozást, gyakori az áramkikapcsolás, a vízhiány, a fürdőkádban tárolt taralék víz a gyerekeknek kell, négy napig nem zuhanyozunk. Az otthoni ennivalót óvatosan kitesszük az asztalra.

Az „1984" szelleme 1986-ban: Győzelem sugárút, Egyesülés tér, Szabadság utca. Szürke alapon szürke, a birodalmi eklektika majdani emlékművei, diadalívek kőből és papírmaséból, szovjet mintájú felhőkarcoló, a párizsiasan ható „boulevard" elnevezés saját paródiájának tűnik, az épülő metró „katonai objektum" – közli a mogorva rendőr, miközben átmenetileg elkobzott fényképezőgépemmel barátkozik. Az útlevelemben lévő lejárt nyugati vízumok valami rejtélyes okból nagy hatással vannak rá, utunkra bocsát. A könyvesboltok kirakatai önmagukról és önmagukért beszélnek, a királyi palota ma is betölti ezt a funkciót, a komor pártszékház előtt, Petru Groza terén csoportokban állnak a rend őrei – a bőség zavara? –, a trolikon fürtökben lógó emberekről már nem merek fényképet készíteni. Hiába keresek mosolygó, nyugodt, sétáló embereket, itt mindenki siet valahová.

Fritz Lang *Metropolis*ának képeit idézi a reggel tömött sorokban, lehajtott fejjel munkába sietők, arctalan tömegbe verődött emberek látványa. Egyszer talán elemi erővel tör majd fel a ma még csak a gondolatok szintjén megfogalmazott néma kiáltás: elég! Egyszer minden becsapott, megalázott, megfélemlített, megtizedelt nemzet bizonyosan felemeli fejét, és önmaga veszi kezébe saját életét. „Papírvékony jég a hullámokon minden hatalom" – dúdolgatom a hideg hajnalon a reptéri kávézóban. Újonnan szerzett barátunktól meleg kézszorítással válunk el, bármennyire is szeretnék „felelős" államférfiak egy atomizált, érdektelen, mindenbe beletörődő társadalom utópiáját tartósítani Európa keleti felében, az idő és a történelem logikája nekünk dolgozik. Mi hárman – talán csak néhány centiméterrel, de – közelebb kerültünk egymáshoz. Ha semmi másért, ezért már megérte.

[*Nagy Zsolt*]

Kézirat gyanánt

Erdély története – szerepzavarban
(Egy történész gondolatai)

A tavalyi év kétségkívül legnagyobb könyvsikere a decemberben megjelent háromkötetes Erdély-történet volt. Emlékét sem lehet tudni annak, hogy 40 ezer kötet tudomány ilyen rövid idő alatt gazdára talált volna.

Mi lehet a páratlan érdeklődés oka? Magyarországon utoljára 1946-ban jelent meg összefoglaló Erdély-történet, s azóta generációk nőttek fel anélkül, hogy áttekintést kaphattak volna „Transsylvánia" viharos históriájáról. Ez persze magyarázatnak kevés és bizonyára félre is vezető, hiszen nem lehet pusztán az öncélú tudásszomj számlájára írni a hihetetlenül magas példányszámot. Sokkal inkább arról van szó, hogy a gondolkodó magyar közvélemény minden olyan problémára érzékeny és érdeklődő, amely feloldhatatlannak tűnő nemzeti traumáinkkal kapcsolatos. Erdély kérdése ide tartozik. A trianoni békediktátum méltánytalanságait nem enyhítette, hanem „növesztette" a két háború közti revíziós propaganda, s ténylegesen növelte a Romániához került magyarság elnyomott helyzete. A második világháború után a térségben hatalmi helyzetbe jutó kommunista pártok sokáig teljesen negligálták a nemzeti kérdést, illetve paradox módon kollektíve „büntettek" etnikumokat (pl. a magyarok a svábokat). Bonyolította a helyzetet, hogy Romániában a desztalinizáció elodázását a nemzeti demagógiával kezdték ellensúlyozni, s ez a sztálinizmus általános elnyomásán belül visszahatásában a nemzeti kisebbségeket – így a magyarokat is – külön sújtotta. A magyar tájékoztatás bármennyire el is hallgatta a nyilvánvaló tényeket, attól azok még beszivárogtak a honi köztudatba, sőt – éppen a hivatalos nyilvánosság ez irányú hiteltelensége miatt – fel is nagyítódhattak: a rémhír és a valóság eggyé válhatott. A reális alapot ehhez a kisebbségi magyarok iránti, sokszor racionálisan tisztázatlan érzelmi elkötelezettség és az Erdélyben (is) ténylegesen pusztuló etnikum valósága adta.

Az igény persze még nem elegendő arra, hogy a magyarországi könyvkiadást egy ilyen tudományos mű kiadására ösztönözze. Nyilván politikai motívumok is közrejátszottak, de e tekintetben csak találgatásokra lehetünk utalva. „Betelt a pohár?" De mitől?

Gazdaságilag túl nagy mértékben károsított meg minket Románia? Ugyanazt tette velünk is, mint Jugoszláviával? Nyugati hiteleink politikai feltételeinek javulását várjuk attól, ha nemzetközi fórumokon közvetve fellépünk a romániai emberjogi kérdésekben? Romló belső helyzetünkhöz kell érzelmileg is azonosulásra késztető politikai kurzust kreálni? Mindenesetre egy dolog máris nyilvánvaló: egy tudományos műre mind a magyar közvélemény, mind a hivatalos Románia politikailag reagált. A honi közeg befogadóan (ha nem is mindenben elfogadóan), a román állam elutasítóan. A román vezetéstől nem is lehetett mást várni: a nyomor és az elnyomás nagyon is szilárd agyaglábain álló sztálinista diktatúra csak az állami „önérzet" túlhangsúlyozásával igazolhatja magát a világ és saját népe (egy része) előtt. S azt se feledjük, hogy a legdurvább, politikai célokra használt jelen- és múlthamisításoktól sem visszariadó önkényuralom már egy

tudományos érvényű másságot sem tolerálhat, hiszen minden másságot, következőleg kritikát, tagad. Ettől és csak ettől lehet önmaga.

Ilyen helyzetben a tudósok óhatatlanul „álpolitikusok", a politikusok pedig „áltudósok" lesznek. Lassan-lassan a szerepzavar válik természetessé. A tisztázáshoz – úgy látszik – túl sok előfeltétel hiányzik... Jóllehet, József Attila szerint, a rendhez egy is elegendő...

[*Gerő András*]

*

(Lapzártáig – *március végéig – nem érkezett hír róla, hogy az akadémiai kiadvány utánnyomása, egykötetes német, angol, francia kiadása, illetve az Erdély-trilógia megjelenése utáni kétrészes rádióriport kazettás forgalmazása hol tart. Ugyanígy nincs tudomásunk a magyar kormány – a sajtóban immár három hete beígért – hivatalos válaszáról Ceaușescu párt- és államelnök „heves kirohanásaira és érthetetlen vádaskodására". Az Erdély-történet nemzetközi visszhangját, más történészek hozzászólását egyébiránt lehetőségeinkhez mérten továbbra is folyamatosan közölni igyekszünk. – a Szerk.*)

(Bethlen Gábor tallérja)
1616

Kiemelés tőlünk

„Nicolae Ceaușescu elvtárs, a Román Kommunista Párt főtitkára, Románia Szocialista Köztársaság elnöke jelenlétében február 27-én, pénteken együttes ülést tartott a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa és a Német Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa.

A felszólalók kifejezték értetlenségüket és felháborodásukat, hogy a Magyar Népköztársaságban, a szomszédos szocialista országban hivatalos személyek, közírók és történészek is rágalmakat koholnak a román realitásokról, pártunk és államunk nemzetiségi politikájáról, elferdítik a történelmi igazságot, valójában megpróbálják vitatni a békeszerződéseket, az államhatárokat.

Rab István felszólalásából:

Minél nagyobb eredményeket érünk el, annál mérgesebbé válnak a közelebbi vagy távolabbi pletykálók, akik nem tudnak kibékülni az igazsággal, régebbi vagy újabb kifejezések segítségével olyan nacionalista és revansszellemű gondolatokat elevenítenek fel, amelyeket a történelem véglegesen elítélt. Még inkább csodálkozásra késztet az a tény, hogy a valóságok befeketítésének és a történelem durva megsértésének hasonló kísérletei éppen egy szomszédos szocialista országban, a Magyar NK-ban nyilvánulnak meg. A legmélységesebb felháborodással töltenek el bennünket egyes magyarországi politikai személyiségeknek a romániai magyar nemzetiség helyzetére vonatkozó nyilatkozatai, valamint az a sajnálatos mód, ahogyan engedélyezik olyan munkák közlését, amelyek durván meghamisítják országunk sok évezredes történetét. Vajon a valótlanságok terjesztői oly hamar elfeledték a közelmúlt történetének fájdalmas tanulságait, a sovinizmus, irredentizmus és a fajgyűlölet drámai, nagyon sok emberáldozatot követelő következményeit?

Rácz Győző felszólalásából:

Ezért teljességgel érthetetlen és hazánkban mélységes értetlenséget és felháborodást vált ki a tény, hogy egyes politikai személyiségek és tömegtájékoztatási eszközök a szomszédos országban, a Magyar Népköztársaságban továbbra is semmibe veszik a történelmi igazságot, célzatos, becsmérlő értékeléseket és utalásokat tesznek Románia általános helyzetére, bel- és külpolitikájára. Az ilyen értékelések, valamint számos úgynevezett történelmi munkák valótlanságokat és hamisításokat tartalmaznak, amelyek felújítják Horthy fasiszta rendszere idejének egyes legreakciósabb téziseit.

Boda József felszólalásából:

Egyetemi tanerői és tudományos kutató munkám természeténél fogva az utóbbi években alkalmam volt Európa több országában, szocialistában is, kapitalistában is, a helyszínen tanulmányozni a nemzeti kérdés megközelítésének elméleti és gyakorlati vetületeit. Hosszan elbeszélgettem szakemberekkel, munkásokkal és parasztokkal, egyetemi hallgatókkal és iskolásokkal, s e tapasztalat alapján jogos hazafias büszkeséggel, a szakmám által megkövetelt felelősséggel vallom, hogy a nemzeti kérdés szempontjából

a romániai valóság példás beteljesülése az alapvető emberi és honpolgári jogoknak, a társadalmi és nemzeti egyenlőségnek, s így még inkább megértettem, mennyi igazság és mily magasrendű humanista szemlélet rejlik pártunk és államunk vezetőjének szavaiban, amikor úgy ítéli meg: jó lenne, ha mindenütt legalább úgy oldanák meg a nemzeti kérdést, mint nálunk. [...] Mint magyar nemzetiségű román állampolgárt, emberi és kommunista bánkódással és felháborodással tölt el, hogy a Magyar Népköztársaságban egyre nagyobb számban jelennek meg olyan tanulmányok, cikkek, könyvek és értekezések, térképgyűjtemények és más didaktikai és propagandaanyagok, amelyekből egyaránt kiviláglik, hogy nem ismerik és meghamisítják a román nép történelmét, kiviláglik a rosszhiszeműség, a sértő szándék, az ország területi integritása elleni támadás. Mindezen álláspontok és megnyilvánulások a fasiszta Horthy-rendszer idejének revizionista és reakciós gyakorlatára és magatartására emlékeztetnek. [...] Sokkal határozottabban és harcosabb szellemben kell visszavágni mindazoknak, akik tudománytalan állításokba bocsátkoznak, beavatkoznak belügyeinkbe, elferdítik Románia múltját és jelenét, s egyszersmind megengedik maguknak, hogy „tanácsokat" adjanak a belpolitikában, amely pártunk és államunk elidegeníthetetlen attribútuma, mindenkor az volt és az marad.

Hajdú Győző felszólalásából:

Éppen ezért mi, a haza hűséges honpolgárai, a leghatározottabban szembehelyezkedünk minden diverzionista, revansista próbálkozással, amely kívülről jön, reakciós imperialista körök, egyes Magyar Népköztársaság-beli körök és hivatalos személyiségek részéről, mindazok részéről, akik közvetlenül vagy fondorlatosan, közvetve, gyanúsítgatva megpróbálják kétségbe vonni a nemzeti kérdés Romániában való helyes és végérvényes megoldását. [...]

Tagadhatatlan igazság, hogy a románok voltak azok, akik régidőktől fogva alapos civilizációt építettek fel Európának ebben a részében, és hogy tőlük jelentős értékeket vettek át mindazok, akik az idők folyamán kapcsolatba léptek velük. Hogy lehetséges az, hogy az „Erdély történeté"-ben, amely a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt, magának a művelődési miniszternek a koordinálásával jelent meg, bemocskolják, meggyalázzák egyes olyan román személyiségek, országvezetők és hadvezérek emlékét, mint Hunyadi János, Mihail Viteazul, Avram Iancu és mások? Kinek használ e személyiségek emlékének meggyalázása, akik hősiesen, a legfőbb áldozathozatallal harcoltak a román nép felszabadulásáért s ugyanakkor közülük egyesek a magyar nép létének megmentéséért?

Nem nehéz megértenünk, hogy egyes revansista, irredentista és revizionista körök, amelyek földrajzilag távolabb vagy közelebb vannak tőlünk, az ilyen kihívó munkákkal kétségbe vonják a második világháború után kijelölt határok történelmi jogosultságát, a valóságban a múltbeli uralkodó osztályok álláspontjára helyezkednek, a horthyzmus álláspontjára, amely táplálta a gyűlölködést és a megvetést más népek értékei iránt.

Czégé Sándor felszólalásából:

Büszkék vagyunk, hogy megoldódott a nemzeti kérdés a szocialista Romániában, ahol megteremtődtek a feltételek az összes dolgozók nemzetiségi különbségtől független részvételéhez a szocialista társadalom fejlesztésében.

Nicolae Ceaușescu beszédéből:

Nehéz megérteni horthysta, fasiszta, soviniszta, közöttük rasszista tételek felelevenítését. Hogyan képzelhető el, hogy egy tudományos akadémia hozzájáruljon más népeket sértő írások és munkák megjelentetéséhez? Milyen tudomány ez? Kinek szolgál egy ilyen úgynevezett tudomány, ha nem a legreakciósabb imperialista köröknek? Az ilyen tételek nem szolgálják a barátság és az együttműködés ügyét, a szocializmus ügyét! [...]

Sok közös dolgunk van – még ha a Magyar Akadémia története nem is említi őket –, ami az ilyen felvetés mellett, a két ország és nép ilyen kapcsolatai mellett szól. De hogy érthetnénk egyet a magyar sajtó és irodalom romániai terjesztésének bővítésével, amikor ebben a sajtóban szidalmazzák országunk dolgozóit?! [...]

Véleményem szerint sajtónknak, tájékoztatási eszközeinknek így kell megközelíteniük a kérdéseket. Remélem, magyarországi szomszédaink is megértik, hogy itt az ideje véget vetni az ilyen állapotoknak, az ilyen megnyilatkozásoknak és egyaránt a barátság és az együttműködés útján cselekedni. A magunk részéről szeretném kijelenteni itt – de kijelentem ezt egész népünk számára -, szilárd elhatározásunk mindent megtenni mindannak a felhasználásáért, ami értékes közös múltunkban – és megtesszük ezt az összes szocialista országok, a világ összes népei viszonylatában – az együttműködés, a barátság fejlesztéséért, minden nép fejlődésének biztosításáért, valamennyi nemzet jólétének gyarapodásáért, a világbéke biztosításáért!

(Hatalmas, hosszas taps.)"

Előre, 1987. március 1.

Nyílt vita Románia és Magyarország között

Viszálykodás a kisebbségi politika körül – Ceaușescu bírálja Budapestet

Nicolae Ceaușescu román államfő és pártvezető a magyar és német nemzetiség képviselői előtt hevesen védelmébe vette Románia nemzetiségi politikáját. Általános vélemény szerint beszéde reagálás volt arra a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott háromkötetes műre, amely Erdély történetével foglalkozik, valamint Szűrös Mátyás magyar politikus legutóbbi kijelentéseire...

Ceaușescu szavai szerint „a történelemnek a népek közeledését, barátságát kell szolgálnia, nem pedig a kedvezőtlen időszakok emlegetését".

Megfogalmazása szerint az egyes visszás történelmi eseményeket úgy kell értelmezni, mint a volt kizsákmányoló osztályok politikájának következményét, s ilyen értelemben kell megmagyarázni. Hangsúlyozta, hogy ennek különösen vonatkoznia kell Románia és Magyarország kapcsolataira. A román elnök hozzáfűzte, hogy azok a tézisek, amelyeket ismét felvetnek Magyarországon „kizárólag a legreakciósabb imperialista köröknek szolgálnak".

„Milyen az a tudomány, amely sért más népeket" – vetette fel a román elnök a kérdést beszédében, amelynek jó részében megmagyarázta a románok és mostani államuk történetét. Kinyilvánítva készségét az együttműködésre és barátságra, Ceaușescu elnök felszólította „a magyar szomszédokat", hogy „meg kell érteniük, elérkezett annak az ideje, hogy pontot tegyenek a hasonló jelenségek végére".

Bukarestnek és Budapestnek már évek óta élesen eltér a nézete a romániai magyar nemzetiségűek jogairól és helyzetéről. A becslések szerint Erdélyben 2-2,5 millió magyar él. A múlt hónapban helyzetükről bírálóan szólt Szűrös Mátyás, az MSZMP KB titkára, s Ceaușescu éles reagálása összefüggésbe hozható a magyar párt nemrégiben hivatalosan ismertetett álláspontjával.

Románia alkotmányának megfogalmazásával élve „a magyar nemzetiségű románok" helyzete gyakran napirenden szerepelt az állami és pártközi tárgyalásokon. Románia és Magyarország gyakorlatilag már 10 éve befagyasztotta politikai viszonyait. Erre vall az is, hogy a két párt vezetője, Ceaușescu és Kádár 1977 óta hivatalosan nem találkozott. Akkor aláírták a tizenegy pontos megállapodást a két ország kapcsolatainak javításáról.

Magyar Szó, 1987. március 5.

A szovjet nagykövet cáfol

Tyazseljnyikovnak, a Szovjetunió bukaresti nagykövetének kijelentései egy hónap leforgása alatt immár másodszor keltettek meglepetést hazai és külföldi újságírók körében. Bukaresti sajtóértekezletén cáfolta „a számos híresztelést, hogy a román ipar és lakosság üzemanyag- és energiaellátásában a téli hónapok alatt tapasztalt nehézségek a Szovjetunióból érkező szállítmányok fennakadásának a következménye". Részletezte, hogy a Szovjetunió csak januárban 38 millió köbméter földgázzal többet szállított le Romániának, mint amennyire szerződést kötöttek, kőolajból pedig 27 millió rubel értékűvel többet szállított le, mint amennyi árut Románia exportált a Szovjetunióba „olyan helyzetben, amikor mi is nehézségekkel küszködünk az energia- és üzemanyag-ellátásban a zord tél miatt".

Az „SZKP XXVII. kongresszusának évfordulója alkalmából" összehívott sajtótájékoztatón elmondta, hogy az idei évre vonatkozó és a tavalyi év utolsó napjaiban aláírt szovjet-román árucsere-forgalmi egyezmény előirányozza az árucsere további 12 százalékos növelését. Azt is közölte, hogy Románia az idén nagyobb mértékben vett részt a szovjetunióbeli Krivoj Rogban épülő vasércdúsító kombinát, továbbá a Szovjetunióból Romániân át Törökországba és Görögországba vezető gázvezeték kiépítésében. A munkálatokért a Szovjetunió további földgáz- és vasércszállítmányokat küld Romániának.

Megfigyelők megjegyzik, hogy a jelenlegi és a nemrég megtartott hasonló sajtóértekezlet időpontját valószínűleg nem véletlenül választották meg. A múlt hónapban megtartott sajtóértekezleten a szovjet nagykövet csak jelezte Moszkva elégedetlenségét „a híresztelések miatt, hogy a Szovjetunió hibáztatható Románia gyatra ellátásáért", most pedig ezt nyíltan is kifejtette. Az is tény, hogy a sajtóértekezletet Mihail Gorbacsov szovjet vezetőnek a reformokról, továbbá Nicolae Ceaușescu román elnöknek nemrég a szocializmus „tökéletesítéséről" mondott beszéde után tartották meg.

Magyar Szó, 1987. február 28.

Románok és magyarok vitája

Románia és Magyarország között az erdélyi magyar nemzetiség helyzetével kapcsolatos vita, amelyről a közvélemény több mint egy évtizede tud, váratlanul kiéleződött, nemzetközi mértetekben nyilvánosságra került, miután Bécsben, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten felmerült az igény, hogy a helsinki okmánnyal összhangban tárgyaljanak az európai nemzeti kisebbségek jogairól, ill. Ceaușescu elnök február 27-ei beszéde után, melyben a magyarokat a román belügyekbe való beavatkozással vádolta.

Ez eddig a legnyilvánvalóbb vita a nemzeti kisebbségekről a kelet-európai „szocialista közösség" két országa között. Nemzetközi jelentőséggel ruházza fel a vitát az a körülmény is, hogy Európában a magyaroknak van a legnagyobb létszámú nemzeti kisebbségük, amely más országokban él.

[...]

Romániában a nemzeti kisebbségek helyzetének megítélésében kiinduló alap Ceaușescu elnök tézise, melyet az RKP XIII. kongresszusán, 1984 novemberében fejtett ki arról, hogy ebben az országban nem létezik nemzetiségi kérdés. [...]

A nemzeti kisebbségek tagjait Romániában a mindennapi élet során „külföldi eredetű románok"-ként kezelik.

[...]

Hogyan látják mindezt Magyarországon?

Barabás János, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezető-helyettese kijelentette, közvetlenül Ceaușescu elnök beszédét követően, hogy „sajnálatos, hogy Magyarországot időnként elavult nacionalista irányzatok támogatásával, sőt revíziós igényekkel vádolják." Véleménye szerint „azok, akik ilyen magatartással vádolják Magyarországot, azért teszik, hogy saját problémáikat leplezzék." Ez a magas rangú pártfunkcionárius emlékeztetett arra, hogy Magyarország több alkalommal kijelentette, hogy a jelenlegi határokat véglegesnek tekinti, de kifejezte aggodalmát a romániai magyar kisebbség helyzete miatt is. Kiemelte, hogy Magyarország belső stabilitására befolyással van, hogy más országokban tiszteletben tartják-e vagy sem a magyar kisebbség egyéni és közösségi jogait.

Köpeczi Béla magyar művelődési miniszter ezt megelőzően tisztázta (február 12-én a *La Repubblica* olasz lapnak adott interjújában), hogy Magyarországon „különbséget tesznek a politika és a történelmi kutatások között", s hogy „anakronisztikus azt hinni, hogy a jelenlegi helyzet egybeesik a történelmi helyzettel".

„Lehet vitatkozni a múltról, de a jelenlegi probléma semmiképp sem a terület (Erdély) történelmi eredetében, gyökereiben rejlik." A magyar miniszter véleménye szerint tárgyalni kell arról, hogy milyen a mai helyzet Erdélyben.

„A nemzetközi együttműködés a nemzeti kisebbségekkel szemben olyan politikát követel, ismétlem, követel, amely tükrözi a baráti országok érdekeit", de Románia és Magyarország között a viszonyok „hidegek", amit a magyarok nem saját hibájuknak tartanak.

Tíz esztendő múlt el azóta, hogy a két ország vezetője, Kádár János és Nicolae Ceaușescu tárgyalt a nemzeti kisebbségek problémáiról, de Köpeczi miniszter véleménye szerint, az ígéretek többsége „nincs tiszteletben tartva". „A helyzet valójában romlott, részben amiatt, hogy Erdély, az ország más részeihez hasonlóan, megszenvedi

a romániai súlyos gazdasági helyzet következményeit." A nemzeti kisebbségek és az anyaországok közötti viszony Európában, hangsúlyozta a magyar miniszter, „szükségszerűség és realitás", az európai országok kormányai pedig megígérték, hogy jelentőséget fognak tulajdonítani e kisebbségek helyzetének „az országok közötti viszony harmonikus fejlődése érdekében". Magyarország, mondja, azoknak a véleményét osztja Európában, akik úgy látják, hogy a nemzetiség legyen híd a nemzetek között, nem pedig konfliktusok forrása.

Végül dr. Szűrös Mátyás, az MSZMP KB (...) titkára megadta a vita ideológiai szemléletét: „A Romániában élő magyar nemzetiség helytálló marxista megítélése és fölbecsülése elsősorban Románia ügye – belügye, joga és felelőssége. De a dolognak itt nincs vége. A nemzeti kérdésnek, a nemzetiségi kérdésnek, szintén van nemzetközi vetülete... Mi egyetértünk a román kommunisták véleményével, hogy a nacionalizmus és a sovinizmus idegen a szocializmustól, és hogy a lenini nemzetiségi politika megvalósítása a szocialista demokrácia jelentős alkotórésze. A nemzetiségiek követeléseinek teljesítése ebben a szellemben állandó gondoskodást és különleges figyelmet, valamint sok tapintatot követel. Megköveteli továbbá azon feladatok jegyzékének összeállítását, amelyeken keresztül kifejezhetik egyéni és kollektív jogaikat, beleértve a lehetőséget, hogy megszorításoktól mentesen kiterjeszthessék a kapcsolatokat azzal a nemzettel, amely anyanyelvüket beszéli és más állam keretein belül él". A magyarok, mint látható, úgy vélik, hogy romániai nemzeti kisebbségük problémája hatalmas probléma, s megoldásától függ a jószomszédi viszonyok fejlődése és Európában az általános politikai légkör, amelynek javítására kötelezi valamennyi aláíró országot a helsinki záróokmány.

A két fél véleményének és állásfoglalásának összehasonlításából nem nehéz levonni a következtetést, hogy a vita nem fejeződik be egyhamar, sőt sokkal valószínűbb, hogy még erőteljesebb lesz.

Politika, Belgrád 1987. március 7.

(Magyargyerőmonostor, XIII. század)

„Az igazság kiforgatása"

– Ceaușescu élesen elítélte a magyarországi sajtót és az MTA-t -

Nicolae Ceaușescu, Románia elnöke a romániai magyar nemzetiségűek tanácsának plenáris ülésén elhangzott beszédében nagyon éles hangnemben elítélte a magyar sajtó cikkezését, a Magyar Tudományos Akadémia kiadói tevékenységét és egyes magyarországi közéleti és közművelődési személyiségek felszólalásait. A román sajtóban tegnap közölt beszéd az előbbi magyarországi tevékenységet úgy értékelte, mint „Románia belügyeibe való beavatkozást", hozzáfűzve, hogy e tevékenység „elferdíti az igazságot, befeketíti Románia valóságát".

Ez tulajdonképpen Ceaușescu záróbeszéde volt a tanács ülésén, amelyen – a sajtó tájékoztatója szerint – erélyesen elvetette és elítélte a Magyar NK-ban a romániai magyar nemzetiségűek jogainak állítólagos veszélyeztetése miatt ismét megindított kampányt. Most fordult elő először, hogy a román elnök közvetlenül Budapesthez intézve szavait hangsúlyozta, hogy „nehezen érthetőek" a Horthy korából származó régi tézisek, amelyeket szerinte most feleleventenek Magyarországon. „Mi támogatjuk a véleménycserét, de erélyesen elutasítjuk a belügyekbe való bármilyen beavatkozást" – jelentette ki.

A Magyar Népköztársaság vezetői, miután hosszú és véleményük szerint meddő fáradozásokkal próbálták a kisebbségi kérdések megegyezéses alapon történő megoldására bírni Bukarestet, arra a meggyőződésre jutottak, hogy csendes diplomáciával a cél nem érhető el. Ugyancsak a hivatalos magyar álláspont szerint az utóbbi időben az erdélyi magyar kisebbség helyzete állandóan roszszabbodott. Tavaly ősszel a Magyar Tudományos Akadémia kiadott Budapesten egy háromkötetes művet Erdély történetéről a régmúlt időkből a jelenig (sic) a könyv bemutatását maga Köpeczi kulturális miniszter vállalta. Február elején Szűrös Mátyás, a külpolitikai ügyekben illetékes központi bizottsági titkár egy rádióműsorban hangsúlyozta a nemzetiségi kérdés nemzetközi jelentőségét, és arról beszélt, hogy az államokon belül a kisebbségeket egyéni és kollektív jogok illetik meg. A kisebbség, szögezte le egyebek mellett Szűrös, csak akkor képezhet összekötő láncszemet két állam között, ha szabadon és korlátozások nélkül kapcsolatokat tarthat fenn az „anyanemzettel".

Az emberi jogok új felfogása

A bukaresti válasz nem sokáig váratott magára. A román conducator mindenekelőtt arra hívta fel a figyelmet, milyen vívmányokat ért el a szocialista Románia a kultúra és az oktatásügy területén, majd visszautasította az emberi jogokat illető román gyakorlat elleni támadásokat. Feltűnő volt, hogy Ceaușescu ügyet sem vet az emberi jogok azon meghatározására, melynek elfogadását Gorbacsov most legalábbis mérlegeli. A román vezető szerint nem tekinthető mértékadónak az emberi jogok ENSZ-ben történt meghatározása, sem az Európai Biztonsági és Együttműködési értekezlet záróokmánya. Ő azt vallja, hogy minden kormánynak elsősorban a gazdaság, a tudomány, az oktatásügy és a kultúra fejlesztésére kell törekednie, és szavatolnia kell a munkához, az oktatáshoz és a kultúrához való hozzájutás lehetőségeinek egyenlőségét. Bírálta a nyugati munkanélküliséget, az azonos munkát végzők bérezésében mutatkozó, nemek, „fajok" közötti

különbségeket, valamint a nők hátrányos megkülönböztetését. Az emberi jogok olyan, döntő fontosságú elemeiről, mint a vallásgyakorlás szabadsága, lelkiismereti szabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága, Ceaușescu egyáltalán nem beszélt...

A román vezető elutasított mindennemű beavatkozást az ország belügyeibe. Ceaușescu készségét nyilvánította ugyan a tapasztalatcserére és a kapcsolatok bővítésére Magyarországgal is, ám hangoztatta, hogy Bukarest „soha" nem engedheti meg a magyar sajtó és irodalom romániai terjesztését, ha ezekben a sajtótermékekben sértegetik Románia dolgozóit. Kétségtelen, a dolgozók képviselői a kongresszuson egymást túllicitálva biztosították alázatukról az ország urát; ha viszont Erdély falvaiban és városaiban találkozunk az egyszerű német és magyar nemzetiségiekkel, egészen más a hangnem. Összegezve: Ceaușescu felvette a kesztyűt, melyet Budapest dobott elé (*sic!*), és megmutatta, hogy nem hajlandó igazodni a hivatalos magyar elképzelésekhez. A népek szolidaritásának, fejtegette, manapság a szocializmusért, a leszerelésért és a békéért vívott harcban kell megnyilvánulnia. Ezzel a kijelentéssel a román vezető a maga részéről alighanem végleg elintézte a kisebbségek kulturális és társadalmi jogainak ügyét.

Neue Zürcher Zeitung, 1987. március 4.

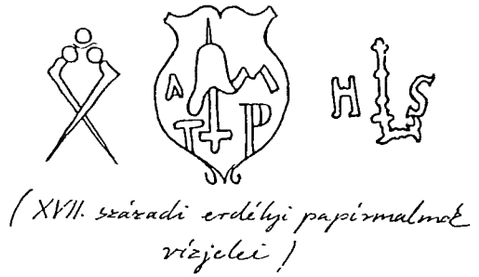

(XVII. századi erdélyi papírmalmok vízjelei)

Jövevényszavak

Kányádi Sándor

Könyvjelző

– Az újfasizmus ellen –

van amikor máglyába gyűjtve
fojtogat áldozati füstje
úgy érzed amíg könyvre könyv ég
mintha agyvelőd pörkölődnék
van amikor a megmaradtra
vadásznak mint a ritka vadra
becsöngetnek éjnek évadján
és besurrannak mint a patkány
szimatolnak szaglásznak körbe
majd polcostól döntik a földre
és gyanúsított könyved örvén
elhurcol téged is a törvény
van amikor finomabb módját
eszelvén ki nem indokolják
miért s miért nem mint a zúzák
a bebegyelt ocsút bezúzzák
mielőtt még világot látna
átpréselik a másvilágra
van amikor csak lipve-lopva
elfelejti hozni a posta
ha merszed volna s tudakoznád
pilátusként kezüket mossák
van amikor szemük se rebben
csak ráböknek hogy mi van ebben
s mi amabban leszedni mindet
átnedvesül a gatyád inged
megszégyenülten mint a tolvaj
maradsz a szennyes kis motyóddal
mintha velődet vették volna
szédelegsz ki a folyosóra
reszkető kézzel matarászva
fordítva gyújtsz cigarettára
s egész életed kesernyéje
harap tikkadt szád szögletébe

Szőcs Géza

Elküld az élet Perzsiába

„Mert ne gondold hogy annyi vagy,
amennyi látszol magadnak"
(Babits Mihály; és Hajnóczy Péter is)

Abban a perzsiai zajban
hallatszott-e,
hogy itthon baj van?

Miközben megvettél egy dinnyét
és az árus kezét figyelted
s ahogy a dinnyét meglékelte
s ahogy a pénzed beletetted,
érezted-e, hogy engem itthon
ugyanezek a kezek: vernek?

Lehetsz most már a másé máshol -
itthon maradsz mégis mint gyermek,
itt maradsz bennem, beleszőve
a havazásba, az esőbe.

Elküld az élet Perzsiába,
de mindhiába! de mindhiába!

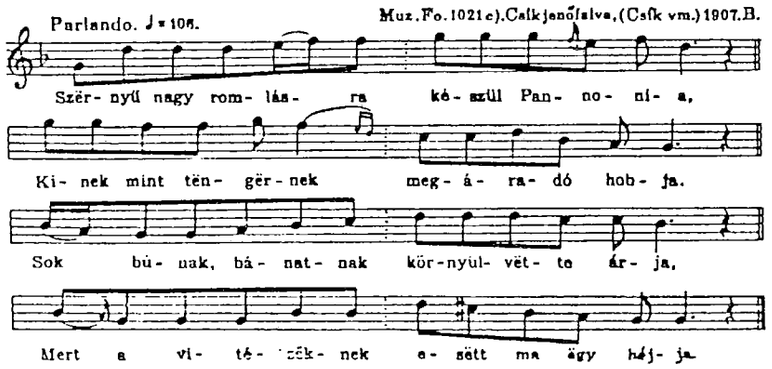

("Kádár vitéz" – Kodály Zoltán gyűjtése, 1907)

Más...

Példamondatok

(Pálffy Endre: Román társalgási zsebkönyv. Budapest 1966.)

Jó reggelt!
Jó napot!
Jó estét!
Hogy érzi magát?
Ismerik egymást?
Még nem ismerjük egymást.
Mi az Ön neve?
Hogy hívják őt?
Hová való?
Am venit din Ungaria.
Magyarországról jöttem.
Volt már nálunk?
Mi az Ön foglalkozása?
Nem értem mit akar mondani.
Kérem? Ismételje meg a mondatot!
Biztos ebben?
Nem téved?
Nem kételkedik?
Hova utazik?
Honnan jön?
Ön milyen nemzetiségű?
Știu numai ungureşte.
Csak magyarul tudok.
Édesapám hatvan évet élt.
Édesanyám özvegy.
Két fivérem van.
Egy lánytestvérem van Romániában.
Nu are semne particulare.
Különös ismertetőjele nincs.
Hány óra van?
Ma munkanap van.
Tegnap munkaszünet volt.
Holnap ünnepnap lesz.
Tegnapelőtt, holnapután.
Milyen idő van?
Rossz idő van.
Nagyon hideg van.
Tren personal.
Tren rapid.
Tren accelerat.
Tren expres.
Váróterem.
Tilos a bemenet!
Idegeneknek tilos a bemenet!
Fumatul oprit!
Loc rezervat.
Élelmiszerbolt.
Hús, hentsáru.
Csemege.
Édességbolt.
Gyógyszertár.
Könyvesbolt.
Cukrászda.
Kenyér, péksütemény.
Tej, tejtermék.
Határőr.
Útlevélvizsgálat.
Kérem az útleveleket!
Melyek az ön csomagjai?
Szőrméje van?
Ezek milyen könyvek?
Kérem a menetjegyeket!
Hova utazik?
Hány állomás van még Bukarestig?
Milyen épületek ezek?
Hol leszek elszállásolva?
Hol fogok étkezni?
Cine va fi însoțitorul meu?
Ki lesz a kísérőm?
Fürdőszobás lakosztály?
A fűtőtest hideg,
legyen szíves szólni a szerelőnek!
Mit óhajt?
Cozonac nu aveți?
Kalács nincs?
Egy vajas zsemlét és egy adag sonkát kérek!
Vă rog o ciorbă, dar întîi să-mi
aduceți ceva aperitiv, măsline și telemea.

Kérek egy levest, de előbb hozzon
valami étvágygerjesztő italt,
olajbogyót és brailai túrót.
Legyen szíves megmondani,
merre van a pártközpont?
Kérem, beszélhetnék Ionescu elvtárssal?
Mi az ő beosztása?
Nu este aici cineva care știe ungerește?
Nincs itt valaki aki tud magyarul?
Sau eventual rusește?
Vagy esetleg oroszul?
Bemehetek?
Figyelje az ablak felett levő feliratot!
Kérek egy doboz Snagov
és két csomag Carpați cigarettát.
Bukarest-látkép nincs?
Magyarországra mennyibe kerül?
Dă-mi, te rog, un Előre.
Kérek egy Előrét.
Aveți revista Utunk?
Utunk van-e?
Elfogyott?
Hová megy?
Hová vezet ez az utca?
Honnan kapta a nevét?
Mikor épült ez a palota?
Szabad itt fényképezni?
Ce fel de inscripție e aceasta?
Milyen felirat ez?
Kinek a szobra ez?
Mennyi ideig tartott az építése?
Minunat!
Friss felvágott van?
Nyers kávét vagy pörkölt kávét óhajt?
Kérek egy román-magyar szótárt.
Milyen viráguk van?
Mivel tartozom?
Itt lakik kérem, Radnev elvtárs?
Nincsen itthon?
Sînt Kis Károly din Budapesta.
Önök nem jönnek Budapestre?
Mi baja van?
Rekedt vagyok.
Hol van a legközelebbi gyógyszertár?
Mikor jöhetek? Mikor lesz kész?
Szeretnék megnézni egy képkiállítást!
Szép látványban lesz része!
Milyen stílusban épült ez a palota,
és ki volt a tervezője?
Úgy van, ez már a neobizantin stílus.
A lépcső miből készült?
Hány felvonásos ez a darab?
Ki játssza benne a főszerepet?
Attól tartok, hogy nehezen fogom
megérteni a darabot.
Hogy hívják ezt a színésznőt?
Mikor alapították az üzemet?
Honnan kapják a nyersanyagot?
Teljesítették a tervet?
Hogyan állnak az életszínvonallal?
A bikák istállója itt van a közelben?
Hányat malacozott ez a koca?
Itt már kezdődnek a hegyek.
Da, asta este deja regiunea Carpaților.
Igen, ez már a Kárpátok vidéke.
Kérek egy elsőosztályú jegyet
Budapestre az esti gyorsvonatra.
Ez a budapesti gyorsvonat?
Tessék mondani, van itt hely
két személynek?
Hová utazik?
Honnan jön?
Nagyon szép időnk van.
Reméljük, nem jutunk viharba.

[*Összeállította: Szücs György*]

Hiánylista

A legfontosabb, Romániában hiányzó gyógyszerek, vitaminok jegyzéke:

- Maripen
- Erythromycin
- D3 vitamin
- Venoruton (kapszula és gél)
- Dopegyt
- Stugeron
- Panangin
- C-vitamin
- Polivitaplex
- Vitacolan
- Lázcsillapítók

A legfontosabb, Romániában hiányzó élelmiszerek jegyzéke:

- vaj, margarin
- hentesáruk
- olaj
- liszt
- sajt
- csokoládé, kakaó
- cukor, cukorka
- bors, paprika és más fűszerek
- tejpor
- bébiételek

(A teljesség igénye nélkül.)

*

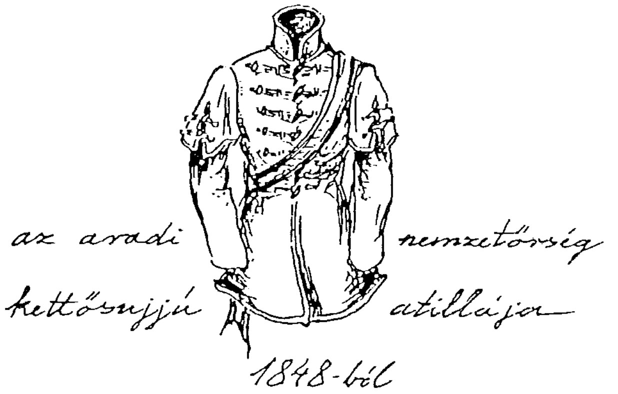

[A számot Nóvé Béla erdélyi tárgyrajzai illusztrálták.]

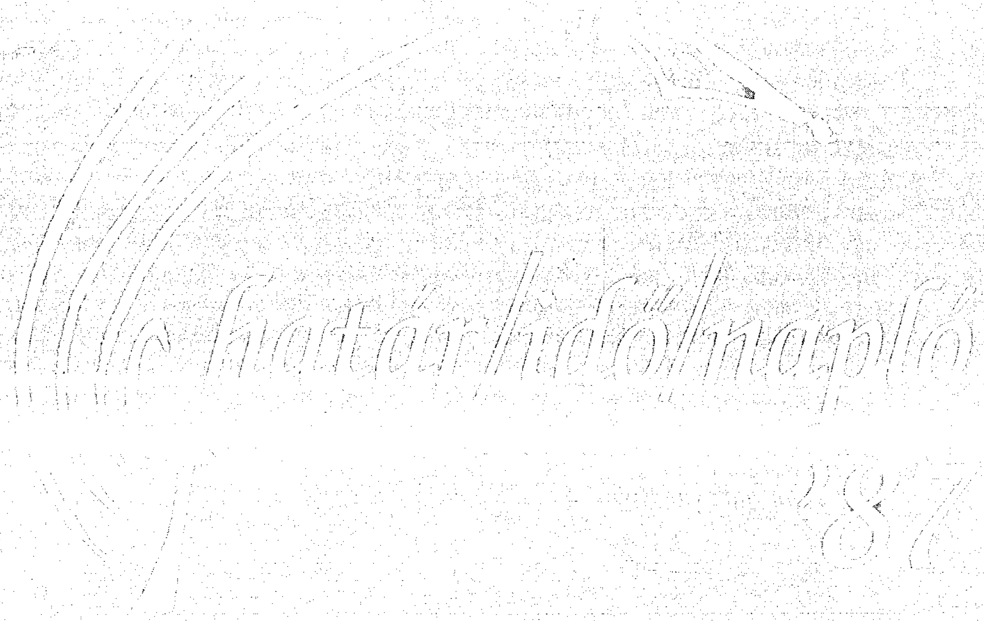

„A Maros Makónál árad, máshol apad..."

Itthon vagy otthon?
Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel 2.

Vámmentett útijegyzet
Hírek és rémhírek
Találkozó
Pillanatképek
Halálnak halála (Házsongárd pusztulása)

Kézirat gyanánt
Erdély története – az első évezred leleteinek tanúsága (Egy régész számadása)
Az Erdély-történet sajtóvisszhangja (cikkbibliográfia)
Több mint játék! (Az „A történelemhamisítás veszélyes játékai" c. román tanulmánykötetről)

Kiemelés tőlünk
Szenátusi határozat a romániai kisebbségi jogokról
Képviselőházi szavazás a román vámkedvezményről
(Száz Zoltán washingtoni beszámolói)
A magyar kormány és az MTA nyilatkozata (Népszabadság, 1987. árpilis 2.)
„Hirdetés" (The Times, 1987. április 7.)

Pro Memoria
Interjú Petru Grozával, 1946
Márton Áron levele Petru Grozához, 1946
Szemelvények a román alkotmányból

Jövevényszavak
Bodor Ádám: Tudnivalók a szénégetőkről (próza)
Kenéz Ferenc: Latin-Amerikában is élnek latin-amerikai írók; Királytörvény (versek)

Más...
Kulturális rövidhírek
Magyarországi keresztények erdélyi hittestvéreikért
(Katolikus, református, unitárius és evangélikus missziók)
A Bethlen alapítvány felhívása
Gyorsmérleg az alapítvány helyzetéről
Az 1986-os erdélyi tárgyú könyvek ajánló bibliográfiája
A „História" erdélyi tárgyú cikkeinek repertóriuma

E számunk illusztrációit Kós Károly képeiből válogattuk.

„A Maros Makónál árad, máshol apad. Hajóvonták találkozása tilos..."

Május van. A Körösökön, a Szamoson és a Maroson már levonult a tavaszi árhullám – igaz, az idén nagyobb riadalom kísérte a megszokottnál. Nemsokára itt a nyár, és vele egy újabb, egy másfajta, de éppoly komoran, évről évre megjövő ár: a romániai magyarság nálunk megtorlódó menekülthullámai.

A szomszédból nagylelkűen ránk eresztett víztömegek mederben tartása, a pusztító fonálgombák, fenolszármazékok hatástalanítása a hazai vízügyi és környezetvédelmi hatóságok dolga. Ám kire tartozik e másik árhullám fogadása, kire a vele sodródó meganynyi, végsőkig elgyötört, megalázott lélek „detoxikálása"? Miféle „készültség" miféle „tározó" várja e másik tömeget, hogy a gáton át ne szökjék tovább, újabb országhatárokon túlra?

Egy részét eddig még így-úgy sikerült „felfogni", „elvezetni" a rokoni-baráti kapcsolatok rejtett csatornahálózatán. Más részük, amíg a kegyesen nyitva felejtett hegyeshalmi zsilip engedte, átzúdult más tájra, más „vízgyűjtő" területre. A tavaly nyári rendkívüli szökőár – a romániai magyarság mindeddig példátlan arányú kivándorlása – végiggyűrűzött az egész világon. Hullámverése azóta sem csitult el: Bécs, München, Párizs, Stockholm, New York, Toronto, Sydney lágerei, segélyhelyei és menekültügyi irodái mindegyre megtelnek hazátlan, bizonytalan sorsú erdélyiekkel. Támogatásuk nemzetközi fórumok, diplomáciai missziók, egyházi és társadalmi szervezetek sokasága vállalta magára, az első megdöbbenésből ocsúdva.

Egyedül nálunk fest még mindig úgy, mintha az Erdélyből kitelepülők jelenléte csak holmi időről időre meggyűlő „talajvíz" lenne, mellyel kár is vesződni, „hisz majd csak felszívódik, elpárolog magától valahogy..."

Pedig nem fog! Sőt, ha a Keleti-Kárpátok felett továbbra is ilyen baljós fellegek vonulnak, égiháborúznak, csak még inkább megszaporodik – oly mértékben, amely „hatósági ügyként" már nem, csakis társadalmi szinten kezelhető. De mit tehet a mai, itteni magyar társadalom önerejéből, ha megint egyszer késve ébredező lelkiismerete szavára megmozdulna végre, hogy a számtalan egyéni – s Isten ne adja! – nemzeti tragédia veszélyét elhárítsa?

Legtöbbet persze a már átjutott, itt élő erdélyiekért tehet. Mindenekelőtt tisztáznia, tudatosítania kellene a maga számára a túlzó rémhírek s a hivatalos alábecslések folytán egyelőre felmérhetetlen valós helyzetet, a veszély nagyságrendjét. Ha a „tájékoztatás, az információszerzés mindenkit egyaránt megillető joga" nem puszta szólam, úgy valahány magyar állampolgárnak joga van folytonos és „megrostálatlan" értesüléseket szerezni minden Erdélyt s az ottani magyarságot érintő dologról. Joga van ezekre bármely fórumon nyíltan rákérdezni, üzemi és iskolai gyűléseken, a sajtóban, a rádióban és televízióban, társadalmi, politikai rendezvényeken vagy akár a parlamentben – amire még példa ugyan nem volt – egy képviselői interpelláció keretében. Tudni akarjuk: hányan kényszerültek kivándorolni eddig, közülük hányan telepedtek le Magyarországon, hányan szereztek magyar állampolgárságot, és hányan várnak még a konzulátusi listákon áttelepülési engedélyre. Tudni akarjuk, mert jogunk van tudni: mit tesz a magyar kormány

a romániai magyar kisebbség fennmaradásáért, hogy a hatóságok miféle szempontok alapján mérlegelik az áttelepülési és állampolgársági kérvényeket, s hogy milyen intézkedéseket tettek vagy terveznek a már több tízezres áttelepült tömeg otthonra találását, magyarországi boldogulását elősegítendő? Ez irányú javaslatunk éppen nekünk is lenne néhány. Legelőször: ismerjék el az áttelepülendők menedékjogát, és vele együtt az összes nemzetközi egyezmények által garantált – kedvezményt, mentességet! Szűnjön meg az átjöttek (a legsötétebb idők szégyenét idéző!) rejtegetése, bujkálása; magyar emberek Magyarországon való éveken át tartó hontalansága, törvényen kívüli jogállapota. A letelepedők segítésére hozzanak létre külön költségvetési alapot, vagy legalább az első időkben gondoskodjanak róluk munkalehetőség, adómentesség stb. biztosításával.

Ám épp ilyen fontos, hogy a társadalmi segítőkészség szabadon kibontakozhassék, hogy annak elismert politikai és jogi keretei biztosíttassanak. A szükség oly nagy, oly követelő, hogy a segélyakciók immár nem szorítkozhatnak kulturális egyletek, társaságok, magánkörök és egyházi missziók csöndes, féllegális működési körére – egy olyan ügyben, amely tisztes formák, jogszerű garanciák és nagyobb nyilvánosság esetén talán a közvélemény legszélesebb körű támogatására, cselekvő szolidaritására találna. Csakis egy ilyen megoldás szolgálhatja igazán a rászoruló erdélyi és az itthoni magyarság érdekeit – s tegyük hozzá: azét a kormányzatét, mely az iméntiek, s a maga létérdekét józanul megfontolni képes.

A fontolgatás határideje azonban véges. Nem várhatunk tovább, a bajok föltorlódott árja immár elsőfokú készültséget, napi helytállást követel. A szónoki hazafiasodást legfőbb ideje tettekre váltani végre!

[*Nóvé Béla*]

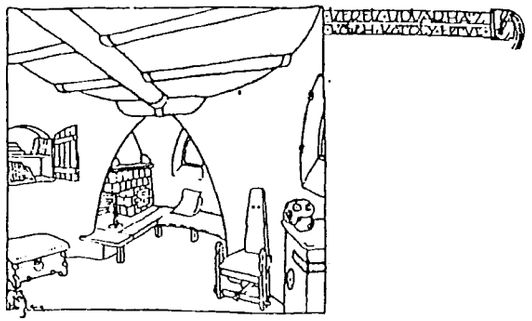

Itthon vagy otthon?

Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel
2.

„Azért vagyunk a világon,
hogy valahol otthon legyünk benne."
TAMÁSI ÁRON

– Kérlek, beszélj magadról. Mikor határoztad el, hogy átjössz Magyarországra?

– Azzal kezdeném, hogy nagyon régóta van kapcsolatom Magyarországgal. Úgy értem, hogy miután leérettségiztem, elvégeztem egy idegenvezetői tanfolyamot, s aztán húszéves koromtól idegenvezetőként dolgoztam, főként magyarországi csoportokkal, a tengerparton és másutt, meg aztán rokonaim is élnek itt Magyarországon. Hogy mikor határoztam el magam? Én tulajdonképpen házasság révén szerettem volna áttelepülni, és még 1982-ben elkezdődött egy ilyen irányú kísérletem. Volt egy nagyon jó barátom, akit tényleg nagyon szerettem, és ez egy igazi házasság lett volna, szóval ez nem... Az ügyintézés persze nehezen ment, jó egy évig semmi nem történt, aztán valamikor '83 közepén összeült az a bizonyos komisszió, meg mit tudom én... Amikor a kérvényem beadtam, én már tanítottam, sőt iskolaigazgató voltam, és – harmadik hónapja terhes. Szóval hát abban bíztam, hogy leváltanak az iskolaigazgatóságról, de mivel terhes vagyok, valahol majdcsak biztosítanak számomra más munkalehetőséget. Valahogy úgy képzeltem, hogy emberségesen bánnak velem. Aztán egy nap a titkárnő azzal fogadott az iskola kapujában, hogy „Te, itt a cuccod, azt mondta a főnök, hogy..." Kész.

– Csak ennyi? Semmi hivatalos értesítés?

– Hát jó, korábban már beszélt velem a párttitkár is. És amikor a helyi rendőrséghez lejutott, hogy nekem be van adva a végleges kitelepülési kérelmem az államtanácshoz, hát akkor, aznap este a párttitkárnő, a főnökség, meg mit tudom én, szóval azok, akik az ilyen komisszióban benne vannak, eldöntötték az ügyem, szépen titokban a hátam mögött. Odahívatott a párttitkárnő, és azt mondta, hogy bárkiről feltételezte volna, csak rólam nem... meg hogy én el akarom hagyni az országot... szóval elkezdte ott ezeket a demagóg szövegeket. Én meg mondtam, hogy: hát most mi van, miért nem hagytok engem, férjhez akarok menni ehhez a sráchoz, egyszerűen szeretem, és kész... Hát most mit kell olyan nagy ügyet csinálni ebből? Különben is, gyerekem lesz... Szóval a lényeg, hogy kezembe nyomták a felmondásom, ami már készen le is volt gépelve, csak alá kellett írnom, és amin az állt, hogy önként léptem ki az iskolából. Mindez hét nappal a tanév vége előtt...

– Mihez tudtál kezdeni ezek után?

– Miután nem taníthattam, nem volt semmi kereseti lehetőségem. A szüleim Nagyvárad mellett élnek, egy kis faluban, téeszben dolgoznak – náluk húztam meg magam. Kegyetlen ősz jött, esős, hideg, de a kukoricát le kellett törni, a répát ki kellett szedni a földből, amit a téesz porcióban kiadott nekünk. Közben még apám is beteg lett, úgyhogy azon az őszön szegény anyámmal jártunk ki kettesben. Rengeteget dolgoztam. Persze máskor is szoktam én segíteni otthon, de hát előrehaladott terhesen hetekig,

hónapokig 5-6 kilós cukorrépákat dobálni, meg minden... Szóval a vége az lett, hogy lebetegedtem, vesekrízisem lett, aminek következtében koraszülés következett be... és a baba meghalt... Utána részlegesen megbénultam, látászavaraim lettek, meg minden... És annak ellenére, hogy akkor a házassági papírok már mind megvoltak, a srác azt mondta, hogy neki egy ép-egészséges feleségre van szüksége, és hogy ő ilyen állapotban nem hoz ki engem. Még szerencse, hogy akadt, aki azért kiállt mellettem. Egy barátnőm Budapestről felhívta a váradi kórházat, és hosszas üvöltözéssel elérte, hogy kapcsolják neki az intenzív osztályról a kezelőorvosomat. Megkérdezte tőle, hogy milyen gyógyszerek kellenek, hogy kihozzanak az eclampsiás krízisből, úgyhogy két napra rá már meg is jött minden, különben nem is tudom, mi történt volna velem... Ettől kezdve a baráti köröm mindenben mellettem állt, megszerzett mindenféle gyógyszert, szóval nagy nehezen végül kikerülhettem a kórházból. Hazamentem, de akkor már tudtam, hogy ebből a házasságból sajnos nem lesz semmi...

– Következésképp a román hatóságokhoz beadott kérvényed vissza kellett vonni...

– Igen. Ott voltam állás nélkül, betegen, csalódottan, emberileg megalázottan. Később a barátaimon keresztül a srác újra érdeklődni kezdett felőlem, szóval úgy tűnt, mintha már visszatáncolni akarna, de én azt gondoltam, ha egyszer a legnagyobb bajban képes volt elhagyni, akkor ha ezután bármi történik velem, ez az ember nem fog kiállni mellettem. Hát fogtam szépen az összes iratot és visszaküldtem Bukarestbe.

– Hogy már nem kéred az áttelepülésed?

– Igen, hogy már nem. Tehát, hogy köztünk problémák adódtak, és hogy én már nem akarom ezt a házasságot, lemondok az áttelepülésről. Ez valamikor a nyár folyamán történt, '84 nyarán. Elkezdtem munkahelyet keresni. Próbáltam visszamenni az iskolába – de hiába. A párttitkár azt mondta: ők rajtam tartják a szemüket, s ha jól viselem magam, két év múlva esetleg visszavesznek. És addig – gondoltam –, addig mi lesz? Hát elmentem a téeszbe meg mindenhova, hiszen az egyetem előtt már dolgoztam én három évig egy szerszámműhelyben köszörűsként, lakatosként, műszaki rajzolóként, szóval az egész szamárlétrát végigjártam, és hát azt hittem, nem lesz gond elhelyezkednem. Persze megint tévedtem. Csak valamikor '84 novemberében vettek fel egy helyre, egy nyomdaipari vállalat kihelyezett részlegébe, segédmunkásnak – „nehéz B kategória" – így volt bejegyezve a munkakönyvembe. Hát az is volt! Borítékokat csináltunk, zacskót ragasztottunk meg vagonokat raktunk ki, ezeket a nagy ívpapírokat, amik 25 meg 30 kilósak. Megfogtuk a sarkát, és kettesben cipeltük, sokszor 16 órás nyújtott műszakban is, ha a nyomda éppen falta a papírt. Mondanom se kell, hogy azok után, amiken átestem, nem volt éppen kímélő munka... aztán decemberben megint beadtam egy útlevélkérelmet.

– Turistát?

– Igen A főnököm kivételesen rendes volt velem, mert annak ellenére, hogy még csak pár hónapja dolgoztam ott, támogatott. De sajnos nem sokat ért, a nagyváradi rendőrség elutasított, mondván, hogy nekem végleges eltávozási kérelmem van beadva az államtanácshoz. Mondtam, hogy nem, én azt már nagyon régen, még augusztusban visszavontam. Nem hitték el. Az lett a vége, hogy felutaztam Bukarestbe, és kihallgatást kértem az államtanácsnál. Meghallgattak, és adtak egy igazolást, amely szerint én már több mint egy fél éve visszavontam az eltávozási kérvényem, tehát az érvénytelen. Én aztán ezzel az igazolással jelentkeztem a váradi rendőrségen, a megyei rendőrfőnöknél. Azt mondták, másnap reggel mehetek az útlevelemért... Úgyhogy '85 március 10-én végre eljöhettem.

– Akkor már tudtad, hogy nem fogsz visszamenni?

– Persze, én eleve azzal a szándékkal jöttem el. Már fél évvel korábban elmentem a kolozsvári magyar konzulátusra, és kikértem az űrlapokat... na, hogy is mondják ezt?

– A tartózkodási engedélyhez?

– Igen, igen. Mivel Magyarországon él anyám testvére, egy 73 éves agglegény, egy szál magában, aki ráadásul abban az időben éppen beteg volt. Szóval így aztán mint a nagybátyám gondozója próbáltam kijutni.

– De erről a románok nem tudtak.

– Nem, nem, persze hogy nem. Semmit... Elég az, hogy én márciusban már úgy utaztam ki, hogy azóta több mint 7 hónap eltelt – és mivel 6 hónap az elbírálás idő – már most ezalatt valami döntésnek, biztosan kellett születnie. Úgy gondoltam, ha netán mégis elutasítanának, legalább itt vagyok Magyarországon, és orvosi papírral meg tudom hosszabbítani az itt-tartózkodásom, szóval, hogy itt mégiscsak több esélyem van a fellebbezésre, mint odakinn, Kolozsváron. Hát megérkeztem március 10-én, és 14-én már megtudtam, hogy a kérelmem elutasították. Elkezdtem szépen én is ismerősök, jótevők, keresztapák iránt kutatni. Mindenüvé bekopogtam, ahol csak meghallgattak, mindenütt elmondtam a bajom. Szerencsére nálam volt az intenzív osztálytól kapott zárójelentés, ami tanúsította, hogy milyen beteg voltam, hogy a klinikai halál állapotából hoztak vissza. Ahányszor bementem a román konzulátusra, erre a papírra mindig megadták a hosszabbítást, hiszen nem mondhatták, hogy én itt szereztem be ismeretség révén bizonyos alibi igazolásokat. Persze úgy is néztem ki, mint aki öt-hat év börtön után szabadult: halálsápadt voltam és összesen 37 kiló...

– A románok meddig hosszabbítgattak neked?

– Hát elsőre volt az a 30 nap, amivel kijöttem, aztán adtak még három hónapot, tehát összesen úgy négy hónapot. Ez elég is volt arra, hogy a fellebbezésem közben az öcsém segítségével eljuttassam a kolozsvári magyar konzulátusra, ahonnan aztán áprilisban meg is jött az ideiglenes tartózkodási engedélyem. Ezután az itteni román konzulátusról kikértem az áttelepüléshez szükséges íveket, kitöltöttem, beadtam, és nyolc hónapra rá végre megkaptam azt a bizonyos kék színű konzuli útlevelet.

– Tehát ezt a nyolc hónapot már itt várhattad ki nyugodtan?

– Hát nem éppen... Ugyan a románok négy hónap után még több mint egy évet hosszabbítottak, volt olyan időszak, hogy a magyarok akartak mindenáron hazaküldeni, mondván, ha hazamennék, sokkal gyorsabban intéződne a letelepedésem. Holott ők is tudták, ez nem igaz. Hiszen ha egyszer hazamegyek, várhatom, míg újra kiengednek.

– De hát az imént azt mondtad, hogy áprilisban már megkaptad a magyarországi tartózkodási engedélyt.

– Igen, de ez csak úgy érvényes, ha a románoktól megkapom hozzá a végleges eltávozási jóváhagyást, s vele a kék konzuli útlevelet.

– Ezek szerint te addig munkát se vállalhattál?

– Hogy vállalhattam volna, amikor volt úgy, hogy a KEOKH (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal) 10-15 napokat hosszabbított? Éltem, ahogy tudtam. Hajnali kutyasétáltatásból, varrásból, heti kétszeri, háromszori nagytakarításból – közben fizetve a 2000 forintos albérletet, meg egy csomó hosszabbítási, tartózkodási illetéket.

– Balul sikerült házasságod, súlyos betegséged, s hogy aztán képtelen voltál képességeidnek megfelelő munkát találni – mindez egy nehéz és szomorú kényszerpálya meg-

SZEGED

annyi állomása. Azé a kényszerpályáé, amely csakis az áttelepüléshez vezethetett. Újra végiggondolva, szerinted volt-e, van-e a magad és az ottaniak számára más alternatíva?

– Ha nekem akkor nincs ez a házassági tervem, és nem döntök úgy, hogy ezzel a sráccal akarok élni, azt hiszem, nem jöttem volna el. Mert bármennyire is nehéz ott, nekem mégiscsak ott volt az otthonom, ott volt a baráti köröm, s még a nehézségeket is könnyebben vettem ott, ahol az emberek segítettek, együttéreztek velem, mint itt, ahol inkább számítóak, maguknak valóak körülöttem.

– Gondold meg, mégis: évek teltek el azóta, s a tiedhez hasonló kálváriát az áttelepülők többsége ma már nem „szerelemből" vállalja.

– Hát igen... Biztos, hogy ez egy kényszer... hogy onnan menekülni kell. Mikor én ebbe a házasságba belekezdtem, valahogy már akkor éreztem, hogy... szóval, hogy... az ember egyszerűen tehetetlen... hogy minden, minden értelmét vesztette, hogy... hogy céltalan és hiábavaló az egész... És azt látom – most is hogy kétszer otthon voltam a tavaszszal – hogy ha akárhogy küszködnek, akármibe belekezdenek a testvéremék, semminek sincs jó vége, minden dolog kifordul vagy mindent kifordítanak. Talán nem is a gazdasági viszonyok, a szegénység a legnagyobb gond, mint inkább... Hadd mondjak erre egy példát: Most, hogy otthon voltam, az egyik nap azzal jött haza a keresztlányom az óvodából, hogy: „Én nem tudom mi lett ezzel a Marika nénivel, de úgy beszél, hogy én ne értsem". Mondom neki: „Ugyan Zsuzsi, biztos csak nem figyeltél oda megint". Erre ő: „De értsd meg, én figyeltem! Mégse értettem semmit a meséből, amit ma mondott". Hát jó. Másnap az apja összefut az utcán az óvónővel, aki kurtán-furcsán ott, az utcán utólag közli vele, hogy tegnaptól megszűnt a magyar óvoda... Hát ilyet meg lehet tenni? Négyéves kicsi gyerekekkel?

Vagy egy másik, ami még a kijövetelem előtt történt. Édesanyám, szegény, súlyos szívbeteg, rendszeresen járnia kell orvoshoz, s én általában ilyenkor mindig elkísértem. Egyszer, amikor valami miatt nem tudtam odaérni a rendelési időre, egyedül kellett bemennie. A magyar kezelőorvos, akihez korábban járt, éppen nem volt ott, egy román orvos helyettesítette, de az asszisztensnője annak is magyar volt. És hát az anyám, szegény, aki csak számolni tud románul, bement egymaga, bevitte az EKG meg a laboreredményeit. Az ápolónő meg rászólt, hogy beszéljen románul a doktor úrhoz. Mondja anyám, hogy ő nem tud, s hogy őt azelőtt mindig a Jakab doktor kezelte, aki magyarul is megértette. Mire a nő elkezd üvöltözni vele, hogy ha Romániában él, tanuljon meg románul, meg mit tudom én... Anyám olyasmit mondott, szegény, hogy tudtával az alkotmány biztosítja, hogy a nemzetiségiek anyanyelvükön beszéljenek... És még annyit hozzátett, hogy „Maga pedig szégyellje magát, hogy magyar létére nem akar velem magyarul beszélni!" A nő válaszul kinyitotta az ajtót, és kilökte anyámat úgy, hogy az szegény elesett... ott a folyosón, mindenki szeme láttára. És aztán még utána kiabálta, persze románul, hogy „ha olyan nagy magyar, akkor menjen, és kezeltesse magát Magyarországon!"

Én már csak erre értem oda, és szegény anyám, aki soha életében nem hisztizett, hát rájött egy olyan pánik, egy olyan sírógörcs, hogy így, megfogta a kezem, és zokogva azt hajtogatta csak:„Menjünk innen! Ezek még megölnek!" És aztán hetekig, hónapokig nem tudtam elcipelni orvoshoz, sőt amikor énvelem megtörtént ez a baj, még akkor is az volt az első gondolata, hogy engemet el akarnak tenni láb alól...

– Szomorú történet. Szomorú, hogy a mai Romániában léteznek olyan betegségek, melyeken úgy látszik, még a magyarországi gyógyszerek sem segíthetnek, amelyek enyhülni, megszűnni csak akkor fognak, ha majd a demagógia, a faji uszítás és a féktelen önkény járványa alább hagy. A végső gyógymód, sajnos, se itt, se ott nincs a kezünkben. Az azonban rajtunk is múlhat, hogy minél kevesebb legyen az áldozat, hogy minél többen átvészeljék e pusztító nyavalya dühöngését.

[*Az interjút Tődor Albert készítette – alanya ismeretlen.*]

Vámmentett útijegyzet

Hírek és rémhírek

Április első szombatján Kolozsvár olyan lehetett volna, mint bármikor. Ám volt valami, ami elütött a megszokottól. Már hajnalban a vonat beérkezésekor feltűnt, de később az utcán kószálva is, hogy sokan vannak itt Magyarországról. A parkolókban magyar rendszámú autók, az utcán Budapestről ismerős arcok. Április első szombatja volt, három nappal azután, hogy a magyarországi sajtó közzétette a kormány és az MTA nyilatkozatát. Már utazásunk előtt találgattuk, vajon milyen lesz a fogadtatás a határon, miket mesélnek majd az ismerősök Romániában.

A határon minden a megszokott módon volt rossz – így hát „szerencsésen" érkeztünk Kolozsvárra. Ismerőseinkkel találkozva rögtön a közepébe vágtunk. Ismerőseim, bár a legkülönfélébb emberek, mind jól tájékozottak. Hallották az idevágó rádióműsort, ismerték a romániai magyar sajtóban korábban megjelent cikkeket – sőt újabbal is dicsekedhettek: Titus Popovicéval „A Hét" 1987. április 3-i számából. De bennünket, kik magunk is csömörig voltunk e szövegekkel, inkább az érdekelt, hogy az itt élő emberek hogy emésztik meg. Hamar kiderült, hogy sehogy. Kolozsváron, Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában és Sepsiszentgyörgyön, ahol jártunk, mindenki tud ezekről, de csak akkor kerül szóba, ha négy-öt magyar összehajol, s borzongva idézi a legújabb gyalázkodásokat, rémhíreket és mendemondákat. A kolozsvári magyarellenes tüntetésről már itthon hallani lehetett. De hallottak erről Székelyudvarhelyen és Csíkszeredában is – csak éppen Kolozsváron nem. Csíkszeredában például tudni vélik, hogy az ottani demonstrációt nemcsak hogy tervbe vették, de a traktorgyárban már a transzparensek is elkészültek. A megmozdulás valamiért mégis elmaradt. Ugyanakkor ismerősünk szomorúan jegyzi meg, hogy a tüntetésre mindenkit, még őt is könnyűszerrel kihajthatták volna. Kolozsváron megtudtuk, hogy Rácz Győzőnek, a Korunk főszerkesztőjének kikapcsolták a telefonját, így vetve véget a sorozatos hajnali „gratulációknak" a romániai magyar dolgozók bukaresti kongresszusán való szerepléséért. Sepsiszentgyörgyön arról meséltek, hogy a rendőri védelem ellenére Marosvásárhelyen Hajdu Győzőt úgy helybenhagyták, hogy azóta is kórházban ápolják. Egy udvarhelyszéki kis faluban a népi elégtételnek hasonlóan vaskos megnyilvánulásáról szól a fáma: az ottani feljelentgető tanárnak szart kentek a háza ajtajára.

Bármily túlzóak vagy torzultak is esetenként e híresztelések, egy dolgot biztosan jeleznek: a valódi nyilvánosság hiányát, egy kisebbség évtizedek óta tartó megfélemlítését és durva elnyomását. Pedig az Erdélybe látogatókat nem egy diktatúra ócska Drakula-legendái, az áldozatok riadt vacogása vonzza oda – jó hírre, valódi „újságra" vágynak végrevalahára.

[*Tódor Albert*]

Találkozó

H. A.-nak,
hogy ezek után is kitartson mellettem.

Régóta vártam, vágytam a találkozást, de sohasem tudtam, s ma se tudnám pontosan megmondani, miért. Bizonyára a magamutogatás igénye lehetett a legfontosabb, hogy újnak – másnak láthassam, láttassam magam, hisz találkozáskor újra bemutatkozhatunk, régi lényünket a most bemutatottal helyettesíthetjük, az idő szenvtelen múlását fejlődésnek álcázhatjuk, ha már hallottak rólunk, ha már várnak bennünket; és a Találkozó ilyen, ahol kulisszatitkainkat árulhatjuk el olyanoknak, akik még figyelnek ránk, akik még meghallgatnak. Kivételes pillanat ez: lerázhatjuk magunkról a ránk rakódott port.

Az utazás előkészületei szokásosan futkosással érnek véget; az utolsó pillanatban ismerősömnek, barátomnak, rokonomnak akad ismerőse, barátja vagy rokona, akinek még egy vajat, sajtot, margarint, egy negyedkilós kávét kell vinni. Tehát vásárolok, vásárolnak, vásárolunk. Mégis, érezhetjük azt is, mintha küldetést teljesítenénk, körvonalaiban a „nyugati nagybácsi" képe kísért olykor. Ekkor kérdezem: vajon el- és visszatalálhatunk-é oda, ahonnan kiszakít bennünket megannyi egyenlőtlenség, az anyagé és a viszonyoké, vajon visszafogadtatunk? Megkönnyebbülés adni, amikor én adhatok, s nem az vagyok, akinek elfogadnia kell, ami szigorú megfogalmazásban... megalázkodás. Az emberi viszonyokat egy csomag vaj közvetíti?

A Határ közelében szétmaszatolódnak a belénk épült formák, nehezebben tudjuk, hogy hová is tartozunk, elfeledhetjük jogainkat, s elveszítjük tartásunkat is, kiszolgáltatottakká válunk, bizonytalanokká, túlzottan kedvesek és előzékenyek leszünk (holott jól tudjuk, nekünk kellene ezt követelnünk), a „minden megtörténhet" homálya telepedik a józan ítéletre... embertelen határ!

A Város bejáratánál gigantikus vakondtúrás. Belülről rágják szét a várost, hol itt, hol ott omlik össze egy kis történelem, robaj nélkül, csöndesen.

Kellemesen meleg szellő simogat, az éjszaka ilyenkor a legmélyebb, ilyenkor a legsúlyosabb az álom is. Autós ismerősömre várunk, s negyedóra múltán már sokan megkérdik tőlünk, hogy nem akarunk-é velük hazamenni. Illegális magántaxisok. „Több a vadász, mint a fóka." – mondom, barátom pedig: „Nem tudják, hogy mi csak pszeudofókák vagyunk". Nevetünk, hangosan, felszabadultan. Megérkeztünk...

Az osztályterem olyan, mint környezete: szétesőő, rothadó, pusztuló. Miként a Városból, a teremből is kivonult a történelem, magára hagyta a pattogzó falakat, a roggyant padokat, a nyikorgó padlót, a főút kátyúit, a rothadó folyót, a szétbomló életet. Magával vitte mindazt, ami új, itt minden eleve réginek, ósdinak, ócskának épül, ami új, már elpusztult, és bontásra érett. Most végre értem, hogyan érte a vég Babilon, Ur, Athén, Róma városát, hogyan temethette be őket a föld, és hogyan haltak az emberek.

A Főnök arcképe azonban változatlan szemben a falon, ugyanaz, mint évekkel ezelőtt, csak kicsit megbillent, és kétoldalt két zászlóval egészült ki. A „Led Zeppelin" véseteket rég lesmirglizték a padokról, de nem festették azokat újjá, az egyik horzsolás közepén árva „R-Go" felirat.

A Találkozó osztályfőnöki órája: meglepetés. A nosztalgia langymeleg hullámai között nem lubickolunk olyannyira, hogy elfelednénk: valamikor rossz viszonyban voltunk

osztályfőnökünkkel, aki érzésünk szerint „elárult" minket, így csak az emlékezés drága kedvéért nem dörgölődzik senki. Ám a legfontosabbakban „megkomolyodtunk": mindenki egyetemet vagy főiskolát végzett, sokan kiváló szakmai eredményekről beszélnek, felelősségtudattal. A tudatos viszonyulásokban elkülönülnek a realitások és a vágyak-álmok-igények, s mindig ez utóbbiak irányában törekedni, elmozdulni a fontosabb. Századokon keresztül nyúltak át hozzánk, érettünk a hagyományok; tanított az Iskola.

Később szétüvöltünk jó néhány LGT- és Omega-számot...

Közben beszélgetésfoszlányok...

Gorbacsov látogatásáról, arról, hogy az emberek rohantak nézni, hallgatni a tévébeli közvetítést a Barátság Nagygyűlésről, hátha egyenes adásban látjuk a diktátor bukását. Remény volt ez, hogy fellazul a politikai szöveg katonás protokollja, és egy-két szó végre az emberekhez ér; de illúzió és délibáb is volt, a magát éhesen és szomjasan vonszoló jótékony öncsalása, néhány órai feledés. Aztán a látogatás alkalmából kiosztották az utóbbi hónapokban elmaradt fejadagot, fél csirkét és fél margarint. Visszadöbbenés a valóságba.

Suttogott szavak Molnár Gusztávról, arról, hogy kirúgták állásából, és két szállítókocsival hordták el tőle a kortörténetet, egy kisebbség kollektív emlékezetét, történelmét, évek gyűjtőmunkáját és munkás erőfeszítéseit, rengeteg papírt, s hogy naponta be kell járnia Securitate-kihallgatásra – vajon hogyan lehet bírni és meddig elviselni? Molnár Gusztávot feljelentették.

Vissza a tánchoz, kicsürdöngölni magunkból az elkeseredést, a szomorúságot, a félelmeket, a csüggedést!

Lassan észrevesszük, hogy reggel van. Szemereg az áprilisi eső, most minden sokkal szürkébb, a Város a par excellence szürkeség, az átmulatott éjszaka tompa vattájába burkoltan. Ez a Találkozás – Vége.

[*Bretter Zoltán*]

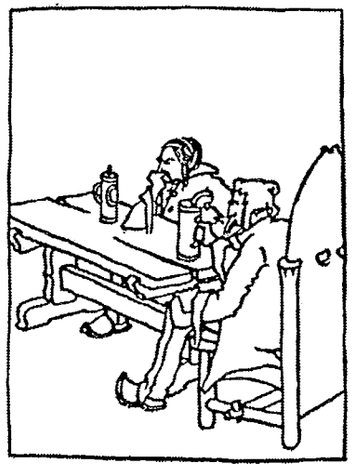

Pillanatképek

Az indulás napján néhány perccel előbb ébredünk a tervezettnél, így jut idő reggelire és nyugodt indulásra. Nyugalomra pedig nagy szükség van ebben a térségben, hát még a határátkelésnél. Minden lehetséges helyzetre, kérdésre és válaszra készen kell állni. Meglepetésünkre – simán átengednek. A magyar vámos még kirakatja velünk csomagjainkat az asztalra, de a román már figyelemre is alig méltatja apróságaink nagy rakását. Csoda történt! Nem feltételeznek rólunk semmi rosszat. Nem keresnek, nem gyanúsítgatnak, nem várakoztatnak. A kelet-európai ember sajátos örömeinek egyike ez. Az őrtálló román katona – miközben felírja gépkocsink rendszámát iktatókönyvébe – alig érthető magyarsággal, suttogva csokoládét kér. Becsúsztatjuk iktatókönyve lapjai közé. Elegánsan becsukja, s távozik őrhelyére. Percekkel később látom, amint csokoládét majszolva megy felfelé a vámház lépcsőjén.

*

Első megállónk Érsemlye, Kazinczy szülőhelye. A költő szobra a falu főterén a Kazinczy-emlékkertben még ott áll, de szülőházát már nem találjuk.

– Itt nem szabad fényképezni – közli egy kövér apparátusnő a velem beszélgető odavalósi magyar emberrel román nyelven, miközben néhány méterrel távolabbra tőlünk két egyenruhás adó-vevővel gépkocsiból figyel.

– Nem is fényképeztünk – válaszolom. Várom a következő tiltó mondatát, hogy nem szabad beszélgetni sem, de ez elmarad. Így is sűrűn nézegetek a visszapillantó tükörbe, vajon követnek-e.

*

Érmindszent – Adyfalva. Egy gyökereihez megható szeretettel ragaszkodó nő járja be velünk, mutatja meg a költő szülőházát és az Ady-múzeumot. Az elején még óvatos-hivatalos. Nyugtalanító kérdéseimre kimérten válaszol, s csak akkor érzi biztonságban magát, amikor betanult szövegét mondhatja. Adyék házában járva megcsap valami a háborúk előtti békeévekből, amikor a szellem még nem viaskodott a leépülés, a totalitás ördögeivel, hanem a tradíciókra épített jelen s építendő jövő folytonosságának hitével nézett szét a nagyvilágban. Ezt árasztják a parasztos bútorok, vaskos ágyak, ezt a fényképek derűje. Kivétel persze Ady költészete. Ő éppen a törést sejtette meg, legelőbb a nyelvünket beszélők, a nyelvünkben gondolkodók közül. – Idegenvezetőnk végül felenged, s jólesőn elbeszélgetve nézzük a megeredt esőt az Ady-ház beüvegezett előteréből.

*

Egy közeli műemlék-templom mellett állunk meg. Beköszönünk a helyi lelkészhez. A bemutatkozásnál alig akarom elhinni, hogy ő a pap. Egyszerűségével, közvetlenségével inkább munkás- vagy parasztembernek tűnik. Ezek a papok a nép között élnek, a legszorosabb kötelékben. Ugyanúgy metszenek, kapálnak, ásnak, fúrnak-faragnak, mint bárki más a falubeliek közül, mert a megélhetéshez minden keresetkiegészítés szükséges. Élvezettel diskurálunk. A lelkész egy idő után valósággal szárnyal a beszélgetés mámorától. Izzó szenvedéllyel, de pátoszmentesen szól belőle az ember. Csak később, odakinn jut eszembe, hogy pappal beszéltem. Úgy szólt hivatásáról, olyan sallangmentes

egyszerűséggel, mint nagyapám boldog emlékezetű gyermekkoromban, amikor a fahasogatás apró fogásait magyarázta.

*

Következő megállónkon egy energikus református pappal ismerkedek meg. Vargabetűkkel végezte el a kolozsvári teológiát. Felismerte, hogy a papi pálya szerep, s nemcsak akkor, amikor felölti a palástot, hanem olyan folytonos életlehetőség is egyben, amellyel az ember felszabadulhat a közvetlen alávetettség alól. A pap értelmiségi, aki nem csupán magának és családjának teremtheti meg a viszonylagos függetlenséget, hanem egyszerre szolgálhatja a rábízott közösség védelmét is lelkiismerete minősége szerint. Ebben a dörzsölt kálvinista papban ezt a kemény, káromkodós dacot véltem felfedezni. Ha kell, maga megy a kocsmába sörért, s ha társa van, ott helyben is megiszik egyet. A helyi közértben gátlás nélkül udvarol a szép eladónőnek, nem minden dévajság nélkül. A látszatra alig ad valamit. Nem a külső mázzal azonosul, hanem közösségének legapróbb belső rezdüléseivel, hívei életlehetőségei izgatják elsősorban. Még a templomot sem nézeti meg velünk. Pedig mi aztán mindent megnézünk...

[*Tóth István Gábor*]

„Halálnak halála"
(Házsongárd pusztulása)

Bágyadt, felhőn át derengő napsütés, lanyha szél. Fejfák, sírkövek és kripták közt bolyongunk egy tavaszi vasárnap délelőttjén.

Házsongárd: város a városban – a halottaké, immár négyszáz éve. Szenczi-Molnár Alberté, Tótfalusi Kis Miklósé, Jósikáé, Krizáé, Bölöni Farkasé, Brassaié, Reményiké, Kós Károlyé, Dsida Jenőé, Szilágyi Domokosé és annyi-annyi másé. Küzdelmes életek, szorgos akarások, szent hitek és áldozatok mementója, mely az alatta szétterülő várost földrajzi és szellemi magaslatpontként egyszerre uralja. Százados kövei, kopjafái, szálas fenyői, ciprusai megannyi felkiáltójel, mely a „Memento mori!" helyett néma fenséggel a „Memento vitae!" kötelességére int: „Emlékezzetek az életre! Reánk, egykori éltekre! A mi életünkre!"

Mert a holtak igazi – másodszori – halála az emléktelenség.

Házsongárd lelkeit ma ez a biológiainál is könyörtelenebb, végérvényesebb halálnem fenyegeti. S ha csak fenyegetné – már javában végzi pusztító aratását! Beomlott hantok, romos sírkamrák, arcra zuhant kövek, oszlopok mutatják szerte a mai apokalipszis dúlását, végítéletét. E pusztulás láthatóan nemcsak az enyészet, egy lassanként végbement sok száz éves „amortizáció" eredménye. Valaki, valakik segítenek, hathatósan közreműködnek benne! Rendeletekkel, ásóval, csákánnyal, buldózerrel, ha kell.

*

– Kit keresnek? – szólongatnak halk szavú, riadt szemű asszonyok, látván, hogy a feliratokat böngésszük, s csüggedten zarándoklunk a halott város útvesztőiben. Megmondjuk, kit.

– Az már aligha lesz itt. Mostan a régieket mind kifordítják. Kinek nem újítanak bérletet, helyébe másnap újat tesznek. De kérdezzék amott az embert...

Az „ember", Házsongárd Yorickja, idős, elnyűtt viseletű, de munkába dőlve is egyenes derekú férfi. Batyuját a szomszéd sír tövébe lerakva éppen nekilát egy újabb gödörnek.

– Magyarból tetszenek? – kérdi homlokát törölve. – Az, akit keresnek, igencsak ott lesz a kerítés mellett. Mármint a köve, ha megvan még. A gazdátlanokat mind oda vitték. Jó lesz sietni, ha fel akarják lelni. A jobb kőnek hamar lába kel. Teszik tudni: egy nap még Demeter, aztán harmadnap Dimitruként támad fel, valahol egy másik szegben...

Szomorkás huncutsággal bólogat hozzá, mint aki különbet is megért. Példának okáért az 1938-as nagy „temetőrendezést", amikor vagy háromezer régi sírt ítéltek felszámolásra, vagy épp a háborús idők, s az azt követő szorongató esztendők nagy „lélekvándorlását", halotti „vetésforgóját". Az eltelt negyven-ötven évben aligha panaszkodhatott dologtalanságra. Házsongárd lankás meredélyét ezalatt többször is átforgatta: szakadatlan temette, szállásolta és kilakoltatta a porló csontokat – „román" földbe magyart, „magyar" földbe románt, majd ismét megfordítva; hóstáti németet, zsidót, örményt, cigányt, katolikust, lutheránust, unitáriust, óhitűt és kálvinistát – ahogy a „kínálat", a szükség hozta. Gyászra új gyász, sír helyébe újabb; fordult az idő, démoni vad forgással, csak a föld – akár románnak, akár magyarnak hirdették! –, ez az általa oly sokat bolygatott föld nem fordult ki soha a talpa alól. Maradt a halottak napszámosa; megélhetését ma is a mások halandósága nyújtja.

– Maholnap a magamét áshatom... Aztán a temetőt is ránk temetik majd. A magyarok lassan amúgy is elfogynak a főutak mentén. Az egyházaknak sincs már saját parcellájuk. Ha hoznak, elássuk, ki hova fér, meg hát, tetszik tudni, kinek mit ér. De most már szinte csak románokat hoznak. Az én rokonaim is odaát, a másikban vannak...

*

Lassú menet kaptat fölfelé. Erőlködő, sovány lovak, ütött-kopott halotti batár – bakján a kocsis még a tor maradékát majszolja magába feledkezve. Mögötte pópa, népes gyászoló csapat.

– Jön már az újabb... – mormolja a sírásó. – Ennek se igen lesz hosszú nyugta. Habár adná meg neki az Isten... Olyan ez itten, mintha a holtak perelnének, pedig csak az élők bosszulják egymást a halottaikon. A hatalmasabbak, a szerencsésebbek, akiknek pár ezer lej nem számít. Kaparnak, kaparnak, le a sárga földig, míg az ő csontjuk is egyszer belevásik...

Így van ez, jól mondod, öreg. Amíg az eleveneknek nincs nyugta, míg az ő sorsukat is ezernyi baj, nyomorúság és önkény nyomja, mindaddig nem szállhat béke az ősök porára se. Addig még háborítják a holtakat, s a holtak is háborogni fognak. S hogy ez a huszadik századi kultúrszégyen: az elemi kegyelet, a szellemi-történelmi értékek lábbal tiprása nem robban be a „művelt" világ köztudatába – még csak annyira se, akár egy félfontos ír bomba, egy baszk vagy tamil szeparatista mártíromsága – szomorúan értjük ezt is. Hiszen ki volna, ki a lélekharangot megkongatja, e szellemi-nemzeti genocidium botrányát, cinikus aljasságát világgá kiáltja. Házsongárd lelkei? Az életükben is, halk szavú és állhatatos költők, írók, tudósok, orvosok, építészek, iskolamesterek és papok?

Az ő háborgásuk néma vád, szótlan számonkérés csupán:

„Lám, így múlik el a világ dicsősége. És így múltok el nemsokára ti is, ha emlékünk

nem vigyázzátok; értünk, helyettünk, mindannyiunkért meg nem mozdultok. Tiltakozzatok – gondolatban, szóban és cselekedetben! Tiltakozzatok e mai pusztító barbárság ellen!"

Szenczi-Molnár Albert, Tótfalusi Kis Miklós, Jósika, Kriza, Bölöni Farkas, Brassai, Reményik, Kós Károly, Dsida Jenő, Szilágyi Domokos – értetek, a ti nevetekben.

Úgy legyen!

[*Nóvé Béla*]

(Következő számunkban dokumentum-összeállítást közlünk a temető és az egyes sírok állapotáról. – a Szerk.)

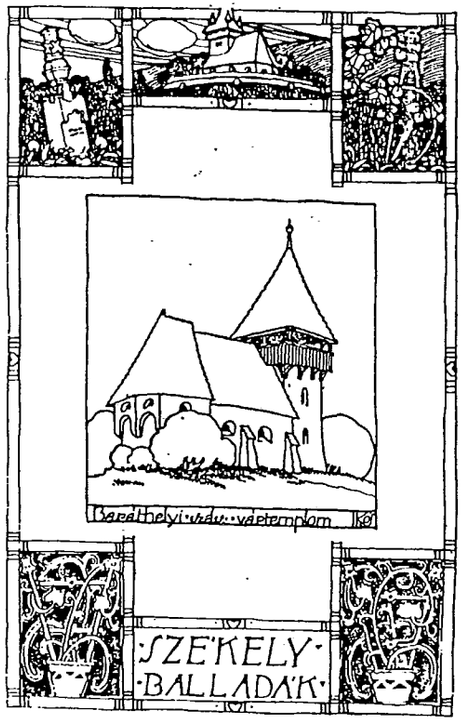

Kézirat gyanánt

Erdély története – az első évezred leleteinek tanúsága
(Egy régész számadása)

„A Dacia feladásától a magyar honfoglalásig terjedő időszak írott forrásbázisát kb. négy vagy öt oldalon lenyomtathattuk volna, de ez csak össze nem függő mondatok halmaza lenne. Felettébb jelentős bizonyos népek ottlétének bizonyítására, de összefüggő történelmet ezekből nem lehetett volna megrajzolni. Itt lép be a régészet, amely a második világháborút megelőző korszakban a történelem számára csak illusztratív jelentőségű volt, most viszont még a római korban is főforrássá lépett elő, tekintve, hogy az új forrásanyagot a numizmatikától a föliratokig régészek produkálják. Romániában és azon belül Erdélyben ugyanolyan értékben növekedett annak a korszaknak a súlya, mint nálunk, ugyanúgy kiépült az '50-es években egy múzeumi hálózat, amelyet régészekkel láttak el, amelyek folyóiratokat, évkönyveket adnak ki, tehát a korábbiakhoz képest óriási szakirodalmat kellett átnéznem. Ez a dolog természeténél fogva nagyobb részben román nyelvű volt, de Erdélyről lévén szó, az erdélyi régészeti kutatásban mindenkor jelen voltak a szász és magyar régészek is, a német és magyar nyelvű kiadványok, folyóiratok is. Sőt a kora középkori nagy összefoglaló munkát éppen egy szász régész írta. Ez a szász régész nemrégiben elhagyta Kolozsvárt és Nagyszebent, és Németországba költözött, ahol a mi munkánkkal egyi dőben jelent meg egy nagy monográfiája, amelyben korábbi munkásságával szakítva, három nagy fejezetre bontja azt a korszakot, amit én is tárgyaltam: germán időszak, szláv időszak és magyar időszak. A különbség az, hogy nálam az avar korszak is jelentőséget kapott. Nos, a régésznek leletek nélkül, a táj és az ország ismerete nélkül nagyon nehéz dolgozni. Én az elmúlt hat esztendőben keresztül-kasul barangoltam Erdélyt, valamennyi múzeumot, a szorosokat és a völgyeket, és megkíséreltem azt a régészeti irodalmat is megszerezni, hol Erdélyben, hol Frankfurtban, amely ezzel a korszakkal foglalkozik. Tehát azt lehet mondani, hogy 1986 elejéig a teljes romániai szakirodalmat megnéztem, s mindazt, ami a múzeumokban ki van állítva – attól függetlenül, hogy a vitrinben mi van odaírva, mert azt én mint gyakorló régész úgyis tudom, hogy az gepida edény vagy sem, bármit is írnak alá."

(Bóna István szavai a februári rádióinterjúból, Kritika 1987/5.)

E rövid írásban a nemrég megjelent akadémiai Erdély-történet kapcsán csupán arra vállalkozom, hogy az első évezredbeli korszak néhány lényegesebb régészeti problémájára rávilágítsak. Indokoltnak tűnik ez már csak azért is, mivel a nagyközönség e korszak történetében kevésbé tájékozott, s a laikus olvasó a bizonyítékok adathalmazában, s a szakszerű levezetések sűrűjében könnyen elfáradhat, és a lényeget illetően továbbra is tanácstalan marad.

Lássuk tehát főbb vonalaiban Erdély első évezredbeli változatos történetét.

A 2. század első éveiben a Duna bal partjára átlépő római légiók két rövid, de annál véresebb hadjáratban számolják fel az addig igen expanzív külpolitikát folytató dák királyságot. Mindez a rómaiak részéről kényszerlépés volt, aminek egyik legfőbb bizonyítéka, hogy a katonailag tarthatatlan, messze a Barbaricumba előrenyúló bástyát alig másfél száz év múltán kénytelenek kiüríteni, s végképp feladni. A dákellenes hadjáratok

során a dák társadalom vezető rétege az ellenállásban elvérzett, a maradék pedig elmenekült. A csekély számú túlélő lakosság a római feliratok, kőfaragványok és viseleti ábrázolások negatív bizonyítékai szerint nemcsak anyagi kultúráját veszítette el, de a helyi római társadalomba sem épült be.

Dácia szervezett kiürítése után a gótok az erdélyi medencét lakatlanul találják. Ennek egyik bizonyítéka, hogy a római városok, telepek és erődök nevei nem örökítődtek tovább. Az elmúlt két évszázad erdélyi régészeti kutatásainak eleddig nem sikerült bizonyítékokat szolgáltatni a dáciai római lakosság továbbélésére. A gót és hun időszak jellemzője, hogy az új hódítók mindent pusztítottak és pusztulni hagytak. A korszak a kérdéses terület településtörténeti mélypontját jelenti. A hunok bukása után a gepidák foglalják el Erdély területét, és egyesítik azt a mai Szerémség s a Tisztántúl vidékeivel. Államuk voltaképpen e három terület természetes kapcsolatrendszerére, annak gazdasági, politikai megszervezésére épült. A gepidák érdeme, hogy az erdélyi medence és környéke kultúrtáj maradt.

A Kárpátok hegyláncaival szegélyezett, termékeny folyóvölgyeket a Duna, a Tisza és a Maros tágabb térségét az avarok egyesítik először egy politikai, társadalmi és gazdasági keretben. Az avar birodalom e funkciójával bizonyos fokig a magyar állam előzményének is tekinthető. Az erdélyi avar települési terület peremén, annak észak-északkeleti sávjában, a hegyek lábánál jelennek meg a szláv irtásfalvak a 7-8. század fordulóján. E települési zóna a magyar középkorig fennmarad. Rövid ideig tartó, ideiglenes megszállás bizonyítéka az a néhány lelőhely, ahonnan 9. századi bolgár leletanyagok kerültek elő. Ez is jól jelzi, hogy Erdély természetes kapcsolata északnyugat felé volt. Nem véletlen, hogy a bizánci birodalom soha nem tett kísérletet a terület meghódítására, s jóval később a törökök sem szállták meg tartósan, hiszen keletnek és délnek a Kárpátok meredek hegyvonulatai komoly természeti akadályokat állítottak egy efféle törekvés útjába.

A magyar honfoglalás után a megelőző korszak leletanyagától markánsan elütő kultúra, új népesség, új települési rend jelent meg Erdély területén. A régészeti leleteket történelmi forrásként értelmező kutatás a Kárpát-medencei anyagra támaszkodva kimutatta, hogy a vezető- és középrétegek uralma alatt a magyarság köznépe betelepülte az egész erdélyi medencét. Erre a sírleletek szolgáltatják az egyik legfőbb bizonyítékforrást: a 10. században megnyitott temetőket addig használják, amíg a szabolcsi zsinat az újonnan épített egyházak köré nem kényszeríti a temetkezéseket.

A magyar szállásterületet – a temetőkön kívül – pontosan kijelöli a korabeli magyar telepek sajátos edénytípusa, az ún. cserépbográcsok elterjedése is. Ez az edényfajta az egész Kárpát-medencében mindenütt megtalálható, ahol a magyarság megtelepült. Ezt a megfigyelést erősíti egy negatív tapasztalat is: hogy ti. a történeti, helynévi és régészeti adatok alapján tiszta szláv lakosságúnak nyilvánítható területeken sehol sem fordul elő a cserépüst.

A fegyveres középréteg sírjainak, temetőinek elhelyezkedése alapján úgy tűnik, hogy a kérdéses területen kezdetben stratégiai szempontú megszállás történt. De a mélyen tagolt védelmi rendszer már a 10. század folyamán eltűnik, és fokozatosan átadja helyét a tartós megszállásnak, betelepítésnek. Ezen folyamat igen árnyalt és frappáns rajzát nyerhetjük a helynévelemzések alapján.

Ám ezzel már átléptünk a következő évezredbe, melynek történeti rekonstrukciójában már nem elsődleges a régészet szerepe, bizonyító erejű tárgyi leletegyüttese. A más

módszerű, más forrásokra alapozó kutatások azonban éppúgy tanúsítani fogják, hogy a következő évezred során Erdély története még szervesebben és elvitathatatlanabbul összeforr Magyarország, a magyar etnikum, kultúra és politika történetével.

[*Lőrinci Gábor*]

Az Erdély-történet sajtóvisszhangja

1986. nov. 6. Az országos, illetve a megyei lapok hosszabb-rövidebb beszámolót közölnek a mű november 25-ei nemzetközi sajtótájékoztatójáról.
Pl.: *Népszabadság* – Erdély története három kötetben
Magyar Nemzet – (buza): Fél évszázad után újra Erdély története
Fejér Megyei Hírlap – Zágoni Erzsébet: Nagyszabású tudományos vállalkozás

1986. dec. 10. *Népszava*
Vargyai Gyula a történelemtudományok doktora: A magyar történettudomány nagy teljesítménye (A cikket újra közli: *Tiszavirág*, az ELTE Fábri-körének kiadványa, 1987)

1986 vége Tudományos Magazin 1986/2-3. szám
Történeti környezetünk tudományos megismerésének igénye Végh Ferenc beszélgetése Köpeczi Bélával a háromkötetes Erdély történetéről.

1986. dec. 21-28. *Új Ember* 1986/51-2. szám
Magyar Ferenc: Erdély története

1987. jan. 24. *Magyar Hírek* 1987/2. szám
Erdély története

1987. jan. 24. *Magyar Nemzet*
Nemeskürty István: Erdély példa lehetne

1987. febr. 21. Frankfurter Allgemeine Zeitung
Viktor Meier: Budapeste dreibändige Offensive
(magyar fordításban megtalálható: *Cikkek a nemzetközi sajtóból* 1987/19. sz. márc. 13. Budapest háromkötetes offenzívája)

1987. febr. 27-én a művet élesen bírálja a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsának együttes ülésén Nicolae Ceauşescu és más felszólalók. A beszédeket csaknem valamennyi romániai magyar nyelvű sajtótermék is közli, legtöbbször teljes terjedelmükben, vagy a főbb megállapításokat idézve.

1987. márc. 7. *Neue Zürcher Zeitung*
A.O. (Oplatka András): Der rumänisch-ungarische Geschichtestreit Zur Siebenbürgendarstellung der Akademie Ungarus.
A cikk magyarul olvasható: *Magyarország* 1987/16. sz. ápr. 19. A román-magyar történelmi vita)

1987. márc. 13. *Előre*
Ştefan Pascu akadémikus. Dr. Mircea Muşat, Dr. Florin Constantiniu: Tudatos történelemhamisítás a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt. (Ugyanezt a cikket közli: *Korunk* 1987/március, angolul külön füzetben is megjelentették, továbbá közölték a *Times*-ban.)

1987. ápr. 2. *A Hét* 1987/14. szám
Titus Popovici: Módszerek és stílusok a szándékos történelemhamisítás szolgálatában (A cikket románul közölte: *România Liberă* 1987. márc. 26-ai száma)

1987. ápr. 9. *A Hét* 1987/15. szám
Dr. Oliver Lustig: A horthysta terror áldozatainak emlékét sértő és megalázó torzítások és hamisítások (A cikket románul közölte *România Literară* 1987. ápr. 2-ai száma.)

1987. ápr. 13. *Egyetemi Lapok* 1987/6. szám
Erdély története, Kulcsár Árpád beszélgetése Szász Zoltánnal.

1987. ápr. 16. *A Hét* 1987/16. szám
Dumitru Berciu docens doktor, professzor, dr. Lucia Marinescu, dr. Iancu Fischer, dr. Gheorghe Tudor: Hamis tételek a román nép és a román nyelv kialakulásáról. (A cikket románul közölte: *România Literară* 1987. ápr. 9-ei száma.)

1987. ápr. 23. *A Hét* 1987/17. szám
Dr. Nicolae Edroiu (Kolozsvári Egyetem)
Dr. Constantin Căzănistneu (Katonatörténeti és elméleti Tudományok Központi Kutatóintézete)
Dr. Gyémánt László (Kolozsvár, Történelmi és Régészeti Intézet)
D. Ion Patroiu (Craiovai Egyetem)
Nosztalgia egy szomorú emlékű birodalom: az Osztrák-Magyar Monarchia (A cikket románul közölte: *România Literară* 1987. ápr. 16-ai száma.)

1987. máj. *Kritika* 1987/5.
Disputa Erdély történetéről (Az 1987 februárjában elhangzott rádióbeszélgetés szövege. A beszélgetést Gerő András történész készítette a kötet szerzőivel.)

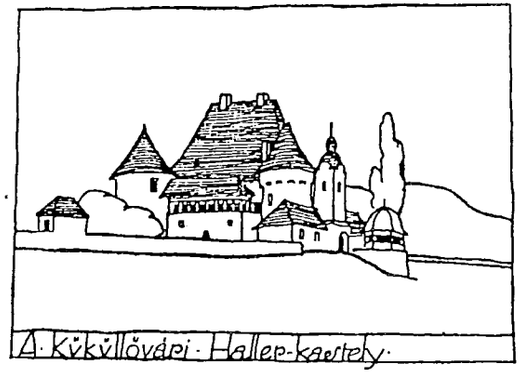

Több mint „játék"!

1986-ban Bukarestben a Tudományos és Enciklopédiai Könyvkiadó gondozásában egy tanulmányokat és cikkeket tartalmazó, mintegy 350 oldalas könyv jelent meg. A címe: „A történelemhamisítás veszélyes játékai", szerkesztői: Ştefan Pascu akadémikus és Ştefan Ştefănescu egyetemi tanár. A tanulmányok és a cikkek a *Contemporanul, România Liberă* és a *Luceafărul* című hetilapokban, valamint a *Magazinul istoric* című folyóiratban jelentek meg 1985-1986-ban. A szerzők akadémikusok, egyetemi tanárok, írók. A román történetírás aktuális problémáiról írnak.

Az egyik alapvető kérdés a román nép, a dáko-román kontinuitás problémája. Ezt a kérdést a kötet egyik tanulmányában s szokásostól eltérően nyelvészeti szempontból elemzik. A tanulmány voltaképpen vita meg nem nevezett magyar nyelvészekkel. A szerzők alapos jártasságról tesznek tanúbizonyságot a magyar nyelvészetben. Az „oláh" népnév etimológiáról például ekképpen vélekednek: „E magyar szó nem származhat a szláv eredetű vlahu szóból, mert semmivel sem magyarázható a v betűnek o betűvé változása, annál is inkább, mert a magyar nyelvben léteznek v mássalhangzóval kezdődő szavak, és következésképpen nem lett volna miért megváltoztatni kivételes módon a v mássalhangzót o-ra, ha az oláh szót a szlávból vették volna át sokkal később." Vagy: „A magyarok Európába való bejövetelükkor a IX. században kapcsolatba kerülnek a románokkal a Tisza vidékén és Ardealban, és így tőlük kölcsönzik a már meglévő román kifejezést és adják neki a magyar formát, az Erdélyt. Ez a szó egy kölcsönvett szó a magyar nyelvben. Sem az erdő (= pădure), sem az Erdély (= erdőn túli ország, ahogy nem meggyőzően magyarázzák ezt a szót a magyar filológusok), nem származik a magyar nyelv finnugor alapszókincséből... A magasan fekvő erdőségekre a magyaroknak egy új szóra volt szükségük. Megértve, hogy az ardeal szó a régi magyar nyelvben Erdel és Erdöl formában honosodott meg, ami annyit jelentett: magas, erdős tartomány, világos, hogy az Erdély szóból alkották meg a mai értelemben vett erdő szót".

A kötet tanulmányai és cikkei foglalkoznak továbbá a dualizmus kori Magyarországgal, a horthysta-revizionista politikával, bírálnak egyes Magyarországon megjelent cikkeket és más publikációs anyagokat. A *Kritika* 1984/9. számában Szilágyi Sándor közzétette Bibó István A magyar demokrácia kezdetei című írását. Példa a reakcióból:

„De ki az a Bibó István? Egy Romániában alig ismert név..." vagy: „Függetlenül attól, hogy miért és milyen okból teszi közzé a *Kritika* című folyóirat Bibó István tanulmányát, ez a kezdeményezés mindenképpen csak egy kérdéshez vezet: Cui prodest?".

De a szerzők nem csak a magyar történetírással és publikációs tevékenységgel nem értenek egyet. Találunk cikket, amely a mai bolgár történetírás „hibáira" hívja fel a figyelmet, vagy amely a jugoszláv történelmi publicisztikát marasztalja el. Túlsúlyban azért a magyar „tévedésekre" összpontosítanak a cikkek. A kötet végén egy kerekasztal-beszélgetés anyagát közlik, amelynek már a címe is beszédes: A csángók román eredete; román nyelvi bizonyítékok.

[--]

Kiemelés tőlünk

Dr. Száz Zoltán washingtoni beszámolója:

1. Az amerikai szenátus külügyi bizottsága az erdélyi magyarság jogaiért

Május 6-án délelőtt a Szenátus Külügyi Bizottsága egy szavazat ellenében elfogadta Larry Pressler (R., S. D.) szenátor módosító javaslatát a Külügyminisztérium költségvetési kerettörvényéhez. A javaslaton csupán egy változást eszközöltek Clairbone Pell (O., R. I.) szenátor, a bizottság elnöke kérésére. A hetedik §-ból törölték az „of self-determination" szavakat, és „right" helyett „rights" szót használtak. Tehát az új szöveg szerint az erdélyi magyarságot megillet minden jog, amelyet a Helsinki Zárónyilatkozat számára biztosít.

Nem törölték azonban a javaslat címét – tehát lényegileg mindegy, hogy a hetedik paragrafus csak „jogok"-ról beszél, amikor a cím már kifejezésre juttatta, hogy az önrendelkezési jogról van szó.

Ez azt jelenti, hogy elértük célunkat: az erdélyi magyarság önrendelkezési jogát úgy a Ház, mint a Szenátus külügyi bizottságai megerősítették, és nem valószínű, hogy az együttes ülésen bárki is megóvja. Tehát akár a Ház, akár a Szenátus szövegezését fogadja el az egyeztető konferencia, a lényeg ugyanaz marad.

A Szenátus Külügyi Bizottságának szavazatát ötévi kemény küzdelem előzte meg. Nem csüggedtünk el az európai albizottság ellenállásától, amely még akkor sem volt hajlandó szavazni, amikor már 221 képviselő, a Ház többsége konszponzorálta a javaslatot. Nem befolyásolt bennünket az ellenünk indított román hazugsághadjárat, sem pedig egy-két, az erdélyi magyarság kérdésével szintén foglalkozó amerikai szervezet ellenzése, hogy ne követeljük az önrendelkezési jogot, mert akkor a képviselők és szenátorok nem állnak mellénk.

A román ellenoffenzíva fokozódik a Kongresszusban. Négytagú román kormányküldöttség járja a képviselők irodáit. A múlt héten egy húsztagú román egyházi küldöttség járt itt, amelynek Nagy Gyula kolozsvári református püspök is tagja volt. Donald E. Lukens (R., Ohio) már el is fogadta meghívásukat, és bennünket kért, lássuk el anyaggal és kérdésekkel útjára.

Május 6-án délelőtt Nelson Ledsky (Deputy Senior Director for Eastern European and Soviet Affairs a National Security Councilnál) és Linas Kojelis (Special Assistant to the President for Public Liaison) a Fehér Házban fogadta az Amerikai Magyar Szövetség nyolctagú küldöttségét, közöttük Dömötör Tibor elnököt, Beke Imre intéző bizottsági elnököt, Dr. Bakó Elemér társelnököt, Dr. Száz Zoltán külügyi titkárt, Gay B. Banest, a William Penn Association elnökét, Varga Elemért, a William Penn alelnökét, John Kenawelt, a William Penn ügyvezető alelnökét és Szedenits Jenő igazgatót. Dr. Száz Zoltán a megbeszélésen egyben a Munkacsoportot és az Erdélyi Világszövetséget is képviselte.

A találkozón Ledsky igazgató az amerikai-magyar kulturális és gazdasági kapcsolatokról számolt be, és kitért a közeljövőben várható változásokra. Kojelis asszisztens pedig budapesti látogatásáról számolt be, mint a World Young Political Leaders konferencia egyik amerikai tagja.

Délután 2 órakor Paula Dobransky (aki jelenleg az emberi jogok helyettes államtitkára a Külügyminisztériumban) fogadta a küldöttséget, amelyhez Brosné Karikás Cecília igazgató is csatlakozott. A megbeszélés a román MFN további sorsával és az erdélyi magyarság problémáival foglalkozott. 3 órakor Doria Rosen román, és Frank Földváry magyar referensek fogadták a küldöttséget a Külügymisztérium Intelligence and Research osztályán, ahol szintén a kongresszusi események, és azok várható román kihatásai állottak az érdeklődés középpontjában.

2. Az amerikai képviselőház a román vámkedvezmény felfüggesztése mellett szavazott

1987. április 30-án délután: a Ház 232:183 arányban megszavazta Frank Wolf (R., V. A.) módosító javaslatát a kereskedelmi törvényhez. A Wolf-javaslat törvénybe lépte után hat hónapra felfüggeszti a Romániának nyújtott vámkedvezményt, továbbá úgy rendelkezik, hogy az elnök csak akkor állíthatja vissza a vámkedvezményt, ha a Kongresszusnak teendő jelentésben be tud számolni arról, hogy a lakosság, különösképpen a vallási és nemzeti kisebbségek – a javaslat név szerint egyedül a magyarokat említi meg – helyzetében lényeges javulás történt.

A váratlan kedvező eredmény valószínűleg hatással lesz a kormányra is, amelynek június 3-ig kell döntenie róla, hogy kéri-e a vámkedvezmény meghosszabbítását az 1988-as költségvetési évre.

Igen érdekes, hogy a republikánus képviselők 82%-a szavazott az elnök álláspontja ellen, s hogy a demokraták 40%-a is saját pártjával szemben, a vámkedvezmény felfüggesztésére szavazott. Az így alakult 49-es szótöbbséget a Külügyminisztérium aligha fogja tudni megváltoztatni a második, júliusi szavazásnál. A siker egy hosszan tartó lobbyzás eredménye. Az eredeti törvényjavaslatot Christopher Smith (R., N. J. Q.), Tony Hall (D., Chio) és Frank Wolf képviselők 1985 júliusában nyújtották be, de Gibbons albizottsági elnök, a Ház elnöke ellenzése miatt még 1986-ban sem jutott szavazásra. A mostani siker három csoport érdeme. Elsősorban az említett három képviselőé, akik személyesen napokig lobbyztak társaik között, hogy a javaslatnak elegendő támogatást szerezzenek. Másodsorban a Christian Response Internationalé, amely a javaslat kezdeményezője volt, s éveken át egyengette útját a Kongresszusban. Harmadsorban az Amerikai Magyar Szövetség, a Munkacsoport és az Erdélyi Világszövetség érdeme, amelyek közvetlen és közvetett befolyásolással fáradhatatlanul szorgoskodtak a javaslat sikere érdekében. Az utolsó 48 órában 35 képviselővel vagy képviselői titkárral beszéltünk azok közül, akik még haboztak a kérdés megítélésében. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a 232 támogatóból 195-en a Lukens-levelet is aláírták, s legalább további 25 azok közül került ki, akik nem adtak idejében választ, és így már nem kerültek fel az akkori aláírók listájára.

A vitában Könnyű Ernő (R., N.Y.) magyar származású képviselő és Bill Green (R., N.Y.) beszélt az erdélyi magyarság üldözéséről. A javaslatot a Szenátusban a múlt kedden Paul Trible (R., V.A.) és Christopher Dodd (D., Ct.) már beadták, de a szavazásra csak június folyamán, a kereskedelmi törvény kapcsán kerül majd.

Úgy tűnik, fáradozásaink gyümölcse végre beérik a Kongresszusban. Lankadatlan küzdünk tovább, hogy ne csak csatákat, de hadjáratot is nyerhessünk.

A kormányszóvivő nyilatkozata

Bányász Rezső államtitkár, a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnöke, a kormány szóvivője szerdán a következő nyilatkozatot adta a sajtó képviselőinek:

– A sajtó már hírt adott arról, hogy 1987. február 26-27-én – több magas rangú politikus jelenlétében – ülést tartott a romániai Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa. Az ülésen és az azt követő sajtókampányban a román nép történetének meghamisításával, revansizmussal, Románia belügyébe történő beavatkozási kísérlettel vádolták a Magyar Népköztársaságot.

A Romániában és külföldön is széles körben terjesztett vádak minden alapot nélkülöznek, zavart okoznak a két szomszédos szocialista ország együttműködésében, ártanak mind a magyar, mind a román nép alapvető érdekeinek.

Ismeretes, hogy a burzsoázia súlyos örökséget hagyott Kelet-Európa felszabadult népeire. Magyarországon a népi hatalom gyökeresen szakított a káros múlttal, s politikája a népek közötti barátság erősítését, a sokoldalú együttműködés fejlesztését tűzte ki célul. A Magyar Népköztársaság képviselője aláírta a helsinki záróokmányt. Az alapelveket – beleértve a határok sérthetetlenségét is – következetesen betartjuk, ajánlásait korrekt módon megvalósítjuk.

A magyar-román kapcsolatokban kormányunk a társadalmi rendszereink azonos elveiből, a szomszédságból és a történelmi egymásra utaltságból kiindulva az általánosan elfogadott nemzetközi elvek alapján mindig az együttműködés kölcsönösen előnyös fejlesztésére, állandó gazdagítására törekedett.

1977-ben a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Román Kommunista Párt legfelső vezetőinek találkozóján is megállapodás született arról, hogy minden területen fejlesztjük kétoldalú kapcsolatainkat. E téren a magyar kormány politikája hosszú idő óta változatlan, s ezért a nekünk címzett vádak érthetetlenek és elfogadhatatlanok.

Történelmi adottság, hogy Romániában nagy számban élnek magyar, és Magyarországon kisebb számban román nemzetiségűek. A Kádár János és Nicolae Ceauşescu által aláírt közös közlemény nyilvánosan is deklarálta, hogy az országainkban élő magyar, illetve román nemzetiség a két ország baráti kapcsolatai fejlesztésének fontos tényezője. Megerősítették, hogy szükség van a közvetlen lakossági kapcsolatok, a turizmus fejlesztésére, a sajtótermékek és könyvek cseréjének bővítésére, a népeinket összekötő haladó hagyományok ápolására, s a kulturális és oktatási kapcsolatokban, a tájékoztatásban a felek figyelemmel lesznek a nemzetiségek igényeire is. Az illetékes magyar szervek a megállapodásnak megfelelően mindig nagy felelősséggel és kezdeményezően foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel. Sajnálatos, hogy kezdeményezéseink nemigen találtak viszonzásra.

Ismeretes az a régi elvi álláspontunk is, hogy a nemzetiségi kérdés kezelése minden országnak belügye, amelynek azonban nemzetközi, az adott esetben Magyarországot érintő kihatása is van. Abban vagyunk érdekeltek, hogy a Romániában élő magyarok anyanyelvüket megőrizve, nemzetiségi kultúrájukat fejlesztve, a Román Szocialista Köztársaság hűséges állampolgáraiként, egyenrangúan vegyenek részt a szocializmus építésében.

Természetesnek tartjuk azt, hogy a történelem egyes kérdéseinek megítélésében lehetnek és vannak különbségek a különböző országok tudósai, így a magyar és a román történészek között is. Azonban csak a tények szándékos félremagyarázásának tudhatjuk be azokat a vádakat, hogy a Magyar Népköztársaságban olyan történelmi munkák publikálása folyik, amelyek úgymond Horthy fasiszta rendszerének legreakciósabb téziseit elevenítik fel.

Végül szeretném hangsúlyozni azt a véleményünket, hogy Magyarországnak és Romániának, a két szomszédos szocialista országnak és népeinek egyaránt érdeke, hogy a felvetődő vitás kérdések megoldásán munkálkodjon, s a barátság szálait erősítve, a társadalmi haladás ügyét szem előtt tartva fejlessze együttműködését minden területen. Mi a magunk részéről erre mindig készek vagyunk – zárta nyilatkozatát a kormány szóvivője. (MTI)

A Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének közleménye

A romániai Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának februári ülésén vezető román politikusok részéről és a román sajtóban éles támadások láttak napvilágot az MTA gondozásában megjelent, *Erdély története* című háromkötetes munka, s általában hazai történelemírásunk ellen. Akadémiánkat „tudatos történelemhamisítással", a szerzőket nyilvánosan „horthysta, fasiszta, soviniszta tézisek fölelevenítésével" vádolták.

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége szükségesnek tartja kijelenteni, hogy a vádakat megalapozatlan rágalmaknak ítéli, s méltatlannak tartja, hogy ilyen jellegű vádaskodó polémiákba bocsátkozzon. Tudományos vitákat csakis a tudományosság keretei között lehet eldönteni, s az üres vádaskodás nem lehet vitaalap. Kétségtelen, hogy bizonyos kérdésekben úgyszólván évszázados vita folyik a román és magyar történészek között. Az akadémiai Erdély-történet szerzői, ellentétben a román kollégáikkal, nem osztják a dáko-román kontinuitás elméletét. Vita folyik Erdély, valamint a két ország történetének számos kérdéséről, beleértve az első világháborút követő békerendszer értékelését, valamint az 1919-es magyar forradalom megítélését is.

Nem tartjuk magunkat csalhatatlannak, s vitás kérdések minden tudományos műben adódhatnak. A vitatott munka azonban analitikusan, kritikusan vizsgálja saját múltunkat, s közös történelmünk jobb megismerését, megértését igyekszik szolgálni. Népeink összekapcsolódó történelmi útjának, a tragikus konfliktusoknak, a közös szenvedésnek, a létfontosságú egymásrautaltságnak és közös küzdelmeknek feltárása a múlt megismerését és a mai együttélést segíti. Az Akadémia gondozásában megjelent Erdély-történet bármely objektív olvasója megbizonyosodhat a vádaskodások alaptalanságairól.

A Magyar Tudományos Akadémia hosszú évek óta sürgeti a magyar-román történész vegyes bizottság nem a mi hibánkból szünetelő működésének felélesztését. Úgy véljük, a történészek együttes, előítéletektől és elfogultságoktól mentes vitája és csakis az lehet a tisztázatlan kérdések megbeszélésének legjobb fóruma. Mindez hasznosan járulhatna hozzá a történetkutatás fejlődéséhez, de a helsinki megállapodások általunk hiánytalanul elfogadott szellemének, valamint akadémiáink és a magyar és a román nép közötti, melegen kívánt barátság erősítéséhez is. (MTI)

(A fenti két nyilatkozatot valamennyi 1987. április 2-i napilap, a rádió és a televízió is közölte. – a Szerk.)

The Times, 1987. IV. 7.

THE TIMES TUESDAY APRIL [illegible] 1987

ADVERTISEMENT

A CONSCIOUS FORGERY OF HISTORY UNDER THE AEGIS OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

"Rumanian Press published recently an article a synopsis of which is given below" Daily "Romania Libera" of March 12 carries a lengthy article by academician Stefan Pascu, Dr. Mircea Musat and Dr. Florin Constantinu In it takes a stand against the gross distortions of the history of Transylvania and, hence of the history of the Romanian people, against harmful and defamatory theses on the Romanians, against the attempts to contest Romania's territorial integrity contained in the history of Transylvania (Erdely Tortenete) that the publishing house of the academy of sciences of the Hungarian People's Republic put out in 1986 under the care of a member of the Hungarian Government

Regretfully we must say from the beginning that the work hardly differs from the old Hungarian chauvinist and revisionist historiography in its fundamental theses and conclusions", show the Romanian historians. They note that the book resume old assertions on the "Extermination of the Dacians" by the Roman conquerors, a "Thesis Turned Obsession of Hungarian Historiography" in order to refute the Romanian continuity in the North Danubian Dacian area, and especially in the Intra-Carpathian space. The Hungarian historians deliberately ignore the findings of archaeological research that brought to light more and more testimonies of that continuity and roman inscriptions, widely known in world history [illegible] vanian Romanians to unite Transylvania with Romania", the article in "Romania Libera" underscores

Obsessed by the wish to contest the Romanian character of Transylvania, its organic integration into the Romanian [illegible] and [illegible] the article shows, the Hungarian authors of the "History of Transylvania" equally distort the main stages in the Transylvanian Romanians' fight for national emancipation, denying, among other things, the national character of the great 1784 revolution led by Horia, Closca and Crisan, seriously misinterpreting the history of the Romanian Bourgeois-Democratic Revolution of 1848, and disconsidering the scope of the Memorandum Movement at the end of the nineteenth century. Furthermore, the Austro-Hungarian Dualism established in 1867, the incorporation of Transylvania into Hungary and the policy of force magyarization are not condemned in the Hungarian Academy's work as deserved

"It would have been but natural for the Hungarian Historians to make an in-depth analysis of the consequences of the Dualist Formula on the Austro-Hungarian monarchy which was denounced by Marx, Engels and Lenin as a state of social and national oppression, a real prison for peoples" the article in "Romania Libera" points out.

HIRDETÉS

Tudatos történelemhamisítás a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt

„A román sajtóban nemrégiben jelent meg az a cikk, amelyet az alábbiakban kivonatosan ismertetünk." A Romănia Liberă c. napilap március 12-i száma terjedelmes cikket közölt Ştefan Pascu, Dr. Mircea Muşat és Dr. Florin Constantinu tollából, amely állást foglal a Magyar Népköztársaság Tudományos Akadémiájának kiadójánál a magyar kormány egy tagjának tevékeny közreműködésével 1986-ban napvilágot látott *Erdély története* c. kiadványban foglalt nézetek ellen, amelyek durván meghamisítják Erdély és ennélfogva az egész román nép történetét, a románokat sértő és rágalmazó állításokat népszerűsítenek, valamint megkísérlik kétségbe vonni Románia területi integritását.

„Sajnos mindjárt az elején le kell szögeznünk – írják a román történészek –, hogy a kérdéses munka alapvető állításai és következtetései alig különböznek a régi, soviniszta és revizionista magyar történetírás téziseitől". Rámutatnak: a könyv igyekszik kétségbe vonni a románok folyamatos jelenlétét az Észak-Dunai – Dácia-területen, s mindenekelőtt a Kárpátokon inneni térségben, s ezért feleleveníti azt a magyar történetírás által megszállottan hangoztatott nézetet, miszerint a hódító rómaiak kiirtották a dákokat. A magyar történészek szándékosan figyelmen kívül hagyják egyrészt azokat a régészeti leleteket, amelyek egyre nyilvánvalóbban tanúsítják ezt a folytonosságot, másrészt pedig azokat a világszerte ismert római feliratokat, amelyek ugyancsak az említett történelmi tény mellett tanúskodnak.

A román történészek, miközben régészeti és történeti adatokat sorakoztatnak fel, korábbi magyar történészeket is idéznek – pl. Huszti Andrást –, hogy igazolják a dákoromán folyamatosságot a Duna északi medencéjében, illetve, hogy feltárják a Magyar Tudományos Akadémia kiadványának misztifikációi mögött rejlő politikai motívumot; azért igyekeznek a román népet a Dunától délre lokalizálni, hogy így Erdélyt úgy mutathassák be, mint ahonnan az eredeti népesség kipusztult. Az Erdély Története szerzői a történelmi realitások önkényes megváltoztatásán fáradoznak, amikor azt állítják, hogy a magyar törzsek 894-ben először Erdélyben „telepedtek le" a szláv népcsoportok között és csak 896-ban érkeztek a Pannon-alföldre. „Ily módon Erdély egy csapásra a magyar törzsek ősi bölcsőjévé válik", amely régebbi, mint a Pannon-alföld, ahol ma a magyar állam fekszik. Közismert történeti források – amelyek között magyarok is akadnak, pl. Béla király névtelen történetírójának, Anonymusnak a Krónikája – tanúsítják, hogy amikor a magyar törzsek kezdtek be-betörni Pannóniából Erdélybe, akkor a románok már hosszú évszázadok óta a Kárpátokon inneni területen éltek három állami formációban, amelyeket „vajdaságoknak", „országoknak" stb. neveztek, s amelyek létezését a régészeti leletek is minden kétséget kizáróan megerősítik. Ám az Erdély története szerzői figyelmen kívül hagyják, lekicsinylően kezelik vagy „semmisnek" nyilvánítják mindazokat a történeti forrásokat, amelyek nem férnek össze előzetesen kialakított elképzeléseikkel, amelyek azt bizonyítják, hogy a románok voltak az őslakói a Kárpátok, a Duna és a Feketetenger által határolt területeknek, vagyis Erdélynek is. Fő törekvésük, hogy nyilvánvaló politikai célzattal bebizonyítsák; a magyarok betelepülése idején a románok nem voltak jelen Erdélyben, s ezzel kétségbe vonják a román nép legitim jogát ősi szülőföldjéhez.

A *Romănia Liberă*-ban megjelent cikk szerzői visszautasítják a magyar történészeknek a román népről tett sértő és rágalmazó állításait, tényeket és adatokat sorakoztatnak fel, amelyek egyrészt alátámasztják Románia döntő szerepét a török birodalom ellen vívott harcokban – amely küzdelmek a portától független státust biztosítottak a román vajdaságoknak –, másrészt pedig arra utalnak, hogy a korabeli közvélemény a románokat az európai civilizáció és a kereszténység védelmezőinek tekintette.

A cikk szerzői megkülönböztetett figyelemmel elemzik Erdély politikai státusának meghamisított bemutatását a legkülönfélébb történelmi korszakokban. A Magyar Tudományos Akadémia kiadványa nem említi, hogy a magyar királyság a fejedelemség politikai-adminisztratív formuláját vette át Erdély számára, vagyis egy olyan intézményi formát, amely a középkori román társadalom sajátja volt a Kárpátok mindkét oldalán. Könnyű azonban megértenünk, miért hallgatják el ezt a történelmi igazságot. Máskülönben a budapesti szerzőknek el kellett volna ismerniük, ahogyan azt pl. Farczády Elek magyar történész tette 1912-ben, hogy miután a románok sajátos intézményeikkel – az Erdély egész területére kiterjedő vajdaságokkal és fejedelemségekkel – jelen voltak Erdélyben, így a magyar királyság arra kényszerült, hogy elismerje és átvegye az őslakos románok többségének politikai-adminisztratív szervezetét.

De az a kísérlet is teljességgel megalapozatlan, hogy Erdélyt Magyarország alkotórészének tüntessék fel. A magyar királyság a mohácsi vész után összeomlott és 1541-ben oszmán pasalik lett, míg Erdély autonóm fejedelemség maradt, amely a többi román vajdasághoz, Moldvához és Havasalföldhöz hasonlóan széles körű függetlenséget élvezett. A nemrégiben megjelent *Erdély Története* szerzői, amikor megkísérlik Erdélyt a Magyar Királyság folytatódásaként és a másik két román vajdaságtól különböző politikai egységként bemutatni, a magyar krónikaírók, történészek és földrajztudósok egész sorát hazudtolják meg, akik Erdély Magyarországtól teljességgel eltérő orientációját hangsúlyozták. Cikkükben a román történészek Cserei Mihály, Szilágyi Sándor, Cholnoky Jenő írásaiból, illetve a bécsi Erdélyi Udvari Kancellária XVIII. sz.-i dokumentumaiból idéznek. „Közismert, hogy mekkora hűhót csapott a régi magyar történetírás az ezeréves erdélyi

magyar uralom körül, s hogy ez ma is igen kedvelt tétel, különösen magyar emigrációs körökben. Ám egy egyszerű számítás megmutatja, hogy az az időszak, amikor Erdély Magyarországhoz tartozott, 51 esztendeig tartott, s ez elválasztotta az 1967-ben létrehozott Osztrák-Magyar Monarchia berendezkedését az 1918. december 1-jei nagy nemzetgyűlés döntésétől, amikor is az erdélyi románok Erdély Romániával való egyesítéséről döntöttek" – hangsúlyozta a *România Liberă* cikke.

Az *Erdély története* magyar szerzői megszállott igyekezetükben, hogy elvitassák Erdély román jellegét, szerves beilleszkedését a román vidékbe, történelembe és életbe, torz megvilágításba helyezik az erdélyi románok nemzeti függetlenségi harcának főbb állomásait; egyebek között tagadják a Horia, Cloşca és Crişan vezette 1784-es nagy forradalom nemzeti jellegét, súlyosan félreértelmezik az 1848-as román polgári demokratikus forradalom történetét, és figyelmen kívül hagyják a XIX. sz. végi Memorandum-mozgalom méreteit. A Magyar Tudományos Akadémia kiadványa továbbá nem ítéli el kellőképpen Erdély Magyarország általi bekebelezését és az erőszakos magyarosítási politikát, amelyre az 1867-ben létrehozott Osztrák-Magyar Monarchia keretei között került sor.

„Pedig igen természetes lett volna, ha a magyar történészek mélyreható elemzésnek vetik alá az Osztrák-Magyar Monarchia dualista szerkezetének következményeit, amely államberendezkedést Marx, Engels és Lenin a társadalmi és nemzeti elnyomás államaként, a népek börtöneként bélyegezte meg" – hangsúlyozza a *România Liberă* cikke.

Az 1867 és 1918 közötti rövid időszakban a budapesti kormány a nem magyar nemzetiségűek elnyomásának politikáját folytatta és drákói eszközökkel erőltette a nemzetiségiek magyarosítását, ami a nemzetközi közvélemény éles fölháborodását váltotta ki, s az államilag támogatott sovinizmust olyan kiemelkedő személyiségek is keményen elítélték, mint Lev Tolsztoj vagy B. Bjoernson.

A *România Liberă* cikke rámutat, hogy az *Erdély története* torz képet nyújt 1918 kiemelkedő eseményeiről, majd kifejti, hogy a történelmi tények bebizonyították: az 1919-es és 1920-as békeszerződések semmi egyebet nem tettek, mint nemzetközileg is elismerték, hogy a közép- és dél-európai országok nemzeti egységének kialakulása befejeződött. A románok ezek között a keretek között harcoltak a nemzeti és állami egység megteremtéséért, mégpedig az önrendelkezéshez való jog alapján, amelynek a képviseleti elveket tiszteletben tartó népgyűléseken népszavazással adtak hangot. A román történészek visszautasítják azt az értelmezést miszerint a Trianoni szerződés is részben felelős volt a Horthy-Magyarország reakciós, fasiszta beállítódásáért, s felhívják a figyelmet arra, hogy ez a hamisítás nem egyéb, mint szánalmas kísérlet Horthy rehabilitására. A *România Liberă* cikke rámutat továbbá; a könyvnek az 1918 utáni időszakot tárgyaló része elmulasztja megemlíteni, hogy Erdély az Egységes Román Nemzeti Állam szerves része, míg az 1940-es fasiszta bécsi döntést félrevezető módon, úgy állítja be, mint a román kormány kérésére született ítéletet, ugyanakkor a Horthy-rendszer vérengzéseit és bűntetteit enyhíti és igazolja. Az *Erdély történet*e szerzői elferdítik és meghamisítják az Észak-Erdély zsidó népességének deportálásával, illetve kiirtásával kapcsolatos tényeket, amelyek azt mutatják, hogy a Horthy-megszállás alatt a zsidókkal való bánásmód kegyetlenségben még a náci Németországét is felülmúlta.

Az *Erdély története* szerzői által sugalmazott végkövetkeztetés éppoly súlyos, mint amilyen tendenciózus. A román történészek megállapítják, hogy a magyar történészek véleménye szerint Erdély különálló etnikai és kulturális egységet alkot Közép- és Kelet-

Európán belül, s helyzetének alakulása kihatással van az egész régió fejlődésére. Ez az állítás, hangsúlyozza a *România Liberă*, sérti a román állam szuverenitását és azt a képzetet kelti, mintha Erdély nem volna a román állam alkotó része.

Az *Erdély története* szerzőit a Romániában élő magyar nemzetiség sorsánál sokkal jobban érdekli, hogy felfordulást okozzanak és félrevezessék a közvéleményt. Akciójuk része annak az átfogó kísérletnek, hogy ügyet kreáljanak „A romániai kisebbségek helyzetéből", aminek semmiféle objektív alapja nincs, lévén, hogy a szocializmus évei alatt a román állam teljes mértékben és végérvényesen megoldotta a nemzetiségi kérdést – az ország valamennyi állampolgárának, nemzetiségre való tekintet nélkül, azonos jogai és kötelezettségei vannak.

Az *Erdély története* politikai beállítódása olyan téziseket elevenít fel, amelyeket bizonyos szerzők már Horthy idején népszerűsítettek, akik közül egyeseket most is a szerkesztőbizottság tagjai között találunk. Ez a revizionista és soviniszta szellemben íródott munka tökéletes összhangban áll a magyar nacionalista történetírás eszméivel, amely történetírás a múlt évszázadtól kezdve napjainkig minduntalan azzal kísérletezik, hogy idejétmúlt politikai és területi struktúrák feltámasztását igazolja. A *România Liberă*-ban megjelent cikk arra a tényre is rámutat, hogy nincs semmi különbség a magyar emigráció, illetve a Magyar Népköztársaság történészeinek következtetései között, legalábbis ami az Erdéllyel kapcsolatban elfoglalt revizionista álláspontot illeti.

Az *Erdély története* jó példa arra, hogyan nem szabad történelmet írni. A könyv szerzői szándékosan figyelmen kívül hagyják a számukra kényelmetlen forrásokat és az eltérő álláspontot képviselő munkákat, valamint önkényesen értelmezik, illetve meghamisítják a történelmi tényeket. A mű nem tekinthető másnak, mint a régi magyar történetírás, mi több, a Horthy-korszak történetírásának elavult álláspontját anakronisztikus módon feleleventő munkának.

A szocializmus ellen vívott harcukban 1956-ban a magyarok nem jártak szerencsével. Most ismét próbálkoznak – nagyobb reményekkel – a szocialisták ellen.

Meglátjuk, hogy a magyarok nemrégiben Bécsben elhangzott kérésére a nyugati világ milyen módon fogja támogatni manőverüket, s ami még érdekesebb, hogy az oroszok miként fogják ezt lenyelni.

(A hirdetést közzétette: C. Marino, St. Meletiou 186, Athén)

Megjegyzés: A nagy tekintélyű, világszerte sokmilliós példányszámban megjelenő angol napilap egyetlen oldalának bérleti díja: 37 000 font . Ellenőrzött értesülések szerint a megadott feladó címe és személye fiktív – ami még inkább megerősíti azt a különben is alig leplezett tényt, hogy a publikáció a Nyugat felé irányuló hivatalos román propagandakampány része. A fentiekben kivonatolt Pascu-Muşat-Constantiniu pamfletet egyébiránt a romániai sajtóhagyományokhoz híven az ottani magyar nyelvű lapok is betűhív fordításban, teljes terjedelemben közölték. (Ld. még: Előre, 1987. márc. 13., Korunk, 1987/3.)

Pro memoria

Petru Groza román miniszterelnök nyilatkozata 1946-ból

A magyar kérdésben nem riadok vissza semmiféle lépéstől. Még olyantól sem, amelyet nálunk talán sokan radikálisnak tartanak. Jegyezzék meg, hogy én nem félek a közös vámterülettől, nem rettegek attól, hogy leomlanak a vámsorompók, és nem félek attól sem, hogy az emberek útlevél nélkül menjenek át tőlünk Magyarországra, vagy jöjjenek onnan túlról hozzánk. Én tudom jól, hogy az útlevél hamarosan múzeumi ereklye lesz, üveg alatt, vitrinekben fogják mutogatni, és megmosolyogjuk majd azt az időt, amikor ilyen írásra volt szüksége annak, aki Romániából Magyarországra akart utazni.

Ismétlem, nem riadok vissza az útlevél teljes eltörlésétől, de nem riadok vissza egy államszövetségtől sem, amely az én felfogásom szerint Romániát és a román nemzetet éppen annyira boldoggá tenné, mint Magyarországot és a magyarokat.

Arra kell azonban kérnem a magyarokat, fogadják őszintén a mi barátságunkat, és ne igyekezzék senki ebbe valamilyen hátsó gondolatot belemagyarázni. Kérve kérem a magyarokat: ne üljenek fel olyan törekvéseknek, amelyeknek nincs más céljuk, csak az, hogy éket verjenek románok és magyarok között. Sokan nem nézik jó szemmel a mi most megindult barátkozásunkat. Vannak, akiknek fáj, hogy mi románok és magyarok egymásra találtunk, és őszinte melegséggel fogjuk meg egymás kezét. Vannak, akik nem érzik jól magukat abban a környezetben, amelyben mi úgy élünk egymás mellett, ahogyan két jó szomszédnak illik. Ezek problémákat dobnak közénk, csupán azért, hogy megzavarják a mi barátságunkat. Ne dőljenek be azoknak, akiknek fáj, hogy bennünket boldognak látnak. Nem lehetnek problémák közöttünk, mert ha felmerülnének megoldhatatlan problémák, az én misszióm megszűnik, és vége lesz az oly szépen megindult magyar-román testvéri együttműködésnek. Merem hinni, hogy ez nem következik be, és a feladat, amelynek megoldását magamra vállaltam, pontosan ahhoz a megoldáshoz érkezik el, amelyet célul tűztem ki magam elé...

Márton Áron erdélyi püspök levele Groza miniszterelnökhöz

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

A Nagyméltóságod részéről ismételten tapasztalt kitüntető szívélyesség folytán kötelességemnek látom, hogy a román hatóság alatt élő magyarság helyzetét feltárjam.

Mivel a kérdés éppoly kényes, mint amilyen nagy horderejű, úgy vélem: legcélszerűbb, ha véleményemet szépítés és kertelés nélkül elmondom. A konklúzió miatt kénytelen vagyok az előzményekkel is legalább vázlatosan foglalkozni. Ezért előre is szíves elnézését kérem, hogy egy hosszú és nem kellemes levéllel veszem igénybe idejét.

I.

A román kormány az 1944. augusztus 25-ei események alkalmával hivatalosan a demokratikus elvek mellett foglalt állást, ezen elveknek megfelelően meghirdette az állampolgárok egyenjogúságát is, ugyanakkor azonban – ellentétben a hivatalos kijelentésekkel – olyan általános támadást indított a magyarság ellen, mely népünket megsemmisítéssel fenyegette. A magyar kisebbség sorsa román fennhatóság alatt soha nem volt rózsás, sőt egyre súlyosbodott, de kisebbségi életének ez volt a legsötétebb szakasza. A magyarság ekkori sérelmeinek egy részét néhányan 1944 őszén Nagyméltóságod elé terjesztettük, ezért azokra itt csak utalok:

Azzal kezdődött, hogy a kormány elrendelte a magyarság vezetőinek internálását. E rendelet végrehajtásaképpen a hatósági közegek több ezer magyart fogtak össze és hurcoltak el emberkínzásba menő módon különböző lágerekbe. Akiket nem vittek lágerbe, azokat a lakásukon vagy lakhelyükön internálták.

Az egyéni internálásokon kívül az egész magyarságot lakóhelyére internálták egy másik rendelettel, mely úgy intézkedett, hogy a magyarok speciális belügyminiszteri engedély nélkül sem gyalog, sem közlekedési eszközökkel nem mehettek egyik helységből a másikba. Alulírottat is ezen a címen kísértette vissza a rendőr-questor 1944. november 3-án Nagyenyedről Gyulafehérvárra.

A 16-20 éves ifjakat az ország keleti részébe kezdték szállítani munkaszolgálatra, anélkül, hogy megfelelő élelmezésükről és szállításukról gondoskodtak volna.

A háborús szükségletre való tekintettel a kormány súlyos állat- és terménybeszolgáltatásra kötelezte a lakosságot és a végrehajtó közegek a titkos rendeletre való hivatkozással a kivetett kvótát a kisebbségeken hajtották be kíméletlen módszerekkel.

A helységeken átvonuló vagy odavezényelt katonai egységeket a helyi hatóságok elsősorban a kisebbségekhez szállásolták el akkor is, ha a kisebbség a lakosságnak csak elenyésző töredéke volt.

A katonai kórházakban és más katonai munkára kisebbségeket osztottak be, asszonyokat tekintet nélkül családi állapotukra, férfiakat, tekintet nélkül korukra. Nem egy esetben a csendőrség éjjel verte fel a falu magyar lakosságát, hogy reggelre a munkahelyre, a városba szállítsa.

Egyesek, köztük, sajnos egyházi személyek is, a magyarok ezen nehéz helyzetét arra használták fel, hogy prozelitizmust üzennek. A megrémült és védelem nélkül álló magyar lakosságot azzal biztatták, hogy mentesítik a rekvirálásoktól, fiaikat a behívásoktól stb., ha valamelyik román vallásra áttérnek. Ha ezek az ígéretek nem vezettek a kívánt eredményre, a további zaklatástól sem riadtak vissza.

A családfenntartó férfiak jelentős része – immár több év óta – még mindig munkatáborban sínylődött, embertelen körülmények között, amit később a baloldali újságok is szellőztettek.

A csendőr- és rendőrterror mellett külön csapásként jelentkezett az ún. Maniugárdák. Fegyveres bandák portyáztak a magyar falvakban, a magyar lakosságot verték, fosztogatták.

Ezek a bandák a harcoló orosz hadsereg nyomában bevonultak Észak-Erdély magyarlakta területeire, s ott már nemcsak fosztogattak, hanem gyilkoltak, és hajmeresztő kegyetlenségek sorozatát követték el, terror alatt tartva egész vidékek lakosságát. Ezekről a kegyetlenkedésekről az újságok is megemlékeztek.

A magyarellenes román támadás legnagyobb sikerét azáltal érte el, hogy a városokból és falvakból Észak-Erdélyben a békés magyar földművesek, munkások és értelmiségiek ezreit vitette el, mint „partizánokat" az óromániai és oroszországi táborokba. Pedig az így elhurcoltak között sokan voltak olyanok is, akik megszöktek a harcoló csapatoktól és részt vettek a megszálló németek ellen szervezett magyar ellentámadásban. A szintén kiszolgáltatottság állapotában lévő dél-erdélyi magyarságnak heteken át kellett látnia a magyar foglyok elszomorító sorsát. Az őszi esős időben, hosszú útszakaszokon gyalog és élelmezés nélkül hajszolták ezeket az embereket.

A nemzeti parasztpárt és a liberális párt újságainak gyűlölködő cikkei a magyarellenes hangulatot még fokozták, és bátorították az amúgy is magyarellenes hatóságokat. Ennek a gyűlöletszításnak és a román vérengzéseknek nem a román belátás vetett véget, hanem az orosz hadsereg-parancsnokságnak az a rendelete, mellyel 1944. november elején Észak-Erdély területéről kiparancsolta a román fegyveres alakulatokat és az oda visszatért román közigazgatást.

II.

Az általános gyűlölködés közepette megértő hangon csak Nagyméltóságod szólott.

Ennek tulajdonítható, hogy a magyarság a Nagyméltóságod elnöksége alatt 1945. március 6-án alakult kormányt rokonszenvvel fogadta, abban a feltevésben élve, hogy ez a kormány az állampolgárok egyenjogúságát őszintén értelmezi és végre meg fogja valósítani. Sajnos, a magyarságnak az ehhez fűzött reménye nem ment teljesedésbe. A helyzet alakulásának illusztrálására legyen szabad felhoznom az alábbi eseteket:

1. Az 1945. február 6-án megjelent rendelettörvény, az ún. kisebbségi statutum kimondja, hogy a nemzetiségeknek is joguk van anyanyelvi oktatáshoz minden fokon. A magyar iskolafenntartó hatóságok megkapták az ezen törvényen felépülő nemzetiségi iskolatörvény-tervezetét, azzal kapcsolatos javaslataikat el is juttatták az illetékes minisztériumhoz, még 1945 közepén. A tervezetből azonban a mai napig nem lett törvény. A magyar kisebbség iskolaügyét ma is rendeletekkel intézik el s ezekben a rendeletekben általában a Magánoktatási Törvény kisebbségellenes szelleme érvényesül.

Az állami magyar tanerők nagy többségének az ígért fizetés helyett a kormány olyan kis összegű előlegeket folyósít, amelyek a megélhetéshez teljesen elégtelenek.

A kormány megígérte a magyar hitvallásos iskolák tanerői részére is az államsegélyt. Késedelmesen némi előleget folyósított is, a kérdés azonban távolról sincs rendezve, sem gyakorlatilag, sem törvényileg. Mégis Potov közalkalmazásügyi államtitkár úr, már 1945. október végén Kolozsváron helyénvalónak látta kijelenteni, hogy a magyar egyházi iskolaépületekről is a román minisztérium rendelkezik, mert – mondotta – az egyházi tanerőket az állam fizeti. Jellemző felfogás: a magyar kisebbség kulturális célú adójából az arányos rész kiadását a román kormányok 25 éven át következetesen megtagadták, a Groza-kormány ígéretet tesz segély folyósítására, de az ígéretből még nem lett valóság – azonban a közoktatásügyi államtitkár máris jogot formál az egyház tulajdonát képező épületekre!

2. Az 1945. május 29-én megjelent rendelettörvény biztosítja Kolozsvárott egy magyar egyetem működését, az egyetem 42 épületét azonban a visszatérő román egyetem vette birtokába, a magyar orvosi fakultást pedig a román egyetem meg nem értő magatartása miatt átkényszerítették Marosvásárhelyre.

3. Az ugyancsak május 29-én megjelent rendelettörvény szerint az aug. 30-a után Észak-Erdély területéről elmenekült összes román iskolák kötelesek további működési helyükre visszatérni. Ez a rendelkezés lehetőséget nyit, hogy a hírhedt kultúrzónás állapot visszaállíttassék és újból megkezdődjék a magyar nyelvű állami iskolázás szétzüllesztése. Csak példaképpen említjük meg, hogy a 86%-ban magyar lakosságú Kolozsváron az állami középiskolák összes épületeit ezen a címen átvették a román tanügy céljaira.

4. Az 1945. március 22-én megjelent földbirtok reformtörvény végrehajtása során hozzávetőleges becslés szerint a magyarságtól több mint 100 000 hold földet vettek el. Ennek 75%-át román igénylők kapták, holott a magyarok között vannak nagy arányban föld nélküliek. Viszont a román birtokosok jelentős részét – mintagazdaság címén – mentesítették a kisajátítás alól.

5. Az 1945. február 10-ei 91. számú törvény az ellenséges vagyonok záralávételéről intézkedik. A törvényt 1945. április 25-ei rendelettel kiterjesztették Észak-Erdélyre. A törvény végrehajtására a CASBI-it létesítő rendelet (a CASBI azoknak a vagyonoknak felszámolására alakult, melyet a román korány azon a címen kobzott el 1944 után, hogy tulajdonosaik az oroszok elől elmenekültek. Természetes, hogy ez az igazságtalan rendelkezés a magyarokra, de főképpen a németekre vonatkozott. Óriási vagyon felett rendelkezett ez a szervezet. A megvesztegetések, az embertelen kegyetlenségnek szörnyű esetei: szégyene marad ennek a kornak) a román fegyverszüneti szerződés 8. pontjára való – véleményünk szerint: téves – hivatkozással az ellenséges vagyonok közé sorolja azoknak a román állampolgároknak minden ingó és ingatlan vagyonát, akik 1944. szeptember 12. előtt vagy után Németországba vagy Magyarországba menekültek.

Az 1945. aug. 13-án megjelent rendelettörvény, amely Észak-Erdély lakóinak állampolgárságát szabályozza, a 4. cikkében úgy intézkedik, hogy elvesztik állampolgárságukat mindazok, akik 1940. aug. 30-án állampolgárok voltak és önként távoztak Erdély területéről az ellenséges hadseregek visszavonulása idején, szolidaritást vállalva azokkal.

Mindkét rendelet súlyosan érinti az erdélyi magyarságot. A keleti székely megyéket a visszavonuló csapatok erőszakkal kiürítették. Erdély középső területén hetekig tombolt a harc, a lakosság kénytelen volt védettebb helyre menekülni. Fenti rendelkezések következtében cca. 300 000 magyar jut abba a kínos helyzetbe, hogy elvesztheti állampolgárságát és minden ingó és ingatlan vagyonát. Az állam sokmilliárdos magyar vagyon sorsát kétségessé tette, s egyben szinte korlátlan lehetőségeket nyitott a korrupció számára, amit jelzett a CASBI működése elején kipattant többmilliárdos panama.

6. Ehhez járul az 1945. aug. 14-én megjelent 645. sz. rendelettörvény, amely nyíltan magyarellenes célzata miatt iskolapéldaként hozható fel. E törvény alapján azok, akik vagyonukat 1940. aug. 30. és 1944. okt. 25. között eladták, azt nem valorizált, hanem eredeti névértékben visszavásárolhatják. Tudvalévő, hogy ebben az időben Észak-Erdélyben románok voltak az eladók és magyarok a vásárlók és ezek most elvesztíthetik egész vagyonukat, mert a pénz értéke azóta sokszorosan csökkent. Hogy a törvény a magyarság anyagi tönkretételét célozza, azt mi sem mutatja világosabban, mint Pătrășcanu miniszter 104.115/1945. X. 10. sz. rendelete, mellyel a bíróságnak megtiltja, hogy az Észak-Erdélyből 1944 őszén elmenekült és oda később visszatért lakosok birtok-visszaigénylési kérdéseivel foglalkozzanak.

7. A román közigazgatásnak Erdélybe való bevezetése idején felelős kormánytényezők ismételten kijelentették, hogy a magyar tisztviselőket alkalmazni fogják. Ezzel szemben

a vezető állásokat rendszerint románokkal töltötték be, s a magyar tisztviselők – a magyar többségű városokban is – csak alárendelt kategóriákban maradhattak meg.

Ehhez hasonló a kormánynak az a törekvése, hogy a magyar többségű városok magyar jellegét a román tisztviselők minél nagyobb létszámával lehetőleg megváltoztassa. E célból Kolozsvárról 24 000 magyar kitelepítését vették tervbe 1945 novemberében, tekintet nélkül a téli időszakra és a háborús nyomorúságra.

8. Észak-Erdélynek a román közigazgatásban való bekapcsolása óta, különösen a falvak román lakossága körében egyre fokozódó magyarellenes izgatás észlelhető. Ez az izgatás kezdetben a magyar lakosság megfélemlítésére, kifosztására, földjének elvételére irányult, később pedig mind gyakoribbak lettek a verések, sőt a gyilkosságok is. A román közigazgatás és rendőrség pedig semmit sem tesz ennek az anarchiának a megfékezésére.

Nagyméltóságod 1945. május 13-án Kolozsvárt mondott beszédében állást foglalt a román-magyar vámunió mellett, s néhány napra rá a kormány belügyminisztere betiltotta Románia és Magyarország közötti személyforgalmat is, újra bevezette az útlevélkényszert.

III.

Mindezek természetesen nem voltak és nem lehettek alkalmasak arra, hogy a magyarság bizalmát a román kormányzat iránt erősítsék. Ellenkezőleg: siettették és a magyarság minden rétegét átható meggyőződéssé érlelték annak felismerését, hogy a magyarság nem lehet bizalommal egyik román kormányzat iránt sem – bármilyen demokratikus elveket hangoztat is az. A földreform a magyar birtokososztályt megsemmisítette, jelentős magyar birtokot juttatott – most már másodízben – a román tulajdonba, és a kisajátítás még tovább folyik a magyar törpebirtokosok ellen is különféle címeken. A magyar középosztály egzisztenciájára pedig az iparengedélyek felülvizsgálása, és az adóterhek egyenlőtlen kirovása veszélyezteti. A magyar munkásság és a falvak magyar lakossága mindezek nyilvánvaló célzatával tisztában van, a román közönség és a közigazgatás magyarellenes magatartását maga tapasztalja, az adóztatás magyarellenes lehetőségeit a maga tapasztalatából ismeri, az állampolgárok egyenjogúságának szép ígéreteiben tehát nem bízik.

Nagyméltóságodat nem tévesszthetik meg azok a nyilatkozatok, amelyeket egyesek a magyarság nevében tesznek, illetve a magyarságnak sugalmaznak. A romániai magyarságnak ma sincs maga választotta politikai képviselete. Az 1944. aug. 23-a után következő kormányok a magyar nép és a magyar vezetők ellen foganatosított intézkedésekkel valósággal fizikailag lehetetlenné tették, hogy a magyarság létrehozza azt a politikai szervet, amely felfogásának megfelel. Mozgási, gyülekezési, szólási szabadsága kizárólag annak a csoportnak volt, amely a Magyar Népi Szövetséget megalkotta.

Amikor a Nagyméltóságod elnöklete alatt megalakult kormány vette át az ország vezetését, a Magyar Népi Szövetség őszintén állott be a kormányt támogató pártok közé. S voltak az ettől a csoporttól távol állók tömegében is olyanok, akik reménykedni kezdtek a két nép őszinte közeledésének lehetőségében. Ezek a remények az ismertetett okoknál fogva hamar elhervadtak, a Magyar Népi Szövetség pedig a kormány támogatásában elvérzett.

A kormány sérelmes rendelkezései és a román közigazgatás változatlanul magyarellenes magatartása a magyarság emlékében az elnyomatás idejét idézte vissza, annak min-

den keserűségével és veszélyeivel. A Magyar Népi Szövetség vezetői hiába ígérték újságjaikban és sűrűn tartott népgyűléseiken e sérelmek orvoslását, hiába hozták Bukarestből mindegyre az erre vonatkozó kormányígéreteket, a sérelmes rendeletek érvényben maradtak és végrehajtattak. Ehhez járult, hogy a Magyar Népi Szövetség egyes vezető emberei – a saját elhatározásukból-e vagy kívánságra, nem tudjuk – olyan tartalmú politikai nyilatkozatokat kockáztattak meg, melyek a magyarság egyetemében élénk tiltakozást váltottak ki. Mindezek következtében a magyar tömegek a Magyar Népi Szövetséggel mind élesebben szembefordultak és annak vezetőit a legsúlyosabb vádakkal illetik. A Magyar Népi Szövetség ezek ellenére igyekszik pozícióját megtartani, de az eszközök, melyeket ennek érdekében éppen ezekben a napokban alkalmazásba vett, a terror jegyeit viselik magukon.

Az újságok közlése szerint Nagyméltóságod több ízben úgy nyilatkozott, hogy a román közigazgatás területén élő magyarság a saját elhatározásából illeszkedik be a román állam kereteibe. Mivel itt a román-magyar vita gyökere van érintve, kötelességemnek tartom kendőzés nélkül nyíltan megmondani, hogy erre az önkéntes beilleszkedésre a magyarságnál nem tapasztalható semmiféle hajlandóság.

Ha elfogulatlanul nézik, a román szemlélőknek is el kell ismerniük, hogy a magyar kisebbség magatartása lojális volt, és nem a magyarság hibája, ha a két nép a román fennhatóság ideje alatt egymáshoz nem közelebb került, hanem egymástól eltávolodott. A magyarság a múlt világháború után – mivel nem tehetett egyebet – kényszerűségből tudomásul vette a hatalmak diktátumát és az adott helyzetbe beleilleszkedve az állampolgári kötelességek lojális vállalásával igyekezett jogait, kultúráját, nemzeti életét biztosítani. A román kormányzat azonban – nem törődve sem a párizsi kisebbségi státum rendelkezéseivel, sem a gyulafehérvári ígéretekkel, sem az önrendelkezési elvvel, aminek pedig Nagyrománia a létét köszönhette – a magyar kisebbséggel szemben az elnemzettelenítés áldatlan politikáját alkalmazta, s e célból olyan gazdasági és politikai elnyomás alá vette a magyarságot, mely már a legelemibb jogokat is sértette. A nemzeti kultúrájában és létében megtámadott magyarság az egyre fokozódó nyomásra az ellenálló ereje megsokszorozásával felelt.

És a Nagyméltóságod kormányának sem sikerült a magyarság bizalmatlanságát eloszlatni. Népünket a 27 év alatt egymást váltogató kormányoknak velünk szemben változatlan magatartása tanította meg, hogy az ígéretek értékét az intézkedésekkel mérje. Népünk szívesen ajándékozza meg bizalmával azt, aki jó szándékkal közeledik hozzá, de igen bőséges tapasztalattal rendelkezik ahhoz, hogy a szavak és a tettek, az ígéretek és az intézkedések, a törvény és a végrehajtás között az ellentmondást észrevegye. A román közvélemény ellenállása és a végrehajtó közegek szabotálása kétségtelenül sokban gátolja a kormányt jó szándékú terveinek végrehajtásában is, de Nagyméltóságod, aki szereti a saját nemzetét, bizonyára megérti, hogy a magyarság sem áldozhatja fel magát a nagyromán eszme oltárán.

Az erdélyi románság számbeli többségére és a 27 éves birtoklásra hivatkozva igényt tart Erdély egész területére. A magyarság a maga igényét jelenleg számbeli többséggel nem indokolhatja (mert elvérzett a török-tatár elleni küzdelemben), de felhozhat ugyanilyen értékű gazdasági és politikai érveket, melyeket a történelem is támogat. A románság Erdélyből nem akar eltávozni – természetesen nem akarja elhagyni az 1000 esztendő óta itt lakó és Erdély kultúráját megalapozó magyarság sem.

Az autonóm vagy független Erdély létesítése sem oldaná meg a vitát. Ma a nagy politikai egységek kialakulásának idején, az ilyen kis egységek sokáig nem tudnának ellenállni az erősebb szomszéd vonzásának. Az erdélyi románság – nevelése folytán – a magyar fennhatóság alá nem kívánkozik. A magyar nemzettestből erőszakosan kiszakított erdélyi magyarságot pedig kisebbségi élete győzte meg arról, hogy román fennhatóság alatt sem egyedeiben, sem mint nemzetiség nem élhet szabad emberhez méltó életet.

Lehetséges, hogy a békeszerzés feladatára vállalkozó hatalmak között Erdélyre nézve nem alakul ki egységes álláspont, s ezért úgy román, mint magyar részről bizakodhatnak az okok helyezkedése és a politikai ügyeskedések sikerében. Románia helyzete előnyösebb annyiban, hogy Erdély az ő birtokában van –, de a magyar reményeket is táplálhatja a nagyhatalmaknak az a felismerése, hogy a Párizs környéki békediktátumok nem oldották meg a nyugtalanító kérdéseket Európa ezen térségében, ha ez alkalommal tartósabb rendet akarnak létrehozni, az etnikai szempont mellett mérlegelni fogják a gazdasági és politikai szempontokat is. Mindenesetre mi úgy látjuk, hogy Erdély kérdését ma nem lehet önmagában külön nézni, hanem a megoldás módozatait az érdekelt nemzetek, sőt Európa jogos igényeinek összeegyeztetéseiben kell keresni.

Befejezésül hangsúlyozni kívánom, hogy nem a magyarság nevében beszélek, mert ilyen megbízatásom nincsen. Azonban a magyarság helyzetével és hangulatával tisztában vagyok, s úgy ítélem, hogy a levelemben adott rajz megfelel a valóságnak. Érintkeztem a magyar társadalom minden rétegével, ismerem a falu helyzetét éppen úgy, mint a városokét, az értelmiség gondolkodását éppúgy, mint a munkásságét. Isten magyarnak teremtett, s természetesen fajtestvéreim sorsa és sorsának alakulása iránt nem lehetek közömbös. A papi hivatásom pedig arra kötelez, hogy a kérdéseket erkölcsi szempontból is mérlegeljen. A román fennhatóság alatt élő magyarság helyzete nem felel meg azoknak a nagy erkölcsi követelményeknek, melyeket az Egyesült Nemzetek Alapokmánya a békés együttélés rendezőelveiként megjelöl.

És ha a nemzetek közötti békét őszintén akarjuk előmozdítani, úgy gondolom, a kibontakozás útját ebben az irányban kell keresnünk. Ezért voltam bátor ezt a legkényesebb kérdést Nagyméltóságod előtt leplezetlen nyíltsággal felvetni, s arra kérem, hogy őszinteségemet ne vegye rossz néven.

Levelem másolatát, mint érdekeltnek, a Magyar Népi Szövetség elnökségének is megküldtem.

Alba Iulia, Gyulafehérvár, 1946. január 28.

*

(Elnézést kérünk az apró betűkért. Olvasóink talán hozzáedződtek már, hogy az efféle bátor állásfoglalásokat manapság nagyítóval kell keresni. – a Szerk.)

Szemelvények a román alkotmányból

17. szakasz. – Románia Szocialista Köztársaság állampolgárai nemzetiségre, fajra, nemre vagy vallásra való tekintet nélkül egyenlő jogokat élveznek a gazdasági, politikai, jogi, társadalmi és kulturális élet minden terén.

Az állam szavatolja az állampolgárok jogegyenlőségét. Tilos ezen jogok bármilyen korlátozása és gyakorlásuk során bármilyen megkülönböztetés nemzetiségi, faji, nemi vagy vallási alapon.

Minden olyan megnyilvánulást, amelynek célja ilyen korlátozások bevezetése, a nacionalista-sovén propagandát, a faji vagy nemzeti gyűlölet szítását törvény bünteti.

22. szakasz – Románia Szocialista Köztársaságban az együtt élő nemzetiségeknek biztosítva van az anyanyelv szabad használata, továbbá könyvek, újságok, folyóiratok, színházak és a minden fokú oktatás a saját nyelvükön. Azokban a területi-államigazgatási egységekben, amelyekben a román lakosságon kívül más nemzetiségű lakosság is él, minden szerv és intézmény, szóban és írásban az illető nemzetiség nyelvét is használja, és tisztviselőket nevez ki ezek soraiból vagy más olyan állampolgárok közül, akik ismerik a helyi lakosság nyelvét és életmódját.

30. szakasz. – A lelkiismereti szabadság Románia Szocialista Köztársaság valamennyi állampolgára számára szavatolva van.

Bárki szabadon vallhat vagy sem valamely vallásos hitet. A vallás szabad gyakorlása szavatolva van. A vallásfelekezetek szabadon szervezkednek és működnek. A vallásfelekezetek szervezési és működési módját törvény szabályozza.

Az iskola külön van választva az egyháztól. Egyetlen felekezet, kongregáció vagy vallásközösség sem létesíthet vagy tarthat fenn más tanintézeteket, mint a vallásfelekezet személyzetét kiképző különleges iskolákat.

31. szakasz. – Románia Szocialista Köztársaság állampolgárai számára szavatolva van a személyi sérthetetlenség.

Senkit sem lehet őrizetbe venni vagy letartóztatni, ha nincsenek ellene alapos bizonyítékok vagy gyanúokok arra, hogy a törvény által meghatározott és büntetett cselekményt követett el. A nyomozó szervek legfeljebb 24 órára rendelhetik el valamely személy őrizetbe vételét. Senki sem tartóztatható le, csak a törvényszék vagy az ügyész által kibocsátott letartóztatási parancs alapján.

A védelem joga a per egész folyamán szavatolva van.

32. szakasz. – A lakás sérthetetlen. Senki sem hatolhat be valakinek a lakásába az illető beleegyezése nélkül, csak a törvény által előírt esetekben és feltételek mellett.

33. szakasz. – A levelezés és a telefonbeszélgetések titkossága szavatolva van.

Jövevényszavak

Bodor Ádám

Tudnivalók a szénégetőkről

Azok a szurtos szénégetők a füstös boksák körül dolgoznak. Nem is szenet égetnek, hanem fát, nem is égetik csak senyvesztik, addig, amíg valódi faszenet nyernek belőle. Ruhájuk füstszagú, hajuk füstszagú, szemöldökük töve kormos, fekete a körmük feketéje.

A boksák körül a szénégetők ormótlan fekete, fatalpú bakancsban járnak, ha az erdőre indulnak, gumicsizmát húznak. Ha megtérnek az erdőből, levetik a gumicsizmát és lilára pácolt lábukat a hideg patakvízben áztatják. Onnan mezítláb térnek az eresz alá, közben gyantás lesz a talpuk, mint a medvének.

A szénégetők, ki tudja miért, nem járnak málnászni. Pedig a füstölgő rakások tájékáról éppen odalátni a bozontos málnavészre, hínárason ködlő oldalakra, mackóruhás, fekete kendős málnaszedő asszonyokra. A szénégetők arrafele sem néznek.

De amikor a mackóruhások hazatérőben a boksák közelébe érnek, a szénégetők elébük állnak, kiveszik kezükből a málnával teli vedreket és leteszik a földre. Leveszik az asszonyokat a lábukról, őket is leteszik a földre, valami kis bolyra vagy túrásféleségre, és bizonyos ideig rájuk feküsznek.

Aztán lecsurgatják a megereszkedett málna levét és megisszák. Ettől erőre kapnak. Az egyik mackóruhás fényes bábakalácsát nyes magának a fű közül, kitűzi fekete kendős homlokára. Tündökölve ballag a többi között lefelé a völgyön, hazafelé. A szénégetők kinyújtják utánuk nyelvüket.

A szénégetőkben nem dúlnak indulatok, nem gyűlölnek ők senkit és semmit. Hacsak a nagy őzlábgombát nem. Mert ha a boksák mögött ráakadnak, tüstént fölrúgják ingerülten, hogy gyanúsan nagy, vedlő kalapja messzire gurul. Akkor utána mennek és ormótlan fatalpú bakancsukkal jól megtapodják, míg síkos lesz tőle a föld. Pedig kiránthatnák maguknak vacsorára, lisztes tojásban, forró zsírokban.

De a szénégetők nem gombát, hanem grízes laskát esznek vacsorára. Nem kell hozzá csak gríz és laska. Gríz van, laska van. Jó étvágya van a szénégetőnek. Amikor szagos pálinkát isznak, muslicák gyűlnek szájuk köré, a leheletükre.

A szénégetők igencsak fülelnek, amikor hangokat hallanak az erdőből. Ők onnan tanulnak. S amikor az aljnövényzet szövedékén át közelít a hang, egy férfi mondja egy nőnek: unalmas vagy, mint egy bruknerszimfónia, akkor a szénégetők összenéznek. Bruknerszimfónia, bruknerszimfónia – ismételgetik vigyorogva még heteken át, amíg el nem felejtik.

Mert ők nem tudják, mi az unalom. A szénégetők, amikor nem fát senyvesztenek, hogy faszenet nyerjenek, amikor nem nagy őzlábgombát rugdosnak, amikor nem mackóruhás asszonyokkal foglalkoznak, többnyire alusznak.

A szénégetők fából és kőből épült, kátránypapírral fedett kunyhóban alusznak pókokkal, fülbemászókkal, denevérekkel, mogyorós pelékkel és különféle pockokkal. A pókok, a fülbemászók, a bőregerek, a pelék meg a különféle pockok már kezdik megszokni a szénégetőket.

Kenéz Ferenc

Latin-Amerikában is élnek latin-amerikai írók

Igen, tudom én jól,
a pék kenyeret süt, az író ír.
Igen, tudom én jól,
a kubikus árkot ás, az író ír.
Igen, tudom én jól,
vannak, akik ládákat cipelnek,
míg az író ír.
Igen, tudom én jól,
míg harsonánál a harsonás,
az író ír.
Igen, tudom én jól,
korallzátonyokon és forradalmakban is,
az író mindig csak ír.
Ha vernek egy embert
a háza előtt, az író akkor is
ír, ír, ír –
de meddig,
kérdeném tisztelettel,
írhat egy író úgy
hogy közben a vasútállomás
vagy postahivatal környékén
halomban mészárolják
a tegnapi,
a mai
s a holnapi
olvasókat?

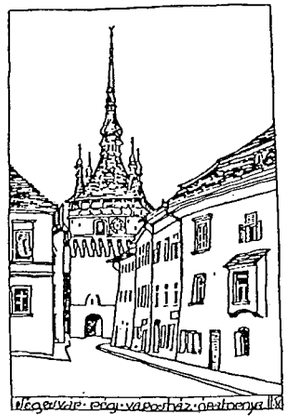

Királytörvény

Íme a trón, tied, elfoglalhatod.
S a palást is itt van, köpenyed.
Belül véres, kívül csillagos.
Forgathatod. Vedd a koronát
is, csillag-lyuggatott.
Ennyi a birodalom. A vérebekre
én vigyázok, a bolondot
magad választhatod. Uram,
elkezdheted! Ja igen:
a nép nyugodt!

Más...

Az Országos Széchenyi Könyvtár Nemzetközi Csereosztálya (Budavári Palota F épület, 310-es szoba) 500 Ft értékű ingyenes könyvsegélyben részesíti a határon túli – főként romániai – magyarokat. A könyvtár tartalék állományából, vagy a könyvesboltokból és antikváriumokból (utólagos számlaelszámolással) minden személyesen jelentkező szabadon választhat elsősorban a szépirodalmi, általános ismeretterjesztő (lexikon, szótár, enciklopédia) vagy szakmai (tankönyv stb.) tárgyú kiadványok köréből.

*

Március 23-án a Deák Téri Általános Iskola patinás dísztermében Bodor Pál író kortárs erdélyi képzőművészeti kiállítást nyitott meg. Az igényesen válogatott festményeket, szobrokat, metszeteket és kisplasztikákat (Kós Károly, Szervátiusz Jenő, Gy. Szabó Béla, Nagy Imre, Cseh Gusztáv, Bene József, Plugor Sándor, Benczédi Sándor – együttesen mintegy félszáz alkotó munkáit) magyarországi magángyűjtők ajánlották fel az egy hónapon át nyitva tartó reprezentatív bemutatóra. Az iskolában egyébként néhány hónappal korábban hasonlóan gazdag erdélyi népművészeti anyagot láthatott a közönség.

*

Örömmel adunk hírt egy a miénkhez hasonlóan még újszülöttnek számító, de eddigi két száma alapján erdélyi ügyekben őszinte elkötelezettségről tanúskodó kiadványról: a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem „Határ" című folyóiratáról, hiszen benne nem csupán név, de sokban szellemi rokonunkat is üdvözölhetjük. A közelmúltban megjelent 2. szám tartalmából: Csontos János: Ábel az embertelenségben (vers); Néző Sándor: „Méltóságos pusztulásban": Farkas Árpád költészete; Keresztury Tibor: A virrasztó lelkiismeret ethosza (Görömbei András: Sütő András); Bertha Zoltán: Vári Attila: Volt egyszer egy város; Gerliczki András: Lakatos Demeter: Csángó strófák – A „Műhely" rovat közli továbbá egy 1946-ban Debrecenben megjelent Petru Grozával készült riportkötet részleteit, amelyből – fájdalmasan „időszerűtlen" aktualitásai okán – „Pro memoria" c. rovatunk élén mi is ízelítőt adunk.

*

„AETAS 5." címmel hasonló szellemben új folyóiratot indítottak a szegedi József Attila Tudományegyetem történész hallgatói is. Az igényesen válogatott, számos eredeti tanulmányt, alig ismert forrást közreadó első szám tartalmából: Gácsi Hedvig: a XVII. századi erdélyi főúri peregrinációs irodalom művészettörténeti vonatkozásairól; A Magyarországra telepített bukovinai székelyek levele a miniszterelnökhöz, 1946 – Tóth Ágnes történeti bevezetőjével; Bárdi Nándor: A példaadás fokozatai (Fábián Ernő: a tudatosság fokozatai, Kriterion, Bukarest 1982). – Fábián Ernő kovásznai középiskolai tanár, Apáczai- és Eötvös-monográfiák írója, Németh László pedagógiai írásainak gondozója. Fenti munkája a transzszilvanizmus eszmetörténeti kérdéseit, valamint a modern nacionalizmusok kialakulását, természetrajzát elemzi világos okfejtéssel, példás elvi következetességgel. Mindenkinek melegen ajánlható, ki még nem olvasta volna.

Az unitárius a „legerdélyibb" magyar egyház, és egyben az egyik legkisebb magyarországi bevett felekezet. Mindennek történeti okai vannak. Az egyetlen magyar unitárius püspökség évszázadokon át Kolozsváron székelt, magyar nyelvű teológusképzés máig csupán ott folyik (évente 2-3 papot szentelnek fel). A magyarországi püspökség létrejötte voltaképpen egy politikai kényszer eredménye, hiszen a 11 unitárius egyházközség Erdély másodszori elszakadása után nem tartozhatott többé kolozsvári fennhatóság alá. Romániában ma 120 unitárius gyülekezetet tartanak számon, ám a hazai hívek is úgyszólván mind erdélyi származásúak. A két testvéregyház hivatalos kapcsolattartása meglehetősen korlátozott. Az ima- és énekeskönyveket a magyar unitárius egyház Kolozsvárról szerzi be – cserébe itthon nyomtatott Bibliát küld erdélyi hittestvéreinek, s az ide érkezőknek (egyszerre legfeljebb 2-3 személynek) vendégszobát biztosít. Az összetartozást így jobbára a személyes, rokoni kötelékek éltetik. A magánkapcsolatokon túl némely hazai egyházközségben is folyik Erdéllyel kapcsolatos – főként hagyományápoló tevékenység. Így a pestlőrinci gyülekezetben, ahol a közelmúltban Kriza Jánosról, Kelemen Lajos erdélyi művészettörténészről tartottak megemlékezést és Török Tamással – a Vértanú s a Kemény Zsigmond hallgatása című történelmi regények szerzőjével – rendeztek író-olvasó találkozót.

*

A Romániai Református Egyház két egyházkerületből áll, kolozsvári és nagyváradi székhellyel, s hozzávetőleg 900 egyházközségében több mint egymillió hívet tömörít. Az erdélyi magyar egyházak közül leginkább talán a református szorulna segítségre, hiszen a szórványmagyarság majd 100%-ban református. Ezért is tragikus a teológushallgatók létszámának radikális korlátozása.

Sajnos a kapcsolatok hivatalos szinten rendkívül nehezek, azt lehet mondani, hogy a román ortodox egyházzal jobbak – az ökumenizmus jelszava alatt – mint a testvéregyházak között. Az akadályoknak számos oka van. Istennek hála, az egyéni kapcsolatok és konkrét törődés, segítségnyújtás az utóbbi időkben megélénkült. Közegyházi szinten ez püspöki látogatásokban, s a legutóbbi kelet-európai kisebbségi református egyházak konferenciáján való erdélyi megjelenésben mutatkozik. Erdélyi testvéreinknek nagy szükségük van bibliákra. Sajnos énekeskönyveink – nem véletlenül – nem ugyanazok. Sokat jelenthetnek a jó gyermekkönyvek (nemcsak egyházi-vallásos tartalmúak). Szép programként ajánlható lenne honfitársainknak a szórványvidék templomainak „felgyűjtése" – azaz lefényképezése, dokumentálása. Ezek tervszerű eltüntetése, főleg a régi, több évszázados műemlékeké kiáltó hiány és „történelmi érv" lesz valamikor. Mondani sem kellene – de sohasem árt az óvatosság! –, minden segítségnél az ottaniak maximális védettségére kell törekedni. Különösen fontos volna a dél-erdélyi (hunyadi, szembeni, alsó-fehéri) hittestvéreinkre figyelni. Az ittenieknek igen meglazultak a magyarországi kapcsolatai. Velük kell azonban a legóvatosabbnak lenni, mivel az ő kisebbségi létüket fokozottabb kontroll és nyomás terheli.

*

A magyarországi evangélikus egyháznak egyetlen – többé-kevésbé hatékony – tevékenysége van [Erdélyben]. Egyetlen, mert a posta útján Erdélybe küldött Evangélikus Élet című hetilap rövid akadozás után az utóbbi hónapokban egyáltalán nem jut el a címzettekhez, s mert annak is már másfél évtizede, hogy néhány egyházzenei érdeklődésű

erdélyi fiatal lehetőséget kapott arra, hogy részt vegyen a fóti nyári kántorképző tanfolyamokon. Az Erdélyből idelátogatók egy bizonyos értékben ingyen hozzájuthatnak a sajtóosztály kiadványaihoz, illetve néhány sajtótermék (Evangélikus Naptár, Evangélikus Élet) Erdélybe utazó magánemberek segítségével jut ki.

A másik szálat, amely a Magyarországi Evangélikus Egyházat Erdélyhez fűzi, a Kolozsváron végzett, illetve ösztöndíjasként ott tanuló lelkészek személyes kapcsolatai jelentik. Mivel itt az idősebb generációhoz tartozó, jórészt nyugdíjas lelkészekről van szó, ennek, a baráti-szakmai kapcsolatrendszernek szálai lazulnak, szakadoznak. A legszövevényesebb és leghatékonyabb területet egyháztagok és lelkészek nem hivatalos minőségükben végrehajtott magánakciói jelentik. Gyógyszer, élelmiszer, könyv, Biblia jut ki így, nyugati orvosságok kerülnek Magyarországon keresztül Erdélybe, de ez nem sajátosan evangélikus vagy egyházi út, s igen nehéz volna kimutatni, mennyire és milyen vonatkozásban játszik közre ilyen feladatok vállalásában a keresztény meggyőződés.

Az egyetlen igazi segítség pedig – hitem és tapasztalatom szerint – nem élelmiszer- és könyvcsomagok vagy akár kitelepedési iratok vivése-hozása. Hanem jelenlétünkkel – ugyancsak ideig-óráig, napokra és nem életre szólóan – fölvállalása annak a létnek, kiszolgáltatottságnak, amelyben az erdélyiek élnek. Nem a kívülvalóság, a másság fitogtatásával, s még csak nem is sajnálattal vagy egyszerű empátiával, hanem Krisztus-szerűen.

*

A magyar katolikus egyházban növekszik az erdélyi magyarok sorsa iránti segítőkész érdeklődés. Több plébánián az erdélyiek részére külön pénz–, ruha- és élelmiszergyűjtés folyik. A húsvét előtti böjtidőben néhány katolikus közösségben szolidaritási böjtnapot tartottak, melyet az Erdélyben élőkért ajánlottak fel. Egyre több helyen mutatnak be engesztelő istentiszteletet Pálfy Géza halálra kínzott erdélyi magyar katolikus pap emlékezetére is.

Felhívás
a Bethlen Gábor Alapítvány támogatására

1979 karácsonyán Illyés Gyula kezdeményezésére egy Bethlen Gáborról elnevezett alapítvány létrehozását határoztuk el írók, tudósok, művészek – szám szerint hatvanöten. A fejedelem születésének négyszázadik évfordulója érlelte meg a felismerést: égető teendőink bethleni léptékű munkát kívánnak. Olyan tehetséget, hűséget, szívósságot, bölcsességet, amilyennek ő – nagy veszedelmek között – Erdélyt oltalmas várrá, a benne élő nemzetiségek és felekezetek otthonává formálta. Alapítványunkkal az ilyen képességek és szándékok feltételeit szeretnénk jobbítani. Azokat a vállalkozásokat óhajtjuk ösztönözni és támogatni határainkon belül és azokon túl, melyek a magyarság történelme során felhalmozott értékeit tudatosítják, hitelesen értelmezik, őrzik és gyarapítják, s amelyek e térség népeinek megbékélését elősegíthetik.

E szándék megvalósítását a Művelődési Minisztérium 1288/1985 I. számú intézkedésével jóváhagyta. A Bethlen Gábor Alapítvány: „kötelezettségvállalás közérdekű célra", tehát sajátos lehetőségekkel rendelkező magánalapítvány, melynek alapösszegét mint alapítók Csoóri Sándor, Illyés Gyula, Kodály Zoltánné és Németh Lászlóné ajánlották fel. Ennek gyarapítása révén kell összegyűlnie annak az összegnek, melynek kamataiból a Bethlen Gábor Alapítvány az alapító okiratban rögzített célok elérését ösztönözheti, tehát – állampolgárságra való tekintet nélkül – díjakat, ösztöndíjakat és megbízási díjakat adhat.

Az alapítvány ügyeinek intézésére az alapítók és a Művelődési Minisztérium (mint felügyeleti szerv) közös akarattal kuratóriumot létesítettek. Ennek nevében fordulunk most mindazokhoz – hazai és külföldi személyekhez, közösségekhez és intézményekhez –, akik az alapítvány törekvéseit támogatják, járuljanak hozzá az alapösszeghez. Hozzájárulásukat kizárólag az 566-22977. számú csekkszámlára, az OTP 02. Körzeti fiók (Budapest, Frankel Leó utca 21-23.) MNB 217-98302. címére küldhetik el.

Ezenkívül minden célirányos adományt szívesen fogadunk. A beérkező pénzösszegeket és egyéb adományokat igazolva nyugtázzuk.

Postacímünk: Bethlen Gábor Alapítvány
Budapest, Pf.: 247. 1536

A Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriuma:

Márton János (agrárközgazdász) elnök, Juhász Gyula (történész), Király Tibor (jogász), Kiss Ferenc (tanár-irodalomtörténész), Kósa Ferenc (filmrendező), Szabó Gábor (orvos), Vekerdi László (tudománytörténész)

Budapest, 1985. szeptember 20.

Az Alapítvány támogatói:

Ágh István (költő), Bakos István (tudományszervező), Barcsay Jenő (festő), Benda Kálmán (történész), Berényi Dénes (atomfizikus), Bessenyei Ferenc (színész), Bodnár György (irodalomtörténész), Borsos Miklós (szobrász), Czine Mihály (irodalomtörténész), Csikai Gyula (atomfizikus), Csoóri Sándor (költő), Csurka István (író), Fekete Gyula (író), Fodor András (költő), Für Lajos (történész), Gergely András (történész), Gombár Csaba (szociológus), Hanák Péter (történész), Horváth Lajos (mezőgazdász), Huszárik Zoltán (filmrendező), Illyés Gyula (költő), Jancsó Andrienne (előadóművész), Jékely Zoltán (költő), Jócsik Lajos (író), Juhász Ferenc (költő), Juhász István (orvos), Juhász Pál (orvos), Király Tibor (jogász), Kiss Ferenc (irodalomtörténész), Kiss Gy. Csaba (irodalomtörténész), Kocsis Zoltán (zongoraművész), Kodály Zoltánné (énekművész), Kodolányi Gyula (költő), Kovács András (filmrendező), Kósa Ferenc (filmrendező), Levendel László (orvos), Makkai László (történész), Márton János (agrárközgazdász), Mészöly Miklós (író), Nemecz Ernő (vegyész), Nemes Nagy Ágnes (költő), Németh Lászlóné, Orosz János (festő), Páskándi Géza (író), Petrovics Emil (zeneszerző), Rába György (költő), Sánta Ferenc (író), Sára Sándor (filmrendező), Sinkovits Imre (színész), Somogyi József (szobrász), Somogyi Tóth Sándor (író), Szabó Gábor (orvosbiológus), Szervátiusz Tibor (szobrász), Szécsi Margit (költő), Szokolay Sándor (zeneszerző),

Szőllössy András (zeneszerző), Tornai József (költő), Ujfalussy József (zenetudós), Vargyas Lajos (zenetudós), Vas István (költő), Vekerdi László (tudománytörténész), Vígh Tamás (szobrász), Zelk Zoltán (költő), Zelnik József (néprajzos), Zsebők Zoltán (orvos)

Később csatlakoztak és támogatták az alapítványt:

Ács Margit (író), Bíró Zoltán (tanár), Domokos Mátyás (irodalomkritikus), Gombos Katalin (színész), Gyurkovics Tibor (író), Halász Péter (agrármérnök), Hernádi Gyula (író), Ilia Mihály (irodalomtörténész), Juhász Gyula (történész), Keviczky Loránd (közgazdász), Kovács István (költő), Krasznai Zoltán (közgazdász), Lezsák Sándor (költő), Madaras József (színész), Nagy András (grafikus), Nagy Gáspár (költő), Novák Gizella (előadóművész), Pölöskei Ferenc (történész), Szakonyi Károly (író), Tamási Áronné, Tőbiás Áron (irodalomtörténész)

A Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriuma 1985. évi első ülésén az alapítványtevők javaslatára és egyetértésével Titkárságot hozott létre. Az alapítvány titkára: Nagy Gáspár; a titkárság tagjai: Bakos István, Kiss Gy. Csaba, Krasznai Zoltán, Lezsák Sándor.

Az alapítvány kamatainak rendeltetésszerű felhasználására bárki javaslatot tehet, aki hozzájárul (pénzzel, adománnyal, munkával) az alapítvány vagyonához.

Kérjük jelezze, ha hozzájárulásáról az adott tárgyévben nem kapott visszaigazolást. (Postacímünket a felhívás szövege után közöljük.)

Reméljük, hogy az alapítvány ügyét Ön is fontosnak tartja, s számíthatunk támogatására. Örülnénk, ha barátai, ismerősei körében is népszerűsítené a Bethlen Gábor Alapítványt!

Gyorsmérleg az alapítvány helyzetéről

Az Alapítvány több mint ötéves vajúdás eredményeként 1985 decemberében alakulhatott meg a felhívásból megismert célokkal.

Az azóta eltelt másfél év sem volt problémamentes az alapítvány életében. Kezdve azzal, hogy nem kapták meg a méltán várt publicitást a hivatalos magyar sajtótól – az országos napilapok egyike sem közölte felhívásuk szövegét és a nyugati magyar emigráció egy része is idegenkedik lététől –, legnagyobb problémájukat az igencsak szűkösen csordogáló adományok jelentik. A jelenlegi kb. 5 millió forintos bankszámlán elhelyezett összegnek csupán 9%-a – azaz kamatai – adhatók ki ösztöndíjra vagy magára a Bethlen Gábor-díjra. (Eddig csupán egyszer került sor kiadásra: Domokos Pál Péter kapta csángó-kutatásaiért.)

Nem kell fejszámoló művésznek lennünk ahhoz, hogy beláthassuk – ebből nehéz évi 2-3 Bethlen Gábor-díjat adományozni és az alapítvány többi (ösztöndíjak, eseti juttatások) célkitűzésének eleget tenni. Anyagi jellegű probléma az is, hogy a Pénzügyminisztérium elutasította önálló devizaszámla iránti kérelmüket. Megmagyarázhatatlan, hogy miért kell egy államilag engedélyezett alapítvány létét kockáztatni teljesen irracionális, adminisztratív szabályozókkal. Nagyon úgy tűnik, hogy az „Örüljenek, hogy egyáltalán létezhetnek" szimptóma egy újabb, a világ – elsősorban a nyugati világ – irányába felmutatható, de teljesen a kormányzat ellenőrzését „élvező" alapítvány lassú vergődésének

lehetünk csendes asszisztensei. Különben miért kellene a Művelődési Minisztériumnak jóváhagynia a kuratórium döntését a kitüntetett személyét illetően? Talán nem bízik az önmaga által jóváhagyott testület szakmai hozzáértésében és/vagy jóhiszeműségében. Nevetségesnek tűnik az is, hogy az alapítvány rendelkezésére álló, de tulajdonát nem képezhető ingatlanok parlagon hevernek, mivel az alapítvány nem jogi személy, így az ingatlanok rendeltetése felett nem rendelkezhet. Az amúgy sem túl nagy tőke közel 50%-a így teljesen kihasználhatatlan. Épp ideje lenne a már gomba módra szaporodó alapítványok jogi helyzetét törvény útján szabályozni. Gondot jelent az is, hogy jelenleg az alapítványnak nem áll módjában arra érdemes, de erdélyi illetőségű személyeknek ösztöndíjat adni, mivel félő, hogy a díjazott úgysem kaphat útlevelet. Ezért kényszerül az alapítvány – tudomásunk szerint – Magyarországon gyógykezelés alatt álló erdélyi értelmiségiek szociális támogatására (szállás, írógép, költőpénz stb. biztosítására) és Magyarországon beváltott lej illegális Romániába juttatására. Mindez dicséretes, de meggyőződésünk, hogy az alapítvány szívesen vállalná nyíltan a díjazottak személyét – ha tehetné. Megalázó ez egy olyan alapítványra nézve, amely deklaráltan e térség népeinek megbékélését szorgalmazza.

Ajánló bibliográfia

Az Erdéllyel kapcsolatos magyarországi könyvkiadásról 1986

Szépirodalom

1. Balla Károly: Elcserélt ünnep (novellák, kisregények)
2. Bodor Pál: Haldoklás anyanyelven. Apám könyve (regény)
3. Brády Zoltán: Eltemettük a részeges nagymamát (kisregény)
4. Deák Tamás: Don Juan. Don Juan halála (regények)
5. Dsida Jenő: Út a Kálváriára (válogatott versek és prózák)
6. Csiki László: Magánháború (novellák)
7. Csiki László: Kísértethajók (válogatott és új versek)
8. Csiki László: Álkulcsok (drámák)
9. Farkas Árpád: Befalazott szószék (versek)
10. Huszár Sándor: Hol van az a nyár? (elbeszélés)
11. Kányádi Sándor: Madármarasztaló (versek)
12. Kenéz Ferenc: Lovak a virágoskertben (versek)
13. Sütő András: Kalandozások Ihajcsuhajdiában (mesejáték)
14. Kocsis István: A tizenkettedik lánc. Széchenyi (regény)
15. Szász János: Január (regény)
16. Szilágyi Domokos – A költő életei (posztumusz írások, levelek)
17. Tamás Menyhért: Előcsend (regény)
18. Tamási Áron: Jégtörő Mátyás. Ragyog egy csillag (regények)
19. Török Tamás: Kemény Zsigmond hallgatása (novellák)
20. Vári Attila: Volt egyszer egy város (regény)

Irodalomtörténet, kritika, esszé

21. Bartha János: A pálya ívei (Kemény: Zord idők; Férj és nő)
22. Bojtár Endre: „Az ember feljő"
(Felvilágosodás és romantika a közép- és kelet-európai irodalmakban)
23. Féja Géza: Arcképek régi irodalmunkról
(Kemény János, Árva Bethlen Kata, erdélyi hitvitázók és mások)
24. Görömbei András: Sütő András (monográfia)
25. Jékely Zoltán: Sorsvállalás (esszék, tanulmányok, recenziók)
26. Kistükör. Magyar irodalomtörténeti arcképek
(Kemény Zs., Tamási, Sütő, Szilágyi Domokos)
27. Méliusz József: Napnyugati kávéház (esszék, emlékezések)
28. Méliusz József: Tranzit kávéház (esszék, emlékezések)
29. Spiró György: A közép-kelet-európai dráma (XIX. század)
30. Szász János: A fennmaradás esélyei (esszék)

Történelem

31. Berta Boldizsár: Rövid cronika... (Bethlen, I. és II. Rákóczi György kora egy kortárs debreceni szűcsmester szemével)
32. Bocskai István erdélyi fejedelem testámentomi rendelése (Szigethy Gábor előszavával)
33. Benda Kálmán: Erdély végzetes asszonya (Báthory Zsigmondné, Habsburg Krisztina)
34. Egy ezredév. Magyarország rövid története
35. Erdély története a kezdetekről napjainkig (három kötetben)
36. Földes Péter: Vallanak az ősi krónikák
37. László Gyula: Számadás népünkről (tanulmánygyűjtemény)
38. A magyarság őstörténete
39. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról
40. Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1970-ig (4 kötetben – 3. kiadás)
41. Magyarország története (10 kötetben, II. kettős kötet) (Főként a XVII. sz.-i Erdély történelméhez, művelődéstörténetéhez!)
42. Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában (5 kötetben, Teleki József és Fekete Nagy Antal adatgyűjteményei)
43. Történeti statisztikai tanulmányok (Sükösd Jánosné: Torda XIX. sz.-i történet-földrajzi, népesedési és gazdasági viszonyai)
44. Székely oklevéltár 2. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek 1591-1597.
45. Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós hűtlenségi pere
46. Ungnád Dávid: (I. Rudolf császár erdélyi királyi biztosa) konstantinápolyi utazásai
47. Villela de Aldana: Bernando de Aldana (spanyol zsoldosvezér) hadjárata 1548-1552.

Napló, memoár, útirajz

48. Barabás Miklós önéletrajza
49. Balogh Edgár: Férfimunka (emlékirat 1945-1955)
50. Feleselő naplók (Wesselényi Miklós és Széchenyi István egybeválogatott naplójegyzetei)
51. Kemény János (erdélyi fejedelem) önéletírása (Erdély krónikája Bocskai István uralkodásától II. Rákóczi György bukásáig)
52. Lázár István: Világjárók – világlátók (régi magyar utazók antológiája; Bethlen Mihály, Orbán Balázs, Bölöni Farkas Sándor, Kőrösi Csoma Sándor, Teleki Samu)
53. Mátyás Vilmos: Utazások Erdélyben
54. Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér (naplójegyzetek; 3. kiadás)
55. Szentiváni Mihály: Gyaloglat Erdélyben (reformkori úti élmények)

Művelődéstörténet

56. Hunfalvy János: Magyarország és Erdély eredeti képekben (három kötetben, hasonmás illusztrált kiadásban)
57. Kemény Gábor: A pedagógiai tudat kialakulása Magyarországon (neveléstörténeti tanulmányok; Bethlen Gábor, Apáczai Csere János, Dávid Ferenc)
58. Ódon Erdély (művelődéstörténeti tanulmányok két kötetben)

59. Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században (gazdag erdélyi vonatkozású, illusztrált reprint kiad.)
60. Vay Sarolta: Régi magyar társas élet
61. Vita Zsigmond: Az enyedi kohó (erdélyi művelődéstörténeti tanulmányok)
62. Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig.
63. Zsámbéki László: Magyar művelődéstörténeti kislexikon

Nemzetiségi kérdés, politológia (XIX-XX. sz.)

64. Ács Zoltán: Nemzetisége a történelmi Magyarországon
65. Balogh Edgár: Magyarok, románok, szlávok (tanulmányok, cikkek, interjúk – Sütő András előszavával)
66. Bibó István: Válogatott tanulmányok (három kötetben; leginkább a témába vág: „A kelet-európai kis államok nyomorúsága" és az „A békeszerződés és Magyarország".
67. Csizmadia Andor: Magyar állam- és jogtörténet
68. Dombrády Loránd: Hadsereg és politika Magyarországon 1938-1944.
69. Helyünk Európában (Nézetek és koncepciók a XX. sz.-i Magyarországon; tanulmányok két kötetben)
70. Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés
71. Jeszenszky Géza: Az elveszett presztízs (A nemzetiségi kérdés 1894 és 1918 között Magyarországon)
72. A közép- és délkelet-európai államok a két világháború között
73. Magyarország a XX. sz.-ban (politikatörténet)
74. Tilkovszky Lóránt: A Szociáldemokrata Párt és a nemzetiségi kérdés Magyarországon 1919-1940

Néprajz, népművészet

75. Balogh Jolán: Kolozsvári kőfaragó műhelyek, XVI. sz.
76. Bukovinai székely népmesék 4. (Az átfogó forrásgyűjtemény 35 mesemondó 458 szöveghűen lejegyzett meséjét közli.)
77. Dömötör Tekla: Régi és mai magyar népszokások
78. Erdélyi János válogatott művei (tanulmányok, forrásfeldolgozások)
79. Gáspár Simon Antal: Az én szülőföldem, a bukovinai Istensegíts (hasonmás alakban)
80. Góbéságok (erdélyi viccek, anekdoták)
81. Győrffy István: A Fekete-Körös-völgyi magyarság (a tájegység ma már klasszikus értékű etnográfiai bemutatása)
82. A madárasszony (magyar népmesék – köztük a szép számmal székelyek és moldvai csángók is)
83. Martin György: A mezőségi sűrű legényes (fényképekkel illusztrált táncleírások)
84. Réthei Prikkel Marián: A magyarság táncai (az egykori utánkiadás)
85. Orbán Balázs: Torda város és környéke (klasszikus tájegységi monográfia)
86. Ortutay Gyula: Magyar népköltészet
87. Palkó Attila – Portik Irén – Zsigmond József: Felső-Maros vidéki varrottasok
88. Szatyor Győző: Faművesség (erdélyi népi faművesség, székelykapuk, gerendaházak készítési módja, illusztrációja)

89. „Szem meglátott, szív megvert" (magyar ráolvasások)
90. Vasas Samu: Kalotaszegi ünnepek (átfogó néprajzi monográfia)

Emlékkiadványok

91. Szilágyi Ferenc: Tiszteletadás Kőrösi Csoma Sándornak
92. Kós Károly képeskönyv (K. K. életműve – fényképek, építészeti tervek, rajzok stb. – albumszerű áttekintésben)
93. Zsögödi Nagy Imre grafikái (portrésorozat kortárs erdélyi írókról, művészekről)

Román szerzők magyarul

94. Arghezi, Tudor: Boldogasszony mosolya (költemény prózában)
95. Caragiale, Ion Luca: A helyzet (novellák)
96. Creangă, Ion: Gyermekkorom emlékei (mesék, regék – Sütő András előszavával)
97. Eminescu, Mihai: Mesék
98. Groza, Petru: A börtön homályában (önéletrajzi visszaemlékezés)
99. Prelipceanu, Nicolae: Válogatott versek
100. Teodoreanu, Ionel: Vidéki vakációk

[*Az OSZK katalógusa alapján készítette: Bartók Györgyi és Nóvé Béla*]

*

Az 1987. első félévi ajánlólistát következő számunkban közöljük. (a Szerk.)

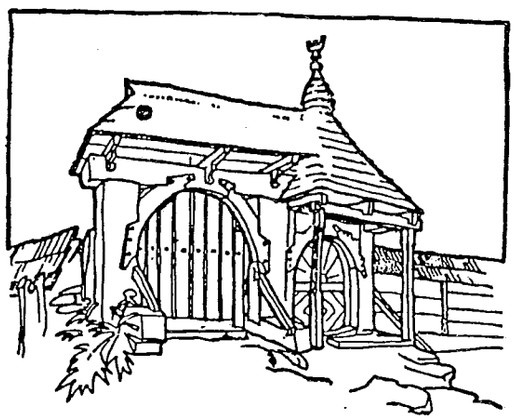

A *História* című folyóirat Erdély történeti kérdéseivel foglalkozó cikkei (1-7. évfolyam, 1978-86.)

Erdély betelepülése (Interjú Makkai Lászlóval. Készítette: Pótó János)	1986/2.	3. o.
Szűcs Jenő: A középkori Magyarország népei I	1982/4-5.	3. o.
II.	1982/6.	13. o.
Bartha Gábor: Az önálló erdélyi állam első országgyűlése	1980/4.	5. o.
Makkai László: Török Bethlen és Mohamedán Gábor	1980/3.	3. o.
Péter Katalin: Erdély az európai politikában	1986/2.	8. o.
Trócsányi Zsolt: Erdélyi fejedelemválasztások	1985/5-6.	21. o.
Trócsányi Zsolt: Három nép, három nemzet, négy vallás	1986/2.	10. o.
R. Várkonyi Ágnes: Az erdélyi fejedelem (I. Apafi Mihály)	1986/3-4.	51. o.
Miskolczy Ambrus: Erdély és Magyarország uniója 1848-ban	1980/3.	23. o.
Miskolczy Ambrus: Változásra váró erdélyi társadalom	1986/2.	17. o.
Trócsányi Zsolt: Erdély a Habsburg Birodalomban	1986/2.	10. o.
Urbán Aladár: Az unió (1848)	1986/2.	20. o.
Spira György: A dákoktól a negyvennyolcas forradalom bukásáig	1981/1.	21. o.
Katus László: Erdély népei 1918 előtt	1986/2.	24. o.
Mózes Mihály: Városfejlődés, életformaváltás (Erdélyben)	1986/2.	28. o.
Szász Zoltán: Gyulafehérvár, 1918	1980/3.	25. o.
Szász Zoltán: A magyar-román összefogás kísérlete 1849 után	1979/4.	28. o.
Szász Zoltán: Vasútépítés (Erdélyben)	1986/2.	22. o.
Muşat, Mircea-Tănăsescu, Florian: Az 1918-ban egyesített román állam együttélő nemzetiségei	1984/5-6.	36. o.
Kende János-Sipos Péter: Román csapatok Magyarországon (válasz Musat-Tanasescu cikkére)	1984/5-6.	36. o.
Barcs Sándor: Budapest-Nagyvárad. Találkozások Teleki Pállal	1984/2.	27. o.
„...tisztelve egymás hitét, nyelvét, függetlenségét, szabadságát..." (Hóman Bálint és Barbul Jenő levélváltása 1940-41-ben.) Közzéteszi Glatz Ferenc	1984/5-6.	40. o.
A debreceni vásár. Paál Jób interjúja Petru Grozaval 1945-ben. Közzéteszi: Gyarmati György.	1984/4.	25. o.
1945-1948. (A magyar-román kapcsolatok kronológiája). Összeállította Burucs Kornélia.	1984/5-6.	44. o.
Lipcsey Ildikó: Kurkó Gyárfás (1909-1983)	1984/5-6.	43. o.
Lipcsey Ildikó: „Egy békésebb jövő jegyében" (Petru Groza)	1982/4-5.	37. o.
Barcs Sándor: Tisztelt Országgyűlés! (A magyar-román kulturális egyezmény parlamenti előadóbeszéde, 1947. november 25.)	1986/2.	33. o.

[*Készítette: Kulcsár Árpád*]

*

Kiadványunk másolása, sokszorosítása, egyes szövegeinek idézése, részleges vagy teljes hivatkozása bárkinek jogában áll – amennyiben az ilyen átvételek és utánközlések nem üzleti célúak, ingyenesek, vagy bevételeik az erdélyi magyarság megsegítésére fordíttatnak. Mivel lapunkat nincs módunk jogvédő hatóságok oltalma alá helyezni, így annak további sorsát bátor lélekkel, tisztán a „nemzeti közbecsület védpajzsára" bízzuk.

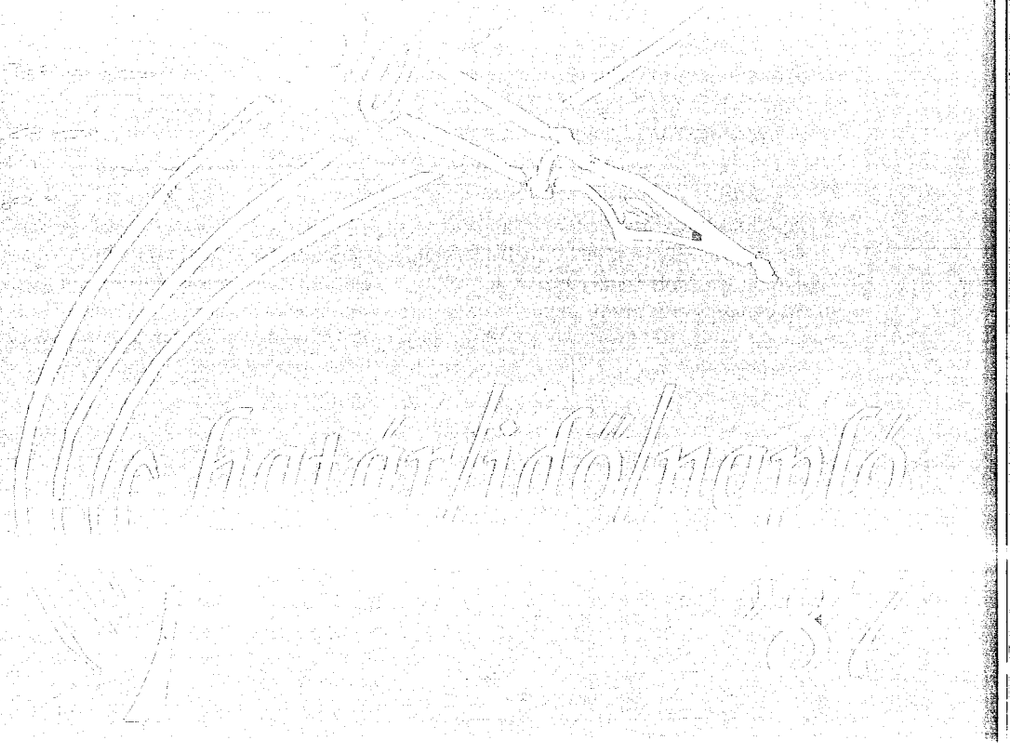

Tanévnyitó
– alkalmi beszéd a romániai magyar nyelvű oktatásról

Itthon vagy otthon
Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel 3.

Vámmentett útijegyzet
Nyugati út-levél
Pillanatképek

Kézirat gyanánt
Az erdélyi oktatásügy fejlődése
I. A középkortól 1918-ig
A MADOSZ első országos kongresszusára emlékezve

Kiemelés tőlünk
A kisebbség megsemmisítése Erdélyben (Helsingin Salomat)
A román nézőpont (East European Reporter)
„Harcolnunk kell" (Beszélő – beszélgetés Király Károllyal)

Pro memoria
1940 Erdély – Bibó István kézirattöredéke

Jövevényszavak
Szávai Géza: Örökkévalóság (próza)
Markó Béla: A felejtés rímei; Életünkben a pátosz; Szenvedéllyel szólunk-e még?; A nyelv diadala (versek)

Más...
Ajánló bibliográfia
Az Erdéllyel kapcsolatos magyarországi könyvkiadásról – 1987. I. félév
Trócsányi Zsolt 1926-1987
Trócsányi Zsolt munkái

Tudunk-e vajon eleget a romániai magyar oktatás helyzetéről? Hol van már az autonóm Erdély mítosza? Hol vannak európai kitekintéssel bíró diákjai, professzorai, tudósai? Virágzó polgári-népi kultúrája, szellemének nyitottsága?

Mindezek hiánya a szabad nyelvhasználat hiányára vezethető vissza?

Az anyanyelv csak veszélyhelyzetben válik a mindenképp megtartandó legelemibb és legmagasztosabb emberi joggá, amikor maga a megmaradás is ünnep. Máskor természetes. Nyelvünk foszlása, kiüresedése határainkon belül is folyik. A gondolat kikerülése, ki nem mondása a legbiztosabb jele ennek, s ez az elégségesnél több ok arra, hogy fellázadjunk nyelvünk védelmében az igazmondás jogáért...

Tanévnyitó
– alkalmi beszéd a romániai magyar nyelvű oktatásról –

Játszom a gondolattal, hogy e percben minden magyar diák anyanyelvén meséli el vakációját, értő figyelemmel anyanyelvén hallgatja tanára szavát. Nemcsak itthon, hanem szerte a Duna-tájon, s távolabb is: Burgenlandban és Kárpátalján, Felvidéken és Újvidéken, Erdélyben, s a csángó földön, netán Kaliforniában vagy az ausztrál partokon...

Bárha mindenütt ott és otthon lehetnénk, hol magyar szót hallani, megmerítkezhetnénk nyelvünk messzire szétsodort áramaiban, elidőzhetnénk megannyi szórványszigetén! Ha mindenütt szabadon szólhatnánk, kérdezhetnénk, s kérdéseinkre száz és száz önfeledt, virgonc felelet volna a válasz! Egyéb dolgunk se volna, csupán élvezni e gazdag polifóniát: a tájszavak, szólások, káromkodások és becézések tobzódó nyelvi mámorát. Kopogna a „k" és törne az „r", araszolna az „a" és tapsikolna az „i" – „gyertek ti is játszani, játszani....". E boldog, ölelkező kánon nyelvünk valódi ünnepe lehetne...

De lehet-e efféle játékot gondtalan űzni (akárcsak képzeletben is) a világ e tájékán? Aligha... Sűrű elhallgatások, fájó szótlanságok, néma sikolyok intenek kényszerű józanságra, hogy a szavak játéka helyett kimondatlan tartalmaikra ügyeljünk, hogy anyanyelvünk ártatlan bódulatából eszmélve létigéinknek szerezzünk érvényt. Mert lehetetlen nem szembesülni vele, hogy míg tőlünk északabbra vagy keletebbre századok hosszú során át virágzó magyar kultúra volt (bár emlékeit szorgos kezek mind mélyebbre temetik), ma már csak tengődik, vagyogat, s meglehet egy-két kurta évtized alatt eltűnik, nem lesz, végképp magva szakad.

Kinek fáj mindez? Leginkább közvetlen kárvallottainak, azoknak például, akik idén ősztől már nem tanulhatnak anyanyelvükön elemi iskolában, gimnáziumban, szaklíceumban, tanítóképzőben, főiskolán avagy az egyetemen. De fáj, és igenis fájnia kell minden jóérzésű, igaz embernek, magyarnak, nem magyarnak egyaránt, hiszen ha e durva

jogfosztás netán egy elszakított eszkimó kisebbséget érne, akkor is szót kellene emelnünk ellene, minthogy a világot anyanyelvén megismernie minden egyénnek, népnek legtermészetesebb igénye. Ám itt e fájó veszteségekről szólván nem csupán az elsorvasztott nemzetiségi oktatás hiánylistáját kérjük számon: a megszüntetett magyar osztályok, iskolák sokaságát, hogy az anyanyelven való továbbtanulás hovatovább majd minden szakterületen lehetetlenné vált – nem, nemcsak ezt, ennél jóval többet! Hiszen éppen hazai „iskolapéldánk" bizonyítja, hogy az anyanyelvi oktatás megléte, intézményrendszerének viszonylagos teljessége önmagában még kevés ahhoz, hogy az iskola valódi tudást és esélyegyenlőséget nyújtson; nyílt eszű, bátor és szorgos nemzedékeket indítson el útjukon. Mert erre csak a szabad, emberséges és színvonalas iskolák képesek. Hiába szól a múltról anyanyelven a tankönyv, ha szavai elferdítik a valóságot, hiába magyaráz más egyebet a tanár, ha szemlélete és tételei elavultak, érvénytelenek – az ilyen iskola, legyen bár százszor magyar, csak a szűk látókört és szürkeséget örökíti át.

Szabad, igazságos szellemű és korszerű oktatást kell tehát kiküzdenünk magunk és utódaink számára. És bár e távoli eszményről sosem mondhatunk le, e percben a legégetőbb szükség határokon túli, főképpen erdélyi iskoláink mentésére szólít. Mert keserves legújabbkori tapasztalataink elégszer megtanítottak rá, hogy nincs rossz, amely még rosszabb ne lehetne. Lesújtó bizonyság erre, hogy Erdélyben a legutóbbi két évtizedben a magyarság jogfosztottsága folytán oda jutott, hogy főleg nyelvében próbálja elsáncolni, fenntartani magát. Szó és nyelv így lesz az érintkezés önkéntelen eszköze helyett életjel, esemény, titkos üzenet – akár felhangzó kopogtatás a cella falán...

Mit mond ma ez az üzenet, mi hírt hoz e mind kétségbeesettebb kopogás odaátról, a „fal" túloldaláról?

Azt például, hogy a romániai magyar kisdiák – ha az évről évre ijesztően apadó magyar osztályok valamelyikébe egyáltalán sikerül bekerülnie – szülőföldje földrajzát és történelmét románul kell tanulja, ám ha a központi kinevezéses rendszer önkénye folytán iskolájába netán román ajkú tanárt küldenek, avagy egyik-másik újonnan betelepedett román szülő ragaszkodnék gyermeke államnyelvi oktatásához, úgy attól fogva nemcsak a fenti két tárggyal, de a magyart kivéve a többivel is idegen nyelven kell megbirkóznia. Hogy a szaklíceumokban immár nemcsak a szaktárgyakat, de az összes ideológiai érdekű és „humán" stúdiumot is románul oktatják. Hogy amíg pár évvel ezelőttig a magyar tagozatos középiskolai osztályok román tanárainak – legalábbis formálisan – bizonyítaniuk kellett magyar nyelvismeretüket, addig az újabb rendelkezések szerint ma már mindenütt a tanár anyanyelve a döntő. Mivel pedig a magyar tanító- és tanárképzés egyre szűkebb, s a főiskolákra, egyetemekre mind kevesebb magyar jut be, ez ismét visszasújt az oktatás alsóbb szintjeire. Lassanként magyarul érettségizni is kiváltságos kegynek számít, sok helyütt már a magyar tagozaton végzettek is románul kapják tételeiket, s a felvételi esélyeit gyakran eleve eldönti a román nyelvi hiányosságok miatti lepontozás, a származás szerinti numerus clausus leplezetlen gyakorlata. De ahol más ajkú vetélytársaktól nem kell tartani, ott sem jobb a helyzet. A több mint kétmillió magyar számára még meghagyott egyetlen önálló egyetemi magyar tanszék Kolozsváron az idén mindössze öt új főszakos hallgatót fogadhatott, és mostantól az eddig „reményfutamnak" számító magyar mellékszak felvételét sem engedélyezik.

Konokul kopogtatnak a tények. Oda kell figyelnünk, nem lehet nem meghallgatnunk őket...

Azt például, hogy a Marosvásárhelyi Tanárképző Főiskola (1979-ben szűnt meg) 8-10 éve végzett magyar hallgatói ma már román nyelven kötelesek letenni véglegesítő vizsgáikat. Hogy ugyancsak Vásárhelyen a kezdetben kizárólag magyar oktatású Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemet előbb csak kéttagozatosra változtatták, hogy mára csupán a gyermek- és fogorvosképzést hagyják meg magyarul is az idén alig húsz-egynéhány kezdő hallgató számára. De éppoly elszomorító az arány a nagy múltú teológiai és művészeti főiskolák esetében is, ahol többnyire két-három magyar diákból áll az „évfolyam".

Az erőszakos asszimiláció vég nélkül sorolható példáitól elakad szavunk, hitetlen döbbenettel hallgatunk. „Hát mindez lehetséges? És meddig még?" – hánytorog belül a kérdés.

Mivel az áldozatok nem szólhatnak, nekünk kell szólanunk! Tétlenül tovább nem hallgathatunk, elnézvén hogyan fojtja a szót mostoha sorsú társaink torkára a rettegés és reménytelenség.

Szóljunk érettük és helyettük is, mert a fennmaradás szüksége parancsolja, hogy a magyarnak született erdélyi gyerekek ne a nyelvtelenség és tudatvesztés poklában nőjenek fel, hogy a világot, s benne magukat anyanyelvükön ismerhessék, hogy nevén nevezni tudjanak minden szerszámot, amit majd kézbe vesznek, minden érzést, szándékot, eszmét, ami lelkükben megteremhet. Hogy a tanítók, orvosok, művészek és papok értsék övéiket, megtartó szavakkal hozzák el nekik a tudást, gyógyulást: lélekig ható igékkel a reményt.

Magunknak, valamennyiünknek nem is kívánnék többet, mint ezen óhajok teljesülését. A most kezdődő, s minden ezután következő tanévre...

[*Tóth István Gábor*]

SZÉKELYUDVARHELYI „JÉZUS" KÁPOLNA FA MENYEZET RAJZA.

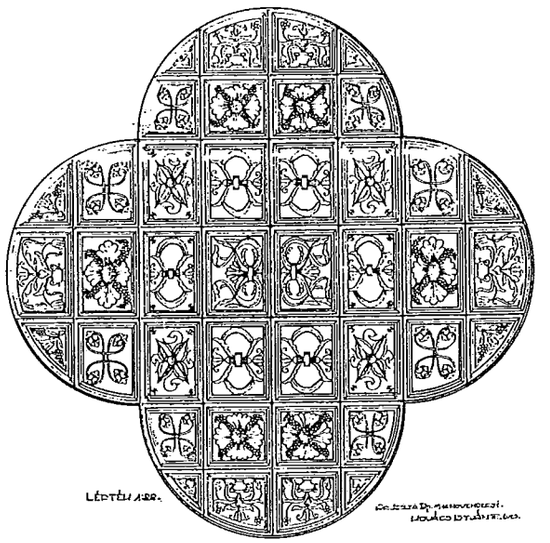

Itthon vagy otthon?

Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel
3.

„Azért vagyunk a világon,
hogy valahol otthon legyünk benne."
TAMÁSI ÁRON

– Egy kis székely faluból származó embernek, mint amilyen te is vagy, milyen képe lehet Magyarországról, s ez hogyan változott az idők során?

– Mivel Magyarországon rokonságunk van, 1969-től szüleimmel, 1973-tól pedig önálló útlevéllel kétévenként jöttem. Korombeli kapcsolatom, ismeretségem nem volt, csak a rokonságon belül. Főleg Budapesten laktunk, vidéken inkább csak kirándulást tettünk. Akkor még nem volt eldöntött dolog, hogy át kellene települni. Mindössze elvi szinten vetődött fel, hogy esetleg a bátyám vagy én jönnénk ide tanulni. De ez nem volt túl komoly.

Más magyarországiakkal gyakorlatilag 1981-ben ismerkedtem meg, amikor már a kolozsvári egyetemre jártam informatikára. Ebből alakult ki aztán egy állandó baráti kapcsolat. Tulajdonképpen, ha lehet így mondani, az „érési folyamatom" szükségszerű részei voltak ezek a találkozások.

Korábban csak a jó élmények maradtak meg Magyarországról: a villamosozás, Dél-egyháza, úszás, csónakázás. Ezek az élmények valahol Magyarországgal kapcsolódtak össze. Ugye, Romániában létezik egy kényszerképzet, hogy Magyarország mindennek a teteje, s még az is hozzá, hogy a magyar nyelv használata ott természetes, a feliratok magyarul vannak... Ha ott vagy, egy-egy pillanatra megszabadulsz a kényszertől. Ez a kétévenkénti utazás szervezte az életünket, ezt vártuk. Amikor megérkeztél a budapesti pályaudvarra, nagy felszabadultság vett rajtad erőt. A hazautazáskor pedig a torokszorongató érzés, hogy minden itt marad, a már megszokott kék autóbusz például, amiket két év múlva láthatsz megint. Érzékeltetésül annyit, hogy egyszer valami távirattal próbálták a bátyámat kihívni Magyarországra egy-két napra. Ebben a szituációban fel sem vetődött a távolság, hogy érdemes-e ilyen rövid időre elutazni.

Amikor úgy alakult, hogy Magyarországra fogok jönni, 1981 decemberében egy hónapot töltöttem Budapesten, és próbáltam úgy élni, mint az, aki ténylegesen itt lakik. Ez már nem nyaralásnak számított, és nem csak azért, mert tél volt. Az emberek otthon bizonyos ideálokban hisznek, s borzasztóan csalódnak, hiszen ezeket az ideálokat keresik, pedig ez is „hús-vér" ország. Amíg át nem kerültem, ezzel kapcsolatban konkrét gondjaim voltak, inkább személyes kételyek: megfelelek-e, az egyéni teljesítőképességem jó lesz-e. Ez végig megvolt, amíg nem dolgoztam. Az ismeretlenbe kerülés miatt erősödött fel, s ez már némiképp lerontotta az ideális képet.

– Szakmailag mit jelentett az áttelepülés?

– Otthon matematikát tanítottam két évig, de éreztem, hogy nem tudom jól csinálni, nem tudom teljesen beleadni magam. Ideiglenes állapotnak tekintettem, mert már tudtam, hogy kijövök. De azt hiszem, egyébként sem maradtam volna a tanügyben. Kivételes helyzetben voltam, nem szívtam semmit mellre, nem érintettek annyira a hátrányok, mindennapi problémák, pszichikai dolgok. Persze ha onnan kellett volna nyugdíjba mennem, akkor kilátástalan évek lettek volna.

A szakma gyakorlatilag Magyarországon kezdődött. Emlékszem, hasonló érzésem volt előtte, mint annak idején, amikor drukkoltam, hogy bekerülök-e a csíkszeredai líceumba, majd később, amikor előkészítőre jártam, hogy felvesznek-e az egyetemre. Valamiféle ciklikusság, analógiás bizakodás lehet ez.

Két hét után sikerült munkába állnom, az első ajánlatot elfogadtam. Nem is érdeklődtem más iránt. Ismét egy felszabadító érzés, hogy a szakmámban dolgozhatok. Itt rugalmas a munkaidő, rajtam múlik a beosztás. Persze Romániában is lehetett volna nem hivatalosan sok mindent, itt azonban éreztem, hogy az időmmel én rendelkezem, a munkát viszont el kell végeznem. Ezt végig következetesen vallottam, és vallom is. Hiszen azok is sokat panaszkodnak, akik a legtöbbet lógnak. Ugyanakkor úgy érzem, hogy megkapom a munkámért az elismerést. Lehet, hogy ha ismerném a kiskapukat és egyéb lehetőségeket, többet kapnék, de nem keresem magamnak ezeket. Van nálunk egy általános szellem, hogy a munkánkat elvégezzük, úgymond becsülete van a munkának. Például, ha vidéken adódnak problémák, akkor elutazunk oda. Ez ma egyre kevesebb helyen van meg, s ahol megvan, ott talán ezért megbecsülik. Lehet, hogy ez naivitás, de én így látom egyelőre a közvetlen munkatársaimat nézve.

– Mennyiben okozott problémát a magánéleti váltás?

– Fontos, hogyan jövök el onnan. Stabil családi környezetet hagytam magam után. El kellett rendeznem magamban és otthon is a felelősséget, hogy eljövök. Több testvérem van, és ők ott maradtak – ez egy jelentős kérdés itt is, a mostani családomban. Hogy erdélyi vagyok, ez azt is jelenti, hogy gyakran jönnek Erdélyből barátok, s őket nemcsak én, hanem közösen vállaljuk. Nehezebb a helyzete azoknak, akik mindketten áttelepültek, mert akkor egyiküknek sincs itteni gyökere. A feleségem idevalósi, tehát a problémák egyik fele rendezett, ez nagy segítség, támasz, és az is, hogy számíthatunk egymásra, egymás családjára. Ennek következménye, hogy a lakást – amihez eltartási szerződés révén jutottunk – könnyebben sikerült felújítani.

– Mi a véleményed arról, hogy egyre többen hagyják el Erdélyt, s kénytelenek új életet kezdeni máshol?

– Eljövetelem után, két és fél éve indult meg a tömeges kivándorlás. Azelőtt elutasítottam volna ezt a szemléletet, hogy „mindenáron el". Körülbelül egy éve ezzel kapcsolatban nincs véleményem, rá van bízva mindenkire egyénileg. Odakint azt éreztem, hogy teljesen ki vagyok szolgáltatva a hatóságoknak, ettől megszabadultam, pedig a román állampolgárságom megvan. A hazautazásoknál kialakult gyakorlati játékszabályok vannak a román hatóságokkal, és ennek tudatában megyek. Odahaza úgy éltem, hogy ha hirtelen bejönnek igazoltatni az albérletembe, nem ért volna váratlanul. A milicista látványától való félelem, szorongás állandó volt. Tudom, hogy itt is vannak furcsa dolgok, de nem élem meg ilyen szinten.

– Amiket elmondtál, azokból számomra az következik, hogy aki a munkájában, a magánéletében megtalálja a számításait, az könnyebben vészeli át az országcseréléssel járó lelki megrázkódtatásokat. Ezek hiányában viszont újabb konfliktusok születnek. Te milyen közeli perspektívát látsz magad előtt, mit hoz a jövő?

– Itt arról kellene beszélnem, hogy nagy változásokon megy át az ország, s ez bennem mint áttelepült erdélyiben hogyan csapódik le.

Külön sehogy, hiszen ezek mindenkit érintenek, aki itt él. Elhatalmasodott az érzés: a pillanatoknak kell élni. Mintha kinyitottak volna egy nagy kaput, s most lassan-lassan csuknák be. Gyorsan meg kell még tenni, ami belefér az idén, mert jövőre nem lesz rá pénz. A lehetőségek egyre szűkülnek...

– Annak idején sokan mondták nekünk, meglátjátok, oda juttok, ahová Románia!

– Szerintem itt más társadalmi körülmény hat. A tendencia tényleg arrafelé mutat, de formailag nem hinném, hogy így alakulna. Itt ugyanaz van, mint otthon, de más a tálalás. Volt egy '56, s másképpen kell megetetni az embereket. Azelőtt, onnan nézve minden rendelkezés jónak tűnt, az ottani viszonyokhoz képest mintha bevonták volna az embereket is a döntésekbe. A közvetlen tapasztalat viszont mást mutat, a végeredmény ugyanaz. Az egyik helyen kényszerből elfogadsz valamit, míg itt úgy érezheted, hogy meggyőztek róla.

– Az egykor utánad jövő nemzedéknek, amelyhez a fiad is tartozni fog, milyen gondolatokat adnál át?

– Ezen még nem gondolkoztam, nehéz így felsorolni. De azt mindenképpen, amit nem tudnék másképpen kifejezni, hogy „illő alázattal", amikor Erdélyről van szó... És ne csak tőlem hallják, hanem minél többet menjenek ki, és ott is tapasztalják. A fiam, ha közéjük tartozik, tartsa majd fontosnak ezeket a dolgokat, ezt kellene átadni neki is. Azt tudom inkább, amit nem szeretnék. Nehogy egy romantikus Erdély-képet, s valami pesti affektálós szemléletet örököljön. Érezze a dolgok súlyát, ami a szülőföldemen élő emberek tiszteletében is megnyilvánul, ugyanúgy, ahogy a feleségem magyarországi szülőhelyén érez majd.

[*Az interjút Szakács Leventével Szücs György készítette*]

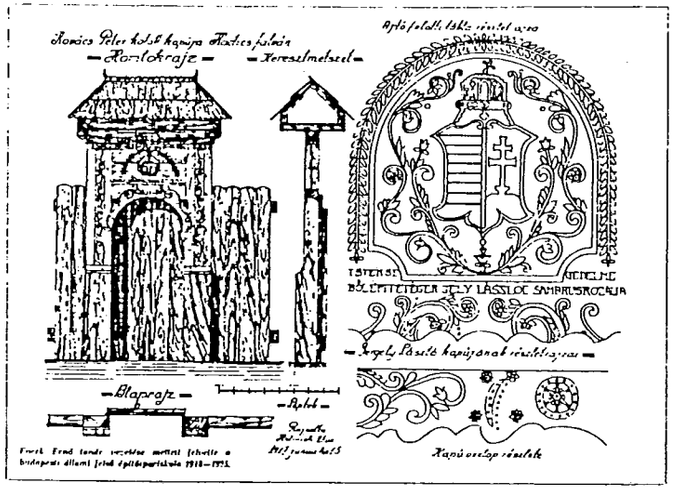

Vámmentett útijegyzet

Nyugati út-levél

Kedves N.!

Nagyon sajnáltuk, hogy ide sem jöhettél velünk, és abban is kételkedem, hogy a levelet megkapod, de ígéretemhez híven megpróbálom összefoglalni a velem történteket. Persze ez lehetetlen, hiszen ezekhez a dolgokhoz átbeszélgetett estéken sem tudtunk közelebb férkőzni.

Szóval az utazás. Van némi varázs abban, amikor nyugati rendszámú kocsiban ülve haladsz át a határon. A tapasztalatokon nyugvó kritikus figyelem ellankad ilyenkor, a „granicsár" látványa miatt előtörő gyomoridegességet lassan legyűröd, s a sokadszorra is újdonságnak ható színes, német nyelvű hirdetések láttán első emlékeidet veted össze a mostanival – ez már Európa? Az utóbbi hónapok eseményei arra inspiráltak, hogy elképzeljem, mi lenne, ha visszafelé már nem lenne számomra út.

Ahogy mentünk, meghívóm, A. [Keller Anna] egyre a lakásukról, elkövetkezendő szálláshelyemről mesélt, a holland kisvárosról, [Groningenről] ahol élnek. A. minden „hátsó szándék nélkül" telepedett ki: házasságot kötött, s egyelőre Budapest helyett Hollandiát választotta. Évek óta zaklatja a kinőhetetlen tudat, hogy onnan Magyarország a „hazafelé", innen viszont fordítva. Lehet-e így sokáig élni? A. nehezen viseli, nevet, bárcsak ne jöhetne egyáltalán, mint a többiek, akik AMÚGY jöttek el a szomszédos országból. Hiába, a „törvény" segít életed egyszerűsítésében.

Még valahol Giessen környékén járhattunk, amikor A. azt mondta, hogy szerencsém van, mert pont akkor lesz Románia-klub, amikor megérkezünk. Románia-klub? Igen, folytatta A., egyszer véletlenül kinéztem az egyetemi újságból, s elmentem. Én lettem benne az egyetlen magyar a hollandok között. A szervező Szovjetunió-szakértő, kelet-európai érdeklődéssel. Ez szép, de ha tudod, hogy mindennek van intézményes szervezete, és ha meguntad a főzőiskolát, akkor a következő félévben a „Támogassuk a világ kisebbségeit" klubba iratkozhatsz fel, hogy idővel mégis a tarokk-körnél köss ki. Hol vannak ezekből az átszenvedett sorsok, az idős korban elhatározott megdöbbentő országcserélések, az életen át lehetetlennek tartott lépések megtétele, az életelvek kényszerű feladása? Itthon gyomorfekélyed, szívrohamod legalább a sajátod, mondta Z., tudod, az aki szereti, hogy a dolgoknak jelentőségük legyen.

Na, visszatérve a România-klubra, nem sikerült valami fényesen. Levetítettem nekik az otthonról hozott erdélyi diákat, kellő kuriozitással tálalva. Kissé feszes viselkedésüket humorral próbáltam feloldani, hogy megértsék azokat a problémákat, amelyek bennünket foglalkoztatnak. Udvarias kérdések, élveteg fintor a hazai pálinkára, tervek a nyárra. („Azt hiszem, elmegyek egy félévre Izraelbe... csak úgy...") Ennyi.

Sokkal jobban éreztem magam azon a születésnapi összejövetelen, amely igazán nemzetközi volt a maga természetességével. Az egyik angol fiú erősen érdeklődött a „Hungarian minority" iránt, igyekeztem meggyőző válaszokat adni neki. Sajnos, a „törvény" ismét csorbát szenvedett, de mit tehetünk, a nálunk szokatlan kölcsönös őszinte-

ség mindig lenyűgöz, s az otthoni szemöldökráncoló tanács – titoktartás, fiam, titoktartás! – morálisan nem kötelező. Gondosan fogalmazott válaszok, de zavart hallgatás, amint a szíriai lány ecseteli az ő sorsukat. Összemérhető-e a szenvedés? Elveszíti-e az embertelenségét valami, ha máshol még primitívebb törzsi rituálé keretében űzik? Igazad van, egyszer már megírtad nekem erről a véleményedet. Akikben a kétely megvan, már félig a dolgok értői. („Az idegenek pedig – szót se róluk többet.")

Két hét A. vallomásaival, rossz érzéseivel, idegenségével. (Stranger than Paradise... nem érezhettem nem szimbolikusnak, mikor együtt láttuk, s utána te utaztál haza.) Pedig A. nem menekült, nem tették lehetetlenné az életét szülővárosában, nem féltette gyermekei jövőjét, nem vágyott szakmai kiteljesedésre, vagy akárcsak arra, hogy reggelente friss tejet ihassék.

Aztán találkoztam az erdélyi kitelepültekkel. Más történet, más léptékekkel. Közös ismerősünk, C., Németországban lakik [Pallos Jutta kolozsvári festőnő Karlsruhében], ott látogattam meg. C. félig német, félig magyar névvel és tudattal gyorsítottan kapott állampolgárságot, de csalódása mégis nagy volt. Egy ismert és vállalt kultúrába került, de az emberek életüteme, az első pillantásra hitelesnek tűnő érdeklődésük, racionalizált érzelmi életük megszokhatatlan olyan valakinek, akinél Kolozsváron mindig nyitva állt az ajtó. Meg kell kapaszkodni, mondta, meg kell kapaszkodni!

Háromszáz kilométerrel odébb, az osztrák határ közelében él T. [Tőth László, Kolozsvárról], a festőművész. Megmutatta képeit, az itteni környezet inkább segíti stílusának kialakításában. Csalódás? – mosolyodott el kérdésemre. Én festő létemre építkezésen kezdtem, ki tudja mikor lesz állampolgárságunk, a feleségem talán soha nem fog nyugdíjat kapni – menekültek vagyunk, magyarok. Nem vártunk semmit, nem is csalódtunk. Két év alatt rendbe jöttünk, már képeket is vettek tőlem. Igaz, egyáltalán nem mehetünk haza, még Magyarországra sem, menekült-útlevelünk kizárja ezt.

Még írhatnék neked K.-ról, aki Stockholmban van, meg L.-ről, aki Csíkszeredából jött el, de látod, semmi lényegeset nem tudok leírni abból, ami feldolgozatlanul bennem volt az egész út alatt. Pedig, hidd el, igyekeztem. A könyvtárakban soha nem látott könyveket lapozgattam, történelmi elemzéseket olvasgattam, hogy kialakítsak valamiféle személyes nézőpontot, amelybe az összes történet belefér. Belátom, nem sikerült. Már évek óta nem. A minél zajosabb megnyilvánulásokra minél mélyebben hallgatok. Annyit tehetek, hogy ha jössz, várlak a pályaudvaron. „Kelet-Európa, feltételes megállóhely..."

Ölel barátod, V.

[*Szücs György*]

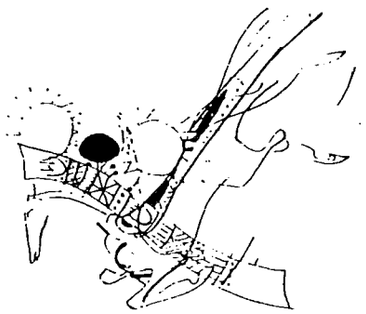

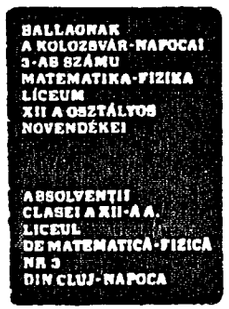

Pillanatképek

„eszmélnél, de eszme csak az övé jut eszedbe"
ILLYÉS GYULA: Egy mondat a zsarnokságról

A kirándulás megtétele után megállapítható, hogy a legszebb kalotaszegi magyar falvak egytől egyig aszfaltmentesek. A különböző térképeken különböző színű vonalakkal jelzik a kalotaszegi falvak bekötőútjait, mintha azok műutak lennének, de ez ne tévesszen meg senkit: sáros földutakon, majd félméteres hepehupákon kell átvergődnie a gépkocsinak, amíg céljához ér. Kalotaszeg egyik legszebb templomát Magyarvalkón, ebben az alig ezer lelket számláló eldugott faluban találtuk meg.

A több mint ötszáz éves erődtemplom előtti domboldalakat széles ívben veszik körül az elhunytak sírkövei. Ezek feliratai oly bőségesek, hogy szinte a kő egész felületét elborítják. Rövid, egyperces olvasmányok, amelyeknek megható szóbősége mintha csak az e tájakon mellbe vágottak némaságát óhajtaná helyrebillenteni. A körfalakon belül az itt szolgált papok és hozzátartozóik vannak eltemetve, míg belül a karzaton – a helybeliek csipkés, népi remekműveivel letakart kazettáin – papjaik névsora olvasható történeti sorrendben.

*

A következő faluba érkezésünkkor ismerősünk éppen tetőtér antennáját szerelte a padláson. – Javítják a tokaji adót, azóta homályos a vétel – mondta, pedig rendkívül fontos nekünk minden információ. – E helység templomának hét évszázados alapjait még a sűrű földrengések sem tudták megrongálni. A falut és annak jobbágytelkeit egy áradás elöntötte. A magyar jobbágyok elmenekültek. Erre a helyi földesúr az 1600-as években román családokat hozatott be Moldvából. Építtetett házakat, templomot és iskolát. Röghöz kötötte őket.

Óh, feudalizmus! Középkor világossága. Jövel!

A megmaradt magyar lakosságot az 1940-es határok menekítették át. Ma alig kétszáz lélekből áll a magyar hívek összessége. Többnyire öregek. A jövő? – Csak az Isten látja a jövő útját, emberi szem nem láthatja azt előre – ahogy ezt kísérőnk mondta. Túlélést, megmaradást, reményt egyre keservesebben visszhangoznak a kongó falak.

*

Másnap Mérát és Magyarvistát nézzük meg. Mérán kicsit bizalmatlanul méregetnek bennünket a házak előtt ülő asszonyok, míg Vistán a népviseletbe öltözött asszonyok és gyerekek felcsillanó örömmel üdvözölnek. Páratlan élmény a templom és a bemutatás szakszerűsége. A jáki templommal szinte egyidős ez a dekoratív műemlék. Román stílusú a belső kápolnája. A meszelt falak freskókat takarnak, amiket még közvetlenül az első világháború előtt tártak fel magyar restaurátorok, de később újra lemeszelték. Így legalább konzerválódik, s nem mállik tovább, mint az ötszáz éves papi szószék, amelyet gótikus bordadíszek kereteznek. Kísérőnk kedvesen, aprólékos gonddal mutatja be nekünk a templomot. Fia többször is eljön érte, hogy otthon már ünneplik a tavaly született harmadik unoka születésnapját.

Az idén 23 gyermek konfirmált a faluban, jövőre pedig 25 lesz a létszám. Ezt is írom be a vendégkönyvbe. Kívánom, hogy az elkövetkező évszázadokban is megtartó erő legyen ez a gyönyörű templom.

*

A székely falvak házainak jellegzetes székely kapui előtt elhaladva érjük el a Hargitát, ahol viharfellegek gyülekeznek fölöttünk. Újra elkap az eső, alig látunk valamit a gyönyörű hegyi tájból, mégis jókedvűen közeledünk végcélunk felé. Harsogó zöldben pompázik a csíki táj. Tusnád előtt megállunk az egyik magaslaton: körülölelnek a ködlepte ormok sziluettjei. Az eső után párolognak a hegyek, mint a kifáradt lovak. Kedvünk lenne végighemperegni a domboldalakon.

*

Az egyik autós pihenőnk idejét a helyi temetőben töltjük el. Erősdi sírokat keresünk. A temető tőszomszédságában dolgozó emberrel beszélgetünk el közben. Visszafogott, gyanakvó székellyel állunk szemben. Kíváncsi, de látszik rajta, hogy fél egy esetleges provokációtól. Óvatosan kérdezgetünk, inkább a múltra vonatkozóan, mert amikor arról faggatjuk, mit szól ahhoz, hogy 42 év után kicsit a sarkunkra álltunk, röviden közli, hogy neki nincs rádiója. A székelyeket valamennyire ismerve, ez afféle félrevezető hadművelet részéről. Jó negyedórát beszélgetünk még. Már-már feloldódik, amikor hirtelen eszébe jut valami, s ettől magába roskad. Feltolulhat benne a mondanivaló, de egy mozdulattal hátat fordít és elköszön. Azt gondolom, kicsit egész életével nézhetett szembe, de megálljt parancsolt magának. – Igen, itt éltek az Erősdiek – kiabálja még vissza.

*

Útban visszafelé megnézzük a Házsongárdi temetőt. Néhány sírt megtalálunk, másokat nem. Máshová tették el őket? Útban voltak? Hogy tünedeznének el a magyar sírok? Lehetséges ez? A rendszer ismeretében nem elképzelhetetlen. A múltat az engedelmes halottakon is meg lehet torolni.

Az egyik címünkön leadjuk gyógyszereinket, ahol megtudjuk, hogy az előző éjjel ellenőrzések voltak városszerte. Talán idegeneket keresnek? A lakókat ellenőrzik, hogy otthon vannak-e? Annyi bizonyos, hogy a hatalom fél: bizalmatlansága mögött a néptől való félelme bujkál. Félelmetességével saját tehetetlenségét próbálja leplezni. Ismerősömet egyedül látogatom meg, s gyalogosan. Táskámra ügyelek, hogy ne tépjék ki véletlenül a kezemből. Az itt élők mindennapi, állandósult félelme azért is természetes, mert az apparátus ezt sugallja minden lélegzetvételével. Egy-két nap után mi is igyekszünk rejtő színűre váltan azonosulni, élni, közlekedni. Ez a természetes. S a beszélgetések! Az idő mindig rövid és sok a mondanivaló. Pergőn és halkan. Hírek, érvek, ellenérvek, munkák, elképzelések. Mindezt gyorsan. Hogy milyen területeken korlátozza az egyéneket az állam? Nehéz lenne olyan területet találni, ahol nem. Egyik ismerősünk például fürdőszobát akart a házába – kisebb módosításokkal – beépíteni. A Néptanácson azzal az érvvel utasították el, hogy járjon el inkább a közeli népfürdőbe. A másikat pedig azért vonták felelősségre, mert más országban nyilatkozni merészelt. – Ha azt mondtam volna, hogy nekem nem szabad nyilatkoznom, akkor milyen véleményt alkottak volna a tudósítók közállapotainkról? – kérdezett vissza ismerősöm. – Az magát ne érdekelje! – hangzott a válasz.

Mind a belső és mind a külső közvéleményt száműzni próbálja a vezetés szembeszökően brutális sajátossága: mégis, véleményektől, válaszoktól rettegnek leginkább. Azok válnak a háló foglyaivá, akik szövögetik. Az ötvenes évek – folyamatos jelenlétének – prolongálását a negatív rekordok könyvében, egyfajta sportteljesítményként fogadhatjuk csak el.

[*Tóth István Gábor*]

Kézirat gyanánt

Az erdélyi* oktatásügy fejlődése
I. A középkortól 1918-ig

Iskolaügy a középkorban[1]

Erdély a honfoglalás óta a latin és a görög egyház határvidéke volt, azaz mindig voltak a görög egyháznak is hívei (kezdetben szlávok, majd magyarok, s végül a folyamatosan bevándorló románok). De Szent István és utódainak nyomán évszázadokra megalapozódott a nyugati egyház(ak) számbeli, vagyoni, intellektuális túlsúlya. Egyes törvények kényszerítő ereje (Nagy Lajosnak a birtokképességről szóló rendelkezése), a folyamatosan bevándorló nem katolikus népelemek vezető rétegét majdnem teljesen asszimilálta. A hosszú ideig le sem telepedett pásztorelemeknek vagy csak ideiglenesen Erdélyben tartózkodó kereskedőknek még elemi oktatási igényük sincs. (A „vlachok" létszámára nézve – bizonyos délibábos elképzelések kapcsán – elég IV. Béla egyik rendelkezésére utalnunk, amely egyetlen birtokra akarja őket „összetelepíteni".)

A fentiekből következik, hogy Erdély területén – egészen a görög katolikus egyház megalakulásáig, illetve megszilárdulásáig, tehát az 1740-es évekig – folyamatosan és az elemi szinten felülemelkedve csak katolikus, illetve a későbbiekben protestáns magyar és német iskolák alakulnak és működnek. A modern nemzeti érzést és igényeket nem ismerő középkorban ennek semmiféle megkülönböztető, „elnyomó" célzata vagy oka nincs. A vallási hovatartozás elsődlegessége folytán, valamint az egyeduralkodó latin nyelv miatt ezek az iskolák szinte „nemzetköziek", valójában csak a közvetített magyar nemesi, illetve a kiváltságolt szász „öntudat" teszi őket „nemzeti iskolákká".

A korai középkorban kialakuló püspöki központokban levő székesegyházi iskolák (Gyulafehérvár, Nagyvárad) mellett a városi iskolák is jelentősek Erdélyben (Szeben, Brassó, Kolozsvár stb.), amelyek zöme, lakosságukból következően, szász jellegű. Ezeken az iskolákon kívül fontosak a kolostori iskolák is (ilyen pl. Csíksomlyó), amelyek közül néhány a reformációban protestáns iskolaként folytatódik.

A középfokú, illetve felsőfokú tanulmányokat megalapozó elemi szintű iskolák először a magasabb iskolák keretein belül alakulnak ki. Erdély területére nézve – az adatok szerint – önálló kisiskolák a XV. század felére, végére alakulnak ki (így pl. a kalotaszegi Egeresről 1444-ből van adat, Türéből 1446-ból, Kispetriből 1486-ból[2]; a marosszéki iskolákra – visszamenőleg – 1503-ból[3] vannak adatok). Az elemi iskolák iránti megnövekedett szükségletet a papképzés színvonalának növelésén túl (a növekvő létszámú lakosságot falusi plébánosokkal csak a nép soraiból lehetett ellátni) az írásbeliség elterjedése és fontossága sürgette.

A reformáció új lendületet adott az anyanyelvű és latin nyelvű iskolázásnak egyaránt. Az előbbire a bibliaolvasás protestáns jelentősége, az utóbbira pedig a terjeszkedés, majd pedig a protestantizmuson belül folyó viták adtak ösztönzést. Nem utolsó szempont az sem, hogy a nagy létszámú és gyakran már eleve birtoktalan magyar nemes-

* E dolgozatban az erdélyi jelző nem pusztán a történelmi, „Királyhágón túli" területet jelöli, hanem az egész, ma Romániához tartozó, egykori magyar országrészeket.

ség szükségképpen szinte „rákényszerül" az intellektualizálódásra. Nem véletlen, hogy az ellenreformáció idején a protestáns iskolák sohasem maradnak befolyásos „patrónusok" és tömeges nemesi védelem nélkül.

A magyarok mellett a szászok iskolaügye kiegyensúlyozottan és tudatos függetlenséggel épül, fejlődik. Miután a szászok testületileg evangélikusok lettek, kiváltságaik birtokában, korszerű s a felsőfokú képzést leszámítva, minden szinten működő iskolahálózatot hoztak létre. A folyamatos háborúkban lecsökkent létszámuk ellenére fennmaradásukat – a kiváltságokon túl – éppen ez az iskolahálózat (és egyház) biztosította, amely az élénk „anyaországi" kapcsolatok ápolásával megakadályozta kulturális beolvadásukat.

A tatár és török pusztítások miatt elnéptelenedő magyar vidékek új lakosai zömmel románok lettek. Ezek nem az első bevándorló „vlach" pásztorok utódai, hanem legtöbbször menekülő, nincstelen havasalföldi és moldvai tömegek. Vallási és kulturális idegenségük párosult a feudális rendben létfontosságú jogi garanciák hiányával. (Ezek a körülmények akadályozzák meg persze – más oldalról – jelentősebb asszimilációjukat is!) A betelepedőkkel együtt érkezett „parasztpópák" csak a legegyszerűbb vallási liturgikus szükségletek kielégítésére voltak alkalmasak, legtöbbjük hagyományszerű, kolostori „magolós" képzést kapott, zömmel írni és olvasni tudás nélkül, amelyet jelentős részben magyaráz a számukra érthetetlen egyházi ószláv nyelv. A fejedelmi és földesúri hatalom – amely a nyugati egyházakkal harmonikusan együttműködik az „állapotbéli kötelességekre" nevelésben – éppen a fennálló jogrend erkölcsi elfogadtatásának hiányosságaitól ösztönözve próbálja meg a pópaképzést rendezni, felemelni. Az érzelmi és liturgikus vallásosságot hangsúlyozó keleti egyház körében azonban a magyar és szász protestáns kísérletek nem vezetnek jelentősebb és tartósabb eredményre. Erre majd csak a hasonló keretekben működő ellenreformációs katolicizmus lesz képes, amely állami hatalommal a háta mögött az unióra hajlandó papság jogi és gazdasági egyenjogúsítását is megígérheti.

Az erdélyi román művelődés nagyobb létszámú tömegeket megmozgató kezdete így hát a görög katolikus unióval esik egybe a XVIII. században.[4] Mindezt természetesen megalapozta az, hogy ekkorra lezárul a török pusztítás utáni nagy bevándorlás, a megtelepedés véglegessé válik, s a lakosság gazdasági helyzete lényegesen javul az állandó létbizonytalansággal terhes, korábbi háborús időkhöz képest. Mivel azonban a románság csaknem teljesen egységesen jobbágytömeg (szinte csak a brassói kereskedőket és a hátszegi kisnemeseket leszámítva), ennek a népességnek hosszú ideig csak papképzési igényei vannak. Jó ideig az egyházi vezetés sem törekszik másra. A különösen Dél-Erdélyben többségben maradt ortodoxok sem mutatnak más képet. Náluk még a nyugti (római, bécsi) képzettségű papok széles látókörű ösztönzése is hiányzik. Az erdélyi románok iskolaügye szinte a kiegyezésig nem politikum. Nem az, mert szerkezetében megfelelően illeszkedik „társadalmához", s nincs szó semmiféle „elnyomásról" vagy korlátozásról. Ezek autonóm intézményei egy nemzetiségnek, egy felekezetnek. Számukat, színvonalukat és jellegüket fenntartóik határozzák meg.

Az iskoláztatás változásai a XIX. században, különös tekintettel a dualizmus korszakára

Az erdélyi magyar művelődés, minthogy egy „teljes társadalom" igényeit szolgálja ki, igen sokszínű és egyben egyenetlen képet mutat. A négy bevett felekezet iskolái tarka

képet mutatnak szervezetben, színvonalban, lehetőségben egyaránt. Egy bizonyos ebben az oktatási szervezetben: mennyiségileg és minőségben a lassú, fokozatos fejlődés állapotában él. Nemcsak a hagyományos középiskolai központok virágzanak, de újak is alakulnak, s a falusi kisiskolák egyre általánosabbak (Kalotaszegen pl. a gyerekek 60%-a járt iskolába 1840-ben,[5] Marosszéken 1846-ban a gyerekek 74,3%-a részesült oktatásban[6]). A falusi kisiskolák jelentőségét az adja, hogy a társadalmi mobilitás intézményeiként is működtek, s nemcsak a feudális társadalomba való beilleszkedés eszközei voltak.

Az erdélyi magyar népességben egyébként is jelentős a nem nemes szabadok aránya (székelyek, partiumi hajdúk, kisvárosi polgárok). A magyar értelmiségben ekkor is, később is fontos szerepet játszanak az innen kikerült „honoráciorok". A kialakult protestáns iskolaközpontok támogatása szinte erkölcsi kötelességgé lett az idők során, s így jelentősebb saját vagyonok híján (e tekintetben kivétel Nagyenyed) is az iskolák állami pénzek igénybevétele nélkül, autonóm intézményként működnek a dualizmus koráig. A katolikus iskolák mögött ott állt az egyházi célvagyon, ahogyan a szászok iskoláit az „Universitas" vagyonából látták el. Az erdélyi magyar és szász iskolarendszer a dualizmus koráig tehát jórészt nem állami, hanem társadalmi, testületi alapítású és ugyanilyen finanszírozású szervezet.

Ahogyan a XVIII. századtól kialakuló román iskolák is ilyenek. Nem valami kényszer és hivatalos politika az oka annak, hogy a kialakuló világi román értelmiség a magyar és szász iskolákba jár (a görög katolikusok főleg a katolikus iskolákban).[7] Ezeknek színvonala és szellemisége (főleg a külföldet is megjárt tanárok révén) vonzotta őket, az előnyöket jelentő nyelvtanulás szándékán túl. A zömmel jobbágysorban élő, városi lakossággal alig rendelkező erdélyi románság történelmi fejlettsége ekkor még az egyházi értelmiségképzésre összpontosult. Amint ugyanezt láthatjuk a hasonló lét- és gondolkodási feltételek között élő más agrárnépeknél.

A reformkorra kibontakozott nacionalizmusok kezdik, majd a győztes Habsburg-ellenforradalom folytatja – a felvilágosult abszolutizmus óta nem előzménytelenül – az iskolaügy politizálását, állami üggyé tételét. A nagy liberális nemzedék európaizáló, „felzárkóztató" politikai-társadalmi programjának eredménye lesz az 1868-as népiskolai törvény, ahogyan a mi szempontunkból fontos 1868-as nemzetiségi törvény is. A birodalmon belüli magyar önállóság iskolapolitikai következménye az állami felügyelet, de ugyanakkor megmarad a hagyományos iskolafenntartó egyházak autonómiája, sérthetetlen iskolafenntartó joga.

S most nézzük a dualizmus eredményeit az iskoláztatás területén. A román iskolákra vonatkozó adatokat dr. Onisifor Ghibu Bukarestben, 1915-ben kiadott könyve alapján rekonstruáljuk. Kiindulópontként meg kell jegyezni, hogy 1868 előtt a román iskolák száma (elemi, közép, képző) a százat nem éri el.

A világháború előtt nincs román tanítási nyelvű állami iskola, csak 165 községi román iskola működik. Így az iskolákat a két román egyház és néhány társadalmi egyesület tartja fenn. Az 1910-es népszámlálás szerint a magyarországi román lakosság száma 2 948 186. Erre a majdnem 3 millió lakosra 1911-ben összesen 2813 elemi iskola jut, 3353 tanítóval. Ez azt jelenti, hogy 1016 lakosra jut egy iskola. Az iskolák száma nemcsak hogy nem csökkent, sőt emelkedett: 1912-14 között 88 új iskola[8] nyílik. (Mellékesen meg kell jegyezni, hogy ugyanebben az időben a Regátban 1418 lakosra jutott egy iskola!) Az 1536 ortodox iskola 1,5 millió korona állami támogatást kapott. Nem beszélve a papi kongruáról.

A világháború előtt 6 középiskola (5 főgimnázium és 1 alreáliskola) áll a román nyelvű oktatás szolgálatában. Ezekre 424 860 korona államsegélyt kaptak. Ezenkívül 8 román tanító- és tanítónőképző, 4 leány polgári iskola, 1 felsőkereskedelmi iskola, 3 tanonciskola, 1 női ipariskola és 2 bábaképző működik román nyelven. A két román egyház 7 papnevelő intézetet is fenntart, ahol nem tanítják a magyar nyelvet.[9] (Ugyanide tartozik az is, hogy a brassói gimnáziumokban az „összes román tartományokból" tanulnak a diákok, s az is, hogy ez az iskola nem fogadja el a magyar államsegélyt, nehogy így „befolyás alá kerüljön".)

A román iskolák szellemének szemléltetésére álljanak itt a következő számok: a nagyszebeni tanítóképző 2053 darabos könyvtárában összesen 216 magyar cím van. 1910-11-ben járt 31 újság és folyóirat, ebből 2 magyar (a Nagyszebeni Újság és egy tornaügyi szaklap). A balázsfalvi központba egyedül a Néptanítók Lapja járt. A szebeni papnevelde teológuskönyvtárának 2927 könyve közül 48 magyar nyelvű. A középfokú oktatás számadatai alapján ugyan Erdélyben 721 294 románra esik egy gimnázium, míg Romániában ugyanez csak 348 300 fő, de ugyanakkor Romániában 870 750 főre esik egy tanítóképző, míg Erdélyben csak 490 862-re.[10]

A fenti iskolákon kívül, amelyek – az említett alig száz, 1868 előtt létezett román iskolát kivéve – mind a kiegyezés után jöttek létre, a román oktatást szolgálta 21 tudományos és középiskolai könyvtár 93 847 kötettel[11] és 11 bentlakásos intézmény. De a román iskoláztatás ügyét szolgálta a 6,5 milliós Gozsdu-alapítvány és az 1906-ban fennálló 170 román pénzintézet tiszta nyereségének 5%-a is[12], ahogyan a krassói (248 000 kat. hold) és a naszódi (12 254 k. hold) határőr alapok is.[13] A román művelődés hátországát jelentette az Astra művelődési egylet (824 812 kr. vagyon) vagy a Színházlap (409 419 kr.)[14]. A nemzetiségnek 49 újságja van (ebből 20 politikai lap) s igen sok különféle egylete.[15]

A nagy analfabétizmus nem írható az „elnyomás" és a magyarosítás számlájára csupán, hiszen például az 1707 ortodox egyházközségből 81,7%-nak saját iskolája van, s az állami iskola csak 296 helyen működik e parókiák mellett.[16] A román iskolákban bármilyen nemzetiségű és felekezetű gyermek tanulhatott, s az osztályok létesítése sincs létszámhoz kötve.[17] Sőt a tanítók alkalmazásához sem kellett 1908-ig semmiféle nyelvi kritérium. Tucatszám működnek magyarul nem tudó tanítók. 1906-ban a tankötelesek csak 64%-a jár iskolába (szlovákoknál 84,4%, németeknél 89,3%), s a nagyban panaszolt elmagyarosítás mérlege: 1000 románból 69 (43 férfi és 26 nő) tud magyarul (ugyanekkor: 251 német, 119 szlovák, 83 rutén).[18]

Ilyen viszonyok között érte meg Erdély oktatásügye az impériumváltást 1918-ban.

[*Tőkéczki László*]

JEGYZETEK

1. lásd részletesen: Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996-1777. Bp. 1981.
2. Sebestyén Kálmán: Kalotaszeg népoktatása a XV. századtól 1848-ig. p. 138. in: Művelődéstörténeti tanulmányok. Kriterion, 1979
3. Sipos Gábor: Marosszéki népoktatás a XV. századtól 1848-ig p. 107. in: Művelődéstörténeti tanulmányok. Kriterion, 1980
4. Mészáros i. m. és Veritas: A magyarországi románok egyházi, iskolai, közművelődési, közgazdasági intézményeinek és mozgalmainak ismertetése (Bp. 1908) c. munka történeti részeit.
5. Sebestyén i. m. p. 146.

6. Sipos i. m. p. 117.
7. lásd Veritas adatait
8. lásd Barabás Endre: A magyar és a román kulturális politika irányai, Bp. 1931.
9. Uo.
10. Uo.
11. lásd Veritas adatait
12. Uo.
13. Uo.
14. Uo.
15. Uo.
16. Barabás i. m.
17. Uo.
18. Uo.

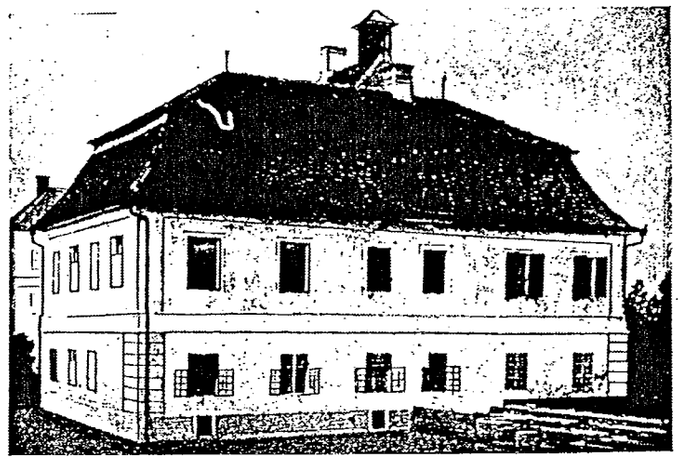

A marosvásárhelyi régi református kollégium

A MADOSZ első országos kongresszusára emlékezve...

Fél évszázados évfordulót ünnepelne a MADOSZ, illetve jogutódja, az MNSZ, ha nem kényszerítette volna az „önfeloszlatás" útjára 1953-ban a már működésében megbénított, igazi vezetőitől megfosztott, vegetálásában is irritáló szervezetet az RKP nacionalista irányzatának hatalommal bíró köre.

Mit is takar e két mozaikszó, miért is volt jelentős e szervezet a megalakulását követő másfél évtizedben, s miért illő és szükséges ötven esztendővel ezelőtti, első országos kongresszusáról megemlékezni? Aligha várható el az átlagos történelmi műveltséggel rendelkezőktől, hogy a fenti kérdésekre kielégítő választ tudjanak adni akár itt, akár – a fiatalabbak! – Erdélyben.

A MADOSZ – teljes nevén a Magyar Dolgozók Országos Szövetsége – 1934. augusztus 18-30-a között jött létre Marosvásárhelyen.

Elődjének az az OMPE tekinthető, amely az Országos Magyar Pártból, mint annak ellenzéke, még bő egy esztendővel korábban (1933. június 19-én) kivált, bejelentette megalakulását és közzétette programját az Ellenzéki Közlönyben. Az OMPE, amelynek kezdetben szócsöve a Brassói Lapok, egyik szellemi irányítója Kacsó Sándor, saját újságja a Falvak Népe, az Országos Magyar Párttal szembehelyezkedve egyszerre követelte a városi és az agárproletáriátus szociális problémáinak fölkarolását a kisebbségi sérelmek orvoslásáért folytatott harc összekapcsolásával, valamint a népfrontpolitika megteremtését. Ez utóbbi értelemszerűen jelentette a románsággal való megbékélés gondolatát is, s minden bizonnyal éppen ennek tudható be, hogy a román hatalom is megtűrte (legalábbis kezdetben).

A MADOSZ, amely a mindig is élő román cenzúra miatt nem programmal, csak manifesztummal léphetett a nyilvánosság elé, az erdélyi népek összefogásának történelmi szükségszerűségét hangsúlyozva, s ezzel, ennek kapcsán nemzetiségi jogait követelve helyezkedett a népfrontpolitika sajátosan erdélyi talajára, és vált így Kós Károly, Paál Árpád, Zágoni István Kiáltó Szó-jának továbbfejlesztő örökösévé.

Ezért nem fogadható el sem a korabeli ellenfeleinek „vádja", miszerint a MADOSZ csak az RKP magyar „fiókszervezete", sem a későbbi emlékiratírók kötelező múltfelidéző stílusa, hogy a MADOSZ kizárólag kommunista kezdeményezésre jött létre, és csak az RKP irányítása alatt tevékenykedett. Ha a MADOSZ csupán ennyi lett volna, akkor csakis a munkásmozgalom mártírja lenne felszámolását illetően. A szervezet sorsa, tevékeny elnökének, Kurkó Gyárfásnak tragédiája azonban a magyar kisebbség kollektív „tulajdona". Ez is jelzi, hogy a MADOSZ igazi célja a „nemzetiségi anyaszervezet"-té való felemelkedés. Ami kifejtve jelenti a kollektív jogok védelmét, a társadalmi, gazdasági különbségek egalizálását, a szellemi és gazdasági felemelkedést, ha úgy tetszik, patetikusan a Bethlen Gábor-i aranykor huszadik századi újjáteremtését (amely az adott politikai határokkal való kényszerű megbékélést is magában foglalja) tartalmazó programot.

Így érthető, hogy miért tudott szövetségre lépni 1935-ben az Ekésfronttal, miért keresi az együttműködés lehetőségeit az Országos Magyar Párttal, a Szociáldemokrata Párttal, a magyar egyházakkal. Ezért képes már 1936 novemberétől együtt dolgozni

a Vásárhelyi Találkozó előkészítőivel. Nem kívánt soha magyar tagozata lenni semmilyen pártnak sem. Ezt fejezhette ki, hogy 1937 januárjában olyan személycserékre került sor a vezetőségben, amely lehetővé tette: májustól az elnök Kurkó Gyárfás legyen (1947 novemberéig viselte ezt a tisztet), aki megalkuvást nem ismerve ragaszkodott a kisebbség kollektív és egyéni jogaihoz (ami majd épp ezért teszi egyéni tragédiáját a magyar nemzetiség tragédiájává is). Mondhatni törvényszerű, hogy a MADOSZ aktív résztvevője a Vásárhelyi Találkozónak, elismeréssel köszönti azt a Jakabffy Elemért, akiben nem a „polgári" politikust látja, hanem a kisebbségi jog következetes és bátor védelmezőjét.

A MADOSZ ötven évvel ezelőtt, 1937. november 14-én Brassóban tartotta első országos nagygyűlését. Az ott született határozatokat „Mit kíván másfél millió magyar?" címen Kurkó Gyárfás bevezetőjével már néhány héttel később Kolozsvárott megjelentették. A határozatok, amelyek a MADOSZ szerkezeti felépítésére („szakosztályaira", ifjúsági és női csoportjára) vonatkozóan is forrásként szolgálnak, a magyar kisebbség – részben – máig élő jogos panaszait úgy fogalmazzák meg, hogy egyben a sérelmek orvoslásának cselekvő programját is kifejezik.

Az elnöki bevezető a „demokratikus választási szövetség" (a román Nemzeti Parasztpárttal, az Ekések Frontjával és a Magyar Kisgazdapárttal) bejelentésével együtt, mintegy annak szükségességét is alátámasztva, az alkotmányosság és a törvényesség (gyulafehérvári határozatok, kisebbségvédelmi szerződés) követelését szabja meg alapfeladatként. Ezzel elvi előkészítését adja négy szakosztályának (földműves, kisiparos, székely alkalmazott és munkás), két csoportjának (női és ifjúsági) és értelmiségi tagjainak határozataihoz. Ezek az állásfoglalások a foglalkozásokból eredően fogalmaznak meg speciális gondokat, mint pl. a közbirtokosság, a mezőgazdasági szakművelődés (EGE – EMGE) problémáit, a kisiparosokat nemzetiségükért büntető adóformákat, a székely alkalmazottak fizikai-lelki kiszolgáltatottságát, a magyar nyelvű szakmunkásképzés hiányát, az ifjúságot sújtó iskolatörvényeket, a női munkaerőt (elsősorban cselédeket) védő rendeletek hiányát, a korszerű gyermeknevelés lehetőségének megteremtési igényét. E „részgondokat" egésszé formálva három tényező emeli magas erkölcsiségre: 1 a magyarságot egészében érintő, a kulturális kérdések kategóriájába tartozó jogos követelések és javaslatok megfogalmazása; 2 a szociális gondok és sérelmek feltárása; 3 a magyarországi írók melletti állásfoglalással vállalt magyarság- és (a mindenkori politikai határok fölé emelkedő) összetartozás-tudat.

Az égető kulturális gondok egyszerre jelentik a magyar tannyelvű állami óvodák és iskolák hiányát, a felekezeti iskolákat sújtó nacionalista, asszimilációs törekvést megvalósító oktatási törvényeket, a magyar kultúregyesületek művelődési szabadságának korlátozását, a magyar nyelvű szakmunkásképzés likvidálását, s mint ilyent, a magyar iparos- és szakmunkásréteg tudatos sorvasztását és az anyanyelv korlátozását, sőt egyenesen üldözését a közhivatalokban azokkal az adótörvényekkel egyetemben, amelyek a magyar kisiparosréteg lassú, de biztos elhalását célozzák (mint pl. a közmunkákból való részesedés hiánya, aódhátralékban szerszámok lefoglalása (!), a magyar nyelvű cégtáblák utáni magasabb adó, azaz a törvények egyenlőtlen alkalmazása).

Az ipari munkásság határozatának alapelve az erdélyi létből fakadó pluralizmus. Ezzel magyarázható, hogy a politikai hovatartozást lelkiismereti kérdésnek tekintve összefogásra szólítják mindazokat, akik a „kisebbségi magyarság önvédelmi harcát" összekötni képesek a szociális elnyomorodás elleni küzdelemmel.

Így válik a szociális kérdések gyökerének alfájává és ómegájává a szegény sorsú tanulók ösztöndíjának rendezése az anyanyelvi oktatás egész problémájával együtt.

Ez előbbihez kapcsolódik bizonyos vonatkozásban (iskolaszövetkezeti mozgalom, ösztöndíj, diákszállás, menza) a szövetkezeti mozgalom fellendítése, az Erdélyi Gazdasági Egyesülettel szemben támasztott igény (a kisgazdák támogatása, téli gazdasági iskolák, gazdatanfolyamok), az egyházakkal szembeni elvárások (a magyar tannyelvű tanonképzés, tanoncotthon, ösztöndíj, tandíj, egyházi iskolák tanítóinak jogállása és anyagi helyzetük rendezése) és ugyanakkor az egyházak támogatása is (épp a nemzetiségi felekezetek hátrányos megkülönböztetése miatt).

A határozat alapállásából következik, hogy segítséget kér az értelmiségiektől a szociális érdekképviselet megteremtéséhez, amelynek feladata a magyar nemzeti érdekek védelmezése is. Ehhez tartozik a székely alkalmazottak erkölcsi, munkavállalói és elemi emberi jogainak védelme, érdekszervezetük létrehozása. E jogvédelmi igény gyakorlati megvalósulásának tekinthető majd a Magyar Népi Szövetség jogvédő irodáinak hálózata.

Magyarságtudat és a nemzetiségi sors vállalása hatja át a határozat minden fejezetét, és hangsúlyozottan kerül megfogalmazásra, amikor a Magyarországon elítélt Féja Géza, Szabó Dezső és Kovács Imre mellé áll, Kacsó Sándor szavaival „tanúvallomásra" jelentkezik a MADOSZ tagsága Méliusz József tolmácsolásában. Az adott politikai korszakban a magyarságot, az anyaországiakkal azonosságot vállalni akkor is bátor tettnek számított, ha „csak" a nemzeti múlt dicső tetteire vonatkozott, ha a magyar művelődés európai rangú egyéniségeinek, alkotásainak közös birtoklásában mutatkozott. S különösen annak minősíthető az, ha most a „számkivetett" írókkal való azonosulásban, az erdélyi és az anyaországi sorskérdések együttes vállalásában jelentkezett. Az ilyen vállalási készség értelemszerűen nem politikai taktikából, hanem csak mélyen gyökerező nemzettudatból eredhet. S a MADOSZ igazi tagságának ereje ebből a nemzettudatból táplálkozott.

A MADOSZ-határozat jogos követelései nem párosultak nemzeti türelmetlenséggel. Szociális követeléseikben minden vonatkozásban szerepelt a hasonló román vagy más nemzetiségűek sérelmeinek felpanaszolása is. Népfrontos politikája ezért volt sajátosan erdélyi, helye és jelentősége ezért növekedett az 1944. augusztus 23-i Románia politikájában, s mert a többség demokráciájának függvényeként értékelte a kisebbség kollektív jogait, vált jogutódjának, a Magyar Népi Szövetségnek puszta léte is elfogadhatatlanná a hatalom számára.

Ötven év távlatából az idő túllépett már a határozat néhány konkrét javaslatán. A javaslatokat kiváltó okok nagy részén azonban nem. S ez utóbbi nem a MADOSZ, illetve az MNSZ türelmetlen politikájának, együttműködési készsége hiányának tudható be...

[*Lipcsey Ildikó*]

Kiemelés tőlünk

A legnagyobb finn napilap, a *Helsingin Salomat* háromrészes riportsorozatot közölt Erdélyről ez év július 8-i, 10-i és 12-i számaiban. Az alábbiakban ezekből adunk részleteket. (a Szerk.)

Martti Valkonen,
Cluj / Kolozsvár

A kisebbség megsemmisítése Erdélyben I.

– Románia terrorizálja a magyar nemzeti kisebbséget – A történelmet újraírják és románosítják, mintha a magyarok soha nem is léteztek volna

A nacionalista kábulatban élő Románia erőszakkal kényszeríti az erdélyi magyarokat a románosodásra. A magyarok identitásának és nemzeti önismeretének dühödt eltiprása hihetetlen méretű drámává vált, hisz Európa legnagyobb nemzeti kisebbségéről van szó.

A magyarul beszélő többmilliós nemzeti kisebbség életkörülményeit szűkítik, a lakosságot kitelepítik, az anyanyelvi jogokat eltiporják és a történelmet újraírják.

A magyar nyelvű oktatást és kulturális életet már két évtizede radikálisan megnyirbálják. Napjainkban, az 1980-as években, az enyhülési folyamat második évtizedében, a román kormány hozzákezdett mindezek szisztematikus felszámolásához. Ez a nacionalista vonal világosan magán viseli Románia pártvezetőjének és elnökének már évtizedekkel ezelőtt megkezdett következetes soviniszta politikáját.

Egy háromnapos erdélyi utazás során, az utcákat járva nem különösebben tűnik fel az az állami szintre emelt terror, amellyel a román párt és kormány az elrománosodásra akarja kényszeríteni a két-hárommilliós magyar nemzeti kisebbséget. A hiány és a szegénység jeleit magukon viselő, az élelmiszerekért órákig sorban álló emberek románul és magyarul is beszélgetnek. Az éhínség, a hideg és a sötétség sajátos román gazdaságpolitikájának terhei az egész lakosságra egyformán nehezednek.

Mindenki arra kényszerül, hogy az élelmiszerjegyek, valamint a korlátozott áram- és gázfogyasztás körülményei között éljen. Ettől függetlenül az egyre újabb és újabb csapások éppen a magyar nemzeti kisebbségre irányulnak, amely egyértelműen többet szenved román szomszédainál.

Egy nemzetiség megsemmisítésének leghatékonyabb fegyvere, ha betiltják anyanyelvének oktatását, felszámolják vagy száműzetésbe kényszerítik értelmiségét.

A magyar neveket románokra cserélik le

A vitatott Erdély fővárosának neve románul Cluj. Az ősi rómaiakhoz fűződő, egyszer csak hirtelen felfedezett rokonság kiváltotta lelkesedés eredményeképpen, a várost ma Cluj-Napocának hívják, utalva a kétezer évvel ezelőtti időkre. A várost magyarul

Kolozsvárnak, németül Klausenburgnak nevezik. A város lakóinak többsége magyar anyanyelvű, a feliratok azonban mégis – két cégtáblától eltekintve – románok. A plakátok, a figyelmeztetések – még az életveszélyre felszólító táblák is – mind román nyelvűek.

Az utcanevek mind románok. Ezek nagy részét az elmúlt években, illetve évtizedben változtatták meg. E nevek közül csaknem teljes egészében eltávolították azokat, amelyek e térség magyar történelmére utaltak, s helyükre a román nemzeti hősök, korai lázadók vagy a mai szocialista Románia jelesebb évfordulói kerültek.

Cluj utcáin az emberek mindkét nyelven beszélgetnek, de az éttermekben a felszolgáló románul szólal meg. Még a magyar pincérek is románul beszélgetnek egymással munkahelyeiken. Munka után átváltanak magyarra.

Vidéken minden kisebb város vagy falu magyar nevét átfordították vagy egyszerűen elkeresztelték románra. Cluj-Kolozsvár magyar lakosai emlékezetükben két térképet tartanak nyilván a városról, a régit és a mait. A mait veszik elő, ha hivatalos személyekkel vagy a betelepült román lakosokkal beszélgetnek, de egymás között a régi neveket használják.

A népcsoportok közötti feszültséget következetesen szítják a románosítás érdekében. A bukaresti kormány és a párt egyre szélesebb körre terjeszti ki a magyar szokások alkalmazásának tilalmát. Ugyanez vonatkozik az ország többi kisebbségi nyelvére, amelyek közül a német tűnik a leginkább beszéltnek.

Az általános iskolák alsó tagozataiban még folyik magyar nyelvű oktatás, de a középiskolákban már minden románul történik. A legnehezebb a tisztán magyarok lakta települések tanulóinak helyzete, ahol a nyugdíjba vonuló magyar tanárok helyére csak románul tudó tanítókat neveznek ki. A román nyelvű oktatás nagyon sok gyermek esetében meghaladja a nyelvtudás szintjét. Ez azonban egy cseppet sem zavarja az oktatásért felelős bukaresti hivatalnokokat, akik az országot egyre mélyebb sötétségbe taszítva, megfontoltan hagyják mindkét nemzedék döntő többségét az iskolázatlanságban, s ezzel fizikai munkára kényszerítve őket, hogy a költséges felsőoktatást fenntartsák az elit gyermekei számára.

A magyarok betiltott ünnepe

A magyarokra vonatkozó tilalmak egyik legfrissebb intézkedésére néhány héttel ezelőtt került sor, amikor betiltották a magyar nyelvű iskolák régi hagyományát, a ballagást. Kolozsvárott három, évszázados múltra visszatekintő magyar gimnázium működik. E gimnáziumok végzős diákjai az utolsó tanítási napon hagyományosan, az alkalomhoz illő ünnepi ruhában, tarisznyával a vállukon végigvonulnak a gimnázium összes tantermén, s közben búcsúdalokat énekelnek.

A végzős diákok saját kézzel varrt zászlót hagynak maguk után emlékül, melyekből a tanintézet és a magyar nyelvű oktatás történelmét igazolandó már 450 darab gyűlt össze. E zászlót ballagáskor, a diákok osztályról osztályra magukkal viszik.

Az idén, egy nappal a ballagást megelőzően az összes iskolában kihirdették a maga Ceauşescu által aláírt rendelkezést, amely betiltotta az utolsó napi magyar nyelvű beszédeket és éneklést. A román elnök szerint a magyar nemzeti költő, Petőfi Sándor költeményei túlságosan szomorúak ahhoz, hogy a diákok szeressék őket.

A kisebbség megsemmisítése Erdélyben II.

– A magyar nyelvet kigyomlálják az egyetemről – A bukaresti kormány szétszórja az országban a kisebbségi fiatalságot

Romániában, Kolozsvárott 1958-ig működött a régi magyar nyelvű egyetem. Ekkor, éles viták után egyesítették a város újabb, román nyelvű egyetemével. Bukarestben az egyesítésért felelős személy a Központi Bizottság titkárságáig emelkedett Nicolae Ceauşescu volt.

A magyar nyelvű egyetem rektorának* utolsó útja éppen Ceauşescuhoz vezetett, hogy megkérje: akadályozza meg az egyetem egyesítését. Próbálkozása nem járt eredménnyel, az üres kézzel visszatérő rektor Bukarestből hazatérőben vonat alá vetette magát és meghalt.

Eleinte az egyetem különböző nyelvű részlegei egyenrangúak voltak, de később megkezdődött a magyar nyelvű karok és tanszékek sorozatos megszűntetése, illetőleg beolvasztása a román nyelvűekbe. A törvény betűje szerint továbbra is szabad magyarul oktatni, de a gyakorlatban ezt az egyetem román vezetése nem engedi. Az elmúlt ősszel 25 magyar anyanyelvű kezdett a matematika szakon. E létszám két magyar nyelvű csoport indításához lett volna elegendő. Az egyetem vezetése azonban a magyar anyanyelvűeket román nyelvű csoportokba osztotta be, és egyetlen magyar nyelvű csoportot sem indított.

Elsorvasztják a magyar oktatást

1964-65-ben az egyetem magyar nyelvű oktatását külön tanszék kereteibe szorították, melyet nyelvi és irodalmi részlegre osztottak. A kettőnek együtt 32 oktatója volt. Később a két részleget egyesítették, s ma már csak egy, a nyelvi terror erősödésével mindinkább zsugorodó tanszék működik. Ennek 14 oktatója van, közülük a legfiatalabb 42 éves és már 19 éve oktat. Ha valaki nyugdíjba megy vagy meghal, helyére nem vesznek fel újat.

Az egész egyetemen csak a magyar nyelvi tanszék oktat magyarul, de még ennek is négy magyar nyelvű professzora románul ad elő Ceauşescu-féle marxizmus-leninizmust a magyar anyanyelvű hallgatóknak.

Az 1960-as évek elején évente körülbelül 40 hallgatót vettek föl magyar főszakra. 1968-74 között évente átlag 25 hallgatót vettek föl. 1975-84 között az új hallgatók száma 15-20-ra csökkent. Az utóbbi két őszön csak hét-hét új hallgatót vettek fel.

Az 1960-as években évente 30-40-en tanulták a magyart mellékszakként. A következő évtizedben ez a szám csökkent, mígnem a '80-as években már egyetlen hallgatónak sem engedélyezték a magyar mellékszakként való felvételét.

A Kárpátokban, Erdély határán fekvő Târgu Mureş (Marosvásárhely) városában működött egy magyar nyelvű tanárképző főiskola, amely hosszú ideig évente 60-70 diplomás tanárt bocsátott ki. 1978-79-ben a főiskolát váratlanul bezárták,** azóta egyetlen magyar nyelvű tanári diplomát sem adnak ki.

* Szabédy László, nyelvész professzor (a Szerk.)

** Helyette román nyelvű „almérnökképzőt" hoztak létre. (a Szerk.)

A finn nyelv még mindig kötelező melléktantárgy

A finn nyelv megmaradt az egyetemi tananyagban, mert minden magyar szakos részt vesz a kezdőfokú oktatásban. A magyar nyelvi tanszéken már régóta van Finnországból küldött finn oktató. Az utóbbi négy évben Cluj-Kolozsvárott finnt tanító Anja Haaparanta hazatérőben van és helyére az őszi szemeszterben új tanár jön, akinek a fizetését Finnország és Románia együtt fizeti az egyezmény szerint.

Romániában a hatóság jelöli ki az újonnan végzett fiatalok munkahelyét. A rendelkezést meg lehet tagadni, de a rendelkezést megtagadónak 8000 lej bírságot kell fizetnie és nem kap másik munkahelyet szakmájában. Maga a bírság is magas, hiszen a havi átlagkereset 2500-3000 lej.

Az állam szétszakítja a családokat

Románia hivatalosan arra törekszik, hogy a lakosságot Nagy-Románia népévé egyesítse. A hatóságok előszeretettel küldik a fiatalokat szülőföldjüktől messzire, hogy az egységesítést ezzel is elősegítsék. Így csaknem minden magyar nyelvű tanárt és mérnököt a Kárpátok túloldalára, román területre irányítanak három évre. Az elmúlt évtizedben a magyar nyelvűeknek mintegy egyharmada jutott arra a sorsra, hogy elhagyja Erdélyt, de ebben az évben már ötből három.*

Még a gyerekes családokat is szétszórják az ország különböző részeibe. Erdélyben, vidéken találkoztam egy olyan családdal, melynek négy tanulmányait folytató gyermeke közül kettő több mint 500 kilométerre lakik mind szüleitől, mind házastársától. A fiatalok gyermekeit a nagyszülők gondozzák. A családtagok élete így távol egymástól már öt éve folyik.

A nagyszülők csendesen belenyugodtak a tehetetlenségbe és a reménytelen helyzetbe, látva, miképp rombolja szét az állami önkény a következő nemzedék életét...

A tiltakozókból nemkívánatos személyek lesznek

1985-ben a kolozsvári magyar nyelvi tanszék egész évfolyama, 22 frissen diplomázott tanár együttesen fellázadt és megtagadta a hatóságok által kijelölt munkahelyek elfoglalását. Közülük csupán öt kapott kinevezést Erdélybe, a többieket román nyelvű községekbe utasították.

A tiltakozást az egyik hallgató lakásán szövegezték meg és ennek apja is aláírta az írást a saját nevében. Büntetésképpen elvesztette állását, egy magyar nyelvű újság főszerkesztőjeként, mindegyik friss diplomást megbírságolták és még csak reményük sincs arra, hogy munkát kapjanak. Mindannyiukból nemkívánatos személy lett egy pillanat alatt.

Az elmúlt tanévben tanulmányait kezdő hét magyar szakosból csupán kettőnek sikerült mellékszakként a kívánt idegen nyelvet felvennie. A többi öt a románt kényszerült felvenni mellékszakként.

A törvény azonban kimondja, hogy Romániában csak született román taníthat román nyelvet, így a magyar nyelvű fiatalok egész tanulása kárba vész. Valószínűleg nem fognak magyart tanítani, románt pedig nem taníthatnak. Már tanulmányaik elején teljes zsákutcába jutottak, ahová Ceauşescu Romániája erőszakkal löki az egész magyar nyelvű kisebbséget és elsősorban annak képzett értelmiségét.

* Az idén a Kolozsvárott végzett 12 magyar szakos 10 moldvai és 2 erdélyi álláshelyre irányíttatott. (a Szerk.)

A kisebbség megsemmisítése Erdélyben III.

A kisebbség erőt gyűjt a jogaiért folytatandó harchoz – A romániai magyarokat sorban állás közben „kenyerünket evő hazátlanoknak" nevezik

„A román hatóságok önkényessége arra kényszerített, hogy kilépjek az ország írószövetségéből" mondta Kányádi Sándor író, könyvekkel és képekkel teli lakásában, egy ötemeletes ház legfelső emeletén, Kolozsvár központja közelében. „A hatóságok üldözik a magyar nyelvű írókat, az egész értelmiséget és nyomást gyakorolnak a kisebbségre, hogy adja fel anyanyelvét. Tiltakozásul léptem ki."

Kányádi 58 éves, nemzetközileg elismert író. Övéi között a legbefolyásosabbak közé tartozik. Mint sok más erdélyi tiltakozó, ő is koros ember, közel a nyugdíjkorhatárhoz.

Kányádi évtizedes harca jogaiért nem más, mint kudarcok sorozata. Legfrissebb kudarca ez évben egy Rotterdamban rendezett magyar irodalmi szemináriumra való meghívással kapcsolatos. A meghívás egy holland irodalmi kutatóintézettől érkezett februárban. Kányádi egész télen és tavasszal utazási engedély után szaladgált anélkül, hogy kérésére bármilyen választ kapott volna...

Hangos levél Rotterdamba

Már elkezdődött a szeminárium, amikor Kányádi telefonba olvasott egy levelet, Rotterdamba. Ezt bemutatták a szeminárium hallgatóságának és gépelt változatban is terjesztették. Az ezután következő beszélgetések Rotterdam és Kolozsvár között már nem folytatódtak ilyen szerencsésen, mert a hatóságok a kezdetükkor félbeszakították őket. A rotterdami szeminárium közönsége elküldte tiltakozását a román hatóságoknak a Kányádival szembeni eljárás miatt.

Éppen a román hatóságoknak küldött nemzetközi tiltakozások jelentik Kányádi szerint az utolsó reménységet arra, hogy folytathassa irodalmi munkásságát és tovább tengesse egész nyomorúságos életét. Nyilvánosan akar tiltakozni a saját nevét használva és úgy, hogy lehetőleg minél nagyobb közönség szerezzen erről tudomást. Mert különben nincs más hátra, mint még mélyebbre süllyedni a homályban és végül eltűnni, megszűnni egészen.

A finnre is fordított Kányádi időnek előtte megőszült a harcban. Mint egy gyermeklap szerkesztőjének, még két éve van hátra a nyugdíjig, de kilépése az írószövetségből veszélybe sodorta állását is. Romániában a szerkesztőknek, még a gyermeklapok szerkesztőinek is a kommunista párt tagjának, valamint írószövetségi tagnak kell lenniük, távolról sem azt várják tőlük, hogy épp e szervezetek ellen tiltakozzanak.

Állása veszélybe kerülése mellett Kányádi máris elvesztette lehetséges nyugdíjtöbbletét azzal, hogy kilépett a szövetségből. A normális nyugdíj olyan kicsi, hogy arra nem lehet a megélhetést alapozni. Maguk a bérek is alacsonyak, míg a szükségleti cikkek drágák, ha egyáltalán lehet kapni.

A költő felesége, Kányádi Magda évekig dolgozott együtt tucatnyi más kutatóval

a tízkötetesre tervezett Erdélyi szótörténeti táron. A munkát a 88 éves korában elhunyt Szabó T. Attila professzor vezette, aki eljutott az I betűig és négy kötet kiadását érhette meg.

A hatóságok megengedték, hogy Szabó T. haláláig dolgozhasson az egyetem magyar nyelvi tanszékének keretében, de nem siettek kinevezni utódját és senki nem hiszi, hogy ezt valaha is meg fogják tenni.

Kányádi Magda, mint sok más kollégája, évekig végezte a szótári munkát díjazás és mindenfajta juttatás nélkül. Megpróbálták megakadályozni művelődéstörténeti emlékeik elpusztítását, a történelmi nyelv elfelejtését és legalább lelassítani a Bukarestből irányított Erdély történetének újraírását, amelyből a magyarok már rendre hiányoznak...

Kányádihoz hasonlóan harcot folytat saját kultúrájáért a kolozsvári egyetem magyar nyelvtanára, Gyimesi Éva is, férjével együtt. Elmondta, hogy a család gondolkozott a dolgon és úgy döntött, hogy ottmaradnak, hogy szembeszálljanak az egységesített, örömtelen és lélek nélküli sötétséggel, amely elborítja Erdélyt.

A kolozsvári egyetem központi épületének homlokzata

Alább két álláspontot ismertetünk a romániai magyar kisebbségekre vonatkozóan.

Az egyik egy olyan román vélemény, amely gyűlölködés és előítéletek nélkül törekszik saját nemzete érdekeit szolgálni. Ez sajnálatos módon manapság kisebbségbe szorul.

A másik interjú Király Károllyal, a magyar kisebbség jogainak ismert erdélyi képviselőjével készült.

Úgy véljük, a két vélemény többségi állásponttá válása mindkét nép részéről lehetővé tenné a román-magyar viszony tartós rendezését. (a Szerk.)

A román nézőpont

Először is hadd kezdjem egy személyes vallomással. Tősgyökeres román vagyok, erdélyi és görög katolikus, családfám csodálatosan díszes. Egy ősöm a Latin Iskola[1] neves tudósai közé tartozott, egy másik, aki később született, arra kényszerült, hogy a memorandumírók[2] perével kapcsolatban különféle szenvedéseket éljen át. Egyik nagyapámnak számos zaklatásban volt része a Horthy-uralom négy éve alatt, mivel – megfigyelés alatt – Erdélyben élt ez idő tájt is, míg mások elhagyták az országot. Következésképp önök is láthatják, számos okom lehetne arra, hogy gyűlöljem a magyarokat.

Mindazonáltal túl erősen be vagyok oltva a gyűlölködés ellen, talán szintén egy apró családi esemény miatt, ami úgy száz évvel ezelőtt történt. Nagyapám egy csíki magyar lányba lett szerelmes, és ez a lány lett az én nagyanyám. Ezért beszélek tűrhetően magyarul, ezért maradtam teljesen haragtól, előfeltevésektől és előítéletektől mentes és ezért próbálom meg gyakran beleélni magam egy nem román bőrébe, ezért hallgatom meg a miénktől eltérő érveket, és ezért kényszerítem magam arra, hogy másképpen alkossak ítéleteket, mint ahogy az nálunk szokás.

Tisztában vagyok azzal, hogy helyzetem valamiféle kivétel. Ennek ellenére remélem, hogy nem én vagyok az egyetlen román, aki túltette magát azoknak az érzéseknek, tévítéleteknek és hagyományoknak egész rendszerén, amely meghatározza gondolkodásmódunkat ebben a kérdésben. Mi több, szilárd meggyőződésem, hogy a magyarkérdés, a román-magyar viszony, a magyar kisebbség helyzete és a mi attitűdjeink ezzel kapcsolatban napjainkban a románság létének nehézségeit testesítik meg.

Balszerencsémre véleményem ezzel a kérdéssel kapcsolatban nemcsak attól a tudati állapottól különbözik, amelyet Ceauşescu úr alakított ki az országban és próbál külföldön is elterjeszteni, hanem azoktól a véleményektől és érzésektől is, amelyek sok jóakaratú román gondolkodásmódját meghatározzák szerte a világon. Nézőpontom nem nyugszik erős hagyományon, nem élvez népszerűséget, sőt még őszinte, mélyen gyökerező érzéseket is sérthet. (...) Minden megfontolás amellett szól, hogy fel kell ismernünk annak sürgető szükségességét, hogy felülvizsgáljuk román attitűdünket és nemzetiségi politikánkat a magyarokkal, főképpen pedig a romániai magyarsággal szemben.

Mindannyian a terhes emlékek zűrzavarában élünk. Nincsenek idilli történeteink, amelyek kapcsán nosztalgiánk lehetne a magyar uralom iránt. Mikor ők uralkodtak, gőgösek és erőszakosak voltak. Ám sokkal jobban félek attól, hogy mit mondanak majd rólunk azoknak a magyaroknak a gyermekei, akik most a Bánátban, Erdélyben vagy a Kőrös mentén élnek. Még az 1867-et követő fél évszázadban is megvoltak saját kulturális szervezeteink, létezett az ASTRA[3], saját bankjaink és nemzeti alapon szervezett

egyesületeink, politikai pártjaink. Újságjaink és folyóirataink voltak, parlamenti képviselőink és a keleti ortodox egyház, illetve a görög katolikus egyház által fenntartott iskoláink, és nem kétséges, hogy nemzeti életünknek ezek az intézményei mennyire cenzúrázottak és elnyomottak voltak, az sem kétséges, hogy milyen gyakran alázott meg minket a buta és rövidlátó magyar hivatal, és az sem, mennyire erőteljes volt az elmagyarosítás politikája, mindazonáltal a Latin Iskola néhány fő művét Budapesten kiadták, Maniu a budapesti parlament képviselője volt és a nemzeti ébredést bátorító Slavici, Bariţiu, Goldiş, sőt még Goga írásait gyakran kinyomtatta a budapesti sajtó és ezek megjelenhettek a magyarok által uralt Erdélyben is.[4] Jól ismerem azokat az elnyomó intézkedéseket, amelyeket a magyar hatóságok foganatosítottak a román szellem kifejeződése ellen. Jól tudom, hogy a magyar arisztokrácia megvetett és megalázott minket. De tudok még valamit, ami csendben történt azokban az időkben: azt, hogy voltak felvilágosult magyarok, akik védtek minket még a képviselőházban is. Átéléssel és figyelmesen tanulmányoztam egy bizonyos Mocsáry Lajos[5] írásait, és boldog lennék, ha ma akadna egy román, aki olyan bátorságot tanúsítana az erdélyi magyar kisebbség védelmében, mint amilyet ez a született magyar mutatott, amikor a mi érdekeink és az igazságosság érdekében szólalt fel.

Tudnunk kellene, hogy még az észak-erdélyi Horthy-uralom idején is, Gyulafehérvár katolikus püspökének, Márton Áronnak volt lelki és szellemi bátorsága, hogy a kolozsvári Szent Mihály-templomban elnyomásunk ellen prédikáljon. Miért van akkor, hogy Ceauşescu Romániájában a teljes államapparátus és pártpropaganda azokat a tényeket sulykolja, amelyek gyűlöletre és bosszúra bujtogatnak? Az ortodox egyház is – melynek küldetése a szomszédok barátságának szolgálata – vajon miért a múlt fájdalmait és sérelmeit eleveníti fel azoknak a terjedelmes antológiáknak a kiadásával, amelyek a Vasgárda sajtójának magyarellenes írásait gyűjtik csokorba? Néha egyenesen az értelmetlen félrevezetés eszközével, mint pl. a csíkszeredai templommal kapcsolatban, amelyről azt állítják, hogy a magyarok rombolták le, holott valójában sohasem épült fel és nem szentelték fel. El sem tudom képzelni milyen román érdek kívánja, hogy napjainkban a nemzeti gyűlölködés lángja ilyen példa nélküli magasságokba csapjon. Milyen érdek alapján hamisítják meg és torzítják el az igazságot, állítják be a tényeket egyoldalúan és elfogultan, hangsúlyozzák és ismételgetik a végletekig azt, ami a szenvedélyeket szítja: a vak és ostoba gyűlölködést.

Véleményem szerint ezen dolgok egyike sem szolgálja a románság érdekeit, még közvetve sem, csupán Ceauşescu úr személyes érdekeit. Ceauşescu ravasz és álnok takitkát alkalmaz. Nagyon jól tudja, hogy a románok nemzeti érzésének erős magyarellenes hagyománya van. Azt is nagyon jól tudja, hogy akár csak egy magyar fenyegetésre, a magyarok Erdélyre támasztott igényére történő utalás nyomban képes népünk minden erejét mozgósítani. Valójában ez az egyetlen – és nem utolsó – jelszó, amely még képes bennünket mozgósítani. Nincsenek már semmiféle más eszközei, érvei. Következésképp számol ezzel az érzéssel, ezzel a reagálásunkkal, amely majdnem atavisztikus, és sikeresen tesz bennünket vakká. (...)

Ceauşescu személyes és családi hatalmának politikai és ideológiai alapja két nagyon megbízható pilléren nyugszik: a mi magyarellenes érzéseinken és a titkosrendőrségen.

A rezsim – és úgy látom sok jó szándékú román – örvendezik, mert úgy vélik, a kisebbségek hatékony asszimilációja a nemzet erejének forrása lehet. Mennyire tévednek! A bukaresti vezetés ha másból nem, a történelmi tapasztalatokból levonhatná a következtetéseket. Az elnyomás, a kikényszerített asszimiláció csak ellenállást szül, gyűlöletet, lázongást és bosszút; erősíti az elnyomottak nemzeti identitását. A nehézségek és a megpróbáltatások hatása alatt a kisebbségnek csupán hitvány söpredéke dezertál, ahogy ezt saját történelmünk is bebizonyította.

Ceauşescu úr egy újszerű, hivatalos sovinizmust alkotott. A románok támogatásának megnyerése céljából folyamatosan célozgat arra, hogy a magyarok igényt támasztanak Erdélyre, az ország egysége veszélyben van, és ezzel burkoltan arra utal, hogy a köztünk élő magyarság potenciálisan veszélyes tömeget jelent.

Annak érdekében pedig, hogy a felvilágosult és nyíltszívű románokat (akik nem felejtik el, milyen kedves volt számunkra az anyanyelv, a kultúra, az iskolák léte a magyar uralom nehéz időszakában) megóvja az igazságérzettől és a következtetéstől azt mondva: „Nézzétek, még ha a magyarok nem is jelentettek fenyegetést mostanáig, bizonyára azzá válnának, mivel kétségbe vonjuk nemzeti létüket." (Itt említem meg, hogy pártdokumentumaink „magyar nemzetiségű románokról" vagy még inkább „magyar anyanyelvű románokról" beszélnek.) Ceauşescu úr az egyenlőtlenségnek egy új magyarázatát adja, amely a történelmi elsőbbségen alapul!

És milyen jól sikerül neki elkábítani minket! Már majdnem készek vagyunk hinni az előbb érkezettek jogában, mialatt bolondot csinálunk magunkból a nyugati világ szemében, amely tanúja annak, hogyan árulnak el nálunk minden demokratikus elvet, hogyan gátolják megvalósításukat. Az állampolgárok osztályozása a „született" és az „idegen" kategóriával nevetségesnek és szégyenteljesnek tűnik minden olyan ország számára, amelyet a szabadság és egyenlőség elve alapján kormányoznak. Még zavaróbb a dolog, ha ezt egy olyan nemzettel kapcsolatban alkalmazzák, amely (még a „nagy" történész, Ilie Ceauşescu teóriái szerint is) nem kevesebb, mint 700 éve telepedett le ezen a területen.

A világ minden népe hajlamos a gőgre és hiúságra. Mi különösen jól általtjuk magunkat elsőbbségünk gondolatával, egy régi és nemes családfa ideáljával – szeretnénk hinni, hogy az egyenlőség, amelyet a „barbár és idegen magyarok" számára megadhatunk, nemzeti nagylelkűségünk csúcsa.

Még a Gyulafehérvári Határozatoknak a nemzetiségiek státusáról szóló kikötéseit is megsértjük (amely szándéka szerint a párizsi békeszerződés garanciája volt), ahogy most elfelejtjük minden 1918 előtti sérelmünket és igényünket – nem is szólva a demokrácia szent elveiről.

Tudom, hogy ezek a megjegyzések csak azok között a románok között találnak visszhangra, akik tudatában vannak valódi érdekeinknek, melyek nemzeti tudatunk jövőjére vonatkoznak és tudják, hogy Ceauşescu sovinizmusa veszélyeztet és leigáz minket; azok körében, akik felfogják, hogy az az ember, aki az országot vezeti, egész népünk jövőbeli létezését és egészségét fenyegető anyagi, szellemi és lelki válságot okoz; olyan ember, aki csupán mélységes megvetést érez van a román nép iránt, lerombolta kultúráját és egy szörnyű és erkölcstelen játszmába kezdett: azt az élményt nyújtja számunkra, hogy országunkban létezik egy népcsoport, amelyik még nálunk is elnyomottabb. Olyan mértékig manipulál minket sikerrel, hogy a felgyülemlett agresszió – őhelyette – a kisebbségek irányába terelődik.

Egy nyilvánvaló tény: egyre nehezebb a magyaroktól, németektől és más kisebbségektől teljes szívű odaadást kívánni egy olyan hivatalos ideológia iránt, amely napról napra

sovinisztább lesz. Ha a kisebbségiek hűsége és identitása csak a nemzeti érzés kárára fejeződhet ki, ha azt várjuk tőlük, hogy korlátozzák hazafias érzéseiket, mialatt arra kötelezzük őket, hogy azt kiáltsák: „Rúgjatok ki az országból, idegen, barbár, bűnöző vagyok!", akkor biztosan nincs esélyünk megnyerni őket a magunk számára. Ha egy magyar, szász, sváb vagy szláv – legyen bár ukrán, szerb, bolgár vagy más etnikumból származó – csak akkor számít hűséges és becsületes állampolgárnak, ha megtagadja nemzeti identitását, biztosan arra kényszerül, hogy valóban hűtlenné és az ország ellenségévé váljon.

Sajnos a román közvélemény sincs tisztában a kisebbségek mai helyzetével és sokan ezért helyeselhetik olyan jelenségek sorát, melyek valójában ellentétesek érdekeinkkel és a világ szemében népünkről és országunkról sötét képet festenek.

Valahányszor a nemzetközi sajtó megemlíti azt a tényt, hogy még a magyar többségű területekre is – mint amilyen például a székelyek[6] által lakott rész – olyan román hivatalnokokat helyeznek, akik még a nyelvet sem beszélik, valahányszor a nyugati sajtó tájékoztat a kisebbségi nyelvek oktatásának korlátozásairól a hivatalos román sajtó felháborodottan válaszol: „Rágalom! Revizionista propaganda! Magyarország Erdélyt akarja!". Sok román hiszi ma is, hogy ezek valóban rágalmak. Értelmetlenül ismételgetik: „Aki román kenyeret eszik, beszéljen románul". Nem vagyunk tisztában azzal, hogy a magyarok történelmi tévedését ismételjük meg, és ha a nemzetiségek helyzetét Romániában egy objektív és elfogulatlan fórum vizsgálná meg, hamarosan felfedeznénk, hogy Ceauşescu nemzetiségi politikája az, ami veszélyezteti az országot és annak területi integritását. (...)

A kommunista sajtó azt szokta mondani, hogy a sovinizmus a burzsoázia mérgezett fegyvere, elterelő manőver, amit a felsőbb osztályok a társadalmi nyugtalanság féken tartására használnak. Ma kétségkívül Ceauşescu sovinizmusa jelenti azt az elterelő manővert, amelynek egyetlen célja saját személyes hatalmának fenntartása. Isten óvjon bennünket a politikai rövidlátástól, attól, hogy minden igazságot homályosan lássunk és hazugságokkal áltassuk magunkat.

JEGYZETEK:

1 A Latin Iskola intellektuális és politikai gondolkodók XVIII-XIX. századi iskolája volt, amelynek fő törekvése a románok és nyelvük latin eredetének igazolása és a román nép emancipációjáért folytatott küzdelem volt Erdélyben.
2 A memorandum román hazafiak tiltakozása volt a magyar kormány nemzetiségi politikája ellen, amelyet I. Ferenc József osztrák császárhoz juttattak el. Szerzőit meghurcolták és bebörtönözték.
3 Az ASTRA az erdélyi románok kulturális szervezete volt a XIX. (és a XX.) században.
4 Vezető erdélyi román politikai és kulturális személyiségek a XIX-XX. században.
5 Mocsáry a XIX. század második felében élt magyar konzervatív politikus, aki újra és újra figyelmeztette a budapesti kormányzatot a nemzetiségi jogok megtagadásának veszélyességére.
6 Kb. 700 000, székely néven ismert magyar, akik Románia középső területén az ott élő lakosság túlnyomó többségét alkotják.

East European Reporter, Vol. 2. No. 3.

(A cikket teljes terjedelmében közöltük, a kipontozások nem tőlünk származnak. – a Szerk.)

„Harcolnunk kell"
Beszélő-beszélgetés Király Károllyal

– Milyennek látja a magyarok helyzetét Romániában?

Hadd tegyek először egy általános megállapítást. Jogunk van élni, jogunk van itt élni, jogunk van a nemzeti léthez. Lehet, hogy ördögök vagyunk, barbárok, akik betörtünk ide – amint mondják rólunk hivatalosan terjesztett könyvekben is. De bármilyen számítás szerint több mint ezer év óta élünk itt, és nem akarunk megszűnni, mint nemzet. Lehet, hogy az ezer év alatt – hiszen kétségtelenül domináló nemzet voltunk – elkövettünk minden hibát, amit uralkodó nemzetek elnyomó osztálytársadalmakban egyáltalán elkövethetnek. Azt hiszem ugyan, nem lehettünk olyan nagyon elnyomók, ha egyszer a magyarok által uralt Erdélyből, az itteni humanista egyetemi kultúrából, s nem a Kárpátokon túli románlakta területekről indult el a romanitás, a római kultúrával rokon románság nemzeti eszméje. Lehet, hogy szörnyetegek voltunk, habár szerintem kicsi szörnyetegek voltunk. De akármik voltunk, most nem vagyunk azok.

Nem akarunk uralkodni, de kisebbségi sorban sem akarunk élni. Kisebbség ugyan vagyunk, számszerűen, de Európa legnagyobb nemzeti kisebbsége. Két és fél millióan vagyunk, s már csupán ezért is: nemzet. Mi vagyunk a romániai, erdélyi magyar nemzet. Minden más nemzetével, nemzetiségével ennek a területnek testvériségére törekszünk, s elfogadjuk őket olyannak, amilyenek. De nem tűrhetjük, hogy meg akarjanak szüntetni bennünket, mint nemzetet...

– Lát-e ilyen célkitűzést a román kormány politikájában?

Hadd hívjam fel a figyelmüket a hivatalos szóhasználatban bekövetkezett változásra. A legutóbbi időkig együtt élő nemzetiségekről, tehát románokról és magyarokról és németekről és ukránokról és szerbekről és zsidókról volt szó. A nemzetiség szó a nemzet helyett arra szolgált ugyan, hogy kisebbségi voltunkat hangsúlyozza, de legalább magyarként voltunk jelen a hivatalos fogalmakban. Két éve ez az „együtt élő nemzetiségek" kifejezés eltűnt, s helyette elnöki beszédektől mindennapi újságcikkekig már csakis „különböző ajkú románság, román nemzet", sőt „magyarul, németül stb. beszélő románok" – ilyen kifejezések használatosak. Hangsúlyozom, hogy itt a románságot már nem úgy értik, hogy „romániai", hanem úgy, hogy etnikailag román. Bármennyire fából vaskarika is az etnikailag román nem román fogalma, mégis ezt használják, s nem a „romániai állampolgár" fogalmát. Ez a változás a szándékokról, az elrománosítás szándékáról tudósít.

Ez a szándék persze régebbi és régebb óta is érvényesül, mint a beismerő szóhasználat. Tulajdonképpen jelen volt minden korábbi román kormányzatban is. Csakhogy mint Csoóri Sándor írta a Duray Miklós könyvéhez írt előszavában, a nemzeti elnyomás ott a leghatásosabb, ahol a kormányzatnak totális hatalma van.

– A szóhasználaton kívül mivel tudná még érzékeltetni a nemzeti elnyomást?

Nem akarom sorolni az elrettentő adatok tömegét. Csak egy-két jelzést adnék, olyanokat, amelyek önmagukban véve is megmutatják, milyen rossz a helyzet, mennyire előrehaladott a kiszorítás, beolvasztás, a kulturális és nemzeti jogoktól való megfosztás, a megfélemlítés politikája.

A politikai és társadalmi intézményekben a magyarok valóságos számarányuk töredékével vannak képviselve, s a mostani rossz arány folytonos romlás eredménye. A magyarok által legsűrűbben, tehát többségileg lakott közigazgatási egységek egyikében sem megy sem a közép-, sem a felső vezetésen belüli arányuk 20% fölé.

Ugyanez vonatkozik a képzettséget kívánó és diplomás foglalkozásokra is.

Mindkét esetben az alacsony arány egy tudatosan szelektív, nemzeti diszkrimináción alapuló foglalkoztatási politika eredménye, még akkor is, ha ezt nyilvánosan nem hirdették meg valamilyen „magyartörvény" formájában.

Egyáltalán, tudatos intézkedések sorozatával törekszenek arra, hogy az erdélyi magyarságot megfosszák értelmiségétől, hogy nemzeti értelmiség nélküli etnikummá változtassák. A két fő módszer egyike, hogy a Magyarországra és máshová történő kivándorlást kivételezően segítik és egyenesen erőltetik bizonyos értelmiségi kulcsemberek esetében. A másik, hosszú távon veszedelmesebb módszer: a nemzeti nyelvű iskoláztatás megszüntetése. Igen, gyakorlatilag már erről van szó.

Kérem, értsenek a következő összefoglaló adatokból.

Mint talán tudják, a magyar egyetemeket, majd egyáltalán a magyar nyelvű oktatást már régebben, a hetvenes években megszüntették, gyakorlatilag megszüntetve ezzel a magyar nyelvű alsó- és középfokú képzés magasabb perspektíváját. De tíz év óta ezen a két alsóbb szinten is ötévenként megfeleződött a magyar nyelven tanulók száma – hivatalos adatok szerint is.

Tíz éve az általános (elemi) iskolások 13-14%-a tanult magyar tannyelvű iskolában Erdélyben; öt éve 7-8%-a, ma a számuk messze 5% alatt lehet. A hivatalosan magyar nyelvű gimnáziumi (líceumi és szaklíceumi) tanulók száma tíz éve 30 000 körül volt; öt éve 15 ezer körül; ma 7-8 ezer körül lehet.

A mára vonatkozó adatokban azért vagyok bizonytalan, mert a más ajkú román új koncepciójának megfelelően a nemzetiségi adatokat ma már külön nem is teszik közzé, csak következtetni lehet rájuk.

De ha közzétennék is, a számszerű romlásnál is ijesztőbb az, ami a statisztikákból nem derül ki: a „magyar tannyelvű iskola" fogalma teljesen megváltozott, valójában a visszájára fordult.

Első lépésként tíz évvel ezelőtt elkezdték felszámolni a magyar iskolákat, amelyekben csak a kötelező román nyelv és irodalom oktatása folyt románul. Ezek helyett mára minden szinten, a legalsó szinten is, vegyes iskolákat vezettek be, magyar osztályokkal.

Látszólag csak annyi változás ment végbe, hogy különiskolák helyett különosztályokban szerveződik a magyar nyelvű oktatás. Valójában az átszervezés örve alatt teljes jogfosztás történt. Ugyanis a magyar tannyelvű osztály fogalma már nem magyar nyelvű általános és szakképzést jelent az általános iskolákban és a líceumokban, hanem csak annyit, hogy egyáltalán tanítanak ott magyart is, s esetleg nem többet, mint a magyar nyelvet és irodalmat – minden mást románul.

Nem vontak vissza alkotmányos előírásokat, nem töröltek nemzetközi egyezményeket. Titokban, adminisztratív úton jutottak el ide. A legtöbb korlátozást például a magyar nyelvű tanerő hiányával indokolták. A hiányt azonban mesterségesen és büntető szankciókkal idézték elő. A végzős magyar diplomásokat, szaktanárokat, orvosokat, tudósokat Erdélyen kívül vagy román nyelvű területen helyezik el. Ha a kinevezést nem fogadják el, nem juthatnak szakmabeli álláshoz, s a tandíjat vissza kell fizetniük. A legutóbbi időben

ezt a politikát alkalmazni kezdték a magyar irodalom és nyelv oktatóira, a magyar szakosokra is, ha van másik szakjuk is; a legtöbbjüknek van. Ezzel a kör bezárul.

Kiragadtam a diszkriminációk sokaságából a tanügyieket. Itt minden napra jut valami megalázás, ha más nem, jelképes. Például, épp a héten vették le az iskolákon belül is a magyar nyelvű feliratokat, igazgatói névtábláktól a faliújságokig és hivatalos jelszavakig. De főleg azért hangsúlyoztam a tanügyet, mert ezek az adatok egymagukban is megmutatják: a magyar nemzet napjai Erdélyben meg vannak számlálva, ha ez így megy tovább.

– Mit vár tehát a jövőtől?

Választanunk kell, és választásunk nem lehet kétséges. Harcolnunk kell. Mert az alternatíva az: elolvad-e, legalábbis megszűnik-e nemzeti létében az erdélyi magyarság néhány nemzedéken belül, vagy harcolni fog nemzeti létéért. Csak akkor marad meg, ha küzd. Bebizonyosodott, hogy már nincs mire várakoznunk, és csak magunkra számíthatunk.

– Ön sokáig dolgozott a hatalmi apparátusban.

1972-ben lemondtam a Politikai Bizottság póttagságáról. Addig, nem titok, szorosan együttműködtem a Román Kommunista Párt legfelső vezetésével, benn voltam szinte minden bukaresti központi apparátusban. Jó viszonyban voltam Ceaușescuval és családjával. Mi több, jó véleménnyel voltam róla, igaz, akkoriban még... más volt, mint ma. Azt hiszem, ő is kedvelt engem. Lemondásomat az erdélyi magyar értelmiség legjobbjai is értetlenül fogadták. Ma már megértik, hogy én akkor kerültem először választ elé. Vagy együtt megyek tovább azokkal, akik azt akarják, hogy bábjuk legyek, a saját fajom elleni politikájuk végrehajtója. Akkor maradok fent és jól élek. Vagy kilépek ebből az erkölcstelen szerepből, és akkor lefelé megyek. Én lefelé mentem.

– Volt-e módja megismerni Ceaușescu nézeteit a nemzeti kérdésről?

1971-ben egy politikai bizottsági ülés után behívott magához: „Királ, jöjjön hozzám!" Négyszemközt kérdezte: „Mi újság?" „Baj van" – mondtam. „A megyémbeli magyarok nyugtalanok, és én nem tudom megnyugtatni őket, mert igazuk van." S elővettem az adatokat és elmondtam mindazt, ami alig lehetett véletlen hiba. Ceaușescu véleményéről annyit tudok, amennyit ekkor mondott: felemelte a telefont, a miniszterelnök-helyettest hívta, s azt mondta: „Itt van nálam Királ, súlyos problémákról számol be, két hónapon belül jelentést kérek a nemzetiségi politikáról és arról, hogy kell jóvá tenni, amit elrontottak."

Énnekem nem volt okom kételkedni a jóindulatában. Megszerveztem, hogy a miniszterelnök-helyettes bőséges anyagot kapjon. Annyi történt, hogy Ceaușescu később egy beszédében hibákról is említést tett, konkrétumok nélkül, és javulást ígért. Nos, semmi sem javult, sem akkoriban, sem azóta. Ellenkezőleg, csak következetes romlást tapasztalhattunk.

– A világsajtóban feltételezések keringenek Ceaușescu hanyatló egészségi állapotáról és vezetési stílusának növekvő voluntarizmusáról. Hogyan látja őt ma?

Tíz év óta nem találkoztam vele, így erről nem nyilváníthatok véleményt. Egyet azonban tudok. Romániában a helyzet veszedelmesen rossz. Nehéz mélyebbre jutni a mai helyzetnél. Tökéletesen irracionális az iparosítási politika, tejesen felborult a gazdaság egyensúlya, a lakosság nyomorog és terrorizálják. Valódi sztálinizmus van Romániában, a legsúlyosabb fajtából, s a feszültségek egyre elviselhetetlenebbül halmozódnak. Az 1956-os magyarországi forradalom előtti időhöz hasonlítható csupán a sztálinizmus

mélysége és a feszültség. Tessék, most használom először nyilvánosan ezt a kifejezést: az 1956-os forradalom. S nemcsak mert annak tartom. Hanem mert a feszültségek felhalmozódása nálunk is robbanással fenyeget.

– Az 1956-os forradalmat nemcsak a sztálinizmus előzte meg, hanem a XX. szovjet pártkongresszussal kezdődő olvadás is. Lát-e hasonló folyamatot a mai Romániában?

A felszín mögé kell látni. Ma már megveti a hivatalos propagandát az átlagromán is, és rendszeresen hallgatja a Szabad Európa Rádiót. Öt évvel ezelőtt ez még csak a magyarokra volt jellemző.

De itt fontos figyelmeztetéssel élek. A kárpátontúli románok mind gyakrabban mondják nekünk, magyaroknak: miért nem kezditek ti? Nekünk nincsenek, nektek vannak forradalmi hagyományaitok: 1848, 1919, 1956. Tanácsolom minden magyarnak, utasítsa el, hogy mi kaparjuk ki a gesztenyét az ország számára. A helyes országos politika kialakítása nem a nemzeti kisebbség feladata, hanem a többségé. A magyarság elleni uszításra és brutális fellépésre használnának fel minden olyan kísérletet, amelyben az ilyen provokációknak engednénk. Igyekeznének helyes követeléseket magyar ármánykodásnak feltüntetni. Nekünk, s éppen abban a helyzetben, amelyben ma az ország van, az a kötelességünk, hogy békés, de határozott módon fellépjünk a saját jogainkért.

– Más magyarokkal találkozván, kivételesnek tűnik az ön tettrekészsége. Hogyan lehetséges küzdelemre gondolni, amikor az erdélyi magyarok arról panaszkodnak: egymással beszélni is alig mernek, nemhogy a jogaikért kiállni? Mire alapozza optimizmusát?

Arra, hogy nincs más választás. Ha nem küzdünk magunkért, akkor valójában elvesztünk. De arra is, hogy bízom az emberi jogok érvényesülésében, a testvériségben, a józan emberi észben.

Én minden csalódás ellenére még mindig hiszek ifjúkorom eszméiben. 14 és fél éves koromban léptem be a Román Kommunista Párt ifjúsági szervezetébe. Akkoriban, Gróza Péter alatt, az ő ígéreteiben bízva, közelinek éreztük az eltűnő határok Mitteleurópáját, a nemzetiségek boldog együttműködését. Angyalkák röpdöstek körülöttünk. Ma azt mondják, hogy a magyarok és a zsidók, akik akkoriban épp ebben az ígéretben bízva építették olyan lelkesen a RKP hatalmát, csak befurakodtak a román pártba, hogy ott megszerezzék az irányítást.

Tiszteltem a magyarul is folyékonyan beszélő Gróza Pétert, s jó viszony emlékét ápolom fiával, Octavian Grozával és lányával, Mia Grozával is. Sajnos, de annak alapján, amit azóta tapasztaltunk, azt kell mondanom, hogy a testvériség ígéretével szándékosan félrevezettek bennünket.

– Gróza Péter is?

Ő is.

– Amerikában mind többen vitatják, helyes-e Romániának továbbra is megadni a „Legnagyobb kereskedelmi kedvezményt", a „Most Favored Nation's Status"-t? Mi a véleménye erről a kérdésről?

A nyolcvanas években két ízben volt alkalmam hivatalosan is nyilatkozni erről amerikai politikai tényezők előtt. Megkérdezett az amerikai kongresszus küldöttsége, és ugyanezt kérdezte tőlem később az amerikai nagykövet is. A válaszom mindkét esetben az volt: igen, minden emberi jogi és kisebbségi jogsértés ellenére meg kell adni a kedvezményt. Azzal érveltem, hogy ami jó az országnak, az javára válik a népnek is; minél több jut az országnak, az államnak, annál több jut a népnek.

Nos, ki kell jelentenem, hogy ez az összefüggés nem áll fenn többé. A mai Romániában már semmi sem jut a népnek, sem így, sem úgy. Hiába kereskedhet kedvezményesen az állam, már képtelen rá, hogy akár az ország gazdaságát megerősítse, akár a nép elnyomorodását megállítsa. Ilyen körülmények között fontos jelzés lehet arra, hogy változásokra van szükség, ha ezt a semmin sem segítő besorolást, amelyre emberi jogi politikájával már régen nem szolgál rá a román kormány, megvonnák ettől a kormánytól.

– Ön szerint megtesz-e minden tőle telhetőt a magyar kormány a romániai magyar kisebbség ügyében?

Természetesen nem, de ne intézzük el ilyen röviden ezt a bonyolult kérdést. Az is tanulságos, hogy miért nem.

Önök szerint miért nem cselekszik az itteni németek ügyében az NDK? Amelynek pedig nincs közös határa Romániával? Azt hiszik, azért, mert számukra elvégzi a munkát az NSZK? Tévedés, akkor sem tennének sokat, ha nem volna NSZK, éspedig ugyanazért nem, amiért Románia nem tesz semmit a Szovjetunióban lévő románok ügyében. Mert ezzel magyarok, németek, románok egyaránt a Szovjetunió nemzetiségi politikájára, a litvánok, lettek, észtek, ukránok, muzulmánok helyzetére és – végső soron – a maguk helyzetére emlékeztetnének. Mert a Szovjetunió nem szeretné, ha a baráti országok egymást bírálnák olyan politika miatt, amelyre a legkirívóbb példa a balti országok helyzete.

Persze ahhoz a teljes csöndhöz képest, amit a románok produkálnak a szovjetunióbeli románság és egyáltalán Besszarábia ügyében, a magyar kormány szinte tevékenynek tűnik a magyar ügyekben. Néha segít egyes személyeken és célzásokat enged át a sajtóban a sorok között. De a románok teljes hallgatásának különleges oka is van, amivel valahogyan elfelejtenek büszkélkedni a hazafias román politikusok. Tudni kell, hogy a Szovjetunióban élő románok egy részét, a többséget elnevezték moldovánnak, a többieket, az ukrajnaiakat meghagyták román kisebbség néven, de – például – mindegyiküket arra kényszerítették, hogy cirill betűkkel írjanak. Nos, mindez nem számít, mert üzletről van szó. Egymillió román eloroszosodik Besszarábiában, de Ceauşescu hallgat erről a veszteségről, és akkor hatmillió románt nyer – mert beleértődik ebbe a hatmillióba az erdélyi magyar és német is -, hatmillió románt nyer Erdéllyel.

– Ön szerint tehát többet tenni nem is állna módjában a magyar kormánynak?

Az előbbiekből csak az következik, hogy megértem a magyar kormány politikáját, de az nem, hogy elfogadom. Nincs tehetetlenségre kárhoztatva. Hadd nyilvánítsam ki egyetértésemet mindazokkal, akik bírálóan sürgetik a nyíltabb kiállást és a hatásosabb védelmet a magyar kormánytól és társadalomtól: Csoórival, Csurkával, Rajkékkal.

Ám nekik sem kell túlfeszíteniük a húrt. Nem mintha nem volna igazuk, amikor erőteljesebb fellépést sürgetnek, hanem mert a legtevékenyebb magyar kormány sem bírhat döntő befolyással a mi helyzetünkre. Ahogyan az amerikai, nyugati megítélésen sem múlik a dolog, ha fontos is. Hogy mi lesz velünk, az itt, ebben az országban dől el, s rajtunk magyarokon, németeken és románokon múlik. Ha mi nem állunk ki magunkért, senki sem segíthet rajtunk.

Az előbb a demokratikus ellenzékről, az írókról esett szó. Nekik sem kellene belenyugodniuk, hogy mi csak hallgatjuk a híreket, de nem alakítjuk. Nem futok senki után, s nem volna értelme, hogy utólag szaporítsam az aláírások számát valamely dokumentumon. De kijelentem, hogy amennyiben megkerestek volna, aláírtam volna az 1956-os forradalom évfordulójára kiadott nemzetközi nyilatkozatot, mert egyetértek vele.

Ahogyan szolidáris vagyok a Charta 77-tel, a lengyel Szolidaritás szakszervezettel és rokonszenvvel figyeltem a romániai szabad szakszervezetek megalapítására tett kísérletet is.

Amikor Szőcs Géza és Dorin Tudoran elhozták hozzám a felhívásukat, amelyben azt javasolják, hogy az ENSZ-nek legyen a világ nemzeti kisebbségeivel törődő külön szervezete is, még egyetlen aláírás sem volt rajta. Maguk a szerzők is csak utánam írták alá. A javaslatot továbbra is kiválónak tartom, s csak remélem, hogy Tudoran Amerikában, Szőcs Géza Németországban sokat tud majd tenni érte. Én itt vagyok Vásárhelyen, és aki jó s fontos ügyben keres, megtalál: nem vagyunk a világ végén.

– Hogyan él, mi a munkája?

1978-as memorandumom után, amelyet a nemzeti kérdésben intéztem az RKP Központi Bizottságához, egy időre kényszerlakhelyet jelöltek ki számomra. De jó munkám ott is volt, gazdasági vezetőként hatezer embert irányítottam. Most is vezető vagyok, a Marosvásárhelyi Konzervgyár igazgatója, ezerötszáz embert irányítok. Hatvan százalékuk magyar. Egyébként feleségem német, s gyermekünk, Király Ingrid német nyelvűnek számító osztályba jár, és külön magyarórákra iskolán kívül.

– Mivel magyarázza, hogy bíráló állásfoglalásai ellenére vezető maradhatott?

Talán az eredményeimmel. Nem hinném, hogy Romániában sok vállalat teljesítené a tervét 120 százalékra. Én nagyon sokat exportálok, s ez fontos dolog a mai Romániában, túlságosan is az. De azért nem mondanám, hogy a munkámban nem akadályoznak. Mondok példát is, de nem pontosat, mert én törvénytisztelő állampolgár vagyok, és a termelési tervek is államtitkok nálunk. Decemberben ötszáz tonna fölött kellene húskonzervet szállítanom. A mai napig, s írunk december tizenkettedikét, egyetlen gramm húst sem kaptam.

De ha már a törvénytiszteletnél tartunk, hadd figyelmeztessem magukat, jelentést fogok írni arról, hogy magukkal beszélgettem itt teke után, bor mellett. Ugyanis erre kötelez a törvény.

– Megkérhetnénk egy szívességre, hogy csak vasárnap múltán tegye meg törvénytisztelő jelentését?

Ha akarnám, sem tudnám előbb, hiszen a hét végén nem működik a posta.

– Köszönjük a beszélgetést.

H[*araszti*]. M[*iklós*].

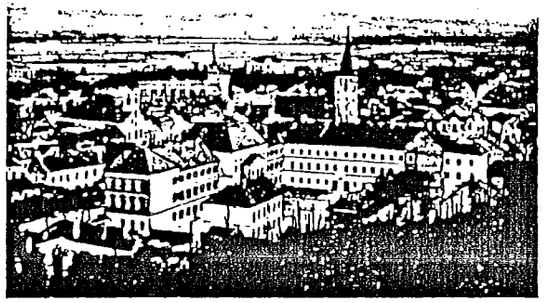

A nagyenyedi Bethlen-kollégium

Pro memoria

1940 Erdély
– Bibó István kézirattöredéke –

Bibó István alábbi cikktöredéke az MTAK kézirattárában található az MS 5111/17. számon.

Keletkezéséről a szerző megjegyzése igazít el: „Szombathfalvy kérte – a Társadalomtudomány számára, de nem fejeztem be. 1941". Ezt jóval később írhatta Bibó a kézirat első lapjaira, amiről nemcsak a dátum utáni kérdőjel árulkodik, hanem a keltezés elírása is. A Társadalomtudomány körkérdése (Az erdélyi unió problémája címmel) ugyanis már az 1940 novemberdecemberi számban megjelent, a következő szerkesztői bevezetővel: „Megkérdeztük az erdélyi kérdés néhány ismerőjétől, miben látják a visszacsatolt Észak-Erdély szerencsés és gyors összeforrásának feltételeit és nehézségeit. A válaszokat itt közöljük azzal, hogy a kérdést még napirenden tartjuk." Szombathfalvy tehát már 1940 szeptember-októberében felkérhette Bibót a cikk megírására; hogy mikor látott munkához és miért hagyta abba: nem tudjuk. A kézirattárban összegyűjtött Bibó-levelezésben nem bukkantam további eligazító nyomra a cikk sorsát illetően.

A második bécsi döntés után sorra láttak napvilágot a hasonló fejtegetések a kolozsvári Hitel, a Magyar Szemle, a Kelet Népe és a Nyugat hasábjain. Közel fél évszázad távolából is csak sajnálhatjuk, hogy Bibó cikke végül nem jelent meg. Mert bár akadtak mások is, akik óva intettek az erdélyi állapotok legendává emelésétől – olyan élesen, mint ő, senki nem figyelmeztet: az uralkodó elit és a középosztály Erdéllyel példálózva próbálja elfogadtatni uralmának alapelvét, a születésrendi „kiválasztódás" gondolatát. Mint ahogy szinte egyedül az ő hangja hallatszott volna ki a kórusból a másik veszély elkerülésének demokratikus megoldására: „a magyarországi közszellem Erdélybe került képviselői igyekeznek majd ott is bevezetni a megkülönböztetési igényeknek és a túlhangsúlyozott pozíciótartásnak azokat a formáit, amelyeket a társadalmi élet diszharmóniája nálunk kitermelt... Ennek ellensúlyául mindenesetre kívánatos, hogy Erdély igazgatásában minden vonalon minél inkább érvényesüljön az önkormányzat elve..."

Ám nem mehetünk el a ránk maradt fejtegetés egy hiányossága mellett: Bibó nem foglalkozik azzal a ténnyel, hogy Erdélyben románok is élnek. Igaz, cikkét félbehagyta, tehát nem zárhatjuk ki, hogy a későbbiekben érintette volna a magyar-román együttélés problémáit – hiszen a nemzetalakulás és a területi-etnikai elhatárolódás demokratikus elvei diákkorától élete végéig foglalkoztatták.

Ami gondolatmenetéből fennmaradt, ebben a formájában is kereknek tekinthető. A kihúzott s most függelékként közölt szövegrészletek arra engednek következtetni: Bibó történeti adalékokkal egészítette volna ki cikkét.

Szilágyi Sándor

A csonka ország és a visszatért erdélyi és keleti országrészek lelki összeforradásának kérdéséhez egyetlen szempontból tudok hozzászólni: a társadalmi közszellem összeforradásának szempontjából. Itt sem annyira azokra a különbségekre gondolok, melyek az erdélyi részek húszéves kisebbségi sorsa folytán kialakultak, hanem inkább arra

a különbségre, amely a történelmi Erdély és a szűkebb értelemben vett Magyarország társadalmi közszellemében régtől fogva fennállott s az utolsó húsz esztendő fejlődése folytán még határozottabbá vált.

Erdély magyar társadalma s a szűkebb értelemben vett Magyarország társadalma megegyeznek abban, hogy mind a kettő alapjában ma is születésrendi alapokon nyugvó, múltból származott helyzeteket megrögzítő, hierarchikus társadalom. Különböznek viszont abban, hogy az erdélyi társadalmi hierarchia funkcionál, a magyarországi pedig nem. Funkcionálás alatt azt értem, hogy az erdélyi társadalomban szilárdan kialakult értékrend szabja meg, hogy ki hová tartozik, ki honnan hová és hogyan emelkedhetik, kit milyen teljes vagy relatív méltóság illet meg, ki mivel tartozik a maga rendjének, a felette állóknak, s az alatta lévőknek, mik az érintkezés módjai és alkalmai, különösen pedig milyen közösségi szerepek és feladatok azok, melyeket a vezetőrétegeknek vállalniuk kell. Ez az értékrend nemcsak határozott, hanem emberséges és viselhető is: akármilyen szorosan is élnek benne sokan, ad valamiféle méltóságot mindenkinek és ad lehetőséget a mozgásra és a változásra. Benne a társadalmilag felemelkedett ember zavarodottság nélkül vállalja a régi és zavarodottság nélkül viseli az új státusát. A társadalmi hierarchia szilárd értékrendjéhez hozzátartozik egy szilárd erkölcsi közmegegyezés is, mely ennek az értékrendnek a szabályait ismeri, helyesli, követi és mindenkibe beleneveli.[1]

Ilyen társadalmi egyensúlyt a rendi világ virágkorában különböző szerencsés körülmények összetalálkozása (erős vallásos vagy morális élményeken átment vezetőréteg, korán befolyáshoz jutott középosztály vagy értelmiség, nagyszámú szabad vagy kiváltságos parasztság stb.) hozhat létre, amire Anglia és más északi országok mutatják a legismertebb példát. A társadalmi egyenlősödésnek a XVIII. század végén elindult s azóta liberalizmuson, demokrácián, kommunizmuson és fasizmuson keresztül egyaránt érvényesülő követelménye természetesen ezekkel a társadalmakkal szemben is megjelenik, azonban a folyamatot nem sietteti a régi értékrend csődje, hanem a lassan nivellálódó társadalom még sokáig támaszkodhat a társadalmi szereposztásnak a rendi társadalom idejében kialakult megoldásaira.[2]

Sokszor hallottuk, hogy Erdélyben a húszéves kisebbségi sors alatt megszűntek a társadalmi különbségek, mert úrnak, parasztnak, munkásnak egy asztalnál kellett meghánynia-vetnie a végveszélyben lévő magyar élet problémáit. Ez a megállapítás így félrevezető. Ádáz társadalmi harcok az erdélyi magyar társadalomban a háború előtt sem voltak, viszont a társadalmi különbségek, a társadalom hierarchikus jellege nem szűnt meg a kisebbségi sors idején sem. Erdélyben uraknak és parasztoknak azelőtt is megvoltak a maguk alkalmai, amikor egy asztalnál ülhettek és kellett ülniük: nem azért, mintha nem lettek volna közöttük társadalmi különbségek, hanem azért, mert megszabott rendje volt közöttük az együtt ülésnek. Ez a rend a kisebbségi sorban sem szűnt meg, csak gazdagabb lett, összébb hozta, megőrizte őket s emberibb és közvetlenebb formákat vett fel; sőt reményt mutatott arra is, hogy keretein belül megindul a társadalmi különbségek teljes megszűnésének békés és fokozatos folyamata is.

A szűkebb értelemben vett Magyarországra mindennek ellenkezője áll. Társadalma mindenekfelett azért rendi jellegű, mert egyrészt gondosan őrzött, másrészt élesen vitatott helyzeti egyenlőtlenségekkel és megkülönböztetési igényekkel teljes. Az a konvenció, mely kinek-kinek a helyét megszabja, minden, csak nem szilárd, s így a társadalom élete a nem teljesült vagy hiányosan teljesült felemelkedési igényeknek kétségbeesett, óriási

energiapazarlással járó és ezer keserűséggel teli versenyéből áll. Hiányos vagy nem érvényesül az az értékrend, mely mindenekelőtt a vezetőrétegekhez tartozók számára szigorúan és kikerülhetetlenül előírná a közösségi szerepviselés kötelezettségeit. Mivel a társadalom nagyobb része bizonytalanul áll a maga helyén, emberi méltóságtudata zavarodott és felülről könnyen megingatható, de ugyanakkor, sőt éppen ezért komoly önkéntes közösségi fegyelemre alig kapható. Az egész társadalmon látszik, hogy nem önmagába zárt közösség belső egyensúlyán nyugszik, hanem századokon keresztül egy külföldön székelő kormányhatalom s egy megosztott lelkületű vezetőréteg hatalmi vetekedéséből alakult ki.[3]

Ez az önmagában is diszharmonikus társadalom ma válságát éli. A mind ingerültebben érvényesített vezetési igények mellett a vezetés közkeletű jelszavai mindinkább eltávolodnak a jól rendezett arisztokratikus társadalom angol példára hivatkozó, sokáig előtérben volt ideáljától: mind több ponton kiderül a vezetőrétegek morális teherbíró képességének az elégtelensége, és mind több ponton érezhető a vezetőrétegek lelkiismeretének megrendülése vagy legalábbis a megbizonytalanodása. A XX. század problémái egy ilyen diszharmonikus társadalom számára azt a kényszerűséget jelentik, hogy nem támaszkodhat letűnő rendjének még jól funkcionáló szereposztásaira, hanem kénytelen alapvető megoldások létrehozását kínlódni mindazokban a társadalmi kérdésekben, melyeket kora felvet. Nincs ugyan ma Magyarországon olyan töretlen önbizalmú és politikai erejű réteg, mely önmagában ezeknek a megoldásoknak az ígéretét hordozná, de mégsem lehetetlen, hogy az idők követelményeinek a súlya alatt és a vezetőrétegek lelkiismereti válságának az ereje folytán ezek a megoldások megérnek. Ez az a lehetőség, mely – szemben Erdély társadalmi rendjének aránylagos egyensúlyával – a szűkebb értelemben vett Magyarország diszharmonikus életű társadalmát minden zajos tévútja és hangtalan zsákutcája mellett is reménységtől és jövőtől terhessé teszi.

Ilyen szemléletben világossá válik, hogy a két társadalom szerencsés és gyors összeforradásának első feltétele, hogy le merjünk mondani a teljes összeforradásról, és mindenekelőtt arra ügyeljünk, hogy a kétféle társadalmi közszellem ne hasson olyan módon egymásra, mely mind a kettő számára kárt és zavart jelent.

Ebben a vonatkozásban két irányban is fenyeget veszedelem. Erdély magyarságát fenyegeti az a veszedelem, hogy a magyar társadalom diszharmóniájának és válságának a tünetei az ő társadalmában is megjelennek. Mindenekelőtt valószínű, hogy az erdélyi vezetőrétegek anyagi megerősödése gyorsabb ütemben fog megindulni, mint az erdélyi magyar tömegeké. Valószínű, hogy ez a megerősödés nem annyira független gazdasági egzisztenciák kialakulása, mint inkább hivatali pozíciók és állami vagy államilag támogatott vállalatokban való részvétel útján fog megindulni, tehát olyan formák között, melyek megengedik az eddig szorosan összekapcsolódott közösség életéből való eltávolodást. Fenyeget az is, hogy a magyarországi közszellem Erdélybe került képviselői igyekeznek majd ott is bevezetni a megkülönböztetési igényeknek és a túlhangsúlyozott pozíciótartásnak azokat a formáit, melyeket a társadalmi élet diszharmóniája nálunk kiemelt. Mindezek együtthatásaképpen fenyeget az, hogy Erdély társadalmi közszellemének egysége és egyensúlya megbomlik. Ennek ellensúlyául mindenesetre kívánatos, hogy Erdély igazgatásában minden vonalon minél inkább érvényesüljön az önkormányzat elve. Végsőleg azonban mindenekelőtt az erdélyi társadalmon múlik, hogy közszellemének szerencsés fejlődési vonalát meg tudja-e őrizni vagy sem.

A másik veszedelem az erdélyi példa magyarországi mintául vételéből származik. Magyarországon nem új dolog a vezetői szerepét kötelességtudattal teljesítő történelmi osztályok és a vezetésnek készségesen és nyíltszívűen engedelmeskedő nép társadalmi egyensúlyának arisztokratikus eszménye. Mind Tisza István kora, mind a háború utáni ún. konszolidáció szívesen hivatkozott erre az eszményre, és személyileg is erősen támaszkodott erdélyiekre. Az eredmény – a diszharmónia elmélyülése – mély szomorúsággal töltheti el mindazokat, akik ezt az eszményt jóhiszeműen vallották. Könnyű ugyanis egy vezetőréteget arra indítani, hogy helyzetét nagyobb öntudattal fogja fel és lehetőségeit nagyobb erővel érvényesítse: ehhez elég a felbátorítás. De nehéz ugyanezt a réteget szigorú kötelességek és szerepek vállalására indítani akkor, mikor erre kényszerítve nincs, alig is kényszeríthető és semmi ilyet belé nem neveltek. Egy teljesítőképes rendi szereposztásban el lehet élni a rendi világ letűnte után is, de reménytelen és káros próbálkozás ilyen társadalom létezésének fikcióját hirdetni ma ott, ahol az már nincs meg vagy rosszul működik, s ahol azok a születési kategóriák, melyekre támaszkodhatnék, hitelüket vesztették. Az erdélyiekre, mindenekelőtt az erdélyi értelmiségre hárul az a feladat, hogy magukról ezen a téren kártékony legendákat költeni ne engedjenek; miránk pedig az, hogy ne társadalmi hierarchia igazolását keressük Erdélyben, hanem az erdélyi társadalmi közszellem morális tényezőit próbáljuk belenevelni abba a nem születésrendi alapokon kialakítandó társadalomnevelői gárdába, amelyre Magyarországnak szüksége van.

Kihagyott szövegrészek:

1. Hozzátartozik végül egy világos és fikciók nélküli történelmi tudat, mely tudja, hogy ez a társadalmi rend s vele minden egyéb, amin Erdély ereje és élete nyugszik, a XVII. század nagy fejedelmei alatt alakult ki: tudatos tisztelet övezi tehát a múltat, éspedig nem akármiféle múltat, hanem mindenekelőtt a múltnak ezt az alkotó és megalapozó szakaszát.

2. Az, hogy az angol falvak rendszerint a földesurat választják békebírául, s az erdély(i) magyar református falvak rendszerint a földesurat választják egyházközségi főgondnokul, még jó ideig a legcélravezetőbb, s nem utolsósorban a legolcsóbb megoldás marad számukra. Az ilyen társadalmakban a radikális egyenlősítők rendszerint megszelídülnek s a fokozatos fejlődés híveivé szegődnek vagy pedig a céltalan forradalmárkodás zsákutcájába szorulnak.

3. A margón ceruzával írt megjegyzés olvasható: Egy ország sem költhet a maga számára szerencsés történelmi előzményeket. Ehhez képest hamis önnön múltjához való viszonya is. A magyarság múltjából mostanában Szent Istvánt, Mátyás királyt, Pázmány Pétert, Rákóczi Ferencet és Széchenyi Istvánt szeretné kiemelni, de ugyanakkor gyakorlatilag III. Károly, Mária Terézia és a Bach-korszak, a legjobb esetben Tisza Kálmán, Ferenc József és Bethlen István alkotásai között él, s midőn múltját véli őrizni, valójában ezt a múltat konzerválja. (Tisza Kálmán nevét Bibó áthúzta. – Sz. S.)

(A szöveget ifj. Bibó István és Szilágyi Sándor hozzájárulásával közöljük, amiért ezúton mondunk köszönetet. – a Szerk.)

Jövevényszavak

Szávai Géza

Örökkévalóság

„Abban a faluban, ahol születtem – mesélte Potyka bácsi öreg kollégáinak –, mindenki minimálisan olyan rendes ember, mint én. Ha nem is mindenki, de szinte. Lehet, azért nem problémázgatok annyit a síremlékkel, miegymással, mint ti, s nem felhánytorgatásképpen említem, de talán ezért fizethetek többször nektek egy-egy sört, mint ti nekem. Hogy mi lesz majd fölöttem, az a Pista fiam dolga, nekem csak egyetlen ilyenfajta ügyet kell pontra tennem, s azt sem tudom, hogyan csináljam.

Vagy három évvel ezelőtt beállít a műhelybe Kinda Ákos a falumból, gyerekkorom óta jó barátom s cimborám. „Szervusz, István", így köszönt, s hogy nem Potykázott, abból már sejtettem, valami baj van. Megmosdottam, felöltöztem, elmentünk sörözni, s akkor mondja, hogy nekiállt sírkövet faragni, mert felesége, fia nem él, közeli rokonai nincsenek, s nehogy a végén még anélkül maradjon. A cifra márványt holtában is szégyellte volna, mint életében a nyakkendőt, hát kőtömböket szerzett, s elhatározta, megfaragja ő. De a kőhöz nem nagyon értett, s miután szétfaricskált vagy kettőt, akkor arra gondolt, megcsinálja fából. Az is tart eleget. A temetőben kétszáz éves síremlék is van fából. Ha annyit tart az övé is, az becsületből neki elég, azt mondta. S hogy szerezzünk fát, készítsük ki rendesen – azért jött hozzám, mert a jó mesterember mégiscsak jó mesterember. No, de szereztünk is olyan cserefát, s az úgy ki lett készítve, hogy még egy hajszálnyi repedés se volt rajta, pedig méretre kitett úgy egy olyan másfél sírkövet. Szebb volt, mint egy politúrozott bútor, becsületemre. Hazavittük a faluba, hogy a betűket s a számokat Ákos vésse bele, s én megígértem, hogy az ő születési éve mellé aztán majd bevésem a másik évszámot is, mikor úgy alakulnak a dolgok. S úgy alakultak, mert szegény Ákos is elment tavaly ősszel.

A fa fel van állítva, nevek, évszámok rajta, még csak az Ákosé mellé kell odatenni a másodikat. S mind azon spekulálok, mi a fenét csináljak?!

Ákos az eresz alá három kecskét eszkabált, s azokra fektette a cserefát. Ceruzával ki voltak rajzolva a betűk szépen, s nagy részét már ki is véste, mikor valami idegen kocsit látott megállni a cukrászda előtt. Az be volt zárva, de azért a pasas kiszállott, s ténferegni kezdett a piacon, vele volt egy fiatal leányka, annak mutogatott, magyarázott idegen nyelven... Az első világháborús emlékművet csak futólag nézték meg, de a második világháborúban elesettek emlékművén vizsgálgatni kezdték a névsort. Ákos gondolta, keresnek valakit, letette a vésőt, kalapácsot, s kilépett ő is a piacra. A pasas olyan középkorú volt, köszönt neki, s megkérdezte, hogy a névsor teljes-e.

– Teljes. Később az eltűnteket is mind felírtuk a végére. Azért nincs ábécésorrend.

– Apámékat akkor miért hagyták ki? Ők nem tűntek el? – kérdezte a férfi, s mikor megmondta, hogy őt ifjabb Ászkel Alajosnak hívják, akkor Ákos azt hitte, megszakad a föld alatta, az egész falu alatt. Alig tudta kinyögni:

– Akkor maga a kicsi, ugye? A csintalanabbik... Emlékszem jól magára. Még fülhúzás is esett, mikor a toronyba másztál galambot fogni... Könnyen kieshetett volna.

A férfi bólintott. Ákos pedig állingált tehetetlenül.

Nyári délidő volt, senki nem járt az utcán, s ő végül meghívta őket, nézzenek be hozzá. Azok mentek. Étellel kínálta, ettek, de a beszélgetés nehezen döcögött.

– Bizonyisten, nem tudom, hogyan eshetett meg, hogy nem írták fel őket...

– Hagyja – legyintett az Ászkel fiú.

„Pedig tudtuk, mi történt velük. Mikor elvitték szegény jó Ászkel doktor úrékat, s utána mi is mindjárt Vásárhelyen jártunk, kimentünk Török Marci komámmal a téglagyárhoz, ahova össze voltak gyűjtve. Azt mondtuk, elvesztettünk egy receptet, azt kell megkérdezzük a doktor úrtól, csak úgy engedték meg, hogy beszéljünk vele. Vittünk a tarisznyában egy sajtot, kenyeret, azt odaadtuk, egyebet nem tudtunk. Aztán hallottuk, mi lett velük..." – mesélte később nekem Ákos, de akkor nem mert erről se beszélni, se kérdezni, nehogy megsértse szegény fiút, vagy nehogy az úgy vegye, ahogy nem kellene. Azt se merte megmondani neki, hogy igaz, voltak rongy emberek, akik szétlopkodták a bútorokat, a ruhákat, de volt, amit úgy vittek el haza, hogy majd megkapja náluk a doktor úr, ha visszajön. Még mindig össze lehetne gyűjteni a könyvtárát, képeit, s talán a műszereit is.

Az Ászkel fiú a cserefához ment: „Megnézhetem?" Ákos bólintott: „Hogyne".

Kinda Ákos. szül. 1897 -
és neje, szül. Berecki Rozália. 1901-1964
és fiuk, ifjú Kinda Ákos. 1919. elesett 1942. Don mellett – ennyi volt rajta.

– Hogyan, a fia nem itthon van eltemetve?

– Nem, elesett a Donnál, ki tudja, hol van.

– Akkor miért írta föl ide a nevét?

– Hogyne írtam volna, olyan mindegy az, hova lett el, de legalább a neve legyen a miénk mellett. A mi fiunk volt – mondta Ákos. S az Ászkel fia egyre barátságosabb lett vele. Egészen jól elbeszélgettek. S hogy esett meg, hogy nem, ahogy mondta Alajos, hogy az ő apja, anyja, testvére után ennyi, egy név se maradt, csak név nélküli, nagy emlékmű, ott, ahol meghaltak, hát erősen megsajnálta Ákos, és azt mondta, azon a cserefán van annyi hely, felvésheti őket is rá, úgyis idevalósiak voltak... Azt mondta, szégyellte magát a második világháborúban elesettek és eltűntek emlékműve miatt.

– Megtenné, bátyám? Komolyan megtenné?

– Adja le az adatokat – mondta Ákos, s a fiú leadta. A címét is leadta, leveleztek is, de most valakivel tart-e kapcsolatot a faluból, nem tudom.

Hogy Ákos eszükbe juttatta, mindenki emlékezett Ászkelékre... kár, hogy a fiú nem maradt, még aznap délután elment, mert sokan emlékeztek rá is.

Ákos pedig végül tényleg felvéste Ászkeléket. Mert beszélt velem, mit tudjon csinálni, hogy fog az kinézni, de bevéste, mondom, és felállítottuk a cserefát. Olyan szerrel itattuk át, hogy azt nem eszi meg az idő, én garantálom, egy jó ismerősöm adta, a gyárból lopta, ilyennel vonják be az exportra készülő faragott bútorokat. Ki se dől, a talpát betonba öntöttük. Ákosék után van egy vonal:

---

id. Ászkel Alajos. 1901-1944
és neje, szül. Salamon Lídia. 1905-1944
és fiúk, Ászkel Árpád. 1922-1944

Ákos neve után, mondom, csak a születési éve szerepel, a másikat még nem írtam rá. S mind azon gondolkozom, talán rá se kellene véssem. Ez az ember megérdemli, hogy ne haljon meg."

(Részlet a szerző „Progéria" c. kötetéből, Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1982.)

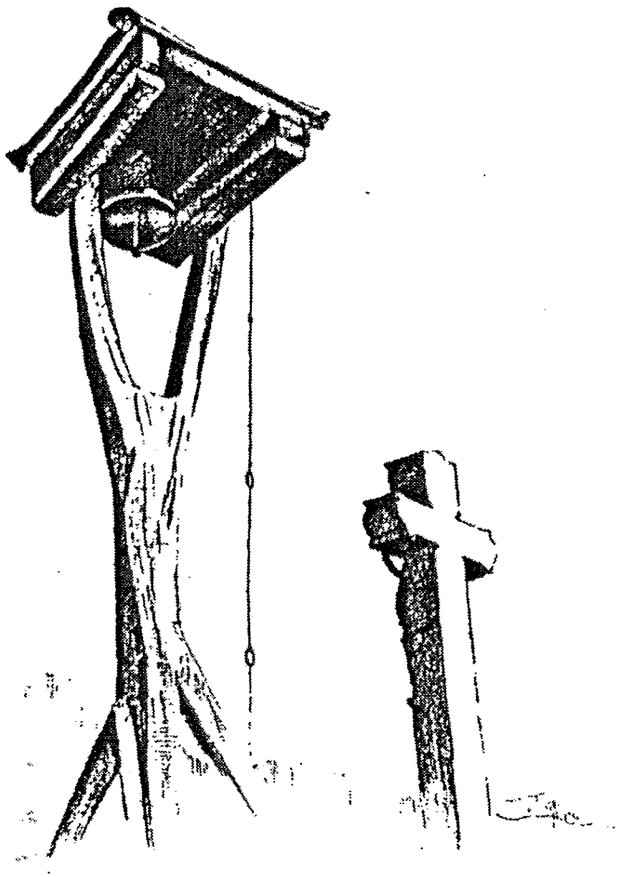

Markó Béla

A felejtés rímei

Lehet, hogy elfelejtjük hirtelen
egymást, ahogy egyetlen éjszakán
mindent elönt a víz, és tétován
tapogatózunk majd a kilincsen

sötétben, s lábunknál csak a hideg,
folyékony semmi kavarog, szilárd
talajra nem lelünk, nem gyúl világ
sehol, nem szólhatunk már senkinek,

nem kérdezhetjük, hol van az a föld,
mely tartogat még szerelmes gyönyört,
hol van egy forró polinézia,

hol van a másik, hiszen tudni sem
fogjuk, s nem is akarjuk, hogy milyen
volt, mert a túlélés: amnézia!

Életünkben a pátosz

Mit vegytintával írtak fel az arcra,
lassan előjön, foltok, ráncok, hegek,
kiteljesedik titkos üzeneted,
és olvassa, ki olvasni akarja,

már érthető vagy, már van megfejtésed,
mint használt tárgy, mely hasznát megmutatja,
s mert múltja van, jövőjét nem kutatja,
de ennyi csak? De ennyivel beéred?

Betelhet minden arc, sűrűn beírva,
mint a papír, lehet, hogy irka-firka,
lehet, hogy súlya van, de mindenképpen

folytathatatlan. Új papírba fogni?
Hogyan? S hogy nem leszel, de vagy: megszokni?
Miért? Letörlöm inkább, amit éltem.

Szenvedéllyed szólunk-e még?

A lámpafény kicsordul ablakomból,
és bemocskolja házam, udvarom,
mert láthatom, hogy ime: hol lakom,
s mit képzelegtem, mindent összerombol,

akár a sav, kimarja éjszakámat,
s foltokban sejlik, terjed nappalom,
bár jobb lehetne bentről csak, vakon
tapintani a fákat és a tájat,

míg képzeletben minden kiegészül,
mit gondolok, az gondolattá épül,
s mi csonka volt, az nem csonkul tovább,

a feltörő fényt még visszafojtva,
lámpám szörnyülködő szemét befogva,
legyűrném így a teljes éjszakát.

A nyelv diadala

Tán hős lennél, de jézusmáriázva
csapkodnak, sápadnak a fák: ne most!
Kabátod szárnyát mocskos szél cibálja,
ölelget, fogdos, tapogat, kifoszt.

Ne most! Ha sárgul. És ne most! Ha nyílik.
Ne most! Ha rossz. Ha jó. Ha torz. Ha ép.
Ne most van mindig. Jól jegyezd meg: mindig!
S csak tép a szél, csak tép, míg összetép.

Ki kellene a pillanatból lépned.
Ki tegnapodból. Holnapodból. És
tisztán, világosan, akár a kés,

egyetlen síkban élni, véges élted
nem remény lenne: él! Csak él! Csak él!
S már nem kérdeznéd: él-e, ami él?

Az itt közölt versek Markó Béla: *Friss hó a könyvön* (Bukarest, Kriterion, 1987) című szonettkötetéből valók.

Más...

Ajánló bibliográfia
Az Erdéllyel kapcsolatos magyarországi könyvkiadásról
– 1987. I. félév –

Szépirodalom

1. Áprily Lajos: Álom a vár alatt. Két verses elbeszélés
2. Benedek Elek: A vitéz szabólegény – 7. kiad.
3. Benedek Elek: Nagyapó meséi Évikének (Az 1911-es kiad. reprintje)
4. Dáné Tibor: A varázsvessző lovagja – Regény
5. Heti Endre: Fenyőtoboz. Válogatott versek
6. Jékely Zoltán összegyűjtött novellái
7. Köntös-Szabó Zoltán: Szurdokban árnyék. Versek
8. Lászlóffy Aladár: A képzeletbeli ásatás. Regény
9. Mikes Kelemen: Művek
10. Sütő András: Advent a Hargitán. Dráma
11. Szőts István: Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pere... Irodalmi forgatókönyv
12. Vári Attila: Elsodort babaház. Versek

Irodalomtörténet, kritika, esszé

13. Ady Endre művészeti írásai
14. Ady Endre publicisztikai írásai
15. Bartha János: A pálya végén (Kemény Zsigmond-tanulmányok)
16. Bori Imre: A magyar irodalom modern irányai
17. Izsák József: Illyés Gyula költői világképe II. (1950-1983)
18. Janus Pannonius búcsúverse 29 magyar fordításban
19. Lakatos Éva: Magyar irodalmi folyóiratok. Repertorium
20. Pápay Sámuel: A magyar literatura esmérete
21. Sőtér István: Világos után
22. Török Tamás: Kemény Zsigmond hallgatása

Történelem

23. Árpád-kori legendák és intelmek
24. Berényi Iván: Magyarország az Anjouk korában
25. Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában
26. Erdélyi István: A magyar honfoglalás előzményei
27. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 2. köt.
28. Hajnal István: A Batthyány-kormány külpolitikája
29. Juhász Gyula: A háború és Magyarország
30. Kerékgyártó Árpád: Magyarország emléknapjai (reprint)
31. Kristó Gyula: Csák Máté

32. László Gyula: Őstörténetünk (3. kiad.)
33. Magyar történeti kronológia (Az őstörténettől 1970-ig)
34. Magyarország története (Tíz kötetben I/1., I/2.)
35. Mohács. Tanulmányok.
36. Nagy László: Hajdúvitézek
37. Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei
38. Révész T. Mihály: A sajtószabadság Magyarországon (1867-75)
39. Pintér József: A korona kalandjai
40. Siklós András: A Habsburg Birodalom felbomlása 1918.
41. A tatárjárás emlékezete
42. R. Várkonyi Ágnes: Magyarország visszafoglalása 1683-1699
43. Venetianer Lajos: A magyar zsidóság története

Napló, memoár, útirajz

44. Apor Péter: Metamorphosis Transsylvaniae
45. Illyés Gyula: A Szentlélek karaván ja
46. Martonfalvay Imrének, Török Bálint íródeákjának naplótöredékei
47. Teleki József utazásai („Egy erdélyi gróf a felvilágosult Európában")
48. Paget János (Lord John Paget): Magyarország és Erdély
49. Petőfi Sándor: Úti jegyzetek (szalontai látogatás, koltói levelek)

Művelődéstörténet

50. A magyarországi bányásztársadalom története 1867-ig
51. Kincses Kolozsvár. Művelődéstörténeti tanulmányok két kötetben
52. Szilágyi Ferenc: Deákok tüköre. A magyar diákság a felvilágosodás korában
53. Magyarok a természettudomány és technika történetében. Életrajzi lexikon A-tól Z-ig

Nemzetiségi kérdés, eszmetörténet, politológia (XIX-XX. sz.)

54. Gáll Ernő: Kelet-európai írástudók és a nemzeti-nemzetiségi törekvések
55. Imreh István: Székelyek a múló időben
56. Kardos József: A szentkorona-tan története
57. Kosáry Domokos: A történelem veszedelmei
58. L. Nagy Zsuzsa: Liberális pártmozgalmak (1931-1944)
59. Pach Zsigmond Pál: Történelem és nemzettudat
60. Pintér István: A Márciusi Front
61. Ránki György: Állam és társadalom a két világháború között Közép-Kelet-Európában
62. Raffay Ernő: Erdély 1918-1919-ben
63. Száraz György: Történelem jelen időben
64. Szűcs Jenő: Európa régiói a történelemben
65. Ujpétery Elemér: Végállomás Lisszabon (Memoár a két bécsi döntésről)
66. Vida István: Koalíció és pártharcok 1944-1948
67. Vitányi Iván: Az Európa-paradigma

Néprajz, népművészet

68. Csupor Tibor: Mikor Csíkból elindultam (Szociográfia)
69. Gáspár Simon Antal: Az én szülőföldem, a bukovinai Istensegíts
70. Hajdu Farkas Zoltán: A csíki kaláka. Intézmény és jelkép
71. Kodály Zoltán: A magyar népzene
72. Komjáthy István: Hun és magyar mondák
73. Kövi Pál: Erdélyi lakoma (Szakácskönyv)
74. Lőrincze Imre: A bukovinai Istensegítstől a völgyeségi Majosig
75. A madárasszony (Székely és moldvai csángó népmesék)
76. Rózsafiú és tulipánleány (Kalotaszegi népmesék)
77. Salamon Ildikó: Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák

Nyelvészet

78. Gálfy Mózes: Székely nyelvföldrajzi szótár
79. Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai
80. Sziklay László: Együttélés és többnyelvűség az irodalomban

Román szerzők magyarul

81. Istrati, Panait: Pusztai bogáncsok (Három kisregény)
82. Mihăilescu, Florin: Hortensia Padat-Bengescu
83. Popovici, Titus: Ipu két halála (Kisregény)

[*Az OSZK katalógusa alapján készítette: Bartók Györgyi és Nóvé Béla.*]

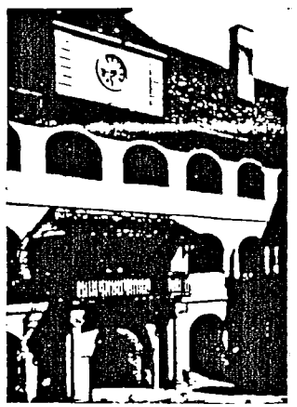

A református kollégium udvari része

Trócsányi Zsolt
1926-1987

1926. április 15-én született a pápai református kollégium egyik professzorának gyermekeként. Egyetemi tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán végezte az Eötvös Kollégium tagjaként, történelem-latin szakon. Egy esztendőt ösztöndíjjal Bukarestben tanult. Ezt követően három és fél évtizedig az Országos Levéltárban dolgozott, ahol az erdélyi anyagnak volt felelőse. Rendkívül sokat tett a gondjaira bízott irategyüttes kutathatóvá tételéért. Ennek kapcsán önálló kötetekként jelentek meg az erdélyi országos kormányhatósági levéltárakat és az erdélyi kancelláriai levéltárakat feldolgozó munkái, melyek az anyag imponálóan biztos ismeretéről tanúskodnak.

Tudományos érdeklődése Erdély XVI-XIX. századi történetére irányult. Jelentős eredményeket ért el a társadalom- és politikatörténet terén. Olyan nagyformátumú személyiségekről írt alapvető monográfiákat, mint Teleki Mihály és báró Wesselényi Miklós. Nem egy esetben addig teljesen feltáratlan területen tudott maradandót alkotni. Az ő munkássága is azt az evidenciát támasztja alá, hogy új, fontos és tartós eredményeket csak széles körű és biztos anyagismerettel, az elsődleges forrásokig visszanyúlva lehet felmutatni. Utolsó nagy munkája a háromkötetes Erdély történetének 1711-től 1830-ig terjedő része, melyért a mű többi szerzőjével együtt Akadémiai Díjban részesült. Annál is megérdemeltebben, mivel kiemelkedő szerepe volt a nagyszabású tudományos vállalkozás létrejöttében.

Hatása nemcsak művei révén érződik, de tanítványaiban is tovább él, hiszen több éven át oktatott az egyetemen, s diákjait vagy a hozzá forduló fiatal kutatókat mindig készségesen és szemléletüket formálva tudta eligazítani a nemegyszer bonyolult történelmi kérdésekben.

Helye a magyar történettudományban sajnos sokáig betöltetlen marad.

[*Kulcsár Árpád*]

Trócsányi Zsolt munkái

Dignitara und Beamtenintelligenz der Regierungsbehörden im Seibenbürgen des 16-17. Jahrhunderts. – Bp., 1980

Erdély központi kormányzata 1540-1690. – Bp., 1980

Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései. Adalék az erdélyi rendiség történetéhez. – Bp., 1976

Az erdélyi jakobinusság kérdéséhez. – Történelmi Szemle, 1965. 1. sz.

Erdélyi kormányhatósági levéltárak. – Bp., 1973

Az erdélyi központi bányaigazgatási szervezet története 1691-1848. – Miskolc, 1962

Erdélyi összeírások. A történeti statisztika forrásai. – Bp., 1957. p. 273-308.

Az erdélyi parasztság története 1790-1849. – Bp., 1956

Az erdélyi úrbérrendezési kísérletek történetéhez. – Történelmi Szemle, 1966. 3-4. sz.

Erdély története – három kötetben. Bp., 1986. (Ebben Trócsányi Zsolt írta. p. 618-1185)
Az északi Partium 1820-ban. – Bp., 1966
Az 1970-es évek erdélyi rendi reformmozgalmának történetéhez. Az 1790-91-i országgyűlésről kiküldött egyházügyi és tanügyi rendszeres bizottság. – Bp., 1978
Gesetzgebung der fürstlichen Epoche Siebenbürgens und die Rechtsstellung der Balkangriechen in Sibenbürgen. – Szófia, 1971
Kétszáz éves az Országos Levéltár. – Bp. 1956
The Legal status of the Bulgarian Colonies in Transsylvania. 1690-1848. – Bp., 1985
Magyar Országos Levéltár. Erdélyi Kancellária. Repertórium. – Bp., 1976
Az Országos Levéltár kincsei. – Bp., 1974
A nagyenyedi kollégium történetéhez (1831-1841). – Bp., 1957
A pápai kollégium története. – Bp., 1981
Rákóczi Zsigmond. Egy dinasztia születése. (in: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1978)
Teleki Mihály (Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig) – Bp., 1972
Der Versuch zur Urbarialreglementierung von 1819-1822 in Siebenbürgen. (in: Sep. Revue Roumaine d'Historire. Tom. 8. 1969. N. 3.)
Wesselényi Miklós – Bp., 1965
Wesselényi Miklós és világa – Bp., 1970
Wesselényi Miklós hűtlenségi pere. Abszolutizmus vagy liberalizmus – Bp., 1986

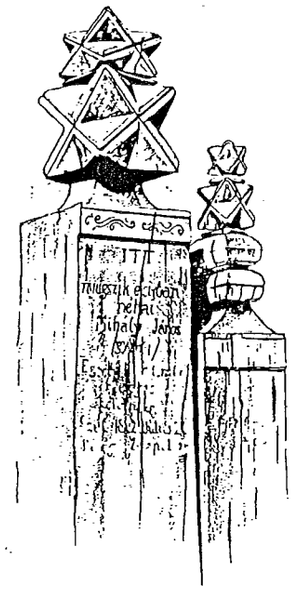

„Jos cu dictatorul!" – „Le a zsarnokkal!"
Román barátaink! (Nyílt levél)

Itthon vagy otthon?
Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel 4.

Vámmentett útijegyzet
Válasz(út)levél Erdélyből
Vásárfia

Kézirat gyanánt
Ember a tájban
A második bécsi döntés

Kiemelés tőlünk
Angol sajtóvita az Erdély története című könyvről
(Times Literary Supplement 1987. október-november)
Jön! Jön!... Ion Mihai Pacepa: Red Horizons

Pro memoria
Márton Áron püspök 1944-es beszéde

Jövevényszavak
Vári Attila: Szülőföldem – Afrika (novella)

Más
Átadták a Bethlen-díjakat
A brassói események és következményei
Szolidaritási nyilatkozat
Az Európa Parlament elítéli Romániát
Tiltakozás a romániai menekültek ügyében
„Az igazságnak sokféle arca van" (filmkritika)
Rövid hírek

„Jos cu dictatorul! – Le a zsarnokkal!"
– Brassó, 1987. XI. 15. –

„Akarva, nem akarva, valamennyien az idő szorításában élünk."

Nincs egy esztendeje, hogy vállalkozásunkba kezdve e szavakat leírtuk, ám azóta többszörösen is megtapasztaltuk súlyukat. Mert szorít az idő és szorongat – mindannyiunkat, akik a romániai magyarság s egy szomszéd nép nyomorának, brutális elnyomatásának tanúi vagyunk.

Szorít bennünket is, e napló munkásait, hogy a mostoha viszonyokkal dacolva igyekezzünk tartani magunk szabta határidőnket, számainkkal folyamatos hírt, életjelet vinni az Erdélyre odafigyelőknek. Ezt a számot eredetileg karácsonyi meglepetésnek szántuk, technikai munkái azonban sajnos, elhúzódtak. Így eshetett meg, hogy utóbb egy lapzárta utáni, már az új évben keltezett nyilatkozat került az élére: magyar írók és történészek nyílt levele a román néphez. A dokumentum (amely január 4-én kelt, Benda Gyula, Bodor Pál, Csoóri Sándor, Für Lajos, Kiss. Gy. Csaba, Mészöly Miklós, Szabó Miklós és Vásárhelyi Miklós szövegezett, s amelyet egy január 18-i sajtótájékoztató közlése szerint azóta mintegy négyszázan írtak alá) fontosabb és aktuálisabb, semhogy pusztán időrendi megfontolásból közlését következő számunkra halasszuk. Annál inkább, mivel közvetlen kiváltója 1987 alighanem legjelentősebb romániai eseménye: a brassói munkástüntetés, címzettje pedig, az effajta felhívások történetében először, maga a román nép.

Alább ezért mindkét nyelven ismét közreadjuk, abban az őszinte reményben, hogy általa egy régóta esedékes, sokszor elfojtott párbeszéd támadhat fel újra. Egy párbeszéd, mely románul, magyarul egyaránt csakis azzal a mondattal kezdődhet, amelytől a brassói párterődítmény falai is megremegtek: „Jos cu dictatorul! – Le a zsarnokkal!"

[*Nóvé Béla*]

Priteni români!

De la Moscova la Varșovia, de la Praga pînă la Berlin, încep să se întrezărească reforme și schimbări îndelung așteptate în această parte a lumii. Secretarul general sovietic a făcut primul pas către cea mai marcantă personalitate a opoziției interne; în Polonia, în urma unui referendum popular a fost respins un proiect guvernamental; voci critice s-au făcut auzite la Uniunea Scriitorilor din R. D. G.; la Praga o mie de oameni au ieșit în stradă cu ocazia Zilei Drepturilor Omului.

Voința politică a poporului român s-a făcut și ea auzită pe străzile Brașovului și Timișoarei. Atitudinea muncitorilor brașoveni, a studenților timișoreni, a intelectualilor și muncitorilor din București, Cluj și Iași și nu numai, demonstrează că poporul a ajuns la capătul răbdării și deci și a supunerii oarbe.

Salutîndu-i, ne simțim solidari cu toți cei curajoși, cinstiți și lucizi.

De aceea dăm glas protestului nostru vehement față de prigoana care s-a și dezlănțuit împotriva lor.

Acum două decenii Ceaşescu şi-a fondat puterea pe baza unor aparenţe favorabile lui, false: el a făcut lumea să creadă că doreşte să asigure poporului o viaţă mai liberă, mai deschisă, mai independentă.

Astăzi ştim prea bine: el nu a avut alt scop decît acela de a-şi asigura propria-i independenţă şi intangibilitatea puterii sale personale.

O ţară întreagă suferă astăzi din cauza lipsei totale de consideraţie pe care acest clan familial o manifestă faţă de propriul său popor; o ţară întreagă suferă din pricina disprețului şi nepăsării manifestate faţă de nevoile şi interesele ei elementare. Naţiunea română a fost împinsă în cea mai cumplită mizerie materială, spirituală şi morală, ale cărei grave urmări periclitează destinul mai multor generaţii.

Dictatura încearcă să acopere lipsa totală de libertate, foametea şi pustiul spiritual prin aţîtarea urei naţionale. Încearcă astfel să insinueze că pentru naţiunea română principala ameninţare ar constitui existenţa minorităţilor naţionale.

Evenimentele de la Braşov şi Timişoara dovedesc însă că mai toată lumea a înţeles în România că singurul pericol real pentru ţară este politica dezastruoasă a lui Ceauşescu.

Sperăm că în România atît românii cît şi cei de alte naţionalităţi se vor solidariza în faţa pericolului comun care-i ameninţă deopotrivă. Sperăm şi credem că orice formă de discordie artificială nu va mai avea şanse politice reale. Dorim ca poporul României să determine acea schimbare politică prin care să se instaureze democraţia în toate domeniile vieţii politice, sociale, economice – inclusiv în sfera problemei naţionalităţilor.

Domnia lui Ceauşescu echivalează şi din punctul de vedere al naţiunii române cu un genocid material, spiritual şi moral.

Pe cei majoritari nu-i poate niciodată fericii faptul că minoritarii sînt şi mai asupriţi.

Oricît de tragice sînt tensiunile relaţiilor româno-maghiare, trebuie să mizăm pe valorile convieţuirii istorice. Lumea a luat cunoştinţă de opiniile exprimate de o seamă de personalităţi de frunte a naţionalităţii maghiare din România. Suntem convinşi, că şi maghiarii din România doresc realizarea unei democraţii cinstite, bazate pe principiile suveranităţii populare, a drepturilor naturale individuale şi colective, a reprezentării democratice a intereselor, inclusiv în sfera minoritară.

Numai astfel existenţa minoritară se poate desfăşura liber, alături de ceea a majorităţii.

Dorim României numai belşug, libertate, democraţie cinstită. Dorinţa noastră exprimă şi propriile noastre interese vitale, cît şi interesul vital al întregii zone, a întregului continent.

Ne adresăm fiilor adevăraţi ai naţiunii române: nu vă lăsaţi manipulaţi!

Suntem sincer solidari cu întregul popor Român, în lupta sa pentru o ţară cu adevărat liberă, modernă şi independentă.

Budapesta, la 4 ianuarie 1988.

Román Barátaink!

Rég óhajtott változások, reformok előjeleit látjuk tájainkon: Moszkvában, Varsóban, Prágában, Berlinben a szovjet főtitkár békejobbot nyújtott az ottani ellenzék legrangosabb vezetőjének, Lengyelországban leszavazták a kormányt, kritikus hangok szólaltak

meg az NDK Írószövetségében, Prágában az „emberi jogok napján" ezer ember vonult az utcára.

Románia lakosságának politikai akarata megszólalt Brassó és Temesvár utcáin. Brassóban munkások, Temesváron egyetemi hallgatók, Bukarestben, Kolozsváron, Jasiban és másutt munkások és értelmiségiek állásfoglalása mutatta meg: az ország népének elege van a néma tűrésből. Változást akar.

Együttérzéssel üdvözöljük a bátrakat, a tisztességeseket, a józanokat.

Hevesen tiltakozunk máris megindult üldözésük ellen.

Ceauşescu valamikor egy hamis látszat megteremtésével alapozta meg uralmát. Húsz évvel ezelőtt elhitette a világgal, hogy szabadabb, nyitottabb, függetlenebb életet akar népének, nemzetének.

Ma már tudjuk: nem az ország függetlenségére, hanem csak saját egyeduralmának függetlenítésére, személyes hatalmának háborítatlanságára törekedett.

Ma már egy egész ország sínyli meg, hogy a családi klán mennyire semmibe veszi saját nemzetét is, semmibe veszi és gúnyt űz legelemibb érdekeiből és szükségleteiből. Az anyagi, szellemi és erkölcsi nélkülözés olyan létfeltételeit teremtette meg, amelynek súlyos következményei több nemzedékre kihatóan veszélyeztetik az ország népét és sorsát.

A totális diktatúra a szabadság teljes megvonását, az éhínséget és a szellemi elsivárosodást a nemzetgyűlölet felszításával akarta elfeledtetni. El akarta hitetni, hogy a román nemzet számára a kisebbségek jelentik a fő veszélyt.

Brassó és Temesvár azt tanúsítja: Romániában ma talán mindenki számára világos, hogy az egyetlen igazi veszedelem: Ceauşescu országos csődbe taszító politikája.

Reméljük, hogy Romániában románok és más nemzetiségűek összefognak a közös veszedelem ellen. Bízunk benne, hogy a viszálykeltésnek nem lesz többé igazi politikai esélye. Azt kívánjuk, hogy Románia népe kiharcolja azt a politikai változást, amely demokratikus viszonyokat teremt a politikai, társadalmi, gazdasági élet minden területén, beleértve a nemzetiségek kérdését.

Ceauşescu uralma a román nemzet számára is fölér az anyagi, szellemi és erkölcsi genocídiummal. A többségit nem teheti boldogabbá a nyomorúságban, ha a kisebbségi egy fokkal elnyomottabb.

Bármennyire tragikusak is a román-magyar viszony feszültségei, a történelmileg kialakult együttélés értékeire kell építenünk. A romániai magyarság számos jeles képviselőjének állásfoglalását már megismerte a világ. Meggyőződésünk, hogy a romániai magyarok is igazi népszuverenitáson, a természetes egyéni és kollektív, nemzetiségi jogokon, érdekképviseleten nyugvó tisztességes demokráciát akarnak. A kisebbségi lét a többségiekével együtt így bontakozhat ki szabadon.

Mi sem kívánunk mást Romániának, csak: bőséget, szabadságot, becsületes demokráciát. Ez nekünk is létérdekünk, és létérdeke az egész térségnek, egész Európának.

Kérjük a román nemzet igaz fiait, ne hagyják magukat megtéveszteni.

Harcukban a valóban független, szabad és korszerű országért maguk mellett tudhatják őszinte szolidaritásunkat.

Budapest, 1988. január 4.

Itthon vagy otthon?

Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel
4.

„Azért vagyunk a világon,
hogy valahol otthon legyünk benne."
TAMÁSI ÁRON

Tízéves voltam 1977-ben, amikor áttelepültünk. Természetesen szüleim elhatározására, én ugyanis nagyon ellenemeztem. Még élő nagyszüleim és édesanyám egész családja ott maradt. Próbáltam befolyásolni a döntést, olyan „felnőttes" érvekkel hozakodtam elő, mint a szülőföldhöz való hűség, a hazaszeretet. Feltett szándékom volt, hogy amint 18 éves leszek és önállóan utazgathatok, visszatérek Erdélybe. Ez azért volt, mert én gyerekfejjel nem éreztem azt az életszínvonalbeli különbséget, azokat a konfliktusokat, melyek elviselhetetlenné tették az ottani életet.

Ha jöttek rokonok, a „dunakavics" (a cukorka) jelentette számomra Magyarországot. Kezdtem integrálódni a román kultúrába annyiban, hogy az újat, modernet ez jelentette, hiszen a magyar kultúrával nem volt szoros kapcsolatom. Minden, ami magyar volt, réginek és elavultnak tűnt, hiszen csak a történelem kapcsán hallottam Magyarországról.

Magyarországon először egy határszéli kis faluba költöztünk. Ekkor kezdtem a negyedik elemi második félévét. Eleinte nagyon hiányzott a régi környezet, de viszonylag gyorsan megszoktam a változást. Elég sok negatív élményem volt. Nem ismertem az együttesek, focicsapatok nevét és emiatt kialakult bennem egyfajta „kisebbrendűségi" érzés. Egyik matematikaórán például kaptunk egy bűvös négyzettel kapcsolatos feladatot, de én nem tudtam, mi az a bűvös négyzet. Természetesen megkérdezhettem volna, de nem mertem vállalni, hogy nem ismerem. Próbáltam beilleszkedni, minél előbb megtanulni az új szavak jelentését, és elfelejteni, hogy honnan jöttem. Talán az a nagy igyekezet és állandó feszültség, hogy azonosuljak a környezetemmel, fokozottabban elősegítette a régi világomtól való elszakadást. Régi barátaimmal is megszakadtak a kapcsolatok, melynek egyik oka a lustaságom, másik pedig a magatartásom megváltozása volt.

Elég gyakran hazalátogattunk és visszakerülve a régi környezetembe, megint számítottak az ottani elvárások. Ez akkor bennem román-magyar viszonylatban is felbukkant, amikor megkérdezték, hogy a meccsen melyik csapatnak drukkolnék, azt mondtam, hogy mind a kettőnek egyformán, illetve arra a kérdésre, hogy hol jobb, azt mondtam, itt is jó meg ott is jó valami... akkoriban így is éreztem. Azt gondoltam, valahogy ezt a választ várhatják el tőlem.

Magyarországon, ha erdélyivel találkoztam, igyekeztem elkerülni, hogy ezzel is titkoljam származásomat. Így kerültem mindenféle kapcsolatteremtési lehetőséget. A szüleimnek sok erdélyi ismerőse, barátja volt. Én elzárkóztam előlük, aminek az oka valószínűleg az volt, hogy ebből az egész dologból ki akartam bújni és nem tudtam vállalni. Hirtelen az lett az érzésem, ide kell integrálódnom, ez az „új". Már 11 éves koromtól erősen élt bennem az azonosulási vágy és ez az általános iskolában végig így volt. Mikor felköltöztünk Budapestre, ez újabb alkalomnak tűnt... Nagyon sok mindennel kellett megismerkednem, meg kellett szoknom a fővárosi viszonyokat.

A gimnázium alatt, ez a mindent átfogó belső beilleszkedési kényszer megváltozott, rájöttem, hogy nem ez a legfontosabb. Ezenkívül erdélyi származásomból valamennyit profitálni is kezdtem, hiszen ez ekkor már nem hátrány volt, hanem éppen hogy értéket jelentett, így bizonyos előnyökhöz juttatott, bár mindig volt bennem annyi szemérem, hogy ezekkel ne éljek vissza. Kezdtem megérteni, mit jelent Erdélyben magyarnak lenni. Sütő András és más kisebbségi írókat olvastam, és fokozatosan rájöttem, hogy olyan dolgok történtek körülöttem, amelyekről fogalmam sem volt eddig.

Semmilyen hátrányt nem éreztem, sem felvételinél, sem az iskolában. Sőt, amikor elkezdtem radikálisabb politikai nézeteket vallani, a történelemtanárom azt mondta, hogy érthető, hiszen én „onnét" jöttem. Ez persze nem volt igaz, de jól jött. Soha nem sikerült szoros kapcsolatba kerülnöm Erdéllyel, kultúrájával, még a magyarság gondját sem éreztem soha igazán sajátomnak, annak ellenére, hogy sokat foglalkoztam ezzel a kérdéssel. Nagyon ambivalensek az érzéseim, nem is tudom pontosan, mit jelent számomra, hogy magyar vagyok. Ebben a környezetben mélyebben hatott rám egyfajta urbánus kultúra, ez ugyan segített elhelyezni a problémát, de hogy érzelmileg ehhez hogyan kellene viszonyulni, arra nem ad választ.

Mindenképpen azt gondolom, hogy megérte átjönni, legalábbis nekem. Egy kisvárosban éltünk, ahol a továbbtanulási lehetőségek sokkal rosszabbak lettek volna, főleg egy humán érdeklődésű számára. Erdélyben különösen kevés lehetőség van az ilyen irányú tanulásra, valószínűleg kénytelen lettem volna egy számomra érdektelen szakmába betagozódni. Nagyon beszűkültek volna a lehetőségeim, illetve nem is nagyon lettek volna, hiszen egy magyarnak egyre nehezebb Romániában továbbtanulni. Szinte meghatározó volt, hogy a szülővárosomban nem lehetett fogni a magyar televíziót, ennek volt köszönhető az, hogy a magyar kultúrát elavultnak éreztem. Ez nyilván változott volna az évek során, de könnyen lehet, hogy egészen más irányba fejlődtem volna. A hazámmal kapcsolatban nagyon érzem a kötelességeimet, egyrészt, mint onnan elmenekült, tehát a könnyebb megoldást választó, de erőltetnem kell magamat, hogy ezeket teljesen átéljem. Azt, hogy itt az emberi jogok eltiprásáról, a társadalmi szolidaritás visszaszorításáról van szó, inkább át tudom érezni. Ezeken mindenképpen szeretnék segíteni, sőt, ha nem jelentené személyes lehetőségeim beszűkülését, akár vissza is települnék, de ez csak akkor realizálható, ha alapvetően megváltoznak az ottani viszonyok. Az, hogy személy szerint mit tehetek, még nem világos, de a kisebbségi problémákkal való foglalkozás szerepel a terveim között...

[*Az interjú alanya és készítője ismeretelen*]

Vámmentett útijegyzet

Válasz(út)levél Erdélyből

Kedves Barátom, V.!

Tudom, hogy rég várod válaszom, de valahogy mindeddig nem tudtam tollat ragadni. Ki voltam (vagyok?) égve. H. elment Franciaországba. K. elment az USA-ba. Z. elment Svédországba. ... és én mind ez alatt itthon maradtam, hogy kikísérjem őket vagy elbúcsúzzak tőlük. Mindig az járt az agyamban, vajon én nem mehetnék? Vajon én hogy tudnám elintézni az elmenést? Vajon...? Aztán a végén rájöttem, hogy félek elmenni. Nem az úttól félek, hanem attól, hogy nem fogok visszajönni. Írtad, hogy találkoztál kint maradt erdélyiekkel: volt, aki nem, de volt, aki jól viszi. Erre nincs mit mondani.

Azt nem tudom elképzelni, hogy valahova elmegy úgy az ember, hogy többet nem jöhet haza, mert nem engedik. Pedig ez a borzalmas valóság. Az igazság pedig az: amit hazának nevezek, az kezd elfogyni, köddé válni. Félelmetesen gyilkos ideológiával elkábított szerencsétlenek (akikkel testvérek lehetnénk és kéne legyünk), aljasabbnál aljasabb eszközökkel megsemmisítenek. Nem elég, hogy együtt éhezünk, hanem a megmaradt fölös energiájukat arra használják fel elsőrangúan megszervezve, hogy a mi elemi létünket jelentő anyanyelvünket, nemzetiségtudatunkat, a helyi röghöz való ragaszkodásunkat, vallásunkat... felszámolják. Mi pedig próbálunk védekezni.

Az erők ilyenformán való lekötése ahhoz vezet, hogy nem marad semmi, amivel az igazi bajok megszüntetése ellen lehetne fordulni. Igaz, az utóbbi hónapokban az egyenlet egyenlőtlenséggé vált. Az ő javukra. Az így keletkezett fölös energia, hála istennek, jó irányba kezdett el hatni (lásd Brassó, Temesvár, Iasi, Bukarest, Kolozsvár). Ezen események előtt magamban határozottan eldöntöttem, az első adandó alkalomkor dobbantok. Az események után már nem vagyok ilyen határozott. Vajon változik itt valami jó irányba? Az az érzésem, hogy ha változás állna is be, amíg emberhez méltó légkör és állapotok jönnének létre, addig egy fél emberöltőnek kell eltelnie. Az egyénnek pedig nem marad más, mint egy átkínlódott élet forgatókönyve, amit végig se tud gondolni nyugodtan, mert a 8 Celsius fokra felmelegített lakásokban szerzett vesebaj és reumás fájdalmak nem engedik. Ezt a forgatókönyvet ha valakinek majd sikerül végiggondolnia, azon is elgondolkodhat, hogy van-e egyáltalán neki Hazája, Istene... A válasz nem lesz valami felemelő.

Ha siránkoznék, hogy rossz helyen és rossz időpontban láttam meg a napvilágot, és rúgkapálnék, hogy márpedig én innen elmegyek, akkor mint állítólagos magyarnak a Szózat sorai kéne eszembe jussanak, amit minden szilveszter éjjel 1 órakor meghallgatunk, ha éppen nem recseg a rádió (ha recseg, akkor a szófoszlányokat figyelve magunk mondjuk némán, belül). A hátunk kissé libabőrös lesz, de a vers végén mindig lenyeljük a torkunkban alkalmatlankodó bizonyos gombócot.

Fiam kérdésére, hogy mi a nagybetűs Haza, csak azt tudtam válaszolni, hogy ez a föld, ahol élünk, aztán ha egy kicsit nagyobb leszel, majd többet fogok mondani. De vajon el fogom-e tudni mondani később, hogy a Haza ez az út mentén ívelő galambdúcos, faragott kapu, a tornácon ringó bölcső, a kopjafa a temetőkben, a hegyoldalak fenyvesei, a lankás dombok borának íze, a borvízforrások, a várromok, az Olt, a Maros, a Küküllő, a nárciszmezők, a zubogó hegyi patakok. Haza a déli harangszó, a pentaton dallamok, az ágyúöntő vashámorok düledező falai, a zsindelytetős faházak, ahol esős délutánokon és hosszú téli estéken a Nemzeti dalt, a Himnuszt meg a Szózatot sulykolták belénk, ahol a duruzsoló csikókályhák mellett fogatlan öregek meséltek '48-ról, az orosz fogságról, háborúkról, és ahol a padlás piros-fehér-zöld trikolórt rejtegethet. A Haza egy Dózsa György, egy Dávid Ferenc egy Apáczai Csere János, egy Baróti Szabó Dávid, egy Benedek Elek, egy Bolyai János, egy Orbán Balázs, egy Tamási Áron nevének említése.

Azt hiszem, később már nem fogom elmondani mindezt, mert nem látom majd értelmét.

Istenről pedig még ennyit sem tudnék mondani, mert már születésemkor elvették tőlem, tőlünk. Vákuumban bolyongó molekulák vagyunk, ahol még a Van der Waals nevű irtó gyenge erő sem tart érdemesnek velünk foglalkozni.

Amúgy megvagyunk. Ölel barátod, Sz.

[*Veres Péter,*
Székelyudvarhely]

U.i. Kérdésedre, hogy az elnyomás mérhető-e valamilyen formában, a válaszom az, hogy igen. Az elnyomottak tudják, de nem mondják meg, mert félnek. Ha már fölszabadultak, akkor már nem létezik, tehát megmérni sem lehet...

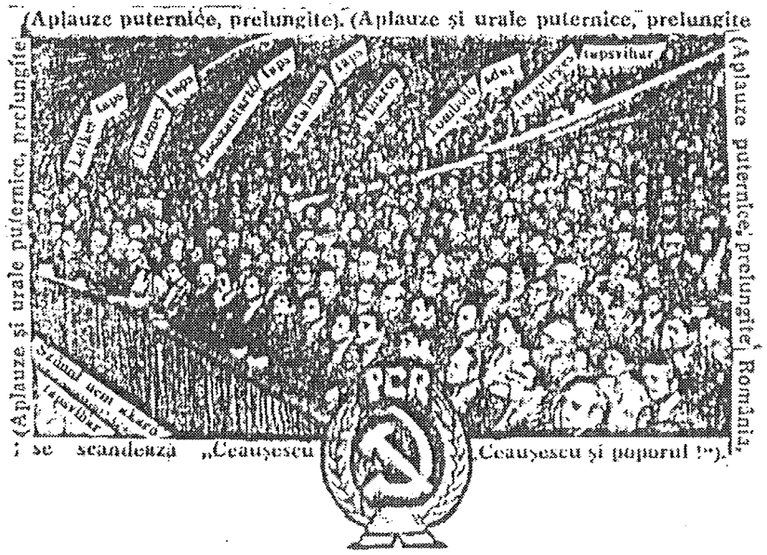

Vásár fia

A szobámban van egy nagy Románia térkép a falon. Csupa zöld meg barna és a városok meg a hegyek románul vannak rajta. Azért én meg tudom mutatni, hol van a Hargita és a többi erdélyi hely, ahol eddig táboroztunk a szüleimmel, barátainkkal. Van egy mintás bolom is, ami oda van támasztva a térképhez, én találtam, a pukám meg emlékbe kifarakta.

Utoljára most összel a feketetói vásáron voltunk. Ez a vásár elég furcsa volt kicsit olyan mint nálunk a vidámpark vagy a cirkusz meg egy nagy piac valahol a falun. Volt korhinta és egy motoros aki egy rácsos kerítésben motorozott, még kígyóbűvölő is. Aztán voltak bódék, ahol csizmákat meg ilyesmiket árultak. Volt még egy dombos mező a patak partján ahol az emberek szőnyegen árulták portékájukat. Én meg rábukantam egy régi iránytűre, amit meg is vettünk. Ide lerajzolom nektek:

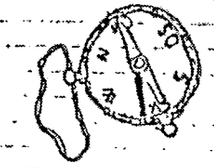

Este tábortüzet raktunk mert valakinek születésnapja volt. A felhőttek énekeltek és ropták a táncot a tűz körül. Én korán lefeküdtem, mert fáradt voltam. Egy család befogadott minket a padlásukra ahol szénán aláttunk. Először vonakodtam szénán aludni, de utánna rájöttem jobb mint otthon a paplap.

Románokon kívül sok cigányt is láttunk. Egy cigányasszonynak sülthalat adtunk, cserébe ő megjósolta a jövőnket, persze én ebben nem hiszek. De azért nekem ez nagyon érdekes: az hogy valaki a jövőről mesél.

Jakab

[*Nóvé Jakab*]

Kézirat gyanánt

Ember a tájban – azaz mit láthat egy figyelmes szemlélő Erdélyben?

Szűkebb hazámnak változatosan gazdag arculatán az utolsó évtizedekben alapvető módosulások történtek. A mai kormányzat gondos „környezetvédő irányelvei" következtében nap nap után aggasztóbbnál is aggasztóbb környezetrontások és rombolások tanúi vagyunk. A „jó szándékkal megálmodott", de gyakorlati megvalósítást nélkülöző román környezetvédő intézkedések olyan negatív valóságok elé állították e szűkebb haza lakóit, amiből szerintem végleges megoldás – a mai gazdasági és politikai keretek között – nincs.

Ezen országrész felszíne hegyekkel, dombokkal, folyó- és patakvölgyekkel szabdalt, változatos talajtani és vízföldrajzi jellemzőkkel talán egyedülálló földrajzi egység a mi öreg Európánkban. Ugyanúgy, mint Európa más országaiban, mondhatjuk az egész világon is, az ipar, a mezőgazdaság, az áruforgalom, a tájegységrendezés és településfejlesztés erőszakosan, néhol durván beavatkozik, és szétrombolja vagy átalakítja a kialakult vagy létező ökoszisztémákat. Ahol gondos felmérés, tervezés és előrelátó szakemberközösség irányítja és valósítja meg a dolgokat, ott a természeti környezet kevesebb zökkenővel, és helyrehozható változásokkal vészeli át a beavatkozást. A környezetszennyezés kérdéseiről nívós szaksajtóban és a tömegtájékoztatásban naponta hallunk és olvasunk, főleg Nyugat-Európáról, az Egyesült Államokról és Kanada túliparosított, túlszennyezett vidékeiről. Az utóbbi pár évben visszamenőleg döbbent aggodalommal figyeltük a savas eső kártételeit, a talaj és a víz szennyeződését, hisztériásan aggódtunk a csernobili atomszennyeződés európai hatósugarától. Ha rendszerezni és elhatárolni akarjuk a környezetszennyeződést, három fő fejezetről beszélhetünk: talajszennyeződés, levegő- és vízszennyeződés. A fontosabbakról szeretnénk röviden írni, a kiemelkedő vagy elriasztó esetekről, természetesen kihangsúlyozva, hogy – jelenleg bővebb adatok hiányában – részletesebb elemzésbe nem bocsátkozhatunk. E rövid lélegzetű írás célja csupán az lehet, hogy hozzáfogjon a problémák feltérképezéséhez.

1. A talajszennyeződés a környezetszennyezés látható és láthatatlan (latens) része. Észlelhető a föld felszínén, műtrágya- és vegyipari gyárak, kőolaj-finomítók, állattenyésztő telepek és hizlaldák környékén. Lerakódott savas, szerves és szervetlen eredetű mérgező anyagok, kupacokban kihordott katalizátorok elnyelő anyagai króm, ólom, bioaktív mérgező vegyületek, nitrogén-dioxid, mérgező ammóniáktartalmú végtermékek, a festékgyártásnál visszamaradó szerves anyagok, gyantaszármazékok, ciántartalmú gyógyszeripari termékek. Az állattenyésztő telepek körzetében a talajba és vizekbe szivárgó trágyalé (egyes helyeken falvak és községek közvetlen közelében) rendszeresen mérgezi a talajt.

Említésre méltó esetek: A feketehalmi festékgyár körzete, a csíkszentdomokosi Színesfémbánya Vállalat (Balánbánya) ülepítő tavai, a dicsőszentmártoni Vegyipari Üzem és Karbidgyár körzetében mérgező, krómtartalmú korom, vízzel higított, lemosott mérgező anyagok az üzem közvetlen környezetében a talajba szivárognak.

A környező vidék Ádámos, Dombó, Sövényfalva szántóföldjein a termőtalaj krómtartalmú, a marosújvári Szódaipari Termékek Gyára (UPSOM – Fehér Megye) ülepítő tavainak gyakori gátfalszakadása a Maros folyó medrében rendszeresen, évente több alkalommal bemosódnak. A környező talaj mint mezőgazdasági terület, közel 100 hektáron mérgezett. A Marosvásárhelyi Vegyipari Kombinát (AZOMURES) a város délnyugati körzetét rendszeresen mérgezi, a légkörbe és a talajba jutó ammónia és nitrogéndioxid a csapadék által a talajba jut. Zöldség- és gyümölcstermesztők többéves tapasztalata alapján a termesztett zöldségfélék fogyasztása élvezhetetlen és veszélyes. Ugyancsak a fent nevezett gyár körzetében a Maros folyó jobb és bal partján elterülő gazdaságok szántóföldjein talajtani vizsgálatok eredményei alapján nagyfokú, a megengedettnél nagyobb mérvű komplex kémiai szennyeződést észleltek.

A Temes megyei COMTIM sertéstenyésztő kombinát évi 1 millió létszámú telephelyének körzetében több száz hektáros kitűnő termőképességű földjein kiégett, perzselt, híg sertéstrágyával öntözött területének termőképessége leromlott.

A Brassó, Fehér, Bihar, Temes, Beszterce, Szatmár és Maros megyében működő állattenyésztő telepek körzetében az energia- és fűtőanyag-megtakarítások miatt összességében több száz hektáros mezőgazdasági területek terméketlenné váltak, mivel a felgyülemlett szilárd és folyékony trágyát képtelenek előkezelni, szárítani és modern agrotechnikai módszerek szerint a termőtalajba adagolni.

Nem sorolhatjuk itt még fel részletesen a szűkebb körzetekben történő talajszennyeződéseket, főleg azokat, amiket a városi és ipari szemét elszállításánál konkrétan észlelünk.

Többéves gyakorlat után a marosvásárhelyi Elektromureş Vállalat megszüntette a gyártási hibából származó, havonta több tíz tonnányi elektromos vezetékek műanyag szigetelésének elégetését. (Többször lakott körzetek közelében.)

A látható és olfaktív szervünkkel érzékelhető talajszennyeződések észlelésének egyik legmarkánsabb példája a baromfitenyésztő telepek közelében tapasztalható: Székelykeresztúr, Nyárádtő, Bihartamási, Mezőkirályfalva körzetében a kihordott és többhetes szétrakás után száradó trágya mérgezi a levegőt.

Külön ki kell emelni mint fontos és állandó talajszennyező forrást a gázkutató és -kitermelő vállalatok tevékenységét (GAZ-METAN MEDIAŞ-SCHELE DE FORAJ).

Bár a Román Szocialista Köztársaság szigorú előírásokat helyez kilátásba ezen tevékenység keretein belül, mégis minden fúrási telephely körzetében a fúrási iszap telítve marószóda, barit (báriumszulfát), szervetlen, savas és lúgos vegyületek rendszeresen szennyezik a termőföldet, de kiemelten a patak- és folyóvizeket.

A talajszennyezés állandó tényezőjének számít még a szervetlen műtrágya tárolása, szállítása és annak nem megfelelő alkalmazása. Erdély szűkebb területén talajtani szempontok figyelembevételénél számolnunk kell azzal, hogy a változatos talajszerkezetek, termékenységi mutatók e megye területén belül is mozaikszerűk. Ha figyelmesebbek vagyunk, a rövid lefutású patakok és folyók lankás területén a terméshozamok állandóbbak. Románia Vegyipari Minisztériumának közlése szerint az ország termelési szintje és vegyi anyagokat gyártó változatos skálája élenjáró a szocialista országok között. Mi szorítkozzunk csak a műtrágyákra és műtrágya típusú készítményekre (skála nélkül). Ami a román mezőgazdaság „szekerére kerül", de azon belül az erdélyi vörösesbarna erdei talajokra, a podzolos vagy podzolosodott talajokra, az ártéri vagy folyóvölgyi üledékes talajokra, a leromlott szerkezet nélküli lemosódott dombokra – egy mondattal fejezhetjük ki óhajunkat: „lesz műtrágya vagy nem lesz", ez itt a kérdés. Szakemberek előtt tudott dolog, hogy Erdély dombos, lankás területein óriási kálium- és foszforhiányban – a termőtalaj „rekord terméseredményekkel" gazdagítja a szocialista haza élelmiszer-tartalékait. Az is nyílt titok, ha nem létezne a „csatornaépítés", több gázolaj kerülne a traktorokba, a szállítóeszközökbe, a trágya talajba kerülne, idejében és hasznosan, műtrágyára kivételes esetekben talajtípusoktól függően kevesebbre lenne szükség. A helyzet más. A talajtípusok változatosságukban és igényük szerint csak azt kaphatják, ami „létezik" az illető műtrágyagyár lerakatában, legtöbbször ammónium-nitrát (amivel telítetten fertőződött és elsavasodott az erdélyi termőtalaj). Szomorú traktorkaravánok százait figyeljük meg Erdély országútjain, amint nyerges vontatókkal szállítják a marosvásárhelyi műtrágyagyártól Beszetercenaszód, Fehér, Szilágy, Hargita, Kovászna, Szeben és Kolozs megyék gazdaságai felé zömében és kizárólag az ammónium-nitrátot. Ritka és szerencsés az a gazdaság, amely NPK (nitrogén-foszfor-kálium) tartalmú műtrágyát kaphat. Tehát Erdély barnásfekete, vörösesbarna barázdái nem igénylik már a nitrátot. Kiáltanak és tiltakoznak ellene!

Az utóbbi hét-nyolc évben nem létezik modern, minden követelménynek megfelelő, a vetésforgó kijelölése előtt talajkémiai utánpótlás, nincs az igényléseknek és talajtípusoknak megfelelő műtrágyaelosztás (a mennyiségről ma már nem lehet beszélni). Nincs vagy nagyon leszűkített a folyékony műtrágya alkalmazása (tárolási helyek, szállítóeszközök hiánya, nincs hozzá alépítmény). Ezek miatt közel húszéves átlagban számítva, de kihangsúlyozottan az utóbbi tíz év során a termőföld talajkémiailag komolyan leromlott. Nem lenne teljes a sor, ha nem említenénk meg a munkagépek, traktorok, szállítóeszközök stb. talajszerkezeti rombolását. Pl. az utóbbi négy rendkívülien száraz évben az erdélyi termőföldeken a betakarítás és az őszi szántás lépéshátrányban van. Mivel nem utalnak ki elegendő mennyiségű üzemanyagot, a betakarítás és az őszi szántás vánszorog. Mikor november elején és közepén az erdélyi megyék betakarított és őszi búza alá szántott területének csak 40-50%-a várja a hótakarót, a csapadék által átitatott kötött talajú, csúszós utakon tengelyig süpped a traktor. A nehéz, többtonnás gépek tépik, törik és süllyesztik az amúgy is kötött szerkezetű termőföldet.

2. A levegőszennyeződés. Forrásai főleg az ipari létesítmények, gyárak és kémiai anyagokat gyártó feldolgozóüzemek, állattenyésztő gazdaságok, kombinátok. Példának hozhatjuk fel a tordai cementgyárat a városközponttól kb. 1 km-re, a dicsőszentmártoni karbidgyárat, a kiskapusi gázkoromgyárat, a marosvásárhelyi téglagyár granulitgyártó részlegét, az ebben a városban lévő műtrágyagyárat, a központi vágóhidat, a kolozsvári nehézgépipari gyárat. Itt említhetők meg a városi és kommunális szennyvíztisztító állomások telepei, például Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen. A talajszennyeződés fejezetében említett állattenyésztő telepek ugyancsak ide sorolhatók.

3. Vízszennyeződés. Az erdélyi városok, főleg a nagyvárosok vízellátása már e század elején vezetékes vízhálózattal rendelkeztek. A vízkiemelő szerkezetek és vízművek a felszíni vizekből (folyók) és a folyókat övező kavics- és homokrétegekből emelték ki a szükséges vízmennyiségeket. Korabeli vegyelemzések alapján ezek a vizet szennyező, egészségre ártalmas anyagot nem tartalmaztak. A jelenkori tiszta vagy tisztább ivóvízzel rendelkező városok közül megemlíthető: Brassó, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Nagyszeben, Beszterce, Maroshéviz, Szászrégen, Székelyudvarhely, Szováta, Fogaras és Viktoriaváros. Az erdélyi medence a hegyek karéjába foglalt központi területén,

az Erdélyi Mezőség vízben szegény, felszíni vizei időszakos hozamuk, gyakran kiszáradók, forrásai jelentéktelenek, mennyiség és minőség szempontjából nem felelnek meg központi vízellátási követelményeknek. A földfelszín közelében elhelyezkedő talajvizek meszes, szulfátos, sós és nitrátos-nitrites telítettségűek.

Ôsi, potenciálisan ivóvízben szegény körzetek: Mócs, Szászlekence, Pusztakamarás, Kis- és Nagysármás, Mezőszilvás, Faragó közötti területek, a déli részen Marosludas, Mezőszengyel, Mezőméhes, Mezőballa, Ercse, Körtekapu és Toldalag vidéke. A két Küküllő interkolináris dombvidéke ugyanide sorolható, megemlítve még a gáztartalmú rétegek körzetének sós, ásványi anyagokkal telített forrásait is. Közismerten rossz hidrokémiai tulajdonságú vizeik már komoly szakvéleményezések tárgyát képezték a század elején a magyar vízföldtani szakirodalomban és a metángázkutatás első fontosabb fúrásai idején is. Ezeken a dombos felszíneken (erdősztyepp jellegű) nagy számú telepen haszonállattartás folyt. Mennyiségileg több mint a jelenlegi állatlétszám, de egyenletesebben elosztva. Mivel a mai zootechnikai előírások nagy és koncentrált állattenyésztő telepeket hoztak létre, e központok vízellátása azonos szinten követi a régi módszert: felszíni vizekből táplálkozó helyi rendszerek, ásott kutak. Mennyiségileg és minőségileg ezek nem felelnek meg. Mélyen fekvő rétegvizekből az erdélyi medence ivóvízellátását nem lehet megoldani. A földtörténeti újkor pannon emeletének több ezer méteres rétegeiben sós, brómos, jódos, szulfátos, fosszilis vizeiből gyógyfürdők létesítésére volna lehetőség.

Az erdélyi medence és a tágabb értelemben vett Erdély körzete két nagyobb besorolásban a következő vízellátási rendszerekbe tartoznak:

a) folyóvizekből és folyóvíz melléki lankákból táplálkozó rendszerek (városok): Nagykároly, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Nagybánya, Erzsébetváros, Balázsfalva, Torda, Aranyosgyéres, részben Kolozsvár is, Nagyenyed, Sepsiszentgyörgy, Beszterce és Temesvár, a Nyugati-Kárpátok és az Erdélyi-érchegység nagyobb községei is.

b) csak folyóvizekből táplálkozó vízellátási rendszerek: Csíkszereda, (Csíkszépvízről), Gyergyószentmiklós, Barót, Kovászna, Óradna-Lippa, Feketehalom, Marosvásárhely, Szászrégen, Marosludas, Dicsőszentmárton. A román állami szabványhivatal 1342/77. vízminőségre vonatkozó előírása nem tesz kivételt az ivóvíz felhasználásában az emberi és állati fogyasztók között. A legveszélyesebb az egészségre káros, vízben oldott vegyületek közül a nitrát, nitrit, ammónia, foszfát, higany, acetonszármazékok, cián-vegyületek, radioaktív vegyületek. Sajnálatosan kell észlelnünk, hogy ezek a vegyületek és elemek folyó és felszíni vizeinkben mind megtalálhatók. A nitrát, nitrit, ammóniák, kálium és klór jelenléte nagymértékben rontja a vízminőséget. Itt hozhatjuk fel példának az erdélyi medence legjelentősebb folyóit és mellékfolyóit:

Maros: forrásától 20 km-rel lejjebb Galócás faipari üzem; Gyegyószentmiklós: len- és kenderáztató, városi hőközpont; Szászrégen: vasmű, hangszergyár (utóbbiból jönnek az acetonszármazékok, vaskloridos vegyületek);

Abafája: (a Maros jobb oldala, Szászrégen közelében), állattenyésztő telep; Gernyeszeg (a Maros bal partján) itt sertéshizlalda szennyezi a folyót; Marosvásárhelyen műtrágyagyár, Nyárádtői Állami Gazdaság és Tyúktenyésztő Kombinát szennyvizei a Nyárád folyócskába, azután a Marosba ömlenek. A Marosszentpáli Állami Gazdaság (bal part) és a Radnóti Állami Gazdaság növendékhizlaldájának szennyvizei egyenesen a Maros folyóba ömlenek. A Radnóti Hőerőmű marószódával higított 60-70 fokos hűtővize, a marosludasi cukorgyár melasztartalmú szennyvize, a szomszédságában lévő kender- és lengyár áztatóiból kifolyó szennyvíz, a marosújvári szódagyár szulfátos, szódás, tömény sós szennyvize mind a Marosba ömlenek. Ugyancsak a Marosba folyik a gyulafehérvári porcelángyár kaolinos nehézfémekben dús szennyvize, a dévai bányaüzemek flotációs tavaiból ércdúsításból származó, rendkívülien mérgező zagy-szennyvize és Arad város alig megtisztított, csatornából származó vize.

A Mezőség jelentősebb folyóvizei a Maros jobb vagy bal oldali mellékfolyóihoz tartoznak. Ezek közül említésre méltó a Luc patak, a Komlód vagy Lekencei patak, a Sármás irányából Ludas felé folyó Mezőségi patak. A felszíni vizekből és talajvizekből kapott minták alapján kevés kivétellel mind szennyezettek, nitrát- és nitrittartalmuk többtízszerese a szabvány által megengedettnek.

Olt: ide ömlik a balánbányai üzemek flotációs ülepítő tavaiból összetetten mérgező réztartalmú szennyvize. Csíkszereda város tisztítatlan vize, a sepsiszentgyörgyi városi dohánygyár és a Feketeügy mellékfolyóból a kézdivásárhelyi bútorgyár acetontartalmú szennyvize is. Az Olt folyóba ömlik még a feketehalmi festékgyár korommal és gyantával telített szennyvize. Megemlíthetjük, hogy az Olt folyónak a Feketehalom és Olthévíz közötti szakaszán a víz átlátszatlan, bűzös, holt víz.

A Kis- és Nagy-Szamos: Kolozsvár és Szamosújvár üzemeiből, gyáraiból a víztisztító művek által nem eléggé megtisztított vizeiből naponta fertőződik.

A Körösök fertőzöttsége, szennyezettsége a magyar és román vízügyi szervek örökös vitájának tárgyát képezi.

Nincs módunkban bemutatni az összes tájegység vizeit és ezek kémiai összetételét, szennyezettségét. Az érthető okokból nem közölt, de még fel sem tárt adatok az elhivatott környezetvédő szakemberek segítségére várnak, akiknek folyamatos segítségére számítunk.

Sylvanus
– egy erdélyi környezetvédő

[*Márton János, Marosvásárhely*]

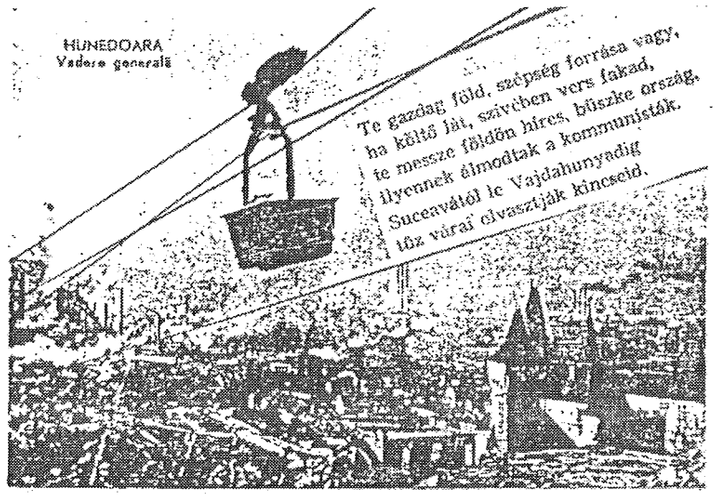

A második bécsi döntés

Trianon – közismerten – óriási traumát jelentett Magyarország számára. A békeszerződés annyira drasztikus rendelkezéseket tartalmazott – Magyarország legelemibb érdekeit messze figyelmen kívül hagyva –, annyira az erő és erőszak alapján született (kihasználva persze a magyar politikai csoportok és vezetők tehetségtelenségét, tehetetlenségét), hogy a magyarság számára elfogadása, a beletörődés lehetetlen volt. Épp ellenkezőleg, eleve elkerülhetetlenné tette annak revízióját.

Az, hogy Trianon a megelőző évek eseményeiből, külső és belső erők állapotából, viszonyaiból szükségszerűen következett, világos volt az ország irányítói számára, s ennek konzekvenciáját is levonták, a békediktátum aláírásával. Ugyanakkor határozottan látták, hogy egy adott időszak eseményeiből szükségszerűen következő tény még nem azonos a történelmi szükségszerűséggel. S ezt Magyarország szétdarabolása vonatkozásában érvek sorával támasztották alá. Sőt épp azért bízhattak a trianoni helyzet átmenetiségében, mert világosan látszott, hogy ha egy adott történelmi helyzet föl tudott robbantani egy olyan sokszázados történelmi egységet, mint Magyarország, amelyet földrajzi, történelmi, gazdasági és egyéb szálak sokasága fűzött szorosan egybe, akkor mennyivel könnyebben bekövetkezhet olyan állam, mint a '18 utáni Nagy-Románia szétesése, amelyet a nemzetközi helyzeten, katonai erőn és nemzeti érzésen kívül efféle szálak csak igen kevéssé kapcsolnak össze, sőt épp belső erők hatnak szétesése irányában.

Elvi megfontolásokon kívül az adott helyzetbe való bele nem törődést sugallták konkrét országok példái is. Így Lengyelországé, mely másfél századon át kilátástalan helyzetében sem mondott le a három nagyhatalom által elragadott területeiről, míg végül e virtuális Lengyelország realitássá válhatott 1918-ban. Azt pedig, hogy egy többnemzetiségű ország csupán ezért még nem eleve pusztulásra ítélt, Nyugat-Európában Svájc, Kelet-Európában a Szovjetunió példája demonstrálta. A nemzetiség csak akkor válik robbanóerővé, ha az adott ország nem tudja integrálni őket. Ez viszont éppen a kisantant országaira, különösen Romániára volt messzemenően érvényes.

A háború utáni Románia új határain belül a lakosság egyharmada, 5 millió ember volt nemzetiségi.[1] A román kormányzat nem kívánt építeni rájuk, megbízhatatlan, ellenséges elemekként kezelte őket. S ez nemcsak a kormányra vonatkozott, hanem a román lakosságra is. A románságban évszázadok óta engesztelhetetlen idegengyűlölet élt, melyet a nép fölött szellemi monopóliummal bíró görögkeleti papság és a világi értelmiség jó része is tudatosan szított, erősített. Különös erővel érvényesült ez a zsidósággal szemben, amelynek romániai helyzete (más ottani kisebbséggel együtt) tette szükségessé a világ első kisebbségvédelmi rendelkezésének meghozatalát 1878-ban a berlini kongresszuson. A két világháború között azonban változatlanul folytak ellenük a pogromok. Sőt a 20-as évek közepén megindult, majd a 30-as évektől hatalmas fasiszta tömegmozgalommá váló Vasgárda általános kisebbségellenessége is a zsidókkal szemben volt a legdrasztikusabb.

Súlyos diszkrimináció nehezedett az erdélyi magyarságra is. Az állam tudatosan, kíméletlen módszerességgel tört felmorzsolásukra, erőszakos beolvasztásukra, elszámolásukra.[2] A hatalomváltozás után több mint 200.000 magyar kényszerült Erdély elhagyására.[3] Ugyanekkor a román telepítéspolitika az erdélyi városokba, falvakba mennél több regátit igyekezett betelepíteni. Sőt a trianoni határ mentén telepes falvak sorát, összesen 111-et hoztak létre az etnikai helyzet megváltoztatására.[4]

A földreform is igen erősen nemzetiségi, magyarellenes éllel történt. Erdélyben az egyházak nemzetfenntartó funkciója 1918 után előtérbe került (iskoláztatás, nyelv megtartása), így súlyos hatású volt, hogy a „magyar egyházak" birtokainak (373.367 kat. hold) 84%-át kisajátították. Összehasonlításul, a „román egyházak" 316.420. kat. holdjából csak néhány százalékot vettek el. S hogy a földreform során mennyire nem csupán a nagybirtokokhoz nyúltak, azt jól mutatja, hogy Észak-Erdélyben az 50 hold alatti törpe- és kisbirtokosok tették ki a károsultak több mint felét (51,4%). E kisbirtokosok háromnegyed része pedig magyar volt, további 14%-a pedig szász.[5] Az országban egyremásra vezették be a magyarellenes intézkedéseket. Megtiltották a hivatalokban a magyar nyelv használatát, névelemzés alapján döntötték el, ki járhat nemzetiségi iskolákba, felállították az ún. kultúrzónát, mely számos intézkedésével szolgálta a magyar többségű megyék fokozott románosítását. Kíméletlenül törekedtek a magyar oktatási hálózat felszámolására. A kolozsvári magyar egyetemet még 1919-ben megszüntették.[6] 1929-ig pedig megszűnt a magyar elemi iskolák több mint háromnegyed része, 2632. Ennél is nagyobb arányban a gimnáziumok, tanítóképzők, kereskedelmi iskolák, főiskolák.[7] Hasonló tendencia érvényesült színházak és egyéb kultúrintézetek terén.

Az erdélyi magyarság ellen minden vonalon következetesen megindított harc nyilvánvalóvá tette, hogy itt a nemzet 1/5-ét kitevő közösség fennmaradása vált kétségessé. A magyar kormány nem bízhatott abban, hogy pusztán esetleges jogi, törvényes szabályozásokkal is biztosítható a magyar kisebbség fennmaradása Romániában belül, hiszen Bukarest a Párizsban aláírt kisebbségi szerződés rendelkezéseit sem tartotta be.[8]

Mindezekből egyértelműen következett, hogy a kisebbségi kérdésnek egyetlen megoldási módja maradt, a területi rendezés. Meg kell tehát állapítanunk, hogy a nemzetiségi kérdés, a magyar kisebbség védelme korántsem feszítővas volt a két világháború közti magyar kormányzat kezében, hogy ezáltal jusson területekhez. Ha pusztán hódító szándék, terjeszkedési vágy vezette volna a magyar politikusokat, akkor a teljes Erdélyt követelték volna a tárgyalásokon. Ha szimplán az ipari és banktőke vagy netán nagybirtokosok érdekei mozgatták volna őket, akkor semmiképpen sem Erdély északi részét, hanem az ásványkincsekben és rájuk települt iparvidékekben és dús termést hozó gazdag földekben bővelkedő Dél-Erdélyre tartottak volna igényt. S kicsit előre futva az időben: A Szovjetunió megtámadása után igyekeztek volna területeket Magyarországhoz csatolni, mint ezt Románia tette, a Dnyeszter és Bug közti hatalmas területet Ogyesszával Transznisztria néven „ősi román földként" magához csatolva.

Ha a magyar kormányzatnak csak saját hatalma fenntartása, regnálásának mennél problémamentesebb biztosítása lett volna célja, akkor a békeszerződés tényére és egyéb külpolitikai érvekre hivatkozva könnyű szívvel mondtak volna le a határon túli magyarokról. Akkor nem juttatnak az igen nehéz gazdasági helyzetben is a kisebbségi magyarságnak rejtett csatornákon súlyos összegeket (pengők tíz- és százezreit), hanem azt hatalmuk belső erősítésére fordították volna. Az ország vezetői azonban teljes nemzetben gondolkodtak, s így nem lehetett közömbös számukra e közösség sorsa. Ez a felelősségvállalás és érte történő eredményes cselekvés elvitathatatlan a korszak számos vezető politikusától még akkor is, ha a nemzet szempontjából éppoly fontos társadalompolitikai és szociális kérdésekben annyira kárhozatos érzéketlenséget mutattak is.

A magyar politikusok – és itt Teleki Pál személyét kell hangsúlyoznunk – az adott helyzettel és lehetőségekkel reálisan számot vetve fogalmazták meg a Romániával szembeni igényeket.[9]

Az elgondolás tengelyét döntően a néprajzi elv alkotta. Ennek konzekvens alkalmazását azonban igen megnehezítette az a közismert tény, hogy a trianoni határ mentén húzódó területek, illetve a Székelyföld félmilliós magyar tömbjén kívül – ahol a magyar többség 80% fölötti –, illetve a városokat kivéve, amelyek a román statisztikák szerint is végig a két világháború között magyar vagy magyar-német többségűek, a többi területen a lakosság igen erősen keverve élt.[10] Összességében mégis Erdély északi fele magyar, déli fele román többségű. További problémaként jelentkezik, hogy az országrészt K-Ny irányban átszelő néprajzi határ több gazdaságilag szervesen összetartozó területet vágott el egymástól, amit csak részben ellensúlyozhatott, hogy a trianoni határ megszűntével ugyanilyen módon szétvágott szerves egységek állhattak helyre.

A Romániával szembeni magyar igények érvényesítéséhez szükséges külső és belső feltételek 1940-ben találkoztak. A belső feltétel: a kormány kül- és belpolitikájában a békediktátum felülvizsgálatának előkészítése lényegében már 1920 óta centrális feladatként folyt. Így ekkor már csak a kedvező idő, a nemzetközi konstelláció megváltozása szükségeltetett. Ez a 30-as évek második felétől be is következett, a háború utáni határrendszer szétverésére törekvő Németország és Szovjetunió megerősödésével.

Mindkét tényező egyformán fontos volt. Németország megerősödése kikapcsolta a Versailles-i békerendszer fenntartásában érdekelt antanthatalmakat, s egyben németbarát román orientációt eredményezett. Ennek folyományaként Románia 1940. július 2-án lemondott a francia-angol területi garanciáról.

A SZU pedig gyakorlati megvalósítását vitte végbe a Romániával szembeni revíziónak Besszarábiának és Észak-Bukovinának a Szovjetunióhoz történő csatolásával. Sőt a magyar revíziós igények gyakorlati érvényesítésére is elsőként a Szovjetunió szólította fel Magyarországot, amikor 1940 nyarán a Romániával szembeni közös katonai fellépést ajánlotta fel Magyarországnak[11]. Ezt a magyar kormány nem fogadta el, de a kérdés katonai megoldásának erős tábora volt a magyar hadseregen belül és július 2-án Magyarország mozgósított.

A fegyveres megoldás nem illett bele Németország terveibe, mivel a magyar-román konfliktus zavart okozhatott a német olajellátásban, és egyéb előre nem látható nemzetközi bonyodalmakkal járhatott volna. Ribbentrop külügyminiszter jegyzékben hívta fel a magyar kormány figyelmét: a háború ellentétben áll Németország érdekeivel, s ezért a magyar támadás nem számíthat semmiféle német katonai segítségre. A magyar kormány látszólag értetlenséget mutatott s azt válaszolta, hogy nem tart igényt a német katonai támogatásra, viszont a támadástól csak akkor áll el, ha a tengelyhatalmak garantálják a magyar követelések kielégítését. Ribbentrop újabb jegyzékben s határozottabban fogalmazott: „Amit a birodalmi kormány kifejezésre akart és akar juttatni az az, hogy nemcsak nem ad Magyarországnak katonai segítséget, hanem hogy mindazokban a következményekben, amelyek Magyarországnak ilyen erőszakos eljárásából származhatnak, magára lesz hagyatva."[12]

A nyomásnak engedve Budapesten elejtették a támadási tervet. Teleki hamarosan Berlinbe utazott, ahol Hitlerrel folytatott megbeszélést. A Führer tárgyalásokra biztatta a románokkal, hangsúlyozva, hogy erre a román királyt is felszólítja.

Egyéb körülmények is sürgetőleg hatottak:

A Szovjetunió a román kormányhoz 1940. jún. 26-án küldött ultimátuma után[13] már jún. 28-án elfoglalta Besszarábiát és Észak-Bukovinát.[14] Aug. 3-án pedig megindultak a bolgár területi igényről folyó bolgár-román tárgyalások, s Romániának végül a magyar tárgyalások elől sem lehetett kitérnie.

A magyar kormány aug. 7-i, a tárgyalások megkezdését sürgető jegyzéke, majd a román kormány aug. 10-i pozitív válaszjegyzéke[15] után indultak meg a magyar-román tárgyalások Turnu-Severinben (havasalföldi Duna-kikötő). Már a tárgyalások kezdete körüli viták jelezték, hogy a román kormány az érdemi tárgyalások megakadályozására, meghiúsítására törekedett, s céljuk lényegében a román tárgyalási szándék felmutatása a külföld felé.

A magyar javaslatban szereplő valamely határmenti várost (pl. Váradot) azért nem fogadták el, mert tartottak az ottani magyarság demonstrációjától. Ehelyett ókirályságbeli kastélyokat ajánlottak fel. Itt nemcsak a magyar küldöttség belső beszélgetéseinek lehallgatására nyílt volna mód, hanem ami sokkal jelentősebb, hogy az ajánlott kastélyokban nem voltak meg azok a telefon- és távíró-berendezések, amelyek Budapesttel, a kormánnyal való összeköttetést biztosíthatták, sőt még csak a közelükben sem volt megfelelően felszerelt postaállomás.

A magyar küldöttség végül a Zsófia nevű hajón utazott le, s ezt választotta tartózkodási helyéül, ahol nemcsak a belső beszélgetésekhez elengedhetetlen szeparáltság volt adott, de saját távíró- és rádió-összeköttetést biztosító berendezések is. Küldöttségünk vezetője Hory András erdélyi születésű, a kérdést részleteiben is kitűnően ismerő, tapasztalt diplomata volt.[16]

A román küldöttséget Valer Pop, volt mezőgazdasági miniszter vezette. Személye eleve nem a román kormány megegyezési szándékát jelezte, hiszen ő az újságokban közzétett nyílt levélben foglalt állást a területi engedmények ellen. Márpedig a tárgyalások csak azért indulhattak meg, mert a jegyzékváltásból úgy tűnt, hogy a román kormány engedve a magyar kívánságoknak, hajlandó területi korrekciókra.

A magyar küldöttség nem indult túlzott reményekkel a tárgyalásokra, mivel a jól működő romániai magyar hírszerzésnek sikerült megszerezni Valer Popnak a magyar-román tárgyalásokra vonatkozó emlékiratát.[17] Már ebből világossá vált, amit Turnu-Severinben csak megerősítettek, hogy hajlandók ugyan bizonyos határmenti városok (Szalonta, Nagykároly, Érmihályfalva stb.) átengedésére, de csak magyarországi községek fejében, s ezt a területi változást lehetne kiegészíteni a lakosságcserével s így elérni, hogy a két állam abba a helyzetbe jusson, hogy etnikai szempontból a leghomogénebb legyen.

A románoknak tehát egyedül csak a lakosságcsere volt elfogadható, s a „nici o brazdă" („még egy barázdát sem") álláspontot vallották. A Székelyföld átadásáról hallani sem akartak, legfeljebb román fennhatóság alatt megvalósítandó közigazgatási, gazdasági, kulturális autonómiát ígértek. A magyarok előtt azonban világos volt, hogy amiként a kisebbségi szerződést – mely szintén tartalmazott székely autonómiára vonatkozó rendelkezéseket – Románia a 20 éven keresztül semmibe vette, úgy egy esetleges autonómia is csak a Románia számára pillanatnyilag kedvezőtlen nemzetközi konstelláció idejéig fog fennmaradni.

Lakosságcsere, székely autonómia és paritásos területkorrekció volt a maximum, amire a románok hajlandók voltak. Lássuk a magyar igényeket: A maximális magyar

igény, illetve követelés nem kívánta egész Erdélyt, csak annak 2/3-át, mintegy 69 000 km^2-t. A határ a Maros vonalát követte volna Aradtól délre, majd Balázsfalvától és Segesvártól északra, tovább Brassótól nyugatra húzódott volna, végül a Székelyföld déli részénél érte volna el a Kárpátokat.[18] E határvonallal kapcsolatban a magyar küldöttség hangsúlyozta, hogy ez eleve lemondást jelent az eredeti magyar álláspontho képest és ráadásul épp a gazdasági szempontból értékesebb részéről hajlandók lemondani Erdélynek. Mindenképpen ragaszkodtak viszont a Székelyföldhöz.

A kívánságok elfogadtatására szolgáló érvek között igen fontosak voltak a szovjet-román és bolgár-román területi vita idevonatkozó párhuzamai.

A bolgárokkal való tárgyalások ugyanis eleve úgy indultak, hogy a románok megjelölték, hogy nagyjából mely területeket hajlandók visszaadni. Ettől Magyarország esetében mindvégig elzárkóztak.[19]

A szovjet példa pedig ennél is sokatmondóbb, hiszen Románia minden ellenvetés nélkül átadta a Szovjetuniónak azt a mintegy 50 000 km^2 területet, Besszarábiát és Észak-Bukovinát, ahol pedig a szláv lakosság aránya lényegesen kisebb volt, mint Észak-Erdélyben a magyaroké.[20]

A szovjetügy kapcsán Hory további érvéként hozta fel, hogy nem fogadták el a Szovjetunió ajánlatát a fegyveres támadásra, mert ehelyett tárgyalások útján kívánnak tartós megegyezésre jutni.

Pop válasza a magyar érvelésre az volt, hogy azért nem járnak el Magyarország esetében a bolgár- vagy szovjetügyhöz hasonlóan, mert a helyzet mindkét vonatkozásban teljesen más, mint a magyarügy. Egyrészt, a bolgár területi követelések nem voltak annyira jelentősek. Ami pedig a szovjetkérdést illeti, Romániát – mondotta – az oroszok részéről komoly katonai veszély fenyegette.[21]

Megjegyzendő, hogy ez a válasz idehaza azoknak a katonai köröknek a pozícióját erősítette tovább, akik Románia megtámadását akarták.

A három nap alatt lefolyt turnu-severini tárgyalások (aug. 16., 19. és 24.) végül az álláspontok összebékíthetetlensége miatt 1940. aug. 24-én megszakadtak.

A kiadott kommüniké zárómondata ugyan lehetőséget biztosított a tárgyalások folytatására, de a magyar felkérésre augusztus 27-én nem jött válasz.

A német és olasz politikának azonban a kérdés rendezése állott érdekében, ezért Csáky magyar és Manoilescu román külügyminiszter meghívást kapott Bécsbe a Magyarország és Románia közti vitás kérdések megtárgyalása végett.

A Csáky vezette magyar küldöttség tagja volt Teleki Pál, mint megfigyelő. A magyar kormány arra számított, hogy német és olasz segítséggel fognak megegyezésre jutni a románokkal. Erre azonban nem került sor. Augusztus 29-én reggel Ribbentrop magához kérette Csákyt és Telekit. Ciano olasz külügyminiszter társaságában fogadta őket. Kijelentette, hogy csak két napot szánhatnak a magyar és román viszony rendezésére. Hosszas tanácskozásokra nem lévén idejük, az ügyet maguk akarják kezükbe venni és hajlandók a döntőbírák szerepét vállalni, ha a felek erre felkérik őket és kijelentik, hogy kormányaik döntőbírósági határozatot magukra nézve eleve kötelezőnek ismerik el.

Csáky ezzel szemben azt kérte, hogy Ribbentrop és Ciano jelenlétében tárgyalhasson Manoilescuval. Ribbentrop ezt visszautasította mondván, hogy ez úgysem vezetne célba. Kijelentette továbbá, hogy minden fegyveres akciót meg fognak akadályozni. Ezzel a németek a saját javaslatukon kívül szóba jöhető megoldási módokat lehetetlenné tet-

ték, s Csákyék Budapesthez fordultak, mivel a döntőbíráskodás elfogadásához a kormány és az államfő hozzájárulása is szükségeltetett.

Hasonló előzmények után Manoilescu Bukaresthez fordult kieszközölni Károly király s a koronatanács hozzájárulását. A budapesti és a bukaresti igenlő válasz után 1940. aug. 30-án a bécsi Belvedere-kastélyban hirdették ki a II. bécsi döntést.[22]

Az 1. pontja a mellékelt térképre hivatkozva rögzíti a Magyarországhoz kerülő területet. Ez mintegy 43.000 km^2 volt.[23]

A 2. pont a terület átadására 14 napot ad.

A további pontok az optálás lehetőségére és módozataira vonatkoznak, végül arról intézkedik, hogy az állami fennhatóság változásából adódó kérdéseket a román és magyar kormány közvetlen tárgyalások útján rendezze, s ha valamely kérdés eldönthetetlen, a német és olasz kormányokhoz forduljanak.

A döntőbírák egyidejűleg garantálták Románia új határait.

„A határvonalat úgy kellett megállapítani – mondotta Hitler Sztójay berlini magyar követnek 1940. szept. 10-én –, hogy az a román kormány, illetve a román nép által még valahogy elviselhető legyen. Mert félő volt, hogy ellenkező esetben Romániában felborul a helyzet, ami beláthatatlan következményekkel járhatott volna. Eltekintve attól, hogy az egész Balkán megindulását is eredményezhette volna, a román káosz által előállt vákuumba bizonyára minden oldalról behatoltak volna a szomszédok román területekre, ami által – s ez volt Németország és Olaszország részére döntő fontosságú – az olajmezők sorsa kritikussá vált volna (...). Erdély megosztása kérdésében tehát az olajforrások voltak a döntő kritérium.[24]

A határok megvonásában az is szerepet játszott, hogy Erdély ipari és bányavállalatai, valamint a fontosabb közlekedési útvonalak Románia birtokában maradjanak. Tordánál a határ azért ugrott északra – bár a vidék magyar többségű –, hogy a kissármási földgáz és olajvidék román területen maradjon. A MICA román bányavállalat aranybányáinak 4/5-ét azért hagyták meg Romániának, mivel a vállalat 140 000 dollár értékű részvényét a román kormány még a tárgyalások előtt Hermann Göring fivérének, Herbert Göringnek ajándékozta. Erdély leggazdagabb sóbányája a marosújvári (amely kétszeresét termelte a Magyarországhoz került 4 sóbánya össztermelésének), továbbra is Romániában maradt, csakúgy, mint a vasérc- és a barnaszéntermelés 96-97%-át adó bányák.[25]

Ugyanakkor a magyar kormány előtt az is világos volt, hogy a visszaszerzett területek fejlesztése főleg ipari, mezőgazdasági vonatkozásban, a magyarországi nívóra emelése elsősorban infrastruktúra tekintetében nagy erőfeszítéseket fog igényelni, s a Magyarországhoz kerülő egymilliónyi román sem a belső stabilitás irányában fog hatni.

Az erdélyi bevonulás szeptember 5. és 12. között történt, a magyarság leírhatatlan örömétől kísérve. Számos beszámoló ismeretes ennek a valóságos örömmámornak a megnyilvánulásairól.

A bécsi döntéssel ugyanis több mint egymillió magyar szabadult fel a rendkívül súlyos nemzeti elnyomás alól, s múlt el fejük fölül a kulturális, gazdasági, egzisztenciális létbizonytalanság, a balkáni módszerekkel folyó beolvasztási politika.

A terület visszatérésének több szempontból vizsgálható jelentőségéből egyet szeretnék hangsúlyozni: s ez a magyar progresszió képviselőinek számszerű megerősödése az új területekről. Erdély történelmi hagyományaiból és a 22 évnyi kisebbségi sorsból következően a demokrata gondolatnak, a toleranciának, a társadalmi progressziónak

erős bázisai és jelentős képviselői voltak e földön. (Itt az Erdélyi Helikon, az Erdélyi Fiatalok, a MADOSZ mozgalmára, az 1937-es Vásárhelyi Találkozóra stb. kell gondolnunk.) Ez mindvégig megmutatkozott a zsidókérdésben, a németekkel való szembefordulásban, a románsággal kapcsolatos magatartásukban, s nemcsak szavakban, írásokban, hanem cselekedeteikben is.

Végeredményben a II. bécsi döntés a visszakerült lakossággal, területtel, gazdasági potenciálokkal, kétségtelenül az ország megerősödését jelentette[26] és ami különösen fontos, hogy mindezt békés úton, diplomáciai eszközökkel sikerült elérni.

A döntőbíró-tengelyhatalmak természetesen nem önzetlenül, valamiféle igazságérzettől vezetve teljesítették részben a magyar igényeket. Súlyos ellenszolgáltatást kívántak érte.

Egyértelműen németbarát-politikát, elsősorban a német gazdasági igények fokozott kielégítését. A belpolitikában is változásokat követeltek, személycserék és újabb zsidóellenes intézkedések[27] formájában stb. Így 1940. aug. 30-án messzemenően kiterjesztették a Volksbund jogait. Szeptember folyamán felfüggesztették a nyilas pártok tevékenységét korlátozó intézkedéseket, bebörtönzött vezetőjüket, Szálasit szabadon bocsátották. November 20-án pedig Magyarország csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez.

Ezek valóban olyan engedmények, amelyek a II. bécsi döntéshez kapcsolódnak. Az a felfogás azonban, amely a két bécsi döntést teszi felelőssé a háborúba való bekapcsolódásért és az ország újabb katasztrófájáért, minden bizonnyal nem helytálló! Hiszen akkor az I. bécsi döntés után a magyar kormány miért nem csatlakozik Lengyelország megtámadásához, sőt az akkor már szomszédállammá vált III. Birodalomnak miért tagadják meg még a vasútvonalak rendelkezésre bocsátását is? És szemben Romániával, a magyar kormány számos vonatkozásban erőteljesen segítette a lengyel menekülteket.[28] Holott tudatában voltak, hogy a Romániával szembeni revíziónál a németek mindezt felróhatják (ami be is következett).

Ha pusztán a jutalom, a német-olasz segítséggel megszerzett terület miatt érzett hála és politikai kötelezettségvállalás eredményezte volna a jobbratolódást és a háborúba való belépést, akkor Szlovákia és Románia esetében – akik nemigen tarthatták a két bécsi döntést nekik szóló jutalomnak – miért következett be ugyanez, sőt még fokozottabb mértékben? Románia ugyanis kezdettől fogva teljes erőbedobással támadta a Szovjetuniót, míg Magyarország csak részben feltöltött hadsereggel. Továbbá: amikor Magyarországon a bécsi döntést követően több mint fél évvel meghozzák a zsidóság jogait korlátozó rendelkezéseket, akkor Romániában már pogromok folynak. Majd 1941 nyarán sok tízezrével lövik agyon a zsidókat.[29] S a német csapatok befogadását miért a döntésből veszteséggel kikerülő Románia teszi meg 1940 októberében, miért nem – a fent említett logika szerint – Magyarország?

A jobbratolódás és a háborúba történő bekapcsolódás kérdéseire a magyarázat sokkal inkább ott keresendő, hogy Németország olyan hatalmas erőt jelentett, olyan befolyást tudott gyakorolni érdekei és a számára megfelelő irányvonal érvényesítésében, hogy e hatás alól egyetlen ország sem vonhatta ki magát; bécsi döntéssel vagy anélkül – egyformaképpen.

[*Kulcsár Árpád*]

JEGYZETEK

1. Gáldi László –Makkai László (szerk.) A románok története Bp. é. n. 378. o.
2. Mikó Imre: A romániai magyarság jogi helyzete a bécsi döntés idejében Klny Kisebbségvédelem 1940. 5-6. szám
3. Petrichevich -Horváth Emil: Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négyévi működéséről Bp. 1924. 37. o.
4. Venczel József: Az erdélyi román földbirtokreform Kolozsvár 1942. 157. és kk. o.
5. U. o. 54., 55. o.
6. Az egyetem 1919. május 12-én történt elvételének jegyzőkönyvét közli: Erdély magyar egyeteme Kolozsvár 1941. 438-439. o. A kérdésről bővebben ugyanebben a kötetben Makkai László: A kolozsvári m. kir. Ferenc József tudományegyetem története 1872-1919. és Bíró Sándor: A kolozsvári egyetem a román uralom alatt c. tanulmányok.
7. Barabás Endre: A magyar és román kultúrpolitika irányai Jancsó Benedek-emlékkönyv Bp. 1931. 320. o.
8. A szerződést 1919. december 9-én írták alá. Szövegét magyarul is idézi: Nagy Lajos: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagy-Romániában Kolozsvár 1944. 212-221. o. Sorozatos megsértésére tett panaszokról: Az erdélyi magyar kisebbség védelme a Nemzetek Szövetsége előtt. Jancsó Benedek-emlékkönyv, 235-258. o.
9. Teleki álláspontja tömören kifejtve: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. V. kötet Bp. 1982. (Továbbiakban Dipl. iratok V.) 113. irat 26-os jegyzete, 229. o.
10. A megyék etnikai képét 1910-1927 között ld. v. Nagy Iván: A magyarság világstatisztikája Jancsó Benedek-emlékkönyv, 376. o.
    A városokra ld. Nyigri Imre: A magyar-román per a statisztika megvilágításában A Dunatáj szerk. Radisics Elemér Bp. 1946. 100-101. o.
11. Hory András: A pálya végén (kézirat) 58. o. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára MS 10.864/1-10. (Az ide vonatkozó részeket a Pritz Pál által a Hory-emlékiratokból szerkesztett Hory András: Bukaresttől Varsóig c. kötet nem tartalmazza.)
12. Magyarország és a második világháború szerk. Zsigmond László Bp. 1966. 116. irat 245-246. o. Vö. Hory András: Bukaresttől Varsóig (szerkesztette, bevezette és jegyzetekkel ellátta Pritz Pál) Bp. 1987. 313. o.
13. Az ultimátum szövegét magyarul idézi: A második világháború története Bp. 1977. III. köt. 492. o.
14. Köztudott, hogy az SZU minden vonatkozásban élesen szakított a cári Oroszországgal és gyökeresen más elveket hirdetett – habár a cári bürokráciából, korrupcióból, parancsuralmi módszerekből sok mindent átörökölt – de lényegében csupán egyetlen dologban, területi vonatkozásban tartotta magát maradéktalanul a cári birodalom örökösének.
    Besszarábiát 1812-ben hódította meg a cári Oroszország s 1918-ig volt birtokában. (1856 és 1878 között átmenetileg Ismail környéke és Kagul nagyobb része – együttesen 9274 km² – Moldvához tartozott.) A Szovjetunió 1940-ben látta elérkezettnek az időt a revízióra, amit a fenti módon meg is valósított.
15. Dipl. iratok V. 275. irat 425. o.; 280. irat mellékelte 434-436. o.; és 281. irat melléklete 437-438. o.
16. Horyról: Pritz Pál bevezetője Hory András Bukaresttől Varsóig c. kötetéhez Bp. 1987. 7-37. o.
17. Szövege: Dipl. iratok V. 308. irat mellékelte 498-500. o.
18. Mihai Fatu – Mircea Muşat (szerk.) Teoria Hortistofascistă în nord-vestul României Bukarest 1985. 12. o. és Dipl. iratok V. 227. irat 365. o.
    Létezett egy másik, ettől északabbra húzódó határ elgondolás: Hory András Bukaresttől Varsóig Bp. 1987. 314. o. és 18-as jegyzet 473. o.
19. Jellemző, hogy a román küldöttség vezetője csak a tárgyalások megszakadása után, augusztus 24-én késő este tette Horynak azt a nyilatkozatot, hogy „A román királyi kormány hajlandó konkrét határjavaslatot tenni, amelyhez térkép is csatolva lesz", s a javaslatot majd át fogják adni a magyar delegációnak. (Mindebből semmi sem lett.) Ugyanakkor Hory már a tárgyalások első napján augusztus 16-án megkapta Csáky külügyminiszter üzenetét: „Berlini katonai attasénk betekintést nyert a román minimális engedményt tartalmazó javaslatba. E szerint a határvonal Bükk-hegységen, majd Szilágysomlyótól nyugatra Borosjenőig, onnan a Fehér-Körös mentén a trianoni határig menne. Délen Aradról és Maros-határról, északon Nagybányárdi és Radnai-hegységről megvolna a hajlandóság tárgyalásra." (Mindkét szöveget idézi Pritz Pál: Hory András: Bukaresttől Varsóig c. kötet IV. fej. 43. jegyzetében 476-477. o.)
20. Besszarábia területe (1930) 44 422 km², 2 863 409 lakos; román: 1 610 757 (57%); orosz: 351 912; rutén: 314 211 (együtt 13%); zsidó: 204 858 (9%); bolgár: 163 726 (5%); gagauz 98 172 (3,5%); német: 81 089 (2,7%); cigány: 13 518. A további nemzetiségek 10 000 alatti lélekszámúak. Besszarábiában legkisebb a románok számaránya: Cetate-Alba (18,5%); Ismail (30,9%); Hotin (35%) megyékben. Legnagyobb Ohrei (87,3%); és Lapusna (77,8%) megyékben. (Magyar Kisebbség XIX. évf., 1940. 14. sz. 340. o.)
21. Hory András: Bukaresttől Varsóig Bp. 1987. 329. o.

22. Magyarország és a második világháború Bp. 1966. 121. irat 258-261. o.
23. Csatári Dániel: Forgószélben Bp. 1968. 31. o. A Magyar Kisebbség 1940. 5-6. száma 43 492 km^2-t közöl. A határ Kötegyán, Szalonta, Telegd, Gyalu, Kolozsvár, Szentgotthárd. Kecsed, Maroskeresztúr, Nyárádtő, Nagykend, Székelykeresztúr, Kányád, Dálya, Darás, Zomor, Felsőrákos, Előpatak, Uzon, Nagypatak, Zágon vonal mentén húzódott.
24. Dipl. iratok V. 352. irat 572. o.
25. Csatári Dániel: Forgószélben Bp. 1968. 32. o. Juhász Gyula: A Teleki-kormány külpolitikája 1939-1941. Bp. 1969. 192. o.
26. Róna András: Erdély tájai és az új határ Klny. Földrajzi Közlemények LXVIII. kötet. 1940. 4. szám
27. Bár a német kormány és a hazai szélsőjobb oldal erős nyomást gyakorolt a magyar kormányzatra a zsidókérdés radikális megoldásáért, a bécsi döntés után több mint fél évvel született zsidóellenes rendelkezés: a 2870/1941-es, a zsidók munkaszolgálatáról. (1941. ápr. 16.)
28. Vö. Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939-1945. Bp. 1985. Godó Ágnes: Magyar-lengyel kapcsolatok a második világháborúban. Bp. 1976.
29. A zsidó áldozatok száma: Bukovina 125 000. Iasi 14 000, Besszarábia 143 000. Transznisztriában: Odessza 35 000, Dumanovka 18 000, Vartujen 23 000, Bogdanovka 47 800. Az adatokat közli: Száraz György: Történelem jelenidőben Bp. 1984. 711-712. o.
Id. még Matatias Carp: Cartea Neagra. Fapte şi documente. Suferintele evreilor din România 1940-1944. Vol. I-IV. Dacia Traiana, Bucureşti 1946-1947. (Fekete Könyv. Tények és dokumentumok. A romániai zsidók szenvedései 1940-1944.)

Kiemelés tőlünk

Az itt közölt, a londoni Times-ből vett cikkekben néhol előforduló pontatlanságokat nem korrigáltuk, hogy hűen tükrözzék mit és hogyan tudnak Erdélyről, rólunk Nyugaton. (a Szerk.)

Norman Stone

Rossz vér Erdélyben

Ez év április 7-én a Times egy teljes oldalas hirdetést közölt, amely „Tudatos történelemhamisítás a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt" címmel az Erdély története című könyvet ítéli el. A hirdetést egy állítólagos athéni postafiók bérlője helyezte el a lapban, de a cím, a nyelvezet (és feltételezésünk szerint), az egész kezdeményezés Bukarestből származik. Romániában idén márciusban „Ştefan Pascu akadémikus" és mások egy rövid pamfletet jelentettek meg angolul, ugyanazzal a címmel, mint a Times hirdetése. Röviddel ezelőtt Ceauşescu elnök a romániai nemzeti kisebbségek kongresszusán tartott beszédében elmagyarázta, hogy miért tiltották be ezt a könyvet. Miről is van szó?

Erdély története régi küzdőtér Budapest és Bukarest között. A terület csupán 1918 óta tartozik Romániához – kivéve egy rövid és részleges megszakítást a II. világháború alatt – és jelentős magyar kisebbség él itt, kétmillió ember. Erdély történelme során többnyire a magyar civilizáció része volt, amelyben különleges helyet foglal el. A XVI. és a XVII. században, amikor Magyarország a Habsburgok és a törökök között oszlott meg Erdély függetlenné vált, egy rövid, ragyogó időszakra az európai protestáns hatalmak sorába emelkedett, egyike lett azoknak a kis protestáns államoknak, mint Svédország vagy Hollandia, amelyek rejtélyes módon felemelkedtek, majd rejtélyes módon visszasüllyedtek a provincializmusba. Hosszú azoknak az erdélyieknek a sora, akik hozzájárultak a magyar civilizációhoz, különösen, ha az erdélyiek lélekszámát az egész magyarságéhoz viszonyítjuk. A legismertebb Bolyai János, aki elsőként foglalkozott a relativitáselmélettel a XVIII. sz. végén, de vannak sokan mások, köztük olyanok is, akik végül Nyugatra jöttek (Korda Sándor például).

Erdélyt számos különböző nép lakta. A magyarok, akik a földbirtokosok többségét adták, de soha nem érték el az össznépesség felét, még a számukra legkedvezőbb időszakban sem (a XIX. század második felében, amikor az országot Budapestről kormányozták). A modern időkben mindig román többség volt, amely túlnyomórészt írástudatlan parasztokból állt 1900-ig, létezett ezenkívül egy kisebb német népcsoport, a „szászok", akiknek őseit a XIII. században hívták be az országba, hogy megerősített városokat hozzanak létre a nyugati kereszténység határvidékén. Mintegy 200 000 leszármazottjuk még mindig a mai Erdélyben él, azokban a városokban, melyeknek központjai tagadhatatlanul német arculatúak. Ez Közép-Európa, ahol a bonyodalmak nem értek véget. Voltak más kisebbségek – örmények, olaszok, bolgárok, cigányok, zsidók – és a vallási térkép is igen változatos. Két román egyház volt, a görög katolikus és a görögkeleti;

magyar részről: létezett egy nagy kálvinista tömb (és egy kisebb unitárius), a németek főleg lutheránusok voltak. Amint az a XIX. században szokásos volt, a protestánsok – az unitáriusokkal és a kálvinistákkal az élen – támogatták az oktatást, szabályozták a családjaik népességét és számarányukhoz viszonyítva meggazdagodtak. A kálvinistáknak több felsőbb tanintézetük volt, mint az összes többi vallás híveinek együttvéve. Egyszerű, vidéki vallásos emberek voltak, akik rossz szemmel néztek a Habsburgok által a nyakukra ültetett hiú arisztokratákra. 1900-ra sokan közülük szembekerültek a gyorsan szaporodó román népességgel, ahogy Belfastban hittársaik az ír katolikusokkal: két magyar kálvinista gróf, Bánffy és Bethlen, elnyomókként szereztek nevet maguknak, a legismertebb kálvinista államférfi, gróf Tisza István pedig, aki ugyan nem volt erdélyi, kijelentette, hogy „a román nyelvű egyetemi oktatás gondolata szörnyűséges". Magyar nyelven az „oláh" szó (délnyugat román) az egyik legbecsmérlőbb kifejezéssé vált. A románokra úgy tekintettek, mint akik csak demográfiailag különböznek: „harmincéves korukra már nagyapák", ami e könyv állítása szerint szó szerint igaz.

Ceauşescu elnök véleménye szerint az ilyen jellegű attitűdök éledtek fel az Erdély történetéről szóló új magyar verzióban. Véleményem szerint ez egy furcsa „túlreagálás". Ez a három kötet tagadhatatlanul tudományos megközelítésű, ami megmutatkozik a különböző nyelvű és elfogulatlanul megválogatott forrás- és irodalomjegyzékben, régészeti vonatkozásban a nehéz és bonyolult módszerek alkalmazásában, valamint a helynevek értelmezésében. Mindez nem meglepő, mivel jónevű a mű főszerkesztője és az egyes kötetek szerkesztői is, különösen Makkai László, aki a II. kötetet (1603-1830) jegyzi.

Csupán egyetlen hibáról tudok az egész műben: egy megemlített rémet diplomata neve „Haddenhausen" helyett „Haddenhasuenek" írandó. Gondjaim vannak viszont a könyv arányaival: a XIX. század vége kisebb teret kap, mint kellene, a XVII. századról szóló részben pedig sok a had- és diplomáciatörténet. Az 1918-at követő időszak csak felszínes áttekintést kapott (a szerzők az előszóban azt írják, hogy „adatok és feldolgozások hiányában" nem tudnak részletes összefoglalót adni, kivéve a kulturális ügyeket). Mindent összevetve, ez a munka az összes közreműködő becsületes hozzáállását tükrözi – nem utolsósorban azokét, akik a kitűnő illusztrációkat válogatták. Fogalmam sem volt arról, hogy az erdélyi városok építészete ilyen gyönyörű volt, itt található a világ néhány legszebb szecessziós épülete.

Az első kötet („A kezdetektől 1606-ig", szerkesztő Mócsy András) egy régi kérdést vet fel, a román nép eredetét és latin nyelvét. A mai Romániában azt tanítják – a nemzeti büszkeség túlhajszolásaként –, hogy a rómaiak Traianus alatt meghódították „Dáciát" és mielőtt onnan i. sz. 271-ben kivonultak, teljesen latinizálták a területet. A számos későbbi barbár – gót, bolgár, magyar, mongol, török – invázió ellenére a romanizált népesség kitartott Erdélyben: Pascu akadémikus szavaival „a született őslakosok hadserege egyik kezében ekét, a másikban kardot tartva" minden betolakodót távol tartott különböző vezetők – köztük Drakula – alatt (akit ez a könyv csak közvetve említ). Valóban léteznek latin eredetű helységnevek Erdélyben, de nagyon kis számban és főleg a nagyobb folyók nevéhez kapcsolódva – Marisia (Maros), Alutus (Olt) stb. Anglia számára évszázadokig tartott, míg részben latinizálódott, Gallia és Spanyolország számára a teljes latinizálódás pedig még tovább. Latinizálódhatott-e Erdély 150 év alatt? Csupán egyetlen írott fordítás állítja, hogy volt román népesség Erdélyben az i. sz. IX. század végén, a magyarok érkezésekor – egy névtelen forrás, amit több mint két évszázaddal

az esemény után állítottak össze és egy rövid mondatot tartalmaz, amely szerint a szerző találkozott „Gelou, guidam blacus". A „Blacus" jelenthet „oláh"-t. De ugyanúgy jelenthet latin kereszténytet is – az „olasz" és az „oláh" szó a magyar nyelvben nagyon hasonló, csakúgy, mint a lengyelben (Wlochy, Wlachy). Egy letelepedett román közösségre utaló első írott hivatkozás jócskán a XIII. századból származik, az utolsó kétségkívül római eredetű sír Erdélyben a III. század közepéről. Amikor a rómaiak feladták Daciát a Dunától északra, létrehoztak egy másik „Daciát" a folyótól délre, és itt a birodalom kereszténnyé válásával a latin hatás jóval erősebb gyökerű volt. Római helységnevek találhatók nagy számban Bulgária és Szerbia területén, a középkori szerb dokumentumok megemlítenek egy nomád, birkapásztor népcsoportot, amely a latin dialektust beszéli (leszármazottaik valószínűleg Görögországban és talán Albániában is megtalálhatók, a „kutzo-vlachok"). Ennélfogva valószínűsíthető az a feltevés, hogy a románok ősei a mongol invázió táján, 1241-ben jöttek Erdélybe és ezután szóródtak szét északi irányba. Az Erdély története 301. oldalán határozottan állítja, hogy „a XIII. század eleje előttről sem történeti, sem régészeti, sem toponómiai bizonyíték nincs erdélyi román népesség létezéséről. Az „őshonos lakosság" szláv volt – minden helységnév, amelyben az „orosz" vagy a „rossz" előfordul, erre utal, nem román eredetre. A bolgároknak is számos nyoma van, maga Brassó például. Ennélfogva Erdély eredeti népessége szláv és nem latin, és „a román bevándorlókat egyöntetűen mint hegyipásztorokat kezelik a magyar források". Az ilyen végkövetkeztetéshez felhasznált érvek némelyike spekulatív, de jól vannak felsorakoztatva és gyakran meggyőzőek. Elmúltak azok az idők, amikor a nemzeti történészek rivalizáló csoportjai kiásták a csatabárdot és összeütközésbe kerültek, állást foglaltak egyik vagy másik faj mellett és az egész területet maguknak követelték: a román történészek kifogásai ezzel az új tudományos munkával kapcsolatban most mégis groteszk túlzásokhoz vezettek.

Más kérdés, hogy a magyar történészek felvilágosultan és a józan ész szellemében viselkedtek. Igaz, itt-ott visszafoghatták volna magukat: Tacitustól azt a részt idézik, amely a dákok teljes becstelenségéről szól; a román hadsereg parancsnoka 1916-ban megjegyzi, hogy csapatai túl lelkesen vonulnak vissza; Ferdinánd király úgy találta, hogy az erdélyi testvérek felszabadító csapataival úgy bántak, mint „ellenséggel"; a Biblia egyik első román anyanyelvű fordítója 1641-ben arról panaszkodik, hogy fordítása általánosan nem lesz érthető, hozzátéve, hogy „nem az én hibám", hogy a nyelv még mindig nagyon primitív és egymás számára érthetetlen dialektusokból áll. Bizonyos fokú hallgatás tapasztalható a könyvben az 1945 utáni ipari fejlődéssel kapcsolatban és visszhang nélkül maradt Pascu akadémikusnak az a kijelentése, hogy „a nemzetiségi kérdés végleges és egyértelműen megoldódott". Másrészt viszont, a román hozzájárulás Erdély történelméhez akkora terjedelmet kap, mint a szászoké. A magyar sovinizmust nyíltan elítélik: azokat a mesterkedéseket például, amelyekkel a magyarok saját, a nyelvi kisebbségekről szóló liberális oktatási törvényüket kijátszották. A románokat rossz színben feltüntető epizódokat a könyv elhallgatja (így például az ártatlan magyarok lemészárlását 1848/49-ben) és a román értelmiségieket, akik közül nem egy nagyratörő szamár volt, a könyv nagyobb megbecsüléssel tárgyalja, mint amennyit olykor megérdemelnek. (Nem írja meg róluk például, hogy néhányan erőszakos antiszemiták voltak.)

A nemzetiségek közötti minden ilyen jellegű nagy csatában mindig van egy megbékélésre utaló reménysugár. Végig a XIX. század során számos ír kereste a közös talajt

azzal az Angliával, amelyet szívük mélyén szerettek, ez igaz volt sok cseh embernek a németekhez való viszonyára is. Erdélyben, a románok és a magyarok között meglepő gyakorisággal történt hasonló dolog. 1867-ben, amikor Magyarország úgyszólván teljes autonómiát szerzett a Habsburg-uralom alatt, csak egy ismert román tiltakozott Erdély és Magyarország uniója ellen – de ez az ember gyenge jellem volt, akit a (román) püspök éppen elbocsátott a balázsfalvi (Blaj) líceumban betöltött nyelvtanári állásából. Egy román, George Barit, számára az oktatási miniszteri tárcát ajánlották fel az első magyar kormányban; még 1916-ban is, amikor a felszabadulás már küszöbön állt, a budapesti és bécsi román képviselők a Habsburgokhoz való hűségüket hangoztatták. Magyar részről mindig sok olyan ember volt – legalábbis az 1880-as évekig –, aki szimpatizált a románokkal: a magyar kormányzók engedélyezték kulturális egyesületüket, az ASTRA-t, a kolozsvári Nemzeti Színház használatát számukra, és eltérően néhány ismert romántól, akik egymással vitatkoztak, az első parlamenti ülésen váratlanul dalversenybe kezdtek. Sok ember – mindhárom nemzetiségből – boldogabban látná Erdélyt Kelet-Svájcnak, mint az ostoba nacionalizmus küzdőterének.

És ha már Svájc szóba került, elsősorban a háborút kell elkerülni, de szükség van a kantonok szervezetére is a nemzetiségek elkülönülése érdekében. És természetesen ez a probléma a mai Romániában: a magyar kisebbséget jogaitól megfosztották, oly módon, hogy az már a nemzetközi figyelmet is felkeltette (egy javaslat is felmerült a bécsi emberjogi konferencián idén márciusban, amelynek kapcsán – tudomásom szerint első ízben – egy kommunista kormány, a magyar egy nem kommunistával, a kanadaival együtt lépett fel). Magyar egyetemre vagy főiskolára csak nyelv és irodalom szakon lehetséges bejutni, a középiskolákat megszüntették, a történelmi emlékek minden fajtáját kiirtották, vagy mint az archívumok esetében, Bukarestbe vitték; Brasov (azelőtt Brassó, még korábban Kronstadt) városi múzeuma a város igazi történetének groteszk paródiája. Ugyanakkor az élet valódi nehézsége, az éhezés, a hideg és a sötétség az egyetlen dolog, ami eredendően nemzetközi maradt a mai Romániában. A sötétség, ha a Román Tudományos Akadémiának ezzel a magas színvonalú tudományos művel szemben tanúsított „túlreagálását" vesszük, úgy tűnik, tovább tart.

Times Literary Supplement
1987. október 2-8.

Erdély története

(olvasói levelek:)

1.

Norman Stone kiegyensúlyozott szemléjében, amit a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott háromkötetes Erdély története című könyvről írt (TLS 1987. 10. 02-08.) számos ellentmondás és kijelentés fölött átsiklott. A szerzők kétségbe vonják, hogy létezett egy latinizálódott népesség Erdélyben a rómaiak visszavonulása (i. sz. 271) után, és azt állítják, hogy a románok ősei körülbelül a mongol behatolás idején, 1241 táján érkeztek Erdélybe, ugyanakkor azt is állítják, hogy a „latin keresztény" az „oláh" melléknév olvasata, ami Gelou vezérre utal, akit egy névtelen forrás a IX. század végére helyez Erdélyben. Stone azt mondja, hogy „az első írásos hivatkozások egy letelepedett román közösségről Erdélyben jócskán a XIII. századból származnak". Itt feltétlen szükségesnek tűnik megemlíteni, hogy az erdélyi őslakosság korai története hasonlóan homályos; a területre vonatkozó első dokumentum 1075-ből származik és ebben semmi sincs a népesség jellegéről. Az állítás, hogy Erdély eredeti népessége szláv, magában foglalja azt, hogy ez a termékeny, aranyban gazdag terület lakatlan volt a szlávoknak a VI. század első felében történt betelepüléséig. Ezt például én nehezen tudom elhinni. Az, hogy a románok miért a mongol invázió idején, 1241 táján érkeztek Erdélybe, sehol sincs meggyőzően kifejtve. Nincs semmiféle feljegyzés egy ilyen nagyságrendű vándorlásról a Dunától délre abban az időben. Amennyiben elfogadjuk a folyamatos dákoromán jelenlét logikáját Erdély egyes részein a rómaiak kivonulása után, akkor nincs szükség további bonyolult elméletekre egy későbbi román bevándorlásról. Valójában úgy tűnik, hogy a kiváló magyar történész, Makkai László, a második kötet szerkesztője nem osztozik szerzőtársai bizonyosságában azt az állítást illetően, amit Stone professzor idéz az első kötetből, hogy ti. „a XIII. század kezdete előttről nincs semmilyen – történeti, régészeti, toponómiai – bizonyíték arra, hogy román népesség élt Erdélyben", mivel a New Hungarian Quarterly egyik legutóbbi számában közétett írásában elismeri, hogy voltak románok Erdély Hateg és Fogaras körzeteiben a IX. században. (Vol. XXVII. No 104. Winter 1986. 127. o.)

Terjedelmi megfontolások miatt most csupán két másik dolgot szeretnék megemlíteni a szemléből, csak a második és a harmadik kötetre figyelve. Stone hivatkozik a „Biblia első román fordítóira 1641-ben". Romániai bibliográfiák nem jegyeztek fel ilyen fordítást abból az évből (létezik egy kézírásos változat az 1650-es évek közepéről). A teljes Biblia első nyomtatott román fordítása 1688-ból datálódik. A fordítónak tulajdonított idézet a nyelv „primitívségéről" talán egy másik példa arra, amit Stone jóindulatúan úgy jellemez, hogy a szerzők nem tettek lakatot a szájukra. Végül, az az állítása, hogy „sok ember, mindhárom nemzetiségből szívesen látná Erdélyt Kelet-Svájcaként" azokra a nézetekre utal, amelyek a magyarok körében az Erdélyt Romániának ítélő 1920-as trianoni béke után váltak népszerűvé.

Dennis Deletant

(Department of East European Languages and Literatures, School of Slavonic and East European Studies, University of London, Senate House Malet Street, London WCIE 7HU.)

Times Literary Supplement
1987. október 16-22.

2.

Denis Deletant helyesen mutat rá (TLS 10. 16-22.) három fontos dologra, amit az Erdély története című könyvről írt szemléjében Norman Stone figyelmen kívül hagyott, annak ellenére, hogy történeti bizonyítékok vannak az ellenkezőjére. Terjedelmi megfontolások miatt itt nem sorolhatom fel az összes többi tévedést, csupán kettőt – amelyekről itt Londonban bizonyító dokumentumok vannak – kívánok megemlíteni a történelmi tényszerűség érdekében.

„Csupán egyetlen kiemelkedő román ellenezte Erdély Magyarországgal történő unióját (1867-ben) – de ez az ember rossz jellem volt..." – írja Stone professzor. Valójában szinte

minden román vezető szüntelenül tiltakozott az 1863-65-ös országgyűlés elnapolása után. A „rossz jellem", George Barițiu, Ion Rațiuval közösen dokumentumot készített, amelyet az utóbbi személyesen mutatott be Ferenc József császárnak, aki 1866. december 31-én fogadta őt Bécsben, annak ellenére, hogy Haller gróf, Erdély birodalmi kancellárja erősen ellenezte ezt. Az írást 1493 „értelmiségi" írta alá. Még Sagunak metropolita és követői is erősen ellenezték az unót. A dokumentum aláírását csak azért utasították el, mert úgy gondolták, hogy a császári akaratnak való engedelmesség igazságot fog hozni a románoknak.

Mind közül talán a „Memorandum Mozgalom"-ról szóló fejezet áll a legtávolabb az igazságtól. Benne az áll, hogy a Román Nemzeti Pártot csupán a „fiatalok nyomása" kényszerítette rá a Memorandum beterjesztésére, hogy az „a román politikusokat két táborra osztotta", hogy „a román társadalmi vezetők tekintélyes része nem állt az akció mögé", s hogy „a román táboron belüli széthúzás elleplezésére a Memorandumot ellenző román ügyvédeket kértek fel a perbe fogottak védelmére". E fejezet azt állítja továbbá, hogy „az esküdtek nagy többséggel elmarasztalták a vádlottakat", csakúgy, mint a három bíró közül kettő, akik „a Memorandum, s a vádlottak egész szellemét kívánták elítélni, eleget téve azzal nemcsak a magyar nacionalizmus, hanem valójában a konfrontációt kereső román nemzeti komité óhajának is". (Kiemelés tőlem – R. I.) A valóság ezzel szemben az, hogy a Memorandum Mozgalmat voltaképpen az egész román nemzet lelkesen támogatta, nem csupán Erdélyben, de a Liga Culturală révén az Óromán Királyságban is.

A legaggasztóbb az, hogy e szépen nyomtatott, vaskos kötetek célja, úgy tűnik nem más, minthogy Erdély történetét a régóta dédelgetett koncepció jegyében szándékkal újrafogalmazzák, úgy, ahogyan azt a magyarok látják.

Ioan Rațiu
54-52 Regent Street, London W1

Times Literary Supplement
1987. november. 27.

3.

Ion Rațiu kifogásolja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott háromkötetes Erdély története nem más, mint a téma feldolgozása úgy, „ahogy azt a magyarok látják". Mi más lehetne? A kérdés az, hogy a szerzők tettek-e erőfeszítéseket azért, hogy pártatlan feldolgozás szülessen. Ez az erőfeszítés mindenki számára nyilvánvaló – de sajnos csak magyar nyelven. Rațiu úr utal arra, hogy a könyv elhallgatja a román ellenzék létét Erdélynek Romániával való uniója kapcsán. Ha volna olyan szíves és felütné a harmadik kötetet az 1503-1506 oldalakon, akkor megtalálná azt a nagyon részletes elemzést, ami az unió román és szász ellenzékéről szól. Az ilyen tévedések miatt egyre fontosabb, hogy ez a nélkülözhetetlen könyv angolul is megjelenjen.

L. Peter
(School of Slavonic and East European Studies, University of London Senate House, Malet Street, London WC1.)

Times Literary Supplement
1987. november 27.

Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön! Jön!

Ion Mihai Pacepa

Red Horizons

Az Egyesült Államokban 1987 decemberében napvilágot látott az idei év várhatóan egyik legnagyobb bestsellere, Ion Mihai Pacepa Red Horizons (Vörös láthatárok) című könyve. A dolog önmagában nem lenne akkora esemény – az USA-ban évente százszámra jelennek meg a kommunista rendszereket elemző, bíráló kötetek – de a Regnery Gateway kiadó 446 oldalas könyve a maga nemében mégis unikum. Szerzője ugyanis az a Pacepa, aki 1978-as külföldre menekülése óta a Securitate, a román titkosrendőrség külügyekkel foglalkozó részlegének főnöke volt. A könyv alcíme is erre utal: Egy kommunista kémfőnök emlékei. A szerző – beosztásánál fogva – a legbelső körből alakította és figyelhette meg a diktatúra működését. Mint Ceaușescu egyik bizalmasa, szinte minden fontos kül- és belpolitikai eseményen jelen volt. Olyan műhelytitkok birtokában volt, hogy hirtelen és meglepő távozása után szinte az egész Securitate-t át kellett szervezni. És mivel azt is tudja, hogyan „likvidáltak" illegálisan emigrált román állampolgárokat saját beosztottjai, jó oka van arra, hogy máig ismeretlen helyen, új személyazonossággal és arccal éljen az USA-ban. Emlékiratainak megjelenését jó ideje várták már, a megelőző hírverés is igen nagy volt. A könyv több is, kevesebb is annál, mint amire számíthattunk a szerző személye alapján. Pacepa megpróbál tárgyilagosan, érzelmektől mentesen felidézni sok fontos eseményt, olykor a legapróbb részletekig. Ha igaz amit magáról ír – tudniillik, hogy édesapja gyermekkorában a telefonkönyvet magoltatta be vele memóriagyakorlatként –, akkor szavahihetőségében aligha kételkedhetünk. Bár a sztorik néhol kozmetikázottnak tűnnek – főleg ami a szerző saját szerepét illeti –, alapvető, soha napvilágot nem látott információk birtokosai lehetünk a könyv olvasása közben. Néhány érdekesebb, szemmel láthatóan az amerikai olvasóközönség ízléséhez igazított fejezetcím: „Hogyan lopjunk amerikai technológiát?", „Olaj, zsidók és németek, a legjobb exportcikkeink", „A csempészhálózat", „Gyűlölet a magyarokkal szemben", „Akció a Szabad Európa Rádió ellen", „Látogatás Titónál", „Hogyan tartsunk megfigyelés alatt egy egész népet"? stb. Szerkesztőségünknek szándékában áll folytatásokban részleteket közölni a könyvből, elsősorban azokat a fejezeteket, amelyek a magyar nemzetiséggel és az állami elnyomó gépezet működésével foglalkoznak. A könyv hangnemének érzékeltetése céljából elsőként egy rövidebb részt közlünk a II. fejezet végéről, amelynek címe:

Nicu osztrigái...

Ez a vacsora más volt, mint a többi. Andrei legszebb álmának valóra válását ünnepelte, külügyminiszter lett. Meghívta Ceaușescu fiát, Nicut, régi barátját, Cornel Burticát, akit ugyanezen a napon neveztek ki külkereskedelmi miniszternek, Dimitriu Popescut, a KB propagandaügyekért felelős titkárát, és annak legjobb barátját, Cornel Pacoste külügyminiszter-helyettest.

Az ünnepség a párt külföldi delegációk számára fenntartott vendégházában folyt, egy hatalmas téglaépületben egy gondozott park közepén. Röviddel éjfél után érkeztem

meg. Mikor Andrei kijött, hogy üdvözöljön, már elég bizonytalanul állt a lábán, ami biztos jele volt annak, hogy a parti már nem tart sokáig. Önfenntartási ösztöne mindig azt diktálta, hogy saját ellenőrzése alatt tartson minden ilyen vacsorát. Nicu éppen Scotch whiskyt próbált egy üvegből Pacoste fülébe önteni. Amikor részeg, Nicu mindig vagy szélsőséges, vagy agresszív.

„Kém van közöttünk" – kiáltotta Nicu, amikor meglátott. Néhány kortyot húzott az üvegből, majd megpróbálta lépteit felém irányítani. „Hadd csókoljam meg a mi mesterkémünket. Gyerünk, tábornokom". Nicu tovább tántorgott felém, miközben sikertelenül próbálta Andreit a falnak nyomni. Bár egyforma magasak, Andrei sokkal erősebb felépítésű.

Popescu magához hívott. Szokatlanul intelligens ember, akit Ceauşescu propagandazseninek tartott. 1968-as felfedezése óta ő írta Ceauşescu beszédeinek többségét, ezért mindig meg tudta őrizni pozícióját. Gőgös és erőszakos figura, aki arról híres, milyen lekezelő és kegyetlen tud lenni beosztottjaival. „Ne kérdezd miért" – szokta mondani egy utasítás kiadása után –, „csak tedd, amit mondok. Én vagyok az urad." A pártaktivisták körében ezért terjedt el a Lord Popescu elnevezés, amire büszke volt. Amikor Andrei először hívta meg vacsorára, azzal a feltétellel fogadta el, ha van a háznál Mateus rosé bor. Andrei szerzett, és azóta közeli jó barátok.

„Beszéltem Burticával az Elvtárs (Ceauşescu) washingtoni látogatásáról. Szükségünk van a tanácsára" – mondta Popescu.

„Itt vagyok, Lordom, de éhes vagyok."

„Osztrigát a tábornoknak" – kiáltotta Nicu, és egy tálcával hangosan ütögette az asztal sarkát, hogy felhívja magára a pincér figyelmét.

„Négy tucatot, jéggel. Hol vagy, te barom? – üvöltött a pincérnek és egy üveget dobott felé, ami annak feje mellett a falnak csapódott. Egy másik pincér jött be az italommal. „Szeretnék inni új külügyminiszterünkre" – mondtam, hogy felhívjam Andrei figyelmét. „Hip, hip, hurrá! A legjobb külügyminiszterre és az én legjobb barátomra" – kiabálta Nicu talpra állva, de bizonytalanul egyensúlyozva. Andrei széke mögé állt és énekelni kezdett: „Happy Birthday to You", miközben folyamatosan öntötte a whiskyt Andrei fejére. „Ha az öregem feldobja a talpát és az öreglány is eltűnik, miniszterelnököt csinálok belőled. Pacepa, belőled meg külügyminisztert. Ti mind a barátaim vagytok."

Egyik kezével az asztalra támaszkodva, a másikkal a whiskyt törölgetve az arcáról, Andrei felállt. „Először is, szeretném megköszönni Ceauşescu elvtárs bizalmát és most itt fián és önökön keresztül biztosítom arról, hogy nem leszek méltatlan erre a bizalomra. Másodszor, szeretném megköszönni a Kommunista Pártnak a segítségét abban, hogy pályafutásom csúcsára jutottam." Alkoholmámorban, a fejéről csöpögő whiskyvel Andrei szánalmas látvány volt – nagyon különbözött attól az embertől, aki az irodájában volt.

Egy pincér jött be, ezüsttálcája telerakva osztrigával. „Tedd ide, középre" – parancsolta Nicu az asztalra mutatva. „Van rajtuk valami ízesítő?"

„Csak frissek és nyersek, Nicu elvtárs" – válaszolta a pincér.

„Ízesítés kell nekik, te hülye. Ez nem cicaparti, hanem egy VIP-klub." Felmászott az asztalra és vizelni kezdett, gondosan ügyelve arra, hogy minden osztriga „ízesítve" legyen. „Gyerünk, elvtársak, együnk egy kis osztrigát" – sürgette a vendégeket, miközben sikertelenül próbált felemelni magának egyet. Andreinek és Pacostenak jó időbe került, amíg sikerült Nicut visszaültetni a székébe. „Senki sem eszik? Senkinek sem ízlik az ízesítésem? Senkinek? Akkor lemosom." És Nicu elkezdte a szódásüveggel fröcskölni az osztrigákat és azokat, akik az asztal túloldalán még ültek. Andrei és Pacoste félrészegen mindezt nagyon mulatságosnak találták. A Lord és Burtica próbálta védeni magát, amennyire lehetett.

Három óra körül végül befejeződött a parti. Két pincérnek és három sofőrnek szerzett nehéz perceket, amíg Andreit és Pacostet a kocsikba tudták tenni. Én Burticával és a Lorddal mentem el, mindketten énekeltek, de járni még tudtak. Nicut otthagytuk, éppen egy pincérnőt nyomott az asztal sarkának, miközben letépte a blúzát. „Meg akarlak b...ni itt. Itt, ezen az asztalon, te ringyó."

[*Fordította: Nagy Zsolt*]

Pro memoria

Márton Áron erdélyi püspök szózata papjaihoz. (Elmondta: Kolozsvárott, 1944. május 18-án a Szent Mihály templomban.)

Márton Áron püspök, amióta a bécsi döntés kettészakította Erdélyt, először mondott ilyen ünnepélyes szentbeszédet, amelyen a város polgári és katonai vezetősége is jelen volt. Beszédét állva hallgatták végig.

Isten jóságából föladtam a szent papi rendet fiatal testvéreimnek s ez alkalommal most felszentelt testvéreimhez, de egyúttal összes papjaimhoz kívánok szólani, arról a kötelességről és magatartásról, amelyet a jelen körülmények között hangsúlyozni szükségesnek látok.

A világ a gyűlölet és ellenségeskedés tüzében ég – amint a szentséges Atyának békeimádsága is mondja – saját gonoszságának áldozataként.

Az Egyház – híven isteni alapítójának parancsához – a felebaráti szeretet következetes vállalásával és szorgalmazásával tudatosította az emberi nem egységének egyetlen nagy családba való tartozásának gondolatát. Üldöztetéseket kellett magára vennie, de magára vette. Évszázadok nevelőmunkájába, erőfeszítésébe került, de a nehézségektől nem riadt vissza, csakhogy a rabszolga és szabad pogány közti különbséget megszűntesse és hogy ezen túlmenően a különböző fajú, nyelvű és színű népeket a különböző és sokszor elválasztó tulajdonságok ellenére az embertestvériség egyetemes gondolatába egyesítse.

Az Egyház állásfoglalása és következetes magatartása a felebaráti szeretet pozitív parancsa mellett indokolása a kereszténység alapvető hittételének, amely szerint mindnyájan Isten gyermekei és Krisztusban mindnyájan testvérek vagyunk.

A világ mind a kettőt megtagadta, úgy elméletben és inkább a gyakorlatban. Elvetette az Istengyermekség s még inkább a Krisztusban testvériség gondolatát hangzatos és megtévesztő elméletek hirdetésével, a tudomány nevében. Ellene dolgozott a felebaráti szeretet érvényesülésének a különböző címek alatt szervezett érdekek egyoldalú és igazságtalan túlhajtásával s nemegyszer szent igék nevében.

Nincs időnk és talán nem is helyénvaló, hogy ezekkel perbe szálljunk. Ahol szenvedélyekkel és elfogultsággal állunk szemben, ott a józan érvelés nem sokat segít. S a lelki vakság ellen is Isten kegyelme az egyedül hatásos gyógyszer. Az elméleteket pedig, bármilyen időtállónak is hirdessék azokat, eltemetik az újabb elméletek.

Számunkra azonban, tisztelendő Testvéreim változatlanul érvényben van szent hitünk alaptétele a felebaráti szeretet parancsának nyílt vállalására és érvényesítésére, ami ma inkább kötelességünk, mint a nyugalmas időkben. Az ádáz ellenségeskedés szívettépő zűrzavarában, amikor a halálgépek félelmetes motollái nemzedékeket tépnek ki az emberiség testéből és sodornak bele az immár ötödik éve a sötétben hömpölygő roppant halálfolyamba, amikor az emberiség örök értékei, az emberi szellem nagy lángolásainak, erőfeszítéseinek hősi és szent felbuzdulásainak emlékei égnek hamuvá és omlanak porba egyik napról a másikra, amikor a végzetes vihar ítéletes zúgásában népek reszketnek jövő sorsuk miatt, Krisztus papjának elutasíthatatlan kötelessége, hogy az igazság mellett kiálljon és az emberben, bármilyen hitet valljon és nyelvet beszéljen, a testvért nézze.

Kötelez erre, tisztelendő Testvéreim, a keresztény cím, amelyet annyiszor használnak fel igen különböző értelmezéssel jelszó gyanánt. Aki a felebarátja ellen vét, veszélyezteti a kereszténység kétezer éves munkájának egyik nagy eredményét, az emberek testvériségének gondolatát. Nem keresztény, hanem pogány szellemben jár el, s – akarva, nem akarva – csatlakozik azokhoz a törekvésekhez, amelyek fajokra, elkülönült társadalmi osztályokra és önző szövetkezésekre bontották, egymással szembe állították és kibékíthetetlen ellenségeskedésekbe hajtották a népeket. Aki a felebaráti viszonyt az emberek egyik csoportjától bármilyen meggondolások alapján elvitatja, magára vonja az ítéletet, hogy adott esetben őt úgy tekintsék, „mint pogányt és vámost", ami az Evangélium nyelvén törvényenkívüliséget jelent.

Kötelez a bátor kiállásra az ifjúság várakozása. Az ifjúság az eszmék, jelszavak és szervezkedés összevisszaságában, a fegyverek zaja mellett az élet más síkjain: az erkölcs, társadalom, politika, sőt tudomány síkjain is uralkodó zűrzavarban zúgó fejjel, tétován áll, és igazságra szomjas és tiszta eszményért hevülő lélekkel figyeli, honnan hangzik föl a tisztán csengő ige, amelyhez a csalódás veszélye és kockázatai nélkül lehet csatlakozni. Várakozva nézi, hol tűnik elő valóságként – a szélkakasok és alkalmi színváltozások tarkaságából – az a határozott magatartás, amely tiszteletre méltó és követésre érdemes.

Kötelez a jó szándékú emberek tömege, akik a veszélyt, amelybe a háború a művelt világgal együtt belesodort, egész fenyegető komorságában látják a megoldásra váró kérdéseket s a megoldás helyes, mert a körülményekből következő helyes sorrendjét józanul tisztázták. S akik készek nagy áldozatokra, tehetségük, tudásuk, lelki erejük és munkájuk átadására, ha a nagy érdekek szolgálatában az erkölcsi alapot és felelősséget látják.

Végül kötelez, tisztelendő Testvéreim, utolsó elalkudhatatlan kincsünk, a népünk becsülete. A nép mindenütt az igazságos jogon, a mindenkire egyformán alkalmazott törvényeken és a mindenki iránt megnyilvánuló szereteten épült rendre vágyik, mert vele született jogérzékével és időtlen tapasztalataiból tudja, hogy ez adja meg életének azt a biztos keretét, amelyben magáért, családjáért és a közösség javáért is nyugodtan dolgozhatik. Népünknek nem tulajdonsága az ellenségeskedés. Újabban is tanújelét adta meghatóan, hogy bajba jutott embereket, ha más nép fiai is azok, mennyi megértéssel, szeretettel és megértő készséggel tud felkarolni. És a legnagyobb áldozatokat mindig ő hozza. Ha nagy veszélyeket kellett elhárítani, pénzét, munkáját, vérét adta oda a szent cél védelmére. Most is keleten a testéből épít falat, hogy a tűzhelyeit fenyegető ellenséget feltartóztassa. Méltán várja tehát, amíg ő harcol, dolgozik és adózik, az otthoni élet felelős hordozói s az erkölcs és vallás hivatott képviselői a jog, igazság és szeretet parancsai szerint lássák el tisztüket.

(E helyen püspöki jelvényeit letéve folytatta beszédét.)

Értesültem, hogy híveim, az egyházmegye legkeletibb határától kezdve, mélységes megdöbbenéssel fogadták ismert személyiségek szabadságának a korlátozásáról és bizonytalan sorsáról elterjedt híreket, és ugyanúgy aggodalommal kísérték a zsidók ellen az utóbbi időkben végrehajtott intézkedéseket. Örömmel hallottam híveimnek azt az erkölcsös felfogását, véleményét és ítéletét és főpásztori büszkeséggel említem föl, mert ez a széles tömegnek a felfogása, véleménye és ítélete, s egyúttal örvendetes jele

annak, hogy az igaz katolikus szellem mélyen benne gyökerezik és ma is eleven erőként él népünk lelkében. Fiai a keleti határokon az embertelen szovjet rendszer betörése ellen harcolnak, városaink és ipartelepeink védtelen lakói az angolszász hatalom bombázásaiban egy másik embertelenség fájdalmait szenvedik. Megérti, hogy a rendkívüli körülmények rendkívüli intézkedéseket váltanak ki, keresztény érzéke azonban ösztönösen tiltakozik, ha ugyanakkor itthon tapasztalja, hogy emberekben az emberi személy méltóságát megalázzák és embereket emberi jogaikban vagy emberi jogaik védelmében korlátoznak véleményük vagy vallási mivoltuk miatt.

Kedves Fiaim! Két hónappal ezelőtt, amikor a szerpapságot adtam föl Nektek, azt mondtam, lehet, hogy a vértanúságra avatlak föl titeket. S ezt megismétlem most is. Lehet, hogy üldöztetéseket kell elszenvednetek, lehet, hogy gúnyolni és sárral fognak megdobálni, lehet, hogy hála és elismerés helyett hálátlanság lesz a fizetségtek. De a szent hivatalunkkal járó kötelességek teljesítésétől nem riaszthat vissza sem a börtön, sem emberi tekintetek. Az igazság védelmében és a szeretet szolgálatában, az üldöztetés és a börtön nem szégyen, hanem dicsőség.

Krisztus követségében jártok, induljatok hát útnak bátran, fölemelt fejjel és elszánt lélekkel. Legyetek az igazság védői és a szeretet apostolai. Közvetítsetek az Isten és az ember között. A szentmise áldozat és szentségek erejével nyissátok meg az eget és hozzátok le, közvetítsétek bőségben a beteg emberiség számára az Isten gyógyító kegyelmét és megváltó irgalmát. Legyetek a bénának lába, a vaknak szeme, az árvának, szegénynek, az elesett és szenvedő emberek nagy tömegének gondviselő atyja. Vállaljátok a gondjaitokra bízott hívek küzdelmes életét, sorsát és bajait. És álljatok az őrhelyen, ahová küldettetek, hősi elszántsággal a legnagyobb veszély idején is.

Útravalóul az Isten nevében főpásztori áldásomat adom s hiszem, hogy a hívek imádsága, az Istennel kibékült lelkek, fölemelt emberek hálája fogja kísérni munkátokat.

Úgy legyen! Amen.

[*A székesfehérvári püspöki könyvtárban őrzött, eredeti gépiratos példány alapján.*]

Jövevényszavak

Vári Attila

Szülőföldem – Afrika

Kevés magyar író mondhatja el magáról azt, amit én – szülőföldem Afrika.

Apám állomásfőnök volt, vagy forgalmista, mégis mintha főnök lett volna, mert az emberek főnöknek szólították, abban a faluban, ahol először láttam krokodilbőrt és antilopfejet, elefántagyarat, dögkeselyűt, és ahol hiteles forrásból, apámtól hallottam, hogy a szárított varacskosdisznó bőrét hogyan kell kiteríteni ahhoz, hogy az embert megvédje a termeszektől s a mézkalauzmadarat hogyan kell meglesni.

Az állomás bizonyos függetlenséget jelentett. Csak azok jöttek hozzánk, akiket anyámék meghívtak, s mi is csak a szolgáló kíséretében mehettünk el Kristófékhoz játszani vagy a dombra, ahol Vili eregette sárkányait.

Amikor a hintalovamat kaptam, akkor éltem át életemben először a rabszolgapiacon ketreceibe zsúfolt emberek összes érzéseit, mert délután beállított apámhoz az egyik hosszú, olajos hajú férfi azok közül, akik néha egészen a sínekig merészkedtek sovány teheneikkel és vörös szőrű kecskéikkel, s a nővérem, akiben hetvenezer ördög lakott, s akinek kedvenc szórakozása volt, ha megríkathatott, titokzatosan közölte, Dzsoszkuca azért jött apámhoz, hogy engem megvegyen, és láttam is, amint a zsákból előszed néhány köteg pénzt, de apám nem akart tárgyalni vele, szabályosan kidobta, és láttam, Dzsoszkuca fenyegetőzik. (Csak évtizedek múlva tudtam meg, azért jött a hatalmas nomád cigány, mert vissza akarta szerezni azt a gépfegyvert, amelyet rokona, részegen az állomásban veszteglő tehervonat egyik vagonja alatt hagyott.)

Akkor kaptam a háromkerekűmet és a fehér kalapomat, s a kerítés körül ólálkodó félmeztelen gyerekek köpködése elől az udvar végébe menekültem, ahol valamilyen vörös virágok és fehér levelű bokrok nőttek.

Este, lefekvés előtt apám a Kilimandzsáróról mesélt és arról, hogyan menekültek meg egyik barátjával, amikor egy vad törzs varázslója elfogatta őket. Hogy milyen ravasz fogásokat eszelt ki a varázsló, és hogyan birkózott apám az anyatigrissel, aminek nyomát még mindig az arcán viseli.

(Néha egészen bizonytalan vagyok abban, mi az, amit én éltem át és mi az, amit apám vagy nagyapám mesélt.)

Órák, hosszú percek telnek el, amíg apósom, akivel az első világháborús emlékeinket szoktuk megosztani, homlokára csapva azt mondja: „te honnan a fenéből tudod", aztán rögtön így folytatja: „emlékszel, ezerkilencszáz-tizenkilencben..."

De afrikai napjainkra emlékszem. Félmeztelen kisfiú hozott egyszer egy kitömött antilopfejet és azt mondta, nekem adja, ha engedem, hogy ő is menjen egyszer a játékautómon, aztán az öregasszony, aki a szolgálónknak szokott segíteni a mosásnál, azt mondta anyámnak, egy zacskó lisztért hoz nekünk egy elefántagyarat vagy egy szőnyegnek való oroszlánbőrt.

Egy reggel megérkezett a tábornok, akinek apám volt a teljhatalmú megbízottja, s a pisztolyt az asztalra csapva követelte az elszámolást. Nem tudom, hogy is hívták, mert nem tudtam kimondani az igazi nevét. Nemrég mesélte el apám, hogy a világháborúban szerzett sebét és pótolhatatlan vérveszteségét honorálta a kormány azzal a hatvanhektáros mintabirtokkal, amelyen állandó jelleggel pálinkának való nyersanyagot akart termeszteni, s hogy a pisztolyos elszámolások csak elköltözésünkkel értek véget.

Nincs igazi szülőföldem, mint ahogy azoknak a gyerekeknek sincs, akik egy hajón vagy egy repülő fedélzetén születnek.

Amikor nyáron megérzem a felforrósodott talpfák szagát, a sínen egyensúlyozva számolom a sínszegeket, vagy amikor a régi gőzmozdonyok csatlós kerekeit nézem, a szerkocsik szakadozott ponyváját, vagy egy áthaladó gyorsvonat ablakából, mely soha nem áll meg a falusi állomásokon, meglátom a forgalmista piros sapkáját s a főnöki lakás kerítéséhez tapasztott arcú, integető gyerekeket, ugyanazt érzem, mint barátaim a szülőfalujukba hazatérve, ahol már nem merik tegezni őket, de ahol mégis repülni tudtak valaha a lovak, ahol elállt a jégverés a harangzúgástól, de leginkább attól, ha a fejszével keresztet rajzoltak az udvar gyepére.

Nincs igazi szülőföld, csak nosztalgia van. A felnőtt felelősség előli elvágyódása a gyermekkor tiszta művű meséibe – a Zambezi sodró suhatagai között bukdácsoló lélekvesztőbe, melynek evezőjét édesapám tartotta a kezében, s e kirándulások minden veszély ellenére is csak a kalandvágyat növelték bennem, nem a kalandtól való menekülést, mert íme itt vagyok, oroszlánvadászatokon csütörtököt mondó puskák, sivatagban kilyukadt víztartályok ellenére is. És én hittem is minden szavát, csak az volt a szörnyű, hogy minden kirándulása és minden története azzal fejeződött be: „akkor a sűrű trópusi zápor lemosta arcomról a fekete festéket...", vagy „akkor a moszkitók csípéseit vakargattam és ledörzsöltem magamról a festéket, s a feketék rögtön észrevették, hogy fehér ember került közéjük. Még az a szerencse, hogy gyorsabb voltam, mint ők".

Én néger akartam lenni, hogy végignézhessem a nagy Oroszlánszertartást és a Krokodilbirkózást, és a néger gyerekekkel együtt lovagolgassak zebraháton, s a griffmadárfészekből együtt lophassuk ki a gyémánttojásokat.

De aztán azt hallottam, hogy ha néger leszek (ami hitem szerint könnyebb lenne, mint átbújni a szivárvány alatt, ami tudvalevően a lánnyá változás egyetlen módja) – tehát ha néger lennék, nem mehetnék olyan országokba, ahol üldözik a négereket.

Így lettem író.

Azt hiszem, kevés magyar író mondhatja el azt, amit én: szülőföldem Afrika.

1946. március harmadikán születtem a Maros megyei Sáromberkén, ahol az afrikai vadászútjairól híres Teleki hagyatékát árulták kupa lisztért a cigányok, s ahol Szabédi László ismerkedett gyermekként az áthaladó vonatok váltón, sínvégeken kattogó végzetes zenéjével.

Bőröm fehér, állampolgárságom román, anyanyelvem magyar; érzelmeimben néger, vallásomat tekintve protestáns vagyok, ezért villámsújtás számomra a világ minden olyan híre, mely arról értesít, hogy valahol valakik csupán előítéletek miatt nyomnak el vagy irtanak ki közösségeket.

(Részlet a szerző Holtak könyve című – Bp., 1987. Szépirodalmi – legújabb kötetéből)

Más...

Átadták a Bethlen-díjakat

(Összeállításunkat *az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelentésének felhasználásával készítettük – a Szerk.*)

1987. november 2-án, 18 órakor a Budavári Palota aulájában ünnepélyes keretek között átadták a Bethlen Alapítvány idei díjait.

A Szabó T. Attila kolozsvári (Cluj Napoca/Klausenburg) nyelvészprofesszornak posztumusz odaítélt kitüntetést, annak Budapesten élő fia, Szabó T. Ádám vette át. A laudációt Vekerdi László mondotta.

Zbignew Herbert díjazott lengyel költőt, aki súlyos betegsége miatt nem tudott jelen lenni, Tadeusz Szima, a Tygodnik Powszechny (Krakkó) szerkesztője képviselte; a laudációt pedig Csoóri Sándor tartotta.

A harmadik kitüntetett, Király Károly sem vehette át személyesen a díjat, minthogy a román hatóságok már évek óta nem adnak útlevelet az erdélyi magyarság eme kiemelkedő ellenzéki politikusának. Díját, mely ötvenezer forintot, egy díszes oklevelet, valamint a Fekete Gábor alkotta plakettet foglalja magában, az alapítvány kuratóriuma letétbe helyezte. Király Károly tiszteletére Für Lajos mondott laudációt.

SZABÓ T. ATTILA

(Fehéregyháza 1906 – Kolozsvár 1987) nyelvész, népnyelvkutató. 1932-től középiskolai tanár, 1936-tól levéltárosként dolgozott. 1940-ben kinevezték a kolozsvári egyetem professzorává. Az 1950-es években – politikai okokból – eltávolították állásából. 1976-ban az MTA tiszteletbeli tagjává választották. Életművének az Erdélyi Szótörténeti Tárat tekintik, melynek eddig négy kötete jelent meg. (1975, 1978, 1982, 1984.). Számos kisebb munkájában is az erdélyi irodalmi nyelv fejlődését dolgozta fel (Anyanyelvünk életéből, 1970; A szó és az ember, 1971; Nyelv és múlt, 1972; Nép és nyelv, 1930).

ZBIGNIEW HERBERT

(Lwów, 1924 -) lengyel költő, drámaíró, műfordító. A toruni egyetemen jogot végzett, majd Krakkóban és Varsóban folytatta tanulmányait. Első versei 1948-ban jelentek meg, első kötete 1956-ban, 1965-71-ig Nyugat-Európában élt. Művészetében fontos helyet kaptak a magyarság XX. századi sorsfordulói. Emberi és politikai magatartásával Közép-Európa népeinek szolidaritását igyekezett hirdetni, példázni s hitelesíteni. Magyarországon eddig megjelent kötetei: Barbár a kertben, 1976; Az angyal kihallgatása, Helikon, 1979.

KIRÁLY KÁROLY

(1930 -) A romániai magyar kisebbség egyik vezető ellenzéki politikusa, közgazdász. Elvégezte a moszkvai pártfőiskolát. Gyors politikai karriert futott be. Kovászna megyei első titkár lett, 1975-ig a Központi Bizottság tagja. 1972-ben kritizálta először Bukarest

nemzetiségi politikáját s lemondott Politikai Végrehajtó Bizottsági póttagságáról. 1977 júniusától több memorandumban emelte fel szavát a magyarságot sújtó erőszakos asszimiláció, a foglalkoztatás, a kultúra és oktatás terén elszenvedett hátrányos megkülönböztetés ellen. Tiltakozása nagy nyugati lapokban is publicitást kapott. 1978 februárjában Karánsebest jelölték ki kényszerlakhelyéül, ahol a bútorgyár igazgatója volt. Októberben térhetett vissza Marosvásárhelyre, s az ottani konzervgyár vezetője lett. 1980 februárjában ismét Ilie Verdeț miniszterelnökhöz fordult tiltakozásával a magyar nemzetiség változatlanul súlyos helyzetével kapcsolatban. 1985-ben Szőcs Gézával és Dorin Tudorannal együtt aláírta azt a nyilatkozatot, melyben javasolták, hogy az ENSZ-nek legyen a világ nemzeti kisebbségeivel törődő külön szervezete.

A brassói események és következményei

Erdélyi Magyar Hírügynökség 120/1987
Brassó, Bukarest, 1987. november 21.

November 15-én, vasárnap, a helyhatósági (tanácsi) választások napján Brassóban (Brasov/Kronstadt) több ezren tüntettek a Ceaușescu-rezsim ellen. A tömeg megrohamozta a helyi pártszékházat és a megyei tanácsházat, melyeket aztán feldúlt, az ott található pártfunkcionáriusokat pedig megverte. A tüntetők a város főterén összetaposták, majd széttépték a gyűlölt államfő portréit, az épületre rendszerellenes jelszavakat festettek és betörték a város sétálóutcáján az üzletek kirakatait.

Az események előzményéhez tartozik, hogy a Steagul Roșu (Vörös Zászló) nevű brassói traktorgyár munkásai – november 14-én, szombaton – összetörték a vállalat több szerelőcsarnokában a gépeket, tiltakozásul, mert az üzem vezetősége – a terv teljesítésének indokával – éjszakai műszakra tartotta vissza őket. Tudni kell még, hogy a gyár dolgozói az elmúlt három hónapban nem kapták meg fizetésüket, illetve egyes részlegeken csak a bérek töredékét osztották ki. A nyár elején pedig közölték a munkásokkal, hogy racionalizálás miatt, 30-40%-ukat a közeljövőben el fogják bocsátani.

15-én reggel hét órakor mintegy 300 munkást buszon szállítottak a szavazóhelyre, egy közeli iskolába, ahol azok – felújítva előző napi tiltakozásukat – feldöntötték a szavazócédulák számára felállított urnát és kövekkel beverték az iskola ablakait. Amikor egy tanárnő arra kérte őket, hogy ezt ne folytassák, mert következő nap a gyerekek megfagynak az amúgy is fűtetlen épületben, a 300 ember megindult a belváros felé. A tüntetők egy múlt századi román hazafias dalt, a „Deșteaptă-te române"-t énekelték, s mire beértek a városközpontba, számuk mintegy 3000-4000 főre duzzadt.

Jelentések szerint a pártház biztonsági emberei már az első percekben értesítették Bukarestet, de tévesen mintegy 30 000 emberről számoltak be, s így a belügyminisztérium a hadsereget próbálta mozgósítani a tüntetés letörésére. Annál is inkább, mert a rendőrök nagy része a város különböző pontjain, illetve vidéken volt szétszórva, a választások zavartalan lebonyolítására ügyelve. Miután Bukarest értesült, hogy csak mintegy 3000-4000 ember vesz részt a tüntetésben, utasította a megyei rendőrséget, hogy a meglevő erőkkel avatkozzék be.

A helyszínre mintegy kétórás késéssel megérkező pár száz rendőrtől a parancsnokság előzőleg elvette a lőfegyvereket, nehogy azok a tüntetők kezébe kerüljenek. A tüntetés felszámolása vízágyúkkal és könnyfakasztó gránátokkal történt, és a mellékutcákba szorított tömeget alig fél óra alatt sikerült feloszlatni.

A biztonsági erők a várost azonnal hermetikusan lezárták. A hétfőn munkába induló vidéki ingázókat visszafordították, illetve ha erre már nem volt mód, akkor megfenyegették őket, nehogy információkat szolgáltassanak az eseményekről, illetve a látottakról.

A letartóztatások reggel kezdődtek el. Ezzel kapcsolatban Brassó-szerte két szélsőséges számot emlegetnek. Egyes vélemények szerint a letartóztatottak száma 90, más vélemények szerint e szám elérheti a 2000-et. Megbízható bukaresti források szerint valószínűleg négyszázan (400) lehetnek, akiket hétfőn és a rákövetkező négy napon letartóztattak és Bukarestbe szállítottak, ahol azonnal brutálisan összeverték őket.

Ugyanezen források és a családoktól nyert információk azt állítják, hogy a vádpontokban – egyelőre – nem szerepelnek politikai természetű kitételek. A legtöbbjüket „vandalizmussal" és „huliganizmussal" vádolják.

További jellemző adalék, hogy a tüntetésben többnyire románok vettek részt. Sok volt azonban a német nemzetiséghez tartozó is. Magyarok elenyészően kevesen voltak. Ugyanakkor a letartóztatottak között, számarányukat messze fölülmúlva találni brassói németeket.

A városban egyébként azonnal megkezdődtek a helyreállítási munkálatok. Már a következő napon eltüntették a főtér házaira festett jelszavakat. A pártház homlokzatát kétméteres magasságban újrameszelték. A kirakatok üvegtábláit is mindenütt pótolták. Az épületek – a pártház és a tanácsház – belsejében azonban még folynak a munkálatok.

Brassóban jelenleg nyugalom uralkodik. November 15. óta nem volt áramszünet. Sőt az utcákat éjszaka is világítják, természetesen biztonsági megfontolásból. Az üzletekben több dologhoz lehet hozzájutni, mint a tüntetést megelőzően.

A városba egyébként megerősített securitates alakulatok érkeztek, s a környék katonai egységeinél azóta is riadó van érvényben. A centrum egyes pontjain – így a Postavului utcában még ma (azaz november 20-án) is vízágyú áll.

SYGMA

Living in dread: *Brasov's citizens go about their business surveyed by militiamen*

Szolidaritási nyilatkozat

Felháborodással értesültünk arról, hogy a november 15-ei brassói tüntetés egyes résztvevőit bíróság elé akarják állítani. Törvénysértéssel vádolják azokat a munkásokat, akik a rendszer törvénysértései miatti tiltakozásukat spontán módon kinyilvánították.

A mai Romániában – a törvényekkel ellentétben – az ellenvéleménynek bármilyen formában történő kinyilvánítása tilos. Közvetkezésképpen a leginkább törvénysértő maga a rendszer és személy szerint mindazok, akik támogatják és fenntartják Ceauşescu pártvezér egyszemélyi diktatúráját, megszegve az ország alkotmányát s mindazokat a törvényeket, amelyek az emberek legalapvetőbb jogait kimondják. Ebben az országban napjaink Európájának legszégyenteljesebb csendes népirtása folyik. A rendszer háborút visel az ország népe ellen, megfosztva őket a legalapvetőbb létfeltételektől. És külön háborút visel a nemzetiségek ellen, akikkel szembeni soviniszta politikája egyben a román nemzet féken tartásának s így elnyomásának eszköze.

Különösen felháborítónak tartjuk azt a megaláztatást, amelynek során az éhező, fázó, fizetését csak töredékében kézhez kapó brassói munkásokat most úgynevezett „munkásgyűléseken" arra kényszerítik, hogy saját sorstársaik – s ezáltal önmaguk – ellen foglaljanak állást. Hiszen kétség sem férhet ahhoz, hogy az ilyen „munkásgyűléseket" Romániában éppúgy előre megírt forgatókönyv alapján szervezik meg, akár az úgynevezett Nemzetiségi Dolgozók Tanácsainak a magyarságot és Magyarországot támadó és rágalmazó ez év eleji összejövetelét vagy bármilyen hasonló rendezvényt.

Szolidaritásunkat nyilvánítjuk minden elnyomott román állampolgárral és ez alkalommal különösen azokkal a brassói munkásokkal, akik e rémuralom legújabb áldozataivá válhatnak. Követeljük a letartóztatottak szabadon bocsátását és a velük való szolidaritásra hívunk fel mindenkit.

december 3.

Ara-Kovács Attila filozófus (Budapest)
Kertész Loránd közgazdász (Montreál)
Szőcs Géza költő (Geneve)
Tóth Károly Antal történész (Budapest)

Az Európa Parlament elítéli Romániát

Brüsszel, 1987. december 18.

Az Európa Parlament a Közös Piac képviselői testülete csütörtök este határozatban ítélte el a Romániában alkalmazott elnyomást.

Az Európa Parlament megvitatta az öt képviselőcsoport által beterjesztett jelentést a romániai helyzetről, s 129 szavazattal 2 ellenében, öt tartózkodás mellett az alábbi határozatot fogadta el:

Az Európa Parlament

a) mérlegelve a november 14-15-én Brassóban lezajlott zavargást, amelynek során munkások ezrei tüntettek a bérek csökkentése és az élelmiszer korlátozása ellen,

b) mérlegelve, hogy a tüntetések – amelynek tíz év óta a legsúlyosabbak – valóságos felkeléssé terjedtek Ceauşescu elnök rezsimje ellen, amely nem képes táplálni a népet és megóvni a hidegtől,

c) mérlegelve a helyzet súlyosságát; azt, hogy Romániában 23 millió ember él ínségben, kenyér- és húsfejadagokkal, áram- és fűtéskorlátozással,

d) aggódva azok miatt a hírek miatt, amelyek szerint a rendőrség és a hadsereg brutális megtorlást alkalmazott a brailei és a silviui munkások és diákok ellen,

e) sajnálkozva a rezsimnek az erdélyi kisebbségekkel szembeni diszkriminációja miatt,

f) elítélve a polgári és egyéni szabadságjogok lábbal tiprását, a kulturális örökség lerombolását, a minden szintű korrupciót, a személyi kultuszt, a Ceauşescu-diktatúra jellemzőit,

1. rokonszenvét és szolidaritását fejezi ki Románia népei iránt,

2. elítéli a dolgozók és a diákok ellen alkalmazott rendőri elnyomást, kéri az üldözések leállítását, valamint a tüntetések folytán bebörtönzött munkások haladéktalan szabadon bocsátását,

3. emlékeztet, hogy minden államnak kötelessége tiszteletben tartani a dolgozók sztrájkjogát, valamint az emberi méltóságot,

4. kéri az EGK-tagországok külügyminisztereinek tanácsát: hozza mindezt Bukarest tudomására azzal a céllal, hogy rávegye a román kormányt az elnyomó intézkedések megszüntetésére,

5. kéri az EGK-t: adjon élelmiszersegélyt, ahogyan tavaly télen a fejlődő országoknak, s raktári készletéből osztasson ingyen élelmiszert,

6. megbízza az elnököt, hogy e határozatot juttassa el az EGK-bizottsághoz, a külügyminiszterek tanácsához, a tagországok kormányaihoz és a román kormányhoz.

(*MTI Napi tájékoztató* 1987. 12. 21.)

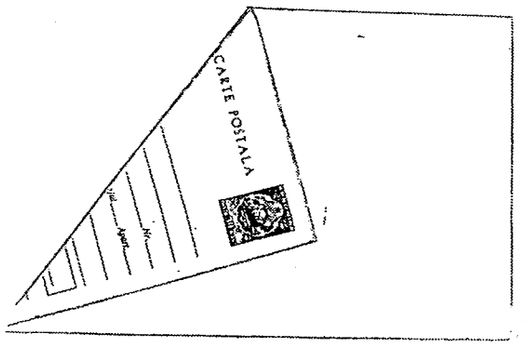

Tiltakozás a romániai menekültek ügyében

Január elején a KEOKH (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hivatal) 160 kiutasító végzést adott ki érvényes útlevéllel és magyarországi tartózkodási engedéllyel nem rendelkező erdélyieknek. Hírek szerint az akciót leállították, s a határozatokat mindeddig nem foganatosították.

A fenti hatósági akció ellen a Klubtanács (amely 45 reformista és társadalomtudományi érdeklődésű ifjúsági klubot tömörít magába) egy január 9-ei vezetőségi ülésén erélyes hangú petícióban foglalt állást:

Grósz Károly, a Minisztertanács elnöke részére
Budapest

Tisztelt Miniszterelnök Úr!

A Társadalompolitikai és Honismereti Klubok Tanácsának vezetősége megdöbbenéssel értesült az érintettektől, hogy 1988. január 4-5-6-7-én nagyszámú, Magyarországon tartózkodó romániai menekültet a KEOKH a már többek számára kiadott tartózkodási engedélyek visszavonása mellett „egyszeri kiutazási engedéllyel" látta el, amelyet a román határszakaszra egy hétre érvényesített. Tehát gyakorlatilag kiutasították őket.

Nem hivatalos becslések szerint kb. tízezer romániai menekült – zömmel magyar nemzetiségű – tartózkodik Magyarországon, akiknek nagyobbik részét a hatóság nyilvántartja, illetve sokaknak tartózkodási engedélyt adott. A román szervek az elfogott menekülők és a visszatoloncoltak részére büntetőtábort állítottak föl.

Mint nemzetben gondolkodók tiltakozunk a megalázott és ártatlan emberek román rendőrkézre juttatása és így Magyarország nemzetközi hírnevének lejáratása ellen.

Követeljük

– az üggyel kapcsolatos minden kérdés nyilvánosságra hozatalát, a felelősség megállapítását,

– a kiutasítás azonnali visszavonását,

– a már itt lévő menekültek letelepedésének megnyugtató megoldását (a görög, chilei stb. politikai menekültekhez hasonlóan), ezzel megakadályozandó a romániai magyarság Nyugatra kényszeredését.

A fentieknek nem mond ellent, hogy a romániai magyarság válságos helyzetét nem a kivándorlással, hanem jogaiknak szülőföldjükön való biztosításával kell megoldani.

Egyben reméljük, hogy a magyar társadalom a szükséges intézkedések meghozataláig bújtatja, rejti az életveszélyben lévő menekülteket.

E levél szövegét a Társadalompolitikai és Honismereti Klubok Tanácsának vezetősége 1988. január 9-i ülésén elfogadta, és megküldte más országos szerveknek és a sajtónak is.

A vezetőség nevében: B. Kiss Tamás titkár
Bégány Attila titkár
Horváth Mihály titkár

Budapest, 1988. január 10-én

„Az igazságnak sokféle arca van..."
(Érzékeny búcsú a fejedelemtől)

A fenti mondat Bethlen Gábor szájából hangzik el Vitézy László filmjében, melyet Hankiss Ágnes forgatókönyve alapján készített a „kötéltáncos" erdélyi fejedelem utolsó éveiről. Mivel Erdély, mint központi téma a magyar filmművészetben mostanáig nem jelent meg, a film – tudatosan vagy akaratlanul – az utóbbi évek „Erdély-reneszánszába" illeszkedik, és mint ilyen, mindenképpen figyelemre méltó. Vajon milyen megfontolások alapján nyúlt a kiváló dokumentum-játékfilmes rendező (*Békeidő, Vörös föld*) ehhez a kényes történelmi témához és időszakhoz? Mit sikerült visszaadni filmjében a fejedelem személyiségéből, politikai törekvéseiből, mennyire tudta bemutatni a „két pogány között" őrlődő „tündérkert" világát? A fenti kérdésekre próbálunk választ adni e rövid írásban.

A mű alapjául szolgáló Hankiss-esszé (*Valóság* 1983/5) és kisregény nem utolsósorban a kínálkozó analógiák, áthallások miatt vált sikeressé, a szövegben ott bujkál a történelmi példázatba burkolt, de napjainkban is érvényes olvasat: tekintettel kell lenni a körülményekre, azaz a két szomszédos nagyhatalom érdekeire, kívánalmaira. „Komp-ország" vagyunk, mely Kelet hatalmi szférájába tartozik, de szíve mélyén, kultúrájában, hagyományaiban a Nyugathoz vonzódik. A feloldhatatlannak tűnő dilemma számos magyar gondolkodót, írót foglalkoztatott és foglalkoztat ma is, Közép-Kelet-Európa fogalmának újragondolása kapcsán.

Vitézy filmje az alapgondolat többszöri hangsúlyozása mellett nem sokat tesz hozzá a képlethez, nincs saját értelmezése, nézőpontja. Filmje valamiféle furcsa keverék, több műfajból összegyúrt – noha stilárisan egységes – „kosztümös tézisfilm". A kínálkozó lehetőségek és műfajok között a rendező nem tudott dönteni, így az „Érzékeny búcsú..." a kihagyott lehetőségek filmje lett. A történelmi film esélyét eljátssza azzal, hogy – bár szereplői hiteles történelmi alakok – maga a történelem csak szóban, elmesélve, töredezett emlékképek formájában van jelen. Bármennyit is beszélnek róla, a filmbeli Bethlen Gáborról nehéz elhinni, hogy aktív alakítója az eseményeknek, valódi hatalommal bír. Hiányzik a háttér, a szó valódi értelmében vett eseményeket nem látjuk, de sokat hallunk a „nehéz időkről", ez viszont nem pótolja a jelen eseménytelenségét. Diplomáciai manővereket, követek tárgyalását, a bölcs, higgadt taktikázás apró lépéseit nehéz élvezetes formában, filmnyelven elbeszélni. Ennek hiányát nem pótolja a pazar kiállítású, de így is szegényesnek ható díszletek és kosztümök, állatok és étkek öncélú dömpingje.

A második kihagyott lehetőség, amelynek elemzésébe belekezd ugyan a rendező, de nem viszi végig következetesen, az értelmiség és a hatalom viszonyának örök problémája. Bethlen és Don Diego, a meghívott krónikaíró szellemi párviadala, a „sokféle igazság" értelmezése körüli vitáik, általánosabb értelemben véve pedig a történelmi hűség és a történelemhamisítás, mecénás és művész viszonyának körüljárása izgalmas szellemi élmény lehetne – ha a film közepe táján ez a szál nem szakadna meg. Bethlen sokatmondó elhallgatásai, a krónikás magánnyomozásának meglepő eredménye után a valódi összecsapás elmarad. A krónikás visszaminősítettek balettmesterré, hogy azután aktív szereplője legyen a film harmadik rétegének, a szexkomédiának. Mert ez a műfaj is belekerült Vitézy művébe, minden funkció és cél nélkül, durván sértve a film mondanivalójához illő

elbeszélésmódot. Nem tudhatjuk, hogy az erotikus jelenetek sorát – melyek az alapműben egyáltalán nem szerepelnek – a közönségigény kielégítésére vagy a közeg hitelességének megformálása okán építette-e a filmbe a forgatókönyvíró és a rendező, de a látottak alapján gyanúnk az, hogy a történet üresjáratait próbálták ily módon, igen szerencsétlenül kitölteni.

Akármilyen indíttatással ült is be valaki erre a filmre a foghíjas nézőterű moziba, mindenképpen csalódottan fog távozni. Hankiss és Vitézy tehetsége vitathatatlan, együttműködésük mégis egy nagyon gyenge, eklektikus művet eredményezett, amelyből legfeljebb annyit tudhatunk meg, hogy valamikor a XVII. század elején Erdélyben élt egy Bethlen Gábor nevű államférfi, aki nagy politikus volt. Ennyit viszont azokból a történelmi képeskönyvekből is megtudhatunk, amelyekre ez a film a leginkább hasonlít.

[*Nagy Zsolt*]

Az utóbbi időben számos kezdeményezés indult az erdélyi magyarok megsegítésére mind

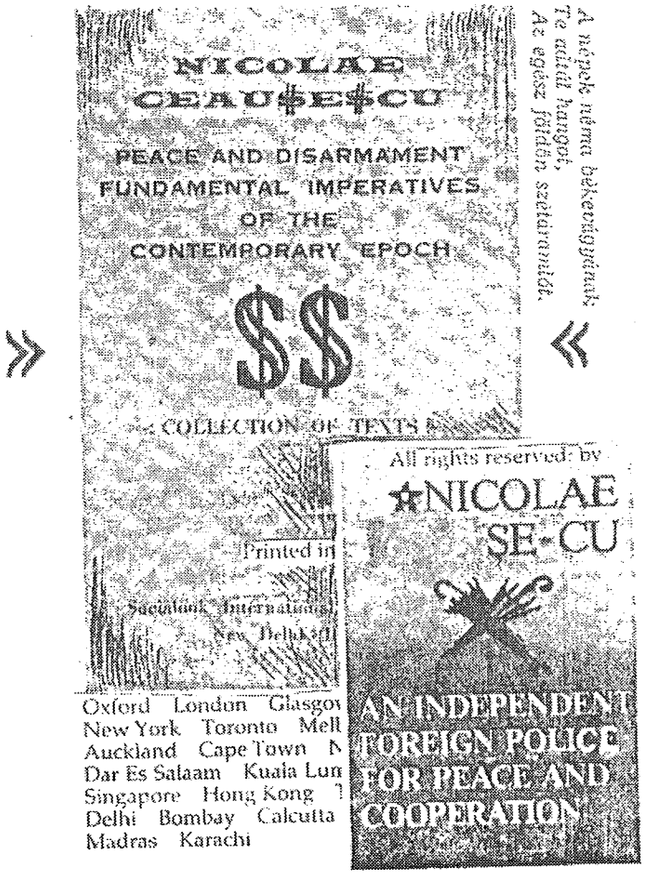

egyházi, mind világi csoportok részéről. Példaként egy katolikus közösség felhívását tesszük közzé:

Kedves Barátunk!

Szeretettel meghívunk az Ifjúsági Csoport ez évi karácsonyi irodalmi-zenei ünnepélyére, melyet december 23-án szerdán este fél 7 órakor rendezünk a kistemplomban.

A Püspöki Kar újévi nyilatkozatának szellemében idei karácsonyi ünnepélyünket a nagy ínségben lévő erdélyi testvéreinkkel való szolidaritás jegyében szeretnénk megrendezni. Ezért a korábbi gyakorlattól eltérően nem egymást fogjuk megajándékozni, hanem az erre a célra szánt pénzt erdélyi karitász akciónk részére ajánljuk fel.

Mellékelten megküldjük azt az árulistát, amelyből a karácsonyi ajándékcsomagot összeállíthatod, inkább több tételből keveset, mint egy tételből sokat. A csomagot légy szíves hozd el az ünnepélyre. Ha inkább pénzt kívánsz felajánlani, azt légy szíves borítékban elhozni. Bízunk együttérzésedben és áldozatos segítőkészségedben. Az ünnepély végén agapé lesz, ha ehhez tudsz (lehetőleg saját készítésű) sós vagy aprósüteményt hozni, köszönettel vesszük.

Szeretettel várunk, közreműködésedre feltétlenül számítunk.

Budapest, 1987. december

Erdélyi karitász-akció céljára szánt adományok listája

sonkakonzerv
szárazkolbász
füstölt szalonna
májkrém konzerv
töltött káposzta és töltött paprika konzerv
liszt
száraztészta
cukor (kristálycukor vagy mokkacukor)
tejpor
ráma margarin
trappista sajt (nem előre csomagolt)
kakaópor, csokoládé
kávé, pudingpor
bors (őrölt)
paprika
fahéj (őrölt)
vanília vagy vaníliás cukor
bébiétel (üveges)
citrom vagy citromlé
szappan, mosószer (kis dobozokban vagy tubusban)
gyertya (világítás céljára)

olyan ruhanemű, amit Te is hordanál, kimosott, kivasalt állapotban.

*

1987 júniusában a politikai foglyok szabadon bocsátásáért, s az emberi jogok tiszteletben tartásáért küzdő világszervezet, az „Amnesty International" mintegy harmincoldalas különkiadványt jelentetett meg „Human Rights Violation is Romania in the 80-s" (Emberi jogsértések Romániában a nyolcvanas években) címmel. A dokumentum, mely vázlatosan az elmúlt negyven év előzményeire s az ország jelenlegi helyzetére is kitér, igen mértékletes: csupán a bebörtönzések, kínvallatások, kényszergyógykezelések, rendőri zaklatások és politikai gyilkosságok azon eseteit említi meg, melyekről a szervezet több forrásból biztos és ellenőrzött értesüléseket szerezhetett. Így is többtucatnyi durva jogsértésről, s ártatlan áldozatról tesz említést, külön fejezetet szentelve a magyar kisebbségiek ellen elkötelezett hatósági gaztetteknek (Király Károly, Pálfy Géza, Szőcs Géza és mások) általunk már szomorúan ismert eseteinek.

Mint hírlik, egy másik tekintélyes nemzetközi humanitárius szervezet, a Helsinki Watch Group Association (a Helsinki Egyezmény betartását ellenőrző társadalmi megfigyelő csoportok világszövetsége) is hasonló jelentést készül publikálni a romániai nemzeti kisebbségek helyzetéről.

*

A Csehszlovákiai Charta '77 polgársági mozgalom aktivistái nemzetközi fellépésre szólították a világ közvéleményét, azt javasolván, hogy február 1-jén valamennyi román külképviselet előtt tartsanak tiltakozó demonstrációkat Ceauşescu diktatúrája ellen. A felhívás hazai fogadtatása – amennyire a korlátozott nyilvánosság közepette tudomásunk lehet róla – meglehetősen ellentmondásos. Mi magunk azzal a nézettel értünk egyet, amely elvben ugyan üdvözli a nemzetközi szolidaritási akciót, de közvetlen érintettségünk, s a kiszámíthatatlan válaszlépések miatt tartózkodásra int egy hasonló budapesti megmozdulástól.

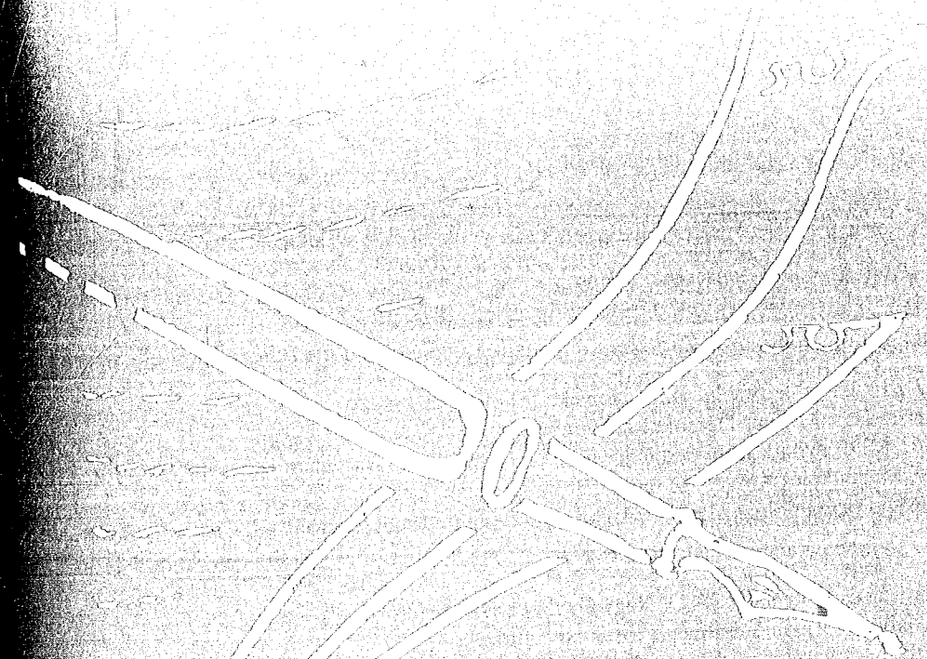

határ/idő/napló

'88

Jelenidő

Itthon vagy otthon?
Beszélgetés egy román menekülttel
Márai Sándor: Halotti beszéd (vers)

Vámmentett útijegyzet
Epoca de aur
Miért kellene elmennünk?
Kedves E. és I.!

Jövevényszavak
Horváth István: Állj meg itt, ahol apáid (vers)

Pro memoria
Az 1977-es nagyváradi találkozóról

Kiemelés tőlünk
I. M. Pacepa: Vörös láthatár 2.
„Nem egyedül Ceaușescu a bűnös"
(Beszélgetés Dan Petrescu íróval. Liberation, 1988. 01. 27., 28.)

Időközben
Az Erdéllyel kapcsolatos események kronológiája 1987
Híradás a Magyar Demokrata Fórumról
Az MDF nyilatkozata és ajánlásai
A Megbékélés Közössége menekültügyi jegyzőkönyve
Rövid beszámoló a Menedék Bizottság eddigi tevékenységéről

Más...
Hűség és szolgálat?! (A D. Nagy Gyula-emlékkönyvről)
Újabb reformációi felhívás (Tőkés István levele)
„Szabadságunk ugyan álom..." (Sütő András: Álomkommandó)
Ajánló bibliográfia az Erdéllyel kapcsolatos magyarországi könyvkiadásból – 1987/2. félév
Hírek, események
A /Határ/idő/napló/ 1987. évi számainak tartalomjegyzéke

Lapszélre
Március tizenötödike (vers)

Román és angol nyelvű összefoglaló

Jelenidő

Évekkel ezelőtt barátainkkal a Bulgáriában élő több milliós török nemzetiségről beszélgettünk. Helyzetük odáig romlott, hogy az arra a célra szolgáló formanyomtatványon „spontán" módon, „szabad akaratukból" kérhették, hogy mohamedán neveiket felválthassák szláv hangzásúakra. Aztán hallottunk falvak fizikai tönkretételéről, az utcán törökül beszélők megveréséről, s a bolgár „bolsinsztvo" nemzeti öntudatáról. A török állam pedig minden fórumon tiltakozott az elnyomás ellen. Míg nálunk...?

Azóta a nemzetközi változások utat nyitottak a „megengedett" nyilvánosságnak, a sokat keményedő romániai helyzet megismerésének. A magyar vezetés megközelítőleg ugyanazokért a negatív megnyilvánulásokért emelheti föl szavát (végre) – bár az eseményektől máig messze elmaradva legalább tízéves hátrányt kellene hónapok alatt behoznia.

A „suttogó" Erdély-járók pedig saját korábbi analíziseiket olvashatják nap mint nap az újságokban, mialatt a tízezres méreteket öltő nemzetiségi erózió, az „innen el" olykor kafkai abszurditásokat súroló kényszermozgásainak megértői próbálnak lenni. Emlékeiket, benyomásaikat rögzíteni akarják, hogy független elveiket ne váltassák velük aprópénzre. Az „Erdélyezés" felszabaduló energiáitól a „minek jönnek ide a románok?" szélsőségéig mozog a tapasztalati skála: most egy egész nemzet vizsgázik európaiságból.

Mi lehet a feladata ennek a kiadványnak, amely rövid léte alatt több adatot jegyezhetett le, mint addig hosszú évek során. A „gyűjtögetők" hiába szeretnének csak tárgyilagos rögzítői lenni az itteni-ottani eseményeknek, a határ vonala túl vastagon meghúzott, az idő felgyorsult: nem az elmélkedés, hanem a gyakorlati tettek ideje, a higgadt naplóvezetést megnehezíti a feltorlódott információk tömege. A próbálkozás hitele azonban az, hogy külső szorításnak, napi-politikai döntéseknek nem engedve végezzék a dolgukat az arra vállalkozók. A mérce csak belülről jöhet.

S ha valaki mégis megkérdezné feddően a hamis alternatíva egyetlen lehetőségét felkínálva, miként néhai Zsdanov elvtárs célzott meg egy baráti csoportosulást: „Kikkel tartotok ti, Szerapion Testvérei, a forradalommal vagy a forradalom ellenségeivel?" Azt felelhetjük, mint ők is: „Mi Szerepionnal, a remetével tartunk, Zsdanov elvtárs..."

[*Szücs György*]

Itthon vagy otthon?

Beszélgetés egy román menekülttel

Nu se va mai întoarce în casa lui,
și nu-și va mai cunoaște locul în care locuia. –
Nem tér vissza többé az ő hajlékába,
és az ő helye nem ismeri őt többé.
(Jób. 7,10)

– Erdélyből jöttél, román anyanyelvű vagy, s a szó legszorosabb értelmében átutazó Budapesten – hiszen a kezedben egy Szombathelyig megváltott vonatjegy, ahonnét szándékaid még tovább, Ausztriába vezetnek. E lépéssel most még inkább eltávolodsz az országtól, hol eddig éltél. Milyen érzések kavarognak benned itt a pályaudvar peronján, a vonat indulására várva?

– Nehéz pillanatok ezek. Nehéz újra nekivágni a bizonytalannak, de meg kell tennem, hogy közelebb kerüljek célomhoz. Most, hogy továbbmegyek, abban bízom, hogy lépésem azok is megértik majd, akikkel esetleg a határon dolgom lehet...

– Mindenekelőtt döntésed okai érdekelnének: mi késztetett arra, hogy hazádat elhagyva átjöjj Magyarországra, és itt várd be, amíg továbbjuthatsz?

– Vegyük mindjárt a politikai okokat. Brassói vagyok, részt vettem a november 15-ei tüntetésen. De már addig is olyan túlellenőrzött helyzetben kellett élnem, hogy egész egyszerűen elviselhetetlennek éreztem, Az utcán száz méterenként farkaskutyás rendőrök álnak, s ki vagy téve az erőszak és terror lehetőségének. Már sehol sem érezheted biztonságban marad. De a helyzet gazdasági szempontból is rettenetesen nyomasztó. Az állami alkalmazottak az ország összes vállalatánál „acord global"-ban dolgoznak. E rendszer lényege abban áll, hogy a korábban megállapított fizetésednek csak annyi százalékát kapod kézhez, amilyen mértékben a központilag meghatározott tervet teljesíted. Csakhogy a terv eleve teljesíthetetlen, mivel hiányzik az alapanyag, az alkatrész, az energia, s nincs olyan vállalat, amelyik jól működve képes lenne határidőre, előírt minőségben szállítani partnereinek. A másik dolog az ellátás. Otthon az egyes élelmiszerek „racionalizálva vannak", ami azt jelenti, hogy havonta mindenki fél kiló lisztet, fél kiló cukrét, fél liter olajat, tíz tojást és két kiló krumplit kaphat. De sokszor például a lisztet nem tudtuk kiváltani, mert nem volt. A legutóbbi hónapokban a kenyérellátás is akadozott. Ha munkaidő után, délután négykor álltál be a sorba, könnyen előfordulhatott, hogy már egy morzsányi sem jutott. A közeli falvakban a fehér kenyeret csak hírből ismerik, s az ehetetlen fekete kenyértől sokan különféle betegségeket kaptak.

– Kérlek, beszélj a családodról, kiket hagytál otthon?

– Szüleim nyugdíjasok, s én egyetlen gyerek vagyok a családban. Nehéz lesz nekik most hogy engem is elveszítettek: nem tudom, hogyan segíthetem majd őket. Mielőtt elindultam, apámat beavattam szándékaimban, de édesanyámnak nem mertem szólni. Apám teljesen megértett, még biztatott is. Azt mondta, legalább az vigasztalja, hogy fia olyan országba jut, ahol elviselhetőbb az élet. Nekik nagyobb bajuk már úgysem eshet,

hiszen mindketten nyugdíjasok, legfeljebb az történhet, hogy apámat kizárják a pártból, de ezt nem veszi már tragédiának. Érzi ő is, hogy az élet teljesen lehetetlenné vált.

– Hosszabb ideje vagy már Budapesten, sok mindent megismertél itt, mégis úgy döntöttél, nem akarsz maradni. Miért?

– Otthonról eleve úgy indultam, hogy Nyugatra megyek. Itt Magyarországon ugyan barátságos fogadtatásra találtam, amiért őszinte hálát érzek, de mivel nem ismerem a nyelvet, így semmi esélyem nincs rá, hogy diplomámnak hasznát lássam, s végzettségemnek megfelelő munkát találjak. Ami akadna – kubikolás, napszámos munka építkezéseken – nyelvtudásom hiánya miatt nem hinném, hogy hosszabb távra biztosítva volna.

– A nyelvtudás hiánya átmenetileg mindenütt gondot jelenthet számodra.

– Igen, bár remélem nem túl hosszú ideig. S ha valahol végre letelepszem, hogy új életet kezdjek, ott a nyelvet is biztosan könnyebb lesz megtanulni. A semmiről indulok, keményen meg kell küzdenem érte, hogy valamire vigyem. Nem áltatom magam azzal, hogy sikerül mindjárt mérnökként elhelyezkednem.

– Hol szeretnél élni?

– E pillanatban úgy érzem, leginkább Kanadában. Messze van ugyan, de apám beszélt érdekemben néhány baráttal, ismerőssel, akinek rokonaik élnek odakinn. Számítok az ő segítségükre. Magyarországon már csak azért sincs maradásom, mert végső soron ez is szocialista ország, akárcsak Románia, s nekem abból a szocialistának nevezett világból kissé már elegem lett. Az itteni szocializmus persze különbözik a romániaitól. Az emberek valamivel szabadabban élhetnek, ez vonatkozik a gazdaságban a magánkezdeményezésekre is. Romániában most a legfontosabb az élelmezés kérdése, amit mindenek előtt meg kellene oldani.

– Szerinted van esély arra, hogy Romániában bármi is megváltozik? Van olyan erő ma, amely a változást akarja?

– Azt hiszem, a diktatúra felszámolásának elengedhetetlen feltétele lenne a parasztok és munkások szolidaritása. Ez a szolidaritás viszont úgy tűnik, rettentő nehezen jön létre. A Ceaușescu-diktatúra a félelmet és a bizonytalanságot olyan mélyen belesulykolta az emberek lelkébe, hogy az bármiféle közös fellépést szinte eleve meghiúsít. Ennek mond ellent Brassó esete, ahol több ezernyi tiltakozó mégiscsak együtt vonult ki az utcára. Ha az egyetemi kollégiumokat a milícia nem zárja körbe, biztos vagyok benne, hogy a diákok is csatlakoznak, s a megmozdulásnak ezáltal egész más jellege lett volna. A változás esélyét még az is megnehezíti, hogy a jelenlegi vezetés nagy apparátust tömörített maga köré. Ennek tagjai a párt és a Securitate emberei, s ezeknek sokkal jobb fizetésük van, bármihez könnyebben hozzájutnak, így természetesen féltik pozíciójukat. Viszont az emberek többsége nyomorúságos körülmények között él, s ez elvezethet valamilyen összefogáshoz. De a félelem nagy úr, ez Brassóban is meg mutatkozott, ahol nagyon sok volt a néző, aki félt részt venni az eseményekben.

– Értelmiségi vagy, ezért szeretném, ha beszélnél a román értelmiség helyzetéről.

– Kultúráról nemigen beszélhetünk Romániában. Például a napi kétórás tévéadás csak arra jó, hogy mindenféle „hazafias őrületeket" közvetítsenek, amikor éppen nem az elnök életéről vagy látogatásairól szól a műsor. A mozikban vetített filmek közül a legjobbak az ötvenes-hatvanas években készültek. Nívósabb külföldi filmet kettőt-hármat ha átvesznek évente. Nincs rá valuta. az utóbbi időben egyetlen jelentős könyv sem jelent meg, az emberek elmennek a könyvesboltok előtt, s már nem is érdeklődnek. Az újsá-

gokkal is hasonló a helyzet. Az én szakterületemen például egyetlen lap sincs, amely a tudomány és technika legújabb eredményeiről beszámolna. A külföldieket pedig meg sem lehet rendelni.

– A világsajtóban egyre több teret kap a romániai magyarság helyzete, kulturális elnyomatása és nemzetiségi diszkriminációja. Mit tudsz mondani erről, érzékeltél-e ilyesmit Brassóban?

Azt hiszem, Romániában a helyzet ma nemzetiségre való tekintet nélkül mindenütt egyforma. Viszont a magyarokra nézve hátrányos megkülönböztetést nem tapasztaltam sem egyetemi éveim alatt, sem utána. Nem érzékeltem, hogy egy magyart másként kezeltek volna a származásom miatt. Ezzel szemben tudok eseteket, amikor a magyarok sokszor magasabb pozíciókat töltöttek be, mint román vetélytársaik. A kérdéssel aztán itt Budapesten találkoztam először, de ez nekem teljesen új volt...

(Az interjú elkészülte után egy hónappal beszélgetőpartnerünk háromszori sikertelen próbálkozás után kalandos úton eljutott Nyugat-Németországba.)

[*Az interjút ismeretlen román menekülttel Heltai Péter készítette.*]

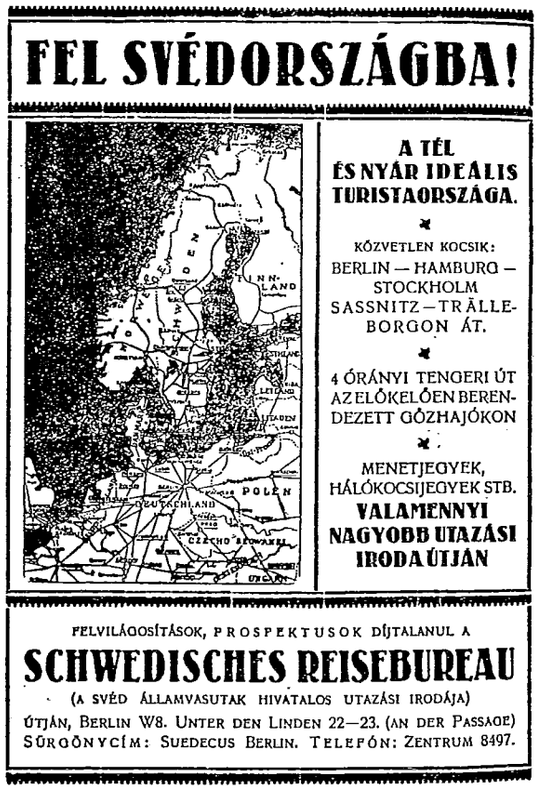

JATE Egyetemi Könyvtár SZEGED

Márai Sándor

Halotti beszéd

Látjátok, feleim, szemtekkel, mik vagyunk:
Por és hamu vagyunk.
Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek...
Össze tudod még rakni a Margitszigetet?
Már minden csak dirib-darab, szilánk, avitt kacat,
A halottnak szakálla nőtt, a neved számadat.
Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak
Elporlanak, elszáradnak a szájpadlat alatt.
A pillangó, a gyöngy, a szív már nem az, ami volt,
Amikor a költő még egy család nyelvén dalolt,
És megértették, ahogy a dajka-éneket
A szunnyadó, nyűgös gyerek álmában érti meg.
Szívverésünk titkos beszéd, álmunk zsiványoké,
A gyereknek Toldit olvasod, s azt feleli: oké!
A pap már spanyolul morogja koporsónk felett:
„A halál gyötrelmei körülvettek engemet..."
Az ohiói bányában megbicsaklik kezed,
A csákány koppan, és lehull nevedről az ékezet.
A Tyrrén-i tenger zúgni kezd, s hallod Babits szavát,
Krúdy hárfája zengi át az ausztrál éjszakát...
Még szólnak és üzennek ők mély szellemhangokon,
A tested is emlékezik, mint távoli rokon.
Még felkiáltasz: nem lehet, hogy oly szent akarat...
De már tudod: Igen! Lehet! ... És fejted a vasad
Thüringiában. Posta nincs. Nem merek írni már.
Minden katorga jeltelen. Halottért sírni kár.
A konzul gumit rág, zabos, törli pápaszemét.
Látnivaló: untatja a sok okmány és pecsét.
Havi ezret kap és kocsit. A misstress és a baby
Fényképe áll az asztalán. Ki volt neki Ady?
Mi volt egy nép? Mi ezer év? Költészet és zene?
Arany szava? Rippl színe? Bartók vad szelleme?
Az nem lehet, hogy annyi szív.... Maradj nyugodt, lehet!
Nagyhatalmak cserélnek majd hosszú jegyzékeket.
Te hallgass és figyelj! Tudjad: már él a kis sakál.
Mely afrikai sírodon tíz körmével kapál.
Már sarjad a vad kaktusz is, mely elfedi neved
A mexikói fejfán, hogy ne is keressenek.
Még azt hiszed, élsz?... Valahol?... És ha máshol nem is,
Testvéreid szívében élsz?... Nem... Rossz álom ez is!

Még hallod a hörgő panaszt: Testvér testvért elad!
Egy hang aléltan közbe szól: ne szóljon ajakad!...
Egy másik nyög: nehogy, ki távol sír a nemzeten...
Még egy hörög: megutálni is kénytelen legyen...
Hát így. Keep smiling. És ne kérdjed senkitől, miért,
Vagy rosszabb voltam, mint ezek? Magyar voltál, ezért!
És észt voltál, litván, román. Most hallgass és fizess!
Elmúltak az asztékok is. Majd csak lesz, ami lesz.
Egyszer kiás egy nagy tudós, mint avar lófejet.
A rádióaktív hamu mindent betemet...
Tűrd, hogy már nem vagy ember ott, csak osztályidegen!
Tűrd, hogy már nem vagy ember itt, csak szám egy képleten!
Tűrd, hogy az Isten tűri ezt s a vad tajtékos ég
Nem küld villámot gyújtani... Hasznos bölcsesség.
Mosolyogj, mikor a pribék kitépi nyelvedet,
Köszönd a kororsóban is, ha van, ki eltemet.
Őrizd eszelősen néhány jelződet, álmodat,
Ne mukkanj, mikor a boss megszámolja fogad!
Szorongasd még a bugyrodat, rongyaidat, szegény
Emlékeid: egy hajfürtöt, fényképet, költeményt...
Mert ez maradt. Zsugorian még számbaveheted
A Mikó utca gesztenyefáit, mind a hetet...
És Jenő nem adta vissza a Shelley-kötetet...
S már nincs, akinek a hóhér eladja a kötelet...
És elszáradnak idegeink, elapad vérünk, agyunk...
Látjátok, feleim, szemetekkel, mik vagyunk:
Íme por és hamu vagyunk.

(1954)

Vámmentett útijegyzet

Epoca de aur

Hajnal, hideg motor, indulás.
Termoszban kávé, krákogás.
Leplezetlen öröm az úton,
leplezett a határ után.
Utak, úttalanok:
fáradt találkozás.

Januárban lezajlottak a „nagyember" két hétig tartó 70. születésnapjának, és 55 esztendős forradalmi tevékenységének ünnepségei. Kiérdemelte a „hősök hőse" címet, s az őt ábrázoló jubileumi emlékérmet. M. magánkívül volt, amikor a tévé képeket közvetített a Scînteia téri kiállítási csarnokból, az ötezer fős fogadásról, s a kamera ráközelített egy hatalmas tál narancsra. M. gyerekei ugyanis nem ismerik ezt a fajta különös gyümölcsöt. Másnap megszámolta az Előrében, hogy hányszor szerepel a „drága név", kettőszázötvenkettőt írt össze. Öndestruktív magatartásban nincs hiány, mi is megszámoltuk: kettőszázötvenöt. De ne bocsátkozzunk túlzásokba, legyen kettőszázötvenkettő. (Egy évvel ezelőtt temették M. apját. Az akkori „hosszú születésnap" miatt a gyászjelentések nem jelenhettek meg az újságban. Csupán akkor, amikorra már a temetés megvolt.)

A tordai úton csurgunk lefelé a városba. Lassan közeledik a temető hősi részlege. Balra építkezés tűnik fel, valami lakótelepet építenek. Kettős kerítés, szögesdrótok, a sarokban őrtornyok. A lakótelepet rabok építik. A büszke utódok tudják, hogy „Homo homini lupus est", az ember embertársának farkasa, ezért a munkafelügyelők szintén rabok, a hosszabb időt eltöltők közül kerülnek ki. A napi terv végrehajtása után – ami alig-alig teljesíthető – járnak nekik a kedvezmények. Így érdekük, hogy hajtsák a „kopaszokat". Az idő múlásával ők is abba a csoportba fognak tartozni, akkor ők lesznek az áldozatok. (Addig is: harapd el a torkát János-Stefán-Csaba-Traian!) Az építkezés előtt félig a sárba dőlve egy tábla:

Stima noastră și mândria
Ceaușescu, România!

Büszkeségünk és dicsőségünk
Ceaușescu, România!

Z. meséli, hogy volt náluk a gyárban látogatóban a Főnök. Néhány mérnököt előzőleg leküldtek az üzembe, hogy demonstrálják a tudomány és a termelés szoros összefonódását. Az illetékes, tán ipari miniszter, napokkal előtte megjelent, hogy tanulmányozza az útvonalat és bemagolja, hol, mit kell kiemelni. Eljött a nap. A dolgozók két tömött sorban várták a folyosón. Nemsokára feltűnt az Elnök a miniszter, és a gyár vezetői kíséretében. Meglepően gyorsan rohant végig, szinte nem is nézett szét, olykor integetett. A dolgozóknak diszkrét taps „lett rendelve" a magyarázatok érthetősége kedvéért. A miniszter izzadtan loholt utána. Két nap múlva leváltották. (Z. egyszer Bukarestben

volt, amikor az Elnök dolgozni ment reggel. Gyors buszok szállították ki a „civilruhásokat" az útvonalra, az utcán tartózkodókat pillanatok alatt beszorították a mellékutcákba. Motorosok, majd két hatalmas fekete kocsi között az övé, elsuhantak. Jöttek a buszok, összeszedték a „forgalomirányítókat". Kezdődhetett a nap.)

Újabban az a szokás, hogy a kiemelkedő bűnözőket rabkocsin végighurcolják a nagyobb lakótelepeken. Mărăşti, Mănăştur, Zorilor, Gheorgheni. A bűnöző nyakában táblával („CRIMINAL"), nevével, műfajával: gyilkos, vastag pántbilincsben, láncokkal áll egy dobogón, és az összesereglett embereknek a milicista elmondja az esetet, amit a bűnöző beismerően skandál utána. A felháborodott tömeg hujjogat, vérmérsékletének megfelelő ítéletet követel. Mindezt próbáljuk nem hinni (Hol élünk...?), de ez csak erőtlen védekezése agyunknak. Az öregek még emlékezhetnek, a két háború közötti botbüntetéses korszakra, a megannyi Lúdas Matyi esetére. Nóta is született akkor:

Ha nem fogod be a szád,
Huszonötöt sózok rád!
Şi Trăiască România Mare...

(Hol élünk...?)

A főtér napfényes házai mindig feledtetni tudják percekre a nyomasztó érzéseket: kicsit mindig félünk találkozni barátainkkal. Megvannak-e, hogyan, tud-e megint mosolyogni G. anyja? A házakban furcsa, időtlen kis öregek élnek, európai utazások emlékeivel, európai tartással. F. 96 éves nagynénje bizonyos esőkabátos urak látogatásakor megkérte őket, hogy ne beszéljenek románul, mert nem érti. „Akkor milyen nyelven?" kérdezték gúnyosan. „Kérem, lehet angolul, németül, franciául, magyarul. Olaszul csak keveset" – tette hozzá bátortalanul. A házak megvannak – de meddig? Régóta ígérik az átalakítását, régóta félnek az emberek. Példa van bőven: hol van Csíkszereda főtere... Meddig lehet jövőt hazudni az embereknek a kiábrándult agyakba, az éhes gyomrokba? Nyugtatgatjuk magunkat, „köztük" is vannak olyanok, akikkel szót érthetnénk, hisz mi is találkoztunk már kettővel. Reménykedünk, szeretnénk százezreket gondolni a kettő mögé.

[*Szücs György*]

Élő képekhez
szükséges kellékek.
Arczpalaszirny, koronák, pásztorbot, szakálok, bajuszok, püspökbot, püspöksüveg, parókák, álarczok, orrok, teremdiszek, szag- és füstnélkül égő bengálok, magnesium szalagok stb. 1254
EMMERLING ADOLF
tűzijáték, lampion, fáklya és farsangi czikk-gyárosnál,
Budapest, IV., Gróf Károlyi-utcza 26. sz.

Miért kellene elmennünk?

Távirat érkezett! Honnan? Romániából! Ki az? Jaj de jó, holnap érkezik!

Mihály, régi barátom, még a gimnáziumból ismerem, ahová egy évig együtt jártunk, ő elsős volt, én negyedikes. Kapcsolatunkat az egyetemi években is fenntartottuk, voltak közös szilveszterek, rendszeres feketetói vásárok, s a már régen elfelejtett táncháztalálkozók. Izgatottan várom az érkezését, közben arra gondolok, vajon ő is itt akar maradni? Nem tudom eldönteni, ha igen, örülni fogok-e? Egyet tudok, ha maradni akar, mindent megteszek, hogy megszerezze a szükséges papírokat...

Maradni akarsz? Hát ha lehet... Lehet!?

Két héttel később hazautazom szüleimhez. Mihályék a közeli faluban laknak. Hozzájuk is el kell mennem. Félek!

Mennyi magyarázkodást követel a saját helyzetem elfogadtatása is, és most itt van ez az eset, ez a jó-rossz hír.

Megkönnyebbülök, amikor mindkét szülőt együtt találom a konyhában. Üdvözlöm őket, és ők is engem mint ismerőst, hiszen nem először látjuk egymást, azt is tudják, hogy Budapesten élek, tehát üzenetet várnak gyermeküktől.

Jó hírem van, minden a legnagyobb rendben, pár hét múlva Mihálynak ideiglenes letelepedési engedélye és állása lesz.

A válaszukat sokféleképpen elképzeltem, csak így nem. Mihály bácsiból és Anna néniből egyszerre tör ki a sírás. Szólni sem tudnak. Csak sírnak keservesen.

Két nap múlva a már lehiggadt Mihály bácsi felkeres szüleimnél. Pálinkával kínálom, ahogy illik, iszogatunk, mint férfiak között szokás.

– De miért mi kell elmenjünk, mikor ők jöttek később?

– De miért vagyok szomorú, ha a fiam Budapesten él, magyarul beszélhet? Hiszen a faluból, akik 10-20 éve elmentek román vidékre, a gyerekeik alig beszélnek magyarul.

– Egyik pillanatról a másikra nincs fiam, mert az országhatár az országhatár, és ki tudja még mi jöhet!

– Nekem ezután sokat kell a kocsmába járnom, mert nincs mire, kire spórolni. A birtokokat is eladhatom, meg a majdnem kész erdei házat.

– Rövid idő van már a nyugdíjig és utána minden évben kimegyek hozzá, intézem a dolgait.

– Hogy tudjam az anyját vigasztalni, ha magam is alig bírok a bánatommal?

– Öt év amíg visszajöhet, nagyon sok idő, meg sem érjük. Jó, te azt mondod három, ezt még valahogy kibírjuk.

– Ugye, elviszel egy kis csomagot, egy darab szalonnát, úgy szerette itthon mindig a szalonnát hagymával.

– Tudod mit, én is elmegyek veled Segesvárig, legalább jót beszélgetünk.

Az úton végig mesél. Mindenről, magáról, a munkájáról, a családjáról. Én vagyok most Mihály – gyakran jegyzi meg, te ezt mind pont így el tudod mondani neki. Persze, mindent elmondok – válaszolom, és megpróbálom megjegyezni az arcát, a gesztusait, mindent.

Percnyi pontossággal érkezik a vonatom.

Látom szomorú, örült volna, ha egy kicsit késik.

Újabb szakadás, a fizikai távolság ténye konkrét formában hasít belénk. Könnyezve integet, én is nagyokat nyelek.

Most „itthon" Mihály vár. Mesélek. Újra megyek júniusban, az érettségi találkozóra.

Az arca szomorú lesz, biztos, hogy ő nem mehet haza, a sajátjára.

[*Tódor Albert*]

Kedves E. és I.!

Értesítjük, hogy megkaptuk a képeslapot, melynek nagyon megörvendtünk. Mi is kívánjuk, adjon a Jóisten az újesztendőben sok szerencsét, egészséget és örömet mindannyiunk számára.

Nagyon szerettünk volna Szilveszterre kimenni, de sajnos az nem sikerült, de ha az Isten segít, reméljük majd sikerülni fog, mint ahogy szokták mondani „ami késik nem múlik."

Így itthon a szomszédokkal töltöttük a Szilvesztert, 3 család, hallgattuk a kabarét stb. úgy pálinka, meg bor, meg töltött káposzta mellett, akadt friss disznóhús is. Nagyon jól telt. Hívtak Pistáék is hogy menjünk hozzuk, de nagyon messzi van és év végén utazni nem kellemes. A.-nak sikerült a felvételi Csíkszeredába a matematika-fizika szakra. Ő bentlakó, jól van, szereti a bentlakást. Ott jobb mintha hazulról mindennap kellene utazzon.

Az ünnepek előtt voltunk Pistáéknál. Hazavittük a gyerekeket. Az óvodában vakációt kaptak, s vakáció idejére hazavittük. Nem tudjuk, hogy a vakáció végén visszahozzák-e, vagy ott fognak óvodába járni. Feleségemnek éppen elég dolga volt a három gyerekkel, de hála Istennek meg tudta csinálni.

Mi mindnyájan jó egészégben vagyunk, amit maguknak is viszont kívánunk a Jóistentől.

Hát hogy vannak? Utaznak-e valahová? Mikor jönnek hozzánk?

Mi most a tél elején rakattunk cserépkályhát a konyhába. Nagyon hálás! Nagyon kellemes a levegő a konyhában, olyan, hogy lehet főzni rajta. Belekerült több mint ötezer lejbe, de meg is éri. Sokkal kevesebb fa kell mint a konyhakályhába.

A nyáron voltak itt a rokonok is, de csak éppen benéztek egy kis időre. Mentek a tengerpartra. Én nem is találkoztam velük, mert az erdőn voltam, de reméljük, majd jövő nyáron újra jönni fognak, és akkor tán hosszabb ideig maradnak.

Mi újság van maguknál? Valami jó! Itt nálunk semmi különös. Meghalt a Sanyi bácsi (akinek szoktak orvosságot hozni). Az idő is kellemes, enyhe, aztán nem tudjuk meddig fog így tartani. Az ünnepek előtt és ünnepeken volt -30, -40 fok hideg is, de azóta megenyhült. Maguknál azt hiszem, hogy már az ibolya és a kankalin is nyílik. Hát az édesapja hogy van? Ha majd jönnek, hozzák el őt is, hogy járja meg magát itt a csiki hegyek között. Élvezze egy kicsit a fenyves levegő illatát.

Itt a nyár nagyon száraz volt, a krumplitermés azért gyenge, nagyon nehéz így a disznóhizlalás. A jeleni jelek szerint az idei nyár is csak száraznak ígérkezik.

Méz, az aránylag volt. Végre az ősszel kifizették a széna árát is, kaptunk vagy harmincezer lejt. Hogyha így menne továbbra is a kaszálók ügye, akkor még kaszálnánk,

de ahogy hírlik, rosszabb lesz, de ez még nem biztos. Olyant is mondanak, hogy úgy fog menni, mint régebb. Ha érdemes lesz kaszálunk, ha nem, akkor nem. Az egyik közmondás azt mondja „Jobb hiába ülni, mint hiába dolgozni".

Ha egészségünk lesz, úgy sem fogunk hiába ülni, mert ott vannak a méhek, azonkívül is valami munkát kap az ember. A méhek is ha kitelelnének! Most már több van, s már több munkát igényelnek, csak itt nálunk a medve a nagy ellenségünk, s az a baj, hogy nagyon sok van. El vannak szaporodva.

Ha az ember éber, akkor kárt nem tesz.

Most már többet nem írok, csókoljuk...!

Írjanak maguk is!

[*Ágoston Antal levele Csíkjenőfalváról Tóth István Gáborhoz.*]

Csak Csángó-bőrönddel utazzon!

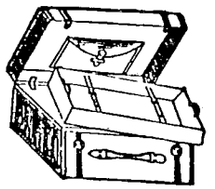

Valódi disznóbőrből

Hossza	60 cm.	65 cm.	70 cm.
Korona	45.—	47.—	49 —

A legkisebbe három öltöny és hat pár fehérnemű belefér. Kapható a készítő

CSÁNGÓNÁL,

Bpest, Múzeum-körút 5.

Telefon 67—00.
Árjegyzék kívánatra ingy.

Jövevényszavak

Horváth István

Állj meg itt, ahol apáid

Vándor, kit a sorsod kísért – lebbent fekete szárnyakat –
Kinek szívén kétség őröl, sodor a bú, mint áradat:
Lábad előtt maraszt a por, könnyedtől setét utánad...
Hiába futsz, vállaidon holtig lovagol a bánat.
Sorsod terhe nem lesz könnyebb, anyáid sírva betűznek.
Hegyek, fenyvesek zúgása, megkiált bús éjszakákon.
Maros, Küküllő és Szamos ezüst szalagja köt, átfon.
Állj meg itt apáid földjén, lábad vesd neki a rögnek.
Itt harcolj meg kemény kézzel, ha házadra üszköt vetnek.
Hangod felajzzák a hegyek, döngve kel a sírok alja.
Hogy e földön jog is illet, gyermeked és ősöd vallja.
Igazságod csak itt lehet, segítsd kikelni a ködből.
Szélbe vetett porszem lész, ha elfutsz ősi öröködből.
Állj meg itt, ahol apáid! Szikla légy s ne málló porszem!
Az ütésre szikrázz vissza, úgy nem tör meg ezer balsors sem.

(1946)

Pro memoria

Az 1977-es nagyváradi találkozóról

1977. június 16-án, egy csütörtöki napon került sor Kádár János és Nicolae Ceaușescu találkozójának második, nagyváradi szakaszára. Előző nap Debrecenben voltak a megbeszélések. A magyar küldöttség gépkocsival érkezett a határra, ahol Ilie Verdeț az RKP KB PVB tagja, a KB titkára, Ștefan Andrei, az RKP Kb PVE pót tagja, a KB titkára, Gheorghe Blaj az RKP KB tagja, a Bihar megyei pártbizottság első titkára és Victor Bolojan, az RKP KB tagja, az RSZK budapesti nagykövete fogadták. A városban sok ezren várták Kádár Jánost, ahol Nicolae Ceaușescu „elvtársi barátsággal" üdvözölte. Utána népviseletbe öltözött idős parasztember kenyérrel, sóval és cujkával köszöntötte. A várost román és magyar zászlókkal, és a két nép barátságát hirdető kétnyelvű feliratokkal díszítették.

A tanácskozások fél 11-kor kezdődtek a Bihar megyei pártbizottság és tanács épületében. Délben Kádár János és Nicolae Ceaușescu átsétáltak a Transylvania szállóba, ahol díszebéd várta őket. Mindketten pohárköszöntőt mondtak. A zárómegbeszéléseket délután tartották. A jó 10 éve megtörtént találkozó ma már viszonyítási pont. Az emberek sokat vártak az egyezménytől, sorsuk változását remélték. Ezzel szemben az utóbbi 10 évben egy minden eddiginél erőteljesebb romlás jeleit számolgathatták elkeseredetten. Az egyezmény a közelmúlt politikai levegőjét idézi, egy korántsem megváltozott világ szereplőivel.

Éppen azon a napon választották meg Leonyid Brezsnyevet a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnökévé, miután Nyikoláj Podgornij „nyugalomba vonulása miatt felmentését kérte". Cyrus Vance volt az amerikai külügyminiszter, Helmut Schmidt a német kancellár. A magyar újságok még Biszku Béla, Fock Jenő és Borbély Sándor látogatásáról számoltak be, a Népszabadság főszerkesztője Nemes Dezső volt, Sarlós István pedig a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára üzenetet intézett a lisszaboni apartheid világkonferenciához, amelyben biztosította őket, hogy „harcukban mindig számíthatnak a magyar dolgozók szolidaritására" minden faji elnyomás ellen...

[*Szücs György*]

Közlemény
Kádár János és Nicolae Ceaușescu találkozójáról
(részletek)

A felek hangsúlyozták, hogy a magyar és a román nép érdekei közösek, céljaik azonosak a szocialista építőmunkában, a béke és a biztonság megszilárdításáért, a társadalmi haladásért folytatott harcban. A két ország barátságának erősítése, kapcsolatainak állandó fejlesztése szilárd alapokra épül.

Megelégedéssel húzták alá, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Román Kommunista Párt, a Magyar Népköztársaság és a Román Szocialista Köztársaság barátsága és együttműködése sikeresen fejlődik a marxizmus-leninizmus, a proletár internacionalizmus, valamint a szolidaritás, a jogegyenlőség, a belügyekbe való be nem avatkozás, a szuverenitás és nemzeti függetlenség, a kölcsönös tisztelet és előnyök, az elvtársi segítségnyújtás elvei alapján, az 1972-ben megkötött barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződés szellemében.

A legfelsőbb szintű találkozó alkalmából aláírták az árucsereforgalom bővítéséről szóló jegyzőkönyvet, a postai és távközlési együttműködési egyezményt, a kishatárforgalmi egyezmény módosításáról szóló megállapodást, a főkonzulátusok kölcsönös felállításáról szóló egyezményt, valamint az 1969-es vízügyi megállapodás meghosszabbításáról szóló egyezményt.

A felek megállapították, hogy a kulturális kapcsolatok kiszélesítése és továbbfejlesztése fontos szerepet tölt be a magyar és román nép barátságának erősítésében, a kölcsönös megismerés és bizalom elmélyítésében, a haladó történelmi hagyományok ápolásában.

Megállapodás született arról, hogy továbbra is bővítik együttműködésüket az ideológia, a kultúra, az oktatás, a tudomány és művészet területén, a magyar-román barátság és együttműködés előmozdítása érdekében. Ebben a vonatkozásban a két fél értékelte a magyar-román kulturális és történelmi vegyes bizottság tevékenységét is.

A felek egyetértértően úgy értékelték, hogy a Román Szocialista Köztársaságban élő magyar nemzetiség és a Magyar Népköztársaságban élő román nemzetiség létezése a történelem alakulásának a sok évszázados szomszédságnak a következménye és a két ország baráti kapcsolatai fejlesztésének fontos tényezője.

A nemzeti kérdés igazságos, marxista-leninista megoldása, a nemzetiségek jogegyenlőségének és sokoldalú fejlődésének biztosítása a két országban folyó szocialista építésnek, a népeink közötti barátság, a magyar-román baráti kapcsolatok elmélyítésének lényeges eleme.

A felek egyetértettek abban, hogy ez a megoldás megfelel a marxizmus-leninizmus szellemének és a nemzeti kisebbségek jogai érvényesítésére, védelmére vonatkozó, az ENSZ által elfogadott nemzetközi normáknak is.

A nemzetiségek – az illető országok állampolgárai – problémáinak megoldása a két ország mindegyikének belső ügye és felelőssége. Ugyanakkor hangsúlyozzák annak jelentőségét, hogy a két szomszédos állam nemzetiségei mind nagyobb mértékben töltsék be a híd szerepét a magyar és a román nép közötti közeledésben.

A két ország az egységes egészet képező helsinki záróokmányban foglalt elvek tiszteletben tartásáért és az ott elfogadott ajánlások valóra váltásáért tevékenykedik. Megerősítették eltökéltségüket: tevékenyen közreműködnek a belgrádi találkozó munkájában,

annak érdekében, hogy tényleges haladást érjenek el a biztonság erősítésében, a kölcsönösen előnyös együttműködés megszilárdításában és elmélyítésében az európai kontinensen.

A Debrecenben és Nagyváradon tartott baráti találkozó és megbeszélés, amely őszinte, szívélyes, elvtársi légkörben zajlott le, jól szolgálta a Magyar Szocialista Munkáspárt és a Román Kommunista Párt együttműködésének bővítését. Minden területen hozzájárult a Magyar Népköztársaság és a Román Szocialista Köztársaság együttműködésének felődéséhez, a szocializmust építő magyar és román nép barátságnak, szolidaritásának erősítéséhez.

[*Népszabadság*, 1977. június 17.]

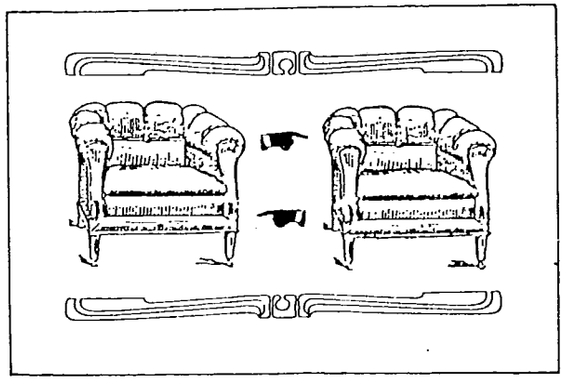

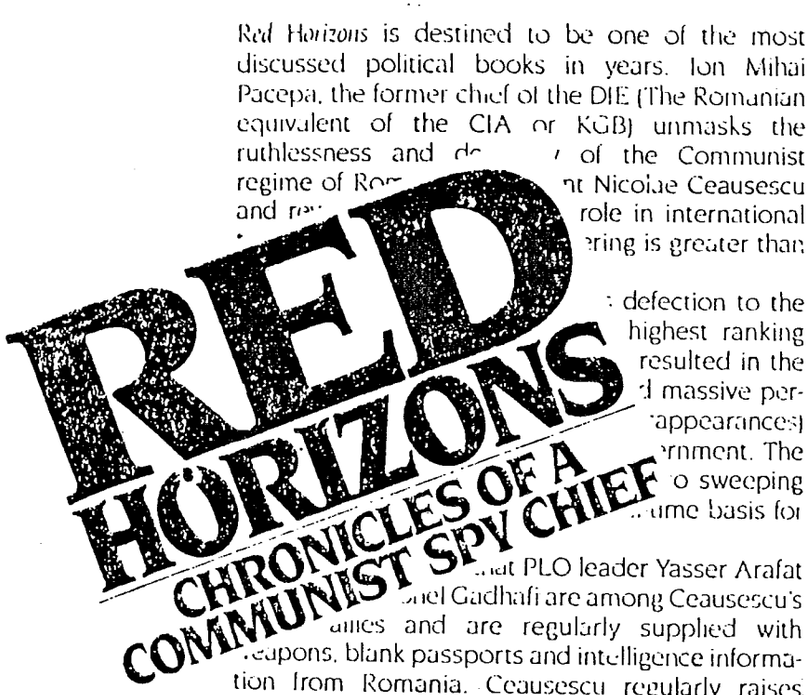

Red Horizons is destined to be one of the most discussed political books in years. Ion Mihai Pacepa, the former chief of the DIE (The Romanian equivalent of the CIA or KGB) unmasks the ruthlessness and de[illegible] of the Communist regime of Ro[illegible]nt Nicolae Ceausescu and re[illegible] role in international [illegible]ering is greater than

[illegible] defection to the highest ranking resulted in the [illegible]d massive per-[illegible]appearances) [illegible]rnment. The [illegible]o sweeping [illegible]ime basis for

[illegible]at PLO leader Yasser Arafat [illegible]bel Gadhafi are among Ceausescu's [illegible]allies and are regularly supplied with [illegible]eapons, blank passports and intelligence information from Romania. Ceausescu regularly raises money for arms and for personal use by selling off Romanian Jews to Israel and ethnic Germans to West Germany.

Kiemelés tőlünk

Amint azt előző számunkban jeleztük, folytatjuk Ion Mihai Pacepa közelmúltban az Egyesült Államokban napvilágot látott viszszaemlékezéseinek közlését. Az alábbi rész válogatás a VIII. fejezetből:

Ion Mihai Pacepa

Vörös láthatárok (2.)

Hatalom mikrofonokon keresztül

Ceauşescu rajongása a mikrofonok iránt az ötvenes évek elején alakult ki, amikor a fegyveres erők politikai tisztje volt, és mint ilyen felelős azért, hogy a burzsoá román hadsereget egy új, kommunista hadsereggel cseréljék fel, amelynek mintájául a szovjet Vörös Hadsereg szolgált. A Katonai Elhárítás Igazgatósága – az első ilyen jellegű egységek közé tartozott, amit a KGB Romániában felállított. A IV. Igazgatóság leghatékonyabb fegyverei akkoriban a mikrofonok voltak, és ez még ma is igaz, amikor a román tisztek több mint 90 százalékát hivatalában és otthonában elektronikus úton lehallgatják – legalábbis időszakosan. Amikor 1954-ben a Moszkvában végzett Ceauşescu tábornok a Kommunista Párt katonai és biztonsági ügyekért felelős titkára lett, Nyikita Hruscsov számos alkalommal személyesen utasította a mikrofonok használatára.

A Belügyminisztériumban betöltött állásomnál fogva személyesen lehettem tanúja annak, hogyan ültette át a gyakorlatba Ceauşescu Hruscsov útmutatásait. 1965-ben, amikor Ceauşescu megszerezte a teljhatalmat, a népesség ellenőrzése példa nélkül álló, tömeges méreteket öltött. Új mikrofonok százezreit helyezték csendben üzembe az irodákban és hálószobákban, elsőként a Politikai Bizottság tagjainál. Ahogy a Szovjetunióban és bármely más kommunista országban, úgy Romániában is jellemző a prostitúció és a korrupció a vezetés legfelsőbb köreiben, a mikrofonok pedig mindent rögzítettek. Akárcsak Hruscsov, Ceauşescu is utasítást adott egy lehallgatószoba építésére irodája mögött, így személyesen is ellenőrizhette a mikrofonok „termését". És ez volt hatalmának kulcsa. (...)

A teljes román népesség gondolatainak ellenőrzése Ceauşescu fő belpolitikai célja volt, melynek érdekében nem sajnált semmilyen költséget és energiát. Amikor 1965-ben hatalomra jutott a román biztonsági erőknek egy központi és tizenegy helyi, KGB mintára kialakított lehallgatóközpontja volt, ezenkívül öt postai cenzúrával foglalkozó egysége szerte az országban. 1978 márciusára a helyzet így változott meg: tíz központi, 248 helyi automatikus lehallgatóközpont és mintegy ezer „hordozható" felszerelés a kisvárosok, üdülőkörzetek, látványosságok, a nyugati turisták által kedvelt történelmi emlékhelyek lehallgatására, ezenkívül 48 postai cenzúrával foglalkozó egység. (...)

(A továbbiakban a szerző azt a bemutatót írja le, amelyet a Securitate Technikai Műveletek Általános Igazgatósága (TMÁI) rendezett Ceaușescu számára a lehallgatóeszközök fejlesztéséről. Az alfejezet címe:)

Hogyan ellenőrizzünk egy egész nemzetet

Ceaușescu tíz órakor érkezett oldalán – mint szokott – Elenával. A számára előnytelen egyenruhában, amelyet munkájának titkossága miatt csak ritkán visel, Diaconescu felugrott és egyszuszra elhadarta a következőt:

– Legfelsőbb Parancsnok Elvtárs, az Ön személyes utasítására a TMÁI bemutatóját elkészítettük. Én a TMÁI parancsnoka, Ovidiu Diaconescu vezérőrnagy vagyok.

Noha Ceaușescu szerette a formális jelentéseket és saját legfelsőbb parancsnoki címét hallani – ennek elmaradása egész napra rosszkedvűvé tudta tenni –, most csak legyintett a kezével, mint aki azt mondja, mindez nem szükséges.

– Az idő sürget, elég a beszédből, lássunk munkához – mondta. Diaconescu, aki körülbelül annyira volt jó emberismerő, mint amennyire mérnöknek az volt, zavartalanul folytatta:

– Legfelsőbb Parancsnok Elvtárs és Nagyrabecsült Elena Elvtársnő, a kiállítás témája a TMÁI továbbfejlesztése annak érdekében, hogy az Önök utasítása szerint le tudjuk hallgatni szeretett hazánk, Románia Szocialista Köztársaság egész népességét.

– Szeretem az akcentusát. Honnan származik? – kérdezte Elena szélesen mosolyogva sárga fogsorával.

– Olteniából. Nem messze onnan, ahol az Elvtárs és Ön született – válaszolta Diaconescu, miközben diszkréten letörölte a tarkójáról az izzadságot, ami abból származott, hogy minden erejével megpróbált az első mondatokban olteniai kiejtéssel beszélni.

– Kedves tábornoka van – súgta felém Elena.

– Ez egy telefonkészülék, amit a TMÁI tízévi munkával fejlesztett ki – kezdte Geratu lassan és módszeresen, ami éles ellentétben állt Diaconescu gyors beszédstílusával. Egy ártatlan kinézetű bézsszínű telefont emelt fel.

– Ez nem csak egy normál telefon. Nagyon érzékeny mikrofonként is szolgál, amely képes arra, hogy minden beszélgetést közvetítsen abból a szobából, ahol elhelyezik. Ha ez lesz az egyetlen hivatalosan engedélyezett telefon Romániában, *akkor új korszak nyílik az elektronikus lehallgatásban,* mert nem lesz szükségünk arra, hogy a mikrofonok elhelyezése céljából behatoljunk a magánlakásokba.

– Lehet többfélét készíteni belőle?

– Jelenleg három modellünk van öt különböző színben, de annyit tudunk gyártani, amennyit parancsol.

– Ez az, amire vártam. Mennyire jó?

– Kiváló – szakította meg a gyors beszélgetést Diaconescu.

– Sokkal jobb, mint bármi, amit eddig láttunk. Rendelkezésünkre állnak azok a minták, amelyeket külföldi követségeinken fedeztünk fel és – az USA-ban, Angliában és az NSZK-ban gyártották őket. A mienk tisztábban szól. Kérem, hallgassa meg ezeket az összehasonlító magnószalagokat.

– Széles körben tudjuk alkalmazni? – kérdezte Ceaușescu, figyelmen kívül hagyva a magnószalagokat.

– Csak az Ön parancsára várunk, Legfelsőbb Parancsnok Elvtárs.

– Alkalmazni! Mától, 1976. március 28-tól ez az egyetlen telefonkészülék, amelynek használata engedélyezett Romániában. Hány régi telefon van jelenleg üzemben?

– Több mint hárommillió – válaszolta azonnal Diaconescu.

– Cseréljék ki őket az újakra – parancsolta Ceaușescu.

– Nem értelek, Nicu. Mi a különbség ezek között és aközött a fekete között, ami az irodámban van? – kérdezte Elena kissé zavartan. Semmit sem tudott arról, hogy készülnek azok a magnószalagok, amelyeket olyan mohón hallgatott irodája hátsó szobájában.

– A kü-különbség az, hogy neked se az irodádban, se otthon nem lesz az újból – válaszolta Ceaușescu ránk kacsintva. Ő is dadog, ha izgatott.

– Tartsunk egy bemutatót, Legfelsőbb Parancsnok Elvtárs? – kérdezte Diaconescu.

– Gyerünk – mondta Ceaușescu széles mosollyal az arcán, csillogó szemmel. A „Legfelsőbb Parancsnok" titulus jobban fel tudja izgatni, mint a szex, vagy legalábbis valami ilyesmit mondott Diaconescu néhány nappal korábban.

– Ehhez a hordozható lehallgató-központhoz négy telefonkészüléket csatlakoztattunk, amelyek négy különböző, találomra kiválasztott lakásban vannak elhelyezve. Kettő közülük az a típus, amelyet jelenleg is használunk, kettőt pedig az újak közül való. A lehallgatóközpont hangérzékeny, tehát automatikusan működésbe lép, ha valamelyik telefont használják. Most is egy beszélgetést rögzít – mondta Diaconescu a mozgásban lévő szalagokra mutatva. A beszélgetést tisztán lehetett hallani, ha megnyomott egy gombot a lehallgatószobában.

– A magnetofon automatikusan leáll, ha a beszélgetés befejeződik, amint ezt éppen láthatta. Ez minden, amit a régi telefonokkal rögzíteni tudunk. De most hallgassuk meg az újakat.

Diaconescu egy számot tárcsázott és megkérdezte, hogy a Nemzeti Színházzal beszél-e.

– Téves kapcsolás – mondta valaki a vonal túloldalán, de a szalag nem állt meg, miután letette a telefont. Egy női hangot lehetett hallani, aki azt kérdezte: ki telefonált.

Valami hülye rossz helyre dugta az ujját. De most szeretném hallani, mit mond a Szabad Európa a Diktátor és a vén szatyor amerikai útjáról – mondta a férfihang, mielőtt élesen megszakadt volna. Diaconescu keze egy kígyó gyorsaságával kapcsolta ki a készüléket. Mindig jó reflexei voltak.

[*Fordította: Nagy Zsolt*]

A Libération című francia napilap január 27. és 28-ai számaiban többoldalas helyszíni riportban számolt be a válságos romániai állapotokról, s az ott élő kisebbségek megpróbáltatásairól: „La Roumanie a faim, froid et peur"; „L'exode des Hongrois de Roumanie" – Románia éhezik, fázik és retteg; A romániai magyarok üldöztetése. A terjedelmes blokkból ezúttal egy román íróval készült interjút találtunk kiemelésre, s a hazai közönség figyelmére érdemesnek:

„Nem egyedül Ceauşescu a bűnös"

Számotvetve a személyes kockázattal, s a szólásszabadság alkotmánybiztosította jogára hivatkozva, Dan Petrescu író névvel vállalta, hogy válaszol a Libération kérdéseire. A 38 éves Dan Petrescu a román ellenzék egyik markáns képviselője. Foglalkozására nézve tanár és író, de már hatodik éve állástalan, s így egyfolytában ki van téve a veszélynek, hogy „parazitizmus" vádjával börtönbe zárják. Tavaly nyáron engedélyt kapott, hogy Nyugatra utazzék, onnan „általános meglepetésre" visszatért. A hatóságok által ígért állásra azóta is hiába vár.

Libération: Romániát ma válság sújtja...

Dan Petrescu: Ez teljesen nyilvánvaló. Tétlenül hagytuk, hogy hozzá nem értők parancsoljanak. Így ma, a diktatúra természetéből adódóan, semmiféle intézményes keret nem létezik a tiltakozásra. Nincs módunk bírálni vezetőink ostobaságait, nem válthatjuk le őket. Rég nyilvánvalóvá vált, hogy Ceauşescu nem az az ember, akire az ország vezetésében szükség volna. Miért hagytuk hát eddig? Igaz manapság valami olyasmit élünk meg, amit egy uralkodói korszak hanyatlásának szokás nevezni. De tartok tőle, ez még tíz év múlva is elmondható lesz. Mert nem egyedül Ceauşescu a bűnös. Most épp bűnbakot csinálunk belőle: mindenki azt hiszi, ha egyszer Ceauşescunak vége, majd minden rendbejön. Csakhogy ez nem igaz! Ő egymaga sose tudott volna ilyen zűrzavart előidézni. Gazemberek tolták a szekerét.

Libération: Kik?

Dan Petrescu: A környezete. Ott van az egész családja, noha ez magában még nem teszi ki a teljes Központi Bizottságot. Ők persze nemigen érzékelik, milyen iszonyú válságban van az ország, amíg a számukra fenntartott külön üzletekből mindenüket megkaphatják. Hogyan is hallhatnák meg az üres gyomrok panaszát, mindaddig, amíg degeszre tömhetik magukat?

Libération: De miből ered a válság?

Dan Petrescu: Egy biztos: nem a külföldi adósságainkból. Egyes országoknak a minéknél jóval nagyobb tartozásuk van, mégis jobban élnek. Én azt hiszem, ezt a válságot mesterségesen tartják fenn. Némely vezetőink gyűlölik a népet. Amikor Botez (Romániában élő másként gondolkodó matematikus) azt mondja, hogy a nép és a vezetőség között hihetetlen szakadék tátong, igaza van. De árnyalni kell. A rendszerből nagyon sokan hasznot húznak. Számos párttag például egyedül abból él, hogy a párthoz tartozik. Az ideológiai aktivitás jegyében lelkesen – zabálnak. Ilyenek minden vállalatnál jó páran vannak. Ennek a rétegnek a nagyságát, élősdi kártékonyságát mégcsak hozzávetőleg sem lehet felbecsülni, hiszen a pártaktivista rendesen egész családjának, még a legtávolabbi rokonnak is juttat személyes kiváltságaiból. De éppígy profitál a rezsimből

a hadsereg, a politikai rendőrség, a milícia is. S módszereik leszivárognak majd minden rétegbe. Gyakorlatilag a polgári társadalmat megbénító teljes állami korrupció uralkodik mindenütt.

Libération: Hát létezik még polgári társadalom?

Dan Petrescu: Sajnos nem. Demokráciában mi sosem tehettünk szert gyakorlati tapasztalatokra. S íme, most előállt a helyzet, amelyet Camus megjövendölt: ha az államot és a társadalmat nem választja szét többé semmi, az maga a katasztrófa. Az emberek magukba fordulnak, s a szó szerinti, legádázabb „létharcban" próbálnak menedéket találni. A baj az, hogy ebbe bele is törődnek.

Libération: Van más választásuk?

Dan Petrescu: Ha bátrabban tiltakoznának, nagyobb eredményre vezetne. Brassó után sokan mondogatták, hogy vége a románok passzivitásának. Félek ez nem így van. Mert mit értünk el Brassóban? Mondják, azóta több minden van a boltokban. De továbbra is csak jegyre. Igaz, Ceauşescu december 24-én fantasztikus ígéreteket tett erre az évre: marhák ezreit, sertést és baromfit korlátlan mennyiségben hajlandó áldozni a népjólét oltárán. Évi 70 kg húst garantált fejenként, hozzátéve, hogy azért nem szabad túlzásokba esni, s hogy változatlanul szakemberek tanácsát kell igénybe venni a tudományos táplálkozási program kidolgozására. Különben, mint hozzáfűzte aggodalmasan, nálunk máris túl magas az egy főre jutó húsfogyasztás. Nyilván a maga környezetére gondolt... Amint láthatja, én csak a túlélés vegetatív esélyeiről beszélek. Szabadságjogaink legfeljebb olyankor kerülnek szóba, ha valakit meg akarunk nevettetni.

Libération: Sok román azt reméli, hogy Gorbacsov változást fog előidézni az országban.

Dan Petrescu: Nehéz lenne megjósolni. Kis ország vagyunk, mindig is nagyhatalmakkal voltunk körülvéve. Hol a töröknek, hol az oroszoknak hódoltunk. Az orosz befolyás nem volt mindig kárunkra. Ha a peresztrojka valóban őszinte, érdemes követni. Elérkeztünk egy óriási paradoxonhoz: Ceauşescu az országot függetleníteni akarta, ez volt amivel nyugati respektusát egykor megalapozta, s mostanra, hogy a függetlenség gazdasági alapja megrendült, még a „testvérországoktól" is teljesen elszigetelődtünk. Mindegyik eltávolodott tőlünk. A bolgárok például személyi kultuszellenes törvényeket hoztak, s ezzel implicite Románia ellen foglaltak állást.

Ezzel együtt, nem bízhatunk teljesen Gorbacsovban. Félek, hogy Romániát csak amolyan elrettentő példának tartogatja, hogy elmondhassa: „Lám, lám, ez történik abban az országban, amelyik nem követi az én politikám!" Mibe kerül neki, hogy Romániát úgy hagyja, ahogyan most van.

Libération: Mi lehet hát a megoldás?

Dan Petrescu: Mindenben változtatni kell. A cselekvéshez azonban szükség van erős pszichikai mozgatórugóra. Vallási-lelki megújulásra nem számíthatunk, hiszen az egyház szorosan a hatalom oldalán áll, és mélyen korrumpálódott. Morális megújulás szükséges. Mindenekelőtt létre kell jönnie a kapcsolatnak az értelmiség és a munkások között. Főként azokat értem, akiknek a munkahelyükön nincs módjuk lopásra, korrupcióra, tehát a nehéziparban dolgozó munkásokat. Egy a brassóihoz hasonló, program és irányítás nélküli megmozdulástól semmi se várható. Figyelemreméltó, hogy a brassói biztonsági szervek első reflexe az volt, hogy az egyetemistákat elszigeteljék, s csak azután fogtak a munkástüntetés elfojtásához. Ugyanakkor hasznos lehet, ha az értelmiségiek egyéni kiállásukkal mind többen példát mutatnak. Teszem azt: én itt most Önnel beszélgetek,

s ha nem tűnök el, bizonyára jön majd egy másik, aki még többet mond mint én. De távlatilag az egyéni ellenállás sehova nem vezet, hacsak nem az illető eltűnéséhez, vagy kényszerű száműzetéséhez. Én nem vagyok hajlandó elmenni. Itt érzem magam a leghasznosabbnak. És nem akarom a hazámat végképp gazemberek kezére hagyni.

Libération, 1988. január 27-28.

Biztosítást a legelőnyösebben az
Első Romániai
Temetést Biztosító
R. T.-nál köthet
(ezelőtt G. SZÁVA és A. SZÁVA)
Brassó,
Weiss Mihály-utca 35 szám.

Időközben

Az Erdéllyel kapcsolatos események kronológiája 1987

Kiadványunk címéhez és első számunk előszavához híven bocsátjuk olvasóink elé kronológiánkat. Összeállításunkhoz felhasználtuk a romániai, magyarországi és nyugati sajtó magyar kisebbséggel kapcsolatos közléseit, ill. az Erdélyi Magyar Hírügynökség (Hungarian Press of Transylvania = HPT) anyagát. Igyekeztünk tárgyilagosságra törekedni, az események esetleges pontatlanságai a hiteles források hiányának tudhatók be.

Jan. 1. Sepsiszentgyörgyön megalakult a román színházi tagozat. Ezzel megszűnt az eddigi önálló Állami Magyar Színház, csak magyar tagozat lesz ezután. A román tagozat 26 fővel indult, népesebb, mint a magyar.
Az év elejétől a Falvak Dolgozó Népe című magyar nyelvű újság példányszámát felére csökkentették, 8 ezerről 4 ezerre.

Jan. 3. HPT jelentés arról, hogy minden Óromániából (az 1918 előtti Románia területe) Erdélybe települő személy 15-30 ezer lej letelepedési segélyre tarthat igényt.

Jan. 9. A HPT jelentése szerint a Kézdivásárhelyi híres céhmúzeum anyagát Bukarestbe szállították, s a múzeum ígéretet kapott, hogy helyette „a román történelem értékes relikviáit fogja kapni". (A sepsiszentgyörgyi múzeumból 1984-ben elvitt Barabás Miklós-képek helyébe már megérkeztek a Ceaușescu-korszak „műalkotásai".

Jan. 26. Sütő István költő (1949-1987) halála. Egy vonaton találtak rá megfagyva. (Temetése január 31-én Marosvásárhelyen. Kollégái nevében Markó Béla, az Igaz Szó szerkesztője búcsúztatta.)

Febr. 6. Az államtanács törvényerejű rendelete értelmében a háztartásokban 20%-kal, a vállalatoknál 30%-kal kell csökkenteni az energia-felhasználást. Családonként, szobaszámtól függő normát írtak ki.

Febr. 7. Házkutatás Bukarestben Molnár Gusztáv (1948) filozófus, író, a Kriterion szerkesztőjének lakásán. Több száz könyvet, mindenekelőtt a háromkötetes Erdély történetét, kéziratokat, leveleket, hangszalagokat foglaltak le. Az akció az ide vonatkozó 94. és 143. tc. semmibevételével történt, mert házkutatásra csak bűnvádi eljárás indítása után kerülhet sor, és ügyvéd értesítését is lehetővé kell tenni.

Febr. 17. Házkutatás Kolozsvárott Tompa Gábor rendezőnél.

Febr. 19. Házkutatás Kolozsvárott Vita Jusztinánál, a Brassai Sámuel líceum tanárnőjénél.

Febr. 25. Kiszabadult Búzás László (1942) vállalati osztályvezető 4 év börtönbüntetés letöltése után. 1983. febr. 26-án tartóztatták le, majd júl. 25-én ítélték el Borbély Ernővel és Bíró Katalinnal együtt. A vád: államrend ellen

irányuló szervezkedés és nacionalizmus. Búzás 6 év börtönt kapott, amelyet 1984-ben harmadoltak.

Febr. 25. Bálint Ferenc, a szászrégeni sörgyár dolgozója megtagadta a Magyar Nemzetiségi Dolgozók Tanácsának – továbbiakban MNDT – ülésén való felszólalást. Később kizuhant egy bukaresti szálloda nyolcadik emeletéről és szörnyethalt.

Az említett ülésen való felszólalást megtagadta Demény Lajos történész és Dancsaly András, a Kolozs megyei MNDT elnöke, a kolozsvári egyetem egykori prorektora is.

Febr. 26-27. Az MNDT ülése Bukarestben, melyen Nicolae Ceauşescu és több magyar felszólaló (Rab István, Rácz Győző, Hajdú Győző, Boda József) éles magyarellenes felszólalásokat tartott.

Az Előre c. napilap március 1-jei beszámolója szerint: „A felszólalók kifejezték értetlenségüket és felháborodásukat, hogy a Magyar Népköztársaságban, a szomszédos szocialista országban hivatalos személyek, közírók és történészek rágalmakat koholnak a román realitásokról, pártunk és államunk nemzetiségi politikájáról, elferdítik a történelmi igazságot, valójában megpróbálják vitatni a békeszerződéseket, az államhatárokat".

Febr. 27. Ceauşescu beszédében keményen bírálta a magyarországi sajtót és tájékoztatást. Ezzel összhangban február folyamán visszavonták a magyarországi publikációkra fölvett előfizetéseket, és az összegeket visszatérítették.

Február utolsó hetében munkabeszüntetésre került sor a marosvásárhelyi IMATEX nevű könnyűipari gépgyárban, mert bár a hónap két vasárnapján is dolgozniuk kellett, fizetésüknek csak 65%-át akarta a gyár kifizetni.

Márc. 3. Meghalt Szabó T. Attila (1906-1987) nyelvészprofesszor, az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár szerkesztője, és sok más munka írója. (Temetésén március 7-én Kolozsvárott Jakó Zsigmond, Nagy Jenő és B. Gergely Piroska mondott búcsúbeszédet.)

Márc. 5. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia Bécsben rendezett utótalálkozóján Magyarország társszerzőként csatlakozott két, Jugoszlávia által beterjesztett javaslathoz. Ezek szorgalmazzák a nemzeti kisebbségek jogainak és jogos érdekeinek védelmére a nemzetközi okmányokban vállalt kötelezettségek tejesítését, s a különböző államokban élő azonos etnikai csoportok tagjaink kapcsolattartási, anyanyelvükön való informálódási jogát. Magyarország társszerzőként csatlakozott a Kanada és más országok által benyújtott azon javaslathoz is, amely felhívja a résztvevő államokat a nemzetiségekhez tartozó személyek jogainak védelmére, és a nemzetiségi kultúrák sajátos arculatának megóvására.

Márc. 9. A kis falvak felszámolásának országos programja keretében Kovászna megyében egyelőre 20 község felszámolása került szóba – tudósít a sepsiszentgyörgyi „Megyei Tükör" c. lap. (A településrendezésről szóló 58/1974-es törvényre hivatkozva.)

Márc. 13. Három vezető román történész (Ştefan Pascu akadémikus, Mircea Muşat, Florin Constantinescu) aláírásával éles támadást indított az Előre c. napilap a három kötetes Erdély története ellen. A valóság és a történelem

durva meghamisításával, a román nép rágalmazásával stb. vádolja a művet. Tudománytalannak, nacionalistának, sovénnak, horthystának stb. bélyegzi. Ezzel többhónapos sajtókampány vette kezdetét. A cikkek párhuzamosan jelentek meg román és magyar nyelvű újságokban, de publikálták őket világnyelven is. (A mű sajtóvisszhangjáról lásd a *Határ/idő/napló/* 2-3. számában közölt kronológiát.)

Március első felében a bukaresti 1. kerületi pártbizottság döntése értelmében Molnár Gusztávot – nacionalizmus, irredentizmus vádjával – eltávolították a Kriterion szerkesztőségéből. Az ellene felhozott konkrét vádak között szerepelt: az Erdély története c. „fasiszta" kiadványt a lakásán tartotta, továbbá Limeskör néven olyan alkotói csoportosulást szervezett, amely az erdélyi magyarság múltját és jelenét az RKP nemzetiségi politikájának „történelmi eredményeit kétségbe vonva igyekezett feldolgozni".

Március első felében Papp László nagyváradi ref. püspök Ausztriába látogatott. Több helyen kijelentette: „Az erdélyi magyarság helyzete soha nem volt még ilyen jó, és Románia helyzete soha nem volt még ilyen stabil." Élesen bírálta az Erdély történetét. Szerzőit – akárcsak az egész magyar közszellemet – revizionistának, sovénnak, irredentának minősítette.

Ápr. 2. A magyar sajtó és tájékoztatás közölte a kormányszóvivő nyilatkozatát, melyben alaptalannak, érthetetlennek és elfogadhatatlannak nevezte az MNDT plenáris ülésén elhangzott, majd az azt követő sajtókampányban napvilágot látott, a Magyar Népköztársaságot sértő vádaskodásokat.

Közzétették a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének közleményét, melyben a testület visszautasítja az Erdély története elleni éles támadásokat, kijelentve, hogy: „a vádakat megalapozatlan rágalmaknak ítéli, s méltatlannak tartja, hogy ilyen jellegű vádaskodó polémiákba bocsátkozzon".

Ápr. 12. A Sepsiszentgyörgyön újonnan létrehozott román színházi tagozat első előadása. A színházban beszédet mondott Rab István, Kovászna megyei első titkár, köszönetet mondva Ceauşescunak azért a gondoskodásért, amellyel a román tudományt és művelődést irányítja.

Máj. 4. Az USA képviselőháza 232:183 arányban elfogadta az új kereskedelmi törvényszervezetet, mely 6 hónapos időtartamra megvonja Romániától a legnagyobb kedvezmény sátuszát. (A szenátusban: jún. 27-én)

Máj. 8. Az Erdély története c. mű szerzői Akadémiai Díjat kaptak.

Jún. 2-3. A kolozsvári Református Teológián interkonfesszionális teológiai értekezletet tartottak a bukaresti kormányzat ösztönzésére, a görög keleti egyház felügyelete alatt. Szó volt a romániai magyar nemzetiség helyzetéről, az ortodox egyház és a romániai magyar egyházak kapcsolatáról és a háromkötetes Erdély történetéről is.

Nagy Gyula kolozsvári, Papp László nagyváradi ref. püspökök és Gálfy Zoltán a Teológia irodalomtanára élesen magyarellenes kijelentéseket tettek.

Jún. 4-5. A Román Kommunista Párt KB titkárai, Emil Bobu és Ion Stoian Budapesten tárgyaltak Szűrös Mátyás és Horváth Iván KB titkárokkal. Az RKP képviselőit fogadta Kádár János.

Jún. 5. Kányádi Sándor költő kilépett a Román Írószövetségből, tiltakozásul a személyét és a magyar kisebbséget ért sorozatos diszkriminatív intézkedések miatt.

Jún. 5. A kolozsvári Igazság c. napilap közli a megye nagyszabású területrendezési tervét. A cikk „172 korlátozott fejlődési távlatú falu"-ról tesz említést. Sorsuk az ezredfordulóig a felszámolás.

Jún. 13. Évzárók és az érettségizők ballagásai Kolozsvárott. E rendezvényeken megtiltották a magyar nyelv használatát. Az egykori református kollégiumban – ma Ady-Şincai líceum – még Ady Üzenet egykori iskolámba c. verse is csak románul hangzott el.

Júl. 13. Megszűnt a Tankönyvkiadó kolozsvári magyar fiókszerkesztősége. A szerkesztőség munkatársait elbocsátották.

Júl. 14. Fodor Sándor író a Kolozsvári Írók Egyesületének ülésén visszautasította, hogy küldöttként vegyen részt az ún. „Politikai nevelés és szocialista kultúra" III. kongresszusán. Felszólalásában az erdélyi kisebbség jogfosztottságának és kulturális elnyomásának több példájára is hivatkozott.

Júl. 22. Kiszabadult Borbély Ernő (1951) tanár 4 év 8 hónap börtönbüntetés letöltése után. 1982. nov. 23-án tartóztatták le, s 1983. júl. 25-én 7 évre ítélték, melyet 1984-ben harmadoltak.

Júl. 25. A Kolozsvári Egyetem (magyar) filológia szakán végzettek közül két kivételtől eltekintve mindenkit óromániai állásokba helyeztek. A két, erdélyi állást kapott tanár is román közegben kénytelen tanítani.

Aug. 16. Király Károly erdélyi magyar kisebbségi politikus levele Ceauşescu elnökhöz, melyben tiltakozik a romániai állapotok, különösen a kisebbségeket sújtó politika ellen. (A HPT 124/1987-es jelentése teljes terjedelmében közli a levél szövegét.)

Szept. 15. Jakab Antal gyulafehérvári róm. kat. püspök 1486/1987-es rendelete alapján 1987 őszén 25-en kezdhetik meg tanulmányaikat a gyulafehérvári Teológián. E szám kilenccel több mint az előző évben indult évfolyamé és 15-tel több annál, mint amennyit a hatóságok az idei évre engedélyezni szándékoztak.

Szept. 25. A magyar kormányszóvivő bejelentése szerint 1987 első félévében 3308 román állampolgár kért letelepedési engedélyt Magyarországon. (Az 1986-os év folyamán számuk 3284 volt.)

Szeptember végén a cernavodai atomerőműhöz és más óromániai munkahelyekre erdélyi városokból (Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Szentkeresztbánya, Brassó) irányítottak át kényszerrel több száz szakmunkást családostul. Megüresedett munkahelyeiket óromániai munkásokkal töltik be.

Szeptember folyamán Brassó evangélikus és római katolikus központi temetőjének nagyszámú történeti értékű sírkövét törték össze és használták fel építőanyagként a sírok felszámolását követően a brassói közterület-fenntartó vállalat alkalmazottai. A temetők nemzetiségi emlékeinek módszeres pusztítása évek óta folyik egész Erdély területén.

Az ősz folyamán a nagyenyedi Bethlen-kollégium valamennyi mérnöktanárát – kötelező jelleggel – áthelyezték Óromániába különböző vidékeire. Helyükre román tanárokat alkalmaztak.

Okt. 9-10. Konferencia az Erdély történetéről Debrecenben a Tudományos Akadémia és más intézmények szervezésében.

Október vége: Kolozsvárott folytatják a még létező magyar utcanevek románosítását. A Móricz Zsigmond utca Bucureştului lett, a Budai Nagy Antal pedig a Doronbanţilor nevet kapta.

Nov. 2. Az Országos Széchenyi Könyvtár dísztermében átadták a Bethlen-díjakat. A három díjazott közül kettő erdélyi: Szabó T. Attila nyelvészprofesszor (posthumus-díj) és Király Károly kisebbségi politikus.

Nov. 6. Az Élet és Irodalom c. lap közölte a Magyar Írók Szövetsége Elnökségének nyilatkozatát, melyben kifejezik szolidaritásukat Kányádi Sándor és az általa képviselt ügy iránt.

Nov. 15. Munkástüntetés Brassóban, becslések szerint 3-4 ezer ember részvételével. A tüntetők elfoglalták és feldúlták a helyi pártszékházat, és a megyei tanácsházát. A mintegy két óra múlva kivonult rendőri alakulatok könnygázgránátokkal és vízágyúval oszlatták szét a tüntetőket. Több száz embert letartóztattak. A romániai tájékoztatás december 4-én tett először említést a tüntetésről.)

Dec. 15. Bukarestben – az országos pártkonferencia alkalmából – sajtóértekezletet tartottak a nemzetiségek oktatásának helyzetéről. Kijelentették, hogy a romániai magyar nemzetiségi középiskolások számaránya – másokkal összetéve – jobb az országos aránynál.

Dec. 17. Genscher nyugatnémet külügyminiszter megbeszélései Bukarestben. A román külügyminiszterrel többek közt arról tárgyalt, hogy miként lehetne a romániai németek NSZK-ba történő áttelepülést meggyorsítani. A korábbi 11 ezer fős keretszámot kívánta 12 ezerre emelni. Román részről egyértelműen elutasították a nélkülöző lakosság részére szánt NSZK segélyszállítmányokat.

Dec. 17. Az Európa Parlament határozatban ítélte el a romániai állapotokat, többek közt az erdélyi kisebbségekkel szemben diszkriminációt is.

[*Összeállította: Kulcsár Árpád*]

Híradás a Magyar Demokrata Fórumról

1987. szeptember 27-én Lakitelken megalakult a Magyar Demokrata Fórum, mely az ott összeállított Nyilatkozatban rögzítette alapvető céljait. Ezek közé tartozik olyan keretek kialakítása, melyek alkalmasak arra, hogy a társadalom tagjai számára biztosítsák a közmegegyezésben való részvételt. „A politikai és a társadalmi szervezetek jelenlegi rendszerében nincs biztosítva az önálló és független nézetek kifejtése. Ezért javasolják egy magyar demokrata fórum létrehozását, amely a folyamatos és nyilvános párbeszéd színtere lehetne." Az első budapesti ülés a Jurta Színházban volt 1988. január 30-án. Ekkor a résztvevők a parlamentarizmus kérdését vitatták meg. A tanácskozást *Fekete Gyula, Bíró Zoltán* és *Für Lajos* vezette.

A Fórum valóban demokratikus volt, amennyiben bárki hozzászólhatott, elmondhatta a véleményét, így többen foglalkoztak az erdélyi menekültek problémáival. *Németh Géza* részletesen elemezte, kik azok, akik ténylegesen segítségre szorulnak, és milyen jellegű legyen ez a segítség. *Tamás Gáspár Miklós* felolvasta a Menedék Bizottság első nyilatkozatát (1. Beszélő 23).

Az első tanácskozáson kb. 500-an vettek részt. Ez a szám a második alkalomra sem csökkent, amikor (1988. március 6.) a kisebbségi kérdésekkel foglalkozott az MDF. Az első tanácskozáshoz képest változást jelentett, hogy míg az akkor előadónak felkért *Bihari Mihály* meg sem jelent, ezen az ülésen az elnöki asztalnál foglalt helyet.

A tanácskozást egy miskolci és egy kiskunmajsai küldött tájékoztatója nyitotta meg, akik beszámoltak a vidéki ülések technikai nehézségeiről, a helyi sajtó hiányáról; a miskolci küldött kiemelte, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megye elmaradottabb az ország más területeinél, bizonytalan a munkanélküliek további sorsa. „Az a véleményünk, hogy a válság leküzdése csak igazi reformok *következetes végrehajtásával sikerülhet,* és nem csupán egy vagy két terület reformjával. Reformokkal a gazdasági, a társadalmi és a politikai életben egyaránt."

A vidéki résztvevők hozzászólása után az ülés alelnöke, *Bíró Zoltán* mondott bevezetőt. Mindenekelőtt pontosította a témát, hangsúlyozta, hogy az MDF ezen a tanácskozáson a határon kívül élő magyarság helyzetével foglalkozik. Elmondta, hogy a romániai magyarság végveszélybe került, ennek ellenére nagyon fontos, hogy a lehetőségekhez mérten, próbáljon saját hazájában maradni. Noha Erdély európai ügy, nem csak magyar, mégis elsősorban a mi feladatunk, hogy társadalmi összefogással segítsük az ott élőket. Kiemelte annak jelentőségét, hogy a kormány tehetetlensége végre megtört, méltatta Szűrös Mátyás felszólalásának értékeit. Végül leszögezte, hogy nemzet és hatalom között ez ügyben valódi konszenzus jöhet létre.

Joó Rudolf hozzászólásában bejelentette, hogy egy hét főből álló kutatócsoport elemző tanulmányt írt Erdélyről, melyből kiderül, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek is súlyos helyzetbe kerültek. 1948 után az erdélyi magyarság perifériára szorult, az antidemokratikus politikai rendszerben fokozottan nőttek a kisebbségi értelmiség gondjai. „Románia Albániával együtt őrzi politikai rendszerében a sztálinista hagyományokat." A román „államosított" társadalomban az egyének közügyekre gyakorolt hatása elenyésző. Az 1947-ig tartó rugalmas kisebbségi politika az ötvenes évek elejétől megváltozott. A taktikai jellegű rendeletek az évek folyamán nehezítették az erdélyi magyarság helyzetét. (1974: elszámolási rendelet: 1982: kivándorlási rendelet.)

Kiemelte, hogy a félillegalitásban élő kultúra mellett utolsó támaszpont a kisebbségi egyház lehet. Végül a kérdés elterjedését elemezte a magyar köztudatban, onnan kezdve, hogy először az írók követelték az erdélyi kultúra hazai elismerését.

Joó Rudolf után *Csoóri Sándor* következett, akinek előadása nagy sikert aratott. Elemezte az Erdélyben élők lehetséges magatartásformáit. Idézte Németh Lászlót: „A kevesebb joga az élethez az, hogy különb. A kisebbség bizonyítványa az, hogy elit." Legveszélyesebbnek a Bethlen Gábor-i életösztönt követő utat tartja: „Az egyezkedés a diktatúrákban az áldozat önmaga feladása". Csoóri szerint a dél- és keleti-európai társadalmakban egyezkedés közben veszett el minden.

Kiemelte a román és a magyar nép történelmének egyes sorsfordulóit; elemezte mindkét nemzet „bűneit". Ennek kapcsán megjegyezte, az, hogy 1968-ban Ceauşescu nem vonult be Prágába, önmagában még nem erény; erénnyé akkor lehetett volna, ha elkövetkezik a bukaresti tavasz.

„A bűnöket is osztályozni kell nagyság szerint, mint a legyeket." Trianont eredendő bűnnek tartja, igazságos megoldás a felezés lett volna. Ezt a bűnt a románok nem ismerték fel, az állandó cél a gyöngébb földbe taposása. Pedig a kisebbségnek erkölcsi revízió kell! Végül még egy általános érvényű mondat: „A meglevőnél valamicskével több európaiságot!"

Ezután *Duray Miklós,* a magyar közönség számára nem ismeretlen, Csehszlovákiában élő geológus lépett a mikrofonhoz. Megpróbálta összefoglalni a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzetét 1918-tól egészen a közelmúltig. Hangsúlyozta, hogy lehetetlen kapcsolatot tartani az összmagyarsággal, pedig ez elengedhetetlen volna.

Szőcs Géza elítélte mind a román kormány soviniszta, mind a magyar kormány tehetetlen politikáját. Hangsúlyozta, hogy Ceauşescu halála önmagában nem oldaná meg az erdélyi gondokat, erre nem építhető az ottaniak jövője. Sokkal többet érne, ha a magyar kormány határozottan lépne fel az emberi jogok betartásáért Romániában.

A Genfben élő költő felszólalása után *Cornel Roşca* román közgazdász kért szót, aki a Szabad Románia mozgalom tagja. A budapesti február 1-jei tüntetésért (lapunk híreiben részletes tájékoztató) köszönetet mondott, a zavartalan lebonyolításban a kormány demokráciára való fogékonyságát vélte felfedezni. Hangsúlyozta, hogy hazájában Ceauşescu diktatúráját mély felháborodással fogadják. Megállapította, hogy jelenleg a román államot Ceauşescu dinasztiája jelenti, és hogy a román vezető az elmúlt évtizedek alatt több rosszat tett az országnak, mint egy háború. Fontosnak tartja, hogy ilyen nehéz körülmények között is javultak a két nemzet kapcsolatai.

Tamás Gáspár Miklós hozzászólásában Erdély történetéből három kritikus sorsfordulót emelt ki: Trianont, 1944 őszét, azaz a magyar közigazgatás összeomlását, végül a jelenlegi helyzetet. Románia és Magyarország közös érdekének nevezte Ceauşescu megbuktatását.

A március 21-ei ülésen a Fórum sajnálatát fejezte ki, hogy a Jurta Színház elhatárolta magát az összejövetelektől, s az épületet – nyilatkozata szerint – csak gazdasági megfontolásból bocsátotta a Fórum rendelkezésére. (1. Magyar Nemzet, 1988. 03. 12.)

Ez alkalomból *Mécs Imre* a történeti nehézségeket, a megoldatlan problémákat más hozzászólókhoz hasonlóan Trianonhoz vezette vissza. „Trianon olyan, mint az amerikai bilincs; minél jobban mocorog az ember, annál jobban vág a húsába." A helyzet a második világháború után tovább romlott. „A magyarság helyzetét sem az erkölcs, sem az érzelmi momentumok, sem az önrendelkezés elve, sem az igazságosság nem befolyásolták."

Czakó Gábor reflektált az előtte felszólalók előadásaira. Egyetértett azzal a megállapítással, hogy a demokratikus elveket tiszteletben tartó politikai élet megteremtése nélkül nincs értelme kisebbségi kérdésekről beszélni, de az erdélyi ügyek magyarországi megítélése nem nyerte meg tetszését. Hiányolta, hogy senkinek nem jutott eszébe az erdélyi lét legsúlyosabb problémáinak feltárása.

Dr. Nagy László ügyvéd: „Tisztelem embernek törvény előtti egyenlőségét, de nem ismerem el népek és nemzetek erkölcsi szintjének azonosságát." Említette az újabb madéfalvi veszedelem lehetőségét, amennyiben fizikailag is megsemmisíteni készül a román állam a 3000 főnél kisebb lélekszámú településeket. „Erdély újra útra kelt!" Hiányolta a szövetségesek, különösen Lengyelország segítségét. Az aktív cselekvés szükségességét említette, hangsúlyozta, hogy egyetlen kormány vagy szövetségi rendszer sem akadályozhatja meg ezt, ugyanis nincs rá erkölcsi alapja.

Vásárhelyi Judit felhívta a figyelmet a külföldi sajtó pontos tájékoztatásának fontosságára. Mivel a román kormány nem hajlandó statisztikai adatokat közölni semmilyen belső ügyben, ezért Romániában gyakorlatilag megszűnt a tudományos élet, ezenkívül az erdélyiek az információk teljes hiányában elszigetelődtek a külvilágtól. Harmadik lényeges észrevétele volt, hogy a Fórum próbáljon higgadt, nyugodt és tárgyilagos lenni, senkit ne tévesszen meg a hivatalos sajtó pálfordulása, esetleges demagógiája. Mindenkor a kintélők érdekeit kell szem előtt tartani!

A Magyar Demokrata Fórum 21-ei ülésének egyik lényeges eredménye volt, egy közép-európai egyetem létrehozását kezdeményező ajánlat. Az ötlet Mécs Imrétől származott; Fazekas Csaba a megvalósításához 50 000 forintot ajánlott fel a Fórumnak.

Az MDF továbbra is folytatta munkáját. Az eddigi ülésekről elmondható, hogy a szervezés nem volt teljesen hibátlan, a tanácskozások inkább emlékeztettek színházi felolvasóestre, mint vitára. Ez a technikai kérdés nagyon fontos, ugyanis meghatározta a hangulatot az, hogy sokan nem kaptak szót – idő hiányában. A másik, szintén fogyatékosságnak tekinthető probléma, hogy néhány kivételtől eltekintve, a hozzászólások nem kapcsolódtak egymáshoz, nem került sor nyílt beszélgetésre, vagy vitára. Ennek egyenes következményeképp ugyanazt a gondolatot esetleg többször is elmondták a résztvevők, ugyanakkor sok értékes felszólalásra nem került sor. Az utolsó találkozón ez a szervezők és hozzászólók szerencsés együttműködése folytán némiképp módosult.

A Magyar Demokrata Fórum olyan kezdeményezés, amely lehetővé teszi mindenki számára, hogy egyrészt elmondhassa véleményét az egyes témákkal kapcsolatban, másrészt, hogy a szervezeten keresztül bekapcsolódjon abba a nagyon egyértelmű mozgási folyamatba, mely az utóbbi hónapokban felgyorsult. A Fórum a maga szerény lehetőségeihez képest teret biztosít a különböző kezdeményezésekhez.

Olyan tárgyalóasztal ez, amelyik mellé ugyanúgy odaülhet az ellenzéki író, mint a parlamenti képviselő, párttag és párton kívüli, a hatalom birtokosa és a hatalomból kirekesztett; bárki, aki szükségesnek, időszerűnek és elképzelhetőnek tartja a párbeszédet.

[*Készítette: Kulcsár Árpád*]

(A tervek szerint a Fórum teljes anyaga kiadásra kerül, ezért nem törekedtünk részletes beszámolóra, megelégedtünk a főbb problémacsoportok egy-egy képviselőjének idézésével.)

Az MDF nyilatkozata és ajánlásai

Az I. Világháborút követő békeszerződések és rendelkezéseinek megfelelően a magyarság igen jelentős része az ország határán kívülre szorult. Az Erdélyben (Transylvánia) élő, akkor még több mint 2 és fél millió lelket számláló magyar népcsoport román impérium alá került. Ez a történelmi tény mindkét nép életében máig feldolgozatlan traumákat okozott. Magyar részről a kisebbségi helyzetbe való beilleszkedés, román részről a kisebbségek iránti magatartás kialakítása igen komoly szellemi erőfeszítést igénylő feladattá vált, ám e nehézségek demokratikus megoldására tett javaslatok csak papíron maradtak, sőt a kezdeményezőkre gyakorta számkivetés várt.

A romániai magyar nemzeti kisebbség beolvasztására irányuló törekvés folyamatos célkitűzése a különböző jellegű román politikai rendszereknek. A magyar nyelv, a nemzeti kultúra és hagyomány semmibevétele ma már vitathatatlanul ellenséges magatartás az egész magyarsággal szemben, s ezt manapság már az egész magyarság, kormányzat és társadalom, hazai és emigrációs közvélemény egyaránt így kénytelen tudomásul venni.

A romániai magyarok súlyos helyzete mindinkább Magyarország belső ügyévé is válik, tekintettel arra, hogy a magyarországi népesség számottevő részét, a tízmillió belföldi magyart rokoni és a baráti szálak fűzik a romániai milliókhoz. Az utóbbi évek szomorú jelensége a Romániából megindult menekültáradat és az onnan Magyarországra áttelepülni kívánók természetellenesen magas száma.

A romániai magyar nemzeti kisebbség nem rendelkezik politikai intézményekkel, érdekképviseleti szervezetekkel, önerejéből nem képes helyzetén javítani, holott jogait azok a nemzetközi dekrétumok is szavatolják, amelyeket Románia is elfogadott.

A magyarságnak – sajátos helyzetéből fakadóan is – érdeke a térség országainak és népeinek együttműködése, a határok jelentőségének csökkentése, a nemzeti érdekek kölcsönös tiszteletben tartása, a nyelvi és kulturális egyenjogúság elismerése minden kisebbség számára.

A romániai magyarság helyzete és az ehhez való viszony a jelenkori magyar társadalmi, politikai és gazdasági válság egyik meghatározó elemévé vált, többek között éppen annak a különlegesen felemás viszonyulásnak a következtében, amely ezt a kérdést évtizedeken át nem létezőnek tekintette, s a határokon túli magyarság kérdéseivel küzdőket túlzó nacionalistának bélyegezte. A határokon túli magyarság sorsa érinti a magyar nemzeti öntudat minőségét, a közvélemény egészséges vagy beteg voltát, a kül- és belpolitikát, a politikai intézményeket, a társadalmi szervezeteket, a tömegtájékoztatást, a tudományos kutatást, valamint az oktatásügyet. Látható és szimpatikus jelei vannak a kérdéskörrel kapcsolatos új pártelvek kidolgozásának.

Mindezek alapján szükségesnek tartjuk megfontolni a következőket:

1. A magyar Alkotmányban kapjon helyet az az alapelv, hogy a magyar állam nemcsak szolidáris, de kötelezettséget is vállal a magyar anyanyelvűekkel, éljenek bárhol. Ezt megelőzően az Országgyűlés kezdeményezzen társadalmi vitát arról, hogy a Kárpát-medencében élő magyarság kultúra és anyanyelv tekintetében közösséget alkot, majd ennek eredményeképpen fogadjon el egy Elvi Nyilatkozatot a magyar nemzetről. Ez az Elvi Nyilatkozat tartalmazza a közép-európai sorsközösség gondolatát, az egymásrautaltság tényeit és az együttműködés normáit. A nyilatkozat előkészítésére és az össznemzeti

eszmecsere lebonyolítására az Országgyűlés kérjen fel társadalmi bizottságot, amelyben legyenek képviselve az állami pártszervek, a Hazafias Népfront, az egyházak, valamint az önálló társadalmi mozgalmak. Lehetőség szerint be kellene vonni az eszmecserébe a határon kívül élő magyarság képviselőit, valamint a hazai nemzetiségek köreit.

2. Legyen meghatározója az új, elvi alapokon nyugvó magyar külpolitikának a határon túli magyarsággal való emberi, kulturális kapcsolatok bővítésére való törekvés; az egy-két éve már érzékelhető kedvező folyamatok egészüljenek ki hosszabb távú stratégiai tervezéssel, a lehetőségek elemzésével; Magyarország továbbra is kezdeményezze nemzetközi fórumokon a nemzeti és etnikai kisebbségek kollektív jogainak elismerését; készüljön átfogó terv a magyar kulturális diplomácia lehetőségeiről, s e tervek végrehajtását az Országgyűlés ellenőrizze; képviselhessék az egyházak a jelenleginél nagyobb önállósággal a magyar anyanyelvűek felekezeti összetartozását; kapjanak a jelenleginél jóval nagyobb önállóságot a nemzetközi kapcsolatok ápolásában a művészeti szövetségek, az autonóm mozgalmak, valamint a magyar szellemi élet független képviselői.

3. Szükséges létrehozni egy a miniszterelnök által irányított szervet, amely kormányzati szinten fogja össze a határon túli magyarsággal kapcsolatos teendőiket. E kormányszerv munkájának segítésére alakuljon állandóan működő konzultációs tanács. Fenti kormányszerv intézkedjék, hogy:

a) a kiemelt társadalmi kutatási programok között szerepeljen a közép-európai térség kortörténetének sokoldalú vizsgálata (Nemzeti ideológiák, előítéletek, nemzeti-kisebbségi jog);

b) legyen megnyugtató e kutatási programok szakember-utánpótlása;

c) tartassék számon a magyar nemzeti hagyomány és kulturális örökség határon kívüli része, mind Magyarországon, mint kint élők tudatvilágában (emlékművek, utcanevek, emléktáblák);

d) vizsgálják át szakemberek a tananyagot és a tankönyveket a magyarság politikai-földrajzi megoszlásának ismerete tekintetében, s ezen ismeretek megfelelő foka legyen alapkövetelmény mindegyik oktatási szinten; mérlegeltessék a felsőoktatásban, különös tekintettel a pedagógusképzésben egy magyarságismeret c. tárgy bevezetése.

4. A nyilvánosság halaszthatatlan demokratikus reformja során gyökeresen át kell formálni a tömegtájékoztatás e kérdésben tanúsított magatartását, ki kell küszöbölni e magatartás most még bántó tudatlanságait, közömbösségét, elvi bizonytalanságait; a tömegtájékoztatás műhelyeit minden szinten segíteni kell a tájékozódás és a tájékoztatás munkájában; pontosan meg kell határozni a nemzeti szempont tájékoztatáshoz fűződő állami érdekek és tilalmak körét.

Társadalmi részvétel nélkül a határon túli magyarság kérdésében sem lehet előre lépni. Demokratikus megújulás és nemzeti sorskérdések között nincs fontossági sorrend. A veszélyhelyzet minden magyart egyformán kötelez a cselekvésre a határon belül és kívül egyaránt. Az egyének kis cselekvéseinek és a nagyobb közösség elhatározó lépéseinek irányába kell hatniok.

Budapest, 1988. március 6.

A Magyar Demokrata Fórumtól függetlenül a gyakorlati munkában résztvevők egy csoportja szintén megvitatta a menekültügy konkrét teendőit, s megalkotott egy lehetséges elvi programot.

Jegyzőkönyv

azokról a kérdésekről és válaszokról, melyeket 1988 húsvéthétfőn Szilasligeten, a Megbékélés Közössége meghívására 40 erdélyi, magyar anyanyelvű menekült megvitatott és szavazással elfogadott

1. Mit tegyen a Magyar Kormány és a magyarországi magyarság a romániai (erdélyi) magyarságért?

– Szükségesnek tartjuk az adott helyzet nemzetközi nyilvánosságra hozatalát – egészen az ENSZ fórumáig!

– Szükségesnek tartjuk, hogy az oktatás kiszélesítése révén ismertessük meg a magyarországi lakossággal a történelmi Magyarország múltját és jelenét. Így hozzuk helyre az oktatás terén az elmúlt negyven év hibáit.

– Ugyanakkor kijelentjük, hogy egyéb magyarlakta tájegységek rovására nem igényeljük az erdélyiek segítését.

2. Jelenleg a magyar hatóságok válogatás nélkül minden magyar anyanyelvű menekültnek ideiglenes tartózkodást és munkavállalási jogot biztosítanak. Föltételezzük, hogy ez a folyamat mennyiségi okok miatt sem mehet így sokáig. Amennyiben egyéni elbírálásra kényszerül a magyar hatóság, akkor milyen mércét alkalmazzon?

Amíg családegyesítésre nincs reális lehetőség, befogadjon-e olyanokat, akiknek férje, felesége vagy gyermekei otthon vannak?

Milyen rétegek, személyek befogadása kívánatos vagy nem kívánatos?

Javasoljuk, hogy a magyar hatóságok a következő mércét alkalmazzák:

1. A letelepülni akaró egyén legyen magyar anyanyelvű.

2. A letelepülni akarók legyenek vagy teljes család, vagy függetlenek.

3. A letelepülni akaró egyén mindenképpen kapjon befogadást, ha politikailag üldözött.

4. Azonban, akik már rendelkeznek tartózkodási engedéllyel, mindenképpen maradjanak itt.

5. A frissen érkezőknek hozzák tudomására, hogy Magyarországról továbbmenni nem lehet.

6. Minden réteg befogadását ajánljuk, kivételt képezzenek

– azok az értemiségiek, akik őrhelyükön dolgozhatnak (papok, pedagógusok, orvosok)

– kétes életű vagy bűnözők befogadását ellenezzük, határozott szűrést kérünk!

3. Hol, melyik országban kívánatos a magyar anyanyelvűek családegyesítése? Milyen nemzetközi segítséggel lehetne elérni, hogy Románia az otthonmaradottakat kiadja Magyarországnak? Helyes-e, ha a magyar hatóság némelyeket (akik ezt protekcióval ki tudják járni) családegyesítésre kienged most Nyugatra? Milyen visszhangot kelt ez az itt maradó többségben? Amíg a családegyesítés meg nem történhet, hogy segíthetik Magyarország és a nemzetközi szervezetek az otthonmaradottakat?

Azt kívánjuk, hogy a magyar anyanyelvűek családegyesítése Magyarországon történjék a legrövidebb időn belül.

A családegyesítés érdekében kérjük: a Magyar Vöröskereszt és a Nemzetközi Vöröskereszt segítségét. A Bécsi Utótalálkozón a magyar képviselők vessék fel a mi problémánkat is. Tegyék közzé a mi helyzetünket a nemzetközi közvélemény előtt is. Az otthoniak

helyzete súlyos, mivel ismerve a jelenleg Romániában uralkodó merev álláspontot, nehezen tartjuk elképzelhetőnek a hivatalos úton történő segélyszállítások eljuttatását.

4. Jelenleg az a különös helyzet, hogy sok száz családot, akik legális úton kérvényezték a Magyarországra való áttelepülést a magyar hatóságok visszautasítottak. A menekültek viszont minden további nélkül itt maradhatnak. Ez visszatetszést szül azoknál, akik legális úton régóta várnak magyar engedélyre. Mi lenne a helyes megoldás?

A magyar hatóságok mérlegeljék az ország befogadóképességét, a Magyarországról disszidálók és az ide érkezők számát, és ennek arányában továbbra is engedélyezzék az erdélyi magyarok áttelepedését.

5. Mint közismert, többségében magyar anyanyelvűek várnak családegyesítésre, de pár száz román és valamennyi német anyanyelvű is érkezett. Mi a helyesebb?

– A németeket azonnal továbbengedni, mivel a Német Szövetségi Köztársaság azonnal befogadja őket, s a románokat is azonnal továbbengedni, ha valamelyik állam befogadja őket? Mivel azonban így nekik nagyobb esélyük lenne a családegyesítésre, mint az itt maradt magyaroknak, s ez a gyermekeikre váró magyarokban visszatetszést keltene, úgy éreznék, hogy „megint a románok járnak jól", s ezért ők is tömegesen Nyugatra akarnának menni.

– Vagy: valamennyi családegyesítést „egy csomagba" tenni, s csak egyidejűleg megoldani (így a románoknak és a németeknek is itt kell maradni és várni, míg mindhárom nemzet családegyesítése egyidejűleg történik meg).

– Az első esetben indokolt-e és ha igen, miként lehetséges, hogy a nem-magyarokat befogadó országok garanciát adjanak, hogy a Magyarországra irányuló családegyesítés érdekében eredményes diplomáciai lépéseket tesznek?

Javasoljuk a németeket azonnal továbbengedni, és az NSZK támogatását kérni egyidejűleg a Magyarországon letelepedők családjának egyesítésére.

Javasoljuk a KEOK által eddig nyilvántartott románokat azonnal továbbengedni – nem hivatalos formában – a befogadó országokba, függetlenül a magyar családegyesítéstől.

Javasoljuk, hogy a magyar hatóságok minden határátlépőt részesítsenek előzetes felvilágosításban azzal kapcsolatban, hogy Magyarország nem fogadhat, és a kiutazást sem biztosíthatja a jövőben, ez alól csak egyéni elbírálás esetén ad kivételt, abban az esetben, ha a beutazó ezt útlevele lejárta előtt indokolt okokból (családegyesítés, üldözöttség stb.) kéri.

6. Mi legyen a románokkal?

Hogyan kerülhető el, hogy Magyarország a román menekülteket visszaadja Romániának? Ha Magyarország nem adja vissza őket, de egyelőre Nyugat sem fogadja őket, akkor mi a teendő? Segélyezésben, munkalehetőségben, ideiglenes tartózkodásban miként részesülhetnek? A románok Magyarországra menekülését szükséges-e korlátozni? Ha igen, miért és miként?

1. Emberi felelősségünk és a hazai, illetve az emigrációs románság rokonszenvének megnyerése és fenntartása miatt a már itt lévő román menekülteket semmiképpen nem szabad Romániának kiadni. Ellenkező esetben a társadalmi önkéntesség (bújtatás, tiltakozás, aláírásgyűjtés) útján az intézkedés végrehajtását meg kell akadályozni.

2. Távlatilag Magyarországon való letelepedésüket ellenezzük. Letelepedésben kizárólag magyarokat (vagy magyarok román családtagjait) szabad részesíteni Magyarországnak. Az első pontból következőleg az egyre elégedetlenebb román menekültek mielőbbi, de nem hivatalosan meghirdetett Nyugatra való emigrálását feltétel nélkül biztosítani kell.

Hogy Nyugat fogadóképessé váljon, fel kell használni a nyugati román emigráció, az itthoni követségek támogatását. Ideiglenes tartózkodási engedélyt, munkalehetőséget kapjanak kiutazásukig.

3. Amennyiben Nyugat magatartása nem változik, a Magyarországra való román menekülést korlátozni kell oly módon, hogy a határon minden határátlépőnek tájékoztatót kell átadni. Ez tartalmazza, hogy Magyarország csak a magyarok számára biztosít letelepedést és ideiglenes tartózkodási engedélyt is csak politikailag üldözött román kaphat. Enélkül olyan román menekülthullám öntené el az országot, amely – amennyiben Nyugat nem fogadja őket – elviselhetetlen terhet jelentene az országnak. Ez a románok érdekének is megfelel, mert ők sem Magyarországon akarnak maradni.

7. Hogyan használja fel okosan a magyar hatóság az Országgyűlés által megszavazott 300 millió forintot, valamint a társadalmi közadakozásból befolyó pénzt, s a remélt nemzetközi segélyeket?

A pénz ne legyen szétszórva, szétosztogatva. Közös lakások építésének támogatására legyen fordítva, mert a munkaerő nagy részét az erdélyiek biztosítanák!

8. Milyen sürgős intézkedésekre lenne szükség beilleszkedésük érdekében? Továbbképzés, továbbtanulás, egyetemi továbbtanulás, adómentesség, kisvállalkozás megszervezése, lakáskérdés reális megoldása?

– Azoknak az erdélyieknek, akik főiskolára akarnak menni, a vállalatok biztosítsanak ösztöndíjat.

– Román állampolgárként is joguk legyen kisvállalkozást szervezni. Így nagyobb kereseti lehetőség mellett senki sem kívánkozna Nyugatra.

– Erdélyiek közös munkával vállalkoznának lakások építésére.

– Joguk legyen munka utáni, hétvégi mellékfoglalkozások adómentes gyakorlására pár évig, amíg otthont teremtenek.

9. Mi a véleményük az egyházi szeretetszolgáltatások munkájáról? Milyen továbbfejlesztést javasolunk?

1. A segélyosztást (ruha, pénz stb.) jobban meg kell vizsgálni: kinek, miért, mennyit, hányszor, valóban rászorul-e?

2. A személyes kapcsolatok elmélyítése, áttekinthetőbb, otthonosabb kisebb körök kialakítása révén.

A konferencia a felvetett kérdéseket kilenc csoportos szekcióban vitatta meg először, majd a kidolgozott válaszokat az egész közösség is megvitatta és szavazással a magáénak vállalta.

Az eredeti, kézzel írt válaszok, valamint a résztvevők neve és egyéb adatai a Megbékélés Közössége irattárában vannak elhelyezve.

Mivel a fenti kérdések és válaszok a menekültügy jelen helyzetét sok tekintetben tükrözik, valamint figyelemreméltó gondolatokat tartalmaznak, a konferencia felhatalmazott, hogy mindazokkal megismertessem a Jegyzőkönyvet, akik a menekültkérdéssel felelősen foglalkoznak. Kérem, tekintsük tehát azzal a jóakarattal, amivel a válaszok íródtak, mivel a demokrácia alapelvéhez tartozik, hogy akinek sorsával foglalkozunk, azoknak véleménye is mértékadó legyen előttünk.

Tisztelettel:

Németh Géza
okl. ref. lelkész

Szent-Iványi István

Rövid beszámoló a Menedék Bizottság eddigi tevékenységéről

A Menedék Bizottságot 1988. január 28-án alakítottuk meg egy budapesti magánlakáson azzal a szándékkal, hogy minden lehető módon és hatékonyan segítségére lehessünk a Romániából érkező menekülteknek. A Menedék Bizottság voltaképpen ad hoc bizottság, alapító tagjait nem más szervezetek delegálták és közöttük az egyetértés és együttműködés elsősorban a bizottsági munka tárgyát képező menekültügyre terjed ki. Az alapítók között van lelkész és orvos, irodalomkritikus és mérnök, tudományos kutató és filozófus.

Bár bizottságunk létrehozása már Szűrös Mátyás KB-titkár nyilatkozata után került sor, a kibocsátás napjaiban még nem lehettünk bizonyosak abban, hogy a titkár szavait tettek és intézkedések fogják követni, ezért első nyilatkozatunkban a sürgető intézkedések meghozatalára nyomatékosan felhívtuk a kormányzati szervek figyelmét. A Menedék Bizottság alapnyilatkozatában kettős feladatot tűzött ki maga elé: egyfelől a nyilvánosság tájékoztatását, a hatóságok ezirányú működésének ellenőrzését, további lépések, intézkedések politikai nyomás útján való kikényszerítését, másfelől az akkor különösen égetően szükséges közvetlen, gyakorlati segítségnyújtást (jogi tanácsadási, ruha- és pénzsegélyezést, állás- és munkaközvetítést).

Bizottságunk első nyilatkozatát Tamás Gáspár Miklós olvasta fel a Magyar Demokrata Fórum január 30-ai rendezvényén.

A nyilatkozat a Jurta Színház falain belül és kívül egyaránt kedvező fogadtatásra talált; számtalan magánember, egyházi és világi közösség, szervezet képviselője keresett meg minket segítséget vagy együttműködést ajánlva.

A karitatív, segítő-tájékoztató munka folytatásához elengedhetetlen feltételnek bizonyult egy ügyfélszolgálati irodahelyiség megszerzése. A kézenfekvő megoldás minden bizonnyal egy e célra alkalmas helyiség bérlete lett volna, de ezt a megoldást elvetettük, mert az adományokból származó korlátozott anyagi eszközeinket tejes egészében a menekültek megsegítésére kívántuk fordítani.

Bizottságunk két tagja tevékeny részt vállalt az Evangélikus Egyház Bocskai úti tájékoztató- és segítőszolgálatának szervezésében, illetve működtetésében. Március 22-től működik a hét valamennyi munkanapján elérhető telefonos ügyfélszolgálati tájékoztató irodánk, ahol egyfelől a beérkező felajánlásokat regisztráljuk, valamint a minket felkereső menekülteknek ügyintézési tanácsokat adunk, szállást, állást és munkát közvetítünk.

Célkitűzéseinkkel rokonszenvező jogászok és ügyvédek önkéntesen felajánlották ingyenes segítségüket a menekültekkel foglalkozó jogsegélyszolgálat javára. Tervbe vettük egy menekülteknek szánt tanácsadó füzet magyar és román nyelven történő kiadását, összeállításán jogászi közreműködéssel bizottsági tagjaink már dolgoznak.

Összegyűjtöttük a menedékjogra és menekültügyre vonatkozó, vonatkoztatható hatályos magyar jogszabályokat, ezek betartását és rendelkezésre álló eszközökkel folyamatosan ellenőrizzük. Első nyilatkozatunk óta változatlanul aktuálisnak tartjuk a kérdés új, átfogó törvényszintű rendezését. Igényt tartunk a javaslattétel jogára a törvény elveinek kialakulását, technikai részleteinek kidolgozását illetően. Továbbra is kötelességünknek érezzük a magyarországi menekültügy gyakorlati működésének ellenőrzését és a tapasztalt jogsérelmek vagy diszkriminációk elleni tiltakozást (ezt tettük a Menedék Bizottság április 10-ei közleményében is).

Immáron két nyilatkozatunkban is leszögeztük, de talán nem árt harmadszor is megismételni, hogy a Menedék Bizottság senkit sem bátorít arra, hogy elhagyja hazáját, szeretteit és menekültként egy másik országban kezdjen új életet. Természetesen a tömeges menekülés egyetlen lehetséges megoldásának a romániai belső viszonyok normalizálódását tekintjük – leghőbb óhajunk, hogy mielőbb megszűnjenek azok a kényszerítő körülmények, amelyek miatt mostanság tízezrével hagyják el hazájukat román állampolgárok. De tudomást kell vennünk arról is, hogy a jelenlegi helyzetben a menekültek többsége számára nincs visszaút – alapvető emberi és erkölcsi kötelességünknek tartjuk, hogy segítsük beilleszkedésüket Magyarországon.

Mint említettem, a Menedék Bizottság menekültügyi tevékenység folytatására jött létre és ebből adódóan általában nem foglal állást a menekültüggyel nem összefüggő kérdésekben, de természetesen fenntartja magának a jogot arra, hogy az emberi méltóságot vagy a kisebbségi jogokat sértő intézkedések ellen tiltakozzék, bármely országban történjék is az.

A Menedék Bizottsággal az alábbi telefonszámon, illetve postacímen lehet felvenni a kapcsolatot: 750-730, hétfőtől csütörtökig 16 órától.

Budapest I., Attila u. 71.

(Az itt közölt cikket Szent-Iványi István, a Menedék Bizottság egyik alapító tagja lapunk felkérésére írta, s így az nem tekinthető a Menedék Bizottság hivatalos beszámolójának vagy közleményének.)

ARADON
asszonyok,
14 éven felüli fiuk és lányok utcai
ujságárusitáshoz
felvétetnek a Zrinyi-utcai ujságüzletben.

Más...

Hűség és szolgálat?!

Hűség és szolgálat címmel szép kiállítású, tartalmas kötet látott napvilágot 1987 végén a Kolozsvári Református Egyházkerület kiadásában. A 351 oldalas tanulmánygyűjtemény emlékkönyvként jelent meg D. Nagy Gyula püspöki szolgálatának 25. évfordulójára. A kötet tartalma igen változatos. Gerincét teológiai tárgyú írások képezik, de amellett irodalom-, művészet- és egyháztörténeti tanulmányok is szerepelnek. Érdemesnek tartjuk közölni listájukat, annál is inkább, mivel szerzőik helyzetükből adódóan korlátozottabb lehetőséggel rendelkeznek, hogy nevüket és munkáikat megismerhesse a közvélemény és a képességeiknek megfelelő helyet foglalhassák el a tudományos teljesítményeket számon tartó emberek tudatában. Álljon itt tehát az írások felsorolása:

Z. Albu Zoltán:	Curriculum vitae (D. Nagy Gyula életrajza)
Kozma Zsolt:	Közösségben Istennel
Bustya Dezső:	A Jób-legenda és a bibliai Jób-könyvének egyetemessége
Molnár János:	Énekesek, hangszerek és feliratok a zsoltárokban
Eszenyeiné Széles Mária:	János próféta, az engedetlen szolga
Geréb Zsolt:	A történet-kritikai iskola Jézus-kutatása
Horváth István:	Krisztus hatalma az egyház szolgálatában
Teleky Mihály:	Pál apostol végrendelete
Nagy László:	Az imádság kérdése a XX. századi Pál-kutatás első évtizedében
Csutak Csaba:	Evangélim és törvény
Juhász Tamás:	Tanítás – építés – hitvallás
Gálfy Zoltán:	A zsoltárok első magyar nyelvű fordítása
Nagy József:	A franciaországi reformáció. Béza Tódor küldetései Kálvin leveleinek tükrében.
Mózes András:	Abate János élete és szolgálata püspöki hivatala megkezdéséig
Péntek Árpád:	Az ótordai református templom építéstörténete
Sipos Gábor:	A krasznai kókuszdiópohár
Borbáth Dániel:	Kijelentés, szentírás, igehirdetés
Csiha Kálmán:	Az igehirdető személyisége a prédikációban
Székely Károly:	Huszonöt év mérföldkövei

A mű értékes és fontos része a Vetési László által a Kolozsvári Református Egyházkerület elmúlt negyedszázadáról összeállított 20 oldalas kronológia. A könyvben továbbá számos szövegközti kép és 25 képtábla található.

Az igényes, színvonalas kötet megjelenése azért is külön öröm, mivel az erdélyi magyar tudományosság publikálási lehetőségei közismerten igen szűkek.

A kötet bevezetőjében a szerzők közössége igen visszafogott szavakban fejezi ki tiszteletét D. Nagy Gyula kolozsvári püspök iránt. Erre az elmúlt 25 év eseményeinek ismeretében minden okuk megvolt: D. Nagy Gyula tevékenységéről meglehetősen rossz vélemény alakult ki Erdélyszerte, és sajnos nem megalapozatlanul. Anélkül tesz sorozatos engedményeket és szolgálatokat a pártállamnak, a hatalomnak, hogy ennek egyháza hasznát látná. Sok esetben kereszténynyhez és magyarhoz egyaránt méltatlan magatartást tanúsít. Az erdélyi református közösség érdekeinek hathatósabb és eredményesebb szolgálatára törekvő embereket pedig nemhogy támogatná, de éppen elszigetelésükre, munkájuk akadályozására törekszik. A hatalom mindenesetre értékelte tevékenységét, hiszen hatszor részesítette magas állami kitüntetésben.

Nagy Gyula irányvonalával szemben legmarkánsabban Tőkés István püspökhelyettes, a kolozsvári Teológia professzora képviselt más álláspontot, s emiatt a püspök kényszernyugdíjaztatta. A 25 éves püspöki évforduló kapcsán Tőkés István véleménye Romániában nem kaphatott nyilvánosságot, de úgy véljük mondandója mindenképp figyelemreméltó, ezért itt közöljük.

[*Kulcsár Árpád*]

Újabb reformációi felhívás

Azért írom, hogy „újabb", mert az előbbit a postán vagy máshol leállították. A szabályosan felbélyegzett boríték nem jutott el rendeltetési helyére. Szégyenkezem, hogy ez megtörténhetett. És az ok?...

Az 1979 óta törvénytelenül működő és a bosszú magatartásában lankadatlan Nagy Gyula „püspök" megünnepelte negyedszázados „szolgálati" évfordulóját. A saját szavai szerint addig marad hivatalban, ameddig megoldódik az utódlás kérdése a „43". püspök után. Tehát újból nem a testületek döntenek, hanem az önkényt képviselő személy.

Senkinek nem lehet fogalma arról, hogy mi történik „a kulisszák mögött", akárcsak „negyedszázaddal" ezelőtt: 1962-ben amikor váratlanul feltűnt a nem sejtett „új név", amelyet vártak és kértek. Azt azonban mindenkinek tudnia kell(ene), hogy a ref. egyházkormányzat „ex lex" állapotának és sokféle romlásának a mélyen fekvő oka a reformáció fele útján maradt episzkopális egyházrend, aminek példázója az említett jubiláló „egyházfő". A fontos egyházrendi ügyről olvassuk a Nagy Géza „Fejezetek a magyar ref. egyház 17. századi történetéből" című könyvében:

„A – puritanizmus – vezetője Tolnai Dali János... A magyarországi református egyház megújításának céljával az ő kezdeményezésére alapít Londonban szövetséget a magyar diákok egy csoportja. Írásban így fektetik le az elhatározásukat: »A mi Urunk Jézus Krisztusunk szentséges nevében... megesküdtünk az ő szentségének életünkbeli követésére, hogy holtunkig őt szolgáljuk az ő erejéből...« Az egész keleti magyar reformátusság legjobbjai vannak itt képviselve... Egy részük hazatért és hozzákezd... a három keleti egyházkerület reformációjához... A liga tagjai prédikációikban és házi áhítatok alkalmával súlyos bírálatban részesítik az itthoni egyházi és iskolai állapotokat... s kifogásolják a püspöki és esperesi hatalommal való visszaéléseket. Állítólag megegyeznek abban, hogy se superintendens (= püspök), se senior (= esperes) az ecclesiában ne legyen, azaz ambulatorius (= ciklusos) legyen az tiszt."

A mi időnkben tehát (évszázadok múltán!) nincs szó valamely új kezdeményezésről, hanem az evangéliumi szellem történelmi gyökerű és hosszú évek óta törvényesen igényelt érvényesítéséről. Nem a „püspök" elnevezést kell eltörölni, hiszen az senkinek sem árt, hanem az életfogytig tartó jelleget, kiküszöbölve ezáltal az anomáliák tartós lehetőségét, s helyreállítva az ősi tisztségviselés méltóságát.

A közvetlen feladat a Zsinat egybehívása és – kezdésként – egyetlen artikulusváltoztatással a püspöki tisztségviselés időtartamának a megállapítása, amint ezt 1948-ban maga a Kultuszminisztérium is javasolta. Egyidejűleg természetesen be kell indítani az új Statutum kidolgozását az egységes (= országos) evangéliumi egyházrend helyreállítása véget. Ne a „püspöki utódlás" foglalkoztasson balgán, hanem személyi és egyéb opportunista érdekek elejtésével együtt járó új „ugarszántás". A Krisztus-Fő iránti engedelmességben a „43". püspököt nem követheti „utód". Ennek legjobb igazolója a „negyedszázados" „szolgálat". Ha pedig önös érdekből mégis követné, akkor érdemileg a legjobb akarat mellett is csak az egyházkormányzati romlás, bomlás (esetenként a korrupció) folytatódik.

A „hűség" és „szolgálat" székelykárolyos stb. beállítása (= az igazság ellentétje) nem egyéb, mint korlátolt elmék pletykáinak rögzítése, de mindenképp olyan történelemhamisítás, amelyet Krisztus iránti engedelmességben csak megvetni és korrigálni szabad, s ellene szóban és írásban tiltakozni.

A jelen felhívást minden presbitériumnak olvasnia kellene és megvitatnia. Ez – sajnos – megvalósíthatatlan. Akihez azonban eljut, gondoljon az Igére: „Akinek van füle, hallja, mit mond a Lélek a gyülekezetnek."

Az „Ecclesiam semper reformanda" 1988. évi feltétele alatt...

Az 1987. évi reformációi megemlékezés alkalmából

Tőkés István

FÉLIX-FÜRDŐ
NAGYVÁRAD MELLETT
Téli és nyári gyógyhely.
Csuz, köszvény, ischiás, izzadmányok és női betegségek ellen, legjobban javalva. Uj bérló. Uj berendezéssel és villanyvilágitással.
A klisséket Wolfner M. müintézete készíti.

„A szabadságunk ugyan álom..."
– Sütő András Álomkommandó című drámájáról –

Az idei színházi évad kiemelkedő eseménye volt az Álomkommandó bemutatója a Vígszínházban, amely – amellett, hogy langyos színházi életünket önvizsgálatra késztetheti – egyben politikai tettként is értelmezhető. Sütő művét azoknak a remekműveknek a sorába kell illesztenünk, amelyek bizonyosan évek, évtizedek, ha ugyan nem évszázadok múltán is szerepelnek majd a színházak repertoárján. Talán nem tűnik túlzásnak a kijelentés: Sütő András ezzel a drámával – amelyet sok-sok kiváló alkotás előzött meg és fog remélhetőleg követni – pályafutásának egyik csúcspontjára érkezett. Műve az egyetemes magyar kultúrán belül csak a legnagyobb alkotásokkal említhető együtt, és általános emberi mondandója okán jó esélye van arra, hogy megtalálja útját az európai és világszínpadokra.

Mint minden igazán nagy és jelentős alkotás, Sütő darabja is többrétegű mű, amelynek fő témája az a zsarnokság, ami miatt például a szerző nem jelenhetett meg a budapesti bemutatón. A zsarnokság paroxizmusának szinonimája szomorú századunkban: Auschwitz. Itt játszódik a darab egyik rétege, a másik pedig „bárhol, ahol megtörténhet". Például egy képzeletbeli, de nagyon is ismerős diktatúra állami színházában, ahol az auschwitzi 12. számú Sonderkommandó lázadásáról szóló darab próbái folynak. Lehet-e diktatúrában színházat csinálni a diktatúráról? Mennyire rímel egymásra a mű és a közeg, amelyben létrejön? Hol ér véget a színpad és hol kezdődik az élet színpada? Lehet-e Auschwitz után verset írni? Vagy a főszereplő Manó-Júliusznak van igaza akkor, amikor azt mondja: „Auschwitz után a drámát sem írni kell: hanem megakadályozni! Elhárítani! És tiltakozni, tiltakozni fulladásig." Nem ezt teszi vajon Sütő András is egyre kétségbeesettebben a borzalomról szóló költőien megdöbbentő darabjaiban, amelyek a *Szúzai mennyegzőtől* az *Ádventen* át az *Álomkommandó*ig határozott ívet mutatnak, makacs következetességgel egyazon jelenséget boncolgatva: a mai zsarnokságok természetrajzát? Az egyetlen – de mindennél hatékonyabb fegyverrel, ami még megmaradt neki – az anyanyelven kimondott, leírt szóval. Még akkor is, ha „mindig a nyelvét akarják kiszakítani. A másnyelvűsége miatt". Hiszen a nyelv fegyver is lehet, és a belügyi biztos ekképpen kesereg: „a szavait nem bilincselhetem meg". Ott, ahol a szólásszabadság játékosan és véresen komolyan a bitófán lóg, és a nép még „gyermekkorát" éli, a művészet időleges menedéket nyújthat, de végleges oltalmat nem. A tarkónlövés ugyan kimarad a darabbeli darabból, de a „tarkónlőtt szavak" és az örök, időtlen kisebbség drámája nem marad meg a szavak szintjén. A színpadi rabtartó és a valódi életbeli kollégája a megalázott, gyermekeitől megfosztott Júliusz tudatában egy pillanatra eggyé válik, és ez elég a tragédiához. Az igazi zsarnok helyett – akinek képe ott lóg a falon – tehetetlen dühében színigazgató-barátját lövi le. Sütő sok-sok apró drámából összeálló tragédiájának ez a csúcspontja, az eltiport, emberi mivoltában állandóan meggyalázott művész kétségbeesett és céltalan gesztusa, amellyel kilép rab és rabtartó már-már bensőséges viszonyából, a többségi-kisebbségi alapon szelektáló hamis logika világából. Abból a kegyetlenül aktuális, Európa keleti felén sok helyen még ma is vallott esztelenségből, amely szerint „aki nem táncol velünk, ellenünk táncol". Hiszen „Auschwitz sem a gázkamrák-

kal kezdődött, hanem a mítosszal, a felsőbbrendűség mítoszával", a másként gondolkodók, érzők, beszélők diszkriminációjával, akikkel „büntetésből százszor énekeltetik el a Himnuszt". Ezen a ponton válik Sütő darabja egyetemes példázattá és figyelmeztetéssé, a kelet-európai kisnépek életét napjainkban is beárnyékoló dühödt sovinizmus vádiratává. Mivel erdélyi író magyar nyelvű darabjának budapesti előadásáról van szó, amelyre abban az időszakban került sor, amikor a magyar kormány hosszú évek struccpolitikája után végre ráébredni látszik elemi kötelezettségeire a határon túl élő magyarsággal kapcsolatban, Sütő darabja nagy visszhangot váltott ki. Rögtön hozzá kell tennünk: esztétikai kvalitásai alapján egy „Erdély-konjunktúra" előtti időszakban is megállta volna a helyét és ennek nem csupán a szegényes hazai termés az oka. Az Álomkommandó olyan megrázó erejű művészi példázat, amelyet – sajnos – valószínűleg még sokáig műsoron lehet tartani a XX században s talán még azon túl is. Örök figyelmeztetésül.

[*Nagy Zsolt*]

Rozsnyay
SEREAL
pipere-
különle-
gességei

kipróbált, közkedvelt és igen elterjedt szerek — **Serail-arozkenőcs** kiváló hatásu szeplő ellen, az arczot fehéríti és bársonypuhává teszi. Kis tégely **70** fillér, nagy tégely **1** korona **40** fillér. — **Serail-créme** nappali használatra **1** korona. **Serail-hajszesz** hajhullás és korpaképződés ellen. Kiváló hatásu. Hajnövést elősegiti. 1 üveg **1** korona **50** fillér. — **Serail-puder.** Kitünő pipere-por fehér-, rózsa- és créme szinben. 1 doboz **1 K. Serail-szappan** 1 drb **60** fillér. — **Valódi epeszappan** 1 drb **80** fillér. — **Serail-szájvíz** 1 üveg **K 1.50.**

Kapható **Török József** gyógyszertárában Budapesten és **Rozsnyay Mátyás** gyógytárában, **Arad Szabadság-tér.**

Ajánló bibliográfia
az Erdéllyel kapcsolatos magyarországi könyvkiadásból
1987. 2. félév

Szépirodalom

1. Árpily Lajos: Álom a vár alatt (két verses elbeszélés)
2. Asztalos István: Hurcolkodás (novellák)
3. Beamy Sándor: Ösztönök erdeje (kisregények)
4. Benedek Elek: A farkas és a róka (mesék)
5. Benedek Elek: A vitéz szabólegény (mesék)
6. Hegyi Endre: Fenyőtoboz (válogatott versek)
7. Jánky Béla: Szerencsefű (versek)
8. Janus Pannonius: Búcsú Váradtól (29 magyar fordításban)
9. Kemény János: Vadpáva (regény)
10. Kiss Jenő: Folyó és tó (válogatott versek)
11. Mészáros Sándor: A kék hegyeken túl (irod. szociográfia)
12. Páskándi Géza: Lélekharang (három dráma)
13. Raffy Ádám: Heródes (regény)
14. Szilágyi István: Kő hull apadó kútba (regény)
15. Tamási Áron színjátékai
16. Tamás Menyhért: Balbina (kisregény)
17. Tóth István: Ha azt mondom, hogy élek... (versek, műford.)
18. Vári Attila: Holtak köve (elbeszélések)

Irodalomtörténet, kritika, esszé

19. Fegó Lajos: Sütő András irodalmi munkássága
20. Lakatos Éva: Magyar irodalmi folyóiratok (23-26. köt.) A Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai füzetsorozata
21. Sütő András: Sikaszói fenyőforgácsok (cikkek, naplójegyz.)
22. Pomogáts Béla: Jelenidő az erdélyi magyar irodalomban
23. Irodalom és ideológia a 16-17. században

Nyelvészet

24. Bárczi Géza: A magyar nyelv története (egy. tk. 5. kiad.)
25. Kázmér Miklós: Tallózás nyelvünk történetében (névtan, szótő)

Történelem

26. Ács Zoltán: A harmadik honalapítás
27. Apor Péter: Metamorphosis Transylvaniae
28. A magyar protestantizmus, 1918-1948. (tanulmányok)
29. Bartha Antal: A magyar honalapítás
30. Bölöny József: Magyarország kormányai, 1948-1987
31. Dán Róbert: Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon

32. Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz (reprint kiad.)
33. Demény Lajos: Parasztfelkelés Erdélyben, 1437-38
34. Dombrády Lóránd: A Magyar Királyi Honvédség, 1919-1945
35. Frank Ignác: A közigazgatás törvénye Magyarhonban, 11-19. sz.
36. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza (3. köt.: Heves, Hont, Hunyad, Keve, Kolozs, Komárom, Krassó, Kraszna, Küküllő megye és a Kunság térképmellékletekkel)
37. Hangay Zoltán: Erdély választott fejedelme, Rákóczi Zsigmond
38. Hercegh Géza: Magyarország külpolitikája, 869-1919
39. Hory András: Bukaresttől Varsóig (diplomáciatörténet)
40. Juhász Gyula: Magyarország nemzetközi helyzete és a magyar szellemi élet. 1938-1944
41. A magyar történelem nagy alakjai 8. Az aradi vértanúk
42. Magyarország története 6/1. és 6/2. köt. 2. jav. kiad.
43. A magyar történettudomány kézikönyve
44. Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblázatokkal 1-4. köt.
45. Miskolczy Ambrus: A brassói román levantei kereskedőpolgárság kelet-nyugati közvetítő szerepe
46. Romsics Ignác: Gróf Bethlen István politikai pályája 1901-21.
47. Történeti bibliográfia

Politológia, nemzetiségi kérdés

48. Aczél György: Szocializmus és nemzeti kérdés
49. Helyünk Európában I-II. (tanulmánygyűjtemény a 20. sz.-ból)
50. Kurkó Gyárfás emlékére (szemelvények cikkeiből, beszédeiből, a róla szóló írásokból)
51. Mocsáry Lajos: Nemzetiség

Tudomány- és művelődéstörténet

52. Jakó Zsigmond-Radu Manolescu: A latin írás története
53. Magyar agrártörténeti életrajzok 1. köt. A-H
54. Magyar biokertek a 17. sz.-ban (in: Nadányi János kolozsvári traktátusa)
55. Majdán János: A „vasszekér" diadala. A magyarországi vasútépítés 1914-ig
56. Rapaics Raimund: A magyarság virágai (A virágkultusz története)
57. Ráduly János: Mikor a szolgának téli esztendeje... (A kibédi gazdai szolgák életéből)
58. Szilágyi Ferenc: Kőrösi Csoma Sándor élete nyomában

Művészettörténet

59. Jankovics Marcell: „Csillagok között fényességes csillag" (Erdélyi templomok Szent László-ábrázolásai)
60. Ezer év mesterművei. A magyar művészet képeskönyve
61. Soproni Olivér: Az életfa és a madár a kerámián
62. A magyarországi művészet története, 1300-1470
63. A magyar reneszánsz udvari kultusza

Néprajz

64. Barabás – Gilyén: A magyar népi építészet
65. Benedek Elek: Magyar mese- és mondavilág
66. Borsai Ilona: Magyar népi gyermekjátékok
67. Ipolyi Arnold: Magyar mythologia (reprint kiad.)
68. Kriza János: Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény
69. Kunt Ernő: Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe
70. Lükő Gábor: A magyar lélek formái (reprint kiad.)
71. Szabóky Zsolt: Nézd elméjüket az ács embereknek (fotóalbum erdélyi fatemplomokról)
72. A magyar népzene tára 7. Népdaltípusok
73. Magyar néprajzi lexikon 1-5. (2. kiad.)

Román szerzők magyarul

74. Ciobanu, Mircea versei
75. Ibrăileanu, Garabet Adela: Töredék Emil Codrescu naplójából
76. Ispirescu, Petre: Mesék
77. Petrescu, Cezar: Rózsakeringő (válogatott novellák)
78. Sadoveanu, Mihail: Perzsa diván (3. kiad.)
79. Soreacu, Marin: Papíroroszlán
80. Slavici, Ioan: Az erdei lány
81. Mihailescu, Florin: Hortensia Papadat-Bengescu
82. Uricaru, Eugen: Vladia (regény)

[*Készítette Bartók Györgyi és Nóvé Béla.*]

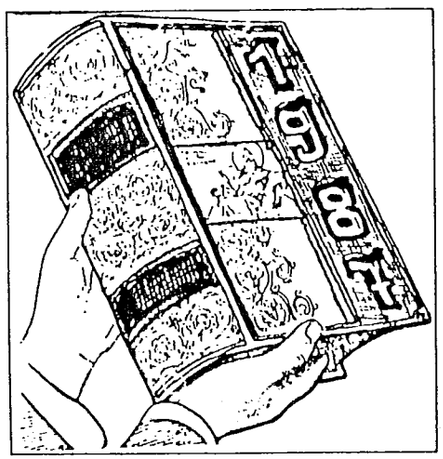

Hírek, események

1988. február 1-jén a Charta '77 felhívására egyes európai városokban tüntetések voltak a román diktatúra ellen. Budapesten a román nagykövetség előtt (Thököly út 72.) gyűltek össze az emberek. Négy órakor mintegy 450-500 tüntető jelenlétében Tamás Gáspár Miklós felkapaszkodott a követség vasrácsos kerítésére és rövid beszédet mondott. Megfogalmazta, miért is jöttek ide a tiltakozók: a nemzetiségi elnyomás ellen emelnek szót. Beszéde után hazamenetelre szólított fel, hiszen a tömeg megjelenése demonstrálta az együttérzést a romániai kisebbségek mellett. Utolsó szavait – Éljen a magyar-román barátság! – hosszú taps kísérte. Az eseményeket távolról civil ruhás rendőrök figyelték, de nem avatkoztak közbe. Feltűnt néhány rendőrautó is. Tamás Gáspár Miklós beszéde után néhány tüntető transzparenseket húzott elő, amelyeket megpróbáltak kitűzni a kerítésre, de ezt már a rendőrök megakadályozták. Többen gyertyát gyújtottak, majd a tömeg lassan megindult a Keleti pályaudvar felé. Újra kibontották az egyik feliratot, amelyen emberi jogokat követeltek a Romániában élő népeknek, de ezt a rendőrök ismét eltették velük. A tüntetők a Keletinél lassan szétoszlottak.

Egy héttel később a bukaresti rádió úgy kommentálta az eseményeket, hogy Európaszerte Ceauşescu 70. születésnapjának tiszteletére „rokonszenvtüntetések" zajlottak...

*

A Magyar Vöröskereszt segélyraktára 1988. április 25-től a VI. kerületi Rózsa Ferenc u. 95. sz. alatt üzemel. Naponta (szombat kivételével) 9.30-tól 15.00-ig fogadnak ruhasegélyeket, illetve ezek kiosztása is ebben az időben történik. A pénzbeli támogatásokat az OTP 508-11468-0 számlára lehet befizetni.

Több egyházi misszióról is tudomásunk van. Ezek közül a legjelentősebb a Rákosszentmihályi Református Egyházközösség tevékenysége. A római katolikus egyházak közül a városmajori plébánián, valamint a Kerepesi úti kis Szent Teréz-templom plébániáján folyik igen élénk munka a menekültek megsegítéséért. Az evangélikus egyház Bocskai út 10. szám (812-159) alatt levő irodájában naponta foglalkozik az erdélyi menekültekkel.

*

A különböző társadalomtudományi és közművelődési körök és klubok, főként a felsőoktatási intézményekben igen fontos szerepet vállalnak a kisebbségi kérdés, és ezen belül is az erdélyi kérdés több oldalról történő bemutatásával, elemzésével. Az elmúlt hónapokban számos ilyen rendezvényre került sor.

A Budapesti Műszaki Egyetem Stoczek utcai kollégiumában március 2-án Ara-Kovács Attila tartott előadást a román titkosrendőrségről, a Securaitateról és válaszolt a különböző kérdésekre. Előtte bevezetőként levetítették a „Kései Császár" című Ceauşescuról szóló osztrák dokumentumfilmet. Ugyanitt március 14-én volt Raffay Ernő: „Erdély 1918-19" c. előadása.

A Közgazdasági Egyetem Támpont Stúdiójának rendezésében március 3-án Fülöp Mihály, Barabás Béla és Csapody Miklós előadására került sor az 1945 utáni Erdélyről, „Történelem és kisebbség" címmel.

Az ELTE Tanárképző Főiskoláján az Erdei Ferenc Körben március 17-én, 24-én és 31-én Enyedi Sándor, Erdélyből áttelepült színháztörténész tartott előadás-sorozatot Erdélyről. Ugyanitt március 22-én volt Berecz András népdalénekes csángó estje.

A Népművészeti Baráti Körben március 19-én vetített Váradi P. Pál és Borbély G. Anikó „Pünkösd Kalotaszegen" c. videófilmjét. Bevezetőt mondott Lackovits Emőke.

Az ELTE Körösi kabinet (Budaörsi úti koll.) rendezésében március 28-án került sor Romsics Ignác: „Erdély kérdése a két világháború közötti magyar külpolitikában" c. előadására. Ugyanitt április 13-án Für Lajos: „Kisebbség és kultúra" c. előadása hangzott el.

A Széchenyi Casinóban március 22-én „Táltos kőparipán" címmel erdélyi irodalmi művekből, táncokból, dalokból készült összeállítást mutattak be (Dobos Kati, Fabatka együttes, JATE Kamara Tánccsoport). A bevezetőt Annus József tartotta. Ugyanitt március 28-án vetítettek a bukovinai székelyek hányattatásairól szóló „Sír az út előttem" c. filmtrilógia „Keresztúton" c. részét. Majd beszélgetés volt a film alkotóival Csoóri Sándorral, Sára Sándorral, valamint Andrásfalviy Bertalannal. Április 6-án Görömbei András és Ablonczy László beszélt Sütő András „Sikaszói fenyőforgácsok" c. kötetéről.

Április 27-én szintén a Casino rendezésében az Egyetemi Színpadon volt a Sára-Csoóri filmtrilógia másik két részének vetítése (Hazátlanok, Hazatértek). Utána beszélgetés következett Sára Sándorral, Csoóri Sándorral és Domokos Pál Péterrel.

A Rakpart klub április 28-án a Jurta Színházban rendezett vitaestet „Hogyan látjuk ma a bécsi döntéseket" címmel. A kitűnő vitaindító előadást Juhász Gyula történész tartotta.

A szentendrei Petőfi Egyesületben február 26-án Virt László Márton Áronról tartott előadást.

A debreceni Tudományegyetem „Balközép" klubjában március 7-én, 10-én és 21-én vetítették le Sára-Csoóri Sír az út előttem című filmtrilógiáját.

Március 24-én pedig Tőth Ágnes a bukovinai székelyek telepítéséről tartott előadást.

*

A színházak műsorában az utóbbi időben örvendetesen megszaporodtak az erdélyi vonatkozású előadások. Éveken át csak az Egyetemi Színpad gondoskodott műsoraival arról, hogy az erdélyi irodalom alkotásai rendszeresen jelen legyenek a főváros színházi életében. (pl. a Forrás-kör és Tompa László estjei.)

Megépülésétől, 1987 tavaszától kezdve a Jurta Színház műsorpolitikájában is erős hangsúlyt kap az erdélyi tematika. Előadásai rendkívül fontosak nemzeti önismeretünk szempontjából. Külön említést érdemel Márton Áron erdélyi püspöknek emléket állító műsoruk, melynek első felében Domokos Pál Péter beszél a jeles főpap életéről, majd pedig Márton Áron írásaiból hangzanak el részletek. A „Gondolatok Erdélyről" c. előadásuk Ion Lancranjan viharos visszhangot kiváltó könyvének jellemző részleteiből és egyéb idekapcsolódó írásokból készült, jól szerkesztett, koncepciózus összeállítás. Érzelmeket is megmozgatva úgy tudja elgondolkodtatni a nézőt, hogy világossá válik: nem puszta indulatok felkorbácsolása a cél, hanem az égető kérdések felelősségteljes tisztázása és tudatosítása.

Műsorukon szerepel még ezenkívül Sütő András: „Nagyenyedi fügevirág", Kányádi Sándor: „Kétszemélyes tragédia", Páskándi Géza: „A vigéc", valamint „Emlékezés Szabédi Lászlóra", „Emlékezés a csángók menekülésének 40. évfordulójára", és Domokos Pál Péter előadása a csángók eredetéről. 50 év után először itt került bemutatásra Nyírő József „A Jézusfaragó ember" c. műve.

*

A Néprajzi Társaság, a Nyelvtudományi Társaság, a Történelmi Társulat és a TIT szervezésében 1988. január 26-án tudományos konferenciát tartottak a Tudományos Akadémián „A moldvai csángók eredete és települése" címmel. A konferenciát Petrás Ince János születésének 175. évfordulója alkalmából rendezték.

Balogh Sándor elnöki megnyitója után Domokos Pál Péter Petrás Ince János életútjáról beszélt. Ezt követően Benda Kálmán a moldvai csángók 16-18. századi történetéről tartott előadást, Benkő Lóránd pedig a moldvai csángók eredetét és települését a nyelvtudomány szempontjából vizsgálta. Gunda Béla előadása a moldvai magyar népi műveltség néprajzi jellegét elemezte. A konferencia felkért hozzászólói Halász Péter, Simon Péter és Vékony Gábor voltak.

*

Május 10-én volt a Jurta Színházban az „Őszinte beszélgetés a hazaszeretetről" c. est, a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság szervezésében. Az irodalmi és zenei műsor szünetében osztották ki a Társaság által erdélyi menekültek javára rendezett gyűjtéséből befolyt 110 ezer forintot 1000 forintos segélyek formájában. A 110 ezer forintból 50 ezret egy magát megnevezni nem kívánó GMK ajánlotta föl, további 50 ezret az NSZK-beli, Tübingenben bejegyzett Erdélyi Ifjúsági Szervezet, míg 10 ezret egyéb adakozók. Az összegből 8 ezer forintot német, 27 ezret román, 75 ezret pedig magyar menekültek kaptak.

A Bajcsy Társaság egyik képviselője ismertette azt a nyilatkozatot, melyet a Társaság a magyar kormányhoz juttatott el. Ebben a romániai falvak megsemmisítése elleni tiltakozásra szólítják fel a kormányt.

Az Erdélyi Ifjúsági Szervezet jelen lévő képviselője Gabriel Maria Trischler felolvasta azt a nyilatkozatot, melyet az ENSZ-hez küldtek, azt kérve, hogy a világszervezetnek legyen magyarországi menekültügyi bizottsága, és az ENSZ emelje föl szavát a romániai nemzetiségi diszkrimináció ellen.

*

Az AB Független Kiadó gondozásában megjelent „A magyar kisebbség helyzetéről és a nemzetiségi kérdésről" c. tanulmánykötet. A Magyar Demokrata Fórumon is szereplő Duray Miklós „Az európaiság Közép-Kelet-Európában: valóság vagy csupán vágy?" általánosabb érvényű elemzésére külön felhívjuk a figyelmet. A hivatalos könyvkiadásban több nemzetiségi kérdéssel foglalkozó mű látott napvilágot. A „Közös dolgaink" sorozatban pl. legutóbb Rehák Lászlónak a „Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában" c. kötete. Sajnálatos, hogy a megjelenéssel egyidőben zajlott Szabadkán Vicei Károly pere. A vádirat szerint „nemzetiségi, vallási és jogi gyűlöletet szított" a 43 éves helybeli kendergyári alkalmazott. Vicei, akinek „bűne" az volt, hogy síkraszállt a magyar nyelv használatáért és tisztaságáért, két és fél év börtöntüntetést kapott. (L. Magyar Szó, 1988. február 12., 13., 21. sz.)

*

A Közgazdasági Egyetemen működő Rajk László Szakkollégium gyűjtést rendezett az erdélyi menekültek javára. Mint a Közgazdász c. egyetemi lap május 5-ei száma írja 14.250 Ft folyt be, amit a Rákosszentmihályi Református Egyházközségen keresztül juttatnak el a rászorulóknak. Az összegből 10 ezer forintot a továbbtanuló fiatalok támogatására fordítanak, a fennmaradó részt pedig egyéb célokra.

Ezúton hívjuk fel az érdeklődők figyelmét a különböző köröket, klubokat összefogó Klubtanács kiadványára a Füzet-re (eddig két száma jelent meg), melyben számos Erdéllyel kapcsolatos információ, hír és egyéb írás olvasható. Felelős szerkesztője Bégány Attila (cím: 1111 Budapest, Stoczek u. 5-7. Kollégium. Tel.: 812-171) A kiadvány példányszáma sajnos korlátozott.

Az erdélyi menekült értelmiségiek április 16-tól kezdve minden második szombaton délelőtt a Budapesti Műszaki Egyetem Stoczek utcai kollégiumának társalgójában tartják összejöveteleiket.

A Határ/idő/napló 1987. évi számainak cikkjegyzéke

Bevezetők		
Ajánló sorok – az első lapra	1. sz.	1. o.
„A Maros Makónál árad, máshol apad..."	2-3. sz.	2-3. o.
Tanévnyitó	4-5. sz.	6-8. o.
„Jos cu dictatorul – le a zsarnokkal!"	6. sz.	5. o.
Román Barátaink! (Nyílt levél román és magyar nyelven.)	6. sz.	6-9. o.
Itthon vagy otthon?		
Beszélgetés egy erdélyi áttelepülttel	1. sz.	3-6. o.
Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel	2-3. sz.	4-9. o.
Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel	4-5. sz.	10-13. o.
Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel	6. sz.	10-12. o.
Vámmentett útijegyzet		
Határepizód	1. sz.	7. o.
Kolozsvári séta	1. sz.	7-10. o.
Bukarest-blues	1. sz.	10-12. o.
Hírek és rémhírek	2-3. sz.	10-11. o.
Találkozó	2-3. sz.	11-13. o.
Pillanatképek I.	2-3. sz.	13-15. o.
„Halálnak halála" – Házsongárd pusztulása	2-3. sz.	15-17. o.
Nyugati út-levél	4-5. sz.	14-16. o.
Pillanatképek II.	4-5. sz.	17-19. o.
Válasz/út/levél Erdélyből	6. sz.	13-15. o.
Vásárfia	6. sz.	16. o.
Kézirat gyanánt		
Erdély története – szerepzavarban	1. sz.	13-14. o.
Erdély története – az első évezred leleteinek tanúsága	2-3. sz.	18-20. o.
Az Erdély-történet sajtóvisszhangja (cikkbibliográfia)	2-3. sz.	21-23. o.

Több mint játék! („A történelemhamisítás veszélyes játékai" c. tanulmánykötetről) 2-3. sz. 24-25. o.
Az erdélyi oktatásügy fejlődése I. – A középkortól 1918-ig 4-5. sz. 20-25. o.
A MADOSZ első országos kongresszusára emlékezve 4-5. sz. 26-29. o.
Ember a tájban 6. sz. 17-24. o.
A második bécsi döntés 6. sz. 26-40. o.

Kiemelés tőlünk

Nicolae Ceauşescu a nemzetiségi dolgozók ülésén. (Előre, 1987. március 1.) 1. sz. 15-18. o.
Nyílt vita Románia és Magyarország között (Magyar Szó, 1987. március 5.) 1. sz. 19. o.
A szovjet nagykövet cáfol (Magyar Szó, 1987. február 28.) 1. sz. 20. o.
Románok és magyarok vitája (Politika, 1987. március 7.) 1. sz. 21-23. o.
„Az igazság kiforgatása" (Neue Zürcher Zeitung, 1987. március 4.) 1. sz. 24-25. o.
Szenátusi határozat a romániai kisebbségi jogokról (Szász Zoltán washingtoni beszámolója) 2-3. sz. 26-27. o.
Képviselőházi szavazás a román vámkedvezményről (Szász Zoltán beszámolója) 2-3. sz. 27-28. o.
A magyar kormány és az MTA nyilatkozata (Népszabadság, 1987. április 2.) 2-3. sz. 30. o.
„Hirdetés" (The Times, 1987. április 7.) 2-3. sz. 31-36. o.
A kisebbség megsemmisítése Erdélyben (Helsingin Salomat, 1987. július 8.) 4-5. sz. 30-37. o.
A román nézőpont (East European Reporter, Vol. 2. N. 3. 4-5. sz. 37-42. o.
„Harcolnunk kell" (Beszélő-beszélgetés Király Károllyal) 4-5. sz. 43-51. o.
Angol sajtóvita az Erdély története című könyvről (Times Literary Suplement, 1987. október-november) 6. sz. 41-45. o.
Jön...! Jön...! Ion Mihai Pacepa: Red Horizons 6. sz. 52-55. o.

Pro memoria

Interjú Petru Grozával (részlet), 1946 2-3. sz. 38. o.
Márton Áron levele Petru Grozával, 1946. 2-3. sz. 39-41. o.
Szemelvények a román alkotmányból 2-3. sz. 42-43. o.
1940 Erdély – Bibó István kézirattöredéke 4-5. sz. 52-57. o.
Márton Áron 1944-es beszéde 6. sz. 56-59. o.

Jövevényszavak

Kányádi Sándor: Könyvjelző (vers) 1. sz. 27. o.
Szőcs Géza: Elküld az élet Perzsiába (vers) 1. sz. 27. o.
Bodor Ádám: Tudnivalók a szénégetőkről (novella) 2-3. sz. 44-45. o.
Kenéz Ferenc: Latin-Amerikában is élnek latin-amerikai írók; Királytörvény (versek) 2-3. sz. 46. o.
Szávai Géza: Örökkévalóság (novella) 4-5. sz. 58-60. o.

Markó Béla: A felejtés rímei; Életünkben a pátosz; Szenvedéllyel szólunk-e még?; A nyelv diadala (versek) 4-5. sz. 62-63. o.
Vári Attila: Szülőföldem – Afrika (novella) 6. sz. 60-63. o.

Más

Példamondatok (szövegmontázs) 1. sz. 28-30. o.
Hiánylista 1. sz. 31. o.
Kulturális rövidhírek 2-3. sz. 47. o.
Magyarországi keresztények erdélyi hittestvéreikért 2-3. sz. 48-50. o.
A Bethlen-alapítvány felhívása 2-3. sz. 51-52. o.
Gyorsmérleg az Alapítvány helyzetéről 2-3. sz. 53-54. o.
Az 1986-os erdélyi tárgyú könyvek ajánló bibliográfiája 2-3. sz. 55-59. o.
A „História" erdélyi tárgyú cikkeinek repertóriuma 2-3. sz. 60-61. o.
Ajánló bibliográfia (Az Erdéllyel kapcsolatos magyarországi könyvkiadásról – 1987. I. félév) 4-5 sz. 64-66. o.
Trócsányi Zsolt 1926-1987 4-5. sz. 68. o.
Trócsányi Zsolt munkái 4-5. sz. 68-69. o.
Átadták a Bethlen-díjakat 6. sz. 64-65. o.
A brassói események és következményei 6. sz. 66-68. o.
Szolidaritási nyilatkozat 6. sz. 69. o.
Az Európai Parlament elítéli Romániát 6. sz. 70. o.
Tiltakozás a romániai menekültek ügyében 6. sz. 71-72. o.
„Az igazságnak sokféle arca van" (filmkritika) 6. sz. 73-74. o.
Rövid hírek 6. sz. 75-77. o.

Hirdetések
felvételnek a kiadóhivatalban
VII., Dohány-utca 12.

Rendeléseknél szíveskedjék lapunkra hivatkozni.

[*Tóth István Gábor*]

Március tizenötödikére

A Duna jobbpartján
nyilall a szó, s a hiány:
„hass, alkoss, gyarapíts"
és múlt századi fényt
álmod ránk Bem: közös
erőfeszítéseink emlékműveinél.
És... – nincs tovább? Csak át
a kivirágzott hídon? – Az ám –,
de ni: őrzubbony pisszegve lesi
merre vezetnek sorsunk útjai,
s no lám: mécseseink sarkai
koppannak jövőnk talapzatán
talán, ha ez az édeni fény
segít meglelni halottaink
gerinc-boltozatát.
Mert nem ott a sír, hol a
bajt kimondták, hanem ott
ahol némaság tüntet
s némasággal büntet
az egycsatornás valóság.
De szól a dal – bármily sehonnai –
valahogy csak meg kell vallani,
hogy méltóságunk ünnepe a mai.

Sumar

Revista „Határ/idő/napló/" este o revistă independentă care apare la Budapesta, și se ocupă cu problema minorității maghiare din România. În acest prim număr din anul al doilea de apariție, continuăm seria interviurilor noastre cu refugiați din Transilvania, de astă dată realizat cu un inginer român. Poemul lui Sándor Márai „Orație funerară" deși scris acum 30 de ani este și astăzi actual: prezintă dezrădăcinarea și simțămintele înstrăinării ale emigraților. Sub rubrica „însemnări dezrobite" aflăm două pastile despre umanismul acelora care păstrează imaginea pămîntului natal și despre absurditatea dictaturii Ceaușescu. „Oprește-te unde au stat strămoșii tăi" scria poetul István Horváth în anul 1946, într-o situație mult asemănătorare. Documente: interviu cu scriitorul român Dan Petrescu, publicat de revista franceză Libération; fragmente din comunicatul comun dat publicării cu ocazia convorbirilor dintre Kádár și Ceaușescu din 1977; un nou episod din cartea „Orizonturi Roșii" al fostului șef al Securității din România, I. M. Pacepa aflat acum în emigrație. Cronologia anului 1987 conține cele mai interesante evenimente petrecute în Transilvania.

Concepția grupurilor Menedék Bizottság (Comitetul Refugiaților) și asociației calviniste Megbékélés Közössége (Comunitatea Resemnării) se integrează procesului inițializat de Forumul Democraților Maghiari. Recenzii: 1. despre piesa lui András Sütő, „Államkommandó" (Brigăzile de vis) 2. volumul omagial dedicat episcopului reformat din Cluj-Napoca Gyula Nagy. Bibliografia comprehensivă a publicațiilor despre, și în legătură cu Transilvania, apărute în Ungaria, în a doua parte a anului 1987.

Cuprinsul numerelor revistei apărute pînă acum, și cîteva știri actuale. În final o poezie dedicată aniversării Revoluției din 15 martie 1848 care rămîne totdeauna actuală.

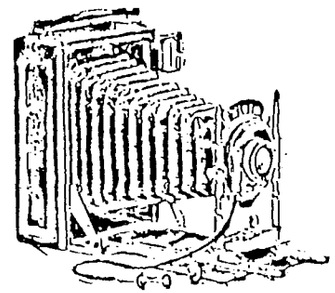

Summary

„Határ/idő/napló" is an independent review published in Budapest dealing with present day Romania focusing mainly on problems of the Hungarian minority living there. In our first issue of the second volume we are going to continue the series of interviews with the Transylvanian refugees: this time with an engineer of Rumanian nationality. The poem entitled „The Funeral Oration" by Sándor Márai, though, was written more than 30 years ago still vividly represents the rootlessness and the passions of alienation of emigrants.

Under the title of „Undeclared notes" you can find two sketches on the human faith of those who still believe in the image of their native land besides a writing about the absurdities of the Ceausescu-regime. „Stop Where Your Forefathers Stood" wrote the poet István Horváth in 1946 in a situation with which nevertheless has kept its relevance. Documents: an interview with the Rumanian writer Dan Petrescu from the French review Libération; fragments of the 1977's Kádár-Ceausescu statement; further episodes from „Red Horizons", the memoir of I. M. Pacepa, the emigrant ex-chief of the Rumanian Secret Service. Chronological summary of the 1987's most important events concerning Transylvania. Views of the Megbékélés Közössége (Community of Reconciliation – a Calvinist Church organisation) and of the Menedék Bizottság (Refugee Comittee) are embodied in the process initiated recently by the Forum of Hungarian Democrats. Review: 1. on the drama „Álomkommandó" (Dream Brigade)) of András Sütő 2. on the book dedicated to Gyula Nagy bishop of the Calvinist Church in Klausenburg. Comprehensive bibliography of the publications on and in connection with Transylvania published in Hungary during in 2nd half of 1987.

List of articles published so far in our review, and some recent news. Finally a poem on the occasion of ever-protesting anniversary of Hungarian Revolution on 15th March 1848.

*

Az újság ára – 80 Ft – adomány, az önköltség feletti összeget erdélyiek megsegítésére fordítjuk.

[*A lapszám illusztrációit századeleji lapok hirdetéseiből Szücs György válogatta.*]

Élőáldozatok –
az erőszakos asszimiláció pusztításairól

Itthon, vagy otthon?
Molnár H. Lajos: Szanáltak

Vámmentett útijegyzet
„Egy kis séta"

Kézirat gyanánt
A 11-13. századi templomokról
Az erdélyi udvarházakról
Egy szakértői jelentés
Dénes Gyula: Erdély – külföldről nézve

Kiemelés tőlünk
„Románia elnöke társadalompolitikai gondolkodásából"
Településfejlesztés, vagy rombolás? –
Szemelvények az elmúlt egy év román sajtójából
Kisebbségvédelmi cikkelyek a bécsi konferencián a semleges országok által beterjesztett zárónyilatkozat-tervezetből
A Nemzetközi Helsinki Szövetség erdélyi jelentése

Pro memoria
Jegyzőkönyvrészlet az 1919-es párizsi béketárgyalásokról

Jövevényszavak
Lőrincz György: Testvérek; ahogy a macska játszik az egérrel
Vári Attila: Változatok ütő és védekező hangszerekre (12. lebontott emlék)

Időközben
Tiltakozások – dokumentumok

Más...
Az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelenti
Ajánló bibliográfia az erdélyi tárgyú magyarországi könyvekről 1988. I. félév
I. M. Pacepa: Vörös láthatárok (IX. fejezet: Magyargyűlölet)
Gondolatok az illusztrációkhoz

Lapzárta után
Brassó – a Baross téren, 1988. november 15.

Élőáldozatok
– az erőszakos asszimiláció pusztításairól –

„Félelmeink Déva-vára
Omoljék le valahára!"
ISTVÁNFFY BÉLA

Hallgatom a romániai településrendezési tervek újabb és újabb híreit – rémhíreit. Mintha csak az idén indult volna el ez a falvakat fenyegető lavina, s nem volna előzménye hosszú évtizedek óta! Mondhatjuk-e vajon Kós Károly szavaival, hogy amit lehetett, és ami erőnkből tellett, megtettük?

Az 1918-as impériumváltás óta a mindenkori román kormányok egyik legfőbb célja Erdély etnikai átrendezése volt. E törekvéseket az őslakosok áttelepítésével, valamint a román lakosság betelepítésével próbálták elérni. Az ötvenes években kezdődött iparosítások csíráiban már benne voltak a mai településrendezési tervek. A különböző iparvállalatok létrehozásával a munkaerő-elvándorlás jelentősen csökkent, de a vállalatok működtetéséhez szükséges szakembereket más – többnyire románlakta – vidékekről hozatták be. A munkalehetőségek biztosítása megkönnyítette a bevándorlást. Először az erdélyi városok iparosítását tűzék ki célul; ez a folyamat azonban e városok magyar többségének megváltoztatására is irányult, míg a következő lépésben a vidéki települések fejlesztése, „egyenjogúsítása" a nemzetiségi arányok folyamatos „javítását" hozta.

A román szakemberek betelepítése mellett nem hagyhatjuk figyelmen kívül a magasabb erdélyi életszínvonal spontán szívóhatását sem. Emellett román lakosokat szervezetten is behoztak különböző segélyakciókkal, beköltözési kedvezményekkel (például Vrancea megyéből három földrengés sújtotta falut Sepsiszentgyörgyre).

1968-tól Székelyföld iparosításával megkezdődött a román lakosság beszivárgása az addig tiszta magyar falvakba is. Nem sokkal később született az első átfogó program a falvak urbanizálására. A hetvenes években országszerte rengeteg lakás épült. A teljesítmény állandó növelését elősegítette az olcsó munkaerő és építőanyag. A frissen végzett diplomások kihelyezése is elsősorban az etnikai szétszóratást és keveredést volt hivatott elősegíteni Erdélyben. „Értük" épültek egyes falvak központjában az első blokkházak, és azokért a városokból ingázó orvosokért, tanárokért, agrárszakemberekért, akiket a nyolcvanas évek elejétől egy rendelettel folyamatosan próbálnak a falvakba kényszeríteni. (Lásd: Csernátont, Csíkdánfalvát, vagy az utóbbi néhány évben a moldvai falvakban felhúzott blokkokat.) A betelepített román szakemberek azonnal a vállalatok kulcspozícióiba kerülnek, ezzel szemben Hargitából és Kovásznából ideiglenesen vagy véglegesen helyeznek át magyar szakembereket az ország bányavidékeire. Az építőiparban egyre gyakoribb a munkaszolgálati behívás. Az idén például a bukaresti Köztársasági Palota építéséhez – katonai továbbképzés ürügyén – hívtak be három-hat havi munkaszolgálatra festőket, szobrászokat és építészeket a fenti két megyéből.

A betelepítések-áttelepítések-kihelyezések napjainkban egyre nyíltabbá, brutálisabbá váltak. Az 1984 őszén megtartott XIII. Pártkongresszus óta még a látszólagos nemzetiségi arányok betartására, betartatására sem lehet hivatkozni, mert a kongresszus

szerint a valóság „túlhaladta" ezeket a szempontokat. Bár addig sem tartották be, amíg érvényben voltak, legalább hivatkozni lehetett rájuk. Ekkortól kedve még nyíltabbá vált a jogfosztás az ipari üzemekben, a pártalapszervezetekben, az oktatásügy és minden más területen. A magyar kulturális intézmények, iskolák leépítése szintén drámai módon felgyorsult.

Sajnos, e tendencia csak a legutóbbi időben riadóztatta a hazai közvéleményt, amikor a romániai magyar kulturális élet ellehetetlenült, amikor sok ezer erdélyi menekültnek vált lakhatatlanná a szülőföldje, s amikor a tárgyi kultúra és környezet is közvetlen veszélybe került.

A településrendezési kampány napirendre tűzése azt a célt szolgálja, hogy újra működésbe hozza a kormány propagandagépezetét, s a népet egy újabb „heroikus" feladatra mozgósítsa.

A nemzetközi és magyar tiltakozás váratlanul érte a román vezetést. Ezt nem kalkulálták bele: a nemzetközi közvélemény szeme előtt rombolni is nehezebb, mint szép csendben, ahogy az elmúlt évtizedekben tették. Ceaușescu zajos csinnadrattájával nem várt nehézségeket támasztott önmagának: negatív céltáblája lett az egész világ közvéleményének. A gazdasági és morális ellenvetések nem valószínű, hogy meghátráltatják, ám a program végrehajtása elleni tiltakozóhullám meggyorsíthatja bukását, s a romániai belső ellenállást is felerősítheti.

A kampány hivatalos lefújása már csak a diktatúrák tehetetlenségi nyomatéka miatt sem várható. E félelemre hangolt világban a vezetés az emberek bizalmára már régen nem mer „építeni". Marad, ami eddig: az utasítások kényszerű és felemás végrehajtása. Hogyan is működne valami rendesen, ha egymásnak ellentmondó intézkedések kötik gúzsba? A programmal újabb hadjárat kezdődött a falvakban élő őslakosság ellen, s ez nyilvánvaló öngól az amúgy is tönkrement román gazdaságnak. A termelési kedv teljes felszámolása a tervutasításos önkény megsemmisítő győzelme a gazdaságosság felett.

Idén tavasszal a falvak beépíthető területét csökkentették, a kívüleső házakat lebontásra ítélték, s a további építési engedélyeket megvonták. Ha semmi más nem történne, a falvakból akkor is nagyarányú elvándorlással lehet számolni a közeli jövőben.

A településrendezési terveket – megyei lebontásban – 1988. augusztus 15-ig kellett volna tételesen nyilvánosságra hozni. Ez nem történt meg.

Eddig „csak" a bizonytalanság és félelem rombolt, s nem a buldózerek. Nincs kizárva mégsem, hogy ez az út újabb Déva-várhoz, újabb élőáldozatokhoz vezet. Ki képviselheti érdekeinket önmagunk helyett? Szólnunk kell: másokért, magunkért egyaránt! Hogy milliókat ne idegenítsenek el szülőföldjüktől, a jövőtlenség ne verjen gyökeret a szívekben!

[*Nóvé Béla – Tóth István Gábor*]

Itthon vagy otthon?

Molnár H. Lajos

Szanáltak

„Azt mondták, minek dolgoztok annyit"

(A lakásba két hónapja jöttek, de mintha még ma is költöznének, kevés holmi került végleges – végleges? – helyére. A rengeteg giccses festmény közül csak az egyik szobában „ugrott" néhány a falra, a többi a földön, az ágyon, az asztalon s mindenütt. A nagylépésnyi hosszú és kurta fél karnyújtásnyi széles, éléskamrának elképzelt helyiség falain földtől a plafonig különböző méretű és formájú ecsetek, pemzlik sorakoznak, a tulajdonos szerint ez szerszámainak tizede. A bácsi hetvenkét éves, a néni hatvankettő, meglehetősen feldúlt lelkiállapotban, egymás szavába vágva magyarázzák helyzetüket.)

– Kérem szépen, egy életen keresztül kínlódtam, hogy legyen meg az otthonom... Tágas helyem volt...

– S most ide zsúfoltak, nem férünk...

– Magániparos vagyok, adót fizetek, itt nem tudok dolgozni, nincs helyem... A nyugdíjosztályhoz is fizetem a nyugdíjalapot, mert tizenhárom évemet nem ismerték el. Én alapítottam a munkakollektíva szövetkezetet harmadmagammal, azt sem ismerték el. Az inaséveimet sem, mert nem volt pontos feljegyzésem. Még két évig kell fizetnem a kétezer lej nyugdíjalapot, s azután kapok ötszáz lej nyugdíjat. Hát hogy legyen ez elég, kérem, amikor itt csak a fogyasztás havi hatszáz lej...

– A víz, a villany és a gáz... az uram el akarta magát pusztítani...

– Mit szívem?

– Mondom, el akartad magad pusztítani.

– Bizony... Műhelyünk volt, tágas helyünk...

– Nem szabad így...

– Kérem, itt se pince nincs, se kamra nincs, nekem négy-öt méteres létráim vannak, novemberben végeztem egy falusi templom festését, ott kellett hagynom három nagy létrámat, mert hirtelen híre jött, hogy bontanak... Hát meg kell hogy bolonduljon az ember. Öreg létemre... Én ezzel el is végeztem a mondókámat.

– Elég is!

– Tessék, szívem?

– Elég is! Ezt mondtad nekik is.

– Én negyvenhéttől fizetem az adót az iparért. Eleinte évente kilencezret, most vagy kétezerháromszázat. Szobafestő és képfestő vagyok, tessék megnézni, milyen gyönyörűek...

– Még Bukarestbe is küldtünk belőlük, nagyon vették.

– Volt ott, kérem, két szoba összkomfort, előszoba, fürdőszoba, spájz, műhely, nagy udvar...

– ... gyümölcsfák...

– Ötvenháromtól laktunk ott, új ház volt, akkor építettem. Most bontják...

– Tessék majd megnézni, még látszik, hogy milyen szobáink voltak ott. És milyen festés!...

– Hogy mondod szívem?

– Milyen festés volt!

– S nagy kapubejárat! Áh... Itt még a zárak sem találnak. A parkettet ötezerért akarták lerakni, leraktam én.

– Ha a férjem nem értene hozzá...

– Nincs víz, nincs meleg.

– Minden este melegítem a téglát, dugom be az ágyba...

– Mit szívem?

– A téglát az ágyba!

– Honnan hozta Margitka a vizet?

– A dombtetőről.

– Este hozol te is, jó?

– Fiam, én nem megyek! Annyit cipeltem, már teljesen kivagyok...

– Akkor hogy főzök?

– Együnk szárazat.

– Mit csináljunk? Tetszik látni?...

– Gondoltam, öregségemre megfestek egy-egy képet s eladom. Mit csinálok majd azzal az ötszáz lejjel... A mesterem a tavaly még élt, elvittem tanúskodni, neki sem akarták elfogadni az éveimet. Az a szövetkezet két és fél évig működött, aztán felbomlott, azt mondták, akinek kell, visszaadják az iparengedélyét. Azóta fizetem az ipart. És azt a két és fél évet sem ismerik el...

– Nem tudjuk, mi lesz, sok az a hatszáz lej fogyasztás, hallottam a szomszédoktól, hogy ők is sokallják, cserélni akarnak más lakónegyedbe, máshol sokkal olcsóbb...

– Hatvanötezer lej kártérítést kaptunk, megért a házam kétszászezret. S meg kell hogy legyünk elégedve...

– Amíg tart a pénzből, fizetjük a házbért s a számlákat, utána...

– Tessék, szívem?

– Itt takarékoskodni nem lehet. A gyerekeink segítségére sem számíthatunk, a leányom is éppen válik. Még mi segítettük őket, amíg ott laktunk...

– Egy hónappal a költözés előtt tudtuk meg.

– Mondták azelőtt is.

– Mondták-mondták, szívem, de nem hittük el. Azt is mondták, hogy ott nem lesz bontás. Annyi mindenünket elloptak a bontáskor, tyúkketrecet, faanyagot, létrákat, a vastalicskát, az öntözőt...

– ...abroszt, tükröt...

– ...s nem tudjuk, mi mindent. Nem lehettünk egyszerre ott is, itt is. A műhelyemről letörték a lakatot, mit tudom én, onnan is miket loptak el...

– Majd amikor keressük, kiderül.

– Mi, szívem?

– Majd amikor keressük...

– Azt már kereshetjük... a feleségem olyan kövér nő volt, né, hogy lefogyott... Én nyolcvanöt kiló voltam, most hetven ha vagyok. Hat centivel húztam össze a nadrágszíjamat, éppen mutattam a feleségemnek.

– Mi egész életünkben spóroltunk, mi nem jártuk a vendéglőt. A szomszédaink irigykedtek, amikor látták, milyen szép házat építünk, vasárnap is csináltuk. Azt mondták, minek dolgoztok annyit...

– Hát tényleg, hogy minek... Hétéves koromtól kínlódom, s most meg vagyok zavarva... A nagy ebédlőasztalom nem fért be ide, ahol hagytam, ott veri az eső.... A gyönyörű fürdőkádamat a bontásvezető főnök vette meg, az ajtókat, az ablakokat...

– Alig várták, hogy eljöjjünk, szedtek s hordtak el mindent.

– Most már itt vagyunk...

– Hetekig ott sem voltunk s itt se, nem tudtunk aludni, azt sem tudtuk, hol vagyunk. Meg voltunk zavarva.

– Hogy mondod, szívem?

– ...

(In: Változó valóság. Szociográfiai tanulmányok, Kolozsvár, 1984.)

[illegible] MUCART CLUJ NAPOCA
CAIET III 48 FILE STAS 2619-81
FRETUL LEI 2.10

Vámmentes útijegyzet

„Egy kis séta..."
– Oradea, 1988 augusztusa –

A június 27-i budapesti tüntetés után mintha lezárult volna a sorompó a magyar-román határon...

Bár az elszántabbak pár nap múlva mégis útnak indultak – s az utóbbi két-három hónap tanúsága szerint könnyebben átjutottak, mint valaha; vélhetően mert a román finánckokat is érzékenyen érintené, ha a magyar turistáktól beszedhető „magánvám" végképp elmaradna – a román hatóságok önkényeskedése, egynémely riasztó tette sajnos jó néhány rokont, barátot azóta is itthon marasztalt. Tudatom pedig, hogy aki menne, mehet nyugodtan – feltéve persze, ha a neve nem szerepel a kitiltó listán... Bár Isten tudja, ez egyszer talán még az is megpróbálhatja! Mostanság annyi érdemdús és szóra sem érdemes hazánkfia kérkedik többéves, sőt évtizedes romániai priuszával, hogy ha mind igaz volna, a román határőröknek lexikonvastag kötetekkel kéne fel-alá járkálnia. (Ezzel szemben többnyire csak egy jegyzetfüzettel járnak, mely valószínűleg az utóbbi egy-két év menekültjeivel van tele, s amelyet sok esetben szórakozottan elő se vesznek.)

A határ persze létezik változatlan – de ugyanígy létezik az utasok és finánccok közötti cinkosság, léha kelet-európai fraternizálás is. A velünk utazó lengyelek vígan paroláznak a román határszervekkel, s óráikat mutogatván harsányan nevetve hányják a szemükre, hogy ha tovább piszmognak, lekésik a tengert...

– Mi a probléma? – kérdi egy odalépő román tiszt orrát fontoskodóan feltolva.

– Sokat állunk! – felelik a lengyelek.

– Megyünk, megyünk már.

Szóval: igyekeznek...

Nincs új a Nap alatt. Még Romániában sem – s ez némiképp megnyugtat. Várad ugyanúgy fogad, mint máskor: piszkos, zajos, lepusztultan is méltóságos házaival, utcasoraival. Mondják ugyan, hogy a váradolaszi temetőnek csúnyán nekiestek, sok múlt századi hírességet kitessékeltek belőle, ám ettől, amint látom, az üzletek előtt nem lettek rövidebbek a sorok. Itteni barátaink gyerekeire gondolok, szolidaritásból beállunk hát mi is az egyikbe.

– Útlevélre vehetünk-e cukrot?

– Megszűnt a rendelet. Már nem lehet.

– Hát anélkül?

– Úgy se.

– Édesség helyett be kell érjük egy cukorpótló, fanyar mosollyal, mi se a teába, se a kávéba nem jó. Sebaj, gyerekek, „jól fog" talán a „magyarból való" is.

*

Sétálunk, sétálgatunk... Mindenütt tömeg. Emberek vonulnak csapatosan, néma elszántsággal az aznapi mannára vadászva. Többnyire nyugdíjasok, vakációzó gyerekek.

Beállnak egy sorba, s ha végre megvan a zsákmány, sietve odaállnak egy másik végére. Útlevelünk, bár édes a szívünknek, mint az imént kitetszett, cukorra sajnos nem konvertálható. Sétálunk hát, s hogy ráérős érdektelenségünk ne szúrjon szemet, letelepszünk egy padra.

Uram fia, kis híján rád léptem! Lábaimnál egy ember elnyújtózva – nem a fűben, nem a padon, odalenn hever a jó meleg porban. Alszik, mélyen, öntudatlan; szája szélén elfut a nyál. Vánkosa kenyér, két csücske kiér bozontos feje alól...

*

Ez hát a híres kanonoksor, a leeresztett redőnyök, titkolt bűnök és privilégiumok fellegvára. Igazhitű Ady Endre, sírodban, mondd, forogsz-e, lármázik-e még a szíved? S ha megint egyszer húszesztendős váradi tollforgató lehetnél, ugyan melyik kiváltságerődnek esnél szent, ifjúi haragvásoddal? Fontold meg jól – lásd, mások is mily régóta fontolgatják! Három napi elzárásnál egész biztos több járna érte. Duna-delta – legkevesebb három évre...

Egy kis séta – ugye, megérte? – kérdi immár egy mai költőtárs, kezét szelíden vállamra téve. Blokkházban lakik, s idehozott minket a székesegyház tövébe, hogy a ritka fákat mutogatva, kibeszélje, ami a lelkét nyomja, s amit ma versbe szedni csak hiábavaló időmúlás volna. De te ezt úgyse érted, ki is várhatná, hogy megértsed, derék, igaz Ady Endre?!

Hiszen a századvégi büszke polgárházak, belvárosi bérpaloták is mind értetlen állnak – ki tudja, meddig még? – sorsuk elsikkasztott magyarázatára várva Csak a Körösparti vén fűzfák hajtják fürtös ágaikat szomorú méltósággal és mindent tudással az örvénylő ár fölébe, hommage-ként ama századeleji magyar zseni aláomló fürtjeit idézve.

*

Sétánk végén, magunkat kibeszélve elüldögélünk még egy kicsit az Emke-kávéház kihalt teraszán. Költők, írótársak, egymás közt, s mégis sokadmagunkban, hisz e teraszon bár mások számára láthatatlan, annyi egykor élt, s mai társunk jelen van.

A folyó felől hűvös, alkonyi szél támad, odakinn az utcán megnő a sokaság. Látom, amint a szomszéd asztalnál Nagy László közelebb vonja magához Sütő Andrást, s szelíd, síron túli hangján így szól hozzá:

„Gím-testvérem, árva András,
most kell ám a szívre bandázs!
Csalitodba, csalitomba
mert lopakszik az a barnás
árnyék, ami emberforma.
Még most is lappang, lészen hajrás,
látszik egynek, pedig bandás!"

[*Tóth István Gábor*]

Kézirat gyanánt

A 11-13. századi templomokról

Erdélyben a 10. században kezdődött a nép keresztény hitre térítése, az ehhez szükséges templomok megépítésével indult a napjainkig folytonos szakrális építészet.

E régió keresztény korszakának első 300 évében a templomok létrehozása volt szinte az egyedüli építőművészeti tevékenység. E korai periódust az jellemzi, hogy az építészettől független szobrászat és festészet még nem létezik; tehát a térbeli művészetek teljességét hordozzák az akkori szakrális műemlékek. A Kárpát-medencében kb. 6-7 ezer keresztény templomot emeltek a 13. század végéig, de ezek közül csak 1100 maradt korunkra a régió viharos történelme következtében. A közös örökség kb. egynegyede, mintegy 250 db 11-13. századi templom Románia nyugati és középső területén található.

A mai román kormány értelmetlen „területrendezési" terve e 250 korai templom 90%-át meg akarja semmisíteni.

(A templomok 3%-a a román, 25%-a a német és 72 %-a a magyar nép pótolhatatlan történelmi emléke.)

Az ún „területrendezési" terv Románia területén egy egész történelmi korszakot el akar tüntetni.

Az erdélyi udvarházakról

Az udvarházak a birtokos nemesség vidéki lakhelyei voltak. Nemcsak lakásként, hanem birtokközpontként is szolgáltak. Elhelyezésüket e kettős funkció határozta meg: a lakóigények azt kívánták, hogy szép fekvésű helyen, kellemes környezetben épüljenek fel, a gazdasági érdekek pedig a központi elhelyezés, s a jó megközelíthetőség mellett szóltak.

A legkorábbi, udvarházakat leíró részletes inventáriumok a XVII. századból valók.

Mivel a nemesség döntő hányadát Erdélyben csekély vagyonú kisnemesek alkották, akiknek életformája sok tekintetben a jobbágyokéhoz közelebb állt, mint önnön, tehetősebb „osztályos társaikéhoz", így az udvarházak szerényebb típusán erősen nyomot hagyott a népi építkezésmód hatása. Ezek a külsőre is egyszerű építmények többnyire háromosztatúak voltak: a középen elhelyezkedő pitvarból két oldalt szoba nyílott, belőlük pedig rendszerint kamra.

Az udvarházak igényesebben épült kisebbik részénél a kastélyépítészet hatása érvényesült. Ezek jellegzetes alaprajzi formája az iménti szerényebb változat kiterjesztése: a központi nagyteremből két-két lakószoba nyílott jobbra és balra. Erdélyszerte előszeretettel alkalmazták a ház előtt futó tornácot, melyet középütt gyakran előre is ugrattak. E kiugrók szarvazott, vitorlás fedele a gombos, vagy szarvasagancsos magas tetővel együtt mozgalmas tömeghatást kölcsönzött az amúgy nem túl terjedelmes épületegyüttesnek. (Lásd Kós Károly rajzait, az udvarházépületek ihlette tervezéseit!)

Az építőanyag az igényeknek és a környékbeli lehetőségeknek megfelelően igen változatos volt: tapasztott sövényfonat, vályog, borona, tégla, kő egyaránt fellelhető a különböző udvarháztípusokban.

Külön kiemelést érdemel, hogy a XVII. században még Erdélyszerte létező jellegzetes udvarházbejáratok: a kétosztatú, díszesen faragott kaputípus tekinthető a későbbiekben általánosan elterjedt székelykapu ősének. Ez, mint ma is, két részből állott: a kétszárnyas nagykapuból, s a mellette nyíló gyalogajtóból, melyeket általában galambdúc és zsindely fedett, festett és faragott minták, feliratok díszítettek.

Mivel egy-egy faluban (a birtokos nemesség számának megfelelően) több udvarház épült, így azok száma ma is több százra tehető. Sajnos a jelenlegi műemléki állapotokat tükröző részletes leírás és nyilvántartás – tudomásunk szerint legalábbis – nincs róluk.

Dr. Gyurkó János

IANCU DE HUNEDOARA SI CORBUL

CAIET 100 FILE STAS 2019 - 81 PREȚUL LEI 4,50

HUNYADI JÁNOS ÉS A HOLLÓ

Egy szakértői jelentés

Bevezetésképpen szeretnénk néhány szempontot felvetni a már világszerte „bulldózer politika"-ként ismert tervek értékeléséhez.

Első megjegyzésünk az, hogy ezt is, mint mindent, a saját kontextusában kell megpróbálni értelmezni. A sajátos kontextus esetünkben a romániai sztálini típusú totalitarizmus rendszere. Az ilyen rendszerben a közhatalmat monopolizáló koalíciós jellegű vagy monolit csoport (romániai hivatalos megnevezéssel: a párt- és állami vezetőség) abban az ideológiai kényszerben él, hogy szüntelenül a „nép"-et boldogító grandiózus programokat hirdessen meg. Mivel ezek a programok a társadalom életét szabályozó törvények közül kizárólag a monolit hatalom logikájára vannak tekintettel, az „eredmények" mindig távol esnek a meghirdetett céloktól. Az eredeti elvek és az eredmények harmonizálása a rendszer szerves szükségletét képező sikerkényszer hatására aztán újabb és a korábbinál is nagyobb igényű tervek megfogalmazásában történik meg. Ilyen – már korábban is megpendített, de csak az elmúlt évben (1987) aktualizált program a településrendezési kampány is, amely a földi paradicsom – az egységes román dolgozó nép – állapotának gyorsított elérését ígéri Románia ma még több tekintetben nem egységes társadalma és népei számára.

Az elképzelés szürrealista jellege tehát nyilvánvaló. Radikális végrehajtásának megkezdése az érintett lakosság létfeltételeinek teljes felszámolását jelentené, országos „megvalósítása valamiféle fordított Pol-Pot-i akcióként, a falusi lakosságot kényszerítené városokba" – Románia egész lakosságát ítélné halálra. Ebből következik, hogy a falusi települések szisztematizálása, azaz nagy részüknek felszámolása mind a helyi lakosság, mind a helyi nomenklatúra – ide értendő a megyei vezetőség is – kemény, elszabotáló jellegű ellenállásba ütközik, hiszen a falvak megszűnése a vidéket kiszipolyozó bürokrácia legnagyobb részét is megfosztja létalapjaitól.

Azok a tervezetek tehát, amelyek a román sajtóban napvilágot látnak, nem sokban különböznek a mezőgazdasági és ipari tervjelentésektől, amelyek azt hivatottak bizonyítani, hogy minden az államfő értékes útmutatásai jegyében folyik és mindenki ütemesen dolgozik a nagy célok megvalósításán. (Amint az 1987. június 5-i Kolozs megyei újságcikkből kiderül, ott már a múlt év októberére operatív tervek elkészülését helyezték kilátásba, legutóbb viszont 1988. augusztus 15-ét jelölték meg az egyáltalán szóbahozandó települések lajstromának összeállítására ... és az ügy ilyenformán halad tovább.)

A településrendezési koncepció kialakítói – nyilvánvalóan a román vezetőség legszűkebb köre – ezúttal túllőttek a célon: elképzeléseik az adott politikai rendszeren belüli cselekvési lehetőségeket is meghaladják, európai viszonyok között szélsőségesen embertelen következményeik pedig a nemzetközi kapcsolatok rendszerének mai közegében elviselhetetlennek bizonyultak.

Mi az, amire ezek után számítani lehet? A koncepcióhoz a bukaresti kormányzat szavakban ragaszkodni fog, a gyakorlatban meghátrál, és az új helyzetet megmagyarázza. Ennek előjeleként értékelhetjük Ceauşescu aradi kijelentését, amely szerint az általa meglátogatott helyeken a településrendezést kellő körültekintéssel és a kulturális emlékek megtartásával kell végrehajtani. A maximális programtól tehát minden valószínűség szerint le kell mondani, a minimális program azonban marad. Ameddig folytatódik

az eddigi gazdaságpolitika, az erőltetett iparosítás programja, addig folytatódik a városok mesterséges – valódi polgárosodás nélküli – felduzzasztása, építészeti emlékeinek rombolása, más településrészeinek, kertvárosainak önkényes felszámolása, Erdélyben a városok nemzetiségi karakterének erőszakos megváltoztatása, a magyarság arányszámának további visszaszorítása. Kísérletek fognak történni településfejlesztés címén a jelentősebb magyar falusi települések magyar jellegének megbontására, ebben elsősorban a kalotaszegi és más közép-erdélyi települések, vagyis a szórványmagyarság még meglévő központjai vannak a legnagyobb veszélynek kitéve.

Mindezen túl folytatódni fog a nemzetiségi kultúra maradványai teljes felszámolásának programja, a romániai magyarság deklasszálásának politikája, hogy egyszer megvalósulhasson a nagy álom, a homogén nemzetállam. E téren a román kormányzat hatékony eszközök birtokában van, és ha nem is hisszük, hogy végső célját valaha is elérheti, ez a jövőkép is betegesen túlfeszített, azt tudjuk, hogy e politika folytatása egyre távolabb taszítja Románia népeit természetes közegüktől, az európai népek közösségétől, megnyomorítva a mai és ki tudja még hány következő generáció életét.

A jelenlegi helyzet:

Az erdélyi városokban számos helyen megindult és máris szinte jóvátehetetlen károkat okozott a városképekben az ún. szisztematizáció. Bizonyos mozgás már ez irányban évek óta történt, s most már látható, hogy ezek az előzmények fokozatosan a történeti városok felszámolásának szerves részei. Leginkább Kolozsvár mutat e tekintetben tanulságos példát. Először rideg lakótelepekkel vették körül a történeti városmagot (Györgyfalvi, Donát úti, Monostor úti, Honvéd utcai, Csillagvizsgáló úti telepek). Majd megkezdődtek a rendkívül előnytelen középület építések a Belvárosban (Dózsa Gy. út, Karolina tér és környéke, Farkas utca, Bethlen utca). Mind több helyen harapnak be a belváros testébe. A tendencia ma már világos. A középkori eredetű, neogót Szentpéteri templomot barokk kapuzatépítményével és Mária-oszlopával az újonnan épített Honvéd utcai lakótelep érdekében helyéből elmozdítják és az új utcavonalba kényszerítik a városfejlesztési terv szerint. Azonos jelenségek tapaszalhatók más városokban is. Nagyszebenben lebontották a déli városfal vonalába eső hatalmas 1800 körüli kaszárnyát. Ez évben megkezdték a vasútállomás felől a történeti városmag keleti szélének nagyarányú bontását a középkori Orsolya templomig és a legrégibb középkori utca e vonalba eső területeit. Segesváron az alsóváros főutcáját bontják. Az utca a legrégebbi, hegyen épült városrész alsó széle. Marosvásárhelyen az új színház és a hozzá csatlakozó új lakóépületek érvényesülése érdekében lebontották a ferencesek főtéri barokk templomát (tornya még áll) s ezáltal érzékenyen megbontották a település jellegzetes piacutcáját. Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda belvárosát teljesen elárasztották az új, jellegtelen, magas lakóépületekkel. Abrudbányán bontják a település piacterének épületeit, hogy helyet adjanak az új blokk-lakóépületeknek. Áldozatul esik a használaton kívüli barokk unitárius templom is. Bánffyhunyadon a középkori ref. templomot teljesen körülépítik új 3-4 emeletes házakkal, a kalotaszegi jellegzetes települést eredetiségéből végképp kivetkőztetve.

Nagyváradon dózerrel számolták fel az ún. Olaszi temetőt számos múlt századi síremlékével együtt. E jelenségek már önmagukban is mutatják, mire fognak jutni

az erdélyi városok nem is olyan sokára. De arra is figyelmeztetnek, hogy a falvak szisztematizálására irányuló terv is komoly veszélyt jelent.

Maga a terv egészen elképesztő. Kőrösfő település fejlesztését például a következőképpen vázolták az illetékesek a község lakossága számára:

A falu magját kijelölik. Mindent, ami azon kívül van, akár elszórtan, akár utcasorban lebontatnak a tulajdonossal. A faluhoz legközelebb első három községet (Sánasár magyar, Nyárszó vegyes, Nádas román lakosságú) lebontják, hogy a mezőgazdasági terület növekedhessen. A lakosság a kőrösfői hajléktalanná vált családokkal együtt a falumag köré épített 2-3 emeletes blokkokban kap lakást. Hogy e művelet szervezése hogyan fog menni, hogy milyen társadalmi, gazdasági következményei lesznek, hogy milyen kulturális kárral fog az egész járni – minderről sem a megyei tanács határozatában, sem az ismertetett tervben semmi nincs. És mi lesz az emberi jogokkal, a településszerkezettel, a kulturális emlékekkel, a faluképpel, a tájjal, a Helsinkiben Románia által is aláírt elvekkel?!

Mondhatná valaki, hogy az országos méretekre előirányzott tervet sokféle ok következtében úgysem lehet végrehajtani. Ebben sok igazság van. De a terv részleges vagy csekély méretű megvalósítása is roppant és jóvátehetetlen károkat okoz, és szöges ellentétben áll az egész művelt világon elfogadott településfejlesztési elvekkel is, gyakorlattal is, mindezeket pedig épp ez évben fogja elfogadni az ICOMOS* közgyűlése. És Románia, ahol ugyan már 10 éve nincs műemlékvédelem, szintén tagja az ICOMOS-nak. De ha még semmi sem történik a falvakban, ez a teljesen bizonytalan helyzet olyan lelki megterhelést jelent már most is a lakosságnak, amit az egyéb megpróbáltatások mellett aligha lesz képes elviselni.

[*Gyurkó János*]

AUGUSTO PINOCHET UGARTE

tábornok úrnak,

Chile Köztársaság elnökének

SANTIAGO DE CHILE

Chile Köztársaság nemzeti ünnepe alkalmából a román nép és a magam nevében örömmel küldöm önnek üdvözletemet a baráti chilei nép számára, s egyben a legjobbakat, békét és haladást kívánok.

NICOLAE CEAUŞESCU,

Románia Szocialista Köztársaság elnöke

*Az UNESCO keretén belül működő nemzetközi műemlékvédelmi szervezet (a Szerk.).

Dénes Gyula [*Entz Géza*]

Erdély – külföldről nézve

Mind a magyar diplomácia, mind a – hazai és külföldi – magyar történészek, újságírók, politológusok hatalmas sikereket értek el Erdély, illetve Románia kérdésének felvetésében. A kérdésfelvetés – az emberi jogok helyzete Romániában, a magyar és más nemzeti kisebbségek állapota, a romániai sajtópropaganda s az igazság viszonya – sikeres volt, eredménnyel járt, köztudottá lett Nyugat-Európában és Észak-Amerikában egyaránt. Illetve....

A Trianoni Szerződést annak idején, 1920-ban úgy kötötték meg, hogy azok a politikusok, a nagyhatalmak képviselői, akik kimondták fölöttünk, magyarok fölött az ítéletet, valójában szinte semmit sem tudtak a Kárpát-medence etnikai, földrajzi, gazdasági, vallási és kulturális viszonyairól. A háborút elvesztettük, a csehek, románok, szerbek megnyerték, a francia és olasz politika pedig Masaryk, Pásic, Brătianu igényeit teljesítette. A döntésnek semmi köze nem volt az igazságossághoz, humánumhoz, önrendelkezési és egyéb elvekhez, vagy netán a demokráciához! Kizárólag a politikai és katonai erő számított, a nyers erő!

Az 1960-70-es években Románia, Ceauşescu Romániája volt a nyugati újságírás számára a kelet-európai mintaország, hiszen nem vett részt a Csehszlovákia elleni invázióban, nem szakította meg diplomáciai kapcsolatait Izraellel, elment a Los Angeles-i olimpiára, „független" külpolitikai vonalat követett, stb. Az ország belső viszonyai, az egyre sötétebb diktatúra, a gazdasági csőd – amely nem mostanában kezdődött, hanem a hetvenes évek közepe táján – a nyugati közvéleményt nem érdekelte. Kellett egy „keleti mintaország", s erre akkor Romániát szemelték ki. (Ma ez a szerep Magyarországnak jut.)

Az 1980-as évek elejétől – nem kis mértékben a független magyar értelmiségi körök fáradozásának eredményeként – a nyugati sajtó kezdett kritikusabb hangon írni Romániáról, egyre több lett a bíráló, majd gúnyolódó újságcikk, s mára már eljutottunk oda, hogy az erdélyi kisebbségek kérdése is általánosan tárgyalt kérdés.

De nehogy elbízzuk magunkat! Erdély, Románia, a magyarok és nem magyarok sorsa – újságtéma, hírlaptéma, információ, amiért az újságolvasó fizet. Ettől léteznek a lapok! A romániai helyzet nem a legfontosabb témája a lapoknak, csak egy a sok tucat közül, Irán-Irak, Dél-Afrika, Gorbacsov, Nicaragua, Libanon, a Szolidaritás stb. mellett szerepel, s csakis annyit, amennyire a lapoknak s a lapokat mozgató politikai köröknek szükségük van. Erdélyről, Romániáról, Kelet-Európáról, Közép-Európáról a nyugati ún. átlagember szinte semmit sem tud. Csak a felszínt súrolja néha, s nincs esélye a mélyebb ismeretek megszerzésére, mert az újságírók is csak a többi újságból tájékozódnak, vagyis a közhelyek, tévedések, hibás értelmezések – „körbejárnak".

Mindazoknak, akik Erdély, Románia, a kisebbségi magyarság, vagy egyáltalán Közép-Európa sorsával foglalkoznak, tudniuk kell, hogy a mai nyugati politikát éppúgy az érdekek mozgatják, mint annak idején azokat a hatalmakat, amelyek a trianoni szerződést ránk kényszerítették.

Nagyon szépen kimutatható ez az Egyesült Államok politikájának változásában. Az 1970-es években Románia a „legkedveltebb" kelet-európai országa volt az amerikai

sajtónak és politikának. Minden olyan jelzés, amely az emberi jogok megsértésére vonatkozott, „süket fülekre" talált. Amikor az ország gazdasági csődbe jutott, s az adósságait – a teljes belső megnyomorodás árán – Ceaușescu kifizette, vagyis megszűnt az a pénzügyi-politikai eszköz, amellyel az amerikai politika befolyásolni tudta a román politikát, akkor a sajtó „rárohant" a diktatúrára, a kongresszus pedig „kitagadta".

De nekünk, magyaroknak, tudnunk kell, hogy ezt a fordulót követi majd a következő, és fennáll annak a veszélye, hogy – erősödő ellentétes érdekek esetén, például egy Ceaușescu utáni, csak egy kissé is „reformistább" román rendszer – már hatalmas nyugati szimpátiára tehet majd szert anélkül, hogy – például – az erdélyi magyarok helyzete egy fikarcnyit is javulna. Ha Romániában megnyílnak a kapuk a nyugati tőke előtt, ha a román vezetés is rátér a magyar-típusú reformok útjára – és miért ne térne rá egy új vezetés –, akkor az emberi jogok, kisebbségi jogok stb. kérdése gyorsan leszorulhat a nyugati lapok második, harmadik, sőt tizedik oldaláról is, s helyette jön majd a felszínes dicséretek, megalapozatlan prognózisok és olcsó közhelyek áradata – a reformokat végrehajtó Romániáról.

Ebben a játszmában a legfontosabb összetevő a gazdasági érdek, melyet minden nyugati ország politikája kiszolgál. Ha Magyarország gazdaságilag erős, nyitott, mind az áru-, mind a tőkepiac számára „kívánatos" ország lesz, akkor érvényesítheti érdekeit a romániai magyarok kérdésében. Ha Románia egyszer többet tud majd kínálni, akkor „lekörözhet" bennünket.

S e kérdéskörnek van még egy másik mozzanata: a sajtó. A nyugati lapok jelentős része politikai-pénzügyi körök érdekeit szolgálja, de sokkal ravaszabb módon, mint a kelet-európai országokban. A sajtó szabadsága a sajtó sokszínűsége által biztosíttatik. A „nyugati sajtóban" úgy lehet pozitív szereplőként sokáig megmaradni, hogy érdekeltté tesszük a sajtóköröket és a sajtó mögötti köröket egyaránt. Igaz, hiteles információk biztosítása által érdekeltté tesszük a sajtót a velünk való kapcsolattartásban, gazdasági kapcsolatainkkal pedig a gazdasági köröket érdekeink védelmében.

De mindez már nem végezhető el amatőr ellenzéki szinten, ehhez belső és külső nemzeti érdekeinket képviselő és érvényesítő politikára van szükség. Vajon mikor lesz nálunk ilyen?

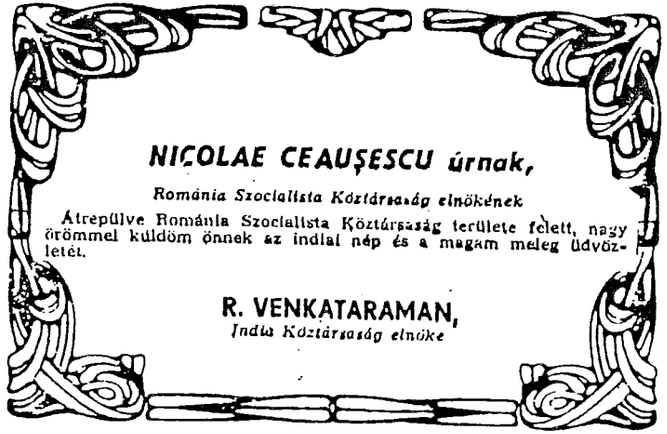

Kiemelés tőlünk

Nicolae Ceaușescu Románia elnöke társadalompolitikai gondolkodásából

– Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1979 –

Terület- és helységrendezés

Ami a helységrendezési törvényt illeti, ennek célja, elég nagy késéssel – ezt az önkritika szellemében is kell mondanom – törvényerőre emelni a kongresszus és az Országos Konferencia határozatait. Tulajdonképpen a törvény az 1967. évi Országos Konferencia határozatait emeli törvényerőre, mert már akkor leszögeztük a törvény elveit és feladatait, valamint a szisztematizálási intézkedéseket. Eltelt 7 év – sok időt veszítettünk, amely alatt számos jó dolgot megvalósíthattunk volna. Ezért most teljes határozottsággal kell cselekednünk a hazánk városai és falvai rendezésére vonatkozó törvény előírásainak megvalósításáért. Határozottan véget kell vetni az anarchiának a helységek, a társadalmi – ipari és mezőgazdasági – létesítmények telepítésében. Vessünk véget a földpazarlásnak, hiszen, amint nemegyszer hangsúlyoztam, a föld az egész nép nemzeti vagyona, függetlenül tulajdonformájától, és mint ilyent kell kezelnünk. Határozottan hozzá kell látnunk a városterületek leszűkítéséhez, tiltsunk meg mindennemű építkezést a körülhatárolandó övezeteken kívül, és fokozatosan gondoskodjunk a rajtuk kívül levő lakóházak lebontásáról. Ezt a folyamatot 15-20 éven belül kívánjuk megvalósítani. Az azonnali teendő a körülhatárolás és az építkezés betiltása a körülhatárolt területeken kívül. Fel kell adnunk egyes műépítészek és építők, néhány, a településrendezés terén dolgozó elvtárs nézeteit, amelyek földpazarlással járnak. Fejlett országok, olyanok, ahol az egy lakosra jutó földterület néhányszor nagyobb mint Romániában, a sűrű beépítés módozatait alkalmazzák. Valamennyiünknek megfelelőképpen kell értelmeznünk ezt a problémát! E probléma városon és falun egyaránt fennáll. (1974)

A törvényben javasolt új városi központok létrehozása, a községek általános szisztematizálása, gazdasági és társadalmi felemelésük alapvető változásokat idéz elő a falu, a parasztság, az egész ország dolgozói életében. E célkitűzések elérése, ami kétségtelenül nem fog néhány év alatt megvalósulni, hanem néhány ötéves terv alatt, 15-20 év alatt, társadalmunk lényeges problémája. (1974)

Mint ismeretes, az 1972-es Országos Konferencia kidolgozta a városi és falusi települések rendezési irányelveit és ezzel egy rendkívüli fontosságú, egységes felfogású és hosszú időszakra terjedő folyamatot indított el országunk szocialista építésében. (1976)

A községek rendezésénél arra törekszünk, hogy csökkentsük a falvak számát, hogy gazdasági, műszaki-községgazdálkodási, egészségügyi, kulturális és kereskedelmi ellátottság szempontjából egyaránt erőteljes központokat építsünk ki és a fejlődőképes

községekbe és falvakba összpontosítsuk a legfontosabb gazdasági és társadalmi tevékenységeket. (1976)

Igen fontos szerep hárul a municípiumi, városi és községi néptanácsokra a településrendezési program megvalósításában. Nyíltan meg kell mondanunk, hogy eddig ilyen irányban igen kevés történt falvakon. De igaz, a kezdet jó. Egyes helységekben jó néhány fontos munkálatot elvégeztek, de a legtöbb községben és faluban még akadozva halad a munka, nem lépnek fel határozottan a településrendezés gyakorlati végrehajtásáért, a települések összevonásáért, a rendezési vázlatok és makettek szerinti új épületek megvalósításáért. (1978)

1980-ig véglegesítenünk kell annak a 300-350 községnek a makettjét, amelyet 1990-ig agrár-ipari várossá fejlesztünk. Ugyanakkor legyen gondunk minden község rendezési tervének és makettjének biztosítására, hogy minden építkezésre új alapon kerüljön sor, tekintetbe véve az urbanizáció követelményeit és annak a szükségességét, hogy végül is valamennyi falusi település agrár-ipari várossá fejlődjék. (1978)

Hangsúlyozom ezt, hogy értsük meg: nem kell felső határnak tekinteni azt a számot, hogy 1990-ig 300-350 községet fejlesztünk agráripari várossá. Tulajdonképpen egyidejűleg kell foglalkoznunk minden községgel; a gazdasági-társadalmi fejlesztés terén és a többi területen valamennyi tekintetben haladjunk azonos irányban. Kétségtelenül, jó néhány polgármester és sok falusi lakos kel majd versenyre az említett 300-350 községgel, s akarja elérni, hogy 1990-ig az ő települése is agrár-ipari város legyen. (1978)

A következő ötéves terv során [1976-1980. között – a Szerk.] megkezdjük a területrendezéssel, a város- és falurendezéssel kapcsolatos előirányzatok gyakorlati kivitelezését. Intézkednünk kell, hogy legalább 100 községközpont a korszerűsödés útjára lépjen, s mezőgazdasági vagy agrár-ipari kisvárossá alakuljon át. (1974)

Az 1976-1980-as ötéves tervben – a jelenlegi városok s különösen az elmaradt városok fejlesztésével párhuzamosan – megkezdjük 120 községközpont – tehát minden megyében 2-4 település – folyamatos átalakítását kis mezővárossá vagy agráripari várossá. A párt programja előirányzatainak megfelelően távlatilag 300-400 új városi központot kell létrehoznunk. (1976)

Pártunk általános életszínvonalemelési programjának megfelelően 1980-ig újabb 250.000-300.000 lakás épül falun. Mint tudják, nemrégiben a Politikai Végrehajtó Bizottság elhatározta, hogy egyes falvak, amelyek az 1907-es parasztfelkelés színhelyei voltak, támogatásban részesülnek, hogy rövid időn belül virágzó gazdasági és társadalmi életű városközpontokká váljanak: erre a célra csaknem félmilliárd lejes pótlólagos beruházást állapítottak meg. Ez újabb megnyilvánulása hódolatunknak mindazok iránt, akik évszázadokon át az ország függetlenségéért vívott harc nehezét viselték; azok iránt, akik súlyos áldozatokat hoztak 1907-ben. Ezzel is tisztelgünk azok emléke előtt, akik életüket áldozták az ország jövőjéért, boldogságáért és függetlenségéért. 1990-ig 300 község agráripari várossá alakul át. Ugyanakkor az összes szövetkezeti központok mintaközségekké válnak. (1977)

A napokban megtartott tanácskozás keretében megvitatták a városok és falvak rendezésének kérdéseit, valamint a néptanácsok tevékenységének kérdéseit is, mindenekelőtt a helyi ipar fejlesztésével kapcsolatosan. Mint ismeretes, egész sor intézkedést állapítottak meg az út- és utcahálózattal, valamint a városok és falusi települések rendezésével kapcsolatosan. Ha városon ennek megvalósítása érdekében már történtek lépések és feljegyezhetünk egyes jó eredményeket – bár itt is sok még a tennivaló, hogy eleget tegyünk a törvénybe foglalt előírásoknak –, a falusi településekben, falvakon és községekben alig az elején tartunk. Nem minden megye fejezte be a községek és falvak rendezési tervvázlatának kidolgozását. Sok esetben még anarchikusan építkeznek. Nem tértek rá határozottan a városi jellegű agráripari településekkel, az épületek magasságával és területi elhelyezésével kapcsolatos előirányzatok alkalmazására. Szükséges határozottan dolgozni azért, hogy a törvény minden előírását megvalósítsuk. Nem engedhető meg, hogy tovább éljenek a régi állapotok! Minden községi néptanács, városi néptanács és megyei néptanács a lehető legszilárdabban tevékenykedjen a törvény tiszteletben tartásáért a rendezési tervek megvalósítása terén. (1976)

TRAIANUS CSÁSZÁR

Településfejlesztés vagy rombolás? (Szemelvények a román nyelvű sajtóból: 1987. június 20.–1988. július 8.)

1987. június 20. (România Liberă)

Legalább kétszintes tömbházak építését irányozza elő a „városi központokká nyilvánítandó" községek és községközpontok területén a Kolozs megyei Néptanács. Az előirányzat tizenkét községközpontra vonatkozik. További 135 falut ugyancsak „fejleszteni" fognak. Tervük szerint a jelenleg 734 882 lakosú megye lélekszáma a századfordulóra 890 100 főre emelkedik. Még az idén 280 tömbház-lakás átadását tervezik a 8000 lakosú Apahida községben, s „ezáltal újabb 7 hektár termőföldet nyernek vissza". Mint írják: „30 hektárt nyernek ugyanígy Mihai Viteazul" (Szentmihályfalva) községben.

1987. IV. negyedév (Monumentele istorice şi de artă 1987/1.)

Nemcsak a városok és az ipartörténeti emlékek, de a falvak építészeti sajátosságait is veszélyeztetve látja Mihaela Badea. Javasolja, hogy mind az állami levéltár megyei fiókjainál, mind a megyei építészeti tervezőintézeteknél megőrzésre kerüljön legalább a települések építészeti dokumentációjának egy-egy példánya. Javaslatát a falvak örök eltűnésének, nyomatlanná válásának „elkerülése" értelmében teszi.

1987. IV. negyedév (Arhitectura)

Teodor Raciu felelt azon építészeti terv kivitelezéséért, amelynek alapján lerombolták a régi Kolozsvárnak a mostani Brassai utca, Lenin körút és Joliot-Curie utca közötti részét, hogy – a közzétett tervek alapján – e területen egy mamut-tömbházat építsenek fel. (Magyar kertészek lakta hóstáti területről van szó. „Az építmény felépítése érdekében" potom pénzért kisajátították az ottlakók házait, kertjeit. Létalapjuktól megfosztották és széttelepítették őket. Az érintett hóstátiak közül sokan öngyilkosságot követtek el.)

1988. február 8. (Roînânia Liberă)

A Kolozs megyei Gyalu községben udvarok és közintézmények körüli földek kisajátításával 8 hektárt „adtak vissza a mezőgazdaságnak". A község lakosai az iparban és építőtelepeken is dolgozó földművesek, mintegy 8000 fő, az ide tartozó Hidegszamos faluval együtt.

1988. február 25. (Era socialistă)

Az RKP elméleti lapja szorgalmazza, több „politikus" szakember bevonását a „helységrendezési" tervek készítésébe. Javasolja a kisvárosok és községek fokozott fejlesztésének előirányzását. Jelzik, hogy a „rendezés" keretét az 1968-as megyésítés teremtette meg. A „rendezést" politikai fontosságú, „központosított" tevékenységként említi.

1988. március (Familia)

„Legföljebb 2000 község és 5-6000 falu létezzék" – írja a nagyváradi folyóirat szerkesztőségi vezércikkében. A tervet „ésszerű stratégiának" állítja be, mert az „növeli

a természeti források hasznosítási fokát, elősegíti a munkaerő ésszerű felhasználását, serkenti a mezőgazdaság fejlődését".

1988. március 14. (România Liberă)

A Kolozs megyei Lóna községben „jelenleg különböző épületek nem megfelelőképpen foglalnak el olyan területeket, amelyek viszszaadandók a mezőgazdaságnak".

1988. március 18. (Contemporanul)

Dr. Radu O.Maior néprajzi szempontokra hivatkozva cikkében azt állítja, hogy a Duna, valamint a magyar-román országhatár menti síkvidéken valósítható meg a legkönnyebben „a falvak átszervezése".

1988. május 4. (Scânteia)

N. Ceauşescu előadói beszédében szükségesnek tartja a községek számának néhány százzal való csökkentését „összevonásuk révén". „Ugyanígy szükséges majdnem a felére csökkentenünk a falvak számát, meghatározva azokat, melyek maradnak, valamint nagyságukat. Az összes új építkezés csak e helységekben történjék, hogy megvalósíthassuk a többi falu felszámolását".

1988. május (Terra, 1987/4.)

N. Hillinger resicai tanár Krassó-Szörény megyei „helységrendezését" cikkében történetileg és távlataiban tekinti át:

„Az első helységrendezés itt a XVIII. században zajlott". A házak átcsoportosításával, helységek átköltöztetésével történt és 97 nyugati, északnyugati helységet érintett a Néra, Duna, Bisztra, Temes és Cserna völgyében, amelyek a határőrvidék részét képezték. A XIX. század elején bajorországi telepesekkel alapítottak újabb falvakat. Jelenleg a megyében 308 helység van. Domb- és hegyvidéki 225, síkségi 83. Községközpontok száma 68. Az 1985-ös adatok szerint 104 065 lakosú megyeközpontban, Resicán épül egy 60.000 lélekszámúra tervezett lakónegyed. Aninán (14.263 fő) új lakónegyed építését tervezik. Városboksán (21.957 fő) az átépítés folyamatban van. A 18.320 lakost számláló Moldovabányán „1960 óta sok új lakos települt le".

„Gazdasági-társadalmi központtá, városi jellegűvé fog átalakulni a 3167 fős Nagytopoly és a 3968 lakosú Béganyiresd". „Esélye van a mezőgazdasági-ipari központtá válására" a következő helységeknek: Zsidovin, Mehádia, Szászkabánya, Ruszka, Teregova. A megye városai közül Herkulesfürdő mint üdülőközpont, Karánsebes, Oravica kapcsán nem tesz említést változásokról.

1988. május 7. (Buletinul Oficial al RSR 1988/28.)

A RKP KB létrehozta a „Területek és helységek rendezésének Központi Bizottságát". Elnöke Constantin Dascalescu, a román Minisztertanács elnöke.

1988. május 29. (Scânteia)

Romeo Dragomirescu, „a Néptanácsok kérdésével foglalkozó bizottság" alelnöke cikkében hangsúlyozza a helyi államhatalmi erők fontosságát a rend és fegyelem megőrzésében, „az ország minden helysége felvirágoztatásának átfogó és összetett folyamatában".

A falurombolási tervvel kapcsolatban azt írja, hogy „A terveket alávetik az állampolgárok széles körű vitájának, akik tudomásul veszik és jóváhagyják azt, ami az állam részéről a lakosság hozzájárulásával megvalósul".

1988. május (Studia Universitatis Babes-Bolyai Geologia-Geografia 1987/3.)

Vasile Surd a Tisza-völgy helységeit tárgyalja a Visó-völgy és Tëcső közötti szakaszon. Itt egy községközpont és a 40.000 lakosú Máramarossziget, valamint 16 falu található. A falvakat „mezőgazdasági- és lakóhely-jellegű" és „lakóhely-hálóhely" jellegűként említi, „ezekben a szolgáltató és az ipari jelleg nem számottevő". Sejthető, hogy e 16 falu szintén pusztulásra ítéltetett. Bár a kiadvány ezzel kapcsolatos javaslatokat nem közöl, a közlés érezhetően befejezetlen és láthatóan csonka.

1988. június 3. (Scânteia)

„Célunk az, hogy csökkentsük a kis helységek számát majdnem 50%-kal" – hangzott el N. Ceauşescunak a szocialista országok mezőgazdasági kérdésekkel foglalkozó KB-titkárai előtt a június 2-án elmondott beszédében. Magyar részről Szabó István, az MSZMP KB Politikai Bizottságának tagja volt jelen.

1988. június 17. (Revista economică)

A „Területrendezési Központ" vezetője, Alexandru Budisteanu építész cikket közöl „A területrendezés és a korszerűsítés – a haza falvainak felvirágzását célzó átfogó hatású folyamat" címmel. Ebben a következő adatok olvashatók:

Falvak száma	Lakosok száma
5673	500 alatt (a falvak 44%-a)
3465	500-1000
2409	1000-2000
1041	2000-4000
303	4000 felett
Össz.: 12.891	

1988. július 2. (Scânteia)

Az RKP KB Politikai Végrehajtó Bizottsága a július 1-i ülésen Elena Ceauşescu javasolta, hogy a községekben növeljék a tízosztályos iskolák számát, az „új mezőgazdasági-ipari központokban pedig építsenek fel a meglévők mellett néhány száz középiskolát". Javaslatát a VB jóváhagyta.

1988. július 8. (Scânteia)

A magyar-román határ melletti Érmihályfalva 12.000 lakosú nagyközség. Felépítettek már 25 tömbházat: további 18 tömbház felépítését tervezik.

Mezőgazdasági termelőszövetkezetben 650 fő, a zöldségtermesztő gazdaságban további ezer fő dolgozik. A téesz elnöke szerint, a továbbiakban, mezőgazdasági kampányok idején 7-8000 fő fog rendelkezésre állni.

A hivatalos településrendezési tervek adatösszesítése három erdélyi megyére

Megye	Meglévő települések	Pusztulásra ítélt települések	Pusztulásra ítélt templomok	Egyéb műemlékek	Magyar lakosság %-ban
Maros m.	480	256	149	30	43,7
Hargita m.	230	84	37	7	84,5
Kovászna m.	130	48	51	26	78,0
Összesen	840	388	237	63	—

DECEBAL A DÁKOK HŐSE

Kisebbségvédő cikkelyek

(Az európai semleges és elnemkötelezett országok által a bécsi utókonferencián előterjesztett közös zárónyilatkozat-tervezetből)

Az utóbbi hónapokban a hazai sajtóban is mind több szó esik arról, hogy Románia akadályozza az idestova két éve ülésező bécsi Európai Bizottsági és Együttműködési Konferencia – nemzetközileg bevett rövidítéssel: a CSCE – eredményes befejezését, közös zárónyilatkozatának elfogadását. Hogy valójában mi is e huzavona, a makacs román vétó oka, azt idehaza többnyire csak alkalmi kommentárok, kiszivárogtatott kulisszatitkok sejtetik az érdeklődőkkel. Ezen információhiányt szeretnénk pótolni most némiképp egy szerkesztőségünkhöz frissen érkezett diplomáciai munkaokmány idevágó részleteinek közreadásával.

A negyven oldalnyi átfogó tervezet kilenc európai semleges és elnemkötelezett ország (Ausztria, Ciprus, Finnország, Lichtenstein, Málta, San Marino, Svédország, Svájc és Jugoszlávia) delegációi dolgozták ki és terjesztették zárónyilatkozat-javaslatként a konferencia elé Bécsben ez év május 13-án. A semlegesek diplomáciai közvetítő missziója – kiváltképp az utóbbi évek összeurópai találkozóin: Madridban Stockholmban, Athénban, Velencében, Budapesten és Bernben – mindig is kulcsfontosságú volt; okkal feltételezhető hát, hogy az általuk benyújtott javaslatok egy lehetséges konszenzus alapját, sokban talán végleges, mások által is jóváhagyott megfogalmazását kínálják. A tervezetben rögzített alapelvek és gyakorlati ajánlások a résztvevő országok együttműködésének valamennyi kérdésére kiterjednek, következetes demokratikus és humanitárius normákat képviselnek, s – elfogadásuk esetén – kérnének számon az összes aláíró országon. Kihívás tehát e dokumentum, s nem is csak az esztelen, cezaromán román vezetésnek, ámde emberi jogi, politikai, környezetvédelmi és más követelményei okán ma még egész Kelet-Európa hatalmasainak.

Meglehet persze, hogy bizonyos engedmények fejében végül a keletiek is elfogadják majd, hogy aztán (akár a helsinki és más fontos alapokmányokkal történt) bizalmas anyagként fiókba zárják, kihirdetésével és szövegszerű nyilvánosságra hozatalával nem akarván háborgatni amúgy is háborgó és nyugtalan lelkű alattvalóikat. Már csak ezért is érdemes közvetlen ismereteket szereznünk róla. És még valamiért: Az alábbi szemelvényekből az a figyelemreméltó törekvés olvasható ki, hogy a nemzeti kisebbségek védelmét sok évtizedes mulasztás után végre ismét a nemzetközi jog oltalmába helyezzék. Mint ismeretes, az első világháborút követő békeszerződések még tételes jogokat garantáltak az etnikai kisebbségeknek, s azok tiszteletben tartására kötelezték a többségi állam kormányát, mindenkori vezetését, az esetleges szankciókat a Népszövetségre bízván. Minthogy azonban, a második világháború után Sztálin és Churchill nagyvonalú álláspontja az volt, hogy egy esetleges revízionak, netán revansháborúnak legcélszerűbb a nemzetiségek teljes és végleges beolvasztásával elejét venni, ezért 1945 után Európa sokmilliós nemzeti kisebbségeit mindenestül a többségi „államnemzet" kényére és önkényére hagyták. E súlyos történelmi mulasztást, amely azóta is tragédiák sorát idézi elő, próbálja egyebek közt most a kilenc semleges és elnemkötelezett ország pótolni, utólag orvosolni beterjesztett javaslataival. (Egyébiránt figyelemre méltó, hogy mindegyikük vegyes etnikumú és hivatalosan is többnyelvű ország!). Ha kisebbségvédelmi ajánlásaikat – melyek az első világháborút követő nemzetiségi autonómia jogoknál jóval szerényebbek és általánosabbak – mégis elfogadtatnánk, úgy az nem kevesebbet jelentene, mint hogy a jó negyven éve „belügyként" kezelt kisebbségi kérdések végre Európa és a világ közös lelkiismereti gondjává lesznek, és nemzetközi jogi védelmet élveznek.

[*Nóvé Béla*]

„A résztvevő államok állhatatos erőfeszítéseket fognak tenni annak érdekében, hogy a helsinki és madridi záróokmány nemzeti kisebbségekre vonatkozó előírásait valóra váltsák. Miden szükséges jogi, törvényes és közigazgatási eszközt igénybe vesznek, s ugyanúgy eleget tesznek idevágó nemzetközi kötelezettségeiknek, hogy a területükön élő nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek emberi jogait, alapvető szabadságát védelmezzék és biztosítsák. Ezen személyekkel szemben mindenféle hátrányos megkülönböztetéstől tartózkodni fognak, s hozzájárulnak az emberi és az alapvető szabadságjogokat illető törvényes érdekeik és törekvéseik akadálytalan érvényesítéséhez.

Védelmezik és megteremtik szükséges feltételeit a területükön élő nemzeti kisebbségek önálló etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának. Tiszteletben tartják a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek szabad joggyakorlását, s másokkal teljes egyenlőséget biztosítanak számukra.

A résztvevő országok teljes tiszteletben tartják mindenkinek azon jogát,

– hogy az ország határain belül szabadon mozogjék, s szabadon válassza meg tartózkodási helyét,

– s hogy szabadon elhagyhasson akármely országot – beleértve a sajátját is, ahová szabadon visszatérhessen bármikor.

A fenti jogok gyakorlása nem eshet semmifajta korlátozás alá, kivéve azon törvényben szabályozott s a nemzetközi egyezményekkel egybehangzó rendelkezéseket, melyek az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának, s a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának nem mondanak ellent. A résztevő országok kötelezettséget vállalnak, hogy e megszorításoknak jogtalan és önkényes alkalmazásától tartózkodni fognak, s azokat oly módon alkalmazzák, hogy e jogok tényleges gyakorlását sérelem nem éri.

Ennek szellemében engedélyezik a már eltávozott, s visszatérni szándékozó személyeknek, hogy biztonsággal megtérhessenek otthonaikba.

A résztvevő országok kezeskednek arról,

– hogy senkit se fognak önkényesen letartóztatni, fogva tartani, avagy száműzni,

– hogy minden fogvatartott vagy bebörtönzött egyénnel emberségesen és természetes emberi méltóságát tiszteletben tartva bánnak,

– hogy betartják az Egyesült Nemzetek a Foglyok Bánásmódját illető Minimális Kötelezettségeiket éppúgy, mint az Egyesült Nemzetek a Törvények Végrehajtóira Vonatkozó Előírásait (*UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*; *UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials*),

– hogy megtiltják a kínvallatást, vagy az egyéb kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódot és büntetést és hogy az ilyen gyakorlat elkerülése érdekében tényleges jogi, adminisztratív és törvényes intézkedéseket hoznak,

– hogy fontolóra veszik a Kínvallatásról és más Kegyetlen, Embertelen vagy Megalázó Bánásmódról (*Convention against Torture and Other Cruel Inhuman and Degrading Treatment or Punishment*) hozott elítélő egyezmény elfogadását, amennyiben még nem fogadták volna el,

– hogy az egyéneket megvédelmezik mindenfajta az emberi jogokat és az alapvető szabadságokat sértő pszichiátriai és más orvosi bánásmódtól, s hatékony intézkedéseket hoznak az ilyen gyakorlat kiküszöbölése és törvényes megbüntetése érdekében."

*

„A résztvevő államok kötelezettséget vállalnak,

– hogy a családegyesítési és a különböző állampolgárok közötti házassági kérelmekre normál esetben három hónapon belül választ adnak,

– hogy a családi találkozókra vonatkozó kérelmeket kedvezően ítélik meg, kötelezően figyelembe véve a kérelmező óhaját különös tekintettel a találkozó időpontjára és elegendő tartalmára, s a vele utazó más családtagok szempontjaira,

– hogy e családi találkozóra vonatkozó kérelmeket kedvezően elbírálva a távolabbi rokonok oda- és visszautazását is engedélyezik,

– hogy a családegyesítésre és a különböző állampolgárok közötti házasságkötésre vonatkozó kérelmeket kedvezően elbírálva tiszteletben tartják a kérelmező célországra vonatkozó óhaját, amennyiben ez az ország kész fogadni őt,

– hogy különös figyelmet szentelnek azon problémák megoldásának, amit a kisgyermekek és szüleik újraegyesítése jelent, hogy az erre vonatkozóan benyújtott kérvények kedvező és rendkívüli elbírálásban részesülnek annak érdekében, hogy a családok újraegyesítése késést ne szenvedjen,

– hogy családegyesítési ügyekben – ideértve azokat, amelyekben kisgyermekek, avagy különböző állampolgárságú, összeházasodni kívánó személyek érintettek – biztosítják a területükön tartósan letelepedettek a többi állampolgárral egyenlő gazdasági, társadalmi és oktatási esélyegyenlőségét,

– hogy ott, ahol ilyen még létezik, törekedni fognak a kötelező beváltás fokozatos minimumra csökkentésére és tényleges megszüntetésére, s a családi találkozókra beutazók kedvezményes megítélésére, jóváhagyván, hogy az ilyen személyek minden lehetőséget igénybe vegyenek, beleértve a vámkedvezményeket, s hogy személyes tulajdonuk, vagy ajándéktárgyaik behozatalánál tényleges kedvezményeket élvezzenek."

*

„A résztvevő államok biztosítják,

– hogy a területükön élő, nemzetiségi kisebbségekhez avagy regionális kultúrákhoz tartozó személyek jogállása egyenlő más állampolgárokéval az emberi kapcsolatokat illetően: beleértve ilyen kapcsolatok szabad felvételét és fenntartását utazás avagy más kommunikációs eszközök útján a helsinki, a madridi s a jelen záróokmány feltételeinek alapján; s hogy éppily szabadon érintkezzenek más állampolgáraival, akikkel származásuk, avagy a közös kulturális örökség összefűzi őket,

– hogy a vallási közösségek és egyéni hívők szabadon létrehozhassanak és akadálytalanul fenntarthassanak közvetlen személyes kapcsolatokat és érintkezési módokat más országok testvérközösségeivel és híveivel, egyebek közt utazások, gyűlések és zarándoklatok útján, s ennek szellemében engedélyezik nekik, hogy hitük gyakorlásának tárgyi és írásbeli eszközeit magukkal vigyék, birtokolják, vagy másoktól elfogadhassák."

*

„A résztvevő államok a gyakorlatban is biztosítják, hogy a nemzeti kisebbségekhez, avagy a regionális kultúrákhoz tartozó személyek területükön a saját nyelvükön információt terjesszenek, fogadjanak vagy cseréljenek."

*

„Biztosítják továbbá, hogy a nemzeti kisebbségekhez, avagy a regionális kultúrákhoz tartozó személyek területükön fenntarthassák és továbbfejleszthessék saját kultúrájukat minden vonatkozásban, beleértve a nyelvhasználatot, az irodalmat, a vallást s a kulturális és történelmi emlékek megóvását."

*

„Ugyanígy biztosítják, hogy a területükön élő nemzeti kisebbségekhez, avagy regionális kultúrákhoz tartozó személyek kultúrájukról maguk rendelkezhessenek, ideértve a szülői közvetítéssel a gyerekeknek átadott anyanyelvet, vallást és kulturális identitást."

A Nemzetközi Helsinki Szövetség erdélyi jelentése

1988 júniusában a Nemzetközi Helsinki Szövetség hatvanoldalas tanulmányt tett közzé S. O. S. Transsylvania címmel, mely a Romániában élő magyar kisebbség elnyomatásáról ad hiteles – s talán minden eddigi nyugati beszámolónál informatívabb – képet. A jelentést, melyet kétéves alapos tényfeltáró munka, rendszeres magyarországi és romániai helyszíni tájékozódás nyomán a Norvég Helsinki Bizottság elnöke, Björn Cato Funnemark készített, megjelenése óta több nemzetközi sajtókonferencián és diplomáciai fórumon (így a bécsi utótalálkozón is) ismertették, s a világsajtóban számos helyen idézték. A jelentés részletesen foglalkozik az erdélyi etnikai és településviszonyokkal, az erdélyi magyar kultúra, az iskolák, az egyházak szorongatott helyzetével, kitér a Románia és Magyarország közötti konfliktusra, az elnyomás és a belső ellenállás működési formáira, s végül az erdélyi németajkú kisebbség exodusára. Az alábbiakban – remélve, hogy hamarosan magyarul is olvasható lesz – csupán végkövetkeztetéseit adjuk közre.

„A Romániában élő magyar kisebbség ma kétségkívül súlyos kulturális és vallási elnyomást szenved, melynek az a célja, hogy asszimilálja őket. Ezt a tényt támasztja alá a Romániából menekülők egyre növekvő száma is, amely napjainkban Európa legégetőbb menekültügyi problémája.

A romániai magyarság (Európa legnagyobb nemzeti kisebbsége) jogait nemcsak a Helsinki Egyezmény és az ENSZ-egyezmények szavatolják, hanem a román alkotmány, a Magyarország és Románia között fennálló kétoldalú egyezmények s a második világháború után Párizsban megkötött békeszerződés is. Mindezekért a romániai magyarok sorsa nem csupán román belügy.

Erdély az első világháború előtt magyar terület volt, és a magyar kultúra szerves részét képezte. Ezek a tények tagadhatatlanok, miképpen az is, hogy a második világháború óta egyetlen magyar kormány vagy szervezet sem lépett fel területi igénnyel Romániával szemben. Így az erre vonatkozó román félelmek teljességgel alaptalanok.

Románia magyar kisebbségét nemcsak az általános emberi jogok illetik meg, hanem annak joga is, hogy önálló kulturális hagyományait, kulturális autonómiáját megtarthassa saját színházaival, iskoláival, egyetemeivel stb. A nagyhatalmak által 1947-ben Párizsban megkötött békeszerződés is szavatolja a romániai kisebbség autonómiáját. Ennek megfelelően 1950-ben létrehozták a magyar autonóm területet. Semmilyen ésszerű érv nem szól az ellen, hogy a magyarok ne kérhessék ezen autonóm terület visszaállítását.

Mik a teendők?

Mindenek előtt és legfőképp a fenti és a fentiekhez hasonló ügyeknek elsőbbséget kell biztosítani minden olyan európai nemzetközi fórumon, ahol emberi jogi kérdéseket vitatnak meg. Ma ezek a legégetőbb problémák, melyek megoldása nélkül nem lehetséges az emberi jogok feltételeinek javítása s a politikai együttműködés összehangolása Dél-Kelet-Európában. A jövőben mindezeknek sokkal hangsúlyosabb napirendi pontként kell szerepelniük az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia utótalálkozóin is. Az emberi jogi konferencia, melyet legutóbb a Szovjetunióban javasoltak megtartani, alkalmas fóruma lehetne mindezen kérdéseknek. Máskülönben robbanásszerű fejlemények várhatók, melyek súlyosan veszélyeztetnék Európa politikai stabilitását. Ennek kimenetele beláthatatlan. Mindez azt jelenti, hogy a legsürgősebben politikai megoldást kell találni."

[*Björn Cato Funnemark*]

DRAGOŞ VODĂ ŞI ZIMBRUL

CAIET 100 FILE STAS 2019 - 81 PREŢUL LEI 4,50

DRAGOS VAJDA ÉS A BÚLÉNY

Pro memoria

Jegyzőkönyvrészlet az 1919-es Párizsi Béketárgyalársól

Erdély épp hetven éve szakadt el Magyarországtól. Hogy miképpen, arra nézve álljon itt egy rövid dokumentum-részlet, amely az Amerikai Egyesült Államok Külügyi Okmánytárának a Párizsi (Versailles-i) Békekonferencia okmányait tartalmazó 13 vaskos kötetéből való (Papers Realating to the Foreign Relations of the United States: 1919 The Paris Peace Conference I-XIII. Washington 1942-1947).

*

Tízek Tanácsa, 1919. II. 1. délelőtti ülése (Papers... 1919. P. P. C. III. 845-847. o.)
Részlet Brătianu miniszterelnöknek a román területi igényeket ismertető beszédéből:

Romániai igényei, mint azt a szövetségi egyezmény is elismeri, soha nem voltak imperialista természetűek. Ezen igények csupán népünk nemzeti törekvéseinek kinyilvánítását jelentik, azt a vágyat, hogy a románság ismét egyesüljék mindazon etnikai vidékeken, amelyeket a történelem során benépesített.

(b) Románia Erdélyre vonatkozó igénye

Ha a térképet szemügyre vesszük, azt találjuk, hogy a Föld eme szegletében egy hegyvidék emelkedik, mely Erdély központi részét alkotja. E magaslati vidék egyik oldalról fokozatosan ereszkedik alá a Duna és Dnyeszter dús völgyei felé, míg észak felől a Galíciai Kárpátok hegylánca határolja – ennélfogva tehát minden irányból jól meghatározható földrajzi egységet képez. Ez volt ama terület, hol a román nemzet létrejött és kifejlődött; s ez, amelynek politikai egyesítése századok óta legfőbb törekvése.

A háború kitörésekor Magyarország a Bánáttal együtt létrehozott egy körzetet, melyet Erdélynek lehet nevezni, mivel politikai szempontból Erdély mindenkor központi jelentőségű volt a térség egészében. Hogy eme térség különböző részeinek valahányszori felsorolását elkerüljük, itt jegyezzük meg, hogy „Erdély" fogalmába nem csupán a Bánántot, de mindazon tartományokat is beleértjük, amelyek a Galíciai Kárpátok és a Tisza vonaláig terjednek, azaz a térség egészét, mely a kései magyar királyság részét képezte.

A magyar statisztikák (melyek jellegükből adódóan a pontos becslésekhez aligha szolgálhatnak alapul) 55% román és 23% magyar lakosságot tartottak itt nyilván.

Orlando úr azt kérdezi, hogy hány magyar lakik e vidéken.

Brătianu úr azt feleli, hogy ugyanezen statisztikák szerint egymillió magyar és 250 ezer román él Erdélyben, a Bánát-belieket nem számítván. Mindazáltal bizonyos, hogy ezek az adatok pontatlanok. Valójában, ha valaki tanulmányozza a román népesség ezen statisztikákban feltüntetett szaporulatát, lépten-nyomon irreális számadatokra bukkan, amelyek a mindenkori politikai helyzet, a politikai küzdelmek hevessége szerint változ-

tak. Így, miközben a Kárpátokon túl a román népesség háromszorosára, sőt négyszeresére emelkedett, az erdélyi románság lélekszáma – legalábbis a magyar statisztikák szerint – változatlan maradt. Ha a népesség megoszlásáról pontos becslés készülne, úgy az a románok és magyarok számarányát feltehetőleg 2.900.000 (72%), illetve 687.000 (15%) főben rögzítené. Míg a román népesség a városi lakosság 23, s a falvakénak 72 százalékát képviseli, a magyarok a városok csupán 40, a falvak lakóinak nem több mint 13 százalékát teszik ki. A magyarok főként hivatalnokok és katonák, s etnikai szempontból messze felülreprezentálják azon népcsoportot, amelyhez tartoznak. A magyarok egy a román lakosság közt élő uralkodó osztályt képeznek.

Erdély a Modvával határos részeken szintén magába foglal egy népcsoportot, mely magyarokból és szászokból áll. Előbbiek 450.000, utóbbiak 260.000 főt számlálnak.

Összességében megállapítható hát, hogy a népesség túlnyomó többsége román. Csupán egy vidék van, amelyre Románia – noha néhány román falu is található rajta – nem tart igényt: nevezetesen Debrecen környéke. A románok, hogy követeléseik etnikai jogalapját tisztán megőrizzék, inkább lemondanak ezen városról, mely magyar központként aktív szerepet tölt be a környező vidék életében.

A fegyverszünet kezdetén a német települések Moldva és Havasalföld határai mentén Romániához csatlakoztak, s ily módon Romániával való egyesülésük a legnagyobb megelégedéssel ment végbe. A szász települések, mi több formális egyezségben is megerősítették a román királysághoz való csatlakozásukat. Az erdélyi románság képviselői, mintegy 150.000 ember a térség valamennyi részéről, egy azonnal összehívott nagygyűlésen nemzetgyűléssé nyilvánította magát; Románia három képviselőjüket Erdély s a magyarországi román vidékek ügyével megbízott miniszterekként máris bevette kormányába.

(...)

(e) Az Erdélyt, Bukovinát és Besszarábiát érintő jelenlegi alkotmányos előkészületek

Lloyd George úr az iránt érdeklődik, hogy e három vidék, Erdély, Bukovina és Besszarábia területén megalakult nemzetgyűlések kérték-e Romániához való visszatérésüket, s erre nézve lefektetett-e már bármiféle feltételeket.

Brătinau úr azt válaszolja, hogy a három tartományban egymástól eltérő alkotmányos előkészületek történtek. Erdélyben a román küldöttek nemzetgyűléssé alakultak, amelyhez a szász lakosság képviselői is csatlakoztak. Ám ugyanezt a magyar lakosság megtagadta.

Ami Bukovinát illeti, ott a ruténok kivételével valamennyi nemzetiség egy kormányt választott, mely kimondta Bukovina és Románia egyesülését.

Besszarábiában az orosz köztársasági kormányzat alatt választásokat tartottak, s az ily módon megalakult nemzetgyűlés kinyilvánította a Romániával való egyesülés bizonyos fenntartásokkal, melyekről azóta, egy különleges agrártörvény biztosítéka fejében, lemondtak.

Erdély teljes egyesülését proklamálta, habár átmeneti autonómiát kérve, hogy mindazon törvényes feltételeket megteremthesse, melyek majdan egy efféle teljes egyesüléshez vezethetnek. Erdély törvényei, ami azt illeti, csakugyan eltérnek a Romániában érvényben lévőktől; így az ottani képviselők előbb tanulmányozni kívánják e nagy fontosságú

kérdéseket, hogy aztán álláspontjukat a nép elé tárván az egyesülés végső okmányát szentesíthessék.

Lloyd George úr azt kérdezi, hogy Románia a jelenlévő Hatalmakat tisztán és kizárólag csak arra kéri-e, hogy e különféle területek hozzácsatolását kinyilvánítsa, avagy pedig, hogy a Konferencia deklarálja ezen eltérő tartományok rendes, alkotmányos keretek közt életre hívott gyűléseinek azon határozott jövőbeni jogát, hogy egyesülési szándékukat kinyilvánítsák és annak feltételeit maguk meghatározzák. Amikor Anglia és Skócia egyesült egymással, az unió csupán akkor foganatosíttatott, miután a Skócia által támasztott feltételek teljesültek.

Brătinau úr azt válaszolja, hogy Románia ezen tartományok Romániával való egyesülésének elismerését kívánja, minthogy ez az egyesülés immár proklamáltatott, sőt Erdélyből három miniszter be is került a román kabinetbe. Mi több, erről már törvény is készült. Bukovinát illetően ugyanez a helyzet.

Lloyd George úr azt mondja, hogy okkal feltételezheti, miszerint némely kisebbségek nem vettek részt ezen választásokban. Fontos, hogy a döntést olyan testületek hozzák, amelyek a lakosság egészét képviselik.

Brătianu úr azt mondja, hogy nem egészen érti az angol miniszterelnök által felvetett kérdést. Románia azért harcolt, hogy nemzeti akaratát érvényesíthesse a magyar kisebbség felett. Ennélfogva bizonyos, hogy ha a magyarokat arra kérnék, szavazzanak a Romániával való egyesülésre, erre aligha hajlandóak. Nem hiszi, hogy a jelenlegi helyzetben új választásokat kellene tartani. Ami a fegyverszünet következtében létrejött erdélyi helyzetet illeti, úgy tartja, hogy a lényegi kérdést a háború kimenetele immár eldöntötte, s ezen területek vissza kell kerüljenek Romániához. A jövőbeli politikai berendezkedés a kisebbségek jogait tiszteletben tartja és biztosítja, számukra a lehető legnagyobb mértékű szabadságot garantálva. De a legyőzöttekről senki nem várhatja, hogy önként csatlakozzanak egy olyan országhoz, melyet ezer éven át leigázni törekedtek.

Lloyd George úr egyetért abban, hogy a végső érv csakis a többség akarata lehet, mindazáltal lényeges, hogy a magyar uralom alatt elkövetett hibák ne öröklődjenek tovább. Nem szabad lehetővé tenni, hogy a kisebbségeknek a jövőben olyan bánásmódban legyen részük, mint amilyenben a magyar állam keretében a románoknak volt, akiket megfosztottak nyelvüktől, szokásaiktól, saját életlehetőségeiktől.

Brătinau úr e tekintetben teljes egyetértésének ad hangot. Az Erdéllyel való egyesülés okmánya előírja a vallási és politikai szabadság biztosítását minden nemzetiség számára, s éppen ez volt, ami a szász lakosságot rábírta az unióhoz való csatlakozásra. A szóban forgó elv általános érvényű, s annak kivétel nélkül ki kell terjednie minden hozzácsatolandó vidékre. Ugyanakkor veszedelmes következményekkel járhat, ha az Erdéllyel való egyesülés tényét most azonnal nem hirdetnék ki, amikor egykori urai meg vannak győződve róla, hogy ügyüket elvesztették.

(f) Románia felhatalmazást kér az általa igényelt összes terület azonnali elfoglalására.

Már addig is túl sok volt a késlekedés; a területek elfoglalását a legkedvezőbb feltételek alatt véghez kell vinni éppen azon népek érdekében, akiknek a jövőben is együtt kell élniük. Példának okáért a feltételek a Romániával határos vidékek esetében voltak

a legkedvezőbbek, amelyeknek elfoglalására már a fegyverszünet aláírása előtt sor került, noha a románok ténylegesen kisebbséget alkotnak az adott népességen belül – míg a Románia által el nem foglalt területeken, bár ott a románok többségben élnek, a feltételek igen megnehezedtek az ellenséges és erőszakos bolsevik agitáció következtében. Itt a javak szétosztását s a rangok eltörlését már kilátásba helyezték, a wilsoni politikát pusztán kapitalista mesterkedésnek bélyegezték, a népet a tisztek legyilkolására, s az uralkodó osztályok eltávolítására bujtogatták. Ez a propaganda 100 ezer munkás sztrájkba lépését eredményezte, s az Erdélyből érkező hírek ma is igen nyugtalanítóak. A dolgok ilyeténvaló állása nagy mértékben a jövőt illető bizonytalanságnak tulajdonítható. Ennek okáért ő arra kéri a Bizottságot, hogy a háború okozta gyakorlati kérdésekről haladéktalanul döntsön, és Romániát hatalmazza fel mindeme területek azonnali elfoglalására. A román kormány még most is képes rá, hogy e különböző népek közt vérontás nélkül normális, sőt baráti kapcsolatokat teremtsen. Ám ha a jelenlegi helyzetet tovább mérgesedni hagyják, újabb ellenségeskedések támadnak majd, és ismét vér fog folyni. Románia jelenleg a súlyos kimerültség állapotában van részint a közelmúlt háborús megpróbáltatásai, részint pedig az Ukrajnából Besszarábián át beszivárgó bolsevik aknamunka következtében. Romániának épp ezért nagy szüksége van szövetségesei erkölcsi támaszára, ha továbbra is meg akar felelni eddigi hivatásának, hogy Európa számára a bolsevizmus elleni harc védőbástyája maradjon. Ő maga ugyan nem tudhatja, hogy a Konferencia milyen határozatokat fog hozni a bolsevizmussal kapcsolatban; ám ez nem is politikai doktrína kérdése; ez egy veszedelmes és ragályos kór, amellyel meg kell küzdeni. Románia csak azt kéri, hogy olyan pozícióba kerülhessen, amelyből képes lesz ellenállni e kórnak. S ezt nem csupán a maga érdekében, hanem egész Európa, s – túlzás nélkül mondhatja – az egész civilizált világ jövőjét szem előtt tartván.

Lloyd George úr azt kérdezi, hogy milyen csapatok tartják jelenleg Erdélyt megszállva.

Brătinau úr azt válaszolja, hogy egy határmenti kis területet a románok elfoglaltak ugyan, de a tartomány többi része, hol semmifajta megszállás nincsen, az anarchia koncául van odavetve. Bukovinát a román csapatok már korábban elfoglalták. (...)

[*Fordította: Nóvé Béla*]

Jövevényszavak

Lőrincz György

Testvérek; ahogy a macska játszik az egérrel

Ólmos, szürke ég csüngött a tájra. Mozdulatlanságba dermedt nemcsak a láthatár, a levegő is. A két fiú farkasszemet nézett egymással. Ha valaki idegen távolról nézte volna őket, azt hihette volna, csendesen beszélgetnek egymással. Csendesen beszélgetnek az ólmos ég alatt.

Ekkor a barna, aki két fejjel magasabb volt a társánál, és zömök, széles vállú, fölemelte a mutatóujját – megszólalt.

– Tudod, a macska miért játszik az egérrel?

A kisebbik, a törékeny szőke, nézte a barna fölemelt ujját, nem válaszolt.

– A macska azért játszik az egérrel, hogy az egér vércukorszintje nőjön. Tudtad ezt? Amikor a macska megfogja az egeret, az egér már tudja, hogy meg fog halni. De mert legtöbbször lesből fogja meg és hirtelen, a vércukorszintje alacsony.

Elhallgatott és várt.

– Azt hihetnők – emelte föl a hangját – a macskában szadista hajlamok vannak. Szereti kínozni az egeret. Ez nem igaz! A macska élettani okból játszik az egérrel! Azzal, hogy elereszti, megfogja – növeli a vércukorszintet. Elképzelheted a remény és a szorongás hirtelen változásai milyen stresszt idéznek elő! Kívülről mindez persze nem látszik, legfennebb a szőre borzolódik föl; a belső elváltozások a lényegesek. Amitől megnő a vércukorszint.

Hirtelen ütötte pofon az alacsonyabbat.

– Tehát nem szeretsz?

A kisebbik, akinek szőke, fehér bőrén jól kirajzolódott a pofon helye – persze mindez a távolból nem látszott –, összeszította az ajkát, hallgatott.

– Testvérek vagyunk, vagy nem?

A kisebbik hallgatott.

A magas barna ekkor fölemelte a kezét, de nem csapott le. Elfogta a kisebbik tekintetét, kezét annak arcával egy magasságba emelte – szétnyitotta ujjait.

– Ha megrebben a szemed, akkor te vagy a hibás, tudod?

A kisebbik, a törékeny szőke hallgatott. A magas barna széttárt ujjait közelíteni kezdte a kisebbik arcához. Lassan, nagyon lassan közelítette, ahogy a lassított filmeken látta, hogy ha a másik akarja, rebbenhessen meg a tekintete. De tudta azt is, magától is megrezzenhet.

Nem rebbent meg.

Attól, hogy a kisebbik szeme ujjai közelségétől sem rebbent meg – elbizonytalanodott.

– Mondjad, hogy szeretsz!

A kisebbik hallgatott.

– Csak egyszer! Hisz testvérek vagyunk, vagy nem?

– Nem – mondta a kisebbik. – Most már nem!

A barna változtatott a tartásán, úgy tett, mint aki teljesen megbánta addigi magatartását.

– Szeretném tudni, miért.

– Mindig azt mondjátok, fattyú vagyok. Aki pedig fattyú, maradjon is az. Azt sem akarjátok, hogy tudjak anyámról. Fölemlegetitek, miközben azt szeretnétek, hogy felejtsem el. Ha fattyú vagyok, akkor nem vagyunk testvérek!

– Sokat beszélsz – mondta a magas barna –, sokat beszélsz!

Elhallgattak. A dermesztő csendet hirtelen edénycsörömpölés törte meg. Egy pillanatig némán álltak, a barna szólalt meg.

– Igazad van – mondta –, fattyú vagy! Ezért kell, hogy szeress! Ha testvérek lennénk, akkor nem kellene. Akkor el tudnám tűrni azt is, hogy ne szeress! De így!

Fölemelte a kezét.

Ahogy fölemelte, a kisebbik újra beledermedt a mozdulatlanságba. Kinyitotta a szemét, tágra, kerekre: – Csak meg ne rebbenjen – gondolta. – Csak meg ne rebbenjen.

És várta, hogy záporozzanak az ütések.

Az első ütés az állát érte. Az első ütést még érezte, a többinél már csak arra vigyázott, ne rebbenjen meg a tekintete.

– Hunyd be a szemedet – hallotta.

– Hunyd be a mocskos szemedet!

Nem tudta, meddig ütötték – kiáltást hallott.

– Héé! Mit csináltok?

Hallgatott.

– Mi történt, mit csináltok?

A barna szólalt meg:

– Semmit – mondta –, semmit.

Majd hozzáfűzte:

– Hiába ütöm, nem akar szeretni!

Csend lett. Ólmos felhők nehezedtek a tájra.

(In: Lőricnz György: *A harmadik házig* – novellák, elbeszélések, Dácia, 1987.)

Vári Attila

Változatok ütő és védekező hangszerekre

12.
(lebontott emlékek)

amikor a gyermekkor
öregházai térdre esnek
s egy reccsenéstől
mint az emberi bordák
égre mered egy csonka háztető
amikor a csákányok
átütik a fekete kéménytorkot
s a fogatlan kapuszájon
ömlik a por
s a romhalmaz tetején
fölvisít egy barokk ablakkeret
mire gondolsz
ha az öregházak
mint haldokló elefántok
vagy hűségükben megbántott ebek
világgá indulnának
a bontócsákánytól való nagy iszonyatban
s vinnék
a padláson száradó ruhát
pincéik fanyar zöldségszagát
aztán egy ismeretlen téren
bejárataikat egymáshoz szorítva
végképp kizárnának minket
ki merne csákányt emelni
itt maradt társaikra
nézd ezt a bábeli várost
pincéit falait
pálinkás hajnalok düheit hagyd most
itt élt minden ősöm
csontőrlő halálig
salétrommá oldott kezük
sírkövükön neveiket eltakarja

1978

Időközben

A Magyar Demokrata Fórum dokumentum-kiadványa a romániai magyarság helyzetéről

Az MDF ez év januári, Jurta Színházbeli ülésen bejelentették, hogy egy szakemberekből álló szerzői munkaközösség átfogó jelentést készít az Erdélyben, Romániában élő magyar nemzeti kisebbség helyzetéről. A munka nyár elejére két változatban (egy 40 oldalas tömörítvényben, s egy teljes, 200 oldalas helyzettanulmányban) azóta örvendetesen elkészült, s részleteiben több helyütt publikáltatott – sőt október közepére, az anyanyelvű kiadást megelőzve, önálló könyv alakban angol nyelven is megjelent. (*Report on the Situation of the Hungarian Minority in Romania*). Ez utóbbi annál is örvendetesebb, mivel az akadémiai Erdély-történet nyugati nyelveken való rövidített kiadása, az ismételt ígéretek ellenére jó két év elteltével is várat magára, holott a Románia, s az erdélyi magyarság iránti nemzetközi érdeklődés, és információéhség talán soha nem volt akkora, mint épp most, e válságos hónapokban. Az angol nyelvű kötet megjelenése persze, nem pótolhatja az ugyancsak régóta kielégítetlen hazai igényeket egy adatgazdag, megbízható, ugyanakkor nem túl terjedelmes helyzetelemzés megismerésére. Reméljük, erre sem kell soká várni, s az érdemes munkát az itthoni érdeklődő közönség is hamarosan könyv alakban is kézhez veheti.

Bővebb tartalmi ismertetésre ezúttal sajnos nincs módunk, így előlegképpen csupán a szerzői munkaközösség tagjait, s az egyes fejezetcímeket soroljuk fel, szövegszemelvények helyett néhány elsődleges forrásértékű statisztikai táblázatot átvéve.

A tanulmánykötetet Joó Rudolf szerkesztette, írták: Ara-Kovács Attila, Dávid György, Joó Rudolf, Kőszegi László, Nagy József, Tóth Károly Antal és Vásárhelyi Judit. Tematikus fejezetei: Rövid történelmi áttekintés – A romániai nemzetiségek aránya, területi és társadalmi megoszlása – A politikai-jogi rendszer és az uralkodó ideológia a kisebbségekkel kapcsolatban – Anyanyelvi intézmények, tömegkommunikáció, nevelés és kultúra – A magyar kisebbség felekezetei, hitélete – A kisebbség kapcsolatai az anyanemzettel: Magyarország és a romániai magyarság – Emigráció és menekültügy; Függelék: A. Forrásdokumentumok és válogatott bibliográfia, B. A kisebbségeket érintő rendeletek, C. A magyar kisebbség területi megoszlását mutató Románia térkép.

*

Szolidaritási távirat a június 27-i budapesti tüntetés résztvevőihez

Minden népnek joga van a saját nemzeti, vallási és kulturális önállósághoz. Őszinte csodálattal adózom ügyüknek, s támogatom harcukat testvéreik, a romániai magyarság jogainak kivívásáért.

Lech Walesa
a Szolidaritás Béke Nobel-díjas vezetője

*

Tüntetések Nyugaton a Ceaușescu-Románia ellen

Május 8-án az NSZK fővárosában, Bonnban került sor nagyszabású demonstrációra. Előkészítését az Erdélyi Ifjúsági Szervezet és az Erdélyi Világszövetség stuttgarti csoportjából alakult Koordinációs Bizottság végezte. Felhívásukban megállapítják:

„(...) Bonn főteréről a Münsterplatzról vonult a tömeg a román külképviselet elé, ahol a romániai magyarok számára emberi és nemzeti jogokat követeltek."

Június 20-án Torontóban került sor tüntetésre a Hungarian Human Rights Foundation (Magyar Emberjogi Alapítvány) szervezésében. Időzítését az határozta meg, hogy június 19-21. között itt tartották a Világgazdasági Csúcstalálkozót a tőkés világ 7 legerősebb gazdasági és politikai hatalmának képviselői: Reagan, Mulroney, Thatcher, Kohl, Takeshita, de Mita, Mitterand. Az ő segítségükért folyamodott a tüntetés, hogy „Emeljenek szót az erdélyi és romániai falvak megmentéséért és ne fogadjanak el élelmiszerexport-szállítmányokat Romániától."

A csúcstalálkozót megelőző héten a kormányfőkhöz intéztek levelet, melyben a kéréseket részletesen megindokolták. A tüntetésen kanadai kormányképviselő is szót emelt az erdélyi magyarság érdekében.

Július 7-én bécsi polgárok tartottak tiltakozó demonstrációt a Szt. István Székesegyház előtt, a politikai élet több vezető személyiségének részvételével, elítélve a Ceaușescu-rendszer falupusztító tervét. A mintegy ezer tüntető soraiban ott volt a bécsi művészvilág számos ismert képviselője, köztük Hundertwasser festőművész. A művészek nyilatkozatban tiltakoztak a tervezett kulturális genocídium ellen, amelyről vezető helyen számolt be az osztrák sajtó.

*

Norvég tiltakozás Ceaușescu faluromboló terve ellen

Erőteljes tiltakozást juttatott el Ceaușescuhoz 66 norvég politikus és szakszervezeti vezető. Felhívásukban hangsúlyozták, hogy a romániai tervek megvalósításával többszáz éves kulturális értékek pusztulnának el, és emberek milliói lennének bizonytalan jövőbe taszítva.

*

Nyilatkozat

Ez év őszétől Románia területén életbe lép az ún. agráripari központosítás állami tervének megvalósítása. Az államhatalom a fennhatósága alá tartozó területeken így akar újabb termőföldekhez jutni. A terv megvalósítása – az általános humanitárius elveket semmibe véve – mintegy 8000 település megsemmisítésével járna, melyek közt nagy számban vannak az erdélyi kisebbségek, zömmel a magyarok lakta falvak is.

E települések elpusztítása egyben a vallás, a kultúra és a történelmi múlt hagyományának eltemetését jelenti, s ily módon az egész emberiség kultúrörökségét is fenyegetvén megszűnik pusztán a román belpolitika ügye lenni.

A létében veszélyeztetett népességnek segítségre van szüksége!

A lengyel szellemi és kulturális élet alulírott képviselői ezúton csatlakoznak az egész civilizált világban éledő tiltakozáshoz, mely védelmébe veszi a nemzeti kisebbségek, mindenek előtt a magyarok kulturális örökségének kincseit, e közös történelmi örökséget, mely éppúgy a románoké, mint mindannyiunké, akik Európa e térségének jelenéért és jövőjéért felelősséget és féltő aggodalmat érzünk.

Varsó, 1988. június 26-án,

Andrzej Wajda, filmrendező
Tadeusz Lomnicki, színész
Zbigniew Bujak, munkás
Andrzej Szczepkowski, színházi szakember
Bronisław Geremek, történész
Ryszard Krynicki, költő
Jan Lityński, matematikus
Krystyna Zachwatowicz, díszlettervező
Henryk Jankowski, kath. lelkész
Stefan Bratkowski, újságíró
Jacek Kuroń, pedagógus
Andrzej Krasiński, publicista
Adam Michnik, történész
Jan Kofman, történész

(Az aláírásgyűjtés folyamatban van.)

*

A Fidesz a kisebbségi kérdésekről

A Fiatal Demokraták Szövetsége 1988 júniusában jelentette meg programtervezetét. Ennek „Nemzet–nemzetiség–közösség" című fejezete foglal állást a kisebbségi kérdésekben, melyből ízelítőképp – s egyben rokonszenvünk, elvi egyetértésünk jeleként – néhány javaslatot az alábbiakban idézünk:

„Alapvető emberi jog, hogy mindenki maga dönthesse el – önként és kényszer nélkül – melyik nemzethez, közösséghez – közösségekhez tartozónak vallja önmagát. Minden állam kötelessége, hogy ezt a választást tiszteletben tartsa és megvalósulásának jogi és gyakorlati feltételeit biztosítsa (pl. a szabad nyelvhasználat joga a magánéletben és a hatóságok előtt is, stb.)."

„A nemzeti, etnikai, vallási alapon álló kisebbségek megmaradásához nem elegendőek az egyéni, illetve diszkriminációt gátló jogszabályok. A kisebbségek számára nemzetközileg elfogadott és garantált kollektív és pozitív jogokat kell biztosítani. (Pl. önálló érdekképviselet és kapcsolattartás a anyaországgal, önálló tanintézmények alapfoktól a felsőfokig, a kulturális és közigazgatási autonómiához való jog, stb.) A kormány a fenti elveket képviselje az ENSZ-ben és más nemzetközi fórumokon."

„A szomszéd országokkal – egymás nemzetiségeinek és nemzeteinek az érdekében – olyan szerződések megkötését kezdeményezze, amelyek kölcsönösen lehetővé teszik a másik ország nemzetiségi politikájának véleményezését, a közvetlen intézményes kapcsolattartást az ott élő nemzeti kisebbséggel. A régió országai között folyamatos és széleskörű kapcsolatteremtés feltételeit kell megteremteni."

„Az új alkotmány tartalmazza, hogy a magyar kisebbségek a magyar nemzet részei, amelyeknek joguk van a szülőföldjükön megmaradva ugyanezt vallani. A magyar állam vállalja fel a magyarság egészének érdekképviseletét. Így pl. egyértelműen rendezze – a nemzetközi jognak megfelelően – az ide menekült magyarok helyzetét (letelepedés, családegyesítés támogatása, stb.), és segítse elő kapcsolattartásukat az otthon maradottakkal.

A Romániában valamennyi nemzetiség ellen folyó csöndes genocídium (népírtás) megállítása érdekében, a magyar kormány hivatalosan – a kétoldalú tárgyalásokra való törekvés mellett – azonnal forduljon az ENSZ-hez, Európa és a világ népeihez."

*

Szárszó '88

Az egyhetes találkozóra az 1943-as szárszó konferencia 45. évfordulóján került sor augusztus 25. és 31. között. Szervezője a Klubtanács és a szakkollégiumok voltak. A tábor célját az előzetesen kiadott programfüzet abban határozta meg, hogy „a progresszív magyar értelmiség velünk együtt vegyen részt találkozónkon, s újra tudjunk együtt gondolkozni nemzetünk jövőjéről."

Ennek szellemében az alábbi legfontosabbnak ítélt nemzeti kérdések kerültek megvitatásra: A tulajdonjogi viszonyok és a szociális biztonság – A szocializmus útjai – Önszerveződés és helyi társadalom – A politikai intézmények reformja – Környezetvédelem Magyarországon – Alternatív demokratikus mozgalmak Kelet-Közép-Európában.

Az utolsó nap témáját kísérte a legnagyobb érdeklődés, melyet „Magyarság, nemzettudat, helyünk Európában" címmel hirdettek meg a rendezők.

Vitaindító előadásában *Németh Zsolt,* a Magyarságkutató Intézet aspiránsa, a Fidesz szóvivője többek közt arról szólt, hogy az utóbbi évtizedekben a nemzet fogalma kiüresedett, azt szándékosan kiüresítette a hivatalos ideológia. Ma már sokakban csak tartalom nélküli, homályos érzésként létezik, s mint figyelmeztetett rá: „ha valami nem tudatosul, akkor nincs messze attól, hogy ne is legyen".

Az anyaországiak nemzettudatát vizsgálva több olyan tényezőt is felsorolt, melyek hatása, bár mélyen elhallgatott, cseppet sem elhanyagolható. Így azt, hogy „a nemzet elvesztette függetlenségét, és ma sem független". Félő, „hogy megindult az asszimiláció a keleti blokkban uralkodó közönybe, apátiába, gondolatnélküliségbe, brutalitásba, a kisszerűségből fakadó agresszivitásba". Sajnálattal jegyezte meg, hogy a független kezdeményezések szorgalmazói még mindig csak kicsiny magot alkotnak.

A nemzettesttől a környező országokba szakadt magyarsággal kapcsolatban megállapította, hogy „joga van a magyar társadalomnak rákényszeríteni a vezetést, hogy nyíltan és egyértelműen lépjen fel a magyar kisebbségek érdekében. Lehet ugyan, hogy nem ér el semmit sem a KGST-ben, sem az ENSZ-ben, de akkor is fel kell lépnie, hogy legalább a néma cinkosságtól megszabaduljunk".

Az eleven kapcsolattartás, az Erdélybe járás fontosságát hangsúlyozva kiemelte: „A kisebbségi területekről nagyon sok könyvet, zenét, kultúrát, tartást, magyarságot lehet még mindig hazahozni. Ebben a minőségi értelemben bátran mondhatjuk, hogy több magyar él a határokon túl, mint idehaza."

Kiss Gy. Csaba irodalomtörténész, szintén a Magyarságkutató Intézet munkatársa, felszólalásában az állam és nemzet viszonyát elemezte. Kelet-Európában az államok s az egyes etnikumok határai nem esnek egybe, így az államnemzet erőszakolása nemcsak káros, de irreális törekvés is. E régiókban a kulturális nemzetfogalom térhódítása volna kívánatos az államok irányítóinak körében.

Bába Iván irodalomtörténész kifejtette, hogy Erdély megítélése ma is számos illúzióval van tele. A kelet-európai társadalmak befejezetlen múltjuk, sikertelen jelenük miatt

alapvetően „múltba tekintő társadalmak", míg a többi európai nemzet a sikeres és dinamikus jelenben él. Nyugat-Európa számára a múlt – történelem, nem pedig aktuálpolitikai viták elavult arzenálja. Így Erdély a Nyugatnak érdekes téma, múló szenzáció csak, nem pedig a kollektív felelősség és identitáskeresés gyötrő dilemmája, miként az számunkra. Naivitás volna hinni, hogy a Nyugat szíve-lelke Erdélyért együtt dobog velünk. E tekintetben maradjunk józanok és illúziómentesek. Erdély a Nyugatnak ma is csak egy kérdés a sok tucat között – már az is nagy eredmény, hogy bekerült a világsajtóba a rendszeresen tárgyaltak közé.

Bába kiemelte: a legfontosabb kérdés számunka, hogy végre képesek legyünk érvényesíteni nemzeti érdekeinket. Az amatőr mozgalmak csak segíteni tudják ezt, de keresztülvinni nem. A nemzeti érdekérvényesítés feltétele ugyanis a politikai szakszerűség, ennek letéteményese pedig a mindenkori politikai elit. Utóbbi Magyarországon 1948 óta csak egyfajta létezik, melyet a párt nevel ki újra és újra magának. A mai mozgalmak, klubok, csoportok kitermelhetik az alternatív, független politikai elitet, eliteket, melyek később döntő súllyal szólhatnak bele nemzeti érdekeink érvényesítésébe. Ez utóbbi alapfeltétele tehát az ún. „strukturált differenciáltság", az alulról építkező csoportok politikai erővé szerveződése.

A tábor több nyilatkozatot is kiadott. Ezek közül kettő is van, amely a romániai magyar kisebbség helyzetével kapcsolatos. A résztvevők az aradi utazást megelőzően levélben szólították fel Grósz Károlyt a romániai magyarság érdekeinek határozott védelmére. Bár válasz nem érkezett rá, a Grósz-titkárság visszajelezte, hogy a levelet megkapták. A tárgyalásokat követő nyilatkozatok és hivatalos tájékoztatók a táborban általános csalódást és felháborodást keltettek. Ezt talán nem is annyira a találkozó nyilvánvaló kudarca, mint inkább az váltotta ki, ahogyan azt a hivatalos propaganda eredményként próbálta beállítani. A résztvevők többsége úgy látta, hogy e szerencsétlen kísérlet nemcsak Ceauşescu fokozódó nemzetközi elszigeteltségét törte meg, de egyúttal a romániai magyar kisebbségért történő jövőbeni magyar és együttes nemzetközi fellépés pozícióit is gyengítette. A legélesebb megfogalmazások szerint Arad „egyszerre volt a romániai magyar kisebbség elárulása, s az itthoni, tetteket váró közvélemény cinikus arculcsapása".

A résztvevők – több változat megvitatása és egyeztetése nyomán – végül az alábbi állásfoglalást hozták nyilvánosságra:

Nyílt levél a magyar Országgyűléshez, társadalmi és politikai szervezetekhez, a magyar néphez

Megdöbbenéssel fogadtuk a magyar-román csúcstalálkozóról kiadott hivatalos közleményeket.

Elvártuk, hogy a magyar pártfőtitkár-miniszterelnök az egyetemes humánum és a nemzetközi egyezmények alapján követelje a Romániában élő magyarokat – Európa legnagyobb nemzeti kisebbségét – sújtó diszkriminatív intézkedések hatályon kívül helyezését, a romániai magyarság egyéni és kollektív jogainak biztosítását, az ehhez szükséges intézményi feltételek megteremtését, és hogy e célokat ne áldozza fel látszateredményekért. Bizonyosak vagyunk abban, hogy jogos várakozásainkat az európai közvélemény és a magyarság egésze osztotta.

Ezzel szemben az aradi csúcstalálkozóról kiadott közlemények még említést sem tettek a Romániában élő kisebbségeket sújtó törvénytelenségekről. Ezekkel összefüggésben Grósz

Károly közzétett nyilatkozatában megengedhetetlen tájékozatlanságot árult el. Lemondott a közelmúltban egyoldalú intézkedéssel bezáratott magyar főkonzulátus visszaállításának igényéről is.

Mit kaptunk ezért cserébe? Régóta érvényben lévő, román részről nem, vagy csak hiányosan teljesített kereskedelmi és turisztikai egyezmények betartására és a családegyesítések méltányos elintézésére vonatkozó román ígéreteket. Ezek az ígéretek garancia nélküliek és abban sem egyértelműek, hogy a Magyarországra menekült román állampolgárokra vonatkoznak-e egyáltalán.

Mindez mélységes csalódást okozott a magyar közvéleménynek, kiváltképp pedig a veszélyeztetett romániai magyar kisebbségnek. Emellett a bejelentett megállapodások félrevezetik a nemzetközi közvéleményt és megnehezítik a Romániában élő többi nemzetiség érdekeinek védelmezését is.

A magyar pártfőtitkár-miniszterelnök által Aradon követett defenzív politikát elhibázottnak tartjuk és nem támogatjuk.

Balatonszemes, 1988. augusztus 30-án.

A Szárszó '88 tábor résztvevői.

*

A Szabad Kezdeményezések Hálózata szóvivői testületének nyilatkozata az 1988. augusztus 28-i magyar-román tárgyalásokról

A magyar közvélemény már a pártfőtitkári találkozó bejelentését is nagy nyugtalansággal és rossz előérzettel fogadta. A tárgyalás lezajlásának módja és teljes eredménytelensége balsejtelmeit igazolta.

A magyar delegáció nem tudta elérni, hogy a tárgyalás a nemzetiségi probléma kezelésének nemzetközi, demokratikus normái alapján történjen. A román félnek az a felfogása érvényesült, amely szerint Budapest népének nincs joga békés tüntetésen tiltakozni a romániai falvaknak szánt sors ellen, de a román fél erre adott megtorlásként bezárhatja a kolozsvári főkonzulátust.

A tárgyalásokat megelőző és követő hivatalos tájékoztatásból a magyar közvélemény az alábbi képet alkothatta a tárgyalásokról:

– az aradi találkozón nem a magyar fél nyújtotta át az utolsó órában követeléseit a fenyegető katasztrófa elhárítására, hanem a magyar delegációt oly módon rendelték ki Aradra, hogy az torz történelmi emlékeket ébresztett a magyar népben;

– a magyar delegáció nem követelte a romániai „területrendezési" program azonnali leállítását, a családegyesítési problémák haladéktalan rendezését, hogy az erdélyi magyarság olyan sorskérdései megtárgyalásának hiányáról ne is beszéljünk, mint a nemzetiségi kultúra több évtizedes elsorvasztása, a magyar anyanyelvű oktatás visszaszorítása, a foglalkoztatáspolitika címén űzött burkolt, de erőszakos asszimiláció, vagy a kolozsvári magyar egyetem közel harminc évvel ezelőtti fölszámolása;

– a román fél látszólag engedményt tett abban, hogy tárgyalt olyan kérdésekről, amelyeket eddig belügyeinek nyilvánított, s amelyekben az érintett magyar kormánynak nem engedett beleszólást, a tárgyalás lefolyása azonban megmutatta, hogy nem történt

érdemi változás: a román fél részéről a tárgyalás nem állt másból, mint hogy leszögezte azon „elvi álláspontját", miszerint a fent említett problémákba a magyar kormánynak nincs beleszólása.

Összegezve: a magyar-román viszonyban javulás nem történt. Tíz felvetett problémából a két legfontosabb kérdésben (falurombolás, konzulátus) a román fél nem engedett. További ötben (gazdasági kapcsolatok, kulturális vegyes bizottság, közös történész vegyes bizottság, hagyományok közös ápolása, turizmus) a gyakorlat dönti el, hogy lesz-e haladás. A jövő évre kilátásba helyezett főtitkári találkozó időhúzás. A családegyesítésre nincs konkrét ígéret. Az egyetlen eredmény: a magyar hivatalos delegációk beutazásának engedélyezése.

A tárgyalásokon és a nyilatkozatokban használt frazeológia azt igazolja, hogy a magyar vezetést erősebb szolidaritási szálak fűzik egy azonos szövetségi rendszerhez tartozó s hasonló ideológiai alapon álló zsarnoki rezsimhez, mint a romániai kisebbséghez. A magyar közvélemény elvárta volna, hogy a kormány előzetesen nyilvánosságra hozott követelésekkel menjen el tárgyalni és a továbbiakban nyíltan tájékoztassa a magyar közvéleményt arról, hogy követeléseiből mit tudott érvényesíteni.

Ez a tárgyalás is megmutatta a „titkos diplomácia" csődjét, mert nem teremti meg az ebben a helyzetben nélkülözhetetlen tömegtámogatást, amellyel a háta mögött a kormány még vereségét is méltósággal viselheti el.

Ez a szégyenteljes tárgyalás eljátszotta azt a politikai tőkét, melyet a vezetés az addiginál határozottabb fellépésével a nemzetközi közvélemény előtt korábban megszerzett.

Budapest, 1988. augusztus 31.

Mécs Imre,
Ruttkay Levente,
Vásárhelyi Miklós,
Solt Ottília és
Szabó Miklós
szóvivők

(Feladó: Mécs Imre, 1121 Budapest, Zugligeti út 33.)

*

Nemzetközi akciónap Romániáért

„Halálra fagyni, vagy lelövetni – az eredmény számunkra ugyanaz."

Egy évvel ezelőtt, november 15-én Brassó munkásai az utcára mentek, hogy tiltakozzanak az éhség, a hideg, az elnyomatás és a személyi kultusz ellen.

Ceaușescu, aki magát „Conducator"-nak – „Führer"-nek – nevezteti, immár hosszú évek óta háborút folytat saját népe ellen. Most egy újabb pusztító hadjáratba kezdett 8000 falu megsemmisítését tűzve ki harci feladataként. A falvak lakosságát barakkházakba kényszerítik, kulturális létfeltételeiktől megfosztva, az országot pedig teljes környezeti katasztrófába taszítva.

A rezsim az emberi méltóság legelemibb jogaira sincs tekintettel. Ennek újabb példája az az államrendelet is, amely a gyerekek „termelését" kötelezően előírja.

Mindez ma itt történik Európa közepén, noha az európai kormányok és politikusok többsége érdektelenséget tanúsít iránta. Épp ezért javasoljuk, hogy november 15-e – Keleten és Nyugaton egyaránt – legyen a Romániáért való tiltakozás napja. Szervezzünk tüntetéseket mindenütt, állítsunk fel információs standokat, szólítsuk fel saját kormányainkat, juttassunk el petíciókat a román nagykövetségekre, s tiltakozzunk minden lehetséges módon, hogy a másutt élők figyelmét felhívjuk végre mindazon emberi nyomorúságra és megaláztatásra, ami a mai Romániában általános és mindennapos.

Követeljük a Ceaușescu-rezsim nemzetközi elítélését!

Gerhardt Csejke, Berlin (Romania)
Helmut Frauendorfer, Berlin (Romania)
Marie-Luise Lindemann, Berlin
Herta Müller, Berlin (Romania)
William Totok, Berlin (Romania)
Richard Wagner, Berlin (Romania)
Elsbeth Zylla, Berlin

ION VODĂ CEL VITEAZ

CAIET 100 FILE STAS 2019 - 81 PREȚUL LEI 4.50

VITÉZ JÁNOS VAJDA

Más...

Az Erdélyi Magyar Hírügynökség jelenti:
42/1988 – Kolozsvár, július 15.

Az erdélyi friss diplomások több mint 2/3-át Erdélyen kívüli állások elfogadására kényszerítik

Az erdélyi egyetemeken és főiskolákon az 1987/88-as tanévben diplomázottak több mint 2/3-át a tanügyi minisztérium érvényben lévő titkos rendelete alapján Erdélyen túli területekre helyezik ki.

Jellemzésül néhány konkrétum: a kolozsvári egyetemeken és főiskolákon a 87/88-as tanévben filológiai, filozófia, történelem, kémia-fizika, matematika, fizika, építészet, automatizálás és szervetlen kémia szakon 951-en végeztek, akik elenyésző kivétellel erdélyiek. A 951 főből 689-et helyeztek Óromániába.

A magyar anyanyelvűek arányaira egyelőre nincsenek pontos adatok. Ez a hosszú évek óta tartó tanügyi politika azonban elsősorban a magyarokat sújtja, mert egyrészt nem magyar környezetbe kerülnek, másrészt őket sokkal nagyobb arányban helyezik óromániai területekre mint az erdélyi románokat. Az Erdélyben maradhatottak közül alig van tanár; Hargita, Kovászna, Maros és Bihar megyékbe pedig egyáltalán nem helyeztek magyar nemzetiségű tanárt. A 17 frissen végzett magyar nyelv és irodalom szakos tanár közül csak 5 maradhatott Erdélyben, s közülük csak egy taníthat magyart. Ugyanakkor nagy számban helyeznek Bukarestben, Iasiban és más óromániai egyetemeken végzett románokat Erdélybe. Akik nem fogadják el a kihelyezést, azok nem kaphatnak állást, s egyéb retorziókra is számíthatnak.

*

49/1988 – Kolozsvár – Marosvásárhely, július 28.

Az erdélyi magyar diákokat Kárpáton túli román középiskolákba kényszerítik

A román tanügyi minisztérium Maros megyéből 1451, Kolozs megyéből 1730, Hargita megyéből mintegy 1200 magyar diákot kíván zömében Kárpáton túli és 100%-ban román középiskolákba kényszeríteni. A többi megyét illetően hasonló a helyzet.

Romániában az elmúlt évtizedek során minden iskolai formában fokozatosan csökkentették a magyar nyelvű képzés mértékét. Így nagyon sok magyar fiatal csak románul vagy egyáltalán nem tudott továbbtanulni. A román tanügyminisztérium – a magyar nemzetiségű diákok középiskoláztatását illetően – újabb rendkívüli, minden eddiginél brutálisabb lépéssel állt elő. Romániában 10 osztályos kötelező oktatás van, s ezután felvételizni lehet a további két év elvégzésére, a különböző profilú gimnáziumi (líceumi) osztályokba, valamint a szakiskolákba. A 12 év elvégzése középiskolai végzettséget jelent.

Azok a magyar diákok, akik nem jutottak be a szakiskolák 11. osztályába, csak román és zömében Kárpátokon túli városokban folytathatják tanulmányaikat. Amennyiben ezt valaki nem vállalja el, nem tanulhat tovább (azaz nem tanulhat estin és nem jelentkezhet újra a következő évben), tehát nem tudja megszerezni a középiskolai végzettséget. A szülői háztól ily módon elszakított diákokat a középiskola elvégzése után 5 éves kötelező szerződéskötésre kényszerítik a román nyelvi közegben dolgozó vállalatokkal. Ez azt jelenti, hogy a diákok 16-23 éves koruk idején szüleiktől és szülőföldjüktől távol kényszerülnek élni, és nagy valószínűséggel jelentős részük nem fog oda visszatérni.

Ez a program a 88/89-es tanévben indul be, s a tervek szerint az első évben a magyar anyanyelvű középiskolások – beleértve ebbe minden típusú középiskolát – a 10%-át kényszerítik otthonaiktól távoli román középiskolákba. Mindemellett Kárpáton túli román osztályokat terveznek az erdélyi magyar és szász városokba hozni, így pl. 60 fős Kárpáton túli román diákcsoportot visznek Szászrégenbe.

A terveket minden megyében ismertették az iskolaigazgatók előtt. Az 1988. július 12-én Kolozsvárott az iskolaigazgatók számára a megyei tanfelügyelőségen megtartott tájékoztatón Maria Răduțiu tanfelügyelő – az ott lévők szerint sejtelmes mosolygások közepette – kijelentette; a terv célja a fiatalokkal jobban megismertetni az országot, olténiaiakkal, moldvaiakkal Erdélyt, s erdélyiekkel Olténiát és Moldvát.

Alább ismertetjük e „gyermek-áttelepítési" akció Maros megyei adatait.

Maros megyéből 1451 diákot a következő területekre és szakokra kívánnak elhelyezni:

Fehér megye (Erdély):	könnyűipari szakiskola	40 fő
	szolgáltatóipari szakiskola	40 fő
	mechanikai szakiskola	40 fő
Arad megye (Erdély):	könnyűipari szakiskola	80 fő
	mechanikai szakiskola	40 fő
Argeș megye (Órománia)	könnyűipari szakiskola	100 fő
	elektronikai szakiskola	40 fő
Brassó megye (Erdély)	mechanikai szakiskola	80 fő
Brăila megye (Órománia):	kőolajipari szakiskola	111 fő
	mechanikai szakiskola	40 fő
Konstanca megye (Órománia):	mechanikai szakiskola	100 fő
Dîmbovița megye (Órománia):	kőolajipari szakiskola	100 fő
Galați megye (Órománia):	mechanikai szakiskola	100 fő
Gorj megye (Órománia):	bányászati szakiskola	40 fő
	mechanikai szakiskola	100 fő
Ialomița megye (Órománia)	építészeti szakiskola	60 fő
	szolgáltatóipari szakiskola	40 fő
Mehedinți megye (Órománia)	mechanikai szakiskola	100 fő
Suceava megye (Órománia)	bányászati szakiskola	50 fő
	mechanikai szakiskola	50 fő
Vîlcea megye (Órománia)	építészeti szakiskola	40 fő
	mechanikai szakiskola	60 fő

55/1988 – Nagyvárad, szeptember 10.

Református papok tiltakozása a falurombolás ellen

Falurombolás elleni tiltakozó akciók zajlottak a szeptember 6-án egész Erdélyben megtartott, református egyházmegyei közgyűléseken. Augusztus 15-re, az ún. településrendezési tervek elkészítésének határidejének lejárta után, ekkor tartották meg az első – egyébként havonta tartandó – közgyűléseket. Ezeken az egyházmegyei közgyűléseken egyes lelkészek különböző tartalmú tiltakozó leveleket olvastak föl, vagy próbáltak fölolvasni. A tiltakozások eltérő jellege miatt nem lehet pontosan megállapítani, hogy azok mennyire voltak összehangoltak vagy spontánok.

A Kolozsvári Egyházmegye közgyűlésén Kozma Endre lelkész próbált fölolvasni egy tiltakozó levelet, de az egyházmegye vezetője ezt megakadályozta. A Nagyváradi Református Egyházkerület püspökségéről, illetve Pap László nagyváradi püspök környezetéből kiszivárogtak az aradi egyházmegye közgyűlésének részletei.

Az Aradon megtartott közgyűlésen – melyen Kovács József esperes, az egyházmegye vezetője elnökölt – a napirendi pontok megtárgyalása után felszólalt Molnár János borossebesi lelkész és felolvasott egy beadványt, melyet a Kolozsvári és Nagyváradi Egyházkerület Igazgatótanácsának, valamint a Romániában lévő Református Egyház Zsinatának címeztek.

Molnár János beadványában javasolta a két egyházkerület vezetőinek, a két igazgatótanácsnak, az egyházkerületi közgyűléseknek, illetve a zsinatnak, hogy vegyék föl a kapcsolatot a testvéregyházak, az elismert vallásfelekezetek vezetőségével, s rámutatva a közös érdekekre, hassanak oda, hogy az egyházak közös – külön-külön mindegyik egyház szempontjait figyelembe vevő – akcióterv alapján folytassanak párbeszédet a területrendezést előkészítő megfelelő állami szervekkel és személyiségekkel.

Az ún. településrendezést bírálva Molnár János kijelentette, a falvak felszámolásával a múltat semmisítik meg, bármely nép jelene és jövője talajtalanná, torzzá válik, ha múltját egyszerűen eltörlik a föld színéről.

Az aradi közgyűlésen Molnár János által felolvasott beadványt felszólalásában támogatta Béres János szentleányfalusi, Tőkés László temesvári és Balog Béla szemlaki lelkész. Tőkés László felszólalásában javasolta még, hogy vasárnaponként az istentiszteleteken országszerte imádkozzanak név szerint is a falvakért.

Végül szavazás történt a beadványról. A 19 jelenlévő lelkészből – heten távol voltak – 15-en igennel szavaztak, s négyen tartózkodtak. Kovács József esperes korrekt módon nem akadályozta meg sem a vitát, sem a beadványról történő szavazást. A következő lelkészek szavazták meg a tiltakozó beadványt:

Balog András, Arad
Almássy Tibor, Arad
Varsányi Rudolf, Ágya
Molnár János, Borossebes
Nagy Zoltán, Erdőhegy-Kisjenő
Bartos András, Igazfalva
Czégé Imre, Kispereg
Szenes Géza, Lippa
Horváth Endre, Nagyzerind
Béres János, Szentleányfalva
Balog Béla, Szemlak
Tőkés László, Temesvár
Halász Sándor, Temesvár
Mezey-Horváth Attila, Újmosnyica
Márk Sándor, Vadász

A többi egyházmegyében is történtek tiltakozások, ezekről egyelőre nincsenek információink.

*

43/1988. Budapest, július 20.

Román menekültek petíciót adtak át a Szovjetunió budapesti nagykövetségének

A Budapesten működő, román menekültekből álló „Szabad Románia" nevű csoport petíciót adott át a Szovjetunió budapesti nagykövetségének. A csoport – melynek öt képviselője adta át a petíciót: Parvu Virgil, Baian Mircea, Petz Karol, Cicea Mugurel, Suciu Daniela – így fejezte ki tiltakozását amiatt, hogy a szovjet hatóságok visszaadták Romániának a Szovjetunióba menekült román állampolgárokat (33/1988 HPT). A visszaadott menekülteket a román hatóságok életveszélyes testi fenyítéseknek vetették alá, majd börtönbe zárták őket.

A budapesti szovjet nagykövetség átvette a petíciót.

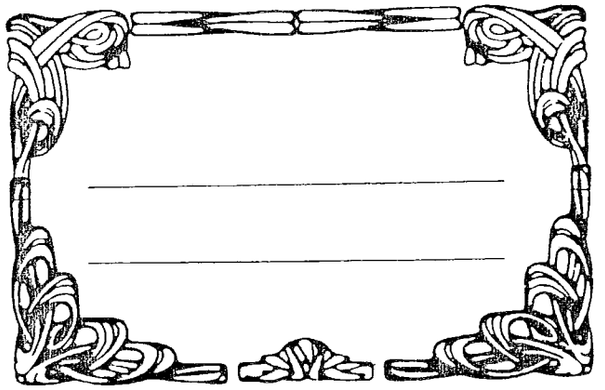

Ajánló bibliográfia az erdélyi tárgyú magyarországi könyvekről 1988. I. félév

Szépirodalom

1. Árpily Lajos: Vers vagy te is (versek)
2. Bisztray Ádám: Márciustól Aranyvasárnapig (regény)
3. Bisztray Ádám: Ragály és oltalom (versek)
4. Boszorkabál (mesék; Hervay Gizella)
5. Benedek Elek: Magyar mese és mondavilág (mesék)
6. Cseres Tibor: Vízaknai csaták 1-2. köt. (regény)
7. Csíki László: Titkos fegyverek (regény)
8. Fodor Sándor: A merénylő (elbeszélések)
9. Gyárfás Endre: Hosszú utak pora (történelmi regény)
10. Heltai Gáspár: Száz fabula
11. Hétágú csatacsillag (Magyar mondák és legendák)
12. Incze Sándor: Színházi életeim (önéletrajz)
13. Jékely Zoltán: Elefánt szerelem (versek)
14. Jékely Zoltán: Összegyűjtött versei
15. Kósa Csaba: A testvérkereső (történelmi regény Kőrösi Csoma Sándorról)
16. Körkép '88 (Sütő András: Levél a fehér toronyból – novella)
17. Lengyel Balázs: A szebeni fiúk (történelmi regény)
18. Lipp Tamás: Árpád és Kurszán („Magyar krónika" – történelmi regény)
19. Méliusz Anna: Marci és az oroszlán (ifjúsági regény)
20. Méliusz József: A Horace Cockery-Múzeum;
    Horace Cockery darabokra tört elégiája (vers és próza)
21. Molnár H. Lajos: Donki Ákos (szociográfiai kisregény)
22. Móricz Zsigmond: Erdély; 1. Tündérkert, 2. A nagy fejedelem, 3. A nap árnyéka
23. Nagy István: Kilincselők (elbeszélések)
24. Rivalda '86-87 (Páskándi Géza dokumentumjátéka)
25. Sütő András: A lőtt lábú madár nyomában (esszé-próza)
26. Szász János: Május (regény)
27. Szávai Géza: A rettenthetetlen vízimedve avagy Burgum Bélus mesterdetektív nyomozásai az óceánban (ifjúsági regény)
28. Székely János: Az árnyék + Soó Péter bánata + A nyugati hadtest (három kisregény)
29. Szívzuhogás. Magyar költők szerelmes versei (Dsida Jenő, Kányádi Sándor és mások versei)
30. Szunyogh Szabolcs: I. István király (gyerekeknek szóló történelmi lapozgató)
31. Tamási Áron színjátékai 1924-1942.
32. Török Sándor: Valaki kopog (regény)
33. Zirkuli Péter: A fényes pillanat (versek)

Irodalomtörténet

34. Béládi Miklós: Arcképvázlatok (tanulmányok; Tamási Áron...)
35. Fegó Lajos: Sütő András irodalmi munkássága
36. Juhász Géza levelesládája
37. Nádor Tamás: Első olvasásra (interjúgyűjtemény Sütő Andrással)
38. Pomogáts Béla: Költészet és népiesség (tanulmányok)
39. Szávai János: Magyar emlékírók (monográfia)
40. Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története
41. Zirkuli Péter: Találkozások (esszék)

Történelem

42. 1847/48. évi országgyűlés törvényczikkek (Kimondja Erdély, valamint a Részek Magyarországgal egy kormányzás alatti egyesülését)
43. Aradi vértanúk
44. Aranka György erdélyi társaságai
45. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 2. köt. 4. füzet
46. Balogh Sándor: Magyarország külpolitikája 1945-1950.
47. Barta János (ifj.): Mária Terézia
48. Benda Kálmán: Az országgyűlések a korai újkori magyar történelemben
49. Bóna Gábor: Kossuth Lajos kapitányai
50. Herczegh Géza: Magyarország külpolitikája, 896-1919
51. Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945
52. Képes krónika 8-14. század
53. Kovács Ágnes: Károlyi Sándor
54. Kristó Gyula: Az Árpád-házi uralkodók
55. Kristó Gyula: A vármegyék kialakulása Magyarországon
56. A magyar történettudomány kézikönyve
57. Magyarország története 3/1, 3/2 kötetek (1526-1686)
58. Magyarország története 7/1, 7/2 (1890-1918)
59. A magyarországi hadjárat, 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról
60. Marczali Henrik: Mária Terézia, 1717-1780.
61. Nagy László: Erdélyi boszorkányperek
62. Pölöskei Ferenc: A dualista Magyarország államrendszere és továbbélése
63. Tanulmányok Erdély történetéről (Az Erdély történetéről rendezett Debreceni Konferencia előadásai)
64. Vargyai Gyula: Puszta ország (történelmi esszé Magyarország és Románia 2. világháborús kiugrási kísérletéről).

Politológia, nemzetiségi kérdés

65. Dénes Iván Zoltán: Az önrendelkezés érvényessége (tanulmányok)
66. Glatz Ferenc: Nemzeti kultúra, kulturált nemzet (tanulmányok)
67. Jászi Oszkár: A monarchia jövője. A dualizmus és a dunai egyesült államok.
68. Lackó Miklós: Viták a nemzeti jellemről a XX. század első felében.
69. Magyarságkutatás (Magyarságkutató Csoport évkönyve)
70. Ránki György: A Harmadik Birodalom árnyékában (tanulmányok)

Szociográfia

71. Balogh Edgár: Tíz nap szegényországban
72. Földi István: Mádéfalvától a Dunántúlig
73. Franka Tibor: Most jöttem Erdélyből (riportgyűjtemény)
74. Kende Péter: Erdélyből jöttek (riportkönyv menekültekkel)
75. Mészáros Sándor: A kék hegyeken túl... (bukovinai székelyek)
76. Pálfy G. István: Jó hazát teremteni (interjúgyűjtemény)

Művészettörténet – művelődéstörténet

77. Ezer év mesterművei (a magyar művészet képeskönyve)
78. Jakó Zsigmond-Radu Manolescu: A latin írás története
79. Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok
80. Magyar agrártörténeti életrajzok. 1. kötet
81. Magyar biokertek a XVII. században.
82. A magyarországi művészet-története 1300-ig 2/1, 2/2 kötet
83. Ruffy Péter: Magyar ereklyék, magyar jelképek.
84. Régi magyar öltözködés
85. A székely művelődés évszázadi

Néprajz, népművészet

86. Csoma Gergely: Moldvai csángó magyarok (fotóalbum)
87. Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság (monográfia)
88. Kós Károly: Régi Kalotaszeg (esszé)
89. Kútvölgyi Mihály: Nyitott kapuk (székelykapuk, fotóalbum)
90. Nagy Olga: Asszonyok könyve (népi adatközlés)

Román szerzők magyarul

91. Bogza, Geo: Szeizmográf (tárcanovellák)
92. Korszellem és önismeret. Válogatás a két világháború közötti román esszéirodalomból
93. Sadoveanu, Mihail: Perzsa díván (regény)
94. Slavici, Ioan: Jószerencse malma (regény)
95. Sîntimbreanu, Mircea: A nagyszünet (gyermeknovellák)
96. Stanioin, Damian: Apátnőválasztás (regény)

[*Készítette: Bartók Györgyi.*]

M. Pacepa:

Vörös láthatárok

Ígéretünkhöz híven újabb részleteket közlünk a tavaly decemberben Amerikában megjelent politikai bestsellerből – a román Securitate egykori külügyi főnökének memoárjából – ám e kétes hitelű, amerikai szájíz szerint készült, propagandisztikus fércmű további hazai népszerűsítésétől részint tartalmi, részint gyakorlati okokból elállunk. Egyrészt nem szeretnénk, ha a „Secu" szelleme – ha mégoly renegát közvetítésen át is – „infiltrálódna" kényes gonddal szerkesztett lapunkba, másrészt tudomásunk van róla, hogy a könyvet teljes fordításban a közeljövőben több hazai kiadó is megjelentetni készül. (a Szerk)

IX. fejezet: Magyargyűlölet

Ceauşescu mindig is fanatikus nacionalista volt, de ez semmi másban nem ütközött ki oly nyilvánvalóan, mint személyi politikájában. Csak két generációra visszamenőleg román szülőktől származó, s Románia határain belül született egyén tölthetett be nemzetbiztonsági állást a párt- és államvezetésben. Állásomhoz a DIE-ben tiszta román vér szükségeltetett három generációra visszamenőleg. Más etnikai háttérrel rendelkező románok számára – még ha családjuk generációk során át élt is Romániában – szigorúan tiltott volt a Román Kommunista Párt Központi bizottságának Nemzetvédelmi Osztályán bármiféle pozíciót betölteni, mint ahogy a DIE, a Securitate, vagy a hadsereg főparancsnokságában is. Azoknak a románoknak, akik más származásúakkal házasodtak össze, Ceauşescu hatalomra kerülése után csendben távozniuk kellett hivatalaikból. Csupán egy maroknyi magyar, német és zsidó maradt meg magas állásban mintegy jelképes propagandaként – de hangzatos titulusaik ellenére Ceauşescu titkaiba nekik sem volt betekintésük. Ceauşescu hihetetlen erőfeszítése, hogy a román vezetőréteg vérét „megtisztítsa", Hitler azon ominózus kísérletére emlékeztet, mellyel egy „árja" népet próbált létrehozni.

Számaránya és összetartása miatt Ceauşescu szemében a romániai magyarság volt a leggyűlöltebb nemzetiségi csoport. Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása után számos magyar került idegen uralom alá. Magyar becslések szerint jelenleg 15 millió magyar él az Alpok és a Kárpátok közötti térségben, de közülük csak tízmillióan Magyarországon. E becslés alighanem túlzó, de tény, hogy mintegy kétmillió magyar él a romániai Erdélyben. A hatvanas évek végén Ceauşescu csendben megkezdte az Erdélyben egy tömbben élő magyarság szétszórását Románia területén.

– Miért ne tehetnénk mi pontosan ugyanazt, amit Brezsnyev? – kérdezte, célozva arra az időszakra, amely során Leonyid Brezsnyev több mint egymillió, addig a Moldvai Szovjet Szocialista Köztársaságban élő románt szórt szét Szibériában. Ugyanakkor – minden figyelmét arra összpontosítva, hogy megteremtse a romániai politikai szervezetekben a kiegyensúlyozott magyar képviselet illúzióját – hatalomra kerülésétől fogva igyekezett olyan romániai magyarokat találni, akik lojálisak lesznek hozzá.

Király Károly egyike volt Ceauşescu felfedezettjeinek. Mint szenvedélyes vadász, a vele szemben táplált politikai bizalmat az általa szervezett nagyszabású vadászatokkal

érdemelte ki, melyeken Ceaușescu lenyűgöző trófeákat szerezhetett. Amidőn Románia 17 tartományát 47 megyévé alakították át, Ceaușescu Királyt nevezte ki Kovászna – a szinte kizárólag magyarok által lakott – megye első titkárává. Nemsokára Kovásznában Ceaușescu már a valaha általa lőtt medvék közül a legnagyobbakat teríthette le, Király pedig a Politikai Végrehajtó Bizottság póttagja lett.

Épp Ceaușescu dolgozószobájában voltam a belügyminiszterrel egyetemben, amikor ez utóbbi átadott az elnöknek egy levelet, amelyben Király megjegyzéseket tett a magyar kisebbség diszkriminációjára vonatkozóan, és lemondott valamennyi párt és állami funkciójáról. Erre nem volt még precedens a kommunista Romániában.

Soha nem fogom elfelejteni Ceaușescu elképedését, a nyomasztó csend perceit, miközben lövellő tekintettel állt elénk, s azt sem, miként tört ki belőle a roppant düh. Amikor lecsillapodott, megparancsolta, hogy a levelet szigorúan titokban kell tartani, hogy Király házának minden zugában mikrofonokat kell elhelyezni, beleértve a fürdőszobát is, és körültekintően gyűjteni kell róla a vádló anyagot. Aztán parancsot adott arra is, hogy Királyt a közeljövőben nyilvánosan kompromittálni kell, le kell tartóztatni (persze nem politikai indokok alapján), és alkalmasint a börtönben csendben likvidálni kell.

A Szovjetunióban a politikai ellenzékiek letartóztatása nem politikai indokok alapján a Sztálin utáni időszak gyakorlata lett, minthogy Moszkva nem engedélyezett semmiféle politikai ellenzéket. A szovjet blokk többi állama aztán követte a moszkvai példát. „Valamennyi foglyunk egyszerűen bűnöző" jelentette ki Ceaușescu 1967 őszén, amikor elhatározta, hogy elterjeszti Nyugaton, hogy Romániában egy ideje nincs politikai fogoly. Néhány nappal később, egy rendkívüli bizalmas sétán, melyen részt vett Ion Stanescu is – akit nemrég neveztek ki az épp akkor létrehozott Állambiztonsági Tanács elnökének –, Ceaușescu nyilvánvalóvá tette, hogy semmi sem változik.

– Minden gyanúsított politikai ellenzékit – hallottam a lelkes Stanescutól, a Ceaușescuval való találkozása után – épp olyan határozottsággal kell semlegesíteni, mint korábban. Az Elvtárs azt mondta: „találékonyan és kreatívan számtalan útját-módját lehet találni annak, hogy a politikai bűnözőktől megszabaduljunk, anélkül azonban, hogy a nyugati sajtónak módot adnánk a rikácsolásra. Letartóztathatjuk őket mint sikkasztókat, vagy spekulánsokat, munkaköri mulasztással vádolhatjuk meg őket, vagy bármi más alkalmasabb okkal. Ha egyszer egy pasas már a börtönben van, akkor a tietek." Az Elvtárs úgy beszélt, mint egy vérbeli profi – mondta igaz csodálattal Stanescu. Aztán hivatalos, konspiratív hangra váltott: – „Hallgass ide, Stanescu", mondta az Elvtárs az este. „Nemcsak az utcán történhetnek balesetek. Nemcsak a szabad emberek betegedhetnek meg, vagy patkolhatnak el". Találékonyság és kreativitás, ez az, amit az Elvtárs elvár tőlünk – foglalta össze a tanulságot Stanescu. A „találékonyság és kreativitás" ettől fogva mágikus jelentésre tettek szert a Securitate berkeiben...

[*Fordította: Nagy Zsolt.*]

Gondolatok az illusztrációkhoz

1986 júliusában pionír-konferenciát rendeztek Kolozsváron, amelynek vendége az államfő fia, az ifjúsági miniszter volt. A próbákat már hetekkel előtte elkezdték. A Mihai Viteazul (az egykori Széchenyi) téren a szobor széles talapzata képezte a „színpadot", amelyen pionírok százait mozgatta nagy iskolázottsággal egy sötét szemüveges, fehér öltönyös szakember. Kellékei – széles karimájú kalap, hangosító berendezés – profi voltát igazolták a bámészkodók sokértelmű némasága közepette. A piros-sárga-kék ruhába bújtatott gyermekek feladatukul az „eszme" közvetlen megjelenítését kapták. Az emlékműhöz vezető sétány két oldalára Románia történelmi hőseinek arcképét hordozó paravánokat állítottak fel. Egy szinttel magasabban helyezkedett el talapzatán a tér névadója, a bronzlovas, hogy a ráeső tekintet továbbfusson a háttérben álló épület tetejére, ahol az ünnepi díszletet az államfő képe koronázta meg. A gyerekek a múlt és jelen metszéspontján, a hősök vigyázó szeme előtt tettek hitet mély hazafiságukról. Lelkesedésük hangerejét minden esetre napokig tartó gyakorlással erősítették.

A romantikus történelemszemlélet a múltban példatárat lát: nem kell mást tenni, mint kiválogatni az elődökként vállalhatókat, s köréjük felfűzni azokat a jeleneteket, amelyek tettekre sarkallhatnak. A fiatal lelkek fogékonyak az ilyesfajta beállításra. Viszont a tendenciózus egyoldalúság kockázata igen nagy: talán soha többé nem hisznek majd semmiben. Állandóan meg kell felelniük az elvárásoknak, hiszen ők a hősök utódai. Nem gyerekek többé, hanem „farkaskölykök" és a „haza sólymai". S a múlt áldozat tüzének lángja a utódokat is bevilágítja fényével. „A haza ősi szavában, amelyet Burebista hallatott, benne zengenek az évezredek során őseink, amint harcok és dicsőségek útján közelednek felénk, a mai Szocialista Románia jelene és csúcsa felé." – lelkendezik egy gyerekeknek szóló brosúra. „Dicsőséges múltunk van, amely népünk legértékesebb öröksége." – hangzott el egy RKP KB ülésen az állam vezetőjének szájából 1982-ben.

A régiség mint érvrendszer a nemzeti öntudat állandó élesztésére szolgál, egyfajta teleologikus történelemmozgás napi politikai köntösben jelentkező tünete. Amikor a 2. bécsi döntés idején a magyarok ezeréves államiságukat hangoztatták Hitlernek, Antonescu miniszterelnök kétezer évet tudott felmutatni: „Románia múltja a legdicsőbb mindama népek közt, amelyek a Duna és a Balkán térségében élnek..." Az eredmény? Máig gyógyulatlan sebek, primitív történelempótlékok, szemléleti kicsinyesség, patetikus nemzetkarakter: a lelki fertőzöttség hosszú gyógykezelést igénylő kórlapja. A szavak szintjén pedig „aranykor", „dicsőséges harc", „égő hazaszeretet", „boldog jelen és jövendő".

[*Szücs György*]

E számunk illusztrációit romániai iskolásfüzetek borítói közül válogattuk.

Lapzárta után...

Brassó – a Baross téren...

[*1988 november 15-én – a brassói munkásfelkelés első évfordulóján – a mintegy ezer fős, békés szolidaritási tüntetést a Baross téren a budapesti rendőrség frissen debütált rohamosztagai legfelsőbb utasításra brutálisan szétverték. A helyszíni felvételeket Rózsa Gábor készítette.*]

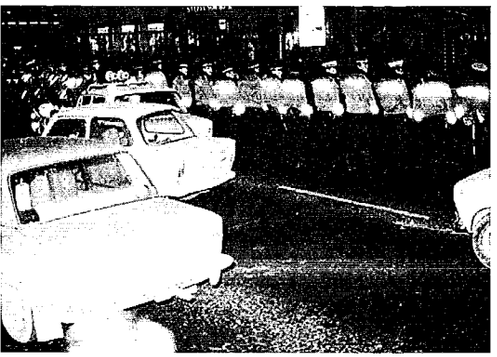

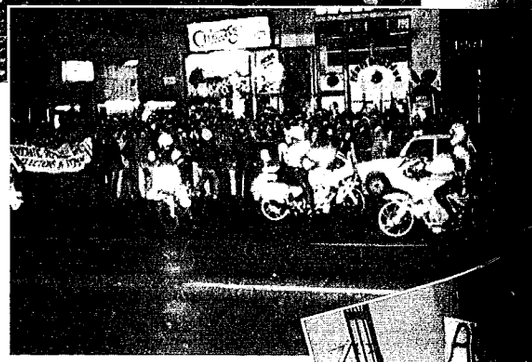

Summary

„Határi/idő/napló" is an independent series published in Budapest dealing especially with the largest national ethnic minority of Europe: the 2.2 million Hungarians living in Romania. Our 2nd issue of the 2nd volume contains mostly documents and studies of different kinds on the alarming plans and measures of the present Rumanian government aiming to demolish completely the natural and traditional structure of settlements. The editoral outlines that the „glorious and gigantic efforts to build up the Socialist Romania" until now has led to nothing but total disaster, and the present campaign of „Bulldozerpolicy" is frightening the whole population of the country, especially the Translyvanian German and Hungarian communities with further destruction of forced assimilation. The next writing is an interview with an elderly couple living in Kolozsvár (Cluj-Napoca), whose home was bulldozered and hence they lost everything: their garden, orchard etc. they could earn their living from. Forced into a huge block-building together with many thousands of others, now – as they tell – they can't think of anything but suicide. In the next part: „Kézirat gyanánt" (Manuscript) contains brief studies of art historians, which inform the public about our common Transylvanian heritage: the Rumanian, Saxon and Hungarian churches, villages, folklore and historic monuments endangered to vanish forever. Some of these reports were also sent to the ICOMOS and the UNESCO. „Pro memoria" is maintained for political and historical documents of this century. This time we publish some passages of minutes of the Paris Peace Conference of 1919 – for the very first time in Hungarian! – including the discussion about the Rumanian claims for Transylvania, to show how „justice" was made seventy years ago here in East Europe ignoring facts and the peoples' own will. In the column of present day Translyvanian literature the reader can find this time two short but brilliant pieces: György Lőrincz's symbolic story about two fighting „Brothers" and a poem written by Attila Vári about our „Displaced Memory". Finally we offer news and documents of the international and Hungarian protests during the last few months against Ceausescu's agonizing dictatorship – completed with another chapter of I. M. Pacepa's memoire book: „Red Horizons". At the end we express our strong protest against the Hungarian government, which had the Budapest solidarity demonstrators of 15th November (the first anniversary of the Brasov revolt) brutally beaten by the police.

Sumar

Határi/idő/napló este o revistă independentă, publicată la Budapesta, care se ocupă în primul rînd cu cea mai mare minoritate națională din Europa, cu soarta celor 2,2 milioane de maghiari care trăiesc în România. Partea a doua a volumului 2. conține documente și studii în legătură cu concepțiile și planurile diabolice ale guvernului actulal din România referitoare la demolarea și nimicirea localităților din mediul rural. Articolul de fond al acestui volum ne arată că din acel „efort glorios și gigantic de a construi Socialismul din România" a rezultat un dezastru total, iar campania buldozerului înspăimîntă toată populația și în mod special comunitățile maghiare și germane din Transilvania, care prin acestă politică se văd victime ale asimilării cu forța din România. Textul următor este de fapt un interviu cu o pereche mai în vîrstă din Cluj, al căror cămin a fost demolat cu buldozerul, și care de fapt au pierdut absolut tot prin care își întreținеau viața de toate zilele (grădina, livada etc.) Mutați cu forța într-un loc imens, împreună cu alte sute de familii, deja-după spusele lor, – nu se mai gîndesc la altceva, decît la sinucidere. În rubrica următoare, „Studii în manuscris" am selectat cîteva studii, – scrise de arhitecți și istorici de artă – cu țelul de a vă introduce în tezaurul comun al Transilvaniei: în lumea bisericilor românești, săsești și maghiare, în lumea folclorului de la sate, și a monumentelor istorice care în planurile guvernului de la București sînt condamnate la nimicire totală. Majoritatea acestor lucrări au fost trimise la COMOS și la UNESCO. Rubrica „Pro memoria" este dedicată și de această dată documentelor politice și istorice din secolul nostru. De data aceasta publicăm cîteva pasaje din textul conferinței de Pace de la Paris, din 1919 – pentru prima dată apare în limba maghiară! – în legatură cu discuțiile purtate pe marginea pretenției României la Transilvania, pentru a arăta acea „justețe" pe baza căreia, acum 71 de ani s-a hotărît soarta Europei de Est, ignorînd fapte de necontestat, și aspirațiile locuitorilor. În partea următoare, consacrată literaturii transilvănene actuale, cititorul se poate delecta prin două piese mai scurte, dar splendide: o povestire simbolică despre lupta dintre doi frați, scrisă de György Lőrincz și un poem de Attila Vári, despre amintirile noastre dezbinate. În final vă oferim un buchet de știri și documente, depre acțiunile de protest din Ungaria și de peste hotare, împotriva dictaturii agonizante al lui Ceaușescu din ultima perioadă, completată de un nou capitol din memoriile generalului I. M. Pacepa: „Orizonturi Roșii".

La sfîrșit vrem să protestăm vehement, împotriva guvernului de la Budapesta, în legătură cu măsurile brutale, aplicate de poliție, împotriva demonstranților de la Budapesta din 15 Noiembrie, care își exprimau solidaritatea cu muncitorii din România, cu prilejul aniversării de un an de la evenimentele de la Brașov.

A városi lakosság aránya 1990-ben 65 százalékot tesz majd ki az 1980-as 50 százalékkal szemben.

A fentiek értelmében a jövőben a városi lakosság számának és összlakosságbeli arányának növekedése nagyrészt a fejlődőképes falvak városiasodásának révén következik be. Így 1990-ig a városok és a városi lakosság fejlődését a következő számok jellemzik:

Év	1965	1975	1980	1985	1990
városok száma	104	236	236	505	635
A városi lakosság száma millió főben	6,4	9,2	11,0	12,9	16,3
A városi lakosság részaránya %	33,7	43,2	49,6	54,5	65,0

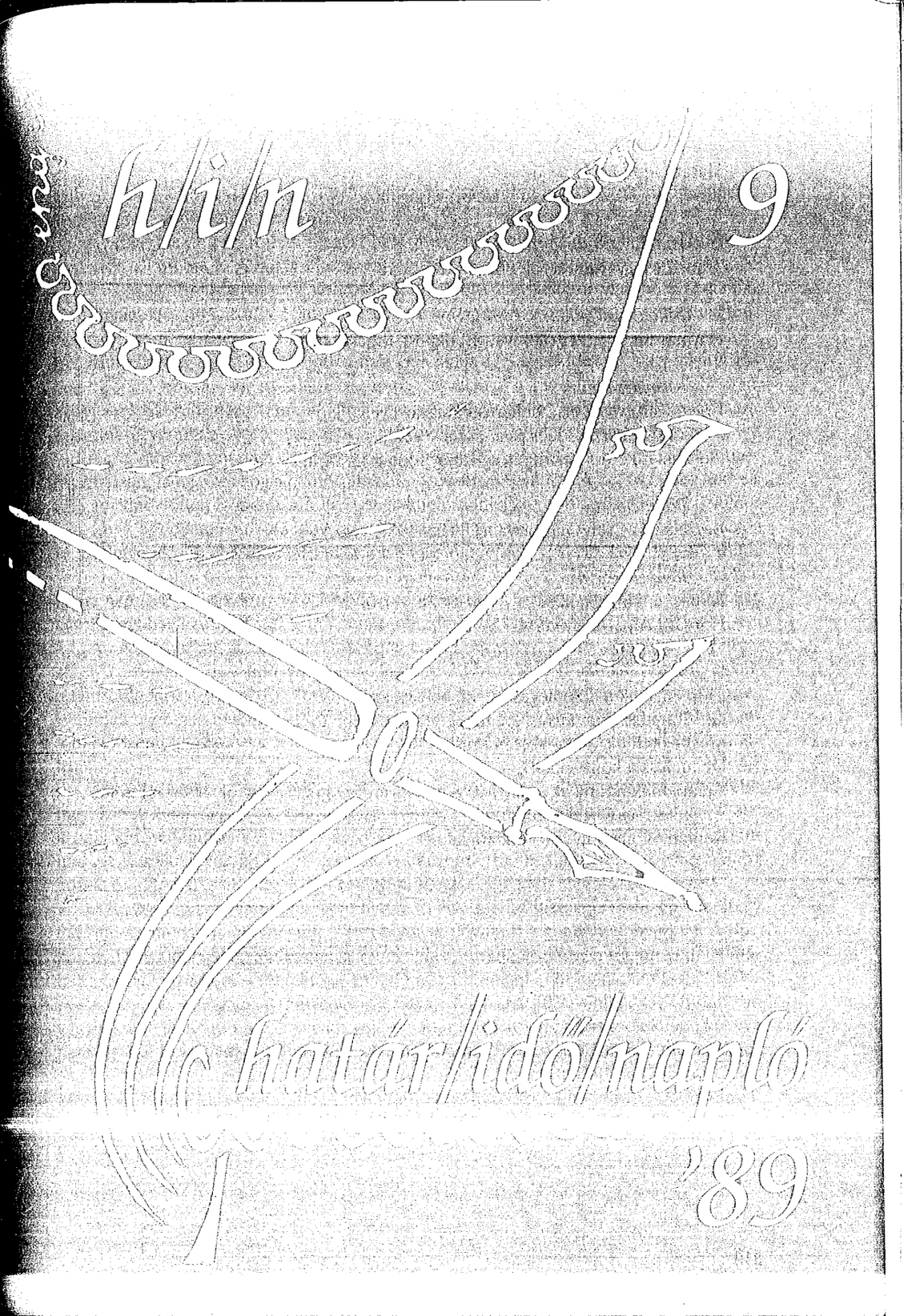

Határ / idő / napló...
Levél az ENSZ Emberi Jogok Bizottságához

Vámmentett útijegyzet
Tranzit Magyarországról – Magyarországra

Itthon vagy otthon?
Hármas tükörben (Kolozsvár, Budapest, Stockholm)

Kiemelés tőlünk
Engel Károly: Az első bukaresti magyar nyelvű lap
A párizsi békeszerződés és a kisebbségek
Gosztonyi Péter: Beszélgetés Mihály román királlyal

Pro memoria
Beszélgetés Cseh Gusztávval (Új Élet 1981. 9. sz.)

Jövevényszavak
Álom, repülőtér nélkül
Horváth Alpár négy verse

Más
„Törvényeink a különleges értékű bélyegekről"
G. Vitanidis: Filmművészetünk legtermékenyebb évei
Megénekelünk, Titánia! (filmkritika)
De mi lesz a könyvekkel?
Ajánló bibliográfia az erdélyi tárgyú magyarországi könyvekről – 1988. II. félév
Az illusztrációk jegyzéke
Román és angol nyelvű összefoglaló

Határ / idő / napló...

Milyen címet adtunk – és mennyi gyötrődés után – ennek a rendszertelenül megjelenő kis újságnak, éppen most két éve?

A *határ* jelentette a román-magyar határt, az elválasztó fikciót, és kevés változással ugyanazt jelenti ma is. A *határ* a kettéosztottság skizofrén jelképeként, az egyik oldalról nézve a magyarországi utazók nehézségeit jelentette, a másikról viszont a romániai magyarság sorompóját az anyaország felé. A *határ* most is mindez – és még valami. A szökések, menekülések színtere, s az ezzel kapcsolatos történetek, legendák forráshelye. Kiderült, hogy nem áttörhetetlen már ez a *határ.* De az is kiderült, hogy az átjutáshoz olyan elszántság, elkeseredettség, merészség és a jó Isten tudja még mi kell, amit azóta sem sikerült megértenünk. Ennek megfelelően azokat, akik így szöktek át, nem fogadtuk úgy, mint a végsőkig elszánt, egy ilyen kísérletbe belehajszolt embereket.

Az *idő* közben telt, lám ezt mutatja a határ fogalmának alakulása is. Senki sem tudja pontosan, hányan és hogyan jutottak át ide – és innen tovább –, kiket és miért küldtek vissza. Nincs ötlet, gondolat, koncepció, amely a megoldáshoz közelebb vitt volna. Úgy tűnik: az *idő* nem nekünk dolgozik. Kényszerpályán mozgott a hivatalosságtól kezdve a félhivataloson át a földalatti nyilvánosságig mindenféle reakció. Nem számítottunk volna erre a helyzetre? Nem tudtuk, hogy előbb-utóbb így lesz? Ha viszont tudtuk, akkor miért nem használtuk ki az *időt*? Miért tudott az olyan szimbólum maradni, mint két évvel korábban? A nincs-*idő*, a mindenről elkésünk – lekéstünk szimbóluma.

A *naplót* közben sokan, sokféleképpen elkezdték vezetni. Nincs napilap, folyóirat, amely ne foglalkozna – ahogy tud és amennyire ért hozzá – a romániai menekültekkel, a falurombolással. Erdély-szakértővé vált a rádió és televízió minden jeles munkatársa. A címkék igen használhatóak. Tartalmazzák mindazt, ami beléjük fér, de semmivel sem többet. Számtalan könyv is jelent meg Erdélyről. (A pletyka szerint volt aki két hét alatt írta meg...)

A jelképes *napló* – úgy tűnik – eredeti szándéktól eltérő jellegű feljegyzésekkel telik meg. Kinek a *naplója* ez? A magyarországi emberek kollektív lelkiismeretéé talán? Vagy a politikai manipuláció eszköze? Vagy jó üzlet? Jobb lett ettől valakinek, aki otthon maradt Romániában? Néha azt éreztük, senki sem ért ehhez a kérdéshez, vagy aki ért hozzá, nem foglalkozik vele. Miért? Vagy ha mégis – úgy szól, ahogy „kell"?

Azt gondoljuk, a *Határ/idő/napló* helyét és értelmét az biztosítja és bizonyítja, hogy bár már számtalan napló megtelt, ez a tény nem enyhített a gondokon, bajokon. A dolgok nyilvánvalóbbakká váltak, mégis a megoldást mintha senki nem tekintené feladatának. A *határ,* az *idő* és – reméljük – a *napló* adott. Lankadatlan tenniakarással, a történések bőségétől magunkat mitsem zavartatva, tenni akarjuk a dolgunkat. Tudatában vagyunk annak, hogy ami két éve hír volt, ma már közhely – de azt is tudjuk, ami két éve baj volt, ma is az, vagy még nagyobb. A megoldáshoz, a kézzelfogható eredményekhez az elmélyült elméleti munka és következtetéseink állandó gyakorlati próbája vihet csak közelebb. Ehhez kívánunk minden jóakaratú *napló-vezetőnek* hitet, erőt és kellő éleslátást minden *időben* – a *határon* innen és túl!

1989. március

[*Tódor Albert*]

1989. elején az Erdélyi Szövetség kezdeményezésére akció indult annak érdekében, hogy az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága az erdélyi kisebbségek kérdését vegye fel következő ülésének napirendjére. Számosan voltak olyanok, akik nem elégedtek meg az angol nyelvű formanyomtatvány elküldésével, hanem személyes hangú levelet küldtek Genfbe, az Emberi Jogok Bizottsága főtitkárhelyettesének. Alább ezekből közlünk egyet.

Levél az ENSZ Emberi Jogok Bizottságához

Tisztelt Martenson Úr!

Engedje meg, hogy felhívjam az Ön – és Önön keresztül az Emberi Jogok Bizottsága minden tagjának – figyelmét a Romániában érvényesülő emberellenes, ezen belül nemzetiségellenes politikai gyakorlatra, s ennek vetületeként a mindennapi életben tapasztalható nyílt és burkolt jogfosztásokra.

Egyben kérem, szíveskedjen vizsgálatot kezdeményezni az alapvető emberi jogok – ennek keretein belül a nemzetiségek kollektív és egyéni jogai – lábbal tiprása miatt, hogy a világ közvéleménye hiteles képet kapjon arról a politikai gyakorlatról, amely a homogén román nemzet eszméje jegyében nemcsak szellemileg, erkölcsileg, nemcsak a nemzetiségi identitástudat terén, hanem hovatovább fizikai értelemben is genocídiumnak nevezhető. A kisebbségellenes ideológia, politikai és társadalmi gyakorlat a több mint 2 milliós magyar nemzetiség és minden más – szász, ukrán, szerb stb. – népcsoport létét veszélyezteti.

Engedje meg, hogy a személyes tapasztalataimra hivatkozzam. 1988. őszétől három alkalommal utaztam Magyarországról Romániába, hogy barátoknak, ismerősöknek elemi élelmiszercikkeket – például kenyeret, vajat, cukrot, gyerekeknek csokoládét, tejport –, gyógyszereket és gyógyászati eszközöket – például injekciós tűket és fecskendőket, sebészeti cérnát – vigyek, hogy egy-két hétre, vagy csak néhány napra legalább pár ember számára a fizikai lét elviselhetőbbé váljon.

De – a román népet is sújtó – fizikai nélkülözésnél jóval súlyosabb a nemzetiségek jogfosztottsága. Tagadják azt a jogukat, hogy a szülőföldjükön, a falvaikban, a maguk által felépített házaikban lakjanak, a közösségi tradícióik szerint élhessenek, művelődhessenek, hogy a magyarok a magyar, a szászok a német, a szerbek a szerb szót adhassák át gyermekeiknek. Nap nap után megalázza, a kiszolgáltatottság hálójába köti, a reménytelenség kútjába taszítja őket a szellemi és erkölcsi semmibevétel. Sorsuk révén a nemzetiség halálának képe vetül eléjük. Mert – ahogy egy székely asszony mondta – „mi, öregek, a magunk sorsát elviselnénk már, ha ezt mérte ránk az Úr, de mit mondjak az unokámnak, ha azt kérdezi, mért nem szabad a tanító néninek magyarul „Jó reggelt!" köszönni.

S mi, akik megyünk Erdélybe azért is, hogy biztató szót, reményt adó híreket vigyünk – néha egy-egy könyvet, újságot is belopunk –, mit mondjunk annak az asszonynak, aki a magyar autóban azt mondja: „Itt most nem félek, itt beszélhetek... Fázunk, éhezünk, a gyermekeinktől elveszik a magyar nyelvet, de ha itt pénzed van, anyát, apát vehetsz magadnak". S hogyan adjunk reményszavakat annak a bolti eladónak, aki meglátván a kezünkben egy magyar nyelvű könyvet, azt mondja:

– Minek az a könyv? Nem igaz, amit a könyvek írnak.

– Miből gondolja?

– Nem úgy élünk, ahogy a könyvek írják. Mi nem is élünk már...

– Bántják?

– Bántanak?!... Tíz éve dolgozom itt, románok között, de ilyen nehéz még sose volt, mint ebben az évben. Nem mondják, hogy „magyar kurva" vagyok, mert ezt is mondják nekünk úton-útfélen, csak velem cipeltetnek minden terhet, s ha megszakadok se segítenek, csak elfordulnak".

S gyógyszert adok neki, leveskockát és csokoládét, mert beteg, lázas, a helyiségben télikabátban is reszket, s az orvos gyógyszert se adott neki, s dolgozni küldte.

Nem folytatom, nem lopom az Ön idejét, Martenson Úr, további történetek felidézésével, mert nem tudnék kifogyni a szóból.

Mit tehetünk mi, egyénenként?! Bizonyíthatjuk, hogy az emberi kapcsolatok dacolnak a diktatúra minden embertelen tilalmával, esztelen törekvésével! De amit itt tenni kell, azt népek, nemzetek tehetik csupán! Csak a nemzetközi összefogás, a kollektív tiltakozás foghatja le a jogtiprók kezét! Csakis nemzetközi összefogás segíthet abban, hogy a párt- és állami vezetők által megtévesztett, hamis ideológia foglyává tett román nemzet is föltápászkodjon, s ne a vad nacionalizmusban, hanem a demokráciában, az emberi jogok – minden nemzet, nemzetiség s egyén jogai – elismerésében, érvényesítésében találja meg önbecsülése forrását, a nemzeti emelkedése útját. Mert végső soron román, magyar, szász, ukrán, szerb, cigány – minden nép és népcsoport egy eszelős ideológia, emberellenes politika áldozata. Az emberhez méltó éltetet akarjuk bármely nemzet, nemzetiség minden tagja számára.

Kérem Önt, segítsen! Segítsenek!

Budapest, 1989. január 18.

[*Danyi Gábor*]

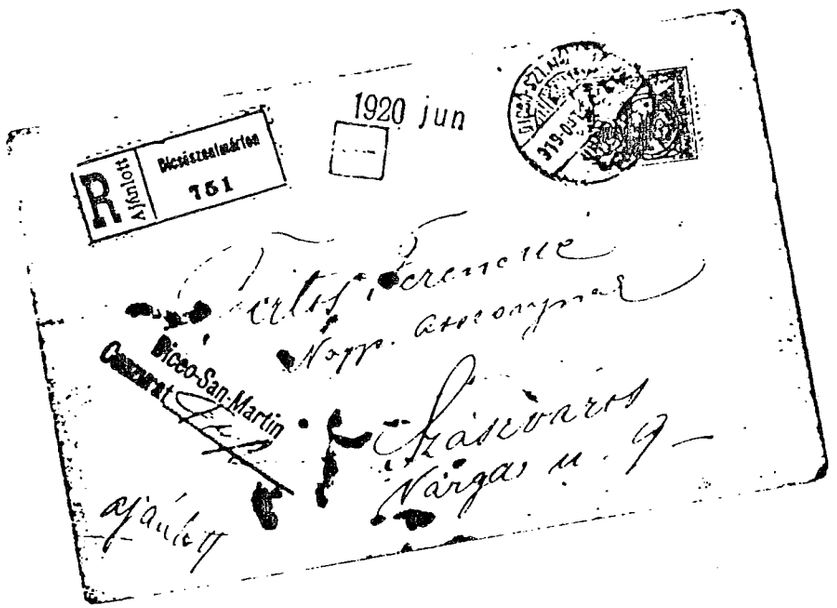

Vámmentett útijegyzet

Tranzit Magyarországról Magyarországra

...egy, kettő, három, négy...

Kilenc óra előtt érünk a határhoz. A sötétben lendületesen előzünk le egy kivilágítatlan autót, amikor észrevesszük, hogy itt a sor vége. Beállunk mögé, a hosszú úttól fáradtan kászálódunk ki a levegőre, te jó Isten, mennyien várnak.

Pedig át kell jutnunk, illúzióperceket viszünk, megpróbáljuk ezekkel pótolni az elmentek hiány-éveit.

...öt, hat, hét, nyolc...

„Emlékszel, egyszer Feketetóra jöttünk, akkor volt ilyen. Tudod, amikor a részeg milicista ráfogta Barótira a pisztolyát, mert nem kellett neki száz lei ellenében az elvett útlevele. A gyerekek döbbenten nézték a jelenetet, Anna torkából lassan kapaszkodtak elő a szavak: Add oda neki a pénzt!

Az éjszaka egy pillanatra megrepedt, ránk telepedett a félelem hideg harmata. Ezt azóta is a pisztolyos utazásként emlegetjük. Szóval akkor álltunk hat órát a határon. Ezért a jelenetért."

...kilenc, tíz, tizenegy...

A sor legelején toporgó, ideges emberek – idősek, fiatalok. Mióta vannak itt? Este hat óta nem mozdult a sor semmit. Többen a magyar határőrt szorongatják, beszéljen a parancsnokkal, szóljon át a románokhoz. Na, és akkor mi van? Most előrébb kúszik a kígyó: tizenkét boldog autós behajt a betonasztalok közé. A lámpákat lekapcsolják, ők ott folytatják a várakozást.

...huszonhét, huszonnyolc, huszonkilenc...

Szemből egy kocsi közeleg, az érdeklődők megrohanják. Odaátról jött? Frászt, visszafordítottak, meg se néztek, sok a csomag, mondták. Csúnyán káromkodik, noha szelíd embernek látszik egyébként. Kivárjuk a következő eresztést. Fél- vagy háromnegyed óra múlva megy be az újabb tucat.

...negyvenkettő, negyvenhárom, negyvennégy...

Indulunk visszafelé. Az autók sötéten, némán állnak. Az ablakokon jégvirágok. Időnként kiszáll valaki, gyorsan becsapja az ajtót, némi élelmet vételez a csomagtartóból. A nyílásokban aludni próbáló leánykákat, dühös pillantásokat kapunk el: bejön a hideg. A mostanában elszaporodó önjelölt Erdély-szakértőket képzelem a szélvédők mögé, itt vannak-e, s ha valóban itt lennének, megértenének-e bármit is...

...hatvannyolc, hatvankilenc, hetven...

A sorbanállás mint életforma. Közös családi életek, alkalmi társulások, barátok, szeretők zsúfolódnak a kis üvegkalitkákban a csomagok között, egyik zsebükből a másikba teszik az átviendő leveleket, megtapogatják a tiltott kávéscsomagokat – Mózsi bácsi talán ezzel intéz valamit – előkerülnek a viccek, 56-os történetek, 65-ben Nagyváradon...

...kilencvenkilenc, száz, százegy...

Az egyik kocsiból Dezső ugrik ki, egy pillanatra meglepődünk, de nevetős arca felderít. Még csak két és fél órája vagyunk itt, legyint, majd fázósan bevágódik a hátsó ülésre, lehelete még ott kavarog a mienkkel. Néha váratlanul kiszakad egy autó, s dühösen elindul hátra: Gyulára, Budapestre?

...százhúsz, százhuszonegy, százhuszonkettő...

Százhuszonhárom. Százhuszonharmadikak vagyunk a sorban. Akkor már számoljuk végig. Szép, kerek szám: százötven. Mi lenne, ha mindenki visszafordulna? Mi lenne, ha mindenki elkezdene dudálni? Az osztrákok egyszer... Csönd van. Távolabb kis tüzek mellett didergő árnyékok melegednek. Az indulások longitudinális hullámokként terjednek végig a kocsisoron. Lámpa, indítás, megállás. Mennyi az idő, fél kettő, mindjárt ott leszünk. Mondtam, hogy induljunk hajnalban, Szabolcsékat nem láttad, ők is délutántól várhatók. – A vámvizsgálat negyedórát tart, nincs semmi különös, a könyveket sem firtatják. Reggel öt után rutinosan gördülünk át a sorompó alatt, intünk a román katonának, aki hosszan bámul utánunk. „Merre, meddig mentek? Harcra? Háborúba? Hírvirágot szedni gyöngyös koszorúba?"

*

Feketetón benézünk az öreg Ionhoz, nincs otthon, a feleségével ülünk le egy szuszszanásra. A forró csikókályha közelébe húzódunk, a nyelvünk lassan megered, Béla a tolmácsunk. Emlékek idéződnek fel, újra szagoljuk a szénapadlás illatát, halljuk a vásár távoli zsongását, emlegetjük a többieket. A magyar időben Zoli nagyapja itt volt körjegyző, a néni gondolkozik: „Notar Marosvásári? Kicsi leány akkor, nem emlékez..." Húzunk egy veder vizet a kútból, kidobjuk az úszkáló jégdarabokat, leöblítjük a karcos pálinka ízét. Búcsúzkodunk. Érdekes, hogy a románok azt mondják: „megyünk la Feketető". A magyarok pedig: „megyünk Negreni-ba". Zoli elmeséli, hogy apja, aki Nagykárolyban született, amikor „éljen..." kezdetű dicsőítő táblát látott az út mellett, mindig felkiáltott: „Pînă mîine dimineată, holnap reggelig..." Hányszor kell még ezt elsóhajtani, elkiabálni?

A városban a szokott rohanás, beköszönések, csomagok leadása, elhadart információcsere. Mi van nálatok? Igaz, hogy Lacinak sikerült? – A hírek mindig fájóan jellemzőek, ismerősen fájók. Miért kell pont diszkót adni a szomszéd teremben, amikor magyar est van, miért kell idő előtt befejezni, mert aerobic-bemutató követi? Már csak adalék az elkésett levél, hogy jobb lenne, ha elmaradna az est, mert, mert... Mária kislánya hároméves lehetett, amikor felfigyelt kistestvére gügyögésére, „semmit sem értek, biztos román lesz, ha megnő". Mosolygunk. A mellénk szegődő kóbor kutyának is, ha visszafelé borzoljuk a szőrét, az állatkert madarait pálcával riogatjuk, s a félve elhúzódó zergéket

vidám ugrándozásra ösztökéljük – nem várhatunk tőlük megértést. Köztünk a rács. A Városban pedig emberek laknak. A Városban emberek éltek.

Lassan egy napja úton vagyunk. Parajd után a kivágott hársfák csonkjait felverte a bozót, a délceg óriások helyén nevetséges kócosság. A lebontott városi házak elkobzott kertjeiben épülő blok égnek meredő vasszálai már kifésültebbek. Gyanakvó tekintetek, mikor fényképezem. Átellenben kiütött ablakú, födém nélküli épület. Korlátját vesztett erkélye görcsösen kapaszkodik a kapu párkányához, öntött díszei holnapra már a földet egyengetik. Udvarhely, Kossuth utca. Odorhei, Bulevardul 1 Mai.

Kis faluban ébredünk reggel. Az ablakon keresztül látni a behavazott hegyeket, a látványt deres ágak bontják meg fekete vonalaikkal. Értelmünkbe lassan beszivárog a felismerés, hogy hol is vagyunk. A disznóölésre éppen megérkeztünk. Baráti arcok, rég hallott kérdések, meleg szavak. A megszúrt állat vére megfesti a fehér havat. Sírása egyre halkul, ne búsulj, mondja egy böllér, na, ne búsulj, veled van az Isten...

Az összemosódó utazás élménye megfeküdte az agyunkat: már csak az események szilánkjait érzékeljük. Udvar, perzseltszag, mozdulatok, Zoli szemüvege. Mikor lesz vége az „Aranykornak"? – kérdezi Béla apja. Amikor meghal az ékszerész! Koccintunk.

Kívánhatjuk-e embertársaink pusztulását? Embertársunk pusztulását kívánjuk-e? Az emberek reménykednek, állítólag adnak útlevelet, állítólag nyugatra könnyebben, állítólag kétszáz dollárt kell letenni, állítólag kiengedik a gyerekeket.

Variációk hangzanak el, mintha spekulatív úton a dolgok végére lehetne jutni, a döntések következetlenségeit megérteni. Rövid idő alatt a kevésszavúak is megnyílnak, minél többet akarnak mondani, hiszen abból a városból jöttünk, ahonnét a Kossuth adó sugároz. Utoljára Gyula bácsi zárómondatát halljuk: Béla, csináljatok már valamit!

*

„Fordulj kedves lovam napszentület felé, úgyse jövünk többet soha visszafelé..." – dúdolgatjuk másnap az autóban. Nem merjük Zolinak megmondani, hogy ismét sor lesz a határon, sietne, mert a családját még vidékre kell fuvaroznia. A városok, falvak most fordított sorrendben szaladnak el mellettünk. Útravalónak „disznókőccséget" csomagoltunk, a napi többszöri ebédet oroszhegyi pálinkával lazítjuk. Béla fellapozza nagyapja emlékezéseit, amelyet évek óta egy kopott füzetbe körmölget: „1923. august 1. Elmentem Bukarestbe de nem tudtam románul, nem sikerült ot elhelyezkedni, vissza jöttem Brasóba, elszegődtem egy mészároshoz, honapig voltam otan, mert nagyon sok nehéz munka volt. És kaptam más helyet, porondon egy péknél, de jött a Tavasz, és írta anyám jőjek haza mert Jozsef elment katonának, és jöt a nyári mezei munka..." Szerinted elveszik a határon?

Számolgatunk, mikor érünk haza, ha átérünk, iszunk egy kávét. A beszélgetés feledtető mámora és a pálinka okozta kábulat összeér, az elviselés határmezsgyéin botladozunk, ugyanúgy, mint az otthonukban maradók.

A határ előtti utolsó falu Bors. A fogcsikorgatva kibírt több száz kilométernyi autókázás végén a hihetetlen abszurditás: a sor vége a faluban van, sportból megszámoljuk, kettőszázhetvenedikek vagyunk. Mielőtt akaratunk elernyedne, elindulunk Gyula felé, útközben majd gondolkodhatunk. Ha szerencsénk lesz, addig kitart a benzin, nem zár be a határ, kisebb sort találunk, nem küldenek vissza. Holnap reggelig haza kell érjünk, holnap reggelig haza kell érjünk, holnap reggelig... Béla ezen a vidéken tanított néhány évig, hogy el ne aludjunk, a falvakról beszél. Nojorid, ezt nem tudom magyarul, Ghepiu,

ez Gyepű, de hallottam már Gyapjúnak is, Inand, Salonta, ezeket tudjátok ti is, Avram Iancu telepítette helység. Zerind, Zaránd, Chisineu Cris, Kisjenő, jól eltorzították, Vărsand, mindjárt odaérünk... A határnál dühös közömbösség vesz rajtunk erőt, erőtlenül tiltakozunk csak, amikor a vámos „anyuka" gyors mozdulattal kiüríti belső zsebeink taralmát, a gondosan összehajtogatott papírszeletek átvándorolnak hozzá, szegény Réka, megint nem kap levelet, remélem, cím nem volt rajta.

Aztán már nem törődnek velünk, hiszen a határmenti kereskedelemre specializálódtak. Mehetünk.

A magyar oldalon dacosan két éjszakát írtunk fel a statisztikai lapra: az elsőt a határon töltöttük. Még látjuk, amint a lengyelekkel behordatják a kocsi teljes tartalmát a vámhivatalba. Itthon vagyunk. Az első benzinkútig végig üvöltünk: „Ott, ahol a vén eperfa halkan sóhajt fel az éjszakába..." Kecskemét után már igen csendesen vagyunk, Zoli táncházas múltját idézi. Közben számolgatjuk a kilométereket. Először engem visznek haza. Az utcában csatornát fektetnek, a felszaggatott árok mellett éjszakázó munkagépet kikerüljük: PROGRESUL BRĂILA ROMÂNIA. Beesem az ajtón, na, milyen volt az út? Jó hangulatú, motyogom, jó hangulatú...

[*Szücs György*]

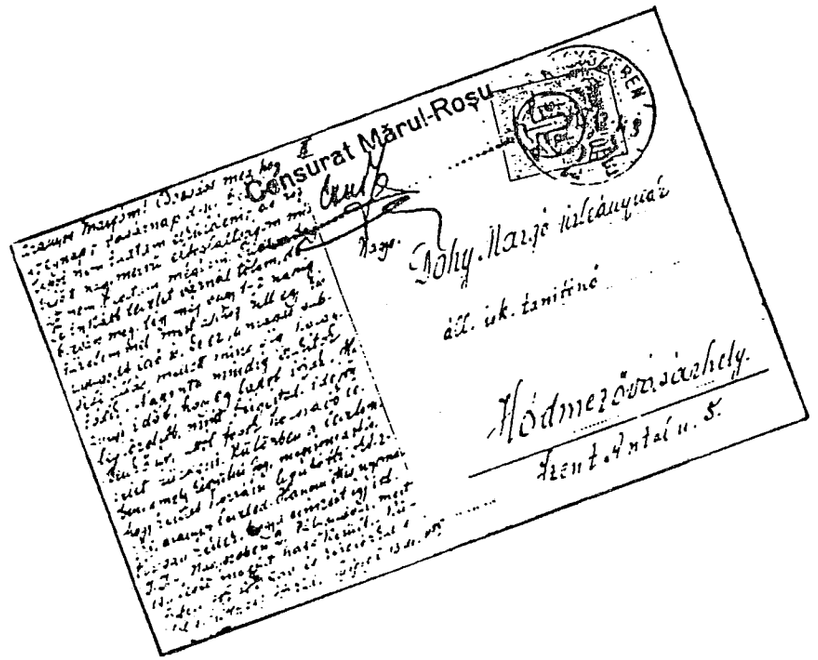

Itthon, vagy otthon?

Hármas tükörben

Előfordul, hogy a postás elolvassa a leveleket. A postás („hírvivő") nem mindig örkényi vagy hrabali figura, ritkán adatik meg számára, hogy irodalmi hőssé váljon. A postás – közvetítő. Az írás gyanús, viszont az arc mögé rejtett szavak bántatlanul átjuthatnak az ellenőrző pontokon. A postás sok levelet visz, tartalmukra olykor emlékezik, belső kényszerből egy kor fogadatlan krónikása lehet.

Az itt következő levél személyes, mégis sokakhoz szól. A postás [Szücs György] úgy érezte, kevés, ha csak két ember olvassa. Ezért kereste fel a címzetteket, elbeszélgetett velük, kérdéseire más és másféle válaszokat kapott. Az így összeállt három szöveg rekonstrukció: a korábbi helyzet, a viszonylatok átrendeződésének utólagos rögzítése, három – valamikor egy szellemi közegbe tartozó – ember [Lőrincz József, Kolozsvár – Bretter Zoltán, Budapest – Török Ernő, Stockholm] megőrzött, átértelmezett kapcsolatának színképe. Az eredmény talán több, mint három szöveg egyszerű egymáshoz illesztése. S talán maradandóbb is, mint három behavazott lábnyom.

1. [Lőrinc József:] Levél (Kolozsvár)

Megkaptam a képeslapodat, de mivel vártalak, nem írtam. Már nem várlak, tehát írok. A múlt héten már elkezdtem írni egy levelet, de a negyedik oldalon abbahagytam, a felét újra kell írnom. Mint tudod, F. megkért, hogy írjak valamit. Nekem amióta hazajöttem, egyre komolyabb gondokat okoz az, h. nem tudom: érdemes-e közölni egy olyan kultúrában, amelyről fogalmam sincs, h. micsoda. Mert ez a helyzet. (Ezzel párhuzamosan aggaszt, h. egy sincs, akivel megbeszéljem. Ezt, de mást is/sem. Hónapok óta nem beszélgettem senkivel. Rendesen. Ezzel is magyarázom, h. most már kezdek jó levélíróvá válni. Azt hiszem, a közlési vágyamat erre a pályára kell tolnom. Tehát: elhatároztam, rendesen fogunk levelezni. Havi egy levélcsörte. Punktum.)

Szóval, egyre ritkábban van alkalmam nemcsak komolyan beszélgetni, de még szót váltani is. Nem is beszélve a szavak megváltásáról. A legjobb beszélgetéseim a nektek írott levelek. Veszek egy üveg bort a vendéglőből (máshol nix), bezárom a kaput, felteszek valami zenét (most Bach csellószonáta-szóló), töltök, és elkezdem beleélni magam egy „kommunikációs helyzetbe": táborozunk: ti, Háberék, Gézáék, Vermesék, D. Laciék, Szegedi Cs., az olasz barátunk, Zoltánék, és én. És talán még néhányan, akiket nem ismertek. Pl. Konrád, egy-két lengyel, *épkézláb* hollandok, osztrákok, horvátok, csehek. De ez már (még?) utópikus. Tre Fontanén vagyunk. Ragyogó idő! És a fahordáson, krumplihámozáson, gombászáson kívül semmi tenni-venni valónk. Intenzív beszélgetések egész nap. Csoportonként v. ahogy tetszik. Vagy fordítva. Időnként aranyérmosás a patakban. A beszélgetések, ahogy most művelik B.-ben. „Van egy kérdésem, drága X..." Válasz (egy megformáltságra is törekvő eszmefuttatás – mint látjátok, ettől még távol vagyok –). Aztán egy másik veszi át a szót. Stb. Ha éppen sokáig hallgatsz: „Care signore, mi a véleményed?" A végén összefoglalás: milyen problémából indultunk ki, útközben még mi vetődött fel, hogyan, hová jutottunk.

Reggel az összefoglalás elismétlése, a beszélgetés folytatása. (Nem fantáziálok, már volt részem ilyenben, és hála a feljebb ismertetett helyzetnek, egy darabig nem lesz.) Továbbá: a táborban iszunk, de mértékkel. A gyerekek szófogadóak. Mindenki tudja, h. mi a tennivalója, mert már volt táborban legalább hatvannyolcszor. A nap süt. A patak csobog, nem csörgedezik, az istenit! A madarak dalolnak, nem összevissza csicseregnek. Aztán besötétedik (persze). Aztán még történnek dolgok, de aztán már nem. Mindenki bemegy a sátorba aludni. Maradunk mi hárman a tűznél, már hálózsákban. Esetleg Aldo is, már megtanult magyarul – főleg hallgatni. És ebben a pillanatban – amikor fáradtak vagyunk, és mégis pengve pengünk, az egymás orrfújáshangját is élvezzük, előkerült még egy üveg bor (amit most iszom), a cigarettának (csodák csodája!) megjön az íze, és minden ellenkezik a forradalmi öntudattal, vagyis (Uram bocsá!) szép – kezdődik a beszélgetés. Vagyis – a levélírás. Megérinthetlek, hallom, hogy „Tényleg?" (B.) és „ez a három" (E.), illetve „tertium non datur" (én, a radikalizmus ridikulizmusa). Még tegyünk a tűzre? (Inkább, egyelőre, beljebb nyomjuk.)

Abban az országban, ahol vagytok, az Óperencián innen, könnyű – mint hallom – megélni. Meg-élni. Ennek kettős a jelentése. Az is, h. napról napra vegetálsz, épenegészségben fenntartod azt, ami csak egy eszköz, nem cél. De a megélés szerintem-számomra egy sokkal tágabb fogalom, a Weber-féle „Lebenswelt" szubjektív oldala. (Ha kideritítek, h. a kettő egy dialektikus ellentétpárt alkot – írjátok meg. Nem nekem, hanem a *Blöde Zeitschrift für Hineinfickerkunde* c. lapnak.) Egy adott pillanatban azt hittem, h. bedőltetek annak, h. „jól éltek". Megijedtem, mert már hallottam, h. főleg felétek az emberek ezért élnek, h. az „jó" legyen. Ez pedig piszkosul összemossa a fenti két jelentést. Örvendek, h. ti nem. Örvendek h. a „korlátlan lehetőségek" nem váltak a lehetőségek eltüntetőivé. (Ez egy nagy hülyeség? Igen. (B.)) H. emiatt mégis eltűnt – v. nem is létezett? – a „legyen már valamink" és aztán „még" és „még" és „még" alternatívája. Lehet, h. a gyomorfekély arra való, h. emlékeztessen: nem a gyomrod a fontos! (Az anyám...! Köszönöm szépen.) Ha ezt így folytatom, annak is örvendenem kellene, ha napozás közben odafagynátok a naphoz. Végül is lehet, h. káröröm az én örömem. És már csak ilyen örömekben lesz részem. Még jó, h. ez nem az én hibám, mert ha mégis igen, mehetek párttitkárnak. És ha mégis..., hát akkor is nagyon jó, mert önmagam maradtam. Hibákkal együtt, de maradtam – én. Mára elég a levélírásból. Holnap, valamilyen holnap, hozzászólok az elavult könyvekről hitt-vallott véleményedhez. Egyelőre egyfolytában ma van.

Holnap.

Mint látjátok, telik az idő. Tehát, az elavult könyvek. Meglep, mon cher, hogy miután éveken keresztül humán szellemi környezetben éltél (nem a munkahelyed és a diplomád által biztosított munkakörülményekre gondolok), amelyben érezhetted, h. vannak számomra (és remélem, hogy egy-két napi ottlét után, ellenére, számodra is) olyan dolgok, amelyek nem avulnak el. Az udvaromon a fű nem avul el (esik az eső, az udvarom egy buja, észbontóan szép gizgaz). Platón nem avul el. Az ausztrál bennszülöttek számára nem probléma a japán gazdasági csoda. A kultúra nem gép, barátom. Nem avul el. Egy probléma újratermelheti magát „pînă-n pulă". Habermas számára már nem probléma az, ami probléma volt Németországban kb. 1960-ig. Ma Németország nem az elmaradottságát, a perifférikus helyzetet érzi, hanem a vezetői pozíciót. És ezt teoretizálják. Mivel olyan helyzetben vannak, terjesztik a problémafeltevéseiket. Gyakorlatilag olyan helyzetben vannak, h. simán univerzalizálhatják a kérdésfeltevéseiket.

Csakhogy mivel nem vagyok majom, igyekszem a magam helyzetét nem a „fogyasztói" társadalomban kidolgozott fogalmakkal tisztázni. És így lesz Marx időszerű, Habermas pedig egy nagyképű... Ez a téma vége.

A circulus viciosus nagyon nehézkesen döcög. Eddig két ülés volt. Semmi érdekes. Kezd erőszakolttá válni. Az emberek nem készülnek stb. Mivel, az előző évektől eltérően rendszeresen utána is olvasok, látom h. milyen katasztrofális volt eddig a színvonal. Mindegy. Még egy év, és vége az egésznek. Lóránd és Fikker beadták a papírokat. Beszélgetni, szót érteni már jóformán nem lehet senkivel. Emiatt legfeljebb arról írhatnék még, h. én mit dolgozom. De minek? Hideg van, meg vagyok hűlve.

2. Beszélgetés [Bretter Zoltán] (Budapest)

Sokat gondolkoztam azon, hogy miben különbözik egymástól ez a két régió, arra jöttem rá, hogy van itt egy dolog, ami az embert félrevezeti. Ez a nyelv azonossága: a magyar nyelvet beszélik itt is, ott is. Arra utal, mintha lenne valamiféle közös pont, mintha a nyelv le tudná győzni a létező különbségeket, amelyek a világon bárhol másutt is léteznének. Amelyek az intézményi struktúrából, a hagyományokból, az életmód különbözőségéből tevődnek össze. Nagyon sokan beleesnek abba a tévedésbe, hogy a nyelv ezt legyőzheti. Azt hiszik, mintha egyfajta meghosszabbítása lenne egyik a másiknak. És akkor a vágyaim sem egyebek, mint meghosszabbításai az ottani létemnek. Azaz úgy képzelhető el, hogy mindaz amit ott elkezdtem és ami sikertelen volt, amit nem sikerült megcsinálom, mindaz amibe belebuktam, mindaz amit szeretnék esetleg megcsinálni a jövőben, az itt teljesül. Nem pusztán arról van szó, hogy ez a vágyak országa lenne, hogy az ember valami extra dolgot képzel el: az ígéret földjét, de mégis hordozza az ígéret földje jelleget, éppen azáltal, hogy amit ott az ember elkezdett, amit ott az ember csinált, itt majd kiteljesedik. Azért mert van kapcsolat a kettő között. Ezért nem igazán ígéret földje, az valahogy radikálisabban különbözik attól a valóságtól, amelyben az ígéret földje mint kép megfogalmazódik. Ez nem különbözik olyan radikálisan, s ez a mediáló tényező, amely a határ nyilvánvalóságát elmossa: a nyelv. Mi történik ekkor? Az ember egyszerűen nem tudja feltalálni azt az életmódot, ami alapja lehetne az ő vágyainak, a vágyai teljesülésének. Megfosztódik attól a mindennapiságtól, ami alapján egyáltalában vágyai lehetnének. Egyfajta dezorientáltság, zavar keletkezik a dologban: az ember még azt sem tudja, hogy mire vágyjon. Én így érzékeltem a törést, ami bennem bekövetkezett, hogy már azt sem tudtam, mit akarhatok. Mi az a maximum, amit akarnom kellene.

Míg odaát mindenki meg tudja fogalmazni pontosan, hogy mire vágyik. A valóság kezelésének technikája az életmód megváltozásával kiesett. Például különféle szégyenérzetek, alacsonyabbrendűségi érzetek fogják el az embert beszélgetés közben, nem ismered a másikat, nem tudod, hova akar kilyukadni, vagy nem bírod kezelni az itteni intézményeket, nem tudsz beléjük épülni, nem tudod, ezek hogy működnek, miért úgy működnek ahogy, nem tudod, hogy hány forintos bélyeget kell vásárolni – tehát az élettechnika mint a mindennapiság alapja...

Minden attól függ, hogy amikor az ember már technikailag kezeli a mindennapokat, akkor újra tudja-e fogalmazni a saját életét, saját életének a perspektíváit. Tud-e találni magának olyan új célokat, olyan új „konstruktumot", ami az életemnek egy új víziója, ami aztán ide illeszkedik, s akkor nekem ehhez az életmódhoz kell igazítanom ezt a víziót.

Namost, képes vagyok-e kidolgozni ezt az új víziót vagy sem? Ez az egyik kérdés. A másik az, hogy ha sikerül is megfogalmaznom ezt a víziót, be tudom-e látni, hogy ez alapvetően különbözik attól a másiktól, amely átjövetelem előtt létezett. Vagyis hajlandó vagyok-e élni azzal a kettősséggel, hogy amit ott kitűztem magamnak, az az itteni mindennapokban érvényesíthetetlen. Nem azt jelenti persze, hogy az egyik több lenne a másik kevesebb, hanem egy sokkal meghatározhatatlanabb fogalomról van szó: egyszerűen más. És akkor előáll az a furcsa eset, hogy az ember egy skizofrén kettős vízióval él, hiszen még őrzi magában az ottani emléket.

Amikor az ember tapasztalja ezt a vízióbeli kettősséget, nyilvánvalóan megpróbál elemeket átcsempészni egyikből a másikba. Az átcsempészés azt jelenti, hogy egy-egy elemet csak átfogalmazva tudok átemelni. Például, ha a romániai magyar filozófiai közéletet vagy inkább filozofikus közéletet nézzük, akkor feltétlenül különbséget tennék egy szakfilozófiai és egy egzisztenciális – nem egzisztencializmus! – filozofálás között.

A magyarországi sokkal inkább szakfilozófiai lehetne, bár itt is vannak differenciák, van egy csomó ember, aki kiugrott, Radnóti Sándor vagy Bence [György], Kis [János], ezek közelítenek talán ahhoz az egzisztenciális filozófiához, amit jellemzőnek találok Erdélyben, ahol a szakfilozófiának kevés tere van. Ennek a filozofikus közéletnek a legfőbb erénye a közvetlensége. Közvetlenebbül lehet megélni nem a filozófiát magát, hanem a filozófia és az élet kapcsolatát. Közvetlenül lehet megélni, de nem lehet közvetlenül megteoretizálni. Ha közvetlenül meg lehetne teoretizálni, akkor már a szakfilozófiához közelítene, talán akkor lenne belőle egzisztencializmus. Ha azt mondom, hogy nekem fontos a filozófia és élet kapcsolatának megélhetősége, ez sokkal közelebb van a filozófiának egy szókratészi eszméjéhez, és megpróbálom ezt valamilyen módon vállalni, akkor az a kérdés, hogyan építhető ez be egy olyan közegbe, ahol a választások sokkal radikálisabbak. Tehát vagy szakfilozófus leszek és szakfilozófiát művelek, azaz szakmaként sajátítom el, vagy pedig kihullok belőle. Tehát itt választani kellene, de hogy az ember mégse hulljon ki belőle, s a magával hozott eszméjét mégis vállalni tudja, ez a nagy kérdés, hogy sikerül-e vagy sem.

Az embernek le kell választani magát valamiről, ami addig fontos volt az életében. Itt egyfajta univerzalizmusról van szó, a románok egyébként is hajlamosak ezt kulturteóriává emelni, tehát hogy a román ember mindenhez ért, lásd Mircea Eliadétól Noicáig, ez a lemaradt kultúráknak az énképük, amelybe be kell valahogy foglalni az univerzumot, mivel nincs benne. Így a „kiterjeszkedni mindenre" univerzalizmusa sokkal hamarabb foglalódik bele. Mircea Eliade ezt meg is valósította: szépírótól elkezdve vallástörténészig minden volt. Tehát Romániában ez a fajta univerzalizmus a románok mellett a magyarokat is érinti, s ez a sokféle dolog megfér egymással, mivel senki sincs annyira specializálódva, mivel nincsenek meg a speciális intézmények stb.

Ugyanakkor ez a közélet eléggé kis társaság ahhoz, hogy az ember rögtön egy patriarchális családban érezheti magát, ahol mindenki csinálja a legkülönbözőbb magán-dolgait, de aztán részt vesz ebben a közös dologban. Abban az értelemben ez nem közösség, hogy ennek a közösségnek lenne nyomása, de mégis létrejön a közös szellemi tevékenységből, mindenki abba a színbe hordja be a dolgait. Ha ebben a színben tartózkodom, akkor könnyű átlátni a többiek dolgát, könnyű otthon érezni magam, könnyű családnak éreznem magam. Namost, ha az ember eljön ebből az „ólmelegből", akkor ezeknek a dolgoknak differenciálódniuk kell. Tehát nem hordozhatom magamban ugyanolyan

intenzitással és jelleggel az én filozófiai vagy filozofikus ingereimet például az informatikus vagy más szakképzettségemmel, hiszen ez senkit nem érdekel, csak az, hogy elvégezzem a munkámat, pénzt kell keresnem, egzisztenciát kell magamnak teremtenem: vége a filozofálgatásnak. Vagy ellenkezőleg azt mondom: vége a szakmámnak. Vannak olyanok, akik már mielőtt kimennének, sejtik, hogy majd radikálisan választaniuk kell, és vége lesz ennek a „locsifecsinek" a filozófia terén. Aki pedig filozófus, az el fog menni filozófusnak. Én úgy próbálom visszacsempészni a dolgot, hogy egyrészt megpróbálom filozófussá szakképezni magam, másrészt megpróbálom tematikában megőrizni esetleg az ottani kötődéseimet. De ez nem mindig lehetséges, főleg akkor, ha annyira különböző dolgokkal foglalkoztak, hogy egyfelől informatika, másfelől Gadamer. Azt mondtam, hogy az áttelepülésnek a legnagyobb lelki terhe az, hogy itt tényleg radikálisan választani kell. Ezt akkor is meg kell tenni, ha az ember nyugatra megy. Ott két lehetősége van. Megmarad magyarnak, akkor viszont egy nagyon provinciális, nagyon belterjes életben találja magát, vagy pedig azt mondja, nem akarok magyar lenni, hanem francia, és akkor többé-kevésbé radikálisan szakítok az én magyar kapcsolataimmal, és megpróbálok franciaként beépülni.

Létezik persze az a skizofrén helyzet is, hogy kívül francia, otthon pedig magyar akarok lenni. De a gyerekem, akkor már legyen francia, ne küzdjön ezzel a kettősséggel. A választás itt, Magyarországon is fennáll, de lefedi az egészet a magyarság. Itt is mondhatom, hogy meg akarok továbbra is maradni a magam erdélyi közegével, az otthoni kapcsolatokkal, próbálok ugyanilyen embereket magam köré gyűjteni, vagy pedig megpróbálok ezzel minél radikálisabban szakítani, s hasonulni az itteni dolgokhoz, olyan témákkal foglalkozni, amelyek Magyarországon menők stb. Még egy dolog elfedi a választási kényszert, az hogy jelen pillanatban Erdélynek van egy konjunktúrája. De ez meg fog változni! Azt gondolom, hogy ezek a választások léteznek, s bárkinek feltehető ez a kérdés, hogy mennyiben magyarországi, és mennyiben erdélyi a jelen pillanatban.

Az otthoni közösséget pedig úgy lehetne elképzelni, hogy van egy karám, esténként oda bemennek a juhok, amelyik nem megy be, azt megeszi a farkas, tehát az már nem érdekes. Mindig annyi juh, és pont azok a juhok érdekesek, akik bementek oda, és ott alszanak és oda piszkolnak. Nappal ismét elmennek legelni, este megint oda gyűlnek összse, aki nincs ott, azokat megették, azok elvesztek számukra. Az összetartozásnak egy sokkal primitívebb fogalma az, ami érvényesül, nem pedig egy valódi mikroközösség közös dolgokkal, közös célokkal, tevékenységekkel, munkamegosztásokkal. Ennél sokkal véletlenszerűbb. Az átjövetel után valóban közösségeket kellene teremteni, közös munkákat kellene létrehozni. Ezzel szemben nem ezt lehet tapasztalni, hiszen ott volt egy csomó ellenérzés egymással szemben, itt viszont nagyobb a tér, kiélhetem az ellentéteimet. Nem kell találkoznom azzal az emberrel, akivel ott akkor is találkoztam, ha nem akartam.

3. Beszélgetés [Török Ernő] (Stockholm)

Az emigrálás nem mindennapos esemény életünkben, fontosságához híven alaposan megsínyli az ember. Nehéz lenne egységes emigránsképet rajzolni, mivel az emigráns „generációk" kialakulásához a kivándorlás pillanata is hozzájárul. Az utóbbi időben Erdélyből eljövőket egy dolog jellemzi: a menekülés. A menekült nem nézi hova, csak azt tudja hova vissza nem. A menekülés izgalmából ocsúdva össze kell gyűjtenie az élet újrakezdéséhez szükséges erőt. Nem sokat tud a befogadó országról, az otthon hallott mendemondák csodavilágát sehol sem leli. Még ha valakinek viszonylag hű képe van is az „új világról", a kiszolgáltatott helyzetével való szembenézés gyötrelmeit nem kerülheti el. Engem mindenekelőtt a szorongás, a lelkiismeret-furdalás „vett karjaiba", a kötelességek elől való menekülés miatt. Azt éreztem, hogy feladtam valamit, hogy a várat immár kevesebben védik otthon. Mindig vannak olyan helyzetek, amikor még lehet tűrni, mint ahogy tűr is még kétmillió magyar Erdélyben.

Van, aki úgy menekül a szorongástól, hogy elfojtja a történelmet önmagában, mert az lépten-nyomon önnön egzisztenciájának felbomlására emlékezteti, van akit serkent a lelkiismeretfurdalás, hogy tegyen valamit otthon maradt véreiért. A menekülés első időszakában csakis az otthonról hozott beidegződések, reflexek, az intézmények működésében való feltételezés működhet tovább. A menekült a gyermeki öntudat szintjére süllyed és onnan kell újra megismernie és felépítenie a világot önmagában. Az emigrációval való szinte bábaszerű kapcsolat jelentősége felmérhetetlen ebben az időszakban: beavatják, támogatják, jogi információkkal látják el stb. Akárhogy is, más világ ez mint az otthoni. Nem egy monolitikus kultúra, amelyben minden sínen halad, amelyben mindenre egyetlen megoldás van vagy egy sincs, hanem többféle választási lehetőség, életstílus. Eddig helyettünk döntöttek, most végre dönthetünk. De hogyan, ha erre nem vagyunk felkészülve? A vagy-vagy kérdésre eddig csak a rezignált válasz létezett: bármit választasz, rajtavesztesz.

A kezdeti bénaság nyilván oldódik, de marad a feloldhatatlan gyök: önnön történelmed, múltad, származásod. Hogyan számolsz el ezzel önmagad előtt? Tudatosítom, hogy nincs egy szabványos magyar sors, melyet megadott helyen, megadott módon kell elviselni, hogy autonóm individuum is vagyok magyarságomtól függetlenül, akinek joga van kilépni az értelmetlen szenvedés köréből – ez talán segít enyhíteni a belső gyötrődést. Jó lenne, ha más sem tekintene elveszettnek a magyarság számára. Látnivaló, hogy az emigrációnak fontos teendői vannak, bizonyos ügyekben a legelhivatottabb befolyásolási tényező.

Szokták azt emlegetni, hogy minden emigráns a hazának azt a képét hordozza magában, amelyet otthagyott, hogy a megoldási javaslatai arra a helyzetre vonatkoznak, miközben a „haza" gyorsabban-lassabban meglódul a változás útján. A deszinkronizálás hangsúlyozottabb, ha valamilyen okból lehetetlenné válik a rendszeres kapcsolatteremtés, beleértve a rendszeres hazalátogatás lehetőségét is. Vannak olyan emigráns javaslatok, amelyekkel nincs mit kezdeni otthon. De nemcsak az emigránsoknak vannak ilyen javaslataik. Az emigrációnak talán vannak illúziói önnön szerepét, aktivitását illetően, de kétségtelen az aktivitás fokozódása az utóbbi időben, mind magyarországi, mind erdélyi vonatkozásban; ebben szerepet játszik a magyar hivatalos szervek fokozott toleranciája az emigránsok irányában, valamint az erdélyi magyarság körül kialakult helyzet. Paradox helyzet, hogy most van nagyobb tere az emigrációnak, mikor a diktatórikus nyomás csökkent Magyarországon, mivel félig nyíltan támogatni lehet régebben tűrhetetlennek minősülő tevékenységeket.

A skála minden pontján fellelhetők az emigránsok. Találkoztam olyannal, aki több éve él kint és egyetlen szót sem tud, nem is akar tanulni [svédül]; számomra ez koncepciótlannak tűnik – végül is miért jó neki segédmunkát vállalni nyelvtudás nélkül? A skála ellentétes végén a gyors beolvadók vannak, akik hamarább svédesednének el, mint képesek rá, a tökéletesen el nem sajátítható új nyelv szintjére süllyesztve önnön lelki,

szellemi „gazdagságukat" – mintha lenne nyelvfüggetlen fogalmiság. Talán azokra jellemző ez, akik alaposabb politikai ok nélkül, egzisztenciális ellehetetlenülésük miatt távoztak, és saját perspektívátlanságukat mindenestől a magyarságuk számlájára írják.

A többség számára (itt az első generációs emigránsokra gondolok) a kétnyelvűség ellenére elsődleges élmény az anyanyelv – mint a világ árnyalt megragadásának egyetlen eszköze – pótolhatatlansága. Egy részük sűrűn jár magyar körökbe, mások esetleg hasznosnak ítélt tevékenységeket támogatnak, de valamennyiük számára világos az anyanyelvhez, kultúrához való kötődés pótolhatatlansága.

Kétségtelen, hogy valamennyien sérültek vagyunk valamiféleképpen. Az alkotó értelmiségnek a legnehezebb talán. Adorno amerikai emigrációja során kisajátítottnak érezte nyelvét, kitépve a történelmi dimenzióból, melyből a megismerés ereje származik. Brechtet az agresszív „Spell your name!" örökös hontalanságára emlékeztette. Marcuse meg maradt Amerikában és angolul írt, bár sohasem tudta levetkőzni németes mondatformálását. Kundera is franciául írta legújabb regényét, tehát példa van mind a visszatérésre, mind a „beilleszkedésre".

Kulturálisan minden bizonnyal örökre idegenek maradunk, de én ezt nem élem meg tisztán negatívumként. Ugyanis ez kihívás is. A helyzetemhez alkalmazkodni kell, de nem kell vele azonosulni. Ha már elvágtam a gyökereimet, felszámoltam az egyetlen lehetséges otthont, akkor nem igyekszem új gyökereket ereszteni, új otthon teremtésén fáradozni. Éppen a kívülállóság, az idegenség segít kritikusnak lenni arra a helyzetre, melyben élek, illetve újabb tükrön át látni azt, ami otthon van.

A Nyugat szabadságot biztosít, s ez lehet a bőség, az élvezet, a fogyasztás szabadsága, de az értelmes küzdelem szabadsága is. Ha el is tűntek környezetemből a külső terror sokat átkozott figurái, a félelem belső terrorja, a freudi lelki Thermidor értelmében továbbra is működik. A megszerzett szabadságban nagyot lehet nyerni, de nagyot lehet bukni is. Az ember elszörnyűlködik, hogy mennyi mindent használhat és mennyi mindenre használható, ugyanakkor nem lehet az önkény reprezentánsait vádolni az elmaradt sikerekért. A sikerelv veszélyes túlkompenzációhoz vezethet, ha az ember azt érzi: bizonyítania kell – az otthoniak előtt is.

Mivel a szakmámban tág lehetőségeim vannak, megvan az a veszély, hogy a technikai racionalitás elnyeli a kozmikus embert. Én nem félek ettől.

Erdélyben volt egy társaság, melyben bizonyos végső kérdésekről folyt vita alacsonyabb-magasabb elméleti szinten, s amelyben kialakult egy bizonyos kritikai magatartás, ami nyilvánvalóan a romániai viszonyokban gyökerezett, vagyis ott, ahol a szakmai racionalitás nemigen bontakozhatott ki. Az otthonról hozott szociális érzékenység, kritikai igény fontos hagyaték, bár nem kimondottan erdélyi jelenség, hanem a kelet-európai viszonyokban gyökerezik.

A szellemi kapcsolatok alakulásának más a módja otthon, mint Nyugaton vagy akár Magyarországon. Erdélyben a fészekmelegség, az emberközeliség, a találkozások nap mint napisága pótolta az intézmények hiányát, a nyilvánosságból való kirekesztettséget. Egyfajta „néptudományt" művelnek az emberek, jobbára mellékfoglalkozásként. A szellemi színvonal változó, azért is mert a publikálás nehézkessége miatt nincs meg a kellő összehasonlítási alap. Nyugaton, illetve már Magyarországon is szakszerűbben művelik a tudományt. Hogy az ember bekapcsolódhasson, intézetek, egyetemek közelébe kell férkőznie, valószínűleg főállású kutatóként. Ez a státus persze nem jelent önmagában

magasabb szellemi színvonalat. A kelet-európai kutató szűkebb környezete megoldatlan problémáival küszködik, de ritkán jut a problémamegoldás szintjére intézményműködtető technokrata szerepbe. A térség társadalmi struktúrája, a történelme körüli kérdéseket módja van intenzíven bejárni, ám a cselekvés lehetőségétől megfosztva az elméleti szférába vonul.

[*A beszélgetéseket Szücs György készítette.*]

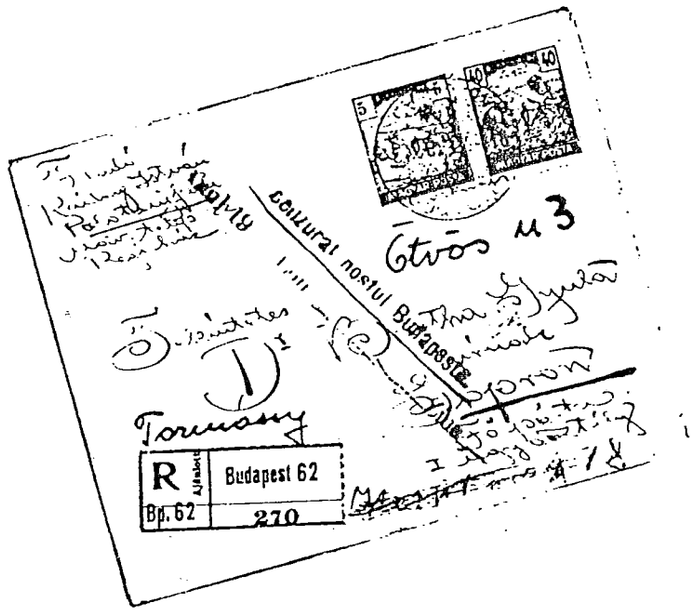

Kiemelés tőlünk

Engel Károly

Az első bukaresti magyar nyelvű lap
(részlet)

Maholnap négyszáz esztendeje lesz annak, hogy Pellérdi Péter, az erdélyi fejedelem hadra kelt aludvarmestere egy Nádasdy Ferenchez intézett levél formájában 1595. november 9-én megírta Bukarestről az első magyar nyelvű riportot.[1] A keresztény seregek fényes győzelméről szóló híradás Manlius János németújvári nyomdájában a következő évben megjelent, s így jogosan számíthatjuk ettől a kis röpirattól azoknak az időszaki sajtótermékeknek a sorát, amelyek Havasalföld területéről igyekeztek a magyar közvéleményt a szabadság ügyének megnyerni.

Bukarest és környéke évszázadokon keresztül magyar bujdosók menedéke, nincstelen kétkezi dolgozók mentsvára. Thököly és Rákóczi kurucainak letelepedését okleveles adatok igazolják, de diplomáciai megbízatásban itt töltötte 1739-1740 telét Mikes Kelemen is, aki leveleskönyvében hűségesen beszámol élményeiről.[2] A XIX. század első felében, igaz, főként kézműveseket és szabadfoglalkozásúakat csábít a Kárpátokon túlra a jobb kereseti lehetőség, hisz Erdély-szerte közszájon forgott akkortájt a mondóka: „Havasalföld aranybánya, ki ide jő, meg nem bánja", de éppen ez a számbelileg megszaporodott és gazdaságilag eléggé szilárd bukaresti magyar kolónia tette lehetővé, hogy a földrajzilag is kedvező fekvésű város az 1848-49-es forradalom bukása után a nemzetközi Habsburg-ellenes koalíció Keleten tevékenykedő magyar emigránsainak központja legyen.

A szétszóródott emigráns diaszpóra tájékoztatása és lehetőség szerinti összetartása valamilyen sajtóorgánum megteremtését is égetően szükségessé tette. E céltól indíttatva veszi tervbe 1859-ben a bukaresti magyarok közművelődési egyesülete, a Hunnia egy újság alapítását, a hatóságok azonban a feszült nemzetközi helyzetre való tekintettel egyelőre csupán egy irodalmi és ismeretterjesztő jellegű hetilap megjelenéséhez hajlandók hozzájárulni. A szervezőmunka tehát megindult, s az előkészítő bizottság, melynek az akkor éppen diplomáciai megbízatással Bukarestben tartózkodó Alexandru Buda erdélyi román forradalmár is tagja[3], előfizetési felhívást bocsát ki.

A felhívást nemcsak a Kárpátokon inneni magyar lapok veszik át, hanem az erdélyi román sajtóban is visszhangra talált, s ezt a *Gazeta Transilvaniei* 1860. február 23-i száma az emigrációnak a küszöbön álló változásokhoz fűzött reményeivel magyarázza. Az sincs kizárva, hogy a brassóiakat maga Koós Ferenc, az előkészítő bizottság elnöke tájékoztatta a lapalapítás tervéről, a magyar nyelvű sajtóban tudniillik kampány indult a kezdeményezés támogatására. Az előfizetők száma mégis kínos lassúsággal növekedett: március végén egyetlen előfizetőjük volt a Kárpátokon innen, április közepén pedig még csak hat. A közöny láttán – ami a bukarestiek részéről is megnyilvánult (április végéig csak 40-50 előfizető jelentkezett) – az előkészítő bizottság kénytelen úgy nyilatkozni, hogy ha május 1-ig nem sikerül a lap anyagi alapját megteremteni, kinek-kinek visszaszármaztatják a pénzét.[4]

Közben a bukaresti magyar olvasóegylet tagsága döntő lépésre szánta el magát: ámbár a begyűlt előfizetések távolról sem fedezték a lap előállítási költségeinek kétharmadát – amit az előzetes híradás a megjelenés feltételéül kötött ki –, anyagi jótállást vállaltak azért, hogy a mutatványszám 1860. május 15-én négyszáz példányban megjelenhessék. Számításuk ez alkalommal bevált: sikerült bizalmat ébreszteniük maguk iránt, amit Jókai lapja, a *Vasárnapi Újság* május 27-i kommentárja is jelez:

„A lap tartalma mutatja, hogy ez érdekes közlönye lehet a bukaresti s romániai magyarságnak. Nekünk is támogatni kötelességünk e vállalatot nemcsak azért, hogy abból romániai testvéreinkről folytonos tudósítást vehetünk, de azért is, mert jelenleg ez azon egyetlen lap [...] melyre mint ilyenre örömmel utalha[tunk]."

A mutatványszám erkölcsi sikere elégséges ösztönzésnek bizonyult arra, hogy 1860. június 16-án háromszáz példányban megjelenhessék a *Bukaresti Magyar Közlöny* első száma. A lapot átmenetileg Koós Ferenc szerkeszti, mivel Várady Ádám, az eredetileg kiszemelt szerkesztő Svájcba költözött. A lapcsinálás gondját Koós számára újabb anyagi nehézségek tetézték, mert a „mindenütt érezhető keserves szűk pénzviszonyokra" való tekintettel az előfizetési díjat kénytelenek voltak mérsékelni. Az előfizetés kérdését, persze továbbra is napirenden kell tartaniuk: a június 30-i szám például arról számol be, hogy a Kárpátokon túlra – zömmel Erdélybe – 220 előfizetőnek küldik a lapot, s ezenkívül még 70 tiszteletpéldányt nyomatnak a terjesztők számára, az olvasóknak pedig megígérik, hogy rövidesen a bukaresti Nemzeti Színház képével fognak kedveskedni nekik. Nagy nehézségek árán a lap fokozatosan gyökeret ver, úgyhogy az indulás után két hónappal már kereken ötszáz előfizetője van, noha időközben a postaköltségeket anyagi fedezet híján kénytelenek voltak a közönségre hárítani.[5]

A siker legnagyobbrészt Koós Ferencnek tulajdonítható, aki rendkívül körültekintő szerkesztő volt, s akinek vezetésével a lap – a nagyszebeni *Telegraful Român* 1860. július 28-i kommentárja szerint - „mérsékelt irányzatot látszik követni". Feltehetőleg főként ennek a „mérsékelt irányzatnak" köszönhető, hogy a kormány jóváhagyásával 1860. szeptember 1-jétől a *Bukuresti Magyar Közlöny* dr. Oroszhegyi Józsa szerkesztőségében politikai hetilappá alakulhatott át, amit az előfizetők kezdettől igényeltek. Jellemző ebben a tekintetben, hogy már a mutatványszámban türelmet kellett kérniük R. B. Focşani-i levelezőjüktől a politikai lap-jelleget illetően; a július 21-i szám szerkesztői postája ezt üzeni egy pesti olvasónak:

„Az ön becses sorai lapunkban, szabadalma szerint föl nem vehetők. Testvérszívből román testvéreihez, kiket mi is édes testvérekül tekintünk, fakadó szavai, egyiránt tolmácsolják a mi érzelmeinket is. A hamis prófétáknak, kik a nemzetek közé konkolyt hintenek, ideje lejárt. Ha a gyümölcs megérik, leesik fájáról, csak várjunk időre, a politika nem a mai lapunk tartalmába való."

A végül is megváltozott jelleg természetesen igényli a levelezői hálózat kiterjesztését. Ilyen értelemben szólítja fel a „szerkesztői futár" közreműködésre az irodalomnak azon bajnokait, akik külföldön – kivált a „délkeletre eső világtájakon" – laknak, „gyors és hű közlések" küldésére, főként a Boszporusz mellékéről, „Egyiptomból és a Feketetenger vidékéről". A fokozott érdeklődésre utal egyébként a körvonalazott tervek sajtóvisszhangja is, például a *Kolozsvári Közlöny* szeptember 6-i számának kommentárja, amely joggal jegyzi meg: „Ez igen érdekessé fogja tenni e lapot miután Keleten legfontosabb kérdések vannak bekövetkezendőben."

A távlati tervek azonban nem válhattak valóra: az első bukaresti magyar újság 1860. december 22-i, huszonhetedik számával befejezte rövid pályafutását, holott az 1861-re kibocsátott előfizetési felhívásban a szerkesztőség nyomatékosan kifejezésre juttatta abbeli reményét, miszerint a közönség támogatni fogja a lapot, hogy „jövő évre a maradandók sorába tartozzék s küzdjön az emberiség érdekében, a nemzeti szabadság zászlója alatt."

Koós Ferenc emlékirataiban a lap megszűnését (amelynek megalapítása ugyan Várady Ádám ötlete volt, azonban a tényleges szerkesztői munka az ő nyakába szakadt) három kényszerítő körülménnyel indokolja. Vizsgáljuk meg ezeket közelebbről.

1. A román kormányhatóságok a megjelenési engedély további meghosszabbítását 5000 piaszter biztosíték lefizetéséhez kötötték. Történeti távlatból ítélve az intézkedés elkerülhetetlen volt. Manole C. Epureanu mérsékelt kabinetjét az egyre feszültebbé váló belpolitikai helyzet arra kényszerítette, hogy újra érvénybe léptesse az 1859. október 3-án kelt sajtórendeletet. Constantin C. Giurescu szerint[6] a belpolitikai válságot az a szűkkörű, ámde a cenzuson alapuló választási rendszer folytán nagy gazdasági és politikai súllyal rendelkező földbirtokos ellenzék robbantotta ki, amely mindenáron el akarta gáncsolni a haladó irányzat képviselőinek reformtörekvéseit. E reformok jó részét már 1848-ban programba vették, éppen ezért a körülöttük zajló sajtóvita – tekintettel a konzervatívok mértéktelen rágalomhadjáratára – veszélyeztette a Cuza-rezsim legfontosabb célkitűzését: a Román Fejedelemségek egyesülésének végleges elismertetését. Az említett sajtórendelet értelmében politikai okokból történt betiltás esetén a biztosítékot hivatalból elkobozták. A bukaresti magyar olvasóegylet saját erejéből nem volt képes ekkora összeget előteremteni, a kölcsönfelvétel kockázatát pedig azért sem merték vállalni, mert a *Bukuresti Magyar Közlönyt* a rendőrség egy ízben már megrovásban részesítette.

2. A bécsi hatóságok törölték a lapot a postai tarifáról, azaz a birodalom területén osztrák postai küldemény formájában terjeszthető külföldi sajtótermékek jegyzékéből.

3. Az európai reakció egyik legjelentősebb szócsöve, az *Augsburger Allgemeine Zeitung* áskálódása; ez már a nyár folyamán félreverte a vészharangot, hogy a Bukarestben szerkesztett magyar lap égisze alatt Európa „békéje" ellen konspirálnak. Ebből csak annyi igaz, hogy Koósék a leghatározottabban demokratikus eszméket vallottak.

Az osztrák hatóságok azonban szemmel láthatóan „az augsburgi szerző" nézetét osztották: agitációnak minősítették a bukaresti magyar lapalapítást, s a veszedelmes elvek terjesztését meg akarták akadályozni. Erdélyből újabb és újabb önkényes intézkedésről érkezik hír: némely helyen – például Kolozsvárt – már a mutatványszámot sem kézbesítik a címzetteknek, a szeptemberi és októberi számok nagy részét elkobozzák stb. „Ez tehát a magyarázata annak, hogy annyi kedves előfizető maradt el a negyedik évnegyedben" – jegyzi meg a december 22-i számban az erről beszámoló tudósításhoz fűzött szerkesztőségi kommentár.

A lapnak tehát buknia kellett, s az 1861-re begyűlt 2166 forintot – az előfizetők hozzájárulásával – a Ploiesti-i magyar kolónia céljaira fordították[7].

JEGYZETEK

1. Vö. Sörös Pongrác: Pellérdi Péter levele Báthory Zsigmond Szinán pasán aratott győzelméről. Dolgozatok. A pannonhalmi Szent Benedek rend főapátsági főiskolájának 1913-1914. évi évkönyve; Ioachim Crăciun: Scrisoarea lui Petru Pellérdi privitoare la ajutorul dat de Sigismund Báthory lui Mihai Viteazul în campania din 1595. Anuarul Institutului de Istorie Națională VI. Cluj, 1936.

2. Kheil Stefan: Impresiile lui Clement Mikes despre Principatele Române în Scrisorile turcești. Convorbiri literare, 1939. 1843-48.
3. Koós Ferenc: Az '50-es évek Romániában. Kolozsvár, 1890. 294.
4. Vö. Kolozsvári Közlöny, 1860. 25., 32., 34.
5. Koós Ferenc: Tisztelt Olvasóinkhoz. Bukuresti Magyar Közlöny I. 6. Az évi 8 Ft papirospénz előfizetési díjhoz így még 1 Ft pótlás járult, a heti 50-60 osztrák ezüsthuszasra rúgó portóköltségek kompenzálására.
6. Constantin C. Giurescu: Viața și opera lui Cuza Vodă. București, 1966. 85.
7. Koós Ferenc: Életem és emlékeim. Brassó, 1890. II. 150-154. (Az érdekes emlékirat szemelvényes kiadását újabban Beke György rendezte sajtó alá s írt hozzá bevezető tanulmányt. Kriterion. Bukarest. 1971.)

(Korunk Évkönyv 1974. 41-44. o.)

A párizsi békeszerződés és a kisebbségek

1947. május 16-án a Magyar Jogászegyletben dr. Szabó Imre igazságügyi minisztériumi tanácsos tartott előadást „A békeszerződés és a kisebbségek" címmel. A hosszabb értekezéshez dr. Flachbart Ernő egyetemi ny. r. tanár szólt hozzá. Gondolatmenetében röviden és lényegretörően vázolta a kisebbségeket érintő legfontosabb intézkedéseket.

Flachbart Ernő referátuma:

Az első világháború után a kisebbségekhez tartozó személyek, kivételes esetekben maguknak a kisebbségeknek nemzetközi védelme érdekében a kollektív és kétoldalú államközi szerződések egész hálózata jött létre. Így mindenekelőtt a közép- és kelet-európai új területükben jelentékenyen megnövekedett államoknak kellett ily szerződéseket aláírniok. Hasonló rendelkezéseket vettek fel – Németország kivételével – a legyőzött államokkal kötött békeszerződésekbe, valamint azokba a nyilatkozatokba is, amelyeknek megtétele egyes államok a Nemzetek Szövetségébe való felvételének a feltétele volt. E kollektív és népszövetségi garancia alá tartozó szerződésekhez járult a kétoldalú szerződések hosszú sora, amelyek közül egyesek olyan államokat is terheltek kisebbségjogi kötelezettségekkel, melyek az előbb említett szerződéseket nem írták alá és e szerződések közül kettő a Nemzetek Szövetségének garanciája alá helyeztetett. A kisebbségvédelmi instrumentumok száma meghaladta a harmincat.

Ezzel szemben az 1947. évi békeszerződésekben olyan jogszabályokat, amelyek kifejezetten a kisebbségekről szólnak, csak keveset találunk. Így az olasz békeszerződés 19. és 20. cikkei, valamint VI. mellékletének 6. cikke bizonyos feltételek mellett azoknak az eddigi olasz állampolgároknak, akiknek szokásos nyelve az olasz, valamint azoknak a személyeknek, akiknek szokásos nyelve a jugoszláv nyelvek (a szerb, horvát és szlovén) egyike, az opció jogát biztosítja Olaszország, illetőleg Jugoszlávia javára. Sokkal fontosabb azonban e szerződés 10. cikkének 2. bekezdése, amelyben a Szövetséges és Társult Hatalmak tudomásul vették az 1946. szeptember 5-én aláírt olasz-osztrák megállapodást. E megállapodásban, amelynek szövegét a szerződés IV. melléklete tartalmazza, Olaszország igen messzemenő kötelezettségeket vállalt a bolzanói tartomány és a szomszédos kétnyelvű városok német nyelvű lakossága javára, míg 1919-ben, mint nagyhatalmat, nem terhelték kisebbségjogi kötelezettségekkel. Olaszország a megállapodásban biztosítja mindenekelőtt e személyeknek az olaszokéval teljesen egyenlő jogait, továbbá népi jellegüket, kulturális és gazdasági fejlődésüket, mégpedig különösen: 1. az anyanyelvi elemi és középfokú oktatást, 2. a német nyelv egyenjogúsítását a közhivatalokban és hivatalos iratokban, valamint a helynevekben, 3. az utolsó években olaszosított német vezetéknevek újbóli felvételének jogát és 4. a jogegyenlőséget a közhivatalok elnyerésénél úgy, hogy a két etnikai csoport között az alkalmazás megfelelőbb aránya éressék el, sőt a területi autonóm törvényhozás és végrehajtás jogát, tehát a törvényhozásra kiterjedő területi autonómiát is. A trieszti szabad terület szabályzatát tartalmazó VI. melléklet 7. cikke szerint e területen az olasz és szlovén egyaránt hivatalos nyelv, míg a horvát nyelv, mint harmadik hivatalos nyelv használata feltételeinek megállapítását a szerződés az alkotmányra bízta. Hogy a rendelkezések horderejét megfelelően értékelhessük, vissza

kell emlékeznünk arra, hogy a két világháború között kötött szerződések közül a kétnyelvűségig csak a Memel-területre vonatkozó egyezmény és egyes kadhákra nézve az iraki nyilatkozat ment el, a törvényhozásra is kiterjedő területi autonómiát pedig a két világháború közti nemzetközi kisebbségi jog csak Kárpátalja, a Memel-terület és az Aalandszigetek részére biztosította. Az olasz békeszerződésből tehát kitűnik, hogy a kisebbségek védelmének gondolata nem enyészett el és a most ismertetett rendelkezések mintájául szolgálhatnak a kisebbségi védelem továbbfejlesztésének.

Közvetlen, tehát kifejezetten a kisebbségekről szóló más jogszabályt az új békeszerződésekben nem találunk. Közvetett kisebbségi jogot tartalmaznak ellenben azok a rendelkezések, amelyek a legyőzött államokat arra kötelezik, hogy minden szükséges intézkedést tegyenek meg avégből, hogy a fennhatóságuk alá tartozó személyek részére a faj, nem, nyelv és vallás különbsége nélkül az emberi jogokat és alapvető szabadságokat biztosítsák, ideértve a véleménynyilvánítás, a sajtó- és közzététel, a vallásgyakorlat, a politikai véleménynyilvánítás és a nyilvános gyülekezés szabadságát is. Ily rendelkezéseket találunk az olasz békeszerződés 15., a bulgár szerződés 2., a finn szerződés 6. cikkében, valamint a magyar és a román békeszerződés 2. cikkének 2. bekezdésében. Lényegileg hasonló kötelezettséget vállaltak a 19. cikk 4. bekezdésében az Olaszországtól átengedett területekre nézve az azokat megszerző államok (Franciaország, Jugoszlávia és Görögország). Közvetett kisebbségi jogok ezek azért, mert a faji, nemi, nyelvi és vallási kisebbségekhez tartozó lakosoknak azért adandók meg, mert az állam lakosai. Hogy ezt a jogot az állam valamennyi lakosának, nem pedig csak az állampolgároknak kell megadni, kitűnik abból, hogy az olasz békeszerződés 19. cikkének 4. bekezdése a megfelelő helyen a területen lévő személyekről van szó, valamint a contrario abból is, hogy a magyar és román békeszerződések 2. cikkének 2. bekezdése, ellentétben az 1. bekezdéssel, a magyar, illetőleg román állampolgárok javára biztosítja a jogegyenlőséget.

E cikkekben Magyarország és Románia arra kötelezték magukat, hogy jogszabályaik sem tartalmukban, sem pedig alkalmazásukban nem fognak különbséget tenni, vagy megkülönböztetést maguk után vonni a magyar, illetőleg román állampolgársággal bíró személyek között azok faja, neme, nyelve vagy vallása miatt személyük, javaik, üzleti tevékenységük, foglalkozásbeli és pénzügyi érdekeik, személyi állapotuk, politikai és polgári jogaik tekintetében, vagy pedig bármely egyéb tekintetben. Ez is közvetett kisebbségi jog, mivel a faji, nemi, nyelvi és vallási kisebbségekhez tartozó állampolgároknak egyszerűen azért adandó meg, mivel a kötelezett állam polgárai. Hasonló rendelkezést a többi békeszerződésbe nem vettek fel. A magyar és román szerződésbe az említett rendelkezést azért iktatták be, mert e két állam zsidó állampolgárait kívánták minden diszkriminációval szemben megvédeni, de ez a védelem természetesen a többi faji és vallási, valamint a nyelvi kisebbségekre is kiterjed.

Végül a magyar békeszerződés 1. cikke 4. bekezdésének e) pontjában Csehszlovákia is kötelezettséget vállalt arra, hogy a Magyarország által neki cedált Horvátjárfalu, Oroszvár és Dunacsun községek lakosainak, ha azok áttelepítése tárgyában közte és Magyarország között kétoldalú szerződés nem jön létre, az emberi jogok és polgári jogok teljességét biztosítja.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok eszméje természetjogi eredetű. Még az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat és az Ember és Polgár Jogairól szóló francia Nyilatkozat is bizonyos jogokat, mint természetes és az embertől elidegeníthetetlen

jogokat garantált. Ezek nyomán a XIX. és XX. századbeli alkotmánycharták az úgynevezett alapjogok és polgári jogok egész katalógusát adták. Ebben az évtizedben Roosevelt elnök 1941. január 6-án a kongresszushoz intézett üzenetében, majd az Egyesült Nemzetek Közgyűlésében 1946. október 23-án elhangzott beszédében Truman elnök a lényeges emberi szabadságokat így sorolták fel: szólásszabadság, vallásszabadság, a nélkülözéstől és félelemtől mentes élet. Az előbbi Roosevelt szerint olyan gazdasági megállapodásokat jelent, amelyek minden nemzet részére biztosítják lakosai békés életét, a másik szabadság ellenben kollektíve van megkonstruálva, mert a fegyverkezés oly korlátozását jelenti, hogy egy nemzet se intézhessen fizikai támadást a másik ellen. Az Egyesült Nemzetek Alapokmánya hét helyen is szól az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletbentartásáról, de – sajnos – nem sorolja fel azokat, amint azt egyesek javasolták. Így az emberi jogok és alapvető szabadságok fogalma továbbra is nehezen határozható meg. Mint legutóbb Ruck bázeli professzor helyesen jegyezte meg, függ a mindenkori erkölcsi, vallási és jogi felfogástól, de – tekintettel az Alapokmány bevezetésére – az emberi személyiség méltóságának és értékének tiszteletben tartását okvetlenül feltételezi. A békeszerződések, mint emberi jogokat és alapvető szabadságokat, felsorolják a véleménynyilvánítás, a sajtó- és közzététel, a vallásgyakorlat, a politikai véleménynyilvánítás és a gyülekezés szabadságát, de ez a felsorolás csak exemplificatív és ezért e jogok és szabadságok fogalma feltétlenül tágabb. A francia közjogászok szerint az egyéni szabadság a házbékejogot, a biztonságot, valamint a törvényellenes letartóztatások és büntetések tilalmát is magában foglalja. A magam részéről a kereskedelem, ipar, munka, forgalom és költözködés szabadságát, a nélkülözéstől mentes élethez való jogot, valamint az anyanyelv szabadságát is beléfoglalnám. A három cedált község lakosai részére biztosított teljessége az emberi és polgári jogoknak a most felsorolt emberi jogokon kívül az állampolgárság megszerzésére és az azzal egybekötött jogokra is kiterjed, mivel a cessio folytán szükségessé vált az érdekelt lakosság állampolgárságának szabályozása és ez éppen ebben a formában történt. A jogegyenlőség pedig nemcsak a példálózva felsorolt jogokra (javak, üzleti tevékenység, politikai és polgári jogok stb.), hanem minden elképzelhető jogra is kiterjed, amelyet Magyarország, illetőleg Románia polgárainak megad, amint ez félreérthetetlenül következik az „akár pedig bármely tekintetben" szavakból.

Az első világháború után kötött kollektív kisebbségi szerződések az élet és szabadság teljes védelmét, valamint a vallásszabadságot a kötelezett államok minden lakosa részére biztosították. Az új békeszerződések ellenben az emberi jogokat és alapvető szabadságokat garantálják, tehát kitágították a védelem körét és egyben némileg megkönnyítették az interpretációt, különösen azzal, hogy egyes szabadságokat példálózva felsorolnak. Ugyanez vonatkozik a jogegyenlőségre is, amelyet az 1919-1920. évi szerződések is biztosítottak a kötelezett államok polgárainak. A román békeszerződés 2. cikkének bekezdése nem a 1919. évi párizsi kisebbségi szerződés megfelelő cikkeinek helyébe, hanem azok mellé lép; a békeszerződés, mint *res inter alios acta,* nem helyezi hatályon kívül a kisebbségi szerződést. Ugyanígy a magyar békeszerződés 2. cikkének 2. bekezdése – legalább is Magyarország és azok között az államok közti viszonyban, amelyek a trianoni békeszerződést aláírták, de a párizsi békeszerződéseknek nem signatáriusai, vagy annak érvényét a velük kötött békeszerződésben nem ismerték el kifejezetten – sem helyezi hatályon kívül a trianoni szerződés kisebbségvédelmi cikkeit. Még kevésbé helyezik hatályon kívül a párizsi békeszerződések az első világháború után kötött egyéb kisebbségi szerződéseket, amint azt a békekonferenciához intézett jegyzékeiben a magyar kormány ismételten megállapította. Bizonyos, hogy a Nemzetek Szövetsége és az Állandó Nemzetközi Bíróság megszűnt, az Egyesült Nemzetek Szervezete és a Nemzetközi Bíróság új intézménye és így a régi kisebbségi szerződéseknek azok a cikkei, amelyek e szerződések anyagi rendelkezéseit a Nemzetek Szövetségének garanciája alá helyezték, alkalmazhatatlanokká váltak. Ez azonban nem szünteti meg a szerződések hatályát, hanem azokat csak annyiban érinti, hogy a garanciális szakasz hatálya szűnik meg és megsértésük esetében az általános nemzetközi jognak a nemzetközi jog deliktumokra vonatkozó szabályai alkalmazandók.

A párizsi békeszerződések folytán az ismertetett jogi helyzet állott elő a nemzetközi kisebbségvédelem terén. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy mi magyarok, akiknek anyanyi testvérünk él a szomszédos kis államokban, ne folytassuk lankadatlan kitartással a kisebbségek jogi helyzetének és a kisebbségi eljárásnak megjavítására irányuló munkánkat. *De lege ferenda* azonban felesleges volna ez alkalommal részletesen kifejteni javaslatainkat, mivel a magyar kormány 1946. augusztus 30-án kelt jegyzékével már előterjesztette azt a tervezetet, amelynek kidolgozásában, mint a Gajzágó László professzor úr elnöksége alatt működött miniszterközi bizottság előadójának, nekem is módomban állott közreműködnöm. Ezért csak azt állapítom meg örömmel, hogy az Egyesült Nemzeteknek az emberi jogok védelmére az Alapokmány 62. cikke alapján létesített bizottságának keretében máris megalakult a kisebbségi bizottság, amelynek létesítését a tervezetben javasoltuk.

(Jogászegyleti Szemle 1947. 3. sz. 56-58. o.)

Gosztonyi Péter

Találkozásom a történelemmel
– beszélgetés Mihály román királlyal –

Erre a találkozásra már évek óta készültem. Nem volt könnyű létrehozni. Annak ellenére, hogy Románia volt királya Hohenzollern Mihály szintén Svájcban él, Genf közelében, Lac Léman vidékén. A ma 67 éves királyhoz egykori vadászmestere, egy az aggkor határát elért báró ajánlott be, aki még az Osztrák-Magyar Monarchiában születve és Bécsben nevelkedve, nosztalgikus érzelmekkel viseltetik a Duna-medence és azon belül a magyarok iránt.

Ez a báró, a Genfhez közeli kisközség pályaudvarán várt. Meleg, júniusi nap volt. Délben érkeztem. Tipikus francia-svájci étteremben érdeklődtem a bárótól a volt román uralkodó élete iránt, amiről ő készségesen számolt be: Fiatalon került a trónra, 1940 szeptemberében. Apjának, Károly királynak politikai kudarcai (és szerelmi kalandjai miatt) le kellett mondania, sőt az országot is el kellett hagynia. Mihály korányalakítással Ion Antonescu tábornokot bízta meg, aki bizonyos szempontból a németekre építette politikáját, miután az előző kormányok, francia és angol orientációjuk miatt, csődbe kerültek: Nagy-Románia területeinek jelentős részét elveszítette.

Valóban a románok számára 1940 sötét, fekete év volt. Ekkor kellett Besszarábiát, Észak-Moldvát és a Duna-delta egyes vidékeit a szovjeteknek átadni; Erdélyt, ezt „az ősi román földet", a magyarokkal megosztani és Dobrudzsa egy részét – az 1912-es balkáni hadjárat során szerzett zsákmányt –, Bulgáriának visszaadni.

Mihály király uralkodásának második évében lépett be Románia a második világháborúba, és viselt hadat a Vörös Hadsereg ellen, és került hadiállapotba Nagy-Britanniával valamint az Egyesült Államokkal.

A báró szerint Mihály ezekben az években nem nagyon törődött, törődhetett a politikával. Az ország vezetése diktátori teljhatalommal a közben „Románia Marsalljává" kinevezett Antonescu kezében volt, aki a maga részéről igyekezett Mihályt és az angolbarát királyi udvart az események menetéből – sikerrel – kikapcsolni.

A király tulajdonképpen 1943-ban, Sztálingrád után lépett a cselekvés mezejére. Akkor, amikor a bukaresti palotában is rádöbbentek arra, hogy a „német háború" elveszett és ha nem lépnek gyorsan, Románia Sztálin kezére kerül és Észak-Erdély megmarad a magyaroknak! A román „kiugrás" történetét magyarul eddig még senki sem írta meg. A mai bukaresti verzió a mesék és legendák világába tartozik. Kész történelemhamisítás, hiszen szinte mindent az akkor még 2000 tagot sem számláló kommunista párt javára ír. Ezzel szemben történelmi tény, hogy a király és udvara különböző titkos csatornákon 1943 tavaszától igyekezett különbékét létrehozni a nyugati hatalmakkal, amely végsősoron éppen olyan kudarcba fulladt, mint a mi, Kállay Miklós-féle kiugrási kíséreltünk.

1944 áprilisában a Vörös Hadsereg Románia keleti határaihoz ért. Molotov nyilatkozata Románia jövőjét illetően kecsegtető volt: „Nem kívánunk beleszólni a román belügyekbe: nem kívánunk társadalmi-politikai változást Romániában, egyetlen célunk a fasiszta német seregek üldözése" stb., stb. S amikor augusztus 20-án Jassy és Kisinyev térségében a Vörös Hadsereg belekezdett nagy offenzívájába és ez néhány nap alatt eredményre vezetett, Mihály – aki katonai téren kellő módon előkészítette az akciót –, rádiószózatban jelentette be népének, hogy Románia a mai nappal a maga részéről befejezte a háborút a németek oldalán, beszünteti a harcot a Szövetségesek ellen, Antonescu kormányát lemondatta és ettől kezdve csak egy célt ismer: a magyarok által okkupált Észak-Erdély mielőbbi visszaszerzését, amire neki a szövetségesektől ígérete van.

Ez 1944. augusztus 23-án történt.

A báró, a Versoixi étteremben, színesen és sok új adalékkal mondja el ennek és a következő napoknak történetét. Megtudom, hogy nagyon is „paraszthajszálon" függött a király proklamációjának sorsa: hogy Antonescunak is voltak kiugrási tervei és egyéb előkészületei és hogy augusztus 23-a sikeresnek bizonyult, ebben pozitív szerep jutott a hadseregnek is. A kommunisták nem sok vizet zavartak. Egyetlen komolyabb tettük az volt, hogy Antonescu és minisztertársai őrizetét – miután a király lefogatta őket a palotában – rájuk bízták.

Arra kérem még a bárót, mondja el, hogyan került a király Nyugatra. Ismeretes – legalábbis előttem –, hogy 1945-ben Sztálin a „Győzelem" érdemrenddel tüntette ki Mihályt, ezzel is értékelve Románia ama szerepét, amely nagymértékben elősegítette a Vörös Hadsereg délkelet-európai hadseregcsoportjainak gyorsabb és eredményesebb nyugatra való előretörését. Mihály azonban a továbbiakban kemény diónak bizonyult. Nem kevés borsot tört az oroszok orra alá. Ahol tudta, késleltette a helyi kommunista párt hatalomra jutását. 1945 decemberében a három nagyhatalom moszkvai konferenciáján keresztül még sikerült elérnie, hogy a bukaresti kormányba két polgári, nyugati orientációjú politikus is bekerüljön. 1947 februárjában, miután Párizsban Hitler egykori európai szövetségeseivel megkötötték a békeszerződést, a szovjetek a megállapodások ellenére nem ürítették ki az országot. A Vörös Hadsereg továbbra is csapatokat tartott a királyság területén, azzal az ürüggyel – hasonlóan a magyarhoz –, hogy ezekre szükség van, hiszen Ausztria keleti országrésze még szovjet megszállás alatt van. Az idevezető összeköttetést kell a szovjet csapatoknak Románián (és Magyarországon) keresztül biztosítani. Az idegen csapatok szuronyaival támogatott román KP támadásba lendült: Maniut és Brătianut, a két polgári politikust mondvacsinált ürügyekkel bíróság elé állította és a későbbiekben szalámitaktikával a román kormányt lefejezte. Mihály 1947 nyarán tett londoni látogatása számára életbevágó kérdéseket tisztázott. Elsősorban ott, a brit uralkodóházban tudta meg, hogy a Nyugat „leírta" Kelet-Európát, hogy királysága napjai tehát meg vannak számlálva, és így a legjobb, ha időben és becsülettel távozik Bukarestből. A másik egy személyi és csak a személyét érintő döntés volt Londonban: bemutatták neki Anna hercegnőt, a Bourbon-Párma ház leszármazottját. Elhatározta, hogy feleségül veszi.

Visszatérve Romániába, Mihály most már csak azon munkálódott, hogy illúziók nélkül lassítsa a kommunista előretörést országában. De ekkor már Moszkva döntött. Sztálin 1948-ra az összes hatalmába került kelet-európai ország „népi demokráciákká" való átalakítását rendelte el. Groza és Gheorgiu-Dej 1947 decemberében nyíltan megfenyegették Mihályt, ha záros időn belül nem mond le és nem vonul vissza, véres polgárháború robban ki Romániában! Mihály – a részletekre ne térjünk ki –, beadta derekát, kikötve azonban, hogy kiket visz magával Nyugatra, és hogy személyi javainak egy részét is magával viheti. Ezt meg is engedték neki. Így 1947. december 30-án Mihály hivatalosan is leköszönt a trónról. Különvonat vitte Budapestet, Bécset érintve Párizsba, ahol első teendőjeként visszavonta lemondását – kinyilatkoztatván, hogy ő azt csak fenyegetések

hatására tette meg. 1948 júniusában feleségül vette Anna hercegnőt, akitől később négy lánya született. (Lányai New Yorkban és Rómában nemzetközi szervezeteknél dolgoznak.)

A báró szerint Mihály nem sok értéket hozott magával Romániából. Száműzetésének első időszakában Amerikában élt. Ott egy nagy repülőgépgyár alkalmazásában volt. Később, a hatvanas években Svájcba költözött családjával; ott dolgozik, Genfben van szabadalmakkal foglalkozó irodája. A király magánemberként él Svájcban, politikával nem foglalkozik. Haláláig édesanyja, Károly király felesége is velük élt. Károllyal, apjával Mihály soha nem is találkozott. Ő Portugáliában lakott Madame Lupescuval, egykori szeretőjével.

*

Nagyon eljárt az idő. A király már vár. A tópartról kacskaringós út vezet fel a dombos vidékre. Mindenütt villák, ápolt fasorok; jólét, nyugalom, gazdagság. Mihály „rezidenciája" sem különbözik a környező házaktól. Nagyobb előkert után – a kapu már kitárva – egy bungalószerű épülethez érünk. Megtudom, a „Rezidenc" nem Mihály tulajdona. Bourbon-Parma apósa, „Párizs hercege" bocsátotta a család rendelkezésére. Valóban nincs személyzet. Csengetésünkre a király nyit ajtót. Magas, két méter körüli, még mindig jóvágású férfi. Kemény kézszorítás. Az agg báró alázatosan hajlong. Mihály kísér be bennünket egy nagyobb méretű társalgóba. A bútorok bizony elég kopottak. Ma már egy közepes bank igazgatója is előkelőbben berendezett házban él. A falakon családi képek és egyéb díszítések. Látszik, hogy mindezek a bukaresti vagy sinai palotából származnak.

Megegyezünk, milyen nyelven folyjon a társalgás. Mihály az angolt javasolja. Németül, mondja, nagyon gyengén beszél. A báró – öt nyelv birtokában – románul röviden elmondja, ki vagyok, mi vagyok. Persze mindketten tudják, Magyarországról származom.

Jegyzeteket nem készítek, amit hallottam és amit érdemes volt megjegyezni, később rögzítettem papírra. Sok nem lett belőle. Így most is csak tőmondatokat írok. A második világháború román eseményeivel kezdtem. Kérdeztem a kassai bombázással kapcsolatos dolgokról, elmondván azt a budapesti verziót, mely szerint a felső-magyarországi várost román gépek támadták 1941. június 26-án – abból a meggondolásból –, hogy Magyarországot „bebombázzák" az oroszellenes háborúba. Mihály mosolyog. „Antonescutól minden kitellett!" De hamar tisztázódik: ő nem a marsallra gondolt, hanem a „másik" Antonescura, a Mihályra, a diktátor névrokonára, aki a kormányban helyettes miniszterelnök volt. „Machiavelli típusú ember. Neki csavaros esze volt, ő képes lehetett ilyen tettre!" Egyébként egy Kassa elleni bombatámadásról ő – a király – most hall először. Tulajdonképpen 1941-ben azt sem tudta, mi történik a Palotában, nem hogy mit csinál hadserege vagy légiereje Kassa felett! Megígérte azonban, hogy segít ezt az „ügyet" tisztázni. Élnek még Nyugaton a román légierő tagjai. A báró írjon nekik nevemben.

Rátérek Erdély kérdésére. Ceauşescu neve hallatára Mihály arcán gúnyos mosoly fut át. Tudja, mi történik ma Erdélyben. Elítéli ezeket a fejleményeket. Ő magyarbarát volt és marad. Az apja által 1921-ben kihirdetett alkotmány talaján áll: Románia minden polgára egyenlő és egyenlő jogokat élvez. Nem ismer „másodrendű állampolgárt". Visszakérdez: mi az én nézetem az erdélyi magyarsággal, státusával, jövőjével kapcsolatban? Megragadom az alkalmat, hogy pár mondatban vázoljam álláspontomat (ugyanazt, amiről a *Bécsi Napló* ez év 4. számában cikket közöltem) és kifejtem: nem a határok a fontosak, hanem az, hogy az Erdélyben élő magyarok és németek kulturális fejlődése egyéni és kisebbségi vonalon teljes egészében biztosítva legyen. A kisebbségi jogokat nemcsak elismerni kell, hanem gyakorlati alkalmazásuk a mérvadó. És még valami: Erdély magyar ügy is. Ha az a közös kívánságunk, hogy a román és magyar kiegyezés őszinte és tartós legyen, a jövendő bukaresti kormányoknak akceptálniuk kell azt is, hogy Budapest – megfelelő keretek között – beleszólhat az erdélyi magyarság ügyeinek intézésébe. A részleteket alaposan ki kell dolgozni. Elképzelhető – megint csak hosszú távon és a magyar-román barátság érdekében – Erdély vonatkozásában egy bizonyos „condominiumi" status is, amely – kategorikusan leszögezem – Románia területi integritását nem érinti, nem érintheti! Svájc nemzetiségi politikája, a négy svájci „nemzet" együttélésének példája lenne itt követendő.

A király bólintott. Látszik újnak és már az első hallásra sem elvetendő gondolatnak tartja, amiket mondottam. Sajnálom, hogy nincs kapcsolata a demokratikus magyar emigrációval – mondom. A báró itt közbeszól és operettbe való történetet mond el egy Karib-szigeti magyar emigrációs csoportról, amelynek vezetője nemrég nyilaskeresztes jelvénnyel ékesített levélpapíron fejezte ki a hódolatát a román királynak. Mondja is az illető személy nevét. Teljesen ismeretlen! Elképzelhető – miért ne? – hogy ebben a kommunista román titkosszolgálat keze van?

Az idő előrehalad. Cseng a telefon. A király – egyébként eléggé szűkszavú, eléggé merev mozgásban is, beszédben is – udvariasan kérdi: van-e még kérdésem hozzá? Megértettem. Két órát töltöttem nála. A fontosabb dolgokat elmondtam. Valóban, ne húzzuk tovább a beszélgetést. Búcsúzunk. Udvariasan. Kikísér a ház elé. A báró mélyen meghajol, ő visz ki a kocsiján a pályaudvarra. Mondja: sajnos a négy királylány közül senki sem beszél románul és a politika sem érdekli őket. Ha Őfelsége elhuny – kihal a román királyi család! Üres lesz a trón. Mi lesz a monarchiával? No de ez most még nem égető kérdés.

Lelkére kötöm a bárónak, írjon a Kassa-ügyben a román tiszteknek. Megígéri. És azt is, hogy tartja Mihály király és köztem a kapcsolatot. Így búcsúzunk.

Egy héttel később levelet hoz a posta. Nagy alakú boríték. Benne az 1921-es román királyi alkotmány azon pontjai tartalmazó szövege, amelyek Románia állampolgárainak teljes egyenjogúságát taglalják. És egy levélmásolat. A báró hosszú, román nyelvű levele egy Ciprus szigetén élő egykori román királyi alezredeshez, aki 1941/42-ben bizalmas beosztásban a bukaresti Légierők Parancsnokságán tevékenykedett. Ha valaki, úgy ez a tiszt – cseng a fülembe a báró szava – tudni fogja, van-e közük a románoknak Kassa bombázásához?

(Bécsi Napló, 1988. október 1.)

*

A volt román király ellenállásra való felhívása

Mihály, a volt román király honfitársait szeptember 19-én, hétfőn Ceauşescu állam- és pártvezető kormányával szembeni ellenállásra szólította fel. „Együttesen vegyétek fel a harcot azok ellen, akik benneteket térdre kényszerítettek, kiéheztettek és nemzeti jellegetektől megfosztottak, hogy többé ne legyenek hóhérok és gyalázkodók" – mondotta az 1947-ben a kommunisták által lemondásra kényszerített uralkodó újságírók előtt Genfben, az ENSZ európai székhelyén. Mihály, a volt román király évtizedek óta nem tett politikai nyilatkozatot a hazájával kapcsolatos helyzetről.

(Neue Zürcher Zeitung, 1988. szeptember 21.)

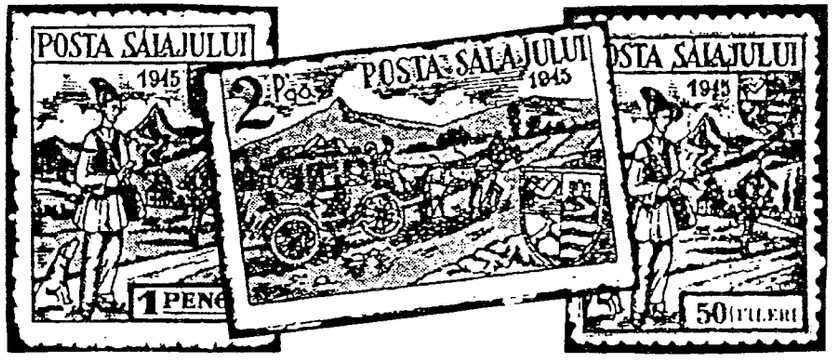

Pro memoria

1988. karácsonyára jelent meg Cseh Gusztáv Hatvan főember *című grafikai sorozata. Az 1985-ben fiatalon elhunyt művészre ezzel a beszélgetéssel emlékezünk.*

„Én ezt a munkát hűséggel vállaltam"
– Szépréti Lilla beszélgetése „képíró" Cseh Gusztávval –

Vándorol a kiállítás... A Korunk Galériából Székelyudvarhelyre, majd Marosvásárhelyre, Kézdivásárhelyre hívták meg a magát ezúttal „képíró"-nak nevező Cseh Gusztávot rézkarcaival. A régi könyvek belső címoldalára emlékeztető plakát és katalógus ezekkel a szép szavakkal ajánlja a néző figyelmébe a tárlatot: „Pantheon avagy képes csarnoka Hatvan Főembernek, akik a mi Pátriánkban születtek, éltek vagy tértek örök nyugalomra, és az igaság oltalmazásában különféle szép dolgok alkotásában jóemlékezetüket fennhagyták. Históriás könyvekből egybeszedegette és régi ábrázolásokról szép hasonlatossággal rézre karcolta Cseh Gusztáv kolozsvári képíró az MCMLXXVII-MCMLXXX esztendőkben".

Kis helyen, egy szoba falán is elfér az anyag, s leginkább egy lapjaira szétszedett képeskönyvet juttat eszünkbe.

– Valóban egy album lapjai ezek a rézkarcok – mondja a művész –; egy albumé, amit nyolcéves fiam kapott tavaly ajándékba, bőrbe kötve, ezüst csatokkal ellátva és dedikálva. Így akartam figyelmébe ajánlani elődeinket, szellemi nagyjainkat, és ugyanakkor valami maradandót hagyakozni rá örökül. Egy könyv, amely egy személynek készül... Nem az én kitalálásom; az előzmény Kós Károly *Ida-könyve.* Ez adta nekem az ötletet, a kedvet, hogy magam készítsek el egy könyvet teljes egészében, műhelyemben reszelt szélezéssel, szennylappal ellátva. Az anyagot magam válogattam, legjobb tudásom s ízlésem szerint, de Benkő Samu, Jakó Zsigmond, Kányádi Sándor tanácsait szívesen vettem. A szellemes plakátszöveget egyébként Benkő Samunak köszönhetem. Didaktikai szempont is vezérelt az arcképcsarnok összeállításában; voltaképpen kultúrtörténeti képeskönyvnek szántam, amit a fiatal nemzedékek is haszonnal tanulmányozhatnak.

– Ezért ragaszkodott a kortársak szeméhez, és „szedegette egybe a régi ábrázolásokból szép hasonlatossággal" a portrékat?

– Én ezt a munkát hűséggel vállaltam; türelemmel, szívós munkával végeztem. Mintegy szolgálatként. Szerintem nem az volt a fontos, hogyan, miként látom én klasszikusainkat, jeles személyiségeinket. Hanem: hogyan maradtak fenn, hogyan élnek a mi tudatunkban. Feladatom csupán az volt, hogy egységes méretű másolatban készítsek egy sorozatot. Minden esetben az általunk legismertebb, legjobb, belénk rögződött ábrázolást vettem mintának. Az anyaggyűjtés nem volt könnyű. Előfordult, hogy kétszer másfél méteres festmény, töredezett repró, esetleg egy Bécsben őrzött rézkarc rossz állapotban levő másolata szolgált alapul. A kivitelezést tulajdonképpen 1975-ben kezdtem el, s két évre rá fogtam hozzá az arcképek rézre karcolásához. Ez körülbelül három évig tartott. Maga az ötlet, persze, jóval régebbi; olvasmányaim inspiráltak...

– Fia bőrbe kötött könyvét sokan megkívántuk. De elfogadnánk egy egyszerűbb kivitelű nyomdai példányt is.

– Szó van róla, hogy megjelentessük könyv alakban: most folyik az előkészítés. Minden portréhoz egy idézetet szeretnék mellékelni. Csak három-négy általam rézre karcolt egyéniségtől nem maradt fenn személyes feljegyzés, vallomás.

– Cseh Gusztáv az egyik legtöbbet foglalkoztatott grafikusunk. Illusztrál meséskönyvet a kiadónak, készít címlapokat, plakátokat tervez, a *Dolgozó Nő* grafikai szerkesztője, minden megyei kiállításon szerepel új munkával. Készül-e valami nagyobb vállalkozásra?

– Régi tervem az erdélyi műemlékek rézkarcban való megörökítése. Évek hosszú során át beutaztam tájainkat, felkerestem és lefényképeztem műemlékeinket. A dokumentáció tehát rendelkezésemre áll. Egy kissé megint Kós Károly nyomdokain haladnék; ehhez a munkához *Erdélyi kúriák* című fametszetkötete sugallta az ötletet. Itt többet adhatnék magamból, mint a portrék esetében. Meg kell keresnem a legalkalmasabb, legegyénibb kifejezésmódot, amivel ezeket a ma is álló, vagy részben meglévő műemlékeket hitelesen, felismerhetően rézre karcolhatom. S majd az egészet kortársaimra, utódainkra hagyakoznám...

(Új Élet, Marosvásárhely, 1981/9.)

Jövevényszavak

[*Szilágyi Júlia*]

Álom, repülőtér nélkül

1. Az utcákat minduntalan falak zárták le. Az elsőnél fel sem tűnt, milyen furcsa: a barátnője édesanyja, akit ő mint orvosfeleséget ismert, s most – de ez is teljesen természetes volt – bejárónő, elnehezült testét, arcába hulló ősz haját meghazudtoló könnyed, begyakorolt mozdulatokkal felmászott a falra, majd őt is felsegítette. Mindkettőjüknél valami batyuforma cekker volt. Amikor már az ötödik falon is átsegítették egymást a barátnője édesanyja hirtelen lehajolt, kivett a cekkeréből egy lepényt, nagyon finomat (nem kóstolta meg akkor, mégis tudta, hogy nagyon finom), és odanyújtotta neki. Ő átvette, nem köszönte meg, csak begyűrte a saját cekkerébe. Közben családi ügyekről beszélgettek. A város, amelyről végig tudta, hogy M., pedig egyáltalában nem ismert rá, váratlanul dombszerűen hullámzó szabad térségben folytatódott. Gyermekek játszottak, futkároztak, bújócskáztak a dombok hajlataiban, fák, bokrok között. Kirándulásnak tűnt, bár az egészben volt valami díszletszerű: a növényzet, az ég és a távolban valami piros tárgy színe harsányan túlságosan *természetes* volt. A gyerekek, mintha háborúsdit játszanának, hirtelen a földre vetették magukat: az a távoli piros tárgy a levegőbe emelkedett rettenetes zúgással, s ahogy közelebb ért, kiderült róla, hogy repülő csészealj. Ekkor, ezekről az élénk színekről jutott eszébe, hogy a városban minden szürke: az utcákat keresztbe szelő falak, a barátnője édesanyja testén a ruha, fején a haj, de még a lepény is, amelyet elővett a szürke cekkeréből. Szürke volt a százas is, amelyet ugyancsak a batyuszerűségből kotort elő hosszas keresgélés után, amikor ő megmondta, hogy haza szeretne utazni vonattal, de fél, hogy ami nála van – egy gyűrött ötvenes meg egy huszonötös – nem lesz elég. Futni kellett, s a barátnője édesanyja lemaradt mellőle. Nem tudni honnan előkerült idegenekkel futott sokáig, aztán meglátták a földszintes, nagyon egyszerű állomásépületet. Már jött is a vonat. Csodálatos vonat volt, hófehér, piros csíkokkal, szélsebesen száguldott be az állomásra, a vagonok oldalán két sor polc látszott, azokra kellett felkapaszkodni, hogy bemásszanak az ablakon, mert a vagonoknak nem volt ajtaja. Mindenki fürge volt és ügyes, neki is sikerült felcsimpaszkodnia az alsó polcra, a másodikra már felsegítette valaki és előzékenyen belökte az ablakot. A vagon utastere szűk volt és rettenetesen piszkos. Ülés nem volt, az emberek a padlón kuporogtak, volt, aki aludt. Nem csodálkozott ezen sem, hanem helyet keresett magának, leült, elővette batyujából a szürke lepényt és enni kezdett. Nagyon ízlett. Amikor megjelent a kalauz – sápadt, szőke, törékeny fiatalasszony vagy leány – odanyújtotta neki a százast és elmagyarázta, miért nem vehetett jegyet az állomáson. A fiatalasszony (vagy leány) biccentett, eltette a pénz, és amikor ő a jegyét kérte, unott hangon közölte, hogy jegy nincs. És mi lesz velem, ha jön az ellenőr és kéri a jegyet? – kérdezte ő. Természetesen leszállítják – válaszolta fakó haját igazgatva a fiatalasszony (vagy leány).

Ő sírni kezdett, többen felébredtek, és némán hallgatták. Miféle emberek maguk! – hallotta a maga ismeretlen, őrjöngő hangját. Ekkor a fiatalasszony (vagy leány) váratla-

nul lecsapta a táskáját, a fejéhez kapott és felüvöltött: Miféle emberek vagyunk! Miféle emberek vagyunk! – sikoltozta és kitámolygott a vagonból.

EKKOR FELÉBREDT ÉS ELHATÁROZTA, HOGY NEM ALSZIK TOVÁBB.

2. Egy fényűzően mondern, oktaéder alakú csarnokban meglátta B. E.-t, aki szomorú fókaarcával, szépen tagolt mondatokba foglalta intelmeit a köréje sereglett kifejezéstelen arcú gyerekeknek. Amennyire oda tudott figyelni, úgy hallotta, hogy szívhezszólóan hirdeti, milyen fontos, hogy anyák napján a gyerekek virággal, szavalattal köszöntsék édesanyjukat. Ekkor a gyerekek tömegén átfurakodva odajött hozzá Z. I. tanárnő, és nagyon aggodalmas arccal segítségét kérte. Kézen fogva átvezette egy másik terembe, ahol hatalmas asztalon színes ábrák és táblázatok voltak. Elmagyarázta, hogy egy tanítványától a franciatanára az '*étre*' létige közelmúltját követeli, minden igemódban, és feltétlenül segíteni kell a gyereken. Ő idegesen igyekezett visszaemlékezni, vajon nem tévesztem össze a *passé composét* az *imparfait*-val? – gyötrődött, és érezte, valóban nagyon fontos, hogy az a gyerek tudja: csak az imént *voltunk* (egyszerűen) vagy összetetten, és már meglehetősen rég.

Horváth Alpár versei

az új eszme

a hóhérok amikor már
mindenkit felakasztottak
sorsot húztak és sorban
felakasztották egymást
-- -- -- -- -- -- -- -- -- --
az utolsó eltűnődve a
megmaradt bitókra s kötelekre
nézett -- -- -- -- -- -- --
– s én most felkössem magam
egy eszméért?

a szarvas szerencséje

hatalmas állat volt -- -- -- --
a csűrben egy gerendára
akasztották fel -- -- -- -- --
-- egy hófúvásban találták
-- -- mesélte az öreg -- --
agancsai beleakadtak
a ciheres ágaiba
s a szerencsétlen állat
ott pusztult -- -- -- -- -- még
szerencse hogy nem bukkantak
rá a farkasok -- -- mondta az
öreg -- -- -- -- -- -- -- -- --

a városba tegnap beszökött a hős

a vasember végül
vascsizmát vett és
új vaskesztyűt -- -- --
aztán fásultan az
elnyűtt városra
bámult -- -- -- -- --
krrr -- krrr -- -- -- --
zümmögtek apró
szú-fiókák -- -- -- --

harangjáték

a harangozó már
lejött a toronyból
mikor fenn megkondultak
a harangok -- -- -- -- --
iszonyodva rohant vissza
de fenn senki sem volt
-- -- -- -- -- -- -- -- --
elvagdosta a köteleket
megkötözte a harangokat
de a harangok csak
zúgtak tovább -- -- -- --
segítséget hívott s kidobták
a toronyból a harangokat
de a harangok csak
zúgtak tovább -- -- -- --
végül vízbe vetették őket
ott hol a legmélyebb a tenger
és ekkor -- -- -- -- -- -- -- --
-- -- -- -- megkondultak a
tengerek

(In: Töredékes emlékirat, Kriterion. 1985)

Más...

Törvényeink

A különleges értékű bélyegekről

Románia Szocialista Köztársaság Államtanácsának 42/1985-ös Törvényerejű rendelete a bélyegek és a bélyeggel ellátott postai értékpapírok kiadását, kezelését, értékesítését szabályozza. A jogi és természetes személyeket érintő főbb előírások a következők:

Az állami szocialista egységek és intézmények, a szövetkezeti és társadalmi szervezetek kötelesek az országból, illetve külföldről kapott postai küldeményeken levő bélyegeket visszanyerni és a Romposfilatelia Vállalatnak átadni.

1985. március 1-én megalakult a Nemzeti Bank keretében Románia Szocialista Köztársaság Nemzeti Bélyegkincstára, melynek feladata a hazai és külföldi bélyegkiadások, filatéliai javak — kivéve azokat, amelyek törvényes rendelkezés szerint eladásra kerülnek — konzerválása, nyilvántartása és megőrzése.

Az állami szocialista egységek és intézmények, amelyek nemzeti kulturális vagyon értékű bélyegeket és más filatéliai javakat birtokolnak, vagy ha ilyenek birtokába jutnak, kötelesek azokat 30 napon belül a Nemzeti Bélyegkincstárnak átadni.

A társadalmi, szövetkezeti szervezetek, az egyházak és természetes személyek a nemzeti vagyon védelméről szóló 63/1974-es törvény rendelkezéseinek betartása mellett birtokolhatnak különleges, nemzeti vagyon értékű bélyegeket és filatéliai javakat, amelyeket viszont be kell jegyeztetni a Nemzeti Bélyegkincstár nyilvántartásaiba.

A nemzeti vagyonhoz tartozó bélyegek és más filatéliai javak külföldön való kiállítása tilos.

Gheorghe Vitanidis

Filmművészetünk legtermékenyebb évei

A művészember sorsát alapvetően meghatározzák korának történelmi-társadalmi feltételei. Műve pedig annál értékesebb, minél inkább sikerül kifejeznie az általa megélt korszak legnemesebb, leghaladóbb eszméit, törekvéseit. Hiszen tudvalevő, hogy az igazi nagy művészek alkotásaikban mindig szívvel-lélekkel szolgálták országukat, nemzetük felemelkedését. Mint filmrendező, én is ilyen szenvedélyes társadalmi elkötelezettséggel hoztam létre legjobb műveimet abban a termékeny, alkotó munkára serkentő művelődéspolitikai légkörben, melyet hazánkban a IX. pártkongresszus honosított meg. A Ceauşescu-korszak a román filmművészet számára is új távlatokat és lehetőségeket nyitott meg, s a felszabadult, pezsgő alkotókedv meg is hozta gyümölcseit. Hangsúlyozni szeretném, hogy filmeseink tevékenységének vezérelveit Nicolae Ceauşescu elvtárs fogalmazta meg kongresszusi beszédeiben és a hetedik művészet dolgozóival való találkozásai alkalmával. Ily módon a mai román filmművészet pártunk főtitkárának köszönheti mind eszmei, mind művészi, mind pedig mennyiségi fejlődését. Nicolae Ceauşescu elvtárs kérte tőlünk, hogy népnevelő küldetésünk érdekében minden műfajban és stílusban, minden nézőréteg számára készítsünk minél több szocialista eszmeiségű filmet. Találkozóinkon pártunk főtitkára arra is rámutatott, hogy a mai valóságot tükröző, a szocialista építésben elért kimagasló sikereinket és ezek cselekvő hőseit bemutató filmekre van szükség, hogy ezekkel újabb nagy országépítő tettekre mozgósítsuk a dolgozó tömegeket. És felhívta a filmesek figyelmét arra, hogy alkotásaikhoz közvetlenül a mai életből merítsenek ihletet, ebből a kiapadhatatlan, mindig friss és eleven forrásból, ne pedig a korsóban tartott állott vízből. Nicolae Ceauşescu elvtárs arra is buzdított, hogy filmjeinkben örökítsük meg történelmünk nagy eseményeit, személyiségeit, ábrázoljuk a harcot, amelyet az idők során népünk vívott a szabadságért, a függetlenségért, a társadalmi felemelkedésért és igazságosságért. Így született meg a nemzeti filmeposz, amely a legrégibb időktől, a dákok és a rómaiak harcaitól, majd egymásra találásától kezdve felöleli történelmünk sorsdöntő eseményeit, azzal a céllal, hogy elmélyítse a szocialista hazafiság érzelmeit, s a más műfajú alkotásokkal együtt hatékonyan hozzájáruljon a néptömegek eszmei felemelkedéséhez, a szocialista forradalmi tudattal felvértezett új ember kialakításához. Filmjeink felölelik tehát nemzetünk egész múltját és történelmi-társadalmi fejlődését a mai napig. És ma már arról az emberről szólhatunk filmjeinkben, aki nemcsak uralja a történelmi időt, de gyorsítja is a történelmi haladást, tudatosan alakítja közösségi és egyéni sorsát. És amikor majd a holnap krónikásai felidézik napjaink alkotó embereinek forradalmi tetteit, az eredményeket mérlegelve bizonyára a mi filmes nemzedékünket is méltatják, mint olyan művészeket, akik igyekeztek felemelkedni a Ceauşescu-korszak magaslataira. S az új idők filmművészeinek munkásságáról is el lehet majd mondani: nem volt könnyű, nem is lehetett. De eleitől fogva, fiatalságunk egész lendületével dolgoztunk azon, hogy lerakjuk az alapokat, és igen sokan közülünk egész életüket az új szocialista embertípust kialakító művek létrehozásának szentelték. Jómagam is fiatal voltam még, amikor – több mint két évtizeddel ezelőtt – elkezdtem a filmrendezést. Műveim meghatározó jegye, hogy a Ceauşescu-korszakban születtek, a pártfőtitkár szabad alkotói távlatokat nyitó, felbecsülhetetlen értékű útmutatásainak szellemében. Filmjeim között ezért sok a fontos politikai kérdéseket boncolgató alkotás, mint amilyen a *Szerelem és forradalom, A világ teremtése* vagy *A pillanat.* A nemzeti filmeposzsorozatba tartozik a *Burebista* című filmem és az eredetileg a televízió számára készült *Függetlenségi háború* négy epizódja. De a műfaji-stílusbeli változatosság jegyében forgattam már olyan, nagy népszerűségnek örvendő, hazafias szellemű kalandos-romantikus produkciókat is, mint *A román testőr, Az ezüst álarc,* vagy *A türkiz nyakék.* Ugyanakkor grandiózus ünnepi előadások megrendezésével is foglalkoztam. Ezekre a bukaresti Augusztus 23. stadionban és a Polivalens teremben került sor, és azért voltak – úgymond – „filmes szemmel" rendezve, mert a televízió is közvetítette, és filmre is rögzítették őket.

Hozzátenném még, hogy több mint húsz éve a fővárosi I. L. Caragiale Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára is vagyok. Több filmes nemzedék tartozik neveltjeim közé, kiváló képességű rendezők, akik most színházakban dolgoznak vagy kollégáim a stúdióban, s akiket munkásságukban szintén a párt főtitkárának újító szellemű, forradalmi gondolkodása vezérel és ösztönöz. Mindannyian megtisztelő kötelességünknek tartjuk, hogy művészetünkkel itthon és világszerte öregbítsük a román kultúra hírnevét, jobb, esztétikai és eszmei szempontból egyaránt kimagasló, az ország forradalmi átalakulásait híven tükröző filmeket alkossunk. Ehhez megvan minden anyagi és szellemi feltételünk. És mindezekért most, amikor az egész ország szívből jövő szeretettel, tisztelettel és hódolattal köszönti pártunk főtitkárát, mi, filmművészek is hálás köszönetet mondunk neki. Sok-sok boldog évet, jó egészséget kívánunk Nicolae Ceauşescu elvtársnak, hogy továbbra is újabb nagy győzelemre vezesse népünket, áldozatos, fáradhatatlan munkásságával a haladás és a civilizáció újabb csúcsaira emelje drága hazánkat, a szocialista Romániát.

(Új Élet, 1988. 2. sz.)

Megéneklünk, Titánia!

Bacsó Péter filmrendező megint a „dolgok elevenjébe" kívánt vágni kedvelt műfaja, a szatíra segítségével. Egyre terebélyesebb életművében azok a filmek, amelyek a „társadalmi visszásságok" karikírozását tűzték ki célként – az egy *A tanú* kivételével – többnyire felemásra sikeredtek. Nem kivétel ez alól legújabb kétrészes munkája, a *Titánia, Titánia, avagy a dublőrök éjszakája* című film sem.

Bacsó kivételes képessége, hogy ráérez a „korszellemre", arra, hogy mi van a levegőben, miről kell (és lehet) beszélni. Olyan témákat választ, melyek az adott időszakban a figyelem középpontjában állnak, és ezekről mondja el egyéni véleményét különféle műfajokban (pl. az úgynevezett „ötvenes évek" problémájáról: *A tanú, Tegnapelőtt, Te rongyos élet*; az értelmiségi létről: *Ereszd el a szakállamat, Zongora a levegőben, Banánhéjkeringő).* Talán nem túlzás megkockáztatni a kijelentést, amely szerint Bacsó Péter nem filmművész a szónak abban az értelmében, ahogy Jancsó, Fellini, Wenders, Tarkovszkij az, vagyis elsősorban nem képekben gondolkodik, hanem olyan értelmiségi, aki a filmben találta meg az őt foglalkoztató kérdések megfelelő kifejezésmódját. Munkáiban a dialógusoknak legalább akkora fontosságuk van, mint a képalkotásnak, néha pedig jóval nagyobb. Erősen narratív jellegű művek, kis túlzással „tézisfilmek" születnek Bacsó keze alatt, és ez a filmbe foglalt tételesség, a „rázós" (vagy annak ítélt) mondandó általában minden filmje utánvitákat kavar.

A rendező szeret azon a vékony kötélen egyensúlyozni, ami (szerinte) a már kimondhatót választja el a még tilostól, így nem csoda, hogy az egyik oldalról vállalkozásait úttörőnek, a másikról szalonellenzékinek titulálják nem is egyszer. Különösen igaz ez utolsó filmje esetében. Bár az előzetes propaganda, a különféle nyilatkozatok, beharangozók igyekeztek tompítani a *Titániá*val kapcsolatban felmerült már-már egyértelmű analógiákat, a kritika pedig kétségbeesetten küszködik azzal a feladattal, hogy ne mondja ki azt, amit mindenki tud. Azt hiszem nyitott kapukat döngetünk, amikor leírjuk, hogy a filmbéli diktatúra mintájául a mai Románia szolgált, az őrült zsarnokot pedig a valódiról mintázta a rendező. Viszont szakmai tudását dicséri, hogy filmjében ez a triviális tény sehol sem érhető tetten egyértelműen, ugyanakkor szinte didaktikus módon minden kulcsot megad a nézőnek a kézenfekvő behelyettesítéshez. Bacsó filmje arról árulkodik, hogy létrehozója – legalábbis a közismert anekdoták és pletykák szintjén – igen tájékozott szomszédunk belső viszonyaiban, sorra bukkannak fel azok az ismert (?) motívumok, amelyek itthon is közszájon forognak a jólértesültek körében. Van itt vadászat (kelet-európai párt- és állami vezetők kedvenc sportja), hatodrangú egyetemi díszdoktorátusa huszadrangú tudósfeleségnek, „tudományos táplálkozásnak" nevezett népéheztetés és „helyszíni útmutatás", besúgás és rohamosztag, miniszterek sajátos rotációja és városrendezés maketten – csupa ismerős, nehezen félreérthető mozzanat. Különösen ügyes a színek – piros-sárga-kék – alkalmazása, melyek nem egy esetben mintegy véletlenül állnak össze trikolorrá a háttérben.

A rendező a „zsarnokság diszkrét bájának" ábrázolása közben van igazán elemében. Az első részben azt a feladatot viszont, hogy mindebből értelmes történetet hozzon össze, csak nehezen, vagy alig tudta megoldani. Kiválóak a Főtitán agóniája közben bemutatott fiktív híradórészletek, diadalmas harci jelentések, a megrettent orvosok és tábornokok alakjai, vagyis azok a jelenetek, amelyek egyszerre reálisak és szürreálisak, azaz

pontosan olyanok, mint a mai román állapotok. A három dublőr népmesei ihletésű, gyakran erőltetett története jóval kevésbé „élvezhető"; elemeire esik szét, belefullad az anekdotázásba, az egyetlen árva poénra kihegyezett hosszadalmas jelenetekbe. Kis túlzással azt is mondhatjuk, hogy két filmet látunk, amelyek közül a második csak azért készült el, hogy elé lehessen illeszteni azt a tablót, amit Bacsó igazán meg akart festeni. Ha az első rész gyilkos szatíra, akkor a második szatíra szeretne lenni – gyilkosságokkal. Ez pedig olyan hibrid, amilyen még nem született. Egyetlen jól eltalált, nagyon hatásos képsort találtam csupán a második részben, azt, amikor a Főtitán felesége a diktátor halála után a senkit sem képviselő képviselőházba érkezik. A rendezőnek itt sikerült szinte kézzelfoghatóan bemutatni azt a tanácstalanságot, hatalmi vákuumhelyzetet, ami a „nagy ember" távozásakor áll elő egy diktatúra legfelsőbb vezetésében.

Bacsó Péter ismét olyan filmet készített, ami széles körben mozgósította a különféle előjelű indulatokat és véleményeket. Mindkét tábor – teljes joggal – meg tudja mutatni azokat a pontokat, amelyek miatt szereti vagy nem szereti ezt a filmet. A magunk részéről csupán arra szeretnénk utalni, hogy Bacsó filmje arról is szól, hogy mit és hogyan lehetett elmondani Magyarországon 1988-ban egy „baráti" diktatúráról, amely a civilizált Európa szégyenfoltjává vált. A hosszú, kényszeredett hallgatás után ez is valami, a tragédia súlyához képest viszont vajmi csekély. Erről azonban nem Bacsó Péter tehet, ő csak egy nézhető, sikeres közönségfilmet készített. Azokról pedig, akik a dolgokat ilyen sikerrel juttatták mélypontra – a határ mindkét oldalán – Medvegyev szavaival „ítéljen a történelem".

[*Mátay Mónika*]

De mi lesz a könyvekkel?

A jövő század Kelet-Közép-Európával foglalkozó történésze minden bizonnyal értetlenül, gyanakodva áll majd a megmagyarázhatatlannak tűnő jelenség előtt: a nyolcvanas évek közepétől Magyarországon sorra-rendre kezdtek megjelenni olyan könyvek, amelyek egyetlen közös pontja, témája, már-már jelszava: Erdély... Gyanús ez a nagy bőség, főként az előző évtizedek kínos, megalázó hallgatása, a kisebbségi kérdés, a határon túl élő magyarság sokak által ismert gondjainak intézményes semmibevétele után. A figyelmes kutató azonban a régmúlt korszak behatóbb tanulmányozása után rá fog bukkanni a tágabb összefüggésekre is, így például arra, hogy az „Erdély-könyvek" lavinája nem emelhető ki abból a politikai és kulturális átalakulási folyamatból, ami az uralmon lévő marxista párt akarata ellenére, sőt, ellenében zajlott le a nyolcvanas évek Magyarországán. Ennek a folyamatnak egyik első mozzanataként jelölheti meg majd e könyvek kiadását, és nem fog tévedni, ha így tesz.

A hatalmához végsőkig ragaszkodó Kádár-klikk veresége előtti egyik utolsó „húzása" a nemzeti érzések meglovaglásának kísérlete volt az össznemzeti konszenzus megőrzése céljából. Az őket felváltó pragmatikus irányzat már meg sem kísérelte visszagyömöszölni a szellemet a palackba, s ha már kint volt, szintén megpróbálta a maga javára fordítani. Tény, hogy egy nyíltabb, szókimondóbb és hatékonyabb külpolitikai irányzat bontakozott ki, amely végre a megtárgyalható és megtárgyalandó kérdések sorába emelte a kisebbségi – elsősorban pedig a Romániában élő magyarság – kérdését, de ezzel csak az első lépéseket tette meg azon az úton, ami az elmúlt évtizedek politikai hibáinak, sőt bűneinek szinte reménytelennek tűnő kijavításához vezethet. Bár az eltékozolt évtizedek nyomasztó súlyától aligha tud rövid úton megszabadulni.

Az Erdély-irodalom felvirágzása egybeesik a három T-re [Tiltjuk – Tűrjük – Támogatjuk] felszegezett majd két évtizedes magyar kultúra(ellenes)politika csődjével, és egy olyan példa nélküli átalakulással a szellemi élet terén, ami évtizedekre meghatározta az ország szellemi arculatát – írhatja majd történészünk. Az sem kerülheti el figyelmét, hogy az első valódi magyar tudományos „bestseller" a 950 forintba kerülő (!) háromkötetes *Erdély története* volt, amelynek sikere nem utolsó sorban azzal magyarázható, hogy egy politikailag mindaddig kényesnek tekintett témában magas színvonalon adott közre olyan anyagot, amit először olvashatott állami kiadó gondozásában a nagyközönség. Ez utóbbi persze elsősorban a harmadik kötetet forgatta, hiszen mindenekelőtt a Trianon utáni évek értékelésére és a mai helyzetre volt kíváncsi. Hasonló sikernek bizonyult Raffay Ernő *Erdély 1918-1919* című kiváló szaktanulmánya is, tehát egy szintén tudományos munka, amely mentes a direkt politizálásnak még a látszatától is. Az a tény viszont, hogy az I. világháborút lezáró Párizs környéki békékről, illetve Erdély elcsatolásának körülményeiről írott mű nem csupán szakmai berkekben váltott ki zajos visszhangot, jelzi a hihetetlenül felfokozott információigényt, a közvélemény lefojtott, ki nem elégített várakozását: Erdélyről beszélni, írni kell.

Az egyre gyorsuló események, a Romániából érkező mind aggasztóbb hírek, végső lökésként pedig a menekülők első hulláma 1987 végén elsöpörte a még meglévő gátakat, elkövetkezett az az idő, amikor ki lehetett – és kellett – lépni az egyébként felbecsülhetetlenül hasznos történelmi elemzések köréből, és a pillanat parancsára a máról kellett írni. Az első két ilyen könyv, dr. Kende Péter *Erdélyből jöttek,* Franka Tibor: *Most jöttem*

Erdélyből, a riport műfajában született, amivel a szerzők sikeresen oldották meg a tárgyszerűség és az óvatosság kettős kívánalmát: a kétségbeesésükben hazájuk elhagyása mellett döntő emberek megszólaltatása hiteles, első kézből származó információkkal látta el a magyar olvasókat, akik mohón olvasták fehéren-feketén leírva azt, amiről eddig csupán a szóbeszéd szólt, ugyanakkor a szerzőket sem lehetett elmarasztalni azért, mert túl messzire merészkedtek, hiszen nem ők mondták ki a „kemény" dolgokat, csupán krónikásai voltak egy szomorú eseménysornak. Ez azonban semmit sem von le érdemeikből, hiszen elsőként ők tudósítottak egy megrázó eseményről, tisztességesen, jó szándéktól vezetve. E könyvek esetében a közismert „átcammogási idő" is csodálatos módon valóban „átfutási idővé" vált, a kiadók is ráéreztek arra, hogy ez esetben a gyorsaság az egyik legfontosabb erény.

Képzeletbeli történészünk erejét valószínűleg meghaladja a napi- és hetilapok áttekintése, így szükségszerűen azokhoz a könyvekhez fordul majd, amelyek számítógépes könyvtárában az „Erdély" tárgyszó alatt szerepelnek. Utólag talán nehéz lesz pontos kronológiát felállítania, mert az 1988-as év nyarától kezdve jó kéttucat olyan könyv jelent meg, amelynek címében valamilyen formában ott van az „Erdély" szó. Ha becsülettel végigböngészi e műveket rá fog jönni arra, hogy korántsem azonos színvonalú, egyformán tisztességes és főként nem azonos indíttatásból megírt műveket tart kezében. Mivel a szerzők túlnyomó többségének neve semmit sem jelent számára, nem feszélyezi majd annak kimondása, hogy ezek a könyvek nem csupán Erdélyről szólnak, hanem arról is, ki hogyan érezte szükségét a megszólalásnak – vagy éppen a hallgatásnak – egy olyan időszakban, amikor a bátorságot már nem azon mérték, mit lehet kimondani Erdély kapcsán.

Nem fogja megbánni, ha elolvas két olyan könyvet, amely „odaátról" származó írók torokszorító hitelességű mestermunkája (Köteles Pál: *Búcsú Erdélytől,* Csiki László: *Titkos fegyverek).* Eltöprenghet nívós riportkönyvön, amelyben történészek, szociológusok, politológusok elemzik a kialakult helyzetet, vetnek számot a magyar politika lehetőségeivel. (Forró Tamás-Havas Henrik: *Arad után – ki tudja, merre?)* Olvashat továbbá tudományos műveket, amelyek az erdélyi történelem egy-egy kisebb korszakát vagy speciális területét vizsgálják (Botlik József: *Erdély tíz tételben;* A. Gergely András: *Településrendezés és urbanizáció Romániában).* Felteheti magában a kérdést: vajon miért nem jutott korábban eszébe olyan „tekintélyes" szerzőknek, mint Nemeskürty István vagy Végh Antal elmerülni ebben a hálás témában, és dokumentumjátékot, illetve sebtében összeütött riportkönyvet megjelentetni róla. Borzonghat Bartis Ferenc nagy vitát kavaró emlékezésein *(Rácsok között Romániában),* amelynek stílusa már az ekkor kiépülő bulvársajtó igényeihez igazodik a leginkább. Felfigyelhet arra a jelenségre is, hogy vannak akik gátlástalan pénzkeresés, gyomorfordítóan cinikus szenzációhajhászás céljából fogtak tollat, hogy elmondják a magukét Erdély kapcsán, vagy sokkal inkább ürügyén, egy nemzeti sorstragédiát használva fel saját céljaikra: Harsányi Gábor: *Menekülés Erdélyből a Szentföldre;* Bocsák Miklós: *Futballsztár Erdélyből.* Mondhatná persze, a demokráciához ez is hozzátartozik, a sokszínűség mindenképpen előny. Ezt állítva jövőbeli történészünk csupán arról feledkezne meg, hogy a demokráciát a nyolcvanas évek Magyarországán éppen csak elkezdte tanulni a nemzet, amelynek felelős vagy felelőtlen írástudóitól joggal kérdezi majd az utókor: korábban mi volt, néhány évtized múlva mi lesz ezekkel a könyvekkel?

[*Nagy Zsolt*]

Ajánló bibliográfia
az erdélyi tárgyú magyarországi könyvekről
1988. II. félév

Szépirodalom

Deák Tamás: Az érsek imája (színművek)
Erdélyi Csillagok. Romániai magyar írók antológiája
Köteles Pál: Búcsú Erdélytől
Majtényi Erik: Tejfehér éjszakák
Nemzeti olvasókönyv
Ordas István: Az aradi tizenhárom (ifjúsági)
Szabó Gyula: Kerti képek
Szabó Zoltán: Szerelmes földrajz
Szilágyi Domokos: Világ szava (versek)
Tamási Áron: Bölcső és bagoly (önéletírás)
Török Tamás: Erdélyi Mefisztó (regény)

Irodalomtörténet

A Kriterion műhelyében. Beszélgetések Domokos Gézával
Bodor Pál: Az olvasás ihlete. Irodalmi napló
Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei
Jósika Miklós: „Idegen, de szabad hazában" (levelek)
Tarnóc Márton: Kettős tükör

Történelem

A. Gergely András: Nemzetiség és urbanizáció Romániában
A nemzeti kérdésről. A nemzeti kérdés lenini elméletének alakulása 1896-1914.
Baló György: Kilenc beszélgetés a '80-as évekből
Bartha Antal: A magyar nép őstörténete
Botlik József: Erdély tíz tételben (1918-1940)
Erdély története I-III. (3. kiadás)
Fallenbüchl Sándor: Magyarország főméltóságai
Gerő András: Az elsöprő kisebbség. Népképviselet a Monarchia Magyarországán
Herner János: Rontás és igézés – Politikai boszorkányperek Erdélyben 1668-1688.
Hősök tere '88
Kiáltó szó (Kós Károly, Zágoni István, Paál Árpád röpiratai)
László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete
Magyarok a Kárpát-medencében
Mályusz Elemér: Az erdélyi magyar társadalom a középkorban
Nagy László: Tündérkert fejedelme. Báthory Gábor
Nemeskürty István: Erdélyi krónika 1916-1967.
Raffay Ernő: Erdély 1918-1919-ben (2. kiadás)
Száraz György: Erdély múltjáról jelenidőben
Szent István és kora
Virt László: Márton Áron a lelkiismeret apostola

Művészettörténet, művelődéstörténet

Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét
Cseh Gusztáv: Hatvan főember (album)
Herepei János: A Házsongárdi temető régi sírkövei
Kelecsényi László: Múltunk neves könyvgyűjtői
Kós Károly: 1883-1977. (2. kiadás)
Kós Károly: Erdély
Kós Károly: Székely balladák
Moravánszky Ákos: Építészet az Osztrák-Magyar Monarchiában 1867-1918.

Néprajz, népművészet

Adomák és tanítómesék (Kríza János hagyatékából)
Andrád Sámuel: Elmés és mulatságos népi anekdoták
Beke György: Csángó passió
„Hol sírjaink domborulnak". Festmények az erdélyi népi építészetről
Ismeretlen moldvai nótafák
Szacsvay Imre: Erdélyi utakon (2. kötet)
Venczel József: Erdélyi föld – erdélyi társadalom

Román szerzők magyarul

Caragiale, I. L.: Az elveszett levél és egyéb komédiák
Goga, O.: Hív a földünk (versek)
Popescu, D. R.: Királyi vadászat (regény)
Sadoveanu, I. M.: A századvégi Bukarestben (regény)
Voicuescu, V.: Bölényfej (novellák)

[*Készítette: Bartók Györgyi.*]

Az illusztrációk jegyzéke

1919. október 20-án Dicsőszentmártonból küldött ajánlott levél. A bélyeg: Kolozsváron románok által engedély nélkül felülnyomott magyar bélyeg „Regatul României" feliratával. Megérkezett 1920 júniusában. Nyolc hónap késés: „Cenzurat Diceo-San-Martin". 313. o.

Nagyszebenből 1919. október 13-án Bukarestben nyomtatott, román bélyeggel küldött levelezőlap, noha az érvényes szerződések értelmében a közigazgatás – így a postaforgalom biztosítása – is magyar kellene legyen. A lap megérkezett 1919 decemberében. Másfél hónap késés: „Cenzurat Mărul Roșu" (Mezőhegyes). 317. o.

Levél Budapest román megszállásának idejéből. 1919. augusztus 15. Sopronba érkezett szeptember 19-én, egy hónap késés: „Cenzurat postul Budapesta". 325. o.

Levelezőlap Csíkszeredából 1919. november 16-áról. Megérkezett Budapestre 1920. február 3-án. Két és fél hónap késés: „Cenzurat Csiksereda". 329. o.

A Debrecent megszálló román csapatok parancsnokának, Constantin Boboiceanu ezredesnek a parancsára a lefoglalt magyar bélyegeket átnyomják román felirattal. 1919. november 21. „Zona de ocupație". A bélyegek kifogyásakor a megszállt Nagyváradon a magyar posta által nem engedélyezett „Magyar Posta" feliratú bélyegeket nyomtatnak, és azokat is román nyelvű felülnyomattal látják el. 1919. december 23. 333. o.

Borosjenő 1919. november. Engedély nélküli új román pénzegység felülnyomás magyar bélyegeken. 333. o.

Ferdinánd román király és Mária királyné 1919. május 25-én Nagykárolyban látogatáson a megszálló román csapatok parancsnokai jelenlétében. 336. o.

„Szilágysági Posta" önálló, engedély nélkül kiadott bélyegek (1945. március), magyar pénznemben jelölt értékekkel. 338. o.

Debreceni, román megszállás alatti levelezőlap 1920. február 25-én cenzúrázva, felülnyomott magyar és román gyártású „magyar" bélyegekkel. A felülnyomás szövege: „Zona de ocupație 1919 România". 340. o.

1945. március 7-én a magyar posta engedélye nélkül kiadott bélyegek. A kétnyelvű felirat a forgalomba bocsátó Nagyváradi Postaigazgatóságra utal. 342. o.

Nagyszeben 1919. augusztus. Engedély nélküli román címer felülnyomás magyar bélyegen. 344. o.

Levélzáró emlékbélyeg 1940-ből. 347. o.

„Szilágysági Posta" 1945. február-március. Engedély nélküli román felülnyomás magyar pénznemben, magyar bélyegen. 349. o.

Engedélyezett felülnyomás magyar pénznemben (korona) eredetileg 4 filléres Magyar Köztársaság bélyegen. Temesvár 1919. augusztus 17. – 1920. március. Román megszállás (ugyanitt szerb és magyar felülnyomású bélyegek is forgalomban voltak előzőleg). 349. o.

1919. december 20-án Bécsből küldött hivatalos banklevél. Megérkezett Brassóba 1920. március 21-én. A három hónap késés: „Cenzurat Cluj". 355. o.

A Marosvásárhelyen lefoglalt román bélyegekre – amelyeket az oda jogtalanul bevonuló román közigazgatás vitt magával –, a jogosan visszatérő magyar postaszervezet által készített magyar-latin nyelvű felülnyomat: „Erdély-Transilvania" (1944. szeptember). 355. o.

Besztercén (Naszód megye), 1945. január 1-jén engedély nélkül kiadott román feliratú, magyar értékjelzésű bélyeg. 355. o.

Székelyudvarhelyen 1944 decemberében a magyar postaigazgatás által kiadott levelezőlap, magyar nyelvű bélyegzővel: „Északerdély (Székelyudvarhely) Romania". A bélyegen felülnyomott írás: Erdély Transilvania (50 fillér) România.

A magyar területet a szövetséges hatalmak a Romániával 1944 augusztus 23-án kötött egyezményben Romániához csatolták, holott e területet Magyarország nem háborús szerzeményként kapta. 358. o.

Jogilag magyar területről, Medgyesről, jogilag magyar postaszervezet által kezelt levelezőlap. A postabélyegzőt mégis román típusú dátumozásra alakították át. „Medgyes 7. jun 920 N. Küküllő VM" Késés (?): „Cenzurat Oradea-Mare". 358 o.

Philatelicus Pannonicus
[*Derecskei Attila*]

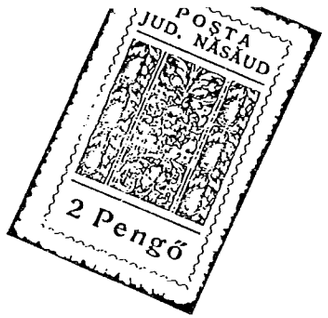

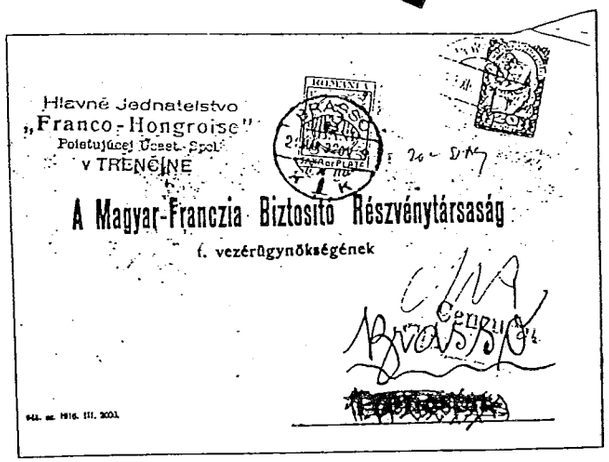

Summary

Határ/idő/napló („Border/time/diary") is an independent review published in Budapest. Above all its main focus is upon human-rights issues concerning Europe's largest minority: the 2.2 million strong Hungarian ethnic group in Rumania.

The foreword of the present issue discusses the actual meaning of the idea of „border", „time" and „diary". It is followed by a letter – a personal account of the prevailing situation in Romania – addressed to the United Nations Commission on Human Rights. „Vámmentett útijegyzet" (Undeclared Notes) is a car-travel report. In the next column three friends coming from the same intellectual stock, once in the same spiritual fellowship, now living in Sweden, Hungary and Romania – open their heart and mind to the reader. (Two of them have already left Transylvania.) The excerpt taken form Károly Engel's study is about the suppression of a Hungarian refugee periodical started off in Bukarest in the middle of the last century. The legal report of 1947 is an account of the aspects of the Paris Peace Treaty (1947) dealing with ethnic minorities. Next comes Péter Gosztonyi's interview with King Mihai of Rumania. „Pro memoria" is dedicated to the late graphic artist Gusztáv Cseh (1934-1985). „Dream without Airport" and four poems by Alpár Horváh enrich this issue from beyond the borders. The review of the film Titania, Titania – entitled „We sing a song of you, Titania" – is accompanied by the confessions of G. Vitanidis, a Rumanian film director. It is all about – as he means it – the „glorious" cinema art of the Ceausescu regime. Finally this issue offers a survey of some books published about Transylvania; the second bi-annual (1988) of recommended reading; and a list of illustrations: censored postcards.

Sumar

Határ/idő/napló („Graniță/timp/jurnal") este o revistă independentă, publicată la Budapesta, care se ocupă în primul rînd cu cea mai mare minoritate națională din Europa, cu soarta celor 2,2 milioane de maghiari care trăiesc în România.

Introducerea scurtă în care este vorba despre schimbările conceptelor („graniță"), („timp") și („jurnal"), este urmată de o scrisoare personală, adresată Comisiei pentru Drepturile Omului la ONU, privind situația în România. Rubrica „Vámmentet útijegyzet" (însemnări dezrobite), conține impresiile unei călătorii. Rubrica următoare conține fragmente din ideile a celor trei intelectuali, care cîndva au făcut parte din aceași comunitate spirituală și dintre care doi, deja nu trăiesc în Transilvania. În studiul lui Károly Engel este vorba despre desființarea revistei emigranților maghiari din București în secolul trecut. Relatarea juridică din 1947 se ocupă cu tratatul de pace din Paris, privind minoritățile. Acest articol este urmat de discuția istoricului Péter Gosztonyi cu regele Mihai. Rubrica „Pro memoria" este acordată amintirii graficianului Gusztáv Cseh, decedat în 1985. Poeziile lui Alpár Horváth și scrierea „Vis fără aeroport" au sosit de peste hotare. Recenzia de film „Cîntarea Titániei" completează mărturisirile regizomlui G. Vitanidis, despre „onorabila" artă cinematografică a epocii Ceaușescu. În sfîrșit o scurtă recenzie despre cărțile apărute în legătură cu Transilvania, bibliografia cărților apărute despre Transilvania în a doua parte a anului 1988, și notele ilustrațiilor.

*

Az újság ára – 80 Ft – adomány, az önköltség feletti összeget erdélyiek megsegítésére fordítjuk.

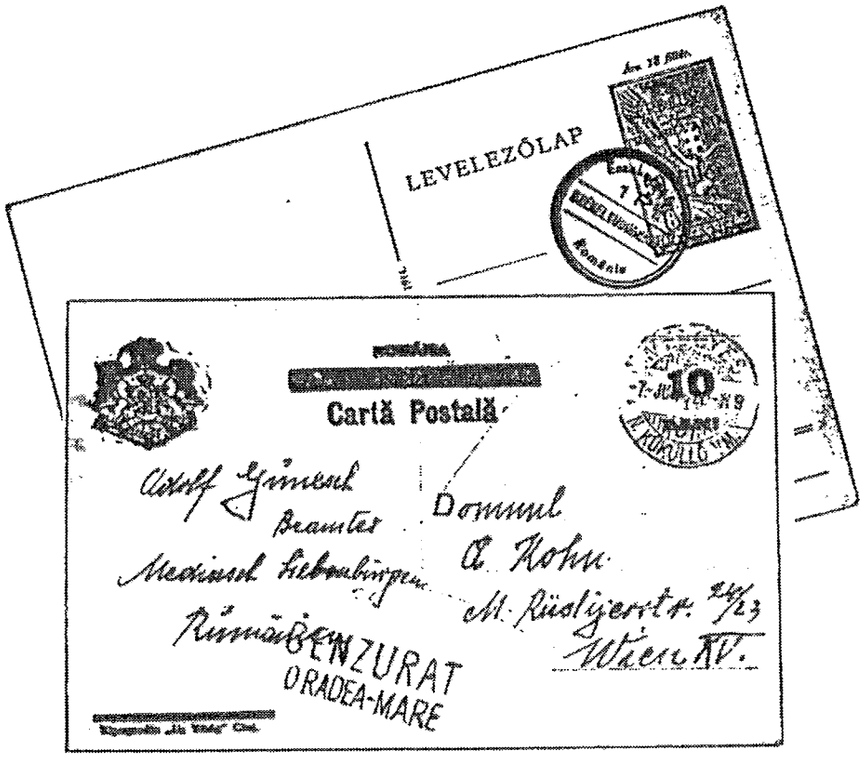
LEVELEZŐLAP
Cartă Postală
Domnul
A. Kohn
M. Rüdigerstr. 24/23
Wien XV.
CENZURAT
ORADEA-MARE

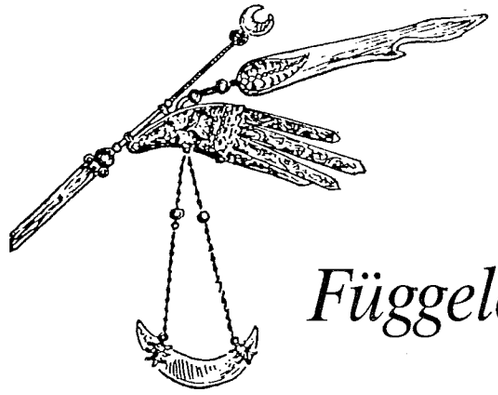

Függelék

Röplap
a Hősök terén 1988. június 26-án tartott demonstrációról

S. O. S. Transsylvania! – S. O. S. Transsylvania! – S. O. S. Transsylvania! – S. O. S. Transsylvania!

„Ne hagyd elveszni..."

Erdély falvai végveszélybe jutottak. Ezer éven át elszántan dacoltak törökkel, tatárral, zsoldos és martalóc hordákkal, tűzzel, vízzel, járvánnyal, éhínséggel, s ím e boldogtalan békeidőben szemünk láttára végeznek velük a buldózerek... Akinek hite, hazája, reménye, embersége maradt még e világban, nem nézheti tétlenül e gyalázatot. Hallgassanak el a patrióta frázisok, a sopánkodás, a nemzeti önsajnálat erőtlen szavai. Tragédiák óráján mozdulni, tenni kell. Erdélyt nem Trianonban, Párizsban – igazán csak most veszítjük el! El mindörökre, ha tűrjük, hogy e dühöngő diktatúra végső gaztetteként magával ragadja a sírba!

A tények: Románia 13 000 falvából 8000-et halálra ítéltek. Helyükbe egy ámokfutó terv szerint 5000 „modern agráripari központnak" kellene felépülnie. A romániai szocialista építés alulmúlhatatlan sikereit ismerve e nagyüzemi erődítményrendszer remélhetőleg sosem fog megvalósulni. Ám ez csekély elégtétel, ha a gigantikus program „terepcsináló" részét, e példátlan méretű békebűntényt, Ceauşescunak marad ideje akárcsak részben is kierőszakolni. A nagy Nemzetvezető („Conducator") legutóbbi hisztérikus fellépései nem sok jót ígérnek. A zsarnokok pusztító tébolya határtalan: Néró extatikus agóniája csúcsán Rómát lángba borította – kései utóda, „egyenes ági leszármazottja" vesztét érezvén, most Nagy Romániája végső elromosítását sürgeti. Ha a román sajtónak hinni lehet, már javában folynak az előkészületek, sorra jelölik ki a felszámolandó településeket, hogy az ősszel meginduló rohambrigádok és buldózerek templomaikkal, temetőikkel, történelmi emlékeikkel együtt a földdel egyenlővé tegyék őket. Mindenek előtt Erdélyben, a magyarok, székelyek lakta vidéken: Hargita, Maros, Kolozs, Bihar és Szatmár megyékben, hol sok száz ősi, Árpád-kori települést fenyeget e végzet. Őshonos lakóik, kiket az elmúlt évtizedek kíméletlen asszimilációja sem tudott megtörni, s akik ma már a nemzetiségi folytonosság egyedüli letéteményesei, most tragikus választ elé néznek: vagy földjüktől elszakítva, „romanizálva" ipari rabszolgasorba süllyednek ők is, vagy már elmenekült sok tízezernyi társukat követve földönfutóvá lesznek...

E végzetes, e percben felmérhetetlen súlyú csapásnak minden lehető módon elejét kell venni! Tiltakozással, rokonszenvtüntetéssel, bojkottal, embargóval, diplomáciai nyomással, valamennyi hazai és nemzetközi fórum sürgős mozgósításával. Mindezek nélkülözhetetlen eszközök, ámde csak közvetettek. A „kinn a bárány, benn a farkas" csapdáját, az áldozatul kiszemeltek bénító izolációját nem oldják fel egycsapásra. Ehhez közvetlen szolidaritásra, helyszíni elsősegélyre, a segíteni akarók személyes jelenlétére és áldozatvállalására van szükség, ma sokkal inkább, mint valaha! Az *S.O.S Transsylvania!* nemzetközi segélyakció ebben látja legfőbb célját, erre hívja fel Magyarország és Európa minden felelős, tettrekész polgárát. S.O.S. – *Save Our Settlements* – Mentsük meg településeinket! Jöjjetek minél többen a helyszínre, hogy békés, demonstratív jelenléttel,

személyes pártfogással és védnökséggel hárítsuk el a katasztrófát földrészünk e fenyegetett szeglete, védtelen lakói felett! Jöjjetek, jöjjetek Erdélybe, ismerjétek meg kiket, miféle pótolhatatlan értékeket fenyegetnek a buldózerek! Romániába ma még majd mindenki bejuthat. Fordítsuk meg a menekülők áradatát, induljon tömeges nemzetközi zarándoklat a pusztulásra szánt vidékekre! Egyéni turistaként, kisebb-nagyobb csoportokban, ki így, ki úgy, vállaljon személyesen is részt a segélyakciókban! Hozzatok gyógyszert, élelmiszert, könyvet, jó szót és reményt – aki eddig még nem tapasztalta, látni fogja, mekkora ínség van ma mindezekben! Családok, baráti társaságok, diákok, ifjúsági szervezetek, város- és környezetvédők, emberjogi aktivisták, vallási felekezetek, vállalkozatok helyszíni misszióra, ajánljatok fel személyes pártfogást egy-egy rászoruló erdélyi család, vagy közösség számára. Művészek, építészek, néprajzosok, művészettörténészek és környezetvédelmi szakemberek, segítsetek menteni, dokumentálni s a világ elé tárni a pusztulástól még megmenekült természeti és kultúrkincseket! Válságos helyzetben nem elég tiltakozni, távolról szimpatizálni. A bajbajutottaknak valódi támaszt, szolidaritásunknak erkölcsi hitelt igazán csak a személyes jelenlét, a közvetlen segítség adhat.

Mindez fokozott mértékben igaz az anyaországi s az emigráns magyarságra, mely egy széleskörű nemzetközi segélyakció élesztő kovásza, s magától értődően legfőbb bázisa kell legyen. Az a határokat nem ismerő lelkes segítőkészség, amely az elmúlt hónapokban az Erdélyből jött menekültek iránt megnyilvánult, nemzeti összetartásunk reményteli tartalékaikat sejteti. De lássuk be: amit eddig tettünk, mulasztásainkhoz képest csekélység, legfeljebb történelmi adósságunk töredékét róttuk le vele. A menekültek, akárhogy is, a helyünkbe jöttek, s így emberi, honfitársi kötelezettségünket teljesíteni nem került túlzott áldozatunkba. Ma ennél sokkal többre volna szükség! Elé kell mennünk a fenyegetésnek, épp azért, hogy a kétmilliós romániai magyar kisebbség ne váljék pusztán „menekültügyi problémává". Ehhez pedig – újra és újra ismételjük – e percben nekünk kell hozzájuk elmenni, értük és mellettük szülőföldjükön is kiállni!

Mire van leginkább ma szükség? Mindenek előtt adatokra, megbízható információkra, a papíron már négy-öt éve tervezett faluromboló, nemzetiségfelszámoló kampány részletes ismeretére. Tudnunk kell, mely vidékek, települések vannak a legnagyobb veszélyben, hol fognak először megjelenni a lánctalpas földgyalugépek. Az őszi betakarításig, remélni lehet, még nem történik semmi. Azon legyünk mindahányan, hogy azután se történhessék! Egy váratlan mértékű „idegenforgalom-növekedés" ügyünket többszörösen is előmozdíthatja. A veszélyeztetett helybeliek közvetlen lelki és anyagi támogatásán túl, akadályozná az előkészületeket, s a demonstratív nemzetközi jelenlét elbizonytalaníthatja a korrupcióra, léhaságra mindenkor hajlamos helyi hatóságokat. Ne feledjük: e percben minden haladék, késleltetés százak és ezrek otthonát, egzisztenciáját mentheti meg! Romániában ma az emberek túlnyomó többsége (s ez alól a pozícióban lévők zöme sem kivétel!) a Ceauşescu-uralom túlélésére vár, kíméli erőit, vegetál. Ma már egyre ritkább a harcos lojalitás, az előirányzott programok és normák végrehajtásában tanúsított hivatali túlbuzgóság. Szabotál az egész ország. Természetesen a diktatúra jól táplált, kiváltságos erőszakapparátusát – főként a nacionalista gyűlöletszítás mai légkörében – nem lehet számításon kívül hagyni. Ezért is minden segítséget, akárcsak eddig, az erdélyiek érdekével, akaratával összhangban, személyes biztonságuk legkisebb kockáztatásával kell megadni. Az incidenseknek, provokációknak lehetőleg elejét kell fenni, a helyiek közül senkit sem szabad nyílt ellenállásra, szervezkedésre bíztani!

A bátorság próbája, nyílt erőszakba ütközve, sajnos e nélkül is előállhat. Ez esetben kellő lélekjelenléttel, békés eszközökkel, de határozottan oltalmazzuk meg a rászorulókat!

Erősen hisszük, hogy ilyen határhelyzetekre nem kerül sor, s hogy e végzetes fenyegetés végülis nem válik valóra. Mindenesetre az *S.O.S. Transsylvania* időről időre tájékoztatni fogja a hazai és nemzetközi közvéleményt, akármi történjék. Sorait szakértőkkel s tekintélyes nemzetközi védnökséggel megerősítve mindent elkövet majd a mentőakciók sikeres összehangolása, az érkező külföldiek kellő felvilágosítása és kalauzolása érdekében. De ne várjunk egymásra! Először, vagy sokadjára – induljunk el! Tegyünk hitet aktív jelenlétünkkel a magyarság valódi, oly sok vészhelyzetet kiállt összetartozásáról! S ha majd példánk más nemzeteknél is visszhangra talál, mind együtt arról, hogy közös hazánk, Európát többé semmiféle barbárság el nem ragadhatja tőlünk!

[*Nóvé Béla*]

(A felhívás szövegét az S.O.S. Transsylvania önkéntesei angol, francia, olasz, német, lengyel, holland, svéd, finn nyelvre lefordítva számos laphoz és szervezethez eljuttatták.)

*

Lech Walesa szolidaritási távirata az S. O. S. Transsylvania aktivistáinak

(Elhangzott a *Hősök terén tartott 1988. június 26-i demonstráción)*

Minden népnek joga van saját nemzeti, kulturális és vallási önállósághoz. Csodálattal adózom ügyüknek, és támogatom harcukat testvéreik, az erdélyi magyarok jogaiért.

Lech Walesa
a Szolidaritás Béke Nobel-díjas vezetője

*

Részletek egy a tüntetés délutánján készült rádióriportból

(*Múltidéző* – jelenidejű történelmi magazin, Kossuth Rádió, 1988. július 6.
A riporter – Mihancsik Zsófia:)

És most hallgassuk meg azok véleményét, akik – amolyan baráti társaságként – évek óta rendszeresen segítik az erdélyieket. Az interjúkhoz két dolgot szeretnénk előre bocsátani. Az egyik, hogy ezek az emberek eddig is rendszeresen jártak Erdélybe, és ezután is szeretnének – ezért nem nevezik meg magukat. A másik megjegyzés: a felvételt közvetlenül a június 27-i, budapesti, mintegy százezer fős tüntetés előtt készítettük.

(Szücs György:)

[...] Arra szeretnék figyelmeztetni, hogy sajnos mi [a romániai településrendezést illetően] csak arra figyeltünk fel, mikor ebből manifeszt ideológia lett, és nem akkor, ami-

kor mindez elkezdődött. Gyakorlatilag évtizedek óta ugyanez folyik. Ha valaki végigmegy Bánffyhunyadon, [azt látja, hogy] a fele lakótelep, s a régi városból maholnap csak a templom marad. Ha megnézi Kolozsvárt, ott is egy hatalmas lakótelepi gyűrűben van már a történelmi városmag – már amennyi megvan belőle. És hogy ne nagyon éljük bele magunkat a mostani szituáció egyedüliségébe, csak el kell menni Székesfehérvárra, el kell menni Veszprémbe, ahol ugyanezeket a városképeket látjuk viszont. Kicsit talán el kellene gondolkodni azon, hogy is van ez...

(Tődor Albert:)

Én azt gondolom, hogy ami Romániában készül, az nem most kezdődött, és ez az egész faluromboló hisztéria csak látványos következménye egy olyan politikának, ami elég hosszú ideig azt érezhette, hogy senki se mondja neki: ezt nem lehet csinálni. Ez a terv már akkor is megvolt, amikor Magyarország mélyen hallgatott, csak éppen most vették elő. Hogy egész pontosan miért, azt én nem tudhatom, mert irracionális, amit [Romániában] csinálnak, de a falurombolás nem új. Konkrét megvalósítása kevésbé látványosan, úgy, hogy közben sehol egy szót sem szóltak róla, már vagy húsz éve, negyven éve folyik. [...] Itt politikai lépésre lenne szükség, és politikai lépést egyelőre nem tapasztalunk se Magyarország, se mások részéről – talán csak egyedül a nyugat-németek kivételével....

(Szécsi Tamás:)

Nekem az a véleményem, hogy jelen pillanatban a magyar államapparátus ez ügyben teljesen tehetetlen. Úgy érzem, hogy a nyugati országok részéről sokkal nagyobb nyomás nehezedik a román vezetésre. [...] Mert e pillanatban teljes politikai őrület van Romániában. [...] Úgyhogy ez a tüntetés szerintem azért indult el, ösztönösen, mert a jelenlegi [magyar] vezetésnek fel kell hívni a figyelmét, hogy ebben az országban tíz millió ember él, és ebből a tíz millióból vagy nyolc normálisan gondolkodik ebben az ügyben. És ők e pillanatban, szerintem, ezt a nemzetet kellene, hogy képviseljék. Ezt nekik évekkel, sőt évtizedekkel ezelőtt is meg kellett volna tenni, s most, hogy Romániában megjelent ez a rendelet és elhangzott a [Ceaușescu-] beszéd, már sokkal komolyabb hivatalos lépéseket kellett volna tenni.

(Dévai György:)

Sok bírálat elhangzott a jelenlegi vezetésünkről, hogy mennyire tehetetlen [...], hogy már a tüntetések máshol mind megvoltak, nálunk pedig csak most lehet... [...] Én minden olyan nyitásnak, minden olyan kezdeményezésnek örülök, ami bárminemű demokráciát eredményez. Megéltem ennél sokkal rosszabb viszonyokat, amikor szóba sem lehetett hozni ezeket a kérdéseket. Én is sokat járok Erdélybe, nagyon sok mindent láttam, tapasztaltam. Valóban egy eszelős hatalommal kéne most itt szembeszállni egy európai módra, civilizáltan viselkedő Magyarországnak, ami rendkívül komoly és nehéz feladat. [...] Én a magam részéről a gazdasági embargó mellett nem szavaznék, mert amúgyis mérhetetlen nyomorban élnek [Romániában] az emberek. És ne felejtsük el a románokat! Eddig nem emlegettük csak a magyar falvak pusztulását. De ugyanúgy pusztulnak a román falvak, műemlékek is. Én őmelléjük legalább annyira letenném a voksot, hiszen egy olyan besúgóhálózattal, egy olyan félelmetes erőszakszervezettel áll-

nak ők is szemben, hogy egyszerűen képtelenek most mozdulni, teljesen gúzsba kötve. És csak abban tudok reménykedni, hogy egyfajta párbeszéd meg fog indulni, és belülről sikerül majd megoldást találjanak [...]

(Nóvé Béla:)

Azokkal együtt, akik nem most csatlakoztunk ehhez a riadóztatáshoz, hanem sok éve állhatatosan járunk Erdélybe, oda gyógyszert, könyvet, élelmet és minden szükségeset viszünk, nyarainkat ott töltjük közös táborokban az ottaniakkal, és minden módon személyes segítséget próbálunk nyújtani az erdélyieknek, arra jutottunk, hogy igazából ezt kellene most erősíteni... Ezért is gondoltuk, hogy egy független nemzetközi mozgalmat indítunk, aminek egyetlen fontos momentuma [...] , hogy *oda kell menni, ott kell a helyszínen segíteni az embereknek* [...] Ez most a legfontosabb. Hogy miközben tiltakozunk, ne felejtsük el, kikért is tesszük. Mert erkölcsi hitele igazán csak annak a tettnek lesz, ami személynek szól és ami személyes vállalással vagy akár kockázattal jár. Be kell hát menni [Romániába], vállalva a kényelmetlenséget és minden vegzatúrát, mert ez az ezredrésze sincs annak, amit az ottaniak naponta elviselnek. [...]

Az S.O.S Transsylvania egy még nagyon friss, csak most indult nemzetközi segélyakció. [...] Jelenleg a legnagyobb gondunk, hogy hol találunk olyan helyet, ahol fogadni lehet a főként Nyugatról, de Lengyelországból és máshonnan is jelentkező önkénteseket, akik hajlandóak e misszióra [...] A Bethlen Alapítvány jött szóba, szó volt a HNF Budapesti Bizottságának támogatásáról, a Klubtanács segítségéről is, de egyelőre még nincs biztos helyünk. Pedig enélkül hiába küldtük szét Európa majd minden nyelvére lefordítva a felhívásainkat [...], amíg nem tudják fölvenni a kapcsolatot, s az elemi információkkal sincsenek tisztában. Tehát, hogy egy olyan országban, mint Románia, ahol ezerféle rendelet szabályozza még a levegővételt is, egy külföldi hogyan utazhat be, mennyi pénzt kell váltania, hol hálhat, kivel beszélhet. És persze az ottaniak személyes védelme is fontos [...], hogy ne kezdjen senki saját szakállára vakmerő akciókba.

A mozgalom transzparense a Magyar Nemzeti Galériában „A változás jelei" címmel rendezett, 1990-es kiállításon.

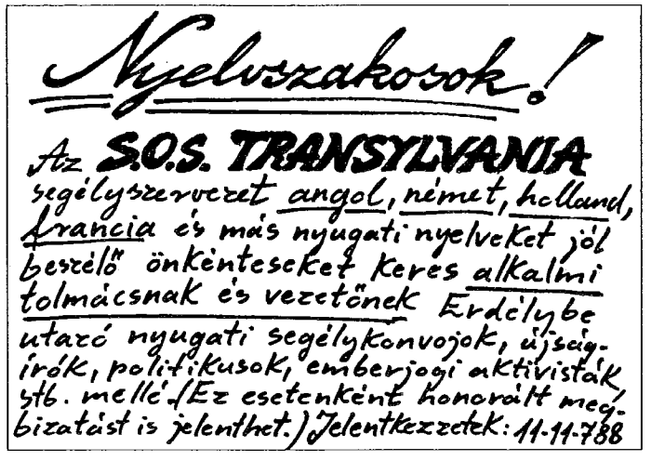
Nyelvszakosok!
Az S.O.S. TRANSYLVANIA segélyszervezet angol, német, holland, francia és más nyugati nyelveket jól beszélő önkénteseket keres alkalmi tolmácsnak és vezetőnek Erdélybe utazó nyugati segélykonvojok, újságírók, politikusok, emberjogi aktivisták stb. mellé. (Ez esetenként honorált megbízatást is jelenthet.) Jelentkezzetek: 11-11-788

Felhívás az ELTE bölcsész karának félemeleti hirdetőtábláján

*

A Magyar Katolikus Megújulás Kisközösségeinek felhívása

Az S.O.S. Transsylvania Nemzetközi Segélyakció felhívásához csatlakozva a Magyar Katolikus Megújulás Kisközösségei kéréssel fordulnak a magyar egyházhoz, hogy a létében veszélyeztetett erdélyi magyar kisebbségért, csatlakozva más testvéregyházak hasonló kezdeményezéseihez, tartsunk közös imanapot 1988. augusztus 15-én és 20-án. E napokon tartsunk minden magyar plébániaközösség templomában szentségimádást és végezzünk nyilvánosan közös könyörgést. Ajánljuk fel e napokon közös (szabadon választott) önmegtagadásunkat, bűnbánatunk jeléül a romániai magyarságért, nemzetünk jelenéért és jövőjéért.

A politika-, az emberi szolidaritás eszközeinek használata mellett, nekünk keresztényeknek nem szabad megfeledkeznünk – Jézus ígéretei alapján – a hit, az imádság erejéről sem. Magyar szentjeink példájára, országunk veszélyhelyzetében, legyünk eggyé a könyörgésben és az Istenbe, Mennyei Atyánkba vetett bizalomban. Böjt- és imanapunk áldozatát tegyük bíboros prímás-érsekünk: Paskai László atya országfelajánló istentiszteletének oltárára.

Az országot újra felajánló istentisztelet vigíliáján augusztus 19-e éjszakáján közös virrasztást és könyörgést tartunk Budapesten a Kassai téri Szent Lélek templomban. Végezzünk hasonló virrasztást ezen az éjszakán más templomokban is...

Kelt: Budapesten, 1988. július 11-én,
Szent Benedek, Európa védőszentjének emléknapján

a Magyar Katolikus Megújulás Kisközösségei
és az S.O.S. Transsylvania Bizottság

Együttműködési megállapodás a Fiatal Művészek Klubja és az S.O.S. Transsylvania mozgalom között

Az S.O.S. Transsylvania független kezdeményezésre létrejött nemzetközi mozgalom, amely feladatát az erdélyi kulturális örökség sokoldalú kutatásában, dokumentálásában és megismertetésében látja, különös tekintettel a falurombolás által fenyegetett közösségek szellemi és tárgyi értékeire. Ennek jegyében mozgalmunk rendszeres (hetenként legalább egyszeri) összejövetelein folyamatosan regisztrálnánk a falurombolási kampány legfrissebb híreit, dokumentumait, megvitatnánk velük kapcsolatos közvetlen teendőinket (helyszíni ellenőrző expedíciók, a nyilvánosság tájékoztatása etc.), hazai és külföldi szakértőket, szolidaritási csoportokat fogadnánk. Egyidejűleg előadásokat, szakmai szimpóziumokat, vitaesteket, dokumentumvetítéseket tartanánk. Az általunk gyűjtött, vagy hozzánk beérkezett anyagokat időről-időre önálló kiállításokon, saját kiadványokban szeretnénk közreadni. Fontosnak érezzük egy alapos szociológiai felmérés (értékrend, jövőkép stb.) készítését a helyszínen, s a magyarországi menekültek körében egyaránt, ezért azt lehetőségükhöz képest minden eszközzel támogatnánk.

A Fiatal Művészek Klubjának vezetése és igazgatója a fenti kulturális értékmentő munkát fontosnak és támogatásra érdemesnek találja, ezért azt a maga lehetőségeihez mérten pártfogolja. Az S.O.S. Transsylvania mozgalommal együttműködve szívesen helyet ad alkalmi rendezvényeknek (előadásoknak, kiállításoknak, stb.), s a klub helyiségeit és eszközeit e célra biztosítja. Együttműködésünk minden további gyakorlati kérdéseiről a későbbiekben közösen döntünk.

Budapest, 1988. augusztus 26-án

a Fiatal Művészek Klubja megbízott igazgatója — és — az S. O. S. Transsylvania Budapesti Bizottsága

*

Romániából kicsempészett településlisták – Gyurkó János összeállítása, 1988. szeptember –

(Az x-szel megjelölt falvak lerombolását 1988 nyarán tervbe vették)

Village:	*Commune:*	*Falu:*	*Községközpont:*
Belani	Poian	Bélafalva	Kézdiszentkereszt
Brăduț	Brăduț	Bardóc	Bardóc
Estelnic	Poian	Esztelnek	Kézdiszentkereszt
Filia	Brăduț	Erdőfüle	Bardóc
Lunga	Tîrgu Secuiesc	Nyujtód	Kézdivásárhely
Măgheruș	Ozun	Sepsimagyarós	Uzon
Ozun	Ozun	Uzon	Uzon
Tălișoara	Brăduț	Olasztelek	Bardóc
Zagon	Zagon	Zágon	Zágon

Village:	*Commune:*	*Falu:*	*Községközpont:*
Aluniș	Mugeni	Székelymagyaros	Bögöz
Armășeni	Ciucsângeorgiu	Csikmenaság	Csikszentgyörgy
Arvățeni	Feliceni	Árvátfalva	Felsőboldogfalva
Atia	Corund	Atyha	Korond
Atid	Atid	Etéd	Etéd
Avrămești	Avrămești	Szentábrahám	Szentábrahám
Baratcos	Lunca De Jos	Barackos	Gyimesközéplok
Becaș	Praid	Békás	Parajd
Bențid	Simonești	Bencéd	Siménfalva
Bilbor	Bilbor	Bélbor	Bélbor
Brădești	Brădești	Fenyéd	Fenyéd
Bulgăreni	Lupeni	Bogárfalva	Farkaslaka
Calonda	Corund	Kalonda	Korond
Căbaciu Mare	Simonești	Nagykadács	Siménfalva
Călimănel	Toplița	Kelemenpatak	Maroshéviz
Călugăreni	Martiniș	Homoródremete	Homoródszentmárton
Chileni	Suseni	Kilyénfalva	Gyergyófujfalu
Ciba	Miercurea Ciuc	Erdőalja	Csíkszereda
Cireșeni	Feliceni	Sükő	Felsőboldogfalva
Cireta	Cîrța	Csikkarcfalva	Csikkarcfalva
Ciucani	Sînmartin	Csikcsekefalva	Csikszentmárton
Crăciunel	Ocland	Karácsonfalva	Okláud
Cușmed	Atid	Küsmöd	Etéd
Dealu	Dealu	Oroszhegy	Oroszhegy
Dealu Armanului	Gălăuțas	Szérüsdomb	Galócás
Deșag	Zetea	Deság	Zetelaka
Dîrjiu	Dîrjiu	Székelyderzs	Székelyderzs
Ditrău	Ditrău	Ditró	Ditró
Făgețel	Frumoasa	Bükklok	Szépvíz
Făgețel	Remetea	Kicsibükk	Gyergyóremete
Fîncel	Dealu	Székelyfancsal	Oroszhegy
Fîntîna Brazilor	Corund	Fenyőkút	Korond
Firtănuș	Avrămești	Firtosmartonos	Szentábrahám
Firtușu	Lupeni	Firtosváralja	Farkaslaka
Frumoasa	Frumoasa	Szépvíz	Szépvíz
Ghiduț	Lăzarea	Güdüc	Gyergyószárhegy
Harghita Băi	Miercurea Ciuc	Hargitafürdő	Csíkszereda
Iacobeni	Plăiești De Jos	Kászonjakabfalva	Kászonaltíz
Jigodin Băi	Miercurea Ciuc	Zsögödfürdő	Csíkszereda
Jolotca	Ditrău	Ortova	Ditró
Lăzarea	Lăzarea	Gyergyószárhegy	Gyergyószárhegy
Liban	Suseni	Libány	Gyergyóújfalu
Lunca de Jos	Lunca de jos	Gyimesközéplok	Gyimesközéplok

Village:	*Commune:*	*Falu:*	*Községközpont:*
Lupeni	Lupeni	Farkaslaka	Farkaslaka
Moglănești	Toplița	Moglanyest	Maroshévíz
Mugeni	Mugeni	Bögöz	Bögöz
Mujna	Dîrju	Székelymuzsna	Székelyderzs
Nicolești	Frumoasa	Csikszentmiklós	Szépvíz
Nicolești	Ulieș	Miklósfalva	Kányád
Nuțeni	Gălăuțas	Nucény	Galócás
Ocland	Ocland	Okland	Okland
Ocna de Jos	Praid	Alsósófalva	Parajd
Păltiniș	Lupeni	Kecset	Farkaslaka
Pintic	Tulgheș	Péntek	Gyórgyótölgyes
Plăieșii de Jos	Plăieșii de Jos	Kászonaltíz	Kászonaltíz
Plăieșii de Sus	Plăieșii de Jos	Kászonfeltíz	Kászonfeltíz
Poiana Tîrnavei	Zetea	Küküllőmező	Zetelaka
Porumbenii Mari	Mugeni	Nagygalambfalva	Bögöz
Praid	Praid	Parajd	Parajd
Răchitiș	Bilbor	Rekkettyés	Bélbor
Remetea	Remetea	Gyergyóremete	Gyergyóremete
Satu Mare	Brădești	Máréfalva	Fenyéd
Satu Nou	Ocland	Homoródújfalu	Okland
Simonești	Simonești	Siménfalva	Siménfalva
Sîncrăieni	Sîncrăieni	Csikszentkirály	Csikszentkirály
Sineu	Remetea	Eszenyő	Gyergyóremete
Sînmartin	Sînmartin	Csikszentimre	Csikszentkirály
Sînpaul	Mărtiniș	Homoródszentpál	Homoródszentmárton
Sîntimbru	Sîncrăieni	Csikszentimre	Csikszentkirály
Sțntimbru Băi	Sîncrăieni	Szentimrefürdő	Csikszentkirály
Suseni	Suseni	Gyergyóújfalu	Gyergyóújfalu
Tămașu	Dealu	Székelyszenttamás	Oroszhegy
Teleac	Feliceni	Telekfalva	Felsőboldogfalva
Tulgheș	Tulgheș	Gyergyótölgyes	Gyergyótölgyes
Ulieș	Ulieș	Kányád	Kányád
Valea Uzului	Sînmartin	Uzvölgy	Csikszentmárton
Zetea	Zetea	Zetelaka	Zetelaka
Poiana Fagului	Lunca de Jos	Bükkhavas	Gyimesközéplok
Abud	Ghindari	Székelyabod	Makfalva
Albești	Sighișoara	Fehéregyháza	Segesvár
Apold	Apold	Apold	Apold
Beica de Jos	Beica de Jos	Alsóbölkény	Alsóbölkény
Bezid	Sîngeorgiu de Pădure	Bözöd	Erdőszentgyörgy
Bezidu Nou	Sîngeorgiu de Pădure	Bözödújfalu	Erdőszentgyörgy
Bira	Măgherani	Berekeresztúr	Nyárádmagyarós
Bidireasa	Ibănești		Libánfalva

Village:	*Commune:*	*Falu:*	*Községközpont:*
Cacuciu	Beica de Jos	Görgénykakucs	Alsóbölkény
Cerghizel	Ungheni	Kiscserged	Nyárádtő
Chiheru de Jos	Chiheru de Jos	Alsóköhér	Alsóköhér
Cloasterf	Saschiz	Miklóstelke	Szászkézd
Dala	Apold	Szászdálya	Apold
Damieni	Eremitu	Deményháza	Nyárádremete
Deag	Iernut	Marosdég	Radnót
Drojdii	Magherani	Seprőd	Nyárádmagyarós
Eremitu	Eremitu	Nyárádremete	Nyárádremete
Feleag	Vînători	Magyarfelek	Héjjasfalva
Ghindari	Ghindari	Makfalva	Makfalva
Gornești	Gornești	Gernyeszeg	Gernyeszeg
Habic	Petelea	Hétbükk	Petele
Ibănești	Ibănești	Libánfalva	Libánfalva
Lăureni	Miercurea Nirajului	Kisszentlőrinc	Nyárádszereda
Lotu	Sîngeorgiu de Pădure	Lóc	Erdőszentgyörgy
Măgheruș	Nadeș	Küküllőmagyarós	Szásznádas
Mătrici	Eremitu	Nyárádköszvényes	Nyárádremete
Mihai Viteazu	Saschiz	Szentmihály	Szászkézd
Nădașa	Bieca de Jos	Görgénynádas	Alsóbölkény
Nadeș	Nadeș	Szásznádas	Szásznádas
Oarba de Mureș	Iernut	Marosorbó	Radnót
Petelea	Petelea	Petele	Petele
Pipea	Nadeș	Pipe	Szásznádas
Recea	Ungheni	Hidegaszó	Nyárádtő
Sfîntu Gheorghe	Iernut	Csapószentgyörgy	Radnót
Sîngeorgiu de Pădure	Sîngeorgiu de Pădure	Erdőszentgyörgy	Erdőszentgyörgy
Soard	Vînători	Küküllősárd	Héjjasfalva
Solocma	Ghindari	Szolokma	Makfalva
Țigmandru	Nadeș	Cikmántor	Szásznádas
Torba	Măgherani	Torboszló	Nyárádmagyarós
Urisiu de Sus	Chineru de Jos	Felsőoroszi	Alsóköhér
Vînători	Vînători	Héjjasfalva	Héjjasfalva
Vulcan	Apold	Holkány	Apold

*

Hargita és Maros megye lerombolásra ítélt falvai

Mendemondák, kósza hírek és téves közlések után végre megjelenik a romániai „településszisztematizálás" két dokumentuma. A falurombolási javaslatokat tavaly nyáron a megyei néptanácsok állították össze a miniszterelnök vezetésével 1988. május 7-én létrehozott Területek és Helységek Rendezésének Központi Bizottsága részére. A megyei néptanácsok javaslatai titkos anyagként készültek. A nyilvánosság előtt nem részletezhető, kalandos kerülő utakon kerültek Budapestre 1988 őszén. Feldolgozásuk azonnal megkezdődött. A román nyelvű helységnévsort lefordítva magyar betűrendbe szedtük és összeírtuk az érintett helységekben álló műemlékeket, templomokat. Az így elkészített két táblázat részben eltérő felépítésű, mivel az eredeti román listákat sem azonos szempontok alapján állították össze. A Maros megyei javaslat nem közli a lélekszámot; a Hargita megyeiben több ilyen adatsor is van, de csak az 1966. évi teljes. A Maros megyei falvak lélekszámát az 1956. évi népszámlálás adataiból vettük. (Ez volt máig az utolsó olyan országos összeírás Romániában, amelynek a községi adatsorait publikálták.) Az 1956 óta tartott két népszámlálás után csak megyei összesítések jelentek meg, utoljára 1977-ben. Ekkor Hargita megyében 85%, Maros megyében 44% volt a magyar népesség részaránya.

Hargita megyében ma mintegy 230 település található, a javaslat ezek közül 84-et próbál halálra ítélni. Nem minden település tekinthető falunak, a változatos domborzat, tagolt felszín és kedvezőtlen mezőgazdasági lehetőségek miatt sok az ún. külterületi lakott hely. A megsemmisítésre javasolt települések 40%-a e megyében az elmúlt ötven évben keletkezett, mert a szaporodó lakosság a táj adottságainak megfelelő – nem központilag tervezett – formákban növelte a települések számát. Az új települések közül hatnak a lélekszáma nőtt az elmúlt huszonegy évben, tehát életképes településeket is el akarnak pusztítani, nemcsak „korlátozott fejlődési távlatú" falvakat.

Maros megyében most kb. 480 település van, ezekből a néptanácsi javaslat 256-ot próbál leradírozni a térképről. A 256-ból 138 falu, a többi külterületi lakott hely. Táblázatunk csak a falvakat tartalmazza, mert a feldolgozás elsősorban a veszélybe került műemlékek összeírását célozta. A templomok számbavétele a tervbe vett pusztítás által fenyegetett falvak nemzetiségi arányainak kimutatására is alkalmas: a 152 templom közül 75 magyar, 63 román, 13 német és egy ismeretlen felekezeté. A magyar és német templomok közül legalább huszonhat középkori eredetű (vagyis 1526 előtti az első építési periódus).

Romániában a kistelepülések, illetve falvak száma jelenleg 12.891, ezekből 9.138 nem éri el az ezres lélekszámot. A népboldogítónak deklarált, grandiózus ostobaság – amely 7-8 ezer falut akar eldózeroltatni – az egész romániai társadalom létalapját fenyegeti.

Dr. Romlaky Tivadar
[*Gyurkó János*]

(A veszélybe került műemlékek adatait Gheorghe Anghel, Dávid László, Debreceni László, Entz Géza, Hermann Fabini, Juliana Fabritus-Dancu, Genthon István, Gerencze Péter, Kelemen Lajos, Kiss Gábor, Kováts J. István, Kós Károly, Mátyás Vilmos, Orbán Balázs, Tombor Ilona és Varjú Elemér műveiből vettük.)

Falurombolás a Székelyföldön

(*Kapu*, 1989/5.)

A márciusi *KAPU*-ban megjelent összeállításunkat Kovászna megye veszélyeztetett településeinek listájával folytatjuk. Ezzel teljessé válik a székelyföldi „szisztematizálás" áttekintése.

Kovászna megye nagyjából az egykori Háromszék vármegyével azonos, lakosságának kb. 80%-a ma is magyar. A megye 231.000 főnyi népessége mintegy 130 településen lakik. Ezek közül öt város, 33 nagyközség, 87 falu és öt-hat külterületi lakott hely, illetve szórvány. Táblázatunkban 38 falu szerepel, amelyekben a megye falusi népességének ötöde él. Összeállításunk sajnos nem teljes, a listából kb. tíz veszélyeztetett település neve hiányzik. Az előző közleményhez képest egy további adatsorral bővíthettük a táblázatot; itt megjelenik az egyes falvakban található összes épületek száma is. A listából hiányzó falvak épületeinek becsült számát is figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a barbár „településrendezés" itt kb. 8000 épületet akar lebontani. Ezek összértéke hazai áron közel egymilliárd forint. (Nem véletlenül szerepelt itt az előbb a „lebontani" ige. Az egész népet minden bizonnyal gyűlölő román apparátus e téren is bevezette az energiatakarékosságot: a kijelölt falvakban mindenkinek saját kezével kell otthonát lerombolnia. Előtte természetesen aláíratnak vele egy papírt, amely szerint mindezt önként teszi, sőt ő maga kérte!)

A Torda melletti Aranyosszék kivételével szinte az egész Székelyföld tönkretételének terve fekszik előttünk. A három földolgozott megye összlakossága ma mintegy 1,2 millió lélek. A Székelyföld területénél valamivel nagyobb a három mai megye, ahol az összesített népmozgalmi és demográfiai adatokból 63%-os magyar többség mutatható ki. A romániai magyar kisebbség 40%-a, közel 800.000 nemzettársunk él itt egy tömbben. E települési egység megbontásán immár hetven éve munkálkodik a mindenkori román kormány. A kommunista utópia ama tételében, mely szerint a falu és város közti különbség lényegében eltüntethető, megtalálták a megfelelő végső eszközt, amely nemcsak erre alkalmas: nagyot lehet ütni vele az egyházakra, és szét lehet zilálni a részben még mindig autonóm módon élő, úgy amennyire gazdaságilag is önálló és ellenőrizhetetlen falusi közösségeket.

A félelmetesen gonosz és kártékony terv első jelei az RKP 1967. évi országos konferenciájának határozataiban találhatók meg. A román párt 1972-ben tartott következő országos konferenciája már kidolgozta a városok és falvak rendezését szabályozó törvény irányelveit. Két évvel később a Nagy Nemzetgyűlés megalkotta az 58/1974. sz. törvényt a területek és helységek rendezéséről, amely 1974. november elsején jelent meg a *Buletinul Oficial al R. S. R.* 135. számában. A törvény szerint minden községben ki kell jelölni a beépíthető területet, ahol az összes funkciónak helyet kell találni. (Meg kell jegyeznünk, hogy a romániai szóhasználatban a község – „comuna" – nem azt jelenti, mint nálunk. A község egy nagyobb település és a közigazgatásilag alárendelt kisebb falvak, illetve telepek együttesét jelenti az ottani terminológiában.) A kijelölt területen kívül maradt építményeket mind le kell bontani, és a helyet átadni a mezőgazdaságnak. (Kovászna megyében pl. 3400 hektár területet akarnak „visszanyerni" a beépített területek

29%-os csökkentésével.) A törvény értelmében minden néptanács távlati tervet dolgozott ki a felszámolandó falvak és más, kisebb telepek beépíthető területre való beköltöztetésére. A kijelölt beépíthető területeken kívül tilos új lakást építeni. A még álló épületek számára tilos a villamos hálózat és más közművek bővítése s az útépítés. Az itt álló házak tulajdonosainak még épületjavítási engedély sem adható ki. A beépíthető területen kívül eső gazdaságokat átköltöztetik a kijelölt helyre. A törvény 35. paragrafusa szerint a tulajdonos az értesítés kézbesítésétől számított egy éven belül köteles átadni területét a mezőgazdaságnak. A gazdaság „átköltöztetésekor" az állampolgár bankkölcsön formájában anyagi juttatást kap az államtól. Az új házat építő állampolgárnak falun 200-250 m^2, városban 100 m^2 terület utalható ki (kb. 63, illetve 28 négyszögöl). Az új lakóépületek a városokban általában öt-, falun kétszintesek lesznek. A kijelölt beépíthető területen kívül eső telket csak öröklés útján lehet megszerezni, mert ezek adásvétele tilos. Az ilyen telkeken álló épületek adásvétele nem tilos, de elidegenítéskor a telek azonnal az állam tulajdonába kerül, s az új tulajdonos földbérleti díjat köteles fizetni az államnak.

A törvény megjelenése után a helyi hatóságok évekig többé-kevésbé szabotálták a végrehajtást. A komolyabb baj 1986-ban kezdődött: ekkor minden megyei néptanács irányelveket kapott a törvény végrehajtásához. 1987 tavaszán szélesebb körben ismertették a „korszerű" irányelveket, és megkezdődhetett a tervezés előkészítése. Ugyanekkor figyelmeztették a megyéket, hogy az új agráripari központokban a rendőrségnek és a mindenható titkosrendőrségnek is új épületeket kell emelni. Az irányelvek a falurombolás első lépéseit is megadták: először az épülőfélben lévő, befejezetlen házakat és épületalapokat, valamint az idős, gyermektelen lakosok házait kell lebontani. Az utóbbiaknak 16 m^2 (!) alapterületű garzonlakásokat kell kiutalni. A második lépésben a telekkönyvileg rendezetlen, átíratlan épületeket és az ingázó dolgozók lakásait, házait kell elpusztítani.

1988 nyarán elkészültek a megyei néptanácsok „szisztematizálási" javaslatai. Ezeket ősszel a Területek és Helységek Rendezésének Központi Bizottsága átvizsgálta, majd novemberben átdolgozásra és véglegesítésre visszaküldte a megyéknek. Az „ország minden helysége fölvirágoztatásának átfogó és összetett folyamatában" a globális tervezési szakasz 1989 januárjában ért véget. A megyék vezetői ekkor fogadták el a véglegesített rombolási terveket.

Visszatérve adatainkhoz megállapíthatjuk, hogy a hatszáz székelyföldi falu kétharmadát meg akarják semmisíteni. Ez közel 10%-kal magasabb a falurombolási terv országos pusztítási arányánál.

A halálra ítélt székelyföldi településeken 240 templom áll. Extrapolálva e számot azt kapjuk, hogy a falurombolási terv országos véghajtása során több mint 4500 templomot fognak lerombolni. Helyettük az agráripari központokban egyet sem akarnak építeni. Békeidőben ilyen barbarizmusra még nem volt példa Európában.

Dr. Romlaky Tivadar
[*Gyurkó János*]

(A műemlékek adatait tartalmazó művek szerzői listáját ki kell egészítenünk. A Kovászna megyére vonatkozó munkák szerzői: Bálint Gyula, Kisgyörgy Zoltán, Kónya Ádám, Keöpeczi Sebestyén József, Magyar Lajos és Székely Zoltán.

Még egy megjegyzés: következő közleményünk Kolozs megyéről készül.)

Jelentés

az 1990. május 30-i földrengés által a háromszéki templomukban okozott károkról és a helyreállítások segélyezéséről

VARGA ISTVÁN
okl. építészmérnök, műemléki szakmérnök
(Országos Műemléki Felügyelőség)
*
Munkatársak:
DR. GYURKÓ JÁNOS
okl. építőmérnök, műemléki szakmérnök
*
NAGY LÁSZLÓ
(Transsylvania Caritas)
*
NÓVÉ BÉLA
író, újságíró,
a „Pro Domo Dei" akció koordinátora
*
SEBESTYÉN JÓZSEF
okl. építészmérnök, műemléki szakmérnök
(Országos Műemléki Felügyelőség)

„Eppur si muove..."

„És mégis mozog a Föld!" – éreztük át nagyszerű borzongással ismét e szavak jelentését alig egy éve, mikor a kontinens keleti felét elemi erejű politikai rengések rázták meg a bénító zsarnokság már-már örökkévalónak tűnő korszaka után. Berlin, Prága, Bukarest forradalmai mintha csak e makacs természeti törvényt kívánták volna igazolni, reményvesztett milliók hitét, életerejét mozgósítva egy sodró erejű történelmi pillanatra.

„Eppur si muove – És mégis mozog a Föld!" – döbbentünk rá alig pár hónap múltán keserű józansággal konstatálva e szavak nemcsak jelképes, de valóságos súlyát. Mert a Keleti Kárpátok vidékének sokat tűrt lakóira a diktatúra keserves évei után most újabb csapás nehezedett: a május végi, vranceai földrengés – alig egy évszázad alatt immár hetedik alkalommal.

Szomorú tény, hogy e lármás, szenzációktól ajzott időkben a nagyvilág alig is figyelt fel e csöndes s csupán másodpercekig tartó tragédiára, amely bár ezúttal nem járt tömeges emberáldozattal, ám annál nagyobb kárt tett az itt élő emberek és Isten e vidéken emelt hajlékaiban. Emlékezzünk: két esztendeje sincs még, hogy Európa-szerte széleskörű szolidaritási mozgalom indult a „szisztematizálási" kampány által fenyegetett romániai falvak megmentéséért. Akkor, szerencsére, elmaradt a katasztrófa. Most íme, itt van, s a külvilág – ez alól sajnos Magyarország sem kivétel! – alig látszik tudomást venni róla.

Pedig a nem is oly távoli Háromszék magára hagyott falvai, düledező templomtornyai, megroppant karzatai és égre meredező szétzúzott orgonasípjai ma méginkább segítségért kiáltanak. A „Pro Domo Dei" akció, s vele e kis tanulmány ezt a segélykiáltást hivatott fölerősíteni, hogy akinek van füle a hallásra, meghallja azt, s cselekedjék hite, embersége és képességei szerint.

Biztató jelek mutatják, hogy a tájékozatlanság, s a sokféle mai gond és baj ellenére mind többen vannak, akik meghallják e hívást. Itthon és külföldön, magánszemélyek és intézmények egyaránt. Mindezt nemcsak az Alapítvány számlájára – főként a televízióban s a Magyar Nemzetben közzétett dokumentumok hatására – befizetett összegek, de az a sokfajta szakmai és gyakorlati felajánlás is igazolja, amivel egyre többen keresnek meg bennünket. A „Pro Domo Dei" akció ehhez kíván megfelelő keretet és szakmai segítséget biztosítani. Szervezői a helyi viszonyokat régóta jól ismerő, s az első kárfelmérést és dokumentációt készítő önkéntesek: részint a Transsylvania Caritas egyesület, részint az Országos Műemléki Felügyelőség emberei. E koordinációs testület az érintett egyházak és helyi szervezetek képviselőivel szorosan együttműködve szakértőket, anyagi és technikai erőforrásokat továbbít a helyszínre, rendszeresen jelentést készít a már elvégzett és a még szükséges helyreállítási munkákról.

Tevékenységünket három alapelv vezérli. Az egyelőre csupán Kovászna (a hajdani Háromszék) megye templomaira és egyházi épületeire (kolostor, kápolna, parochia, plébánia) kiterjedő akció elsődlegesen *műemlékmentő* jellegű, azaz a legbecsesebb, s a legtöbb kárt szenvedett épületek helyreállítását célozza, mely feladat a helybeliek anyagi lehetőségeit meghaladja. A segélynyújtás egyszersmind *ökumenikus* és *etnikailag semleges* alapon történik, azaz, jóllehet a sérült templomok zöme felekezetileg a római

katolikus és a református egyházakhoz tartozik, az erdélyi unitárius, baptista, vagy a román ajkú görög-keleti és görög-katolikus gyülekezetet éppúgy támogatni kívánjuk. Ez, a szükség diktálta gyakorlati teendőket s a keresztény testvériség egyetemes elvét szem előtt tartva, nem is történhet másként.

Mint akciónk neve hirdeti: *Pro Domo Dei – Isten házaiért* cselekszünk – remélhetőleg e kiadvány által is újabb társakra lelve. Ám amit teszünk, éppúgy szolgálja a templomokban századok óta oltalmat találó gyülekezetek létét és fennmaradását is. Azokat a nehéz sorsú, dolgos és egyszerű embereket, akik oly sok csapást túlélve ma maguk is támaszra, megerősítésre várnak. Hogy hajnalonként, ha szerszámmal vállukon a mezőre indulnak, vagy fázósan a munkásbuszra várnak, ismét „erős váruknak" láthassák a teremtő akarat, a túlélés s a hit e makacs emlékműveit: a büszke tornyot s az oly sok pusztító földrengést kiállott, százados falakat.

Budapest, 1990. október

Nóvé Béla
a Pro Domo Dei akció
koordinátora

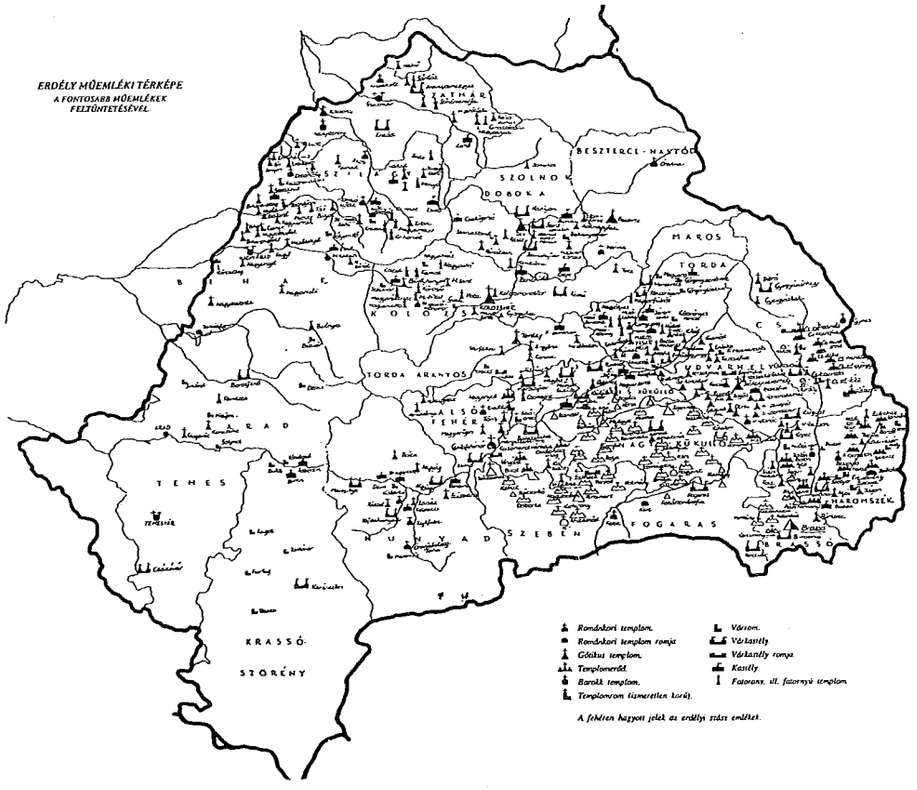

A háromszéki templomok rövid története

A székelyek egy jelentős csoportja a XIII-XIV. század folyamán az Olt völgye és a mai Szászváros közötti részekről délkeleti irányba mozdulva, a Kárpátok kanyarulatával határolt magas hegyek és nagy erdőségek övezte, termékeny területen telepedett le. A Háromszéki-medence területén kialakult székely székekre vonatkozó adatokat XV. századi oklevelekben találhatunk először: Kézdiszék, 1428; Orbaiszék, 1414; Sepsiszék, 1404. A székek elnevezésükben megőrizték a székelység korábbi szállásvidékének emlékét, hová 1160 körül szászokat telepítettek, jóllehet Kézd, Orbó, Sebes helységek máig léteznek.

Néhány kivételtől eltekintve a háromszéki középkori templomokat az 1332-1334 közötti pápai tizedjegyzékek említik először. A Sepsi- és Kézdiszék plébániáit tartalmazó tiszedlajstrom 49 nagy valószínűséggel azonosítható falvat nevez meg. E plébániák templomai közül 16-20 épületről biztos, illetve feltételezhető, hogy korabeli, de már csak hét olyan templom áll, amelyeken XIII. századi részletek láthatók. Ezen kívül van még hét olyan ma is álló templom, melyekről biztosan tudjuk, hogy a XIII-XIV. században épültek, habár ezeket a pápai tizedjegyzék nem tartalmazza.

Háromszék középkori templomai az Erdélyszerte a XIII. században meghonosodott, egyszerű alaprajzú, téglány alakú hajóból és szabálytalan félköríves záródású szentélyből álló, torony nélküli templomtípust képviselik. Csak néhány, többnyire romokban fennmaradt más típusú templomot ismerünk, melyek valamivel korábban, a XII. és a XIII. század első felében épülhettek. E templomtípus analógiái szerte a középkori Magyarország területén ismertek, de különösen a határszéli és más, egykor székelyek által lakott területeken (pl. a mai Burgenland területén, Csallóközben és a Nyírségben), valamint Udvarhelyszéken és Marosszéken gyakoriak.

A székelyek betelepedését követő első nagy, valószínűleg szervezetten folyó építési hullám eredményeként a későbbi Háromszék területén legalább 45 templom meglétével számolhatunk. Ezt követően templomok építéséről vagy átépítéséről – természetesen a gyér okleveles anyag miatt is – a XV. század közepéig nem értesülünk. Annál több esetben feltételezhető, hogy a templombelső kifestését ekkor végeztették.

A tatárjárást követő viszonylag nyugalmasabb évtizedeket a XV. század végétől újra egy békétlenebb időszak váltotta fel. Földrengés is sújtotta a vidéket, de a lélekszám feltételezhető növekedésének s a közösségek gyarapodásának is köszönhető, hogy elkezdték a templomok megújítását, átépítését. Megindultak a templomok erődítésének munkálatai: tornyok épülnek s az egyes települések meghatározó, kiemelkedő elemeivé válnak. Ez a helyi harcokkal, török és tatár betörésekkel terhes időszak a reformáció terjedése nyomán egyúttal a vallási ellentétek kiéleződésének is ideje. Kialakul a vidék felekezeti megosztottsága, ettől kezdve római katolikus, református és unitárius közösségek élnek egymás mellett, gyakran egyazon faluközösségen belül. A vidék népessége a történelem hányattatásai ellenére is növekedett, számos templom – és kolostor – épült a XVII-XIX. század folyamán. A megye délkeleti részén a betelepült románság is több, ma is álló barokk templomot emeltetett. A XX. század elején épült jellegtelenebb templomok sorából kiemelkedik a Pákey Lajos tervezte bölöni unitárius templom.

A számos pusztítás következtében a templomok zömét többször átépítették. A harci cselekmények elmúltával is megmaradt a rendszeresen visszatérő földrengések rombolása.

1920 után már alig építettek új magyar templomot, de a székely közösségek láthatóan nagyobb figyelemmel fordulnak régi templomaik – nemzeti és vallási szimbólumaik – felé. A restaurálási munkákban elévülhetetlen érdemeket szerzett Debreczeni László vezetésével építették újjá a bikfalvi református templom tornyát és állították helyre a gidófalvi református templomot.

A már régebbről itt lakó s az Erdély Romániához való csatolása után betelepedett románság 1920-tól napjainkig több új görög keleti és – 1948-ig, a felekezet betiltásáig – görög katolikus templomot épített a román, illetve vegyes lakosságú falvakban.

A kommunista diktatúra évei alatt a magyarok nem építhettek templomot, csak néhány esetben engedélyezték torony nélküli kisebb imatermek kialakítását. Rendkívüli erőfeszítéssel és nagy igényességgel készült el 1988-89-ben az illyefalvi – templomértékű és léptékű – imaterem.

Az 1989 decemberi fordulatot követően a hosszú, kényszerű szünet után most újra lehetőség nyílt az egyházak szabadabb szervezkedésére. Remélhetjük, hogy Erdély falvaihoz méltó szellemben és kivitelezésben láthatjuk hamarosan nemcsak a megőrzött és felújított templomokat, hanem Istennek újabb házait is!

Literatura Historică – Történeti szakirodalom:

Entz, Géza: Die Baukunst Transylvaniens im 11-13. Jahrhundert; Acta Historiae Artium Acad. Sci. Hung. Tom. XIV. Budapest, 1968

Herner, János (ed.): Mappa Transilvaniae et Partium Regni Hungariae – Repertoriumque locorum objectorum Szeged, 1987

Korompay, Katalin (ed.): The Endangered Herritage of the Romanian Settlements, VÁTI, Budapest, 1988

Köpeczi, Béla (ed.) Erdély története I-III. Budapest, 1986

Orbán, Balázs: A Székelyföld leírása III. Pest, 1869

Wagner, Ernst: Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen Köln-Wien, 1977

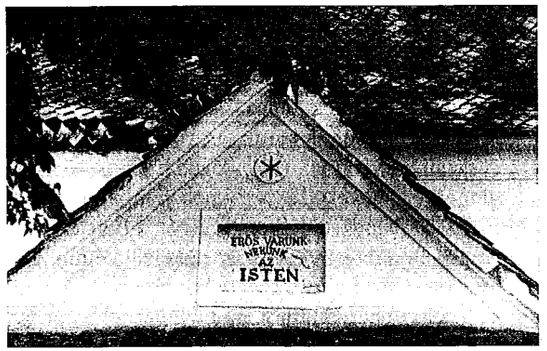

Az 1990. május 30-ai földrengés okozta károk

1. Történeti áttekintés

Erdély területén a Háromszéki-medence szenvedett a legtöbb földrengéstől az idők folyamán. 1473 és 1944 között – Simon Béla professzor adatfeldolgozása szerint – 129 (!) erősebb rengés sújtotta ezt a vidéket, azóta további három – 1977, 1986, 1990 – erős lökés okozott súlyosabb károkat a vidék templomaiban és egyéb épületeiben.

Az erősebb földrengéseket többnyire jelentősebb átépítések követték. Ez az összefüggés fontos támpontként szolgálhat mind a művészettörténeti kutatásokhoz, mind az újabb földrengéskárok elleni megelőző és restaurálási munkákhoz. Így például, az 1473. augusztus 29-ei és az 1516. november 24-ei földrengéseknek jelentős szerepük lehetett a korábbi egyszerű templomok erődtemplommá alakításában s ekkor készülhetett számos falkép is.

Az adatok tanúsága szerint később, az 1728. szeptember 25-én, az 1738. június 11-én, az 1802. október 26-án és az 1940. november 20-án kipattant földrengések okozták a legnagyobb károkat. (Ld. mellékletek).

A történeti adatok azt mutatják, hogy a korábbi károk javításai, az altalajviszonyok, az épület konfigurációja stb. együttesen – az újabb földrengések hatására – egyes templomokat végleg pusztulásra ítélnek, másokat évszázadokon át viszonylag épségben tartanak meg. Ezért a földrengések történeti – az egyes épületekre vonatkoztatott – elemzése s a régebbi rejtett vagy kijavított károk feltárása a templomépületek várható „reagálásának" szempontjából elengedhetetlen.

2. Az 1990. május 30-ai földrengés jellemzői

A Háromszéki-medence földrengéseinek fészke többnyire a Vrancea hegység alatt fekszik és rendszertelen megjelenését a Kárpátok kanyarulatának gyűrődéses létrejötte óta is működő tektonikus mozgások okozzák.

Az 1990. május 30-án, helyi idő szerint 8.40-kor kipattant földrengés fészke 90 km mélységben a 45,873 északi szélesség s a 26,666 keleti hosszúság koordináták szerint helyezkedik el. Magnitúdója 6,7 a Richter-skálán. Hatása erősen érződött Moldva déli részén, Brassó, Bukarest és Brăila térségében, Moldáviában és Bulgáriában is, de erősebb rengéseket jeleztek Moszkvától Jugoszláviáig. Romániában 7 ember meghalt, kb. hétszázan megsebesültek, Moldáviából négy halottat jelentettek. Az anyagi károk Romániában és Moldáviában jelentősek. (Forrás: Országos Földrengésjelző Obszervatórium, a U. S. Geological Survery jelentése alapján.)

Összehasonlításként, az 1940. évi, hasonló jellegű és hatású földrengés adatai: 45,8 – 26,6 ; fészekmélység: 150 km.

3. A földrengéskárok jellege, mértéke

A káreloszlás a megye területén feltűnően egyenlőtlen és csak kis mértékben függ az epicentrumtól való távolságtól. Ennek fő oka az, hogy a földrengés erőssége és más okok együttes hatása minden egyes templom esetében más és más.

Az okozott károk a fészekben kipattant energia nagyságától, az epicentrumtól való távolságtól, az altalajviszonyoktól, az épület konfigurációjától (alaprajzi és tömegforma, szerkezet stb.), a tájolástól, az épület saját rezgésidejétől, az épületrészek egymáshoz való viszonyától, az építés módjától, valamint az épület anyagától és pillanatnyi állapotától függenek.

A rengéslökések a karcsú, magas építményeket, amelyek magassága lényegesen nagyobb a vízszintes méreteknél – pl. tornyok – hajlítással veszik igénybe, míg a normális épületek falrészei magasságuk szerint különböző mértékű vízszintes eltolást szenvednek.

A kár mindig az épület felső részén jelentkezik s a lökések erejének növekedésével terjed át az alsóbb részekre. A károsodás mértéke a lökés tágasságától függ, de befolyással lehet rá az épület saját rezgésideje is.

A lökés és a sinus-rezgés együttes hatása úgy érvényesül, hogy a gyors és erős lökés megbontja a falrészeket, míg a sinusos rezgés tágassága és gyorsulása fokozatosan a maximumig erősödik s ez a megbontott, elvált falrészeket eltávolítja egymástól. A résekbe esett törmelék feszítő ékként működik.

A közvetlen mechanikai hatásnál lényegesen nagyobb kárt okoz az, hogy egyes altalajfajták a rezgések hatására egyenetlenül süppednek vagy lejtősen csuszamlanak. Ennek következtében a rengéshatások erőssége megnövekszik, így helyileg akár 3-4 fokkal nagyobb „látszólagos" erősség is jelentkezhet. Erősségnövelő hatása elsősorban a vékony rétegben álló, laza, vízzel átitatott kőzetfajtáknak van. Az altalaj süppedése következtében előálló károk az épület alsó részén jelentkeznek. A közvetlen mechanikai és a közvetett hatások együttesen a legerősebben megépített épületekben is nagy károkat okozhatnak.

A károsodásra befolyással van az épületek, épületrészek egymáshoz és a lökésirányhoz való viszonya. A magas részek a mellettük levő alacsonyabbra erős nyíró- és hajlítóhatást gyakorolnak. (Például: a templomtorony „meghajlítja" a templom oromfalát). Ugyanez okból megsérülhetnek az átalakítással meggyöngített, a hozzáépítéskor rosszul összetoldott részek. (Például: két, különböző időben épített alapfal találkozása feletti elválás vagy törés; jellemző a később épített apszis elválása a korábbi templomhajótól).

További károkat okoznak a magasabbról az alacsonyabban fekvő részekre hulló törmelék. (Például: a toronysisak lezuhanó cserepei és téglái a templomhajó tetőzetét megrongálják, omló kémény lesodorja az ereszpárkányt, hulló mennyezetvakolat megrongálja az orgonát, bútorzatot.)

Külön csoportban említhetők a „véletlen", esetleges vagy egyedi helyzetből adódó károk, melyeket a szerkezeti elemek, részek egymásban okozhatnak. (Például: a nagy, súlyos tetőszerkezet szétnyomja a falakat.)

A vizsgált fölrengéskor tűzkár nem keletkezett. Bár ma már zsindelyfedést szinte egy templomon sem alkalmaznak, mégis a földrengéskor keletkezett tűz veszélye továbbra is nagy, mert a belső berendezéstől a tetőszerkezetekig sok az éghető rész. Számolni kell az elektromos rövidzárlat által okozható tüzekkel is.

4. Javaslatok, észrevételek

Tekintve, hogy a templomok esetében már régóta álló és többször megsérült-javított építményekről van szó, a további károk elleni védelem elsősorban műszaki kérdés. A szerkezetek megerősítését úgy kell elvégezni, hogy az épület kb. 50 cm/sec^2 vízszintes irányú többletgyorsulást kibírjon.

A helyreállítás során a földrengések okozta károk elleni szükséges védelem főbb alapelveit az alábbiakban foglaljuk össze:

4.1. Lehetőleg egyszerű, a meglévőkhöz illeszkedő, új szerkezeteket kell alkalmazni.

A tégla- és kőfalak kis elemek kis elmozdulásával plasztikusan fogják fel a rezgéseket. Egy nagyobb és merevebb új rész lökését nem tudja az épület sem elasztikusan, sem plasztikusan követni.

Megfigyelt negatív példák:

– a torony belső, utólagosan beépített betonváz-részének elmozdulása vízszintes repedéseket, a felette és alatta levő falak omlását, összerepedezését okozta. (Pl. Imecsfalva, rk. templom),

– a karzat megerősítésére készített betongerenda a végeivel érintkező szélső falpilléreket mozgásával szétfeszítette (pl. Kézdiszentkereszt, rk. templom).

4.2. Csak kifogástalan építőanyagot szabad használni, kifogástalan szakmunkával. A gyenge, rosszul összekapcsolt részek könnyebben mozdulnak el, válnak el egymástól. „Egy lánc erőssége mindig a leggyengébb láncszem erősségével egyenlő."

Megfigyelt negatív példák:

– a gyengén hegesztett és összecsavarozott vagy rosszul rögzített vonóvasak elpattannak vagy a falból kicsúsznak (pl. Kézdiszentkereszt, rk. templom),

– fél téglákkal rakott sarkok, tégladarabokkal végzett kiegészítések – a korábban keletkezett repedések tömítésére is! – összeomlottak, sarkak kifordultak, párkányok lehulltak (pl. Bélafalva, rk. templom tornya).

4.3. Melléépített toldalékok kerülendők, illetve azokat a főépülettel erősen össze kell kapcsolni. Ellenkező esetben a nagy tömegtől a kisebb elválik, meghajlik, megreped, „a nagy a kicsit ellöki magától".

Megfigyelt negatív példák:

– a kapu feletti építmény elválása (pl.: Zágon, ref. templom)

– utólag épített, „mellétámasztott" támpillérek elválása (pl. Sepsikilyén, unitárius templom).

4.4. A helyreállítást alapos szakértői vizsgálat és statikai, építészeti és műemlékvédelmi tervezés alapján kell elkezdeni.

Fel kell tárni a szemmel nem látható károkat (pl. repedések, feszültségek, feltöltések stb.); a veszélyt okozó hiányosságokat (pl. a torony belső szerkezetéből elmozdított gerendák, födémek; ácsszerkezetekből hiányzó elemek stb.).

A statikai tervezésnek az egész épületre ki kell terjednie, nemcsak a sérült részekre. (Pl. betonkoszorút általában nem helyes csak a hajó vagy csak a szentély falain kialakítani.) A kárt okozó korábbi beavatkozásokat meg kell szüntetni. (Pl. a karzatok betonmellvédjeit, melyek megrongálták a falakat; a cementlábazatokat, melyek a párolgást megakadályozzák s a talajvizet magasabbra emelik; a vakolt síkmennyezeteket lehetőleg kazettás mennyezetre kell cserélni.) A veszélyeztetett falképeket, értékesebb bútorokat különleges védelemben kell részesíteni, esetleg a templomból eltávolítani. A fűtést és elektromos berendezéseket a földrengés övezetekre előírt szabályok szerint szakemberrel kell megterveztetni és kivitelezni.

Ajánlott irodalom a Háromszéki-medence földrengéseiről:

1. Réthly Antal: A Kárpát-medence földrengései, 455-1918., Budapest, 1952.
2. Réthly Antal: Die Erdebenkarte Ungars, Gerlandes Beitr. Geophysk Bd. XIII. H. 4., Pag.: 283-305., Leipzig, 1914.
3. Simon Béla: Sepsiszentgyörgy földrengései és az általuk okozott károk elleni védekezés, Budapest, 1946.
4. Zsíros-Mónus-Tóth: Hungarian Earthquake Catalog 456-1986, Budapest, 1988.
5. Constantinescu-Mârza: A computer-compiled and computer-oriented catalog of Romania's earthquakes during a millennium (984-1979), Geophisique, 24, Bucharest, 1988
6. Constantinescu-Mârza: Preliminaries to characterizing the Vrancea earthquake of August 30., 1986 Bucharest, 1988.
7. Karnic, C.: Seismicity of the European Area, Praha, 1988.
8. Radu, C.: Regimul seismic al regiunii Vrancea. Studii de Cercetări Geologice, Geofizice şi Geografice, Seria Geofizică 3/1965. Bucureşti
9. Atanasiu, I.,: Cutremuri in România, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1961.

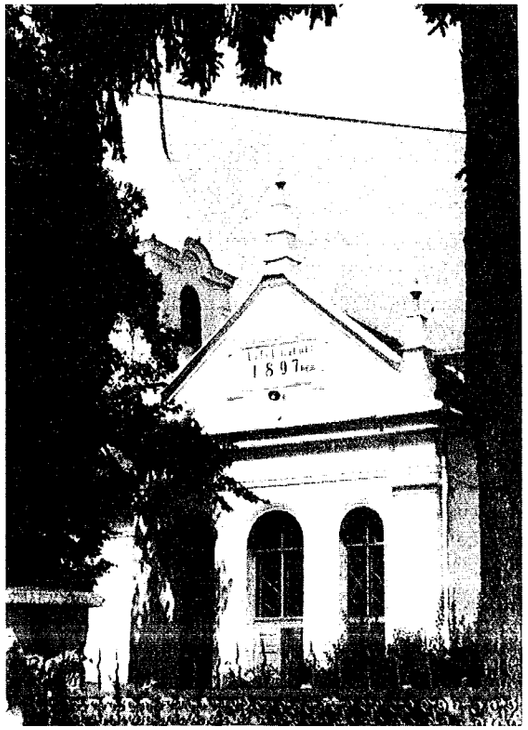

Az 1990. június végi helyszíni bejárás jegyzőkönyve

A jegyzőkönyvben előforduló települések jegyzéke:

Aita Mare: Nagyajta – Aita Medie: Középajta – Aita Seacâ: Szárazajta – Bățanii Mari: Nagybacon – Belani: Bélafalva – Belin: Bölön – Biborțeni: Bibarcfalva – Bicfalău: Bikfalva – Borosneu Mare: Nagyborosnyó – Borosneu Mic: Kisborosnyó – Bretcu: Bereck – Cernat: Csernáton – Chichiș: Kökös – Chilieni: Sepsikilyén – Chiuruș: Csomakőrös – Covasna: Kovászna – Dalnic: Dálnok – Estelnic: Esztelnek – Eresteghin: Eresztevény – Imeni: Imecsfalva – Let: Lécfalva – Mărtănuș: Kézdimartonos – Poian: Kézdiszentkereszt – Sînzieni: Kézdiszentlélek – Tîrgu Secuiesc: Kézdivásárhely – Zagon: Zágon

A helyszíni bejáráson mintegy negyven templomot néztünk meg. További húszhuszonöt templomról a földrengést követő napokban készült video- és fényképfelvételekről, illetve kárfelmérő jegyzőkönyvekből szereztünk információkat. Ezek alapján megállapítható, hogy a megye templomainak körülbelül háromnegyede szenvedett kisebb-nagyobb károkat a földrengés következtében.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy csak szemrevételezéssel megállapított sérülések alapján a tényleges károkat pontosan felbecsülni nem lehet. A nem látható, rejtett sérülések (pl. kövek elpattanása) és a felületeken jelentkező repedések mögötti nagyobb elválások, omlások a láthatóknál sokkal veszélyesebb károsodásokat jelenthetnek és az első becsléseknél nagyobb, költségesebb és igényesebb beavatkozást vonhatnak maguk után.

A tényleges károk és a szükséges helyreállítási munkák pontos, szakszerű felmérését minden egyes templom esetében külön-külön el kell végezni. A helyi adottságok és a többszáz éves tapasztalatok alapján a helyreállításokat úgy kell megtervezni és kivitelezni, hogy a sérült templomok a várhatóan újra és újra jelentkező földrengéseket is kibírják.

A fentieket figyelembe véve közreadjuk a megtekintett templomok és szemrevételezett súlyosabb károk rövid leírását.

Nagyajta (Aita Mare), unitárius templom és vár

A XV. században épült templom félnyolcszög záródású szentélye, hálóboltozata és mérműves ablakai máig fennmaradtak. Négyzetes alaprajú erődfalak veszik körül, sarkain erős, négyszögletes tornyokkal.

– torony Ny-i oldalán hosszanti repedés,
– karzat elmozdult;
– várfalak, bástyák kissé megrongálódtak.

Középajta (Aita Medie), ref. templom

A gótikus, félnyolcszög záródású szentéllyel épített templomot 1901-ben jelentős mértékben átalakították.

– tornyon É-D-i irányban hosszanti vékony repedés;

– belsőben torony felőli fal és mennyezeti boltív találkozásánál nagyobb repedések;
– tető megroggyant.

Szárazajta (Ajta Seacă), ref. templom

A falu plébániáját 1332-ben a pápai tizedjegyzékben említik. Középkori eredetű (?) temploma az 1802. évi földrengéskor súlyosan megsérült, s ezután építették az 1810-es, 20-as években a ma is álló újabbat.

– a torony minden oldalán hosszanti repedések!
– koszorú mentén vízszintes repedések, körös- körül, hangsúlyosabban a pillérfőknél,
– középső pillér középen megrepedt,
– toronyablakok csúcsa beroggyant, az óra számlapja lezuhant – omlásveszély!
– oldalsó kapu építvénye minden irányban összerepedt, főhajótól elvált.

Nagybacon (Bățanii Mari), ref. templom

A XV. században épült templomot a barokk korban átalakították, csak két gótikus kapuja maradt meg. Harangjait 1575-ben és 1615-ben készítették.

– kis repedés a diadalív közepén,
– templomhajó és torony kissé elvált, repedések,
– templomhajó és oldalsó kapu kissé elvált, repedések.

Bélafalva (Belani) rk. templom

A különálló torony és a templomépület 1756-ban épült barokk stílusban. Temetőjében igen szép sírkövek találhatók.

– különálló kaputornyon hosszanti és átlós repedések, a toronysisak s az alatta levő falvég súlyosan sérült, cserepek, párkányrészek lehullottak,
– a templombelsőben a mennyezet repedezett,
– a diadalíven átlós repedés

Bölön (Belin), unitárius templom

A falut 1334-ben említik a pápai tizedjegyzékben. A jelenleg is álló templom Pákey Lajos építész tervei szerint épült a többször átépített középkori épület helyén. A templomot erődítés veszi körül, mely a XVI. sz. végén a XVII. sz. elején épülhetett.

– különálló kaputornyon keresztirányban hosszanti repedések, különösen a toronysisak és az ablakok közötti felső részen,
– a templom két kis saroktornya összerepedezett, elcsavarodott,
– a mennyezet boltívein s a karzatokon a vakolat több helyen megrepedezett, lehullt,
– ablakosztó kőoszlop elmozdult.

Bibarcfalva (Biborțeni), ref. templom

Bibarcfalvát 1332-ben, 1333-ban és 1334-ben egyaránt említik a pápai tizedjegyzékben. A templom eredetileg a XIII-XIV. sz. fordulóján épülhetett. Többszöri átépítés után jelenlegi formáját az 1897-ben végzett helyreállítás után nyerte el.

– belső vakolatpillérek és a mennyezet találkozásánál hosszanti repedések,
– belsőben a torony felőli fal és mennyezet találkozásánál vízszintes repedések,
– toronycsillag eldőlt.

Megjegyzés: északi (ép!) falon XIV. sz.-i falkép: Szent László legendája, restaurálta Vigh István 1974-ben. 1975 júliusában két hétig tartó esőzés után a közeli hegyoldal megcsúszott, több házat magával sodort, a földtömeg a templom előtt kettévált és úgy haladt tovább, hogy maga a templomépület semmi kárt nem szenvedett.

Bikfalva (Bicfaläu) ref. erődtemplom

Középkori gótikus templomát 1898-ban átépítették, részben lebontották. A torony felső részét 1945-ben Debreczeni László tervei szerint újjáépítették. A XV. századi együttesből a torony alja és az erődfalak egy része maradt fenn. A községben több mint húsz, többnyire barokk kúria áll ma is. A temetőben 1848-as honvédek sírkövei. Egyik harangja 1641-ből való.

– torony alsó boltívein és az ablakok ívén repedések,
– külső falon hajszálrepedések,
– erődfalmaradványok, kapuk kissé elmozdultak.

Nagyborosnyó (Boroșneu Mare) ref. templom

Az egyszerű, nagy, fehér tömegével a faluképet meghatározó templom 1871-ben épült.

– a déli kapu kétszintes védőépülete a főhajótól elvált,
– a torony és a hajó találkozásánál repedések,
– mennyezet a karzat felett megrepedezett.

Kisborosnyó (Boroșneu Mic) ref. templom

Az 1566-ban említett falu protestáns temploma egy korábbi épület XIX. századi átalakítása során kapta mai alakját.

– a torony felső része súlyosan összerepedezett, tömbök kihulltak (alsó rész ép),
– vakolt mennyezet a karzat felett és az apszisban repedezett,
– templomhajó falain vékonyabb repedések

Bereck (Breţcu) rk. templom

Az 1426-ban oláh faluként említett Bereck eredetileg nem tartozott a Székelyföld egyházi szervezetébe, hanem a brassói szász dekanatuson át közvetlenül az esztergomi főegyházmegye része volt. Az erdélyi püspökök csak a XVIII. században tudták fennhatóságuk alá vonni.

Ekkor épült a ma is álló későbarokk Szent Miklós-templom.

– torony és templomhajó mentén súlyosabb repedések, a hajó boltíve átlósan repedezett, harántfaltól elvált,
– torony falmezőin kisebb átlós és függőleges repedések,
– apszis ablakai felett széles repedések,
– É-Ny-i oldalán párkány leszakadt, a kémény teteje ledőlt.

Megjegyzés: a tornyot az 1977-es földrengés után vas vázzal erősítették meg.

Alsócsernáton (Cernat), ref. templom

Az eredetileg barokk templom 1680-ban épült, mai alakját az 1897. évi átalakítás során kapta.

– kisebb repedések a torony felső részén és a templom keleti falán.

Megjegyzés: az alsócsernátoni Damokos kúria – helytörténeti múzeum – is megsérült.

Alsócsernáton (Cernat), rk. templom

A falu neve először az 1332-ben keletkezett tizedfizetési jegyzékben fordul elő. Mai katolikus templomát 1844-ben Zámbler János kanonok építtette.

– a falak összerepedeztek, a falazat néhol elmozdult,
– a tetőszerkezet és héjalás megsérült,
– a torony és a hajó találkozásánál súlyosabb, átlós repedések.

Megjegyzés: a paplak is elég súlyosan megsérült.

Felsőcsernáton (Cernat), ref. templom

Egy korábbi épület átalakításával a XIX. században kapta a templom mai alakját.

– a torony és a hajó közt hangsúlyos elválás,
– a torony alsó részén közel vízszintes, erős repedések,
– belül a vakolat nagy foltokban lehullott, a mennyezeten keresztirányú repedések

Megjegyzés: a torony állapota életveszélyes.

Kökös, (Chichiș) unitárius templom

Az írásban 1461-ben fölbukkanó falu a XV. századnál sokkal korábbi, hiszen (majdani) unitárius temploma a XIII. század végén már állt. A korai templomot a XVI. században átalakították.

– különálló kaputorony felső részén, ablak körül átlós repedések, toronysisak cserepeiből több lehullott,
– a templom kívül ép, belül az apszis falán hosszú, íves repedés

Megjegyzés: A XIV. századi külső és belső falképek épek. Temetőjében XVIII-XIX. századi szép sírkövek.

Kökös, (Chichiș) ref. templom

A 350 ülőhelyes templom 1780-ben épült, miután a korábbi templom egy földrengéskor összeomlott. Súlyos sérüléseket szenvedett az 1940. évi rengéskor is.

– eresz alatti párkány repedezett, északi falon kb. 3 m szakasz lehullott (tetőszerkezet megereszkedett), kémény összeomlott,
– diadalíven repedések,
– nádra vakolt mennyezet a síkjában repedezett,
– oldalkapu-építmény főhajótól kissé elvált.

Kökös, (Cichiș) ortodox román templom

A bizánci stílus hatását mutató, de két homlokzati toronnyal is díszített templom az 1920-as években épült.

– a két tornyon alapoktól a toronysisakig vékony, függőleges repedések,
– hajszálrepedések a boltíves mennyezeten és az ablakoknál.

Sepsikilyén (Chilieni) unitárius templom

A falut 1332-ben említik a pápai tizedjegyzékben. A XIII. sz.-i eredetű templomot többször átépítették. Két gótikus építési periódus is kimutatható, melyek a XV. és XVI. sz.-ra tehetők. Mai alakját az 1802-es építési eredményként nyerte el. A templom belső és külső falain értékes XV. századra datálható falképek vannak.

– hosszanti repedések a tornyon,
– falakon, sarkokon függőleges repedések,
– támpillérek elváltak,
– apszis falai körös körül kihajlanak,
– falképek kívül-belül sérültek és veszélyeztetettek!

Megjegyzés: a használaton kívüliség, a korábbi földrengések és rongálás következményeit csak fokozták az utóbbi földrengés okozta károk.

Csomakőrös (Chiuruș) ref. templom

Kőrösi Csoma Sándor szülőfaluja.

A templom a XIII. században épült. Falában 1934-ben helyezték el Körösi Csoma Sándor márvány emléktábláját, a templom melletti mellszobor az 1960-as években készült.

– a torony súlyosan sérült; átlós és hosszanti mély repedések, eresz leomlott, toronysisak megroggyant,
– belsőben falakon, mennyezetnél repedések.

Kovászna (Covasna), ref. templom

Az először 1548-ban említett, nevezetes gyógyfürdőhely hatalmas temploma a XIX. század közepén épült.

– a torony és a hajó között repedések

Megjegyzés: a templomot az 1986. évi földrengés után megerősítették, restaurálták.

Dálnok (Dalnic), ref. templom

A középkori eredetű templomot később toronnyal bővítették, 1992-ben átalakították. Belső falakon rovásírásos és gótbetűs faliratok, falképmaradványok. A templom mellett áll a hetvenes években készült Dózsa György-szobor.

– egyes ablakoknál függőleges repedések,
– mennyezet összerepedezett,
– belső falakon a vakolat néhol levált.

Megjegyzés: Bár a templom nem sérült meg súlyosan, a különleges történelmi és művészettörténeti értékeket képviselő falképek megóvása fokozott figyelmet kíván.

Esztelnek (Estelnic) rk. templom

A falut 1332-ben és 1334-ben említik a pápai tizedjegyzékben. Középkori, valószínűleg XIII. sz. végi eredetű templomát többször átépítették. A ma látható mű részletei a gótika korából valók, s a XV-XVI. sz. fordulójára datálhatók. A templom a zabolaihoz hasonlóan erődített volt.

– tornyon hosszanti repedések,
– kémény ledőlt,
– erődfalakban újabb repedések, kisebb omlások.

Megjegyzés: a közeli ferences kolostorban, melyben ma már csak 7 idős barát él, súlyosabb károk keletkeztek, különösen a belsőkben: vakolat nagy foltokban lehullott; a mély nyílások nagyobb része régebbi repedések újbóli elmozdulásának eredménye.

Eresztevény (Erestehin), ref. templom

Korábbi templom 1811-ben épült, mellette található Gábor Áron sírja. Eresztevény ma Maksa (Moacsa) része.

– a hajó nyergén ülő torony erősen összerepedezett (vízszintes, függőleges és átlós repedések),

– templomhajó mennyezete s a belső falak repedezettek.

Imecsfalva (Imeni), r. k. templom

A Szent Imrének emelt templomot először 1499-ben említi írott történeti forrás. A középkori épületet a XVIII. század második felében alakították át mai formájára, az 1977-es földrengés után tornyát vasbeton vázzal erősítették meg.

– erős repedések a hajó és a szentély falán,

– a torony és a hajó csatlakozásánál elválás,

– a torony ablakai körül max. 20 mm-es repedések,

– a hajó lefedésének magasságában a torony É-Ny-i irányban eltolódott.

Lécfalva (Leț), ref. templom

Az eredetileg a XVI. században épült templom mai alakját az 1878. évi átépítés során kapta.

– a különálló torony összerepedezett,

– a mennyezet boltozata összerepedezett, részben omladozott

– a karzat betonmellvédje a két első falpillért szétfeszítette,

– az apszis hátsó része elvált, hosszanti repedések,

– vízszintes repedések a belső falpilléreken, körös-körül,

– a templomhajó oromfalán súlyos, vízszintes repedés

Megjegyzés: az egész templomépület olyan súlyosan megrongálódott, hogy esperesei utasításra bezárták.

Kézdimartonos (Märtänus), rk. templom

Az 1567-ben említett falu temploma mai romantikus jellegű alakját a múlt század második felében kapta.

– a templomhajó falain függőleges és vízszintes repedések,

– belsőben a vakolat több helyen lehullott,

– az ablakívek felett repedések,

– a torony nyugati irányban 5-6 cm-re kihajlott, megroggyant,

– a torony és a hajó érintkezésénél súlyos repedések,

– a tetőhéjalás és a szerkezet megsérült.

Kézdimartonos (Märtänus) ortodox román templom

A barokk templom 1782-ben épült egy gazdag pásztor adományából. Belsőben korabeli és XIX. sz.-i falképek.

– belső boltíveken hosszanti, vékony repedések,

– ereszdarabok lehulltak,

– apszis ablakainak zárótéglái elmozdultak,

– főhomlokzaton vékony hosszanti, a toronysisak alatti részén átlós repedések,

– apszis É-K-i sarka megsüllyedt – boltíveken íves repedés,

– a karzat az érintkező falszakaszt kissé szétfeszítette.

Kézdiszentkereszt (Poian) rk. templom

A falut 1332-ben említik a pápai tizedjegyzékben. Középkori eredetű templomát az 1802. évi pusztító földrengés után teljesen megújították. Megemlítendő és megmentendő a hajó faszerkezetű dongaboltozata.

– az egész templom súlyosan sérült, nagyon összerázkódott,

– a torony alsó és felső részén hosszanti és átlós repedések, ablakívek megroggyantak (a torony középső része épebb, erősítések révén, de éppen emiatt a többi rész sérültebb),

– a templomhajó torony felőli fala kétfelé nyílik,

– a templomhajó ablakai körül repedések,

– a főhajó torony felőli falán és a szentély hosszanti falain átlós repedések,

– karzat utólagosan beépített betonparapetje az oldalsó falpilléreket szétfeszítette, a karzat boltívei megrepedtek, oszlopai megsüllyedtek,

– vonóvasak szétszakadtak, meghajlottak,

– a leomlott mennyezetvakolat megrongálta az orgonát.

Kézdiszentlélek (Sînzieni), rk. erődtemplom

A templomot valószínűleg Apor Kata, Sándor moldvai vajda felesége építtette 1401-ben. Ma a gótikus főkapu és szentély őrzi e korszakot, a főhajót barokk stílusban átépítették, az 1970-es években modern kereszthajóval bővítették.

– repedések az ablakok ívén és az eresz tagozatain,

– bástyák – különösen a D-K-i bástya – megrepedtek.

Kézdivásárhely (Tîrgu-Secuiesc) ortodox román templom

Az igen szép, egyedi hangulatú, barokk templomot moldvai kereskedők építtették 1754-ben, tornya 1795-ben készült el.

– belsőben kisebb repedések a diadalívein, ablakok fölötti felrészen

– a hajó boltívein hosszirányú repedések

Megjegyzés: a repedések részben korábbi mozgások, süllyedés következményeiként jelentkeztek.

Kézdivásárhely (Tîrgu-Secuiesc) rk. ferences templom és kolostorépület

A hatalmas barokk épületegyüttest a XVIII. században emelték az 1696-ban alapított középiskola fenntartására. Nevezetes a kolostor északi szárnyának stukkódíszes, boltozott teremsora.

– torony első falán, a kapu jobb és bal oldalán hosszanti repedések, sisak alatti ablakoknál körös-körül vízszintes repedés (!)

– az egyenes záródású szentély hátsó és oldalsó fala kihajlott, nagy repedéseket okozva a dongaboltozatok és a falak találkozásánál,

– karzat boltívei megrepedtek,

– a kolostorudvar díszes barokk kapubejárata erősen összerepedezett, hátrahajlott.

Zágon (Zagon) ref. templom

Mikes Kelemen szülőfaluja.

A hatalmas, 764 ülőhelyes templom 1782-ben épült, a kétszintes kapuépítmény emeleti szobájában Mikes Kelemen emlékének állított, állandó kiállítás.

A templomot egykori erődfal maradványai kerítik.

– súlyosabb repedések a torony és főhajó, valamint az oldalkapu portikusza és a déli fal között – épületrészek elváltak egymástól,

– az ablakok ívénél és támpilléreknél függőleges repedések,

– a vakolt plafon egész mezejében repedések,

– torony felőli falon repedések.

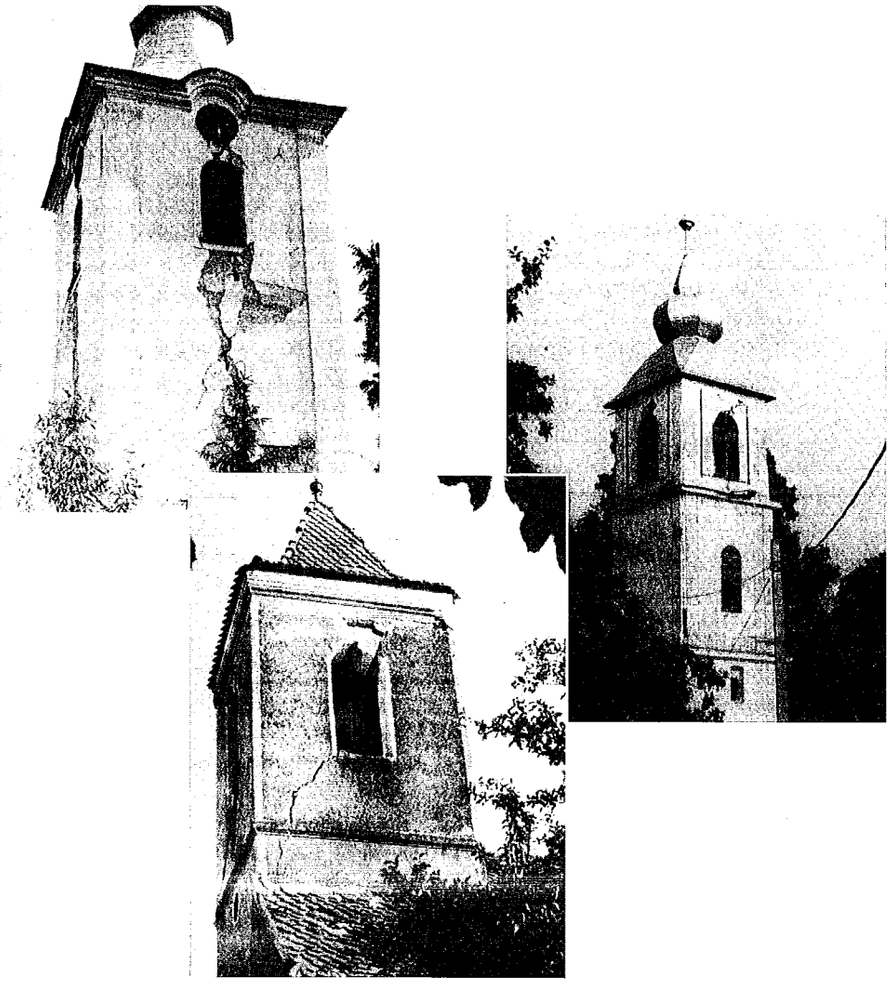

A segélyezés

A „Pro Domo Dei" segélyakció szervezői a befizetett összegekért erkölcsi és anyagi felelősséget vállalnak. A segélyalapot a Transsylvania Caritas segélyszervezet alapítványként kezeli a vonatkozó törvények és előírások szerint.

A segélyek megítéléséről az alapítvány kuratóriuma dönt. A kuratórium elnöke dr. Entz Géza professzor, tagja az Országos Műemléki Felügyelőség és más támogató szervezetek szakemberei.

Támogatást felekezetre való tekintet nélkül bármely Kovászna megyei egyházközség kérhet és kaphat. A támogatásokat a püspökségek javaslatainak figyelembevételével a műemléki érték, a keletkezett károk súlyossága és a tervezett helyreállítások szakszerű előkészítettségének szempontjai szerint közvetlenül az egyházközségekhez, illetve ha indokolt, a területi esperesi hivatalokhoz kell eljuttatni.

A segítség hatékonysága érdekében – a helybeli anyaghiány és a kedvezőtlen valutaátváltási árfolyam miatt – a segélyek nagyobb hányadát, lehetőség szerint anyagok és eszközök formájában javasolt biztosítani, a segélyezettek igényei szerint. Szakértők – mérnökök, restaurátorok – bevonását is elő kívánjuk segíteni.

A segélynyújtás céljairól, feltételeiről és formáiról, minden egyes támogatásról, rövid tájékoztatást küldünk az egyházak vezetőnek, a megye vezetőinek, az erdélyi műemlékvédő társaságoknak, a romániai központi műemlékvédelmi hivatalnak, egyes magyarországi szervezeteknek és a sajtónak.

A támogatások felhasználását az egyházközségeknek igazolniuk kell.

Az alapítvány minden egyes támogató személynek és szervezetnek a segélynyújtásról időszakonként rövid tájékoztatást küld és a segélyben részesített közösségeknek megküldi a támogatók jegyzékét a befizetett összegnek feltüntetésével.

A „Pro Domo Dei"-akció természetesen nem helyettesíti a helybeli egyházközségek áldozatvállalását, de jelentős mértékben hozzájárulhat a munkák szakszerű végzéséhez. Az anyagi segítség mellett – különösen fontosnak tartjuk azt, hogy a magyarországi és a nemzetközi figyelem a közösségek erőfeszítéseinek erős erkölcsi támaszt is jelent.

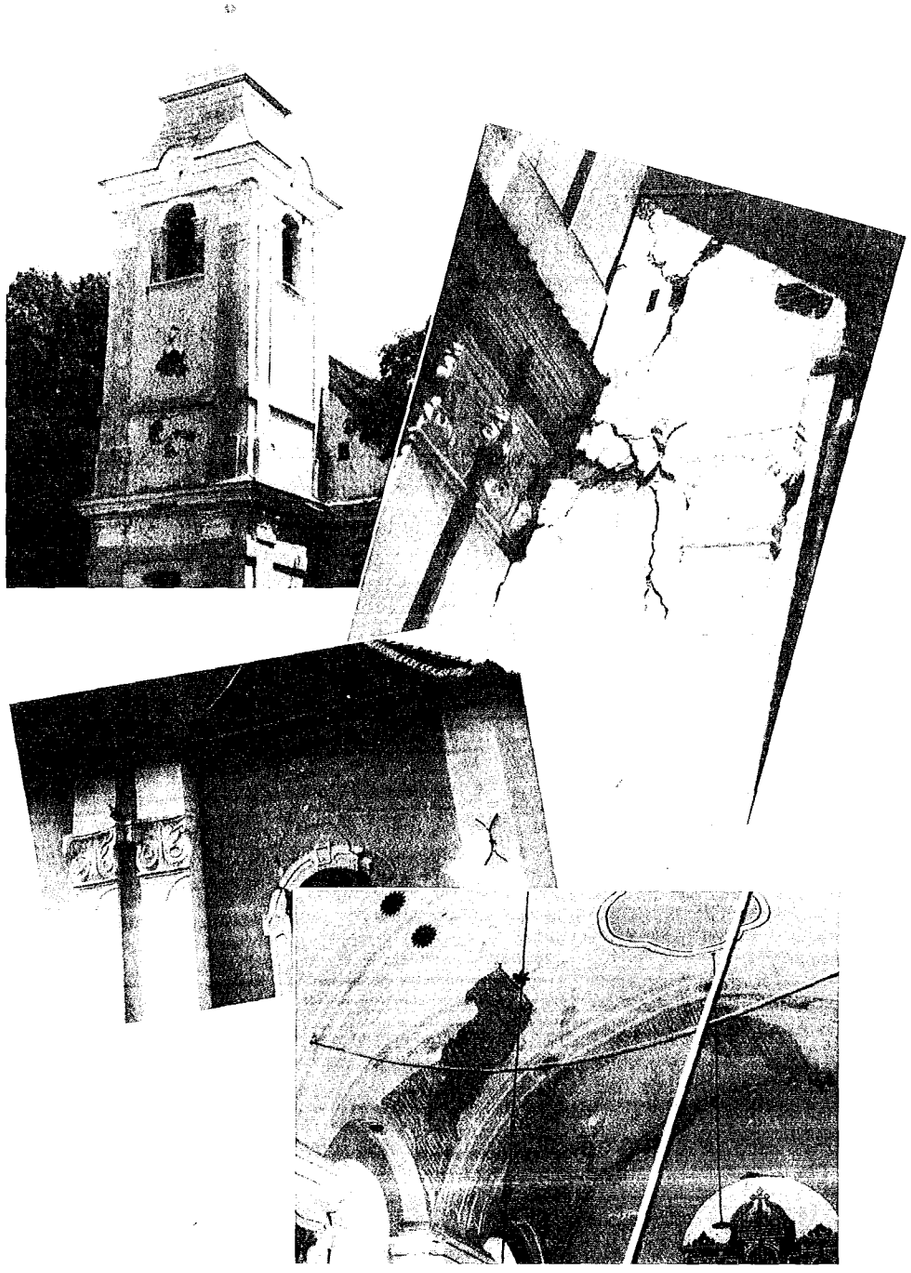

Egy közszolga csöndes távozása
– Gyurkó János emlékére –

Egy csak a minap félbeszakadt, baráti beszélgetést nyilvános búcsúmonológgal zárni méltatlan stílustörés. Mégis: aligha marad más – ma, amikor a rendszerváltás egyik csöndes szavú, puritán hősét, az első demokratikus kormány negyvennégy évesen elhunyt, egykori miniszterét temetjük.

Gyurkó Jánost az MDF országgyűlési képviselőjeként, majd az Antall- és Boross-kormány környezetvédelmi minisztereként ismerhette meg az ország. Már amennyire megismerhette – hiszen csak megkésve, az előző ciklus végére jutott kiemelt közszerephez, s azután sem tartozott a sokat szereplő, hangadó politikusok közé. Miniszter volt, aki e szó eredeti, latin jelentését komolyan véve legfőképp szolgálni igyekezett a talmi reprezentáció és a hiábavaló retorikai öntetszelgés helyett.

Azoknak, akik közelről ismerték, alighanem e póztalan, makacs ügyszeretet marad meg legtisztább emlékül róla. Fanyar mosolya, okos figyelme, józan tettrekészsége és mindenkor tárgyszerű, kissé rekedtes érvelése. És, persze, az iratokkal dugig tömött, natúrbőr válltáska, ami törékeny alakjának egykor valódi súlyt, erkölcsi tekintélyt adott. A táska, mellyel a változást érlelő nyolcvanas éveket a közügyek szerény önkénteseként végig peregrinálta – ahelyett, hogy mint annyian, tulajdon karrierét és családi házát építgette volna. A táska, amelyben békésen megfért egymással a sárospataki vár általa készített rekonstrukciója a *Beszélő* még nyomdafriss példányaival; a romániai falurombolás tervek szorgosan gyűjtött dokumentációja a Bős-Nagymaros ellen tiltakozó röpiratokkal. „Megjött a postás!" – fogadtuk valahányszor felbukkant egy-egy magánlakás vagy eldugott közintézmény konspiratív találkahelyén. És valóban: ő volt az, aki a léha társasági pletykát, a politikai bennfenteskedést másokra hagyva máris a lényegre tért: „Ismeritek?" – kérdezte mintegy köszönés helyett, sorra elénk rakva legfrissebb szerzeményeit.

„Ismerjük" – felelhetnénk a túlélők nehéz tudásával, bár azóta leszoktunk róla, hogy a demokrácia efféle szorgalmi feladványaival bajlódjunk. Egy nemzedék történelmi osztályvizsgáján pár év múltán Gyurkó János is sikerrel átesett, s az első demokratikusan választott parlament képviselője lett. Ügybuzgalma – s ezt politikai ellenfelei is tanúsíthatják – új szerepében is töretlen maradt: tevékeny részt vállalt a környezetvédelmi bizottság munkájában, törvényjavaslatok, módosítások sorát terjesztette elő, s utóbb az európai színvonalú környezet- és műemlékvédelmi törvények megalkotásában is oroszlánrésze volt.

Épp csak a csalódás és keserűség nőtt benne mindegyre a kormányzati tehetetlenséget s az ádázul eldurvuló ideológiai vitákat látva. Alkata és meggyőződése pártjának maroknyi, mindinkább háttérbe szoruló, liberális frakciójához kapcsolta, ám hogy szakmai, politikusi lelkiismeretét mindenkor híven gyakorolta, mi sem bizonyítja inkább, mint hogy ő volt az az MDF-es képviselő, aki a pártfegyelemmel dacolva a legtöbbször voksolt a kormányzati indítvány ellenében.

Az egykori mozgalmár azonban csakhamar maga is belülről tapasztalta meg a kormányzati szerepvállalás csapdáját, amikor Bős-Nagymaros ügye – minden igyekezete ellenére – épp az ő miniszterségе idején futott zátonyra, végleg. A tárcát alig egy évvel a kormány mandátumának lejárta előtt már úgy vette át, hogy eleve tudta: végjátékra szerződik, s aligha számíthat folytatásra. Becsülettel kitartott posztján, ám utóbb annál mélyebben kellett csalódnia pártjának kisszerű belharcait, menthetetlen szétesését látva. Az MDF 1994 őszi szakadásakor végleg kivált, s egy Szabad György melletti szolidaritási nyilatkozattal szakított minden pártpolitizálással. Műemlékvédő munkájába temetkezve követte Firenze nagy száműzöttjének keserű intelmét: „Barom-voltukról bizonyságot adnak / tetteik, és becsületedre válik, / ha magadból csinálsz pártot magadnak!"

Gyurkó János bizonnyal nem tartozott a kimagasló történelmi személyiségek sorába. Politikusnak túlontúl szemérmes, pártembernek túl lelkiismeretes volt, közhivatalnokként pedig javíthatatlan értelmiségi. Az azonban bátran állítható, hogy a magyar közélet és közszolgálat legderekabb polgári hagyományának volt méltó folytatója. Annak a mára mindinkább kiveszni látszó, reformkori gyökerű tradíciónak, melyben a haza iránti bennsőséges kötődés még európai műveltséggel, a szakértelem feltétlen emberi tisztességgel párosult.

Leginkább akkor fogott meg ez a nemes anakronizmus, amikor 1990 nyarán egy héten át együtt jártuk végig Háromszék földrengés-sújtotta – jórészt Árpád-kori – templomait, hogy a károkat frissen felmérjük, s egy nemzetközi mentőakciót szervezve valamiképp segítsünk orvosolni. A közel félszáz templomot bejárva itt végre bőven adódott alkalmunk meghitt baráti szóra, láthattam őt munka közben rajzolni, jegyzetelni, hallhattam műemlékes kollégákkal, székely parasztemberekkel, papokkal, lelkészekkel és pópákkal beszélni, mi több, érdemtelenül még népes, háromszéki rokonsága vendégszeretetében is fülig merítkezhettem. (Maguk is heten voltak testvérek, ami értelmiségi családban – apja vegyészmérnök, anyja orvos volt – máig ritkaságszámba megy!) Sokévi barátság után talán ekkor értettem meg igazán, mitől is oly vonzóan ismerős ez a nyúlánk férfiarc, ez az elhivatott, konok aszkézis, mely Erdély szülötteinek legjobbjaiét idézi: Misztótfalusi Kis Miklósét, Bölöni Farkas Sándorét vagy éppen Kőrösi Csomáét.

Egyik utolsó írását így zárja:

„Előbb-utóbb mindig kiderül, hogy morál, belső tartás, igazságérzet, világos gondolkodás és közérdekű célok nélkül nincs előrehaladás a politikában, sem országos, sem helyi szinten."

És bár nem annak szánta, egy idejekorán lezárult pálya méltó végszavai ezek... Keserűek és reménykedőek, de igazukat aligha vitatja bárki a közbizalom e mai, példátlan megrendülése láttán. Fájdalom, mindez mára memento csupám, s helyette is ránk maradt, hogy nap mint nap próbáljunk érvényt szerezni e szavak igazának.

Magyar *Nemzet*, 1996. november 8.

Nóvé Béla

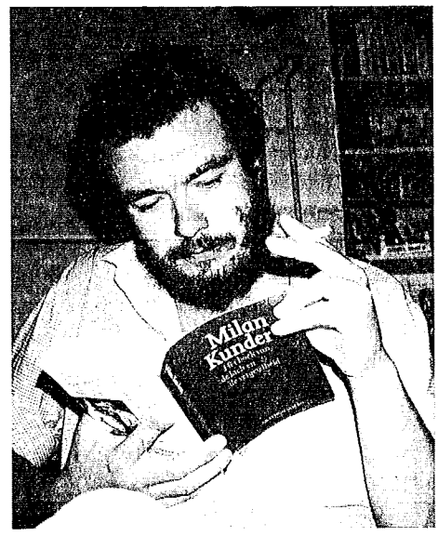

Egy kopjafa tövébe

– Tódor Albert emlékére –

Ma délután búcsúztatják szülőhelyén, az erdélyi Homoródalmáson a 41 évesen, Budapesten elhunyt Tódor Albert középiskolai matematika tanárt, a Határ/idő/napló – erdélyi figyelő c. szamizdat folyóirat s a romániai falurombolás elleni nemzetközi szolidaritási mozgalom: az „SOS Transsylvania" elindítóját.

A mi nemzedékünk „Ábel"-ét szülőföldjén – és messze túl – századok és századok csak „Berciként" ismerték... Ennek az önmagát túlélő, eleven legendának: sokunk legbenső barátjának próbálok gyarlón, meg-megbicsakló tollal emléket állítani, most, hogy e Székelyföld szívéből Pestre szakadt tanárember messzi vándorútjáról végleg hazatér...

Korán elment közülünk: szülőföldjéről tizennégy, a Székelyföldről tizennyolc, Erdélyből huszonöt, az élők sorából alig negyvenegy évesen – még ha most végleg visszatér is övéi közé.

Igazi „tékozló fiú" volt: egész életén át két marokkal szórta a szeretet és barátság bőkezű gesztusait... Talán ezért is, hogy a nagyvilág négy sarkából ma seregnyi „adósa" tart a távoli kis székely falu: Homoródalmás felé... Ámbár oda szólít sokunkat megannyi erdélyi táborunk általa énekelt, rituális szólója is: „Szombat délután a csizmám felhúzom – Sokan vándorolnak úgy mint én..."

Magam is útra készülve, elsőként közös határátlépéseink jutnak eszembe... A csöndes szóval átvirrasztott nagy éjszakai utazások, ahogy üzenetekkel, könyvekkel, álcázott

segélycsomagokkal fölpakolva veszteglünk idegen egyenruhások őrízte vonatfülkénkben, lerobbant autónkban, a repülőtéri tranzitvárókban... Kettesben vagy többedmagunkban, ám mindenkor ugyanazzal a szorongásteli reménnyel: vajon átjutunk-e „Anulat!" pecsétes útlevéllel, tiltott és túlsúlyos pakkjainkkal – Erdélybe, Stockholmba vagy épp a túlparti Komáromba... Ezt a beavatásélményt, amely – síron innen és túl – máig szolidáris közösségbe forraszt, sokakkal együtt, legfőképp neki köszönhetem... Miként annyi mást is...

Seregnyi közös emlék idézi bennem fájóan eleven arcmását: az együtt végigjárt ellenzéki március tizenötödikék, a tüntetések, röpcédulázások és éjszakába nyúló szamizdatszerkesztések. Házsongárdi „temetőcsőszködésünk", a megrongált, kifordított sírkövek számbavétele. A nyugati újságírók, emberi jogi aktivisták és segélyszervezetek helyszíni kalauzolása, eltűntek, meghurcoltak s a leginkább rászorulók után kutatva. Udvarhely, Csíkszereda, Almás és Oroszhegy megannyi baráti menedéke, otthona. És persze, tucatnyi, közös „vadtáborunk": Madicsa, Homoród, Kiruly, Szentegyháza, Vargyas, Illyésmező, Erdőfüle és utoljára – alig hat hete! – saját kaszállójuk a Kajmáca patak felett, ahonnét ő integet vissza...

Szálfa termete, könnyű léptű, kissé hintázó, mackósan is elegáns járása, amely a pesti, stockholmi, tokiói és New york-i aszfalton is úgy vitte, mintha csak az otthoni kaszálón indulna lefelé, a völgymélyi patakhoz.

A kedves, bizalomkeltő, egy kissé Jimmy Hendrixet idéző, szakállas arc megannyi felvillanása... Évődő, rekedtes baritonja, ahogy kurtán felnevet, s mélybarna tekintetén, szabályos mátrix-fogsorán végigfut a fény... A játékos, kalandra mindig kész, örök kamasz... A türelmesen érvelő, „tanáros" Berci... A mások gondját-baját töprengő résztvéttel hallgató barát... S végül – de csak legvégül! – a megadón maga elé meredő, zöldes fényben foszforeszkáló Krisztus-arc...

Egyszerre tudott lefegyverzően bizalomkeltő és férfiasan szemérmes lenni; a legintimebb helyzetekben is őrízve székely földműves és román pásztor ősei tartását. Számunkra felfoghatatlan kínjait, a műtétet, kemoterápiát, egy életerős, fiatal férfi drámai testi romlását is így viselte majd két éven át, hogy lehetőleg minél kevésbé terhelje szeretteinek, barátainak érte aggódó sokaságát.

Ezen a szombat délutánon érte zendülnek meg a harangok a Homoród völgyében... Úgy lehet, kissé fájóbban mint máskor, ám egyben büszkébben, vigasztalóbban is. Hiszen akit búcsúztatnak, maga is minden tőle telhetőt megtett, hogy százados tornyaikban még sokáig zengjenek. S akinek van füle a hallásra, bizonnyal meghallja e reményteli üzenetet – több száz sőt ezer kilométer távolából is...

Magyar Nemzet, 2000. október 7.,
Székelyföld, 2001 / 4.

Nóvé Béla

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 5.

Az írások szerzői

Alább a kötetben szereplő cikkek, tanulmányok és interjúk szerzői listáját tesszük közzé. (A fordítások s a különféle szerkesztői összeállítások készítőit ehelyütt nem tüntetjük fel, miként a cikk-átvételek, dokumentumok első közléshelyét sem.) A cím után zárójelben előbb a kötetbeli lelőhelyet (HIN 6, FÜGG 2, stb.), majd az oldalszámot adjuk meg. A kétes vagy azonosíthatatlan szerzőségű írásokat mellőztük.

Ágoston Antal
Kedves E. és I.! (HIN 7), 206

Bibó István
1940 Erdély (HIN 4-5), 131

Bretter Zoltán
Találkozó (HIN 2-3) 53

Bodor Ádám
Tudnivalók a szénégetőkről (HIN 2-3), 80

Danyi Gábor
Levél az ENSZ Emberi Jogok Bizottságához (HIN 9), 312

Deletant, Denis
Erdély története – olvasói levél (HIN 6), 172

Engel Károly
Az első bukaresti magyar nyelvű lap (HIN 9), 326

Entz Géza
Erdély – külföldről nézve (HIN 8), 265

Flachbart Ernő
A párizsi békeszerződés és a kisebbségek (HIN 9), 330

Funnemark, Björn Cato
A Nemzetközi Helsinki Szövetség erdélyi jelentése (HIN 8) 277

Gerő András
Erdély története – szerepzavarban; egy történész gondolatai (HIN 1), 27

Gosztonyi Péter
Találkozásom a történelemmel – beszélgetés Mihály román királlyal (HIN 9), 334

Groza, Petru
román miniszterelnök nyilatkozata 1946-ból (HIN 2-3), 72

Gyurkó János
A 11-13. századi templomokról (HIN 8), 260
Az erdélyi udvarházakról (HIN 8), 260
Egy szakértői jelentés (HIN 8), 262
Hargita és Maros megye lebontásra ítélt falvai (FÜGG 1), 372
Falurombolás a Székelyföldön (FÜGG 1), 373

Haraszti Miklós
„Harcolnunk kell" – Beszélő-beszélgetés Király Károllyal (HIN 4-5), 125

Heltai Péter
Beszélgetés egy román menekülttel (HIN 7) 198

Horváth Alpár
Az új eszme / A szarvas szerencséje /
A városba tegnap beszökött a hős / Harangjáték (HIN 9), 343

Horváth István
Állj meg itt, ahol apáid (HIN 7) 208

Kányádi Sándor
Könyvjelző – az újfasizmus ellen (HIN 1), 37

Kenéz Ferenc
Latin-Amerikában is élnek latin-amerikai írók / Királytörvény (HIN 2-3), 81

Kulcsár Árpád
Trócsányi Zsolt, 1926-1987 (HIN 4-5), 143
A második bécsi döntés (HIN 6), 160
Hűség és szolgálat ?! (HIN 7), 234

Lipcsey Ildikó
A MADOSZ első kongresszusára emlékezve (HIN 4-5), 112

Lőrincz György
Testvérek; ahogy a macska játszik az egérrel (HIN 8), 283

Lőrinczi Gábor
Erdély története – az első évezred leleteinek tanúsága;
egy régész számadása (HIN 2-3), 59

Markó Béla
A felejtés rímei / Életünkben a pátosz / Szenvedéllyel szólunk e még? /
A nyelv diadala (HIN 4-5), 138

Márai Sándor
Halotti beszéd (HIN 7), 201

Márton Áron
Levél Petru Groza miniszterelnökhöz (HIN 2-3), 72
Püspöki szózat újonnan felszentelt papjaihoz, 1944. május 18. (HIN 6), 178

Márton János
Ember a tájban – azaz mit láthat egy figyelmes szemlélő Erdélyben? (HIN 6), 155

Mátay Mónika
Megéneklünk Titánia – Bacsó Péter „Titánia, Titánia!" c. filmjéről (HIN 9) 348

Molnár H. Lajos
Szanáltak (HIN 8), 255

Nagy Zsolt
Bukarest-blues (HIN 1), 25
„Az igazságnak sokféle arca van..." –
Vitézy László „Érzékeny búcsú a fejedelemtől" c. filmjéről (HIN 6), 190
„Szabadságunk ugyan álom..." – Sütő András „Álomkommandó"
c. drámájáról (HIN 7), 237
De mi lesz a könyvekkel? (HIN 9), 350

Németh Géza
Jegyzőkönyv a Megbékélés Közössége szilasligeti
menekültügyi tanácskozásáról (HIN 7) 229

Nóvé Béla
Ajánló sorok – az első lapra... (HIN 1), 19
Beszélgetés egy Erdélyből áttelepülttel; interjú Tődor Alberttel (HIN 1), 20
„A Maros Makónál árad, máshol apad. Hajóvonták találkozása tilos." (HIN 2-3), 45
„Halálnak halála" – Házsongárd pusztulása (HIN 2-3), 56
„Jos cu dictatorul!" – „Le a zsarnokkal!" – Brassó 1987. X. 15. (HIN 6), 147
Élőáldozatok – az erőszakos asszimiláció pusztításairól; Tőth István Gáborral (HIN 8), 253
Kisebbségvédő cikkelyek, a semleges és elnemkötelezett országok ajánlásai (HIN 8), 274
„Ne hagyd elveszni..." (FÜGG 1), 362
„Eppur si muove..." (FÜGG 2), 377
Egy közszolga csöndes távozása – Gyurkó János emlékére (FÜGG 3), 396
Egy kopjafa tövébe – Tődor Albert emlékére (FÜGG 3), 399

Nóvé Jakab
Vásárfia (HIN 6), 154

Pacepa, Ioan Mihai
Vörös láthatárok 1-3. (HIN 6, 7, 8), 175, 213, 301

Peter, L.
Erdély története – olvasói levél (HIN 6), 174

Rațiu, Ioan
Erdély története – olvasói levél (HIN 6), 173

Soha László
Kolozsvári séta (HIN 1), 23

Stone, Norman
Rossz vér Erdélyben (HIN 6), 169

Száz Zoltán
Az amerikai szenátus külügyi bizottsága az erdélyi magyarság jogaiért (HIN 2-3), 64
Az amerikai képviselőház a román vámkedvezmény felfüggesztése mellett szavazott
(HIN 2-3), 65

Szávai Géza
Örökkévalóság (HIN 4-5), 135

Szent-Iványi István
Rövid beszámoló a Menedék Bizottság eddigi tevékenységéről (HIN 7), 232

Szépréti Lilla
„Én ezt a munkát hűséggel vállaltam" –
beszélgetés a „képíró" Cseh Gusztávval (HIN 9), 339

Szilágyi Júlia
Álom, repülőtér nélkül (HIN 9), 341

Szilágyi Sándor
Bibó István kézirat-töredéke (HIN 4-5), 131

Szőcs Géza
Elküld az élet Perzsiába (HIN 1), 38

Szücs György
Beszélgetés Erdélyből áttelepültekkel 2. – interjú Szakács Leventével (HIN 4-5), 100
Nyugati út-levél (HIN 4-5), 103
Jelenidő (HIN 7), 197
Epoca de aur (HIN 7), 203

Az 1977-es nagyváradi találkozóról (HIN 7), 209
Gondolatok az illusztrációkról (HIN 8), 303
Tranzit Magyarországról Magyarországra (HIN 9), 314
Hármas tükörben (HIN 9), 318

Tódor Albert
Határepizód (HIN 1), 22
Beszégetés Erdélyből áttelepültekkel – interjú egy ismeretlennel (HIN 2-3), 47
Hírek és rémhírek (HIN 2-3), 52
Miért kellene elmenniük? (HIN 7), 205
Határ / idő / napló... (HIN 9), 311

Tóth István Gábor
Pillanatképek 1. (HIN 2-3), 55
Tanévnyitó – alkalmi beszéd a romániai magyar nyelvű oktatásról (HIN 4-5), 97
Pillanatképek 2. (HIN 4-5), 105
Március tizenötödikére (HIN 7), 248
Élőáldozatok – az erőszakos asszimiláció pusztításairól; Nóvé Bélával (HIN 8), 253
Egy kis séta (HIN 8), 258

Tőkéczki László
Az erdélyi oktatásügy fejlődése a középkortól 1918-ig (HIN 4-5), 107

Tőkés István
Újabb reformációi felhívás (HIN 7), 235

Varga István
Jelentés az 1990. május 30-i földrengés által a háromszéki templomokban okozott károkról (FÜGG 2), 381

Vári Attila
Szülőföldem – Afrika (HIN 6), 181
Változatok ütő- és védekező hangszerekre (HIN 8), 285

Veres Péter
Válasz(út)levél Erdélyből (HIN 6), 152

Vitanidis, Gheorghe
Filmművészetünk legtermékenyebb évei (HIN 9), 346

Walesa, Lech
Szolidaritási távirat az S.O.S. Transsylvania aktivistáinak (FÜGG 1), 286

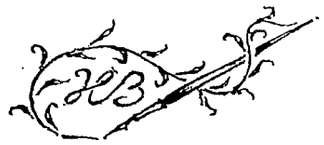

Névmutató

Ablonczy László 243
Aczél György 240
Ács Margit 87
Ács Zoltán 91, 239
Adorno, Theodor 324
Ady Endre 55, 140, 201, 222, 259
Ádám Gyula 13
Ágh István 86
Ágoston Antal 13, 207
Z. Albu Zoltán 234
Aldana, Villela de 90
Almássy Tibor 296
Andrád Sámuel 353
Andrásfalvy Bertalan 243
Andrei, Stefan 175-177
Anghel, Gheorghe 372
Anna, román királyné 335
Annus József 243
Anonymus 69
Antonescu, Ion 303, 334-335, 337
Apáczai Csere János 90, 153
Apor Kata 391
Apor Péter 141, 239
Áprily Lajos 140, 239, 298
Ara-Kovács Attila 13, 187, 242, 286
Aranka György 299
Arany János 201
Arghezi, Tudor 92
Árva Bethlen Kata 89
Ászkel Alajos 135
Ászkel Árpád 136
Asztalos István 239
Atanasiu, I. 384

Bába Iván 289-290
Babits Mihály 38, 201
Bacsó Péter 348-349
Badea, Mihaela 270
Baian, Mircea 297
Bakó Elemér 64
Bakos István 86-87
Bálint Annamária 13
Bálint Ferenc 220
Bálint Gyula 374
Bálint Lajos 13
Balassa János 13
Balla Károly 89
Baló György 352
Balog András 296
Balog Béla 296
Balogh Edgár 90-91, 300
Balogh Jolán 91
Balogh Sándor 13, 244, 299
Banes, Gay B. 64
Bánffy Dezső 170
Bányász Rezső 66
Barabás Béla 242
Barabás Endre 111, 167
Barabás János 33
Barabás Miklós 90, 219
Barbul Jenő 93
Bárczy Géza 239
Barcs Sándor 93
Barcsay Jenő 86
Bárdi Nándor 83
Bardócz András 13
Barit, George 172
Bariţiu, George 122, 174
Baróti Szabó Dávid 153, 314
Barta János (ifj.) 299
Bartha Antal 239, 352
Bartha Gábor 93
Bartha János 89, 140
Bartis Ferenc 351
Bartók Béla 201
Bartók Györgyi 13, 92, 142, 241, 300, 353
Bartos András 296
Báthory Zsigmondné 90
Beamy Sándor 239
Bégány Attila 13, 189, 245
Beke György 329, 353
Beke Imre 64
IV. Béla, magyar király 69, 107
Béládi Miklós 299
Bem, Józef 248
Bence György 321
Benczédi Sándor 83
Benda Gyula 147
Benda Kálmán 13, 86, 90, 244, 299
Bene József 83
Benedek Elek 140, 153, 239, 241, 298
Benkő Lóránd 244

Benkő Samu 339
Berciu, Dumitru 62
Bérczes Tibor 13
Berecki Rozália 136
Berecz András 243
Berényi Dénes 86
Béres János 296
Berta Boldizsár 90
Bertényi Iván 140
Bertha Zoltán 83
Bessenyei Ferenc 86
Bethlen Gábor 28, 90, 112, 170, 190,-191, 225
Bethlen István 134
Bethlen Mihály 90
Bibó István 63, 91, 96, 131, 134, 246
Bihari Mihály 224
Bilibók István 13
Bíró Katalin 219
Bíró Sándor 167
Bíró Zoltán 87, 224
Biszku Béla 209
Bisztray Ádám 298
Bízik László 13
Bjoernson, B. 70
Blaj, Gheorghe 209
Boboiceanu, Constantin 354
Bobu, Emil 221
Bocsák Miklós 351
Bocskai István 90
Boda József 29, 220
Bodnár György 86
Bodonczy Andrea 13
Bodor Ádám 44, 80, 246
Bodor Pál 13, 83, 89, 147, 352
Bogsch István 13
Bogza, Geo 300
Bojtár Endre 89
Bolojan, Victor 209
Bolyai János 25, 153, 169
Bona Gábor 299
Bóna István 59
Borbáth Dániel 234
Borbély Ernő 219, 222
Borbély G. Anikó 243
Borbély Sándor 209
Bori Imre 140
Boros Attila 13
Borsai Ilona 241
Borsos Miklós 86
Botlik József 351-352
Bölöni Farkas Sándor 56, 58, 90, 398
Bölöny József 239
Brády Zoltán 89
Brassai Sámuel 56, 58
Brătianu, G. 265, 279-282, 335
Bratkowski, Stefan 288
Brecht, Bertold 324
Bretter Zoltán 13, 54, 318, 320
Brezsnyev, Leonyid 209, 301
Brosné Karikás Cecília 65
Buda, Alexandru 326
Budai Miklós 13
Budisteanu, Alexandru 272
Bujak, Zbigniew 288
Buka Jenő 13
Burebista, dák fejedelem 303
Burtica, Cornel 175-177
Burucs Kornélia 93
Burus Endre 13
Burus Enikő 13
Bustya Dezső 234
Búzás László 219-220

Camus, Albert 217
Caragiale, Ion Luca 92, 353
Carp, Matatias 168
Căzănistneu, Constantin 62
Ceauşescu, Elena 214-215, 272
Ceauşescu, Ilie 123
Ceauşescu, Nicolae 5, 8, 12, 28-29, 31-33, 35-36, 61, 66 116-117, 119, 121-124, 127, 129, 148-149, 169-170, 175-176, 185, 187-188, 191, 193, 199, 203, 209, 213-214-217, 219-222, 225, 242, 246, 249-250, 254, 262, 265-267, 271-272, 287, 290, 292-293, 301-302, 306-307, 337-338, 346-347, 356-357, 362-363, 365
Ceauşescu, Nicu 175-177
Cholnoky Jenő 69
Churcill, Winston 274

Ciano, Galeazzo 164,
Cicea, Mugurel 297
Ciobanu, Mircea 241
Constantinescu, ??? 384
Constantinescu, Florin 220
Constantiniu, Florin 62, 68, 71
Crăciun, Ioachim 328
Creangă, Ion 92
Czakó Gábor 225
Czégé Imre 296
Czégé Sándor 30
Czine Mihály 86

Csáky István 164-165, 167
Csapody Miklós 242
Csatáry Dániel 168
Cseh Gusztáv 83, 304, 310, 339-340, 353
Csejke, Gerhardt 293
Cserei Mihály 69
Cseres Tibor 298
Csetri Elek 13
Csiha Kálmán 234
Csikai Gyula 86
Csiki László 89, 298, 351
Csizmadia Andor 91
Csoma Gergely 300
Csontos János 83
Csoóri Sándor 86, 125, 129, 147, 183, 225, 243
Csupor Tibor 142
Csurka István 86, 129
Csutak Csaba 234
Csuzdi József 13

Dán Róbert 239
Dancsaly András 220
Dáné Tibor 140
Danyi Gábor 313
Dascalescu, Constantin 271
Dávid Ferenc 153
Dávid György 286
Dávid László 372
Deák Ferenc 240
Deák Tamás 89, 352
Debreceni László 372
Debreczeni László 380, 387
Deletant, Denis 173
Demény Lajos 220, 240
Dénes Gyula 252
Dénes Iván Zoltán 299
Derecskei Attila 13, 355
Dévai György 13, 365
Diaconescu, Ovidiu 214-215
Dobos Kati 243
Dobransky, Paula 65
Dodd, Christopher 65
Dombrády Lóránd 91, 240
Domokos Géza 352
Domokos Mátyás 87
Domokos Pál Péter 87, 243-244, 300, 353
Donk, Ineke 13
Donk, Jan 13
Dózsa György 153, 389
Dömötör Tekla 91
Dömötör Tibor 64
Dragomirescu, Romeo 271
Dsida Jenő 56, 58, 89, 298
Dunay Lívia 13
Duray Miklós 125, 225, 244
Dümmerth Dezső 140

Edroiu, Nicolae 62
Eibner, John 13
Eliade, Mircea 321
Eminescu, Mihai 92
Engel Károly 306-307, 310, 326
Engels 70
Entz Géza 372, 380
Entz Géza, ifj 10, 265, 393
Enyedi Sándor 242
Epureanu, Manole C. 328
Erdélyi István 140
Erdélyi János 91
Esterik, Chris van 13
Eszenyiné Széles Mária 234

Fábián Ernő 83
Fabini, Hermann 372
Fabritu-Dancu, Juliana 372
Fallenbüchl Sándor 352
Farczády Elek 69
Farkas Árpád 83, 89

Fatu, Mihai 167
Fegó Lajos 239, 299
Féja Géza 89, 114
Fekete Gábor 183
Fekete Gyula 86, 224
Fekete Nagy Antal 90
Fellini, Federico 348
Ferdinánd, román király 171, 354
I. Ferenc József, magyar király 134, 174
Fischer, Iancu 62
Flachbart Ernő 330
Fock Jenő 209
Fodor András 86
Fodor Sándor 222, 298
Foki Csilla 13
Foki Tamás 13
Forró Tamás 351
Földes Péter 90
Földi István 300
Földváry, Frank 65
Frank Ignác 240
Franka Tibor 300, 350
Frauendorfer, Helmut 293
Funnemark, Björn Cato 13, 277-278
Fülöp Mihály 242
Für Lajos 13, 86, 147, 183, 224, 234

Gábor Áron 390
Gácsi Hedvig 83
Gajzágó László 333
Gáldi László 167
Gálfy Mózes 142
Gálfy Zoltán 221, 234
Gáll Ernő 141
Gáspár Simon Antal 91, 142
Gelou vezér 172
Genthon István 372
Geréb Pál 13
Geréb Zsolt 13, 234
Geremek, Bronis³aw 288
Gerencze Péter 372
A. Gergely András 351, 352
Gergely András 86
Gergely István 13
Gergely Piroska 220
Gerliczki András 83
Gerő András 10, 28, 62, 352
Gheorgiu-Dej 335
Ghibu, Onisifor 109
Giurescu, Constantin C. 328-329
Glatz Ferenc 93, 299
Godó Ágnes 168
Goga, Octavian 122, 353
Goldiş, Victor 122
Gombár Csaba 86
Gombos Katalin 87
Gorbacsov, Mihail 32, 35, 54, 217, 265
Gosztonyi Péter 304, 310, 334
Göring, Herbert 165
Göring, Hermann 165
Görömbei András 83, 89, 243
Green, Bill 65
Grósz Károly 189, 290-291
Groza, Mia 128
Groza, Petru 26, 44, 72, 74, 83, 92, 93, 128, 246, 335
Gunda Béla 244
Genscher, H. J. 223

Gyárfás Endre 298
Gyarmati György 93
Gyémánt László 62
Gyimesi Éva 120
Győrffy György 140, 240
Győrffy István 91
Gyulay Vera 13
Gyurkó János 10-13, 15, 261, 264, 368, 372, 374, 376, 396-397
Gyurkovics Tibor 87

Haaparanta, Anja 118
Habermas, Jürgen 320
Habsburg Krisztina 90
Habsburgok 169-170, 172, 326
Hajdu Farkas Zoltán 142
Hajdú Győző 30, 52, 220
Hajnal István 140
Hajnóczy Péter 38
Halász Péter 87, 244
Halász Sándor 296
Hall, Tony 65
Haller János gróf 174

Hámos László 13
Hanák Péter 86
Hangay Zoltán 240
Hankiss Ágnes 190-191
Haraszti Miklós 130
Harsányi Gábor 351
Havas Henrik 351
Hegyi Endre 239
Heltai Gáspár 298
Heltai Péter 10-11, 13, 200
Hendrix, Jimmy 400
Herbert, Zbignew 183
Hercegh Géza 240, 299
Herepei János 353
Herman Zoltán 13
Hernádi Gyula 87
Herner János 352, 380
Heti Endre 140
Hillinger, N. 271
Hitler, Adolf 162, 165, 303, 335
Hóman Bálint 93
Horthy Miklós 30, 35, 67, 70-71, 121-122
Horváth Alpár 306-307, 310, 343
Horváth Anikó 13
Horváth Emil 167
Horváth Endre 296
Horváth István 196, 208, 234, 249-250
Horváth Iván 221
Horváth János 352
Horváth Lajos 86
Horváth Mihály 187
Horváth Zoltán 13
Hory András 163-164, 167, 240
Hruscsov, Nyikita 213
Hundertwasser 287
Hunfalvy János 90
Hunyadi János 30
Huszár Sándor 89
Huszárik Zoltán 86
Huszti András 68

Iancu, Avram 30
Ibrăileanu, Garabet Adela 241
Ilia Mihály 87
Illyés Gyula 85, 86, 105, 141
Imreh István 141
Incze Sándor 298
Ipolyi Arnold 241
Ispirescu, Petre 241
Istrati, Panait 142
Izsák József 140

Jakab Antal 222
Jakab Jenő 13
Jakabffy Elemér 113
Jakó Zsigmond 220, 240, 300, 339
Jancsó Andrienne 86
Jancsó Miklós 348
Jankovics Marcell 240
Jankowski, Henryk 288
Jánky Béla 239
Janus Pannonius 140, 239
Jászi Oszkár 91, 299
Jékely Zoltán 86, 89, 140, 298
Jeszenszky Géza 91
Jócsik Lajos 86
Jókai Mór 327
Joó Rudolf 224-225, 286
Jósika Miklós 56, 58, 352
Józsa Vilmos 13
József Attila 28
Juhász András 13
Juhász Ferenc 86
Juhász Géza 299
Juhász Gyula 86-87, 140, 240, 243, 299
Juhász István 86
Juhász Pál 86
Juhász Tamás 234

Kacsó Sándor 112, 114
Kádár János 32, 33, 66, 209, 221, 249-250, 350
Kállay Miklós 334
Kányádi Magda 120
Kányádi Sándor 13, 18, 37, 89, 119, 222-223, 243, 246, 298, 339
Kardos József 141
Karnic, C. 384
II. Károly, román király 165, 334, 336
III. Károly, magyar király 134
Katus László 93

Kazinczy Ferenc 55
Kázmér Miklós 239
Kelecsényi László 353
Kelemen Lajos 84, 372
Keller Anna 103
Kemény Gábor 90
Kemény János 89, 90, 239
Kenawel, John 64
Kende János 93
Kende Péter 300, 350
Kenéz Ferenc 44, 81, 89, 246
Keöpeczi Sebestyén József 374
Kerékgyártó Árpád 140
Keresztury Tibor 83
Kertész Lóránd 187
Keviczky Loránd 87
Kheil, Stefan 329
Kinda Ákos 134
Király Ingrid 130,
Király Károly 96, 121, 125-130, 183, 193, 222-223, 246, 301-302
Király Tibor 86
Kis András 13
Kis János 321
Kisgyörgy Zoltán 374
B. Kiss Tamás 189
Kiss Csaba 13
Kiss Ferenc 86
Kiss Gábor 300, 372
Kiss Gy. Csaba 86-87, 147, 289
Kiss Jenő 239
Klotz Judit 13
Kocsis István 89
Kocsis Zoltán 86
Kodály Zoltán 38, 142
Kodály Zoltánné 86
Kodolányi Gyula 86
Koenig Helmut 13
Kofman, Jan 288
Kohl, Helmut 287
Kojelis, Linas 64
Komjáthy István 142
Kónya Ádám 374
Koós Ferenc 326-329
Korda Sándor 169
Korompai Katalin 380
Kós Károly 44, 56, 58, 83, 88, 92, 112, 253, 260, 300, 339-340, 352-353, 372
Kósa Csaba 298
Kósa Ferenc 86
Kosáry Domokos 141
Kovács Ágnes 299
Kovács András 86
Kovács Imre 114
Kovács István 87
Kovács József 296
Kovács Levente 13
Kováts J. István 372
Kozma Endre 296
Kozma Imre 12
Kozma Zsolt 13, 234
Kótai István 13
Kótai Lajos 13
Köntös-Szabó Zoltán 140
Könnyű Ernő 65
Köpeczi Béla 33, 35, 61, 380
Kőrösi Csoma Sándor 90, 389, 398
Kőszegi László 286
Köteles Pál 351-352
Kövi Pál 142
Krasiński, Andrzej 288
Krassó György 13
Krasznai Zoltán 87
Kristó Gyula 140, 299
Kriza János 56, 58 84, 241, 353
Krúdy Gyula 201
Krynicki, Ryszard 288
Kulcsár Árpád 5-6, 62, 93, 143, 166, 223, 225, 235
Kundera, Milan 324
Kunt Ernő 241
Kurkó Gyárfás 93, 112-113, 240
Kuroń, Jacek 288
Kurucz Éva 13
Kútvölgyi Mihály 300

Lackó Miklós 299
Lackovits Emőke 243
Lakatos Éva 140, 239
Lancranjan, Ion 243
Láng Gusztáv 20
Lang, Fritz 26

László Gyula 90, 141, 352
Lászlóffy Aladár 140
Lázár István 90
Ledsky, Nelson 64
Lengyel Balázs 298
Lenin, Vladimir I. 70
Levendel László 86
Lezsák Sándor 87
Ligeti Lajos 142
Lindemann, Marie-Luise 293
Lipcsey Ildikó 93, 114
Lipp Tamás 298
Lityński, Jan 288
Lloyd George, D. 280-282
Lomnicki, Tadeusz 288
Lőrincz György 252, 283-284, 356-357
Lőrincz József 13, 26, 318
Lőrincze Imre 142
Lőrinczi Gábor 61
Lukens, Donald E. 64
Lustig, Oliver 62
Lükő Gábor 241

Machiavelli, Nicolo 337
Madaras József 87
Magyar Ferenc 61
Magyar Lajos 374
Maior, Radu O. 271
Majdán János 240
Majtényi Erik 352
Makkai László 86, 93, 167, 170, 173
Mályusz Elemér 352
Maniu, Juliu 122, 335
Manlius János 326
Manoilescu 164-165
Manolescu, Radu 240, 300
Márai Sándor 196, 201, 249-250
Marcuse, Herbert 324
Marczali Henrik 299
Marczisovszky János 13
Marcsinák Judit 13
Mária, román királyné 354
Mária Terézia, magyar királynő 134
Marinescu, Lucia 62
Marino, C. 71
Márk Sándor 296
Markó Béla 13, 96, 138-139, 219, 246
Martenson, C. 312-313
Martin György 91
Márton Áron püspök 44, 72, 122, 143, 178, 243, 246
Márton János 86, 159
Martonfalvy Imre 141
Marx, Karl 70, 320
Masaryk, Thomas G. 265
Mátay Mónika 5, 349
I. Mátyás, magyar király 25, 134
Mátyás Vilmos 90, 372
Mécs Imre 225, 292
Meier, Viktor 61
Méliusz Anna 298
Méliusz József 89, 114
Mészáros István 110
Mészáros Sándor 239, 300
Mészöly Miklós 86, 147
Mezei Balázs 13
Mezey-Horváth Attila 296
Michnik, Adam 288

Mihăilescu, Florin 142, 241
Mihály Mária 13
I. Mihály, román király 306-307, 334-338
Mihály vajda 282
Mihály Zita 13
Mihancsik Zsófia 364
Mikes Kelemen 140, 326, 392
Mikó Imre 167
Minnema, Hester 13
Miskolczy Ambrus 93, 240
Misztótfalusi Kis Miklós 56, 58, 398
Mitterand, François 287
Mocsáry Lajos 122, 240
Mócsy András 170
Modor Ádám 8, 13
Molnár Edit 13
Molnár Gusztáv 54, 219, 221
Molnár H. Lajos 252, 255, 298
Molnár Imre 13
Molnár János 234, 296
Molotov, Vjacseszlav 334
Moravánszky Ákos 353
Móricz Zsigmond 298

Mózes András 234
Mózes Mihály 93
Muray Judit 13
Musat, Mircea 62, 68, 71 93, 167, 220
Müller, Herta 293

Nádasdy Ferenc 326
Nádor Tamás 299
Nagy András 13, 87
Nagy Gáspár 87
Nagy Géza 235
D. Nagy Gyula 64, 196, 221, 234-235, 249-250
Nagy Imre 83
Nagy István 298
Nagy Iván 167, 240
Nagy Jenő 220
Nagy József 234, 286
Nagy Lajos 107, 167
Nagy László 141, 234, 299, 352, 376
Nagy László, dr. 225
Nagy Olga 300
Nagy Zoltán 296
Nagy Zsolt 5-6, 26, 177, 191, 215, 238, 302, 351
L. Nagy Zsuzsa 141
Nagy W. András 13
Nemecz Ernő 86
Nemes Dezső 209
Nemes Nagy Ágnes 86
Nemeskürty István 61, 351-352
Németh Géza 10-12, 13, 224, 231
Németh László 83, 225
Németh Lászlóné 86
Németh Vladimír 13
Németh Zsolt 289
Néró császár 362
Néző Sándor 83
Noica, V. 321
Novák Gizella 87
Novák Lajos 13
Nóvé Béla 5, 11, 20, 42, 46, 58, 92, 142, 147, 241, 254, 274, 282, 364, 366, 376, 378, 398-399
Nóvé Jakab 154
Nyigri Imre 167
Nyírő József 243
Nyulásziné Straub Éva 141

Oláh Sándor 13
Oplatka András 61
Orbán Balázs 90-91, 153, 372, 380
Ordas István 352
Orlando, V. E. 279
Orosz János 86
Oroszhegyi Józsa 327
Ortutay Gyula 91

Őry Csaba 13

Paál Árpád 112, 352
Paál Jób 93
Pacepa, Ion Mihai 146, 175-176, 196, 213, 246, 249-250, 252, 301, 356-357
Pach Zsigmond Pál 141
Pacoste, Cornel 175-177
Paget János (John Paget) 141
Pákey Lajos 379
Pálffy Endre 38
Pálfy G. István 300
Pálfy Géza 85, 193
Palkó Attila 91
Pallaghy Éva 11, 13, 367
Pallaghy Sándorné 13
Pallos Jutta 104
Pap László 296
Pápay Sámuel 140
Papp László 221
Parvu, Virgil 297
Pascu, Ștefan 62-63, 68, 71, 169-171, 220
Pásic, Nikola 265
Paskai László 367
Páskándi Géza 86, 239, 243
Pătrășcanu 75
Patroiu, D. Ion 62
Pázmány Péter 134
Pell, Clairbone 64
Pellérdi Péter 326
Péntek Árpád 234
Péter Katalin 93
Peter, L. 174

Petőfi Sándor 116, 141
Petrás Ince János 244
Petrescu, Cezar 241
Petrescu, Dan 196, 216-217, 249-250
Petri György 25
Petrichevich-Horváth Emil 167
Petrovics Emil 86
Petz, Karol 297
Pintér István 141
Pintér József 141
Platón 319
Plugor Sándor 83
Podgornij, Nyikolaj 209
Pol-Pot 262
Pomogáts Béla 239, 299
Pop, Valer 163
Popescu, Dimitriu 175-176, 353
Popovici, Titus 52, 62, 142
Portik Irén 91
Potó János 93
Potov, V. 74
Pölöskei Ferenc 87, 299
Prelipceanu, Nicolae 92
Pressler, Larry 64
Pritz Pál 167

Rab István 29, 220-221
Rába György 86
Raciu, Teodor 270
Rácz Győző 29, 52, 220
Radisics Elemér 167
Radnóti Sándor 321
Radu, C. 384
Ráduly János 240
Răduțiu, Maria 295
Radvánszky Béla 91
Raffay Ernő 141, 242, 350, 352
Raffy Ádám 239
Raimaakers, Hein 13
Rajk László 129
Rajki László 13
II. Rákóczi Ferenc 134, 326
II. Rákóczi György 90
Ránki György 141, 299
Rapaics Raimund 240
Rațiu, Ion 174
Reagen, Ronald 287
Rehák László 244
Reményik Sándor 56, 58
Réthei Prikkel Marián 91
Réthly Antal 384
Révész Judit 13
Révész T. Mihály 141
Ribbentrop, Joachim von 162, 164
Rippl-Rónai József 201
Romsics Ignác 240, 243
Róna András 168
Roosevelt, Franklin D. 332
Roșca, Cornel 225
Rosen, Doria 65
Rózsa Gábor 13, 304
I. (Habsburg) Rudolf császár 90
Ruffy Péter 300
Ruttkay Levente 292

Sadoveanu, Mihail 241, 300, 353
Salamon Ildikó 142
Salamon Lídia 136
Sándor, moldvai vajda 391
Sánta Ferenc 86
Sára Sándor 86, 243
Sarlós István 209
Schmidt, Helmut 209
Schwarzenberg, Karl Joachim 13
Sebestyén Ferenc 13
Sebestyén József 376
Sebestyén Kálmán 110
Shelley, Percy Bysshe 202
Siklós András 141
Simon Béla 381, 384
Simon Péter 244
Sinkovits Imre 86
Sîntimbreanu, Mircea 300
Sipos Gábor 13, 110, 234
Sipos Péter 93
Slavici, Ioan 122, 241, 300
Smith, Christopher 65
Soha László 13, 25
Sokoray Ágnes 13
Solt Ottília 13, 292
Somogyi József 86
Somogyi Tóth Sándor 86

Soproni Olivér 240
Soreacu, Marin 241
Sörös Pongrác 328
Sőtér István 140
Spiró György 89, 93
Stanescu, Ion 302
Stanioin, Damian 300
Ștefănescu, Ștefan 63
Stirling Gertrúd 13
Strek Margit 13
Stoian, Ion 221
Stone, Norman 169, 172-173
Suciu, Daniela 297
Surd, Vasile 272
Sükösd Jánosné 90
Sütő András 89-91, 140, 151, 196, 237-239, 243, 249-250, 259, 298
Sütő István 219

Szabad György 397
Szabédy László 117, 182
Gy. Szabó Béla 83
Szabó Dezső 114
Szabó Gábor 86
Szabó Gyula 352
Szabó Imre 330
Szabó István 272
Szabó Miklós 147, 292
Szabó T. Ádám 183
Szabó T. Attila 120, 183, 220, 223
Szabó Zoltán 352
Szabóky Zsolt 241
Szacsvay Imre 353
Szakács Béla 13
Szakács Levente 13, 102
Szakonyi Károly 87
Szálasi Ferenc 166
Száraz György 141, 168, 352
Szász János 89, 298
Szász Zoltán 44, 62, 64, 93, 246,
Szatyor Győző 91
Szávai Géza 96, 135, 246, 298
Szávai János 299
Száz Zoltán 64
Szczepkowski, Andrzej 288
Széchenyi István 90, 134
Szécsi Margit 86
Szécsi Tamás 365
Szedenits Jenő 64
Székely János 298
Székely Károly 234
Székely Zoltán 374
Szenci-Molnár Albert 56, 58
Szenes Géza 296
Szent Imre herceg 390,
Szent István király 107, 134, 352
Szentkirályi Csaga 13
Szent László király 387
Szentiváni Mihály 90
Szent-Iványi István 10, 232-233
Szépréti Lilla 339
Szervátiusz Jenő 83
Szervátiusz Tibor 86
Szigethy Gábor 90
Sziklay László 142
Szilágyi Domokos 56, 58, 89, 352
Szilágyi Ferenc 92, 141, 240
Szilágyi István 239
Szilágyi Júlia 13, 341
Szilágyi Sándor 10, 13, 63, 69, 131, 134
Szima, Tadeusz 183
Szokolay Sándor 86
Szőcs Géza 18, 38, 130, 184, 187, 193, 225, 246
Szőllössy András 86
Szőts István 140
Sztálin, Joszip V. 274, 335
Sztójay Döme 165
Szunyogh Szabolcs 298
Szücs György 5-6, 11, 40, 102, 104, 197, 204, 209, 250, 303, 317-318, 325, 364
Szűcs Jenő 93, 141
Szűrös Mátyás 32, 34-35, 221, 224, 232

Tacitus 171
Tamás Gáspár Miklós 224-225, 232, 242
Tamás Menyhért 89, 239
Tamási Áron 47, 89, 100, 150, 153, 239, 298, 352
Tamási Áronné 87
Tănăsescu, Florian 93
Tardos János 13

Tarkovszkij, Andrej 348
Tarnócz Márton 352
Teleki József 90, 141
Teleki Mihály 143
Teleki Pál 162, 164, 182
Teleki Samu 90
Teleky Mihály 234
Teodoreanu, Ionel 92
Thatcher, Margaret 287
Theodorescu, Alin 26
Thököly Imre 326
Tilkovszky Lóránt 91
Tisza István 134, 170
Tisza Kálmán 134
Tito, Joszip Broz 175
Tőbiás Áron 87
Tődor Albert 5-7, 11-12, 20-21, 51-52, 206, 311, 365, 390
Tődor Enikő 13
Tődor Vilma 13
Toldy Ferenc 299
Tolnai Dali János 235
Tolsztoj, Lev 70
Tombor Ilona 372
Tompa Gábor 219
Tompa László 243
Tornai József 86
Tóth Ágnes 83, 243
Tóth István 239
Tóth István Gábor 5, 7-8, 56, 99, 106, 207, 248, 254, 259
Tóth Károly Antal 187, 286
Tóth László 104
Totok, William 293
Tőkéczki László 10, 110
Tőkés István 13, 196, 235-236
Tőkés László 296
Török Bálint 141
Török Ernő 318, 322
Török Sándor 298
Török Tamás 84, 89, 140, 352
Trenovszky Cecília 13
Trible, Paul 65
Trischler, Gabriel Maria 244
Trócsányi Zsolt 90, 93, 96, 143, 247
Truman, Harry 332
Tudor, Gheorghe 62
Tudoran, Dorin 130, 184

Ujfalussy József 86
Ujpétery Elemér 141
Ungnád Dávid 90
Urbán Aladár 93
Uricaru, Eugen 241

Valkonen, Martti 115
Vance, Cyrus 209
Váradi P. Pál 243
Várady Ádám 327-328
Varga István 12, 376
Varga Elemér 64
Vargyai Gyula 61, 299
Vargyas Lajos 86
Vári Attila 89, 140, 146, 181, 239, 246, 252, 285, 356-357
Varjú Elemér 372
Varsányi Rudolf 296
R. Várkonyi Ágnes 93, 141
Vas István 86
Vásárhelyi Judit 225, 286
Vásárhelyi Miklós 147, 292
Vasas Samu 92
Vay Sarolta 91
Végh Antal 351
Végh Ferenc 61
Végső András 13
Vekerdi László 86, 183
Vékony Gábor 244
Venczel József 167, 353
Venetianer Lajos 141
Verdeț, Ilie 184, 209
Veres Péter 13, 153
Veress Gyula 13
Vetési László 234
Vicei Károly 244
Vida István 141
Vigh István 387
Vígh Tamás 86
Virt László 243, 352
Vita Jusztina 219
Vita Zsigmond 91
Vitanidis, Georghe 306-307, 310, 346

Vitányi Iván 141
Viteazul, Mihail 30
Vitézy László 190-191
Voicuescu, V. 353

Wagner, Ernst 380
Wagner, Richard 293
Wajda, Andrzej 288
Walesa, Lech 286, 364
Wenders, Wim 348
Wesselényi Miklós 90, 143
Wolf, Frank 65

Zachwatowicz, Krystyna 288
Zágoni Erzsébet 61
Zágoni István 112, 352
Zalatnay István 9, 13
Zámbler János 388
Zelk Zoltán 86
Zelnik József 86
Zirkuli Péter 298-299
Zoványi Jenő 91
Zylla, Elsbeth 293

Zsámbéki László 91
Zsdanov. V. E. 11, 197
Zsebők Zoltán 86
Zsigmond József 91
Zsigmond László 167
Zsille Zoltán 13
Zsögödi Nagy Imre 92

B 193803

SZTE Egyetemi Könyvtár SZEGED 5.

n

erdélyi figyelő

ISBN 963 85774 2 8
9 789638 577429

atár/idő/napló 1987-89

B 193803

szamizdat

h/i/n

szkiadás

határ/idő/napló

1987-89